This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

A 3 9015 00391 292 3
University of Michigan – BUHR

BD
100
G3
177

Genovesi

ANTONII GENUENSIS

IN REGIA NEAPOLITANA ACADEMIA PRIMUM ETHICES, POSTEA ŒCONOMICES PROFESSORIS

DISCIPLINARUM METAPHYSICARUM ELEMENTA,

MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATA.

EDITIO NOVISSIMA,

Ab ipſo Auctore, rejectis omnibus anterioribus Editionibus, & tanquam non ſuis reputatis, omnino reformata, perpetuis additionibus locupletata,

ET NUNC PRIMUM IN QUINQUE TOMOS DIVISA.

TOMUS QUARTUS.

BASSANI, MDCCLXXIX.

SED PROSTANT

VENETIIS APUD REMONDINI.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Quid leges ſine moribus
Vanæ proficiunt ....

Horat. lib. 3. ode 27.

Hist. of Sci.
Geibel C
9-25-30
22346

VIRO PERILLUSTRI,

ATQUE ORNATISSIMO

NICOLAO VIVIANO

Φιλανθρώπῳ

ANTONIUS GENUENSIS

S. P. D.

QUARTA *hæc pars*, NICOLAE VIVIANE, *finem faciet Metaphyſicarum lucubrationum, qua ego in parte ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, diſſerui. Placere enim tibi admodum ſenſi, & ex vitæ ratione a te ab ineunte ætate ſuſcepta, & ex multis ſermonibus noſtris, hoc debere eſſe præcipuum philoſophorum officium, hanc diligentiam, ut omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exquirendo collocent, &, quatenus poſſunt, ſibi & aliis probent: eos vero, qui in iis rebus occupentur, quas ab omni vitæ humanæ uſu remotas, etſi fortaſſe jucundas; nullius tamen ſcire intereſt, & iners eſſe Telluris pondus, & plurimum aliis nocere poſſe, quos exemplo ſuo ad ſubtiles inaneſque acroaſes pertrahant. Ex multis autem partibus, multiſque a cauſis optimus hic vitæ ſtatus exſiſtit, ſed a nulla æque, quam a virtute. Quare veterum doctiſſimi omnem in eo curam operamque poſuerunt, ut virtutem ad beate vivendum ſeipſa eſſe con-*

tentam ſuis perſuaderent (1). *Quod etſi difficile eſt probatu propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ* (2); *tale tamen eſt, ut elaborandum ſit omnibus, quo facilius probetur. Quid enim eſt omnium, quæ in philoſophia tractantur, quod gravius, magnificentiuſque dici poſſit? Quid porro ad effrenes atque ſtultas cupiditates comprimendas validius? Quid tandem ad pacate, ac propterea beate inter mortales vivendum accommodatius? Nam ego ſic ſemper habui, idque Tu, ut es in tota vetuſtate peritiſſimus, ex humana hiſtoria ſæpe animadvertiſti, ita eſſe natura comparatum, ut inſipientiam, vitia, & ſcelera, miſeria inſeparabilis comitetur: ſapientiam vero & virtutem, beatitudo. Equidem eos caſus, in quibus me fortuna non leviter exercuit, mecum ipſe conſiderans, conſtantius huic ſententiæ adhærere incipio: nam quum nullius rei mihi conſcius eſſem, quamobrem animo augendum mihi eſſet, neque a tempeſtate actum in philoſophiæ portum recepiſſem, magna ego, ac talia, quæ a nulla alia mortalium rerum ſperarem, ſolatia a virtute petii, & exoravi. Quare factum eſt, ut me vehementer puderet præteritæ ætatis, quam ego in ſterili rerum contemplatione pene totam conſumſeram, totumque me deinceps in id ſtudium converterem, quod, ut noſter ait Venuſinus,*

Æque pauperibus prodeſt, locupletibus æque,
Æque neglectum pueris, ſenibuſque nocebit.

Sed Te in primis auctore ac exemplari ſum uſus. Nam & Tu ſæpe gravis monitor fuiſti, & cohortatus es pluries, ut quoniam ego hanc inter noſtros philoſophiam, quæ neglecta pene jacebat, & ſquallida, haud pridem excolendam ſuſcepiſſem, non voce tantum ad eam adoleſcentes impellerem, ſed ſcriptionibus maxime; & Te in illo Bartholomæi noſtri Interii (viri ornatiſſimi, & de gente noſtra plu-

(1) Virtutem hic dico, ita vires ingenii, corporiſque, ac naturæ ſenſationes & affectus impetuſque moderari, ac eatenus naturæ obſecundare, ut nec nos infelicitemus, nec ullum alium: ita uti frui, ut & noſtras faciamus utilitates, & non perdamus aliorum: ut nihil nobis vere utile exiſtimemus, quod honeſtum non ſit, hoc eſt cum nulla aliorum injuria conjunctum, reputemuſque ſedulo, quod ait apud Homerum Telemachus

. . . . Θεμιστος
Ἡτ' ανδρων αγορας ημεν λυει,
ηδε καθιζει,

Themidem hominum comitiis præeſſe debere, ut ea congreget, ea ſeparet. Themidem vero eſſe, cujuſque quod ſuum eſt velut Deo imperante ſervare libenter.

(2) Sed & tot ſceleſtorum impiorumque conatus, virtutem aut deridentium, aut convellentium.

plurimum promeriti) Muſarum domicilio, ita de virtute & pietate ſæpe diſſerentem audivimus, ut exiſtimaremus, nihil eſſe, quapropter ætas noſtra veteribus Ariſtides, & Coruncanos invideret. At vero difficile dictu eſt, quid in Te prius, aut magis admiraremur, vim ne ſententiarum, qua Tu nos totos concutiebas, an Atticam illam eloquentiam, qua non permulcebas modo animos jucundiſſime, ſed quacumque velles pertrahebas, aut iſtud denique incoctum, *ut ille inquit,* generoſo pectus honeſto, *quo ſentiebamus, ea, quæ diſputabas, non, ut in philoſophorum plurimis, oratione tantum contineri, ſed totam & mentem, & animum occupare, eſſeque in naturam converſa, ut ne ſi velles quidem, aliud ſentire, aut loqui poſſes. Nam Tu ita quum virtutis, aut nomen audiebatur, aut ſpectabatur imago, totus concitabare, ut facile eſſet animadvertere, in Te virtutem non in cortice hærere, ſed totum pervadere. Quare effeciſti, ut non intelligeremus tantum, ſed ipſi oculis noſtris videremus id, quod Socrates dicere ſolebat, Virtutem, ſi ſine velo ſe nobis oſtenderet, incredibiles in nobis amoris flammas excitaturam. Itaque ego quum alias, tum hoc præſertim exemplo vehementer iis ſubiraſcor, qui aut imprudenter, aut, quod ſimilius vero, per ſummum ſcelus dicere ſolent, virtutem nihil eſſe, totumque id eſſe nomen inane, quo otioſorum Scholæ Doctorum perſonant. Vituperare quiſquam ſocialis vitæ parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impie ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam venerari deberet, etiamſi minus conſequi potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum ſceleſtorumque animis offuſa caligo eſt, quod nec tam longe retro reſpicere poſſunt, ut eos, a quibus vita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe a virtute armatos diſcant: nec, præſentium rerum aut inſcii, aut incurioſi, intelligere, eas, quibus brutis plurimum & feris nationibus antecellimus, commoditates, ab una virtute eſſe & procurari. Quid enim non modo nos, ſed omnium vita hominum ſine ea eſſe potuiſſet? Ea urbes peperit: ea diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convocavit: ea illos inter ſe primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum & vocum communione junxit: ea inventrix legum, ea magiſtra morum fuit. Sed in eo iſti ſibi videntur triumphare, quod nullam eſſe in nobis virtutem rentur, quæ non a noſtri amore & utilitate proficiſcatur: qua re fit, inquiunt, ut vir-*

tutem mentiri poſſimus, habere nequeamus. Quos quum ſine indignatione audiri nequeant, tum Tu etiam, ut es humaniſſimus, ridebis tamen, qui infinita iis ex veteri memoria exempla afferre poſſis eorum, qui pro virtute omnibus fortunæ telis ſeſe objicere non dubitarunt. Quamquam quam iſti virtutem ſibi confinxerunt, commenticia eſt, quamque nemo ſapientum, ne ii quidem, qui plurimum illi tribuerunt, ab ullo mortalium exegerit, aut repoſcere poſſit: nam eam nos virtutem prædicamus, quæ quum ſingulorum, tum totius hominum generis delicias & felicitatem facere poſſit; quæ a ſingulorum utilitate & felicitate ſejuncta ſit, nec ulla eſt, nec ſi ſit, virtus eſſe poteſt, quæ nec ſingulis, nec toti hominum generi utilis ullo modo eſt. Quomodo enim ſi ſinguli homines pro aliis ſeſe interficiant, deſerta ſit hominibus Tellus neceſſe eſt; ita ſi ſe, vitam, fortunaſque ſuas, beatitudinem denique quiſque contemnat, quo ſe aliis virtute probet, nemo omnium hominnm non modo felix, ſed ne erit quidem: ita fiet, ut, ea invecta virtute, delendum ſit hominum genus. Itaque Tu ita ſæpe diſputaſti, ut facile nobis perſuaderes, divina providentia comparatum eſſe, ut ſibi primum hominum ſinguli, deinde aliis propter ſe natura ipſa conciliarentur, & ut eſſent, & ut bene beateque eſſent, idque eſſe in Natura pulcherrimum, & quo virtutis ut neceſſitas, ita magnæ utilitates continerentur, ut hominum nemo non ſolum bene beateque eſſe, ſed ne eſſe quidem poſſet, niſi ita vitæ ſuæ rationes inſtituerit, ut una ipſe cum aliis eſſe, ac bene beateque eſſe velit. Quod qua ratione faciendum ſit, Tu quidem probe noſti: ſed patieris tamen, me, qui Tibi uni omnium optimo judici inſtituti mei rationes reddendas ſuſcepi, paullo altius repetere, præſertim quum hæc non ut vellem, in hoc, quem tibi mitto, libello explicata & digeſta, ſed ut erant aut ex tempore dictata, aut carptim ſcripta feſtinanti interpellantique moleſte Bibliopolæ edenda dederim, retexturus, novaque via & ratione exornaturus, ſi vita ſuppetat (1).

Quum ego hominem contemplor, quinque in eo principes & natura ipſa inſitas propenſiones ineſſe ſentio, quarum qui-

(1) Quatuor libris, *De homine*, *jure ac lege naturæ*, *& officiis*, deinde egimus; qui, ſi labeſcens jam valetudo ſinat, propediem in lucem prodibunt.

quidem tres cum omnibus animantibus nobis communes ſunt, duæ vero propriæ. Habet nempe a Natura & ut ſit, & ut bene ſit, & ut genus ſuum ſervet propagando, & ut poſtremo beatus; eſtque gloriæ, qua ceteris ſui generis emineat, & ab omnibus diſtinguatur, percupidiſſimus (1). *Sunt eæ non tam cum natura ipſa conjunctæ & copulatæ, quam commixtæ, ac totæ fuſæ, ut tum demum perſentiri a nobis, noſque concitare & pertrahere deſinant, quum, & ipſi eſſe deſinimus* (2). *Itaque non in eo eſt a philoſophia ponenda opera, ut eas ſtirpitus eradicet, quod quoniam fieri nequit, non poteſt niſi ſtulte pertentari; ſed in hoc potius, ut ita componat, ut, quo ſunt a natura datæ, toti hominum generi ſint utiles. Id quum ſit, virtus exſiſtit, non ea quidem, quam Stoici velut nulla cum ceteris hominibus cognatione juncti deprædicant, ſed hæc, quæ ex ejus, qua præditi ſumus, naturæ moderatione eſſe poteſt, quæque ſola eſſe hominibus utilis queat, quia ea ſola efficere poteſt & ut eſſe propagarique poſſint: & ut bene, ideſt ſine maximis doloribus: & ut beate, ideſt cum maximis voluptatibus: & tandem ut cum vera gloria, ideſt cum iis ornamentis, quibus tantum ſine ulla ſimulatione concelebrentur. Qua ex re intelligitur, quanto ii opere a vera ratione aberrant, quamque ſupervacaneum laborem in ſe ſuſcipiunt, qui homines ad civilem beatitudinem efforma-*

(1) Tres Plato (de leg. vi.) ενφυτας *ingenitas* propenſiones agnoſcebat, cibi, potus, veneris: eo ſpectare leges oportere contendit. Sed duæ illæ primæ τῳ *ut ſit* continentur. Ad illam vero, *ut bene ſit*, pertinent commoda.

(2) Me non latet eſſe quoſdam, eoſque magni nominis philoſophos, quibus placet, hominem ita generari, naſcique, ut nullam in partem natura ipſa propendeat, eſſeque has, quæ prædicantur, propenſiones nobis connatas, ingenii noſtri commenta, ex iis conficta, non quæ ſunt in natura πρωτα, *prima*, ſed quæ vitæ conſuetudine acceſſere. Nam, ajunt, quum ſine ullis rerum notionibus gignamur, id quod eſt conſectarium, nullos rerum ullarum cum natura noſtra connexus id temporis percipimus; ac inde porro, ut nullam in partem natura ipſa inclinemus. Atque iſti ita diſputant, ut magis quæſtionis ignari eſſe videantur, quam naturæ humanæ. Nam quum quæritur, ſint ne naturales in homine propenſiones, non id quæritur, perſentiſcamus ne eas omnes ſtatim atque procreati ſumus, quod eſſe nequit: ſed hoc, ſimus ne ita natura comparati, ut ſtatim ac noſtri exſiſtentiam ac naturam animadvertere poſſimus, dolorem aut voluptatem perſentire, rerum, quæ nos ambiunt inter ſeſe ac nobiſcum connexus videre, ita naturaliter modificemur, ut & eſſe, & bene beateque eſſe, ac cetera ejuſmodi velimus? Id quum conſtet ex tota hominum hiſtoria, qui in dubium vocat, in hominum phyſiologia hoſpes ſit neceſſe eſt.

turi, humanæ naturæ inſcii, & negligentes, ea pertrahere nituntur, qua illa tota ire vetat, quaque ſi eat, non minus ſtare poſſit, quam quæ adverſo flumine devehuntur naviculæ. Ac ego quidem perſuaſum ſemper habui, dixique ſæpius, ut, quoniam ab omni naturæ noſtræ imbecillitate, dicam etiam dehoneſtamento, ac undequaque perfecta & abſoluta virtus haberi nequit, niſi a Deo, qui rerum univerſitatem potentiſſime moderatur & procurat, ab eo petendam, ſperandamque. Sed quum ne Deus quidem providentia ſua rerum naturas evertat, ſitque illud in earum gubernatione pulcherrimum, ut aliæ aliis nexæ iis legibus regantur, quarum nullæ aliæ queant eſſe illarum naturis magis conſentaneæ; par eſt ut hoc exemplar ii imitentur & ſequantur philoſophi, ac legumlatores qui ſuis præceptis aut legibus quidquam ſe naturæ humanæ beandæ afferre poſſe confidunt; alioquin via lapſi, quo feruntur concitatius, eo hominum generi nocentiores eſſe poſſunt. Sed eo, unde digreſſa eſt, redeat oratio noſtra.

Prima, quæ ut in brutis animantibus, ita in homine perſentitur magis, quam animadvertitur, propenſio eſt, ut ſint. Quum ex tota rerum natura, omnibuſque ejus qualitatibus, tum vero ex nulla magis, quam ex hac, Dei erga nos providentiam æſtimare diſco. Nam qui rerum univerſitatem & ut eſſet, & ut pulcherrima eſſet, procreavit, ſapientiſſimus ille omnium artifex & moderator, hunc rebus ſingulis impetum & quaſi ſenſum indidit, ut illæ tota natura ſua, ac vi naturæ ſuæ æquali, ideſt maxima, ut eſſe conarentur, utque nulla cauſa poſſet ab iis ut ne eſſe vellent impetrare, niſi quæ ut ne eſſent quoque, eadem opera efficere quiviſſet. Inde vero hæc in omni animante animadvertere licet: principio ut nihil prius, nec quaſi ex arbitrio, & electione, animique conſilio, ſed ex ipſius naturæ neceſſitate quadam, ament, quam ut ſint: deinde ut nihil eadem naturæ vi nec prius nec magis metuant, quam ut ne ſint: tum ut nullam ob rem aliam totam naturæ vim adhibere ſint perpetuo parata, quam ut ea omnia a ſe removeant, quibus ut ne ſint effici poteſt: tandem ut eadem vi incredibiles labores & dolores ultro ſubeant, & fortiſſime tolerent, ſi ita eis ſit perſuaſum, non aliter ſervare ſeſe vitam poſſe. Quibus ex rebus fit ut & nulli magis cum natura pugnent, quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii & naturæ vires præpoſtere adhibent; &

nulli

nulli de ea magis promereantur, quam qui & docent, neminem, ut in fornice, ita in hominum genere, eſſe poſſe, niſi quo naturæ impetu fertur, ut ſit, eodem conetur ut ſint ceteri, & ipſi doctrinis ac præceptis ſuis ſic conſentanee vivunt, ut intelligere poſſimus, humanæ naturæ conſentanee eſſe velle. Eſt hæc prima eaque maxima, quæ in hominibus eſſe poteſt, virtus, ut principio ita ſinguli ſibi perſuadeant, & ut eſſe velint a natura omnes habere, & neminem eſſe poſse, ubi alter, ut ne alii ſint, cupit: deinde ut ſic ſe vireſque ſuas moderentur, in eoque omnes intendant, quo non ipſi tantum, ſed ceteri quoque omnes ſint. Ex quo aliud etiam conficitur, nullam naturæ humanæ majorem eſſe perverſitatem, nullum ſceleſtius vitium, ſed ne ullam quidem fœdiorem amentiam, magiſque cum ipſa noſtri natura & utilitate pugnantem, quam ita eſſe affectos, ut nobis tantum, veluti ſi ſoli in Tellure ſimus, ſtudeamus, amemuſque eſſe etiam cum totius humani generis perverſione. Sed videtur, inquiunt, a noſtra utilitate tota ea proficiſci virtus; quo fit, ut ajunt, ut ne virtus quidem ſit. Quaſi vero velle & ſtudere quiſquam poſſit ut alter ſit, qui non modo nolit, ſed ne ſentiat quidem ſe eſſe! Itaque ita iſti diſputant, ut aut omnem omnino ab homine extirpatam virtutem velint, aut eo imprudentes regrediantur, ut agnoſcant, nullam eſſe poſſe non modo humanam, ſed nec divinitus inditam, quæ a ſuæ felicitatis cura ſit ſejuncta: nam ex inprimis, quibus divinitus ornamur, virtutes, ad noſtri, eamque veram felicitatem promerendam nobis præcipue traduntur. Nullius autem virtutis hominem capacem dicere, neſcio utrum ſit toti hominum hiſtoriæ adverſari: impium certe eſt, & ad omnem Dei beneficientiam & providentiam tollendam comparatum. Quare concludamus hoc nunc, homines ad hanc virtutem, etiamſi ad id nulla nec divina, nec humana lege adigantur, a ſua ipſorum conſcientia impelli, eſſeque non modo impios & ſceleſtos, qui contra, quam natura poſcit, adnituntur, ſed prorſus amentes. Præterea & illud animadvertamus, virtutem cum natura congruere ſemper, ideſt eam perficere, & ad finem, quo tota tendit, ducere, eorumque, quæ huic repugnent, acceſſione fieri pejorem.

Alter autem item cuique animanti inſitus, quique non magis, quam prior ille, ab eo ſeparari poteſt, impetus, eſt, ut bene ſint, ideſt ſine dolore, ſine ægritudine. Poſtquam

ani-

animans, ejuſque vita in tuto poſita eſt, nihil natura ipſa magis averſatur, nihil metuit horretque magis, quam dolorem, aut quia non naturæ conſentientem, aut quia ejus deſtruentem, aut potius quia naturæ vox quædam eſt, qua admoneatur, ſe iis agitari cauſis, quæ ei interitum afferre poſſint. Philoſophi in primis docti & acuti hinc animantium inflexiones omnes repetunt, ut eo ſe ſcilicet ſemper inclinent, quo dolor aut ægritudo fert: quod totus dolor, ut ſubtiliores alii diſputant, nihil eſſe aliud revera videatur, quam voluntas ab eo ſtatu averſa, in quo non ſecundum naturam ſumus. Eſt quidem hic alter naturæ animalis appetitus priori illo poſterior, ut ei tum demum locus ſit, quum ille, ut dixi, in tuto eſt: ſed eſt tamen cum illo copulatus, & eouſque tota natura perfuſus, ut non minus quam ille ſit neceſſarius. Hinc fit ut naturalis ſit minimeque liber doloris metus, horror, averſatio: tum ut qua vi maxima rapimur in vitam conſervandam, eadem feramur ad adverſandos dolores, nec eis cedamus, niſi quum vitæ conſervandæ neceſſarios arbitramur. Itaque & ſecundum naturam eſt, ſine dolore eſſe; & virtus item maxima ac naturæ pulcherrime conſentiens, adlaborare, ut tum nos, tum alii, quibuſcum communem habemus naturam, ſine dolore ſimus. Atque ut nulli ſunt de genere humano magis promerentes, majoribuſque laudibus digni, quam qui in re ingenium doteſque ſuas intendunt omnes, ut minor ſit (nam ut ne ulli ſint, quoniam fieri nequit, ne expeti quidem debet) inter homines laborum & dolorum copia; ita nulli magis execrabiles, quam ii, qui in id ſe eſſe natos ſibi perſuaſere, ut omnibus modis laboribus, ærumnis non neceſſariis, moleſtiis vitæ humanæ tranquillitatem perturbent: dicam etiam nulli magis ſtulti, quando res humanæ ita junctæ copulatæque ſunt, ut nos doceant, hominum fuiſſe neminem, qui alios miſeros efficere voluerit, quin ſe ſe fecerit miſerrimum. Nam ita natura, ac ſapienter, conſtitutum eſt, ut in tota rerum univerſitate nulla ſit, quæ homini aut majorem miſeriam creare poſſit, quam homo, ſi adverſatur; aut majorem felicitatem, ſi ſuis omnibus partibus alter cum altero conſpiret amice. Quamobrem quum duo ſint fontes, unde hominum dolores & ægritudines promanant; natura, & hominis ipſius ingenium; facile eſt animadvertere, ubi homines hominibus amice copulentur, & mentis corporiſque vires jungant, hos quidem, qui plures

res ſunt & majores, omnes diſterminari: illos vero non modo in pauciores conferri, ſed imminui plurimum, eſſeque non tantum minus tolerabiles, ſed quandoque etiam optabiles, quo aut naturæ virgulæ conſtantius adhæreamus, aut ne aſſidue perceptæ voluptates minus delectent: nam ſunt naturales voluptates fere ſemper naturalis doloris conſequentes, eoque gratiores, quo illi acriores. Quare & hæc virtus ſecundum naturam eſt, ut qui bene eſſe velit, ipſeque ſine dolore, & ægritudine, non ſolum nulli injuſtum dolorem inferat, ſed aut natos, aut illatos auferat, ſi poſſit; ſin minus, levet & demulceat. Quid quod eo vel nec cogitantes a natura rapimur? Nam omnes ad alterius miſeriam miſericordia commovemur. Quumque affectus ſint quaſi naturæ vectes, quibus, ut paullo poſt dicemus, naturales propenſiones ſuſtinentur, ac in natura defenſionem armantur; nihil eſſe poteſt magis perſpicuum, quam a natura ipſa nos incitari, non ſolum ut ne quempiam lædamus (quantula enim id virtutis portio eſt)? ſed ut pro virili parte alii aliis opitulemur, quæ nobis hunc omnium pulcherrimum indidit & amoris & commiſerationis affectum. Quare ego non tam naturam (divina ſuffultam ope) quam perverſam hominum voluntatem ſæpe accuſare ſoleo, quæ, quod nobis a Deo tribuitur, aut revellere conatur, ne ullo modo ſit; aut comprimere, quo minus in noſtri felicitatem exſeratur; aut corrumpere, quo in noſtram convertatur perniciem. Qua de re ego te diſſerentem audire malim, mi Viviane, *quam quidquam dicere, quod Tu pro penitiſſima, qua harum rerum notitia polles, minus probes. Dicam tamen ut poſſum. Qui nihil reliqui efficimus, quo naturam pravis ſtudiis perverſaque voluntate aut comprimamus, ne, quo tendit, perducat; aut corrumpamus, ut alio trahat; non ſolum injuria, ſed inſcitiſſime & ſtultiſſime de ejus malignitate conquerimur, atque eo tandem evadimus, ut aut inique exiſtimemus, nullo modo per hanc licere eſſe bonos, quo vitiis & ſceleribus noſtris, qui honeſti eſſe nolimus, honeſtas, ſi diis placet, cauſas prætendamus; aut impie ſuſpicemur, non eſſe Deo curæ felicitatem noſtram, neque miſeriam. Qui ſi rogemur, qui alios, quum noſtra intereſt, eſſe velimus juſtos & bonos, quum tota, ut prædicamus, rerum natura prohibeantur; animadvertere poſſimus, nos eſſe mendaciſſimos, quum contra, quam communi naturæ ſenſu perſentiſcimus, adverſus Dei bonitatem*

di-

diſputamus, nec tam eſſe pravos, quam eſſe velle, futuros optimos, ſi quantum in vitiis operæ locamus, tantum poneremus in natura, (quæ Adamitica quidem labe obſtipa, divinitus tamen, ac alte magnificeque evehitur) ad virtutem flectenda; eaque, ut dixi, qua par eſt credere, pollere omnes, Dei ope: quam & precari jus faſque eſt, &, ut poetæ ipſi ajunt, a Deo eſſe preces agnoſcere (1); *& animum erectum liberumque in pectore gerere, nec ejuſcemodi, quas tantopere facimus, telluris bonis adſcriptum mancipatumque: nam, ut divinitus ait Homerus,* dimidium mentis iis aufert Jupiter, qui ſervili ſunt animo (2).

Jam tertia totius naturæ animalis communis & naturalis propenſio eſt ea, qua ad ſuum genus conſervandum impelluntur, qua quidquid in terra gignitur, aliturque, ita pervadi & animari videtur, ut, quæcumque ſit, non modo animantes, ſed ſtirpes & plantas agitet, quarum rerum nulla eſt, quæ ubi ad præfinitum ſibi a natura tempus pervenit, non invitari ſe & allici ad ſibi ſimilem procreandam non ſentiat, tantoque impetu animantes inflammet concitetque, ut impedita furere faciat, compreſſa extabeſcere. Sine qua quid eſſet, niſi deſerta & horrida Tellus? Ut intelligere poſſimus, tantos naturæ genitricis motus, tam multarum rerum atque tantarum ordines, in quibus nihil unquam tam immenſa vetuſtas mentita eſt, ab aliqua mente infinita intelligentiæ & providentiæ gubernari. Nam ſeu dicas, eſſe vim aliquam vitalem & animantem per omnem mundum permeantem, ſeu anima ſui generis ſingulas mundi res animari & cieri; quum videas omnium in tanta generationum viciſſitudine conſtantiam, ſtatuas neceſſe eſt, præeſſe mundo Numen præſtantiſſimæ Mentis, a quo hæc fiant & conſerventur. Itaque Zeno animantem eſſe mundum concludebat hac e re noſtra nata ſimilitudine. Si ex oliva modulante canentes tibiæ naſcerentur, num dubitares, quin eſſet in oliva tibicinis quædam ſcientia? Qoid ſi Platani fidiculas ferant numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres in Platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapienſque judicetur, quum ex ſe procreet animantes atque ſa-

(1) Vide Plat. VII. de Legib. pag. 632. Fic.

(2) Ημισυ γαρ τε νόυ ἀπομειρεται ευρυοπα Ζευς Ανδρων, οις κν δε κατα δυλιον ημαρ ελητι.

Quod etſi aliorſum dictum, & in his præcipue valet, qui omnium fœdiſſimam hanc corporibus ſervitutem ſerviunt.

ſapientes? *Ac recte ille quidem, ſi vim hanc mundum animantem, atque numeroſe progredientem, & gignentem, non ipſam per ſe & natura ſua conſtare, ſed ab ejus architectrice & Moderatrice Mente, cujus & ſequitur leges, inditam perfuſamque, quemadmodum par erat, cenſuiſſet. Nam ut eſt per ſe perſpicuum, nihil horum ſine ratione, modoque fieri; ita tantæ mentis veſtigia, in rebus præſertim corporeis & brutis, non intrinſecus & a natura ſua proficiſci, ſed a Deo toti rerum univerſitati præſidente, dubitare non poſſumus. Sed cœpi ſecus agere, atque initio conſtitueram: ſuſcepi enim Tibi, mi* Viviane, *inſtituti operis rationem reddere, a quo ſæpe me pietatis cauſa longius rapit. Quamquam qui ego id a re noſtra alienum eſſe dico? A Deo enim tota hominis inſtitutio inchoanda eſt, ejuſque numine & vi perficienda. Quod ergo ad eam propenſionem, de qua diſſeruimus, ſpectat, Tu non dubitas, quin vehementiſſima ea ſit, ac ſecundum priores illas duas vis maxima. Sed ei locus non eſt, niſi quum duæ illæ in tuto ſunt: itaque ne perſentitur quidem, quum aut de vita periclitatur animans, aut magno aliquo dolore angitur. Quum vita in tuto eſt, nulluſque premit dolor, nulla ægritudo, ſi quempiam corripiat, maxima agit vi, quouſque aut priores illæ non obſtiterint, aut ipſæ per ſe illam quaſi e regione irrumpentes, aut inde deductæ rationes, non compreſſerint. Quæ ſi omnia deſint, inania puta cetera impedimenta, nec alio habe loco, quam quo aranearum telas majora habent animantia. Quin eo evadit aliquando roboris & furoris, ut nec mortis metu, nec incredibilibus cruciatibus queat coerceri. Qua ex re illud animadvertere poſſimus, eſſe inſitas hujuſmodi naturæ animali vires & propenſiones adeo non ſolum pervicaces, ſed brutas, quum frænum ruperint, ut nulla nec vi, nec arte cohiberi poſſint, totamque humanam vitam perturbent. Ex quo ſit illud, ut magnæ ſit quum privatæ, tum publicæ præſertim generis humani utilitatis modum illis imponere. Quod quum item virtute fiat, quantopere ſit virtus ad bene beateque vivendum neceſſaria, quamque mature ea informandi homines, qua educatione, qua legibus, nemo eſt, qui ipſe per ſe non intelligat. Sed ea de re deinceps.*

Duæ, quæ ſunt reliquæ hominum naturales propenſiones, ita humanæ naturæ ſunt propriæ, ut nullam in illis bruta animantia partem habere videantur, quarum altera eſt

feli-

ſelicitatis, ideſt maximæ voluptatis appetitus, altera gloria cupiditas, qua omni ope inter ceteros noſtri generis eminere, ac diſtingui enitimur. Nam pecorum natura præteriti immemor, abſentium incurioſa, futuri improvida, præſenti tantum indigentia ac dolore commovetur, nec aut veterum memoria titillatur, aut incenditur abſentium libidine, aut futuri metu, vel ſpe concitatur. Itaque ſic natura congruenter vivunt, ut nec intendendo præſentia dolorem augere norint, nec aut imaginatione abſentium, aut novarum meditatione voluptatum præſentes turbare; atque in voluptatis ipſius fruitione majorum deſiderio extruciari. Igitur ubi nec corpus ægrum eſt, nec quidquam periculi imminet, nec aut venter, aut venus exſtimulat, humi reſoluta, mollioris ſtrati ignara, eoque minus anxia, non ſolum pacata & quieta ſunt, ſed otioſa & ſomnolenta, ut nulla ſit inter ea ex ſuperfluis invidentia, nullum odium, nulla contentio, nulla bella, quæ homines, infinita ac fervida imaginationis animantia, nec quieſcere patientia, miſere affligant, atque in mutuam perniciem armant. Itaque nos, naturæ propenſionibus abutentes, ac alio inflectentes, quam quo natura tendunt, ne in ſummis quidem voluptatibus plene unquam nobis ſatisfacimus: pervigil enim animus, aut præteritas revocat, aut novas ſemper excogitat, eoque præſentibus minus tangitur, quo majores jucundiores, quibus caret, ſibi confingit. Summam hic appetit, eam nempe, qua ita tota occupatur natura, ut nihil reliquum aut metui, aut appetitui faciat; nec animadvertit, eo eſſe in loco poſitum, ubi ſi fuerit adeptus, totus repente otioſus, atque iners ſit neceſſe eſt, qui nullo ad quidquam præterea agendum calcari prematur. Inde aut invidia macreſcit, aut odio furit, nihilque eſt nec tam difficile & arduum, nec tam ſanctum, quo ejus reprimi cupiditas poſſit. Jam bruta animantia ut nihil ſupra ſingularem naturam noverunt, ita nec gloriæ, nec imperii ſunt cupida. Quare nec ob ingenium, nec ob vires ulla eſt inter ea eminentiæ ambitio, quæ homines, cetera futuros contentos, noctu diuque vexat ac urit, non quieturos, niſi humana divinaque omnia commiſcuerint, ruinis ſimillimos, quæ ſuper id, quæ oppreſſere, franguntur. Adeon miſerrima eſt ambitio, honorumque contentio? Qui, inquis, hæc cum ſuperiori oratione congruunt? Videris, inquis, naturæ malignitatem, quo penitius retegis, accuſare, eoque homines a virtute, quam ſupra defendendam ſuſcepiſti, abſterrere, quos virtu-

tem

tem cum naturæ vitiis adipiſci unquam poſſe, quis ſibi perſuaſerit? nempe mirifice conſentiunt, mi VIVIANE; *nec ego a conſectanda ac conſequenda virtute ullos animum idcirco deſpondere velim, quod hominum vitia, in quæ incaute trahi nos ſinimus, tam ſtudioſe depingam: non tam enim naturæ, quam voluntatis ea ſunt; quia ſunt illæ propenſiones humanæ naturæ pernecesſariæ, quando conſtat ſine iis vix eſſe in nobis reliqui, quo brutis præcellimus; ut ſi iis homines docte prudenterque uti ſciverint, ideſt intra modum ſuum continere, eſſe poſſunt illi in eo ipſo boni & beati, quo ſe malos & miſeros fieri arbitrantur. Nam principio, niſi felicitatis, ſeu ſummæ & undequaque perfectæ & ſecuræ voluptatis amore tangantur, præſenti ſtatu contenti, eique, ut oſtracæ ſcopulis, affixi, humi proni & ventri obedientes vivant. Quumque natura imbecilli, nudi, omnium indigi, & ignari, ſegreges denique, nec niſi ſolis parentibus, ut beluæ, conjuncti, procreentur; nihil invenire, nihil melius commodiuſque efficere, nihil nec arte, nec induſtria perpolire, nihil poſtremo, niſi perpetuo pecudes eſſe, nec ſcient, nec ſtudebunt. Tam ne a Telluris quidem conſortie, non magis quam ſtipites, ſeparare ſe, & æterna conſectari bona unquam poterunt, ad quæ illo felicitatis amore incenduntur, ac rapiuntur. Itaque & hic miſeri ſint neceſſe eſt, & numquam ejus, qua ſuperi perfruuntur, quæque unice plena & vera eſt, beatitudinis participes. Porro bonorum illa & gloriæ cupiditas, qua ne barbari quidem & immanes homines vacui ſunt, effuſas olim Tellure gentes ac ſolivagas coegit ut inter ſe coirent, civitates, jura, ordines, imperia conderent; quorum ſi quis extrinſecus accerſita hominum improbitate vitia accuſare velit, is per me accuſet; ſunt enim quædam & gravia: ſed inſitam utilitatem & præſtantiam ego defendi ſemper & defendam. Nam quæ eſt hominum vita, quos nec civitas manſuefacit, nec ordines jungunt, ne jura & imperia coercent? Quare omnia, quæ ſunt a perturbata beatitudinis & gloriæ cupiditate mala, quæ ſunt certe maxima & graviſſima, prava hominum induxit libido; libidinem autem ignorantia & imperitia: hanc neglecta ingenii & naturæ cultura. Itaque in his omnibus multa eſt voluntatum noſtrarum malignitas, nulla naturæ. Malignitatem autem dico, mi* VIVIANE, *non defectum: nam veteri labe multis haud dubium deficimur. Sed ut nos in omnem vitæ pravitatem*

vitatem fœditatemque ipſa per ſe impellat natura, cui nulla ope, ne divina quidem, repugnare valeamus, quam nulla arte regere, utque idcirco, quod eſt malignitatis, ad miſeriam geniti eſſe videamur, in quo iſti naturam (1) *criminantur, quo ſua honeſtiora vitia eſſe videantur; id ego non modo impium, ſed ſtultum quoque eſſe ajo.*

Sed ut hæc ſint, inquiunt, magni certe ſunt & perpetui naturæ noſtræ accuſatores affectus, quos nec evellere poſſumus niſi naturam radicitus extirpemus; nec ullo modo coercere, quando conſtat eos natura ipſa ex opinatis bonis vel malis contra omnem rationem erumpere; & ſi iis obſecundare voluerimus, næ nos ſtulti fuerimus, qui ei rei modum ponere velimus, quæ ſuapte natura infinitatem ſpectat, quæque minus coercita perpetuo adoleſcit. Quum autem maxima vitæ humanæ pars aut amore, aut odio, aut ſpe, aut metu, aut cupiditate, aut aliis animi perturbationibus, magis quam ratione regatur, ac in id non libertatis imperio feratur, ſed naturæ ipſius vi ac ingenio; fateamur neceſſe eſt naturam in nobis peccare, non rationem aut voluntatem. Quid, inquiunt, quod ne fieri quidem poteſt, ut quum imperfecta & manca in nobis ſit ratio, perfecta eſſe natura intelligatur? Nam noſtra omnis vis & natura in animo & corpore ſita eſt: animi vero in ratione & imperio: at quum hæc depravata ſint, neceſſe eſt ipſa ſit corrupta & depravata natura. Sed quam imperite hæc diſputant? Nam nulla eſt totius humanæ naturæ pars (veterum Philoſophorum deſcriptionem ſequamur) tam ſtructa ſapienter, quam hæc rationis expers, in qua iſti ponunt motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, ut ajunt, inimicoſque rationi; id quod ego alio quidem in loco demonſtravi, ſed hic paucis retractabo. Quum homo totius univerſi pars una ſit, cum toto ſuo congruat oportet, quoniam eſt illud tum in tota ſui immenſitate, tum in ſingulis partibus ordinatiſſimæ rationis & diſciplinæ. Quare finitæ vis & naturæ eſſe debet: nam quod undequaque infinitum eſt, & abſolutum, ipſum per ſe unum & totum eſt, nec ullius alterius rei pars eſſe poteſt. Ita fit ut nequeat ipſe ad plenam beatitudinem ſibi eſſe ſufficiens. Ergo ut pecfici, & beari, ita deterior, quam natura eſt, & infelicior ex-

(1) Hic naturam id dico, quod Græci ουσιαν. Scholæ *ſubſtantiam*: nam ουσιαν perpetuo *naturam* vertit Cicero. Qui autem non voluntatem, ſed *ſubſtantiam* in nobis peccare ajunt, eos Manichæos decernit eſſe Auguſtinus, ac reliqui veteres theologi.

extrinſecus fieri poteſt. Ex quo fit ut & cupiditatis, & iræ, ac metus particeps eſſe debeat, ſine quibus nihil extrinſecus ſequetur unquam, nihil refugiet, averſabiturque. Neceſſarium igitur eſt, ut hominis natura ex opinatis bonis, & ex opinatis malis agitetur, quo ſe ita componat, ut cum ceteris univerſi partibus harmonice conſentiat, qua ex æquilibritate magna ejus exſiſtit vitæ tranquillitas & beatitudo. Agitetur autem, non leviter titilletur: neque enim niſi vehemens commotio nos inflectere poteſt, ut naturalem quamdam corporis ſegnitiem, & quaſi pondus ſuperare poſſimus, eaſque capere ſtationes, ac tueri fortiter, quæ nobis conſervandis & perficiendis aptæ ſint. Has commotiones affectus appellavimus. Quamobrem affectus ſunt appetitus vehementiores, quibus aut res naturæ noſtræ conſentaneas alacres conſectemur, aut perniciſſime adverſas fugiamus. Itaque Stoici, qui mihi videntur in hac quæſtione verſari acutiſſime, partes affectuum volunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duobus opinatis malis: ita eſſe quatuor: ex bonis cupitatem, & lætitiam; ut ſit lætitia præſentium bonorum, cupiditas futurorum: ex malis metum, & ægritudinem naſci cenſent: metum futuris, ægritudinem præſentibus: quæ enim venientia metuuntur, eadem afficiunt ægritudine inſtantia. Lætitia autem & cupiditas in bonorum opinione verſantur, quum cupiditas ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: lætitia ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur & geſtiat. Sed ſingulis affectibus partes ejuſdem generis plures ſubjiciuntur, quas ego enumerandas hoc in loco non ſuſcepi. Sunt igitur affectus naturæ quidam ſtimuli, &, ut ita dicam, machinæ moralis vectes, quos qui auferat, totam ille homini vim, qua quum eſt uſus, agamus aliquid, aut fugiamus, abſtulerit, eumque trunco, aut crudo lateri ſimiliorem, quam animantem, effecerit. Quare in eo Stoicorum ſolitum acumen & judicium deſideraverim, quod illi hæc ſola ratione ſine ulla perturbatione, ideſt ſine ulla naturæ animalis commotione, ac conſtanter prudenterque fieri poſſe opinantur: ex quo iſtud efficiunt, nec neceſſarios eſſe hujuſmodi in homine motus averſos, ut illi putant, a ratione; & naturæ eſſe morbos, qui in ſapiente, qui cuncta ex ratione placide atque conſtanter agere debet, locum habere non debeant. Nam ratio ſi nihil naturæ noſtræ cupit aut metuit, tranquilla eſt & placida, ſeque contenta, ut contra rationem ſit, ullum

eo tempore in nobis ciere motum: quum ergo nos concitat, cupit profecto aliquid, aut metuit: cupit autem quod deeſt bonum, metuit quod providet malum. Qui autem aut illud cupiat, aut hoc metuat, niſi perſentiſcat? nec vero perſentiſcere poteſt, niſi a natura moneatur. At natura irritatione loquitur, quæ ſine affectu eſſe nequit. Ita fit, ut affectus, ſint veluti voces quædam naturæ aliquo deficientis, vel quidquam ſibi metuentis, ſine quibus ratio nequeat in noſtri ſubſidium excitari. Porro ſemel irritatione excitata non quieſcit, niſi quieta & tuta natura. Qua vero voce id ſignificaret rationi natura, niſi voluptate & lætitia? ergo & hanc quoque ſentiamus neceſſe eſt. Quod ſi homini naturam doloris & voluptatis patientem nemo denegare poteſt, quin & rationis uſum omnem auferat, conſequentes vero ſint doloris & voluptatis affectus; efficitur ut affectibus extimulari debeat humana natura, quo ratio nobis utilis eſſe poſſit (1). *Itaque in tota ea diſputatione labuntur Stoici.*

Ita ne tu, inquis, diſputas, quaſi numquam extra virgulam turbidi, inconſtantes, averſi denique ab omni ratione proſiliant affectus? Non id ego dico, mi VIVIANE*; proſiliunt enimvero ii in Adæ filiis, neque in eo quod omnes patimur, Stoicorum oratione egemus. Sed conſtituamus hoc in loco id, quod ad Dei erga nos benignitatem adſerendam in primis eſt neceſſarium, non ita nos procreaſſe, ut mali & ſcelerati neceſſario eſſemus, nec eſſe affectus a natura humanæ malignitate, ſed eſſe ei neceſſarios, eſſeque quaſi vectes, quibus aut ſuſtineatur fortiter adverſus ea, quibus deſtrui poteſt, vel a fine ſuo revocetur; aut, quum eſt opus, agatur vehementer ad ea proſequenda, ſine quibus aut non eſſe poſſit, aut non bene beateque; ac deinceps inquiramus in id diligenter, qua re fiat, ut tantæ ſint in maxima hominum parte, ac tam ſtultæ & a natura ipſa deſciſcentes affectuum perturbationes. Quod niſi fecerimus, ne illud quidem intelligi poterit, quibus regulis, quave arte ad naturam poſſint affectus componi: neque enim tales ſunt, qui nullo modo infrenari poſ-*

(1) Quare theologorum nemo dubitavit unquam, utrumque & in innocente Adamo fuiſſe appetitum, concupiſcibilem, & iraſcibilem. Non affectus intulit peccatum, aut naturam affectuum patientem, ſed imperium abſtulit, fecitque ut falſis perturbaremur.

poſſint, quum multi vehementes ſæpe cohibeant, quemadmodum ex tota conſtat hominum hiſtoria, nec raro ipſi impotentiſſimos experti & moderati ſimus. Quare videamus, quid illos tam ſæpe a natura averſos efficiat, quidque curatu, aut factu ſit opus, ut ad rationem exigantur, neque plebejam Terentiani Parmenonis diſciplinam vereamur,

. . . . quæ res in ſe neque conſilium, neque modum
Habet ullum, eam conſilio regere non potes.
. . . . Incerta hæc ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Nam quid ille ſtultus, ſi ita ſe res haberet, moriendo Phædriam enecaret,

Proin tu, dum eſt tempus, etiam atque etiam cogita?

Superius demonſtravimus, affectus eſſe nobis a natura tributos, quo ita iis componeremur, ut cum rebus, quibus circumdamur, pulchre conſentiremus, qua ex harmonia vitæ noſtræ fieret tranquillitas & felicitas: ei quoque ut proſpiceret & ratio eſt conceſſa. Itaque fit, ut tum affectus cum ratione conſentiant, quum naturæ naturæque auctori præpotenti congruunt, ideſt quum & ex veris bonis, aut malis naſcuntur, & iis æquales ſunt, & conſentanei. Ab ea regula quum exorbitant, tum perturbationes ſunt, non ſolum non utiles, ſed plurimum noxiæ: nam quoniam aut nullæ ſunt extra nos res, a quibus proficiſcantur, aut iis non congruunt; ex falſa bonorum aut malorum opinione excitantur: falſis vero malis natura noſtra inutiliter affligatur, nec falſis bonis perficitur. Duabus igitur ex cauſis affectus falſi eſſe poſſunt ac pravi, aut quia ex confictis bonis vel malis progignuntur; aut quia veris minime pares, ut quum aut id, quod nuſquam gentium eſt, cupio, vel metuo; aut quod eſt, magis aut minus vehementer cupio, metuove, quam id cupere, aut metuere par eſt. Utrumque item ex triplici fit cauſa, ignoratione, errore, difficultate; hæc vero ex negligentia, & prava educatione intenduntur. Nam qui & ſtudioſi ſunt earum rerum, ſine quarum cognitione nemo bene vivere poteſt, & rite ac ſapienter educati, ii & recte uti ſciunt, nec facile decipiuntur; quia quum aliquid igno-

rant (nihil enim ignorare ſupra hominis conditionem eſt), judicium actionemque cohibere, atque mature deliberare didicerunt, ac, ſicubi ſtatim facto eſt opus, eam viam rationemque ſectari, quæ ſimilior vero eſſe videatur. Poſtremo ſi de recta labantur, quum initarum a ſe rationum pœnitere ſe nequeat, non valde illi, ut ſtulti ſeſe afflictabunt, quin ſapientiores ſuo periculo facti, gaudebunt etiam. Huc ergo ego regulas omnes affectus ſecundum naturam ad civilem hanc felicitatem regendi confero, ut & addiſcamus, quæ vere ſint res eæ, quibus circumdamur, quibuſque utendum eſt perpetuo, ac quatenus nobis bonæ vel malæ; & ut a primis vitæ noſtræ annis aſſueſcamus iis vivere conſentanee; quarum regularum prior mentis, altera animi virtutem continet. Qua ex re illud efficitur, ut, quod ſæpe diximus, bene beateque vivere nonniſi cum virtute poſſimus. Quumque & illa rerum cognitio comprehenſioque, & hic rebus apte convenienterque vivendi habitus, ſtudio & diſciplina pluribus contigerit, illud quoque velim intelligatur, non ita nos eſſe procreatos, ut virtutis hujus capaces eſſe nequeamus. Sed quoniam ab illa cognitione rerum, earumque nobiſcum conſenſione, aut pugna, eſt præclara vitæ diſciplina incboanda, quæ ſi falſa fuerit, aut prava, depravatus ſit animus neceſſe eſt ut ex penitiſſima philoſophia Terentianus Simo dixiſſe videatur, mala mens, malus animus; *videamus quæ ſint illius præcipua præcepta, quibus neceſſaria nobis ad beate in* Civitate *vivendum virtus continetur, atque, ſi Dei favor afflaverit, gigni & perfici in nobis poteſt virtus altera divina, divinæque felicitatis appetens.*

Sed illud omnium primum accuratius perquiramus, ſubeſſe ne poſſint mentis imperio & regimini quum illæ propenſiones, tum affectus iſti & perturbationes? Id niſi conſtet, fruſtranea erit opera omnis, quæ in iis moderandis, & ad certam rationem inflectendis ponitur. Poſſunt autem in eo tria conſiderari: primum ut ne perſentiantur; tum ut ne erumpant, quum neceſſarium non eſt; tandem ut loco, tempori, rebus denique, a quibus inflammantur, conſentiant. Eorum primum omnino fieri nequit admotis animo rebus, præſertim in primis illis propenſionibus: nam ſunt, ut diximus, cum natura ipſa animali commixtæ, ac ita neceſſariæ, ut nec eſſe, nec concipi ſine iis natura poſſit animantium. Scilicet quum finita ſit animantium natura

omnis,

omnis, nec ipſa per ſe eſſe & conſervari, poſſit, neceſſe eſt indigeat, quo ſit, rebus omnibus quibus circumdamur, atque ab iis interitum timeat, ſi adverſentur. Itaque ut ne ex eorum circumſpectu amore & deſiderio, aut timore & ægritudine afficiatur, non magis fieri poteſt, quam ut ne ſit naturæ totius pars una, aut non ſentiat, quod ſentit. Quare in eo non magis adlaborandum eſt, quam ut ne agitabilis ſit ignis, cujus in eo motu ac concitatione tota eſt poſita natura. Duo reliqua fieri obtinerique poſſe, ii dubitabunt, qui ſibi penitus ſunt ignoti. Sed & ratio id confirmat. Namque nec erumpunt unquam, quum non eſt uſus; nec a rerum natura diſcordant, nec longius, quam neceſſarium eſt, prætergrediuntur, niſi aut ignoratione, aut errore, aut quum primus ille fervor concitatioque animi inveteraverit, & tamquam in venis medulliſque inſederit; quæ quoniam cavere poſſumus, ſi ſapimus; rationis profecto regimini & imperio ſubjiciuntur. Idem tota nos docet hominum hiſtoria, quæ frequentia ejus, quod dico, ſuppeditat exempla, eorum, qui & naturales propenſiones intra poſitum iis a natura modum continuerunt, & cupiditati, iræ, metui, ſæpe etiam cum vehementiſſime concitarentur, moderati ſunt. Sed ſuppeditat ſapientum, ut id quod ſuperius animadvertimus, intelligere poſſimus, præclare a Stoicis dictum, omnium perturbationum (quo nomine intelligunt averſas a recta ratione, contra naturam, animi commotiones) *fontem eſſe* intemperantiam, *quæ eſt a tota mente, & a recta ratione defectio, ſic averſa a præſcriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queat. Quemadmodum igitur temperantia, quæ aut ſapientia eſt, aut ab ea efficitur, ſedat appetitiones, & efficit, ut eæ rectæ rationi pareant, conſervatque conſiderata judicia mentis, ſic huic contraria & inimica intemperantia, quæ eſt ab inſcitia & pravo habitu, omnem animi ſtatum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & non neceſſariæ ægritudines, & vani metus, & ſuperfluæ cupiditates, & reliquæ ſtultæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum quum ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, ægrotationeſque naſcuntur; ſic pravarum opinionum conturbatio, & ipſarum inter ſe repugnantia, ſanitate primum ſpoliat animum morbiſque perturbat; deinde non adhibita continuo ratio, quæ ſanet, permanat in venas, & inhæret in viſceribus illud ma-*

lum, exſiſtitque vitium, quod avelli inveteratum non poteſt, quodque totam deinceps vitam fœdat, & infelicitat.

Porro hæc temperantia duabus a cauſis efficitur, rerum, ut dixi, cognitione & comprehenſione, & vita ſecundum eam tempeſtive acta. In hoc prudens educatio, & præcox totius honeſtatis ſtudium adhibendum; illud noſtri, univerſi, Dei inveſtigatione continetur. Noſtri cognitio in eo præcipue elucere debet, ut quid in nobis ſit neceſſarium, quantaque ſit naturæ noſtræ indigentia intelligamus, quo ei congruenter vivere poſſimus, ut ſcilicet nec valde turbemur iis, quæ præcaveri nequeunt, nec careamus neceſſariis, nec ſuperfluis luxuriemur. Nam & inutiliter iis nimium agitamur, quæ evitari nequeunt; & defectu non neceſſariorum ſtulte dolemus & rerum ſuperfluitate aut inutili cura angimur, aut pondere opprimimur, aut e nobis quaſi digreſſi petulantiſſime divagamur, incerti, quo quieturi. Qua ſi cognitione omnes peræque ac neceſſarium eſt, præditi eſſemus, eſſetque illa perpetua meditatione in naturam ipſam converſa, putas tu, mi Viviane, aut ambitione nos contabeſcere poſſe, aut avaritia excruciari, aut ulla ſuperflui libidine totos concitari? Putas aut otio, quum labore eſt opus, poſſe emarceſcere, aut ſtulta neceſſariarum rerum effuſione nos perditum ire? Sed nec ſenectus ipſa & mors denique admodum timebitur, quum in id nos eſſe genitos animadverterimus. Univerſi vero ſcientia paranda in id, ut & quæ veræ ſint, & quantum quæque res bonæ ſint, vel malæ, addiſcamus; ut nec quæ nuſquam gentium ſunt, cupiamus, metuamuſve, nec plus, aut minus, quam concupiſci, metuive merentur. Cujus ſcientiæ defectu quot ſtulte ſe affligare videmus? Itaque eos ridemus, ac jure quidem & merito, qui capripedes paniſcos metuerint: qui porros magna religione coluerint: qui Lunæ, vel Solis defectu, velut emortuorum, miſere ejulaverint; qui ſi mures ſoleas conroſerint, expaverint; qui avium garritu aut volatu non privatas tantum res, ſed ipſas inprimis publicas regendas crediderint: qui ſi aut Sol alter in Cælo emicuerit, aut Cometes apparuerit, aut Septemtriones viſi fuerint ardere, aut quidpiam aliud, quod natura fit, fuerint conſpicati, toti exanimati contremuerint. Jam Dei, ideſt ſupremi naturæ totius artificis & moderatoris, cognitio, ad eam, de qua diſſerimus, temperantiam in nobis procreandam, alendamque, prima eſt, ac præcipue neceſſaria, ut nempe ſciamus

& eum

& eum eſſe, & infinitæ eſſe intelligentiæ, potentiæ, bonitatis, & ab eo rerum univerſitatem effectam eſſe, & ſapientiſſime procurari, noſque ita progenitos, non ut brevi tantum præſentis vitæ curriculo ſpem omnem vel metum concluderemus, ſed ut nunquam interituri æternitatem ſpectaremus: qua cognitione qui deſtituuntur, ſpem omnem metumque intra præſentis vitæ ambitum coercentes, in proſperis quidem rebus toti diffluunt, ac diſſipantur; in adverſis vero ægritudine & dolore enecantur; utriſque nempe pereunt miſerrime, nec illud præclarum totius vitæ gubernaculum adhibere ſciunt, quod Flaccus noſter eleganter ait,

Sperat infauſtis, metuit ſecundis
Bene præparatum pectus.

Quare ego nihil æque neceſſarium ad bene beateque vel in præſente vita vivendum eſſe cenſeo, quam rite & præclare cum Deo agere; quin ita mihi perſuaſi, atque ex veteri, aut peregrina hiſtoria didiciſſe arbitror ne cum hominibus quidem honeſte & ſapienter eum victurum, qui hominum illum parentem & gubernatorem aut ignoret, aut non, ut par eſt, tota mente ac animo complectatur, atque ex divinis formulis veneretur.

Hæc, quæ diſputata ſunt, eo pertinent, ut eos, qui a rerum natura in nobis dolores & perturbationes ſæpe progignuntur, aut caveamus, aut, ubi id fieri omnino nequit, in minorem, quoad fieri poteſt, numerum conferamus, eoſque fortiter ferendo extenuemus, quo bene ac beate vivamus. Sed reſtant infinita pene dixerim mala, quæ non a Natura, ſed homini ſunt ab homine. Nam non a natura, ſed a voluntate eſt humana, ut mentiamur, circumſcribamus alii alios, dolis atque inſidiis decipiamus, & ſpoliemus, totaque vita velut in perpetuo bello ſimus, & affligemus: ut ineptiſſimas etiam cauſas ſumamus, quibus ferociamus, immanes ſimultates & inimicias geramus, conſeramus inter nos bella, expugnemus atque evertamus civitates: ut hominum macella & amphitheatra nobis conſtituamus, loca ſanguinis & publicæ impietatis, ubi mandi homines cernamus jucundiſſime, & beſtiarum laniatibus diſſipari. Brevi, inſidiæ, fraudes, doli, avaritia, rapinæ, vis, ſcelus, audacia, obſcœnitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cetera, quæ toto in orbe homines mente noxia pariunt, homini ſunt ab homine. Eſt quiſquam, qui in his, ubi nulla etiam ſint alia a natura mala, beate eſſe & vi-

vere poſſit? Quare viro, qui ex recta ratione, non aut ex ſenſu, aut ex imaginatione felicitatem ſuam metiatur & ſequatur, in eo operam ponere debet præcipuam, ut hæc, quod ad ſe ſpectat, nulla ſint. Id juſtitia & amicitia *procurantur; quarum altera efficit*, ut neminem lædamus, ſuumque jus integrum cuique eſſe ſinamus; *altera, ut quocumque modo poſſimus*, aut conſolando, aut conſilio, aut re, *ut Terentianus Menedemus ait, juvemus. Ac neminem quidem lædimus, quum nulli quidquam injuſti doloris inferimus, ut quum nihil quod ad alterius animum, corpus, famam, bona, juſtam ſpem pertinet, deterius efficere ſtudemus: nam inde dolere homines ſolent. Suum vero jus cuique tribuimus, quum quod quiſque aut a natura, aut ab arte ſua & induſtria, aut quocumque modo quo aliorum jus violatum non ſit, habet, eo uti fruique ſinimus, atque ſi læſerimus, in integrum reſtituimus. Omnibus tandem amici ſumus, ſi non dubitemus cum iis, quoad ſcimus, ac poſſumus, animi, corporis, fortunæ bona communicare, qua mutua aliorum cum aliis bonorum acceſſione fit illud in ſocietate prope divinum, ut ſinguli homines tantum ſciant queantque, quantum omnes conjuncti, & copulati.*

Quamobrem tute ipſe intelligis, mi Viviane, quas ego primas atque inſitas naturæ rationalis leges habeam; nempe non plures, quam has duas: DEO, TIBI, RELIQUIS HOMINIBUS SUA JURA TRIBUITO: IIS ESTO AMICUS. *Sed qui tandem hæc jura tribuemus? nimirum ſi ita vitæ noſtræ rationes inſtituerimus, ut Dei, noſtri ipſorum, aliorum juribus congruentes vivamus, quod eſt naturæ, ut ego interpretor, convenienter vivere, ſine quo* nec eſſe, *nec* bene beateque eſſe poſſumus, *Ut, e.g. quoniam Deus & ſupremus omnium imperator eſt, & gubernator, & parens; imperatori ſerviamus, gubernatori ſimus obſequentiſſimi, patrem amemus, ac vereamur neceſſe eſt, ſi naturæ congruenter, quod maxime noſtra intereſt, quodque ſæpe dictum eſt, vivere amamus. Tum quandoquidem nihil nobis natura arctius conciliat, quam nos ipſos; fit ut natura ipſa nobis amiciſſimi ſimus: amicus vero nemo ſibi eſt, qui non ea, quorum acceſſione pejor fieri poteſt, caveat, ſequaturque ea, quibus perfici, ac bene beateque eſſe poteſt. Tandem ea eſt noſtri natura, ut nec ſolis noſtris ac privatis bonis vivere poſſimus, nec, ſi poſſimus, bene ac beate poſſimus: ita fit ut alii aliorum communicatione bonorum egeamus; quæ eſſe*

ne-

nequit, niſi ita omnes comparati ſimus, ut non modo neminem lædere velimus, ſed omnibus & eſſe velimus, atque ſimus amici. Si quis eſt omnium qui hæc & ſæpè ſecum conſideret, & in ſuccum, ut dicitur, & ſanguinem convertat, & ſecundum ea vitæ ſuæ rationes inſtituat, eum ego ſapientem eſſe dico, eamque adeptum temperantiam, ſine qua neminem eſſe poſſe beatum præclare Stoici docent.

Quibus ex rebus & illud conficitur, eſſe in natura ipſa regulas, quibus juſtum ab injuſto, honeſtas a turpitudine ſecernatur. Nam quin convenienter naturæ vivere totius hominum generis felicitatem faciat, ſuperius demonſtrata ne dubitemus nos prohibent: quod vero non ſingulorum, ſed totius hominum generis felicitati conveniens eſt, id ſuprema eſt totius generis humani lex; cui propterea quod congruit, id eſt generis humani juſtum & honeſtum; ut quod cum ea pugnat, injuſtum & turpe. Quemadmodum quum ſalus publica ſumma ſit cujuſque populi lex, quod decemvirales Romanorum leges præclare ſciſcunt; ea eſt quoque juſti atque injuſti, honeſti & turpis cujuſque populi regula. Quare ut in privatis Civitatibus nequit vera utilitas, ideſt civitatis felicitas, cum honeſtate contendere; ita ne poteſt quidem in magna totius Telluris Civitate. Itaque accepimus Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primum hæc natura cohærentia, opinione diſtraxiſſent. Cui quidem ita ſunt Stoici aſſenſi, ut etiam, quidquid juſtum & honeſtum eſſet, id utile eſſe cenſerent, nec utile quidquam, quod nec juſtum, nec honeſtum.

Nec vero Naturæ tantum ſunt hujuſmodi leges, ſed divinæ, ut non utilitas modo generis humani ad eas ſervandas incitare nos debeat, ſed in primis pietas & religio adverſus Deum. Nam ita Deus totam rerum Naturam conſtruxit, ut ea legibus immutabilibus regeretur, & contineretur. Ejus Naturæ homines portio una ſunt: itaque iis naturaliter ſubjiciuntur. Quum autem rationis ſint participes, ut & eas leges intelligere, & ad ſupremum Dei in tota Natura imperium referre poſſint; oportet ut & libenter iis obſecundent, pareantque, ne ſi aut contempſerint, aut repugnaverint, perduelles ſint, magnoque obnoxii ſupplicio.

Sed quo hæc explicemus diſtinctius, repetamus paullo altius, ut ita intelligamus apertius, quibus non Naturæ legibus ſubditi naſcamur, quibus parendum omnino eſt, ut

& eſſe, & beate eſſe poſſimus. Homo & res una eſt totius univerſi, & ſibi copulatum adnexumque corpus habet: idem & vegetatur, ut plantæ, & ſentit vivitque, ut ceteræ animantes: jam & rationis eſt particeps, & generis humani pars una: poſtremo peculiaris alicujus Civitatis civis, aut ſubditus, aut imperans, aut parens, aut liber, aut alio quocumque in ſitu poſitus. Hæc, quæ re copulata ſunt, cogitatione differunt, ſuntque ab iis ſecernenda, qui, quibus Naturæ legibus naturaliter homo ſubjiciatur, contemplantur. Nam ſubjicitur quidem pluribus etiam nolens: ſed moralibus ut volens ipſe ſe ſubjiceret, oportebat. Ac quia res univerſi aliqua eſt homo, rerum legibus metaphyſicis ſubditur naturaliter, ac volens nolens. Hæ leges ad omnes peræque pertinent res, nulla res poteſt ſimul eſſe & non eſſe: nihil eſſe aliud poteſt, quam id, quod eſt: nulla res ex nihilo ſuapte natura eſſe poteſt, aut in nihilum reverti. *His igitur homo, quia res una, natura ipſa ſubjectus eſt. Jam quodcumque corporeum eſt*, impenetrabile eſt, diviſibile ac corruptibile, mutabile, grave, iners &c. *Eæ ſunt genericæ & naturales corporum leges; quibus, quum & homo corporeus ſit, eſt natura ipſa obnoxius. Tum plantæ naſcuntur aut e ſeminibus, quæ augumentum extrinſecus capiunt, aut ex natura quibuſdam archetypis & formis, quæ ſeſe externa vi ſubagitatæ explicant, & nutriuntur, vegetanturque, & conſeneſcunt, ac poſtremo intereunt: aeri, igni, Naturæque elementis aliis ſunt ſubjectæ. Sunt eæ plantarum leges: iis igitur & nos ſubjicimur naturaliter* (1), *quatenus plantarum ſimiles ſumus. Præterea animantium omnium communes leges & a natura poſitæ, ſunt, ut voluptatem & dolorem perſentiſcant: ut qua vi maxima queunt ſe conſervent: ut coitu utriuſque ſexus genera propagent: amore prolis tangantur: metu, ira &c. concitentur. Eæ & homines quoque rapiunt, quia animantes* (2). *Poſtremo mentes ratiocinio omnes utuntur, antecedentia nimirum & conſequentia pervident, cauſas & effectus internoſcunt, rerum fines proſpiciunt, media eligunt, deliberant, ſui juris ſunt &c. Sunt hæ animorum leges: at ſunt homines quid aliud, niſi animi rationis participes, corporibus*

(1) Nam primi mortalis privilegio ac gratia, non natura exempti. Quo privilegio peccando deſtituti, in naturam iterum rediere ipſi per ſe ſe.

(2) Vide quæ dicta ſuperiori adnotatione.

ribus utentes? ergo & animorum legibus ſubditi naturæ ſunt. Sed iſtiuſmodi homines ſimiles natura procreantur omnes, atque ad mutuam ſocietatem ineundam aptiſſimi; ac ita ut ſociati ſibique amici, felices eſſe omnes poſſint (1); *ſegreges atque ſibi inimici, miſerrimi: iidem ſoli ex omnibus animantibus ſentiunt, quid ſit ordo, ac decus in ſocietate; quid omnibus utile, aut noxium, quid juſtum, aut injuſtum, honeſtum, aut turpe. Quæ hinc naſcuntur leges, ad omnes pertinent homines, quarum ſumma eſt, totius generis humani felicitas. Ea ſunt* jura gentium, *quæ proinde eos omnes, qui nihil a ſe humani alienum eſſe putant, ſancte ſervare, jus faſque eſt. Ob eandem rem cives peculiarium civitatum, quarum ſuprema lex eſt* ſalus publica, *cujus & neceſſitatem intelligunt, & cauſas, earum Civitatum legibus ita ſeſe ſubjicere debent, ut legibus ejus Civitatis, quæ tota Tellure comprehenditur. Inde quoque fit, ut quoniam ſingulos hominum ſtatus ſua jura ſequuntur, ſintque alia imperantis, alia ſubditi, alia magiſtratuum, alia civium, alia parentum, alia liberorum; iis omnibus apte convenienterque vivant neceſſe eſt, ut integræ Naturæ (quod factu eſt opus, ubi bene beateque eſſe velint) congruenter vivant. Servabunt autem hujuſmodi leges, ſi nihil, quod cum illis pugnat, moliantur; contra faciant ea omnia, ſine quibus illæ quo tendunt, ire nequeunt: tendunt vero, mi Viviane, quum ad ſingulorum, tum ad omnium conſervationem & felicitatem. Præterea ita ſervabuntur, non quaſi fato aliquo rapiantur, ſed ut qui ſupremo totius naturæ opifici, & moderatori pareant libentiſſime: nam ab illo ſunt poſitæ: ille eſt earum & auctor & vindex. Quas quum & didicerint accurate, & uſu ipſo in naturam converterint, tum illi ſe probe compoſuiſſe ſciant, eamque adeptos, quam ſupra diximus, virtutem, & temperantiam, ſine qua nemo non modo beatus, ſed ne ullus quidem eſſe poteſt. Sed videor longius progreſſus, quam quod per epiſtolam licebat. Quare te rogo, mi Viviane, ut hæc etiam atque etiam tecum ipſe conſideres: per enim velim tibi ſic perſuadeas, me nullius hominis, his præſertim in rebus, judicium pluris face-*

---

(1) *Animalis* hominis felicitatem ſpecto, non *ſpiritalis*. Hujus ab alto eſt, præterque naturam. Id quamquam dictum ſæpius, tamen dicendum ad ravim, propter eos, qui male audiunt.

facere, ut ſi probaveris, ſcito me nulla re magis ſuperbire poſſe: ſin improbaveris, neminem eſſe, qui ſeverius damnet. Ceterum cura ut valeas, & me ames, & ſic habeas, te a me fraterne amari.

Neapoli anno Epochæ Chriſtianæ 1752.
pridie Kalendas Septembris.

INDEX CAPITUM

PARS IV.

De principiis legis naturalis ac de officiis, quæ inde manant.

CAP. I. *QUod homo, qualis nunc eſt, ſolis naturæ ſuæ viribus nequeat eſſe plene beatus, quodque egeat ope entis intelligentiſſimi, potentiſſimi, optimi; ut poſſit ad hanc beatitudinem contendere.* pag. 5

II. *Exſiſtere Ens aliquod intelligentiſſimum, & potentiſſimum, ab eoque univerſum procreari, & in eo beatitatis noſtræ ſpes omnes eſſe figendas.* 12

III. *De ſumma Dei Bonitate, qua vult omnes beatos, deque legis naturæ, & neceſſitate generatim.* 18

IV. *Lex naturæ explicatur diſtinctius, atque adverſus profanos homines iterum aſſeritur.* 28

V. *Syſtema legum naturalium Thomæ Hobbeſii enarratur.* 38

VI. *Hobbeſianum ſyſtema excutitur: principia falſa confutantur. Leges ex ſe*

ſpectatæ atque e veris principiis ductæ veræ ac pulcbræ. 45
VII. *Enarratur & refellitur ſyſtema Spinozæ.* 56
VIII. *Grotii doctrina ſuper principiis juris naturæ expenditur.* 63
IX. *Syſtema Puffendorffii enarratur.* 71
X. *De principiis legis naturalis ex Cumberlandi mente.* 77
XI. *De Heinecii ſyſtemate ſuper principiis legis naturalis.* 83
XII. *Superius ſyſtema nova ratione adornatur, ac inde notiones primæ & genericæ legis naturæ moralis iterum exponuntur.* 89
XIII. *Wollaſtoni & Aſhley Syches de lege Naturæ dogma exponitur.* 100
XIV. *Chriſtiani Wolfii atque Henrici Kœhleri de principio legum naturalium uno & adæquato doctrina exhibetur.* 108
XV. *Veterum ſententia,* jus ſuum cujque tribuendum, *e novis fontibus exprompta, novoque habitu exornata.* 120

LI-

LIBER ALTER.

Quemadmodum ex legibus naturæ hominum officia ducantur.

CAP. I. DE natura actionum moralium, tum de conſcientia, libero arbitrio, & imputatione morali. pag. 159
II. *De officiis erga Deum.* 165
III. *De officiis Hominis adverſus ſeipſum, ac primum de iis, quæ cum toti homini, tum corpori debet.* 175
IV. *De cultura animi.* 193
V. *De affectibus, officiiſque inde manantibus.* 198
VI. *De officiis erga alios perfectis & abſolutis.* 221
VII. *De officiis Juſtitiæ hypotheticis, ac primum de Dominio, ejuſque acquirendi modis originariis.* 240
VIII. *De modis acquirendi Dominii derivatis.* 253
IX. *De officiis, quæ ex dominio rerum proficiſcuntur.* 262
X. *De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.* 267
XI. *De Officiis adverſus alios, quæ imperfecta dici ſolent.* 283
XII. *De Amicitia.* 299

XIII. *De Statu hominis ſociali, deque variis officiis, quæ ex variis ſocietatum generibus proficiſcuntur; ac primum virorum & uxorum, & parentum & liberorum.* 312

XIV. *De jure imperantium, tum de Subditorum officiis.* 324

XV. *De Officiis Magiſtratuum & Civium.* 327

XVI. *De Officiis quæ ex variis animi aut corporis ſtatibus proficiſcuntur, ut ſenum & juniorum, divitum & pauperum, ægrorum, & ſanorum.* 330

DISCIPLINARUM METAPHYSICARUM

PARS IV.

De principiis legis naturalis, ac de officiis, quæ inde manant.

PRÆFATIO.

PRincipiorum legis naturæ perquiſitionem ad eam Philoſophiæ partem pertinere, quæ Metaphyſica appellatur, conſtat jam inter omnes. Igitur quo pleniorem habeant tirones Philoſophi hujuſcemodi rerum inſtitutionem, hunc libellum, quem ego plures ante annos in ſcholæ uſum ſcripſeram, velut appendicis loco diſciplinis Metaphyſicis addam. Brevior is quidem eſt, quam, ut iis facere ſatis poſſit, qui paullo ſunt in hac ſcientia verſati: ſed ſi opuſcula noſtra in eorum manus deveniant, ii meminerint, nos adoleſcentes inſtituendos ſuſcepiſſe, non doctos: eos autem ſatis inſtituiſſe arbitramur, ubi primis utilium rerum rudimentis imbuerimus.

mus. Sæpe enim edixi, ac dico iterum, quum totam Philoſophiam, tum hanc præſertim ſubtiliorem, non tam lectione, quam meditatione confici. Ac mea ſemper ſententia fuit, obeſſe his in rebus plurimam lectionem, qua oneratur magis memoria, quam mens illuminatur. Quum hæc principia in ſocietatem humanam derivanda ſunt, uſuque comprobanda, tum vero tandem naturæ & hominum hiſtoria perdiſcenda eſt; id quod nec fit, nec rite fieri poteſt, niſi quum non ingenii tantum vires, ſed in primis judicium plurimum adoleverit. Quare fit, quod dixi, pauca, eaque electiſſima, facilique via & ratione, philoſophari incipientibus eſſe proponenda, ne ingenii nativa vis, ardorque indagandi retundatur. Ea, qui profecerint, longiusque proceſſerint & ætate & doctrina, ipſos per ſe augere, ornare, & in publicam utilitatem convertere oportet.

Mirabuntur autem fortaſſe nonnulli, quid cauſæ ſit, cur & de natura Dei in hoc libello diſſeram, & ab eo jus naturale repetam: nam & de his in ſuperioribus luculenter & copioſe actum eſt, metuoque ne moleſte; & quoſdam eſſe conſtat, qui quum jus in natura eſſe docere inſtituunt, adeo ſibi confidunt & naturæ, ut cum Atheis rem nullam habere velle aut debere edicant. Sed qui ita prædicant ſe totius rei, ad quam explicandam aggrediuntur, ignaros profitentur. Nam & oportuit hanc tractationem, quam ego alia ratione & via, quam ſuperiora, conſcripſeram, e ſuis principiis proficiſci; & nullum eſſe in natura jus poteſt, nulla eſſe a natura ipſa conſtituta juſtitia, nihil natura honeſtum aut turpe, ubi aut Deus non eſt, aut rerum humanarum nullam habet procurationem. Itaque id quum excidiſſet Grotio, viro alioquin erudito & perſpicaci, in doctorum omnium virorum reprehenſionem incurrit. Ac vero, niſi vocabulis, quod graviſſimis in rebus jamdudum facere conſuevimus, nobis illudere velimus, jus illud quod *cogens* dicitur, lex, quæ honeſta jubet, vetatque contraria, eſſe nulla poteſt toti hominum generi communis, niſi totius humani generis ſupremus ſit aliquis legiſlator: nec vero, ubi Deum ſuſtuleris, eſt alius totius hominum generis imperator. Natura enim, quæ dicitur, a Dei vi & imperio ſegregata, aut cujuſque eſt ſingularis natura, a qua nemini quidpiam imperari poteſt; aut mera mentis humanæ notio effictaque atque a rebus ipſis

ipſis abſtracta; aut vis & poteſtas corporei mundi, quæ neminem, præterquam amat & vult, cogit ad officium. Accedit, quod opinio Dei, & legis alicujus naturæ adeo apud omnes homines reciprocantur, ut alterum ſine altera nemo unquam abſtulerit. Vetus inſipiens, de quo David, Deum abſtulit; inde *corrupti facti ſunt, & abominabiles dies ejus*; quod nullo ſcilicet jure ſe teneri amplius arbitratus ſit. Theodorus Atheus, de quo plura Laertius, cum Deos ſuſtuliſſet, id quod erat conſequens, nihil natura turpe aut honeſtum, nihil juſtum aut injuſtum eſſe docuit. Extermínavit ex mundi cura Deum Epicurus: ſed idem poſuit, ſolam eſſe utilitatem juſti & æqui matrem. Quocirca perſpecte Cicero animadvertit, Deo, aut providentia ablatis, ne juſtitiam quidem ullam ac fidem inter homines eſſe poſſe. Idem vero tractationem de Legibus a Deo auſpicatur: quod & egerat Plato, quem ille iis in libris imitandum ſuſcepit. Jam novelli homines, qui juris naturæ nervos omnes incidere conati ſunt, in primis profani illi Hobbius, & Spinoza, Athei fuiſſe convincuntur. Ad hæc, niſi Deum eſſe omnibus in civitate vitam ſocialem degentibus ſit perſuaſum, parentem nimirum omnium ac dominatorem, non poteſt, quod per ſe eſt perſpicuum, niſi ſola utilitate juſtum ab injuſto ſecerni. Qua doctrina nihil eſt peſtilentius, atque ad homines adverſus homines armandos accommodatius; nihil civitati, totique adeo hominum generi infeſtius. Id quod videmur continenter contingere ubicumque aut in integris ſocietatibus, aut in privatis hominibus ea prævalet legi & rationi. Itaque conſtituendum eſt, juſtitia & honeſtate veram quidem utilitatem effici, ſed longius tamen eam repetendam, quam ab utilitate; utilitatem potius ex informatis legis naturæ notionibus, ideſt ex anticipata juſtitia & honeſtate finiendam. Quamobrem quamquam mea ſemper ſententia fuit, quæ honeſta, eadem eſſe & utilia, nec turpia & injuſta vere utilia; tamen ita hæc tradenda ſunt, ut intelligatur ab honeſtate veram utilitatem naſci, non contra, honeſtatem utilitate metiri; adeoque regulam honeſti, & juſti omni eſſe utilitate antiquiorem. Unde autem ea, niſi a præſtantiſſimo naturæ legislatore repetetur? Non ignoro eſſe pleroſque, quibus placet legem naturæ eſſe eas naturæ humanæ *inclinationes*, appetituſque, quibus naturaliter ad objecta nobis naturæque noſtræ perficiendæ & explendæ con-

ſentanea ferimur: alios, qui *rationis rectæ dictamina* legem naturalem appellant, viros in primis acutos & doctos. Sed quoniam lex proprie dicta nulla eſt ſine obligatione morali; neque hæc niſi ab imperante; nec natura ſejuncta a Deo imperat quidquam, tametſi plurimum pluribuſque modis nos commovere poſſit; naturæ illæ propenſiones, aut rectæ rationis dictamina, principia quidem eſſe poſſunt legis alicujus naturalis *cognoſcitiva*, ut vocant: lex certe non ſunt, niſi hoc vocabulo turpiſſime abuti velimus, aut morum leges cum legibus corporum inſcite perturbare. Quibus ex rebus conficitur, a natura Dei omnem de lege ac jure naturæ, & moribus, diſputationem ſuſcipi inchoarique oportere.

Noſtræ igitur tractationis hæc erit via & ratio. Principio in naturam ipſam humanam inquiremus, oſtendemuſque hominem, qui nunc eſt, natura ipſa beatum eſſe non poſſe, nec ſine lege directrice ad beatitudinem ſeu naturalem, ſeu alterius vitæ, recta unquam contendere. Tum hanc legem exigere legislatorem ſapientiſſimum. Tertio præſtantiſſimam hanc Mentem exſiſtere, atque ab ea toti hominum generi legem inſitam, eaque ſapienter conſultum. Quarto eorum ſyſtemata refellemus, qui quum jus naturæ explicare vellent, ſtirpitus evellerunt. Quinto eorum opiniones ſuper principiis juris naturæ *cognoſcitivis* perpendemus, qui maxime celebrantur, probarique a pluribus ſolent, unaque opera notiones primas legis naturæ expediemus, ac regulas paucas & genericas trademus, quibus legem illam naturæ ſingulis obvenientibus ſpeciebus adaptare poſſimus. Quibus omnibus, quaſi ſcilicet pro ſpecimine, alterum libellum addemus, quo quemadmodum ex iis fontibus officia ducantur, paucis explicaturi ſumus.

CA-

CAPUT I.

Quod homo, qualis nunc eſt, ſolis naturæ ſuæ viribus nequeat eſſe plene beatus, quodque egeat ope entis intelligentiſſimi, potentiſſimi, optimi, ut poſſit ad hanc beatitudinem contendere.

§. *I.* QUum Elementorum anguſtiæ prohibeant, quæ ſuper hac re ſparſim copioſeque alias commentati ſumus, in hunc locum conferre, eos oro, qui legunt, ut hujuſmodi propoſitiones ipſi per ſe latius diducere velint, ac in ſe & natura ſua experiri verſareque diu. Nam quamquam nos, quum hæc lucubraremus, naturam ipſi noſtram ob oculos haberemus; exiſtimamus tamen nihil nos ab humano ingenio alieni habere: ut propterea haud difficile eſſe ex ſua quemque conſcientia, eorum, quæ dicturi ſumus, uberiores rationes haurire poſſe.

§. *II. Mens hominis non eſt infinita:* breviſſima potius eſt, multiplicibuſque erroribus ſubjecta, atque in eo potiſſimum decipi poteſt, ac decipitur quotidie, quod ad cognitionem ſpectat boni & mali. Itaque in tota hominum vita videre eſt paſſim bona pro malis, mala pro bonis traduci. Non eſt ut hujus propoſitionis argumenta longius repetamus; intima enim ac dome-ſtica cujuſque experientia patet. Communi quoque hominum omnium ſenſu & vita comprobatur. Quod ſi quis ejus rei plenius convinci velit, una pulcherrima ſchola humana erit hiſtoria.

§. III. Oblatis animo formis boni vel mali, naturaliter in homine appetitus, vel averſationes naſcuntur, & quidem neceſſario, atque in ratione bonorum, vel malorum objectivorum. Inſtar axiomatis habeo, quod æque in cujuſdam poſitum eſt conſcientia (1). Videri poſſunt quæ ea ſuper re ediſſeruimus in tertia parte Elementorum, quo in loco humanæ libertatis imperium, ac fines expli-

A 3 cui-

(1) *Appetitus animalis conſequitur formam apprehenſam.* S. Thomas 1. p. q. 78. art. 1. ad 3.

Sancti Auguſtini dictatum eſt *poſſibile eſt non tangi pulſis.*

cuimus. Ne cui autem ſcrupulus ex vocabulis inceſſat, animadvertat quæſo, nos deſideria & averſationes ab electionibus voluntariis, qua illæ reguntur, diſcriminare. Ac deſideria quidem appellare primas illas naturæ noſtræ commotiones atque excitas propenſiones erga bona cognita: averſationes, commotiones ac horrores immiſſos a cognitis malis. Vocari ab aliis ſolent *ſenſitivæ* naturæ affectus, Electiones liberas dicimus voluntates. Deſideria, & averſationes ex opinabilibus bonis vel malis concitatas in neceſſariis naturæ noſtræ (hypotheticis) motibus, quibus interdum corripi ſolemus ante omnem conſultationem & liberam electionem idcirco ponimus, id quod quum intimo cujuſque ſenſu, tum tota hominum vita, ac magna omnium conſenſione comprobatur.

§. IV. Deſideria & averſationes quum ſunt in poteſtate rationis, ſunt voluntatum liberarum motiva. Id patet experimento humanæ vitæ: nemo enim quidquam eligit libere, niſi quia appetit: nemo rejicit, niſi quia odit averſaturque. Ac quando indifferentia eligimus, aut recuſamus, ſi nulla alia adſit nobis boni vel mali ratio, adeoque appetitus, vel averſatio, hoc ipſum eligere, vel recuſare appetimus, amamuſque. Fallebantur profecto Stoici, cum ſapientem ſola ratione, nulla vero animi appetitione, omnes actiones ſuas regere oportere docebant: aut niſi fallebantur, quod ſimilius vero eſt, imperitis imponebant. At enim ita plene ſapientes eſſemus. Reſpondeo hujuſmodi ſapientes nec natura progigni, nec Philoſophorum ſcholiis effici: eſt enim divinæ, non humanæ inſtitutionis. Quid quod ratio ipſa non videtur nos determinare ad agendum, aut ceſſandum, niſi voluptate, aut dolore, ideſt præmio, vel pœna propoſitis? Id cuique per ſe intimius exploratum eſſe poteſt, ſi ſingulas ſuas actiones perpendat. Ejus autem rei ratio eſt, quod natura noſtra beatitudinem, ſeu animi perfectam quietem & voluptatem, continenter quærit. Itaque ubi a deſiderio vel averſatione ſollicita eſt, quietem expetit, vel ad objectum deſiderii ſeſe determinando, vel ab objecto averſationis ſe avertendo. Quumque nulla objecta finita plene eam perficere poſſint; inde & illud eſt, ut perpetuo anxia ſit, atque inconſtans per plurima divagetur. Ceterum non ita hæc propoſitio intelligenda eſt, quaſi hæc motiva neceſſario nos determinent: nam quum objecta deſideriorum noſtrorum

rum & averſationum, ſi ipſum bonum, & ipſum malum excipias, finitæ ſint actionis, voluntatem cogere nullo modo poſſunt, quæ infiniti eſt appetens. Itaque etſi voluntas ſecundum ea a ratione determinetur; non tamen neceſſario, ſed libere determinatur, magis ut experiatur, quam ut his ſibi ſatisfaciat (1).

§. V. Actiones hominis liberæ, cum externæ, tum internæ, ad præſcriptum liberarum voluntatum naſcuntur, neque ſine voluntatibus eſſe aut intelligi poſſunt. Externas & internas *liberas* memoro: quia machinales quum uſum rationis & conſultationis prævertant, a voluntate non proficiſcuntur. De iis igitur nihil attinet ad nos dicere: legibus enim machinariis, non moralibus reguntur. Porro hæc propoſitio ex iis eſt, quæ loco axiomatis haberi debent. Quæ enim actiones non ſunt voluntariæ, earum nec ratio quidem principium eſt: quæ vero ſine ulla voluntate & ratione actiones fiunt, mechanice fiunt, non libere.

§. VI. Homo poteſt operari erronee. Nam poteſt percipere bonum pro malo, malum pro bono (ex §. II.), indeque exſiſtere appetitus mali pro bono, boni averſatio pro malo (ex §. III.): & voluntas efficiendi malum pro bono; bonum fugiendi pro malo (ex §. IV.): ex quibus operationes exſiſtunt erroneæ (ex §. V.): ideſt minime naturæ ſuæ & fini conſentaneæ.

Coroll. Prima igitur peccatorum vitiorumque cauſa eſt ignorantia & error: altera falſi appetitus, ſeu falſi affectus.

§. VII. Beatitudo poſita eſt in conſcientia voluptatis undique perfectæ. Axioma eſt, ſuper quo nulla eſſe poteſt Philoſophorum controverſia. Fruſtra autem eſt diſtinguere inter voluptatem animi & corporis: voluptas enim non eſt, niſi animi: cauſas tantum voluptatis ita

(1) Sunt igitur humanarum æque ac divinarum rerum ii imperiti, qui timent, ne ſi quid amore vel odio permoti agamus, minus ſimus liberi. Quod ſi eſt, qui Deum oramus, *ignem tui amoris in nobis accende?* Qui non illud vereamur, *Qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodiet illam?* interea hæc reformidant quidam, iique, ſi ſuperis placet, Theologia ſuccenturiati.

partiri poſſumus, ut aliæ ad animum, aliæ ad corpus referantur. Itaque veterum Philoſophorum concertationes *de fine*, niſi (quod ego opinor) ſuper cauſis efficientibus verſatæ omnes fuerunt (*a*), ineptæ profecto fuere: nam finis hominis non poteſt alius eſſe, niſi perfecta animi quies, ac plena & ſtabilis voluptas. Quæ autem hanc beatitudinem efficiant cauſæ, id ſi illi inquiſivere contentioſius, operæ pretium fecerunt: eſt enim humanæ vitæ præcipuum. Quamquam admiratione dignum videri poteſt, viros alioquin acutiſſimos non ſatis ſenſiſſe, certis nos atque in natura noſtra infixis miſeriæ cauſis agitari omnes, nullamque habere in nobis, aut iis, quæ nos circumſtant, rebus, opem, qua ita nos ac naturam noſtram perficere poſſimus, ut plene ſimus beati. Niſi fortaſſe id ſenſerunt quidem (ſunt enim eorum præclara quædam ſuper hac re effata), ſed ſuſceptam ſemel diſputationem, ut erant illi ad ſeſe mutuo conficiendos animati, ex uſu ſcholarum magis, quam ex veri amore perſequi voluerunt.

§. VIII. Miſeria poſita eſt in conſcientia doloris & perturbationis. Eo major autem eſt hujuſmodi miſeria, quo dolor & perturbatio majorem habent intenſitatem & durationem; minor, quo minorem. Propoſitio eſt cujus evidentia ex ſuperiore axiomate manat. Quoniam enim beatitudo poſita eſt in conſcientia voluptatis undique perfectæ, ac quidquid a beatitudine deſciſcit, id miſeria eſt; ſequitur, eum eſſe miſerum, qui animi dolore, ægritudine, atque quacumque perturbatione agitatur. Inde fit, ut quum Deus ſit beatiſſimus, omnia ex illo hæc exulare neceſſe ſit.

§. IX. Homo factus genituſque ad beatitudinem a natura videtur. Homo natura ſectatur voluptatem, & vehementius majorem, perfectiſſimam neceſſario, ideſt tota ſua natura & vi. Idem vero averſatur dolorem, & quidem majorem magis, maximum neceſſario, ac tota ſua natura. Sunt hæc cuiquam ex intimo ſui ſenſu nota. Quum autem beatitudo ſit poſita in ſtatu volu-

---

(a) *Vide Cic. de Finibus lib.* V.

voluptatis undique perfectæ (7), miſeria in ſtatu doloris & perturbationis (8); ſequitur, hominem beatitudinem quidem neceſſario, ideſt tota ſua natura, conſectari; averſari vero miſeriam. At quod tota vi & natura noſtra ſequimur, & in quod naturaliter tendimus omnes, in id profecto a natura ſumus geniti. Cur nemo, inquit aliquis, id adipiſcitur, ad quod omnes geniti ſumus?

§. X. Qui operatur erronee ac præpoſtere non poteſt beatitudinem aut adipiſci, aut conſervare, etiamſi adeptus fuerit. Nam quum malum pro bono amplectatur, bonum pro malo averſetur, qui erronee perverſeque operatur; & dolor, adeoque miſeria ex malo, voluptas & beatitudo ex bono naſcatur ſuapte natura (3); is recta miſeriam petit, beatitudinem vero fugit, qui erronee operatur.

§. XI. Qua ex re hæc ſequuntur conſectaria. Primum, ut qui magis errat, magis etiam miſeriæ ſit obnoxius: minus, qui errat minus. Quum autem qui magis ſapiens eſt, minus erret; efficitur, ut qui magis ſapiens eſt, minus miſeriæ ſit ſubjectus. Tum, ut niſi quis ſapientiſſimus ſit, ut nunquam erret, is primam hanc miſeriæ cauſam vitare nullo modo poſſit. Nihil clarius hanc propoſitionem demonſtrat, quam ſtultarum nationum vita inops, ferox, inhumana, ærumnoſa, miſera denique.

§. XII. Homo ſuæ relictus ſapientiæ nequit eſſe omni ex parte beatus: atque hæc eſt prima miſeriæ humanæ cauſa, eaque cum natura ipſa noſtra cohærens. Nam cum homo non ſit infinite ſapiens (9), ac ne eſſe quidem κατ' ουσιαν *eſſentialiter* poſſit; errori ſubjectus eſt, ac propterea miſeriæ (10). Eſt autem prima hæc, ut dixi, miſeriæ noſtræ cauſa naturæ ipſi infixa, &, ut ita dicam, *eſſentialis*. Quando autem ei eſſentialis eſſe nequit ſapientia infinita; eſſentialis erit defectus a ſumma illa & abſolutiſſima intelligentia: unde quoniam natura ei adhæret hujuſmodi malum *metaphyſicum*, ut Leibnitiani vocant: natura quoque hæc illi miſeriæ cauſa adhæret, ac penitus eſt infixa.

§. XIII. Qui nec in ſe undique perfectus eſt, atque αυταρκηστατος, *ſe contentiſſimus*, ut nihil ſibi deſit ad perfectam naturæ plenitudinem; nec infinitæ

poten-

potentiæ eſt, ut poſſit id omne efficere, quod maxime cupit, ut & ſe plene perficiat, & adverſa omnia potentiſſime removeat, is hinc quoque miſer neceſſario eſt, ſi naturæ & potentiæ ſuæ relinquatur. Nam is & non habet in ſe voluptatis plenæ cauſas ſufficientes; & vi deſtituitur, qua ægritudinem, dolorem, perturbationes a ſe amoliri poſſit. Itaque & natura ſua impar ſui eſt deſiderio; & omnimodis torquetur affectibus, qui ex natura imperfecta, niſi potentiſſima vi ſuſtinetur, neceſſario erumpunt.

§. XIV. Homo & finitæ eſt naturæ, ut non ſit ſibi ad beatitudinem ſufficientiſſimus; & imbecillis, ut non poſſit ipſe per ſe mala omnia propulſare: itaque quum ſibi plurima deeſſe perſentit, tum plurima cupit, quæ efficere nequit. Quocirca ex binis etiam hiſce cauſis ſibi ſuapte natura adhærentibus, niſi aliunde perficiatur, & juvetur, miſer eſt. Ac neceſſario miſer eſt: nam nec poteſt non ſentire, quæ ſibi deſunt; nec, quum beatitudinis, ideſt infiniti boni, natura ſit appetens, non ea cupere neceſſario, quæ ſibi deſunt; nec tandem non ea velle propulſare, nec interim poſſe, quæ ei mala undequaque accidunt, imminentve.

§. XV. Confectum eſt, ſi quid cerno, hominem, qualis nunc eſt, ipſum per ſe neceſſario eſſe miſerum, & quidem ex triplici fonte. Nam nec infinite intelligens eſt, ut poſſit omnem errorem evadere; nec infinite perfectus, ut ipſe ſibi ad beatitudinem ſufficiat: nec omnipotens, ut queat & quæ concupiſcit omnia conſequi, & quæ horret omnia a ſe removere. (1) Poteſt is quidem (idque humana ſapientia perſonat) & dare operam, ut minus erret, quo minus ſit miſer: & ad naturæ indigentiam

tiam

(1) Huic adde naturam irritabilem ex ſingulis bonorum vel malorum ideis: quæ poſtquam ſcilicet concitata eſt, animi impotentes evadimus, ſoliſque occupamur affectibus. Præclare hoc hominis ingenium depingit Euripides in Medea v. 108.

. . . . τι ποτ' ἐργασεται
Μεγαλοσπλαγχνος, δυσκαταπαυστος
Ψυχη, δηχθεισα κακοις:
. . . . *Quid porro faciet*
Facile multumque irritabilis animus
idemque cogi impatiens, ſoliſque malorum ideis occupatus? Sed vix Græca verti poſſunt; adeo ſunt & ενεργετικα, & e media phyſiologia expromta.

tiam ſuas cupiditates adducere, quo minus torqueatur: neceſſaria mala fortiter ferre, quo minus ſentiat: voluntaria vero ſapientia & prudentia vitare, ut ne magis etiam miſer ſit, quam natura eſt. Sed ut ſuæ relictus naturæ, nec erret unquam, nec ullis cupiditatibus agitetur, nec mala, ſaltem neceſſaria, ſentiat, id vero efficere nullo pacto poteſt. Quam ob rem perridiculi mihi Stoici fuiſſe videntur, qui eo hominem ſophiſmatibus ſuis evehere conabantur, quo ire tota reſiſtit natura. Quaſi ſcilicet qui natura & neceſſario miſeri ſumus, ut demonſtratum eſt, phantaſia, velut noctambuli, beati eſſe poſſimus. Re enim, non imaginatione, hæc nobis beatitudo concilianda eſt, ſiquidem ullius futura eſt pretii.

§. XVI. Quibus ex rebus illud fit, hominem, ut ſit undequaque beatus, indigere ope entis ſapientiſſimi, perfectiſſimi, potentiſſimi: nam nec finitum intellectum perfecte emendare poteſt, niſi infinita ſapientia: nec naturam plene perficere, ut nihil ei deſit, niſi natura infinite bona & perfecta, ſibique ſufficientiſſima: nec mala omnia potentiſſime amoliri, niſi infinita potentia. Quocirca ſi nullum ſit in univerſo ens intelligentiſſimum, optimum, potentiſſimum, omnium animantium, quæ in terra gignuntur, miſerrimus ſit homo neceſſe eſt: quippe qui eas in ſe miſeriæ cauſas habet, quibus ceteræ animantes deſtituuntur, vagantem rationem, & infiniti appetitum. Nam eæ poſtquam ventri & veneri ſatisfecere, nullis fere aliis cupiditatibus perturbantur. Quumque non ſint infiniti appetentes, ad naturam, non ad libidinem, ut major hominum pars, vivunt (a).

§. XVII. Atque idem porro ſequitur, ſi quidem exſiſtat in univerſo ens intelligentiſſimum, optimum, potentiſſimum, ſed univerſi nullam curam, nullamque procurationem gerat, nec ullam habeat humani generis providentiam. Quamobrem Athei, qui omne Numen tollunt, & Epicurei, qui Deum ponunt, ſed omnem ei denegant providentiam, ſi & ſui, & hujuſcemodi rerum naturæ interdum reminiſcantur, nequeunt non eſſe omnium animantium miſerrimi. Nam & inſitam cuilibet miſeriam

non

(a) *Vide* la Circe del Gelli.

non poſſunt non continenter perſentiſcere; & nullum ad eam levandam nec in ſeſe, nec in rebus extra ſe poſitis, nec in ulla rerum cauſa præſidium ineſſe exiſtimant, ac ultro fatentur. Inde vero eſt, ut nulla ſit in hominum ſocietate gens peſtilentior: nam non poſſunt non ſæpiſſime aut præ animi cupiditatibus exardeſcere, aut præ deſperatione omnes in partes agi: ex quo ſequitur, ut quidvis moliri, ac omnia perturbare, ſicubi poſſunt, parati ſint:

Indomitus veluti quadrupes ubi frena momordit,
Par levibus ventis rapitur, celerique ſagittæ;
Expatiatur agris, & foſſas tranſilit audax;
Tum ſi forte turbam, aut equitis crepitantia flagra,
Audierit, curſum ingeminat, fugit ocior Euro,
Inque leves nebulas volucri pede ſpargit arenam:
Juſſus reſtrictis tandem ſubſiſtere loris,
Non equitem ſentit, non lora; ſed impetu cæco
Fertur, anhelantem donec feſſumque relinquat
Spiritus, ac timidos vincat labor ipſe furores.
Haud ſecus illecebris diraque cupidine raptus,
Pectore ſacrilego qui ſanctum numen abegit,
Diſſimulat quidquid verax & conſcia recti
Alto corde monet natura, neque audit habenas:
Exhauſtus tandem jactante libidinis æſtu
Concidit, incaſſum ſuſpirans viribus ægris (a).

CAPUT II.

Exſiſtere Ens aliquod intelligentiſſimum, & potentiſſimum; ab eoque univerſum procreari, & in eo beatitatis noſtræ ſpes omnes eſſe figendas.

§. I. PLurima eſſe in univerſo, non æterna aut ipſa per ſe exſiſtentia, ſed genita; eaque aut intelligentia, & potentia; aut inertia & bruta: plurima quoque quotidie gigni & corrumpi, inter explorata ac patentia habemus. Itaque ſuper ea re contentioſe diſputandum non eſt. Neque vero regeratur, quæcumque naſci & interire videntur, modificationes eſſe ſubſtantiarum æternarum: nam id primum ineptum eſt, & abſurdum:

(a) *Poliniacus in Antilucretio lib. 1. verſ. 790.*

dum: quippe quum natura æterna ſit *immutabile eſſe*, ut in Ontologia demonſtratum eſt; intelligi non poteſt, qui tantæ mutationi eſſe poſſit ſubjecta. Deinde quidquid illæ ſint, generationes certe ſunt rerum a rebus, veluti hominis ab homine, plantæ a planta, ac propterea ſeries & progreſſiones entium aliorum ex aliis naſcentium, ut non minus omnis efficientis moderantiſque cauſæ expertes eſſe poſſunt, quam quæ ex nihilo fiunt.

§. II. In generatione, infinita entium genitorum & generantium ſeries repugnat. Nam quum in hac ſerie nulla ſtatuatur prima, quæ contineat rationem ſufficientem ceterarum omnium rerum; tantundem eſt infinitas rerum ſeries, quarum una ab alia pendeat, ponere, atque ſtatuere effectus infinitos ſine ulla ratione ſufficiente; quod & ineptum eſt, & abſurdum. Idem quoque efficitur, ſi eæ generationes ſunt ſucceſſivæ evolutiones, ut patet: nulla eſſe poteſt conſequens, niſi ſit antecedens; nec ulla certa antecedens, ubi infinitus eſt progreſſus præcedens.

§. III. Exſiſtunt in univerſo generationum entium quum viventium tantum, tum & rationalium ſeries (1); id patet exemplo plantarum, brutorum, hominum. Quum autem repugnet ſeries infinita a parte ante (2); conſequitur harum ſerierum omnium primam eſſe, & independentem cauſam.

§. IV. Ex nihilo ſine ulla externa cauſa, & ſine ulla ratione ſufficiente, nihil fieri poteſt; cujuſque ergo effectus cauſa exſiſtat neceſſe eſt, in qua contineatur integra, & adæquata ejus effectus ratio ſufficiens.

§. V. Exſiſtit principium aliquod æternum activum univerſi. Eſt enim aliquid, quod generatur & interit, etiam intelligens & potens (1): id per infinitam generantium, & generatorum ſeriem fieri non potuit (2), ſed per ſeries non infinitas (3): quæ porro ſeries ex nihilo eſſe non potuerunt, ideſt ſine cauſa, in qua earum adæquata ratio ſufficiens non contineretur (4); ergo eſt ens aliquod per ſeſe, & æternum, activumque principium univerſi, in quo ſerierum omnium entium mundanorum prima adæquata ratio ſufficiens contineatur: cauſa mundi efficiens.

§. VI. Si fingatur exſiſtere æterna materia ſine mo-

motu, hæc a quiete ſine cauſa externa ad motum nunquam tranſibit (4). Eodem modo ſi fingatur exſiſtere materia cum vi motrice ſine ullo intellectu & ratione, nec quidpiam aliud, impoſſibile intrinſecum erit ex hujuſmodi materia emergere poſſe rationem & intellectum. (*) Pluribus aliis propoſitionibus eadem ratio adaptari poteſt, omniumque eadem ſemper erit demonſtratio.

§. VII. Exſiſtit principium aliquod activum æternum, quod ſit intelligens & potens. Nam in ſeriebus rerum mundanarum quædam ſunt intelligentes & potentes (3): ſi nihil autem eſſet æternum intelligens & potens, ſeries iſtæ eſſent ſempiternæ, ideſt ſine ulla prima, quod eſſe nequit (2); exſiſtit ergo ens quoddam æternum intelligens & potens, in quo ſit ratio ſufficiens adæquata ſerierum mundanarum intelligentium; niſi dicere velimus, hujuſmodi ſeries ex cauſis non intelligentibus proveniſſe, quod æque impoſſibile eſt (4. & 6.). Quæ quidem, niſi vehementer fallor, perſpicue demonſtrant, exſiſtere mentem æternam, intelligentiſſimam, potentiſſimam, quæ ſit prima cauſa creatrix, & conſervatrix univerſitatis rerum. Sed operæ pretium erit hæc aliis quoque ex locis pertractare, atque longius provehere.

§. VIII. Sine mutua quadam attractione ſingularum materiæ partium, & magnorum globorum mutua aliorum in alios gravitatione, univerſitatis rerum ordo conſiſtere non poteſt. Enim vero ſine attractione minimarum materiæ particularum corporum unitas neo eſſe, nec intelligi poteſt, quemadmodum Philoſophi oſtenderunt: nec ſine mutua magnorum globorum gravitatione mundanus ordo aut naſci, aut ſtare. Quæ res quoniam explorata eſt, atque a Phyſicis demonſtrata, longiorem orationem noſtram non exigit.

§. IX. Vis attractrix particularum minimarum nec infinita eſt, nec neceſſaria & unum in modum ſuapte natura determinata, ut nullius modificationis capax ſit. Nam vis attractrix decreſcit in ratione duplicata diſtantiarum, quem-

(*) Scholæ eſt hoc axioma protritum, *Nihil reducitur in actum niſi per ens actu.* Mechanicorum hoc, *Nullum corpus ſuapte natura a quiete ad motum tranſit.*

quemadmodum eſt a Newtono demonſtratum; & varie modificatur pro varietate particularum; & entia finita pro ſubjectis habet: quæ autem talia ſunt, nec infinita eſſe poſſunt, nec neceſſaria ſuapte natura, ideſt unum in modum determinata.

§. X. Si vis attractrix, & vis gravitatis eſſent æternæ, independentes, eæ & infinitæ eſſent, & neceſſariæ: nam infinitas & neceſſitas attributa ſunt eſſentialia entis æterni, quemadmodum Metaphyſici demonſtrant. Qua ex re conficitur, eas vires a cauſa aliqua pendere: nam nec infinitæ ſunt, nec ita neceſſariæ, ut nullius alterius modificationis ſint capaces (9).

§. XI. Vires hujuſmodi provenire nequeunt ab anima mundana, una, individua, & æterna, atque naturæ ipſius neceſſitate operante, quemadmodum Pantheiſtæ opinantur. Ita enim & infinitæ eſſent, & unum in modum determinatæ, nullaque eſſet ea, quam ſcholæ dicunt, *contingentia*; ut ex ſuperioribus patet: quæ quum ſint falſa, ab hujuſmodi principio eſſe nequeunt.

§. XII. Quum ergo vires iſtæ non ſint æternæ, neceſſariæ, & eſſentiales materiæ; nec proveniant ab anima mundana; nec ex nihilo eſſe poſſint, aut ex ſerie cauſarum infinita, ut ex ſuperioribus conſtat: ac præterea harmonice operentur, totumque univerſum ordinatiſſimum efficiant; reliquum eſt, ut proveniant ab ente aliquo æterno & intelligente, quod libertate, non vero ulla naturæ ſuæ neceſſitate, eas creat & conſervat.

§. XIII. Axioma eſt Philoſophorum omnium, eorundem effectuum eamdem eſſe cauſam.

§. XIV. Cauſa æterna intelligens & libera, qua vires illæ creantur & conſervantur, eadem cauſa eſt univerſi, & quidem unica. Enim vero quum univerſum hoc ſpectabile duabus illis viribus contineatur (8); eæ vero vires a cauſa æterna intelligente & libera proveniant (12): eadem illa cauſa erit univerſi. Quum vero vires iſtæ ita univerſum conforment, ut illæ in eumdem finem, atque ordinem conſpirent, ut patet vel ex mediocri rerum naturalium contemplatione; & eorundem effectuum eadem ſit cauſa (13); conficitur unam hanc intelligentem & liberam æternam naturam, unicam eſſe univerſi cauſam.

§. XV.

§. XV. Eſt autem hæc cauſa non ſolum ad originem, verum etiam ad conſervationem univerſi neceſſaria. Nam ſine illa nec prima univerſi ſtamina, primæque formatrices univerſi vires intelligi, & eſſe poſſunt, nec conſervari; quum & finitæ ſint, & modificationum variarum capaces, adeoque perturbationis. Super qua re lectu digniſſima ſunt, quæ Newtonus ſcribit in ſcholio generali Principiorum mathematicorum Philoſophiæ Naturalis, quæque ſæpe adnotat in ſcholiis Opticæ.

§. XVI. Hoc ens æternum, quod cauſa eſt univerſi creatrix, & conſervatrix, & intelligentiſſimum eſt, & potentiſſimum, & optimum. Nam hoc ens conſervat nunc præclarum pulcherrimumque univerſi ordinem (15): qui exſiſtit ex ſtructura partium infinitarum numero & varietate, finibuſque peculiaribus infinitis: conſervari vero is ordo nequit niſi ſumma intelligentia & potentia; intelligentiſſimum igitur eſt & potentiſſimum. Præterea quum hoc ens æternum ſit; nequit non eſſe perfectiſſimum: nam quæ exſiſtentiæ & eſſentiæ ſuæ nullas habent cauſas, ne ſuæ limitationis quidem ullas habere poſſunt: quæ vero talia ſunt, infinite perfecta ſunt. Vide ut hoc argumentum proſequitur Wolfius in Theologia Naturali.

§. XVII. Conſtat ergo exſiſtere ens quoddam intelligentiſſimum, & optimum, cujus numine rerum hæc univerſitas creata ſit, & conſervetur. Quum autem unum hujuſmodi ens ſufficiens ſit, quippe in quo contineri poteſt ratio ſufficiens omnium poſſibilium: unumque demonſtrent ordo, & unitas univerſi; dubitandum non eſt, unum illud eſſe, non plura. Hoc autem ens *Deum* appellare ſolemus ex adſpectu præcipuæ proprietatis, futurorum nimirum intelligentiæ & præſcientiæ; ergo exſiſtit Deus, & quidem unicus.

Cor. Cum is ſit & intelligentiſſimus, & optimus, ejus tantum ſapientia & bonitate beati eſſe poſſumus. Cetera nugæ. Aut igitur omnis felicitatis abjicienda ſpes aut in eo figenda tota.

Scholion. In divina natura adſerenda argumenta diverſorum generum protulerunt Philoſophi. Præter ea, quæ ex intima metaphyſica deſumuntur, quæque paullo ſublimiora ſunt, quam, ut omnes homines intelligere

telligere poſſint, præclara certe ſunt & perſpicua, quæ ex rerum naturalium ordine atque ſtructura deducuntur. Sunt ea numero prorſus infinita: nam nulla res eſt, quam ſi attente contemplati fuerimus, characterem ac ampla manifeſtaque æternæ hujus mentis non præſeferat indicia, ſeu vaſtiſſimos univerſi globos, eorumque perennes, & adcuratas motiones velimus intueri; ſeu naturam luminis; ſeu partes telluris noſtræ, aeriſque atmoſphæram & vires; ſeu totius globi terraquei ſitum, aquam, montes, plantas, bruta, homines: ex quarum rerum ſingulis Derham exactiſſima argumenta exſiſtentiæ divinæ mentis conrivat in Theologia phyſica. Sed quum hæc in ſecunda parte edifferuerimus, præſtat pauca obſervare de unius oculi ſtructura, quæ adeo mirabilis eſt, ut ea ſolum omnibus numeris abſolutam demonſtrationem exſiſtentiæ Dei præſtare poſſe confidam. Finis oculi eſt viſio. Neque enim cum Lucretio delirabit, puto, ullus, ut oculos dicat non eſſe factos videndi gratia, ſed factos fortuito, uſum eſſe detectum. Jam vero ad eum finem ita partes omnes oculi conſpirant, ut manifeſtum ſit ab induſtri aliquo Artifice eſſe compoſitas & conformatas. Nempe ut viſio perficiatur, neceſſe eſt, ut externarum rerum imagines in oculi fundo depingantur. Depinguntur autem radiorum focis exacte in retinam incurrentibus. At foci hujuſmodi nullo modo in retinam cadere poſſunt, niſi dum ex objectis reflectuntur divergentes, ope aliqua convergentes evadant. Eam in rem conformata eſt tunica cornea, atque ita diſpoſiti humores, forma extrinſecus convexa, ut radii lucis oculum penetrantes refringantur refractione ad perpendiculum, atque ita convergentes evadant. Præterea quoniam aut nimia copia lucis, aut nimis parva quantitas efficere poſſunt, quominus imagines clare & diſtincte depingantur; idcirco muſculis inſtructus eſt oculus, quibus pupilla dilatari, aut conſtringi poſſit. Tum propugnacula addita ſunt extrinſecus, palpebræ, & ſupercilia. Præterea eo loco locatus eſt, in quo maxime erat neceſſarius. Infinita alia hujuſmodi adnotant Derham, & Niewentitius, quæ demonſtrant aperte non ſine cura ſupremæ mentis fieri. Concludamus Ciceronis verbis: *Quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: videamus, utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo*

do potuerint, niſi ſenſu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quam illa, quæ arte perfecta ſunt: nec ars efficit quidquam ſine ratione; nec natura quidem rationis expers eſt habenda. Qui igitur convenit, ſignum aut tabulam pictam cum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: cumque procul curſum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur? aut cum ſolarium, vel deſcriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu: mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilii & rationis eſſe expertem putare? Quod ſi in Scythiam, aut in Britanniam, ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cujus ſingulæ converſiones idem efficiunt in Sole, & in Luna, & in quinque Stellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione ac mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphæræ converſionibus, quam naturam in efficiendis; præſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quam hæc ſimulata ſollertius.

CAPUT III.

De ſumma Dei Bonitate, qua vult omnes homines beatos, deque legis natura, & neceſſitate generatim.

§. I. NAtura intelligentiſſima, potentiſſima, optima, ideſt Deus, ſibi eſt ad perfectam beatitudinem ſufficientiſſima: neque ulla re externa aut perfici poteſt, aut turbari. (1) Nam quum ſit infinite perfecta, nullius externi boni indigere poteſt ad beatitatem. Quumque ejus ſapientia ſit infinita, potentia vero & voluntas æquales; nec errore perturbari poteſt, nec deſiderio angi. Itaque nihil ei deeſt ad perfectam felicitatem.

§. II.

(1) Herc. apud Eurip. in Herc. fur. extr.
Δειται ο θεος, ειπερ εσ' οντως ο θεος, Ουδενος .... *Nam Deus, ſiquidem omnino Deus eſt, nullius rei indiget.*

§. II. Qua ex re conſequitur, ut natura hæc beatiſſima nec invideat ulli, nec iraſcatur, nec malefica ſit. Nam invidere & iraſci imbecillitates ſunt naturæ alicujus boni indigentis: nullius vero boni indiget Deus. Præterea alteri malefacere, quin ſit ei quocumque modo bonum, aut ex invidentia proficiſcitur, aut ex ira, & odio; at nulli invidet Natura beatiſſima, nulli iraſcitur; ne malefacit igitur quidem. Itaque quam abſurdum eſt quorumdam ſyſtema, qui ſuper Deum bonum malum alterum induxerunt, qui quum æque ſit ſapientiſſimus, potentiſſimus, & perfectiſſimus, in eo tamen ſuam ponat integram felicitatem, ut aliis malefaciat? Pugnant enim hæc cum natura æterna & beatiſſima.

Schol. Sed quæret quiſpiam, ſi ita ſe res habet, qua ex cauſſa tot mala homines perpetuo affligant? Scilicet quemadmodum argumentatur apud Lactantium Epicurus, aut Deus poteſt auferre mala, nec vult: aut vult, nec poteſt: aut neutrum. Si primum, invidus eſt, & malignus; ſi alterum, imbecillis: ſi tertium, & invidus & imbecillis. Hæc argumenta effecerunt, ut recentibus temporibus exiſtimaverit quidam, defenſores unitatis Dei impares eſſe ad ea ſuper re cum Manichæis diſputandum. Petrus ſcilicet Baelius, quum Manichæorum argumenta ornaſſet, atque longe lateque provexiſſet in Dictionario Hiſtorico-Critico Articulis *Manichæus*, *Pauliciani*, *Ovidius*, *Origenes*, audacter pronunciat, nulla naturali ratione diſſolvi poſſe. Sed aut ego fallor, aut ſunt illa inepta ſophiſmata (1). Quod ut intelligatur obſervandum eſt cum Leibnitio, tria eſſe malorum genera, quæ in natura humana reperiuntur, *metaphyſicum*, *phyſicum*, & *morale*. Metaphyſicum eſt defectus a ſumma perfectione, idque neceſſario naturis creatis inhæret, quas facere infinite perfectas non poteſt Deus. Morale vero, ideſt peccatum, ex metaphyſico & libertate originem trahit; neque enim ob alias cauſas peccant homines, niſi quia finita ratio-

(1) Quidam ut huic argumento reſpondeant, omnia mala pernegant. Nulla eſſe mala Euclides Megaricus docuit, apud *Laertium*. Stoici ſola peccata in mala habent, ut ſola honeſta in bonis. Vid. Cic. diſp. Tuſculan. v. S. Baſilius Hom. 2. in Hexaemeron ſola item peccata inter mala numerat: cetera nugas eſſe nec in malis cenſenda. Vide & Pope *An Eſſay on man*, quæque nos dicturi ſumus quinta parte Diſſ. IV.

ratione libere abutuntur: quia omne peccatum eſt aut ignorantia, aut cum ignorantia conjunctum. Phyſica tandem mala, ſi attente expendantur, aut bonis compenſantur, ut fames voluptate cibi, labor ſomno; aut realia ſunt bona, ut pœnæ; ſiquidem iis homo punitur, ut ad bonam frugem convertatur; aut præparatio ad virtutem, qua *vel* continetur beatitudo, vel ad beatitudinem itur. Sed cur, inquit Bælius, moralia mala Deus pro ſumma ſua ſapientia & potentia non impedivit? Nempe impedire, atque emendare perpetuo ſtudet, quantum natura ſinit rerum, & ratio ſuſcepti mundani operis ac ordinis: nam, ut ait S. Aug. lib. 2. ſup. Gen. ad lit. cap. 1. & S. Thomas 1. p. q. 86. art. 5. ad 1. *in conſtitutione rerum naturalium non conſideratur quid Deus facere poſſit, ſed quid naturæ rerum conveniat*. (1) Vide dicta in III. parte Elementorum.

§. III. Deus nequit velle hominum miſeriam, niſi *conſequenter*, ideſt quin ipſi (ex ordine mundi poſſe debent) libere ſibi conſciſcant, ac mereantur. Nam quum ſit natura optimus, agatque ex bonitate, nequit ulli ex ſeſe velle maleſacere; omnia amat; nullum vero majus malum mentibus inferri poteſt, quam miſeria; non poteſt igitur, ſalva ſua bonitate, creaturarum rationalium miſeriam primo & antecedente conſilio velle.

§. IV. Deus vult voluntate antecedente hominum beatitudinem. Nam homines creat beatitudinis, & miſeriæ capaces, & ita quidem, ut natura ipſa beatitudinem appetant, averſentur miſeriam. Quod ſi nolit eſſe beatos, nolitque iis media beatitudinis præſtare, quum ipſi ſuapte natura beati eſſe nequeant; vult profecto antecedente conſilio miſeros; quod velle nequit. Nec ſola ratione id diſcimus, ſed tota religionis revelatæ œconomia: paſſim enim in divinis ſcripturis teſtatur, ſe amare, velleque omnes homines beatos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.

§. V. Ex natura Dei ſequitur etiam Deum velle antecedente voluntate perficere hominis intellectum, voluntatem, & potentiam. Nam quum ex natura Dei ſequatur, ut velit

---

(1) Hoc axioma fundamentum Theodiceæ fecit Leibnitius. Qui Theodiceam horremus, quid Auguſtino ac Thomæ faciemus? Illud *facti eſt? hoc juris* a noſtris Theologis efflagitabis.

velit hominem beatum; nec is eſſe ullo modo beatus poſſit, niſi emendatis gubernatiſque intellectu, voluntate, & potentia, ex quarum facultatum imperfectione hominis neceſſario provenit miſeria: niſi facultates illas perficere velit, atque emendare, regereque, vult eum eſſe miſerum; quod naturæ divinæ adverſatur (3).

§. VI. Deus nequit communicare homini ſuam infinitam intelligentiam & potentiam, ita, ut illa ſit ei eſſentialis. Dogma ſcilicet eſt eorum omnium, qui de Deo philoſophantur, efficere creaturam non poſſe, quæ intenſitate & extenſione perfectionum ſibi ſit æqualis. Quod & pluribus aliis argumentis confirmari poteſt, & iis potiſſimum, quibus aperte demonſtratur, naturam divinam eſſe non poſſe, niſi unicam, & neceſſitate naturæ ſuæ exſiſtentem. Præterquamquod pugnantia inter ſe ſunt, quemadmodum perſpecte obſervat Wolfius, naturam undequaque perfectiſſimam, eandemque dependentem: limitatum enim ſit neceſſe eſt quidquid non ſuapte exſiſtit natura, ſed ab altero: nam non exſiſtere ſemper, nec ſuapte natura, modus eſt exſiſtentiæ.

§. VII. Quoniam ergo homo nequit ipſe in ſe habere *eſſentialiter* infinitam intelligentiam, naturam, & potentiam: ſequitur eum eſſe non poſſe ſuapte natura beatum, ſed participatione tantum alterius rationis, bonitatis, & potentiæ. Nempe poteſt Dei ſupremam rationem ſibi quomodocumque revelatam rationi ſuæ addere, quo illam augeat; aut ſubſtituere, ubi deficit: & divina bonitate ac potentia adjuvari.

§. VIII. Nemo, opinor, ambiget, Deum poſſe hominem perfecte beatum efficere, idque tribus mediis. I. Communicatione ſupremæ rationis, ne erret. II. Ope eum adjuvando, ut quod rectum & bonum intelligit, opera perficiat. III. Intima bonitatis ſuæ diffuſione. Nempe quum ſit intelligentiſſimus, potentiſſimus, optimus; intelligitur perſpicue id ſtatim fieri, ac vult.

Scholion. Quærit hic fortaſſis quiſpiam, ecquid cauſæ ſit, cur non & in hac quoque vita plene beatos efficiat Deus homines? Nempe ejus beatitudinis, cujus ſunt illi ex mundi legibus capaces, dum hic agunt, omnibus media ſuppeditat: nam & rationem, qua bona & mala diſcernere poſſint, natura ipſa omnibus impertitur; & cum ratio-

ne prima quædam juſti & honeſti ſemina (*a*): & impetum ad ſe conſervandum, ac ſuam felicitatem perquirendam indit. Accedit eodem lex altera ſupernaturali modo promulgata, ac quacunque patet tellus diffuſa, cujus ſumma eſt mutua hominum caritas, qua maxima, quæ in terris haberi poteſt, beatitudo continetur. Sed quominus plene hic beatos efficiat, & vetus Adamitica noxa vetat, & naturæ totius ratio poſituſque ordo; neque enim hujuſmodi homines Naturæ, cujus pulchritudo in rerum perpetuo ac ordinatiſſimo curſu poſita eſt, partes eſſe poſſent. Itaque immortales & beati ad alterum & intelligibilem mundum pertinere tantum poſſunt, non ad hunc corporeum, ac perpetuo, licet harmonice, defluentem. Quocirca, quod Dei benignitatem decet, legibus, in primis naturæ, quæ omnes peræque ſpectant, aliiſque inſtrumentis, homines, dum in terris degunt, ita moderari, ut & virtutem, & qualemcumque, cujus hic capaces ſumus, beatitudinem adipiſci poſſint, id illum efficere porro demonſtrandum eſt (1).

§. IX.

(a) *Vide locum Tulii egregium de Finib. v. 22.*

(1) Cur, inquit aliquis, cum mala ſublatum venerit Chriſtus, *ecce qui tollit peccata mundi*, tam ſimus hodie pravi, miſerique, quam olim? Addunt Paulli locum ad Rom. 1. 28. *Et ſicut non probaverunt Deum habere in notitia* (de Ethnicis loquitur) *tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea, quæ non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate: ſuſurrones, detractores, Deo odibiles: contumelioſos, ſuperbos, elatos: inventores malorum: parentibus non obedientes, inſipientes, incompoſitos: ſine affectione, abſque fœdere: ſine miſericordia. Qui cum juſtitiam Dei cognoviſſent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt digni ſunt morte.* Quorum omnium quid eſt, quod & in Chriſtianis ipſis non hodie abunde cernatur? Adeone peccata noſtra abſtulit? Memini in impuri jam hominis libello hos Euripidis ex *Hercule furioſo* legiſſe verſiculos, quos Amphitruo in Jovem jacit, verſu 344.

Συ δ' εις μεν ευνας κρυφιος ηπιςω μολειν,
Ταλλοτρια λεκτρα, δοντος ουδενος, λαβων,
Σωζειν δε τους σους ουκ επιςασαι φιλους;
Α'μαθης τις ει Θεος, η δικαιος ουκ εφυς,

Quæ ſunt ſcommata ac impia noſtrorum cinœdorum flagitia, & aliena multo a Doctrinæ Evangelicæ fine: non enim hujus vitæ felicitatem facturus venit Chriſtus; quippe quantula vitæ totius ac ſempiternæ hæc eſt particula, quam hic decerpimus? æternum igitur beneficium largitus eſt; hic tantum

tum

§. IX. Lex eſt intellectus & voluntatis finitæ norma ab eo promulgata, qui & ſapientiſſimus ſit, ut recte regere poſſit; & potentiſſimus, ut adigere ad obſervationem valeat; & qui jus habeat in eos, quibus dat.

§. X. Et quidem Lex ferri nequit, niſi ab eo, cujus ratio præſtantior ſit. Nam quum intellectum regere debeat, & voluntatem, omni erroris ſuſpicione carere debet; quod eſſe non poteſt, niſi promulgetur a ratione ſapientiſſima. Itaque perſpecte dictum eſt a Democrito, *imperare ſapientioris eſſe*. Præclara ſuper ea re obſervat Ariſtoteles in Politicis. Inde vir doctus eam diſtinctionem hominum repetit, ut, ſi non jure, ſaltem facto, ſint alii *natura ſervi*, alii *natura dominantes*. Nempe qui ſtupidi ſunt, crudique lateres, quum ratione directrice deſtituantur, ſervire tantum poſſunt, non etiam imperare; quum contra ii, qui præſtante ſunt ratione animoque præditi, & ſe, & alios regere poſſint. Oportet etiam, ut Legislator potentia polleat impellendi ſubditos ad obſequium legis; alioquin lex doctrina potius erit, & conſilium, quam lex. Sed & oportet, ut jus in eos habeat, quos legibus regere ſtudet, ut legislatio ſit juſta: nam lex quaſi frenum eſt libertatis, ut injuſta coactio videri poſſit, niſi ab eo feratur, qui jus habet imperandi.

§. XI. Deus habet omnes characteres perfectiſſimi, & veri legislatoris. Nam & eſt intelligentiſſimus, ideſt infinita

 nita

tum beatæ vitæ, quæ ſupereſt, viaticum parare nos jubet, quod Dei amore omnique virtute fit. Hanc quinimmo vitæ hujus auram odiſſe præcipit, ſi ullo modo alteri illi & veræ ſit obſtaculo futura: *qui odit*, inquit, *animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodiet eam*. Peccata vero quum dicitur Chriſtus ſublatum veniſſe, duplicem habet intellectum. I. Ut originalis noxæ reatum piaculari crucis ſacrificio expiaret, quod plene, proque omnibus fecit. II. Ut omnibus fidem & gratiam largiretur, quod ex parte ſua efficit. *Quantum in medico eſt*, inquit Auguſtinus, *venit ſanare ægrotum*. *Si unum ſemen*, inquit idem Auguſtinus in Pſalm. 247., extremo, *unus Jacob, unus Iſrael, & omnes gentes unus in Chriſto: ergo ad omnes pertinet gentes quod revelavit ipſi Jacob, & ipſi Iſrael: & illi ſoli in aliis gentibus deputandi ſunt*, QUI NOLENTES CREDERE *in Chriſtum*, NOLUNT RECEDERE *ab oleaſtro, & inſeri olivæ: remanebunt in ſilvoſis rami ſteriles & amari*. Aut qui, ſi crediderunt, ipſi fidem & charitatem deſeruerunt: Deus enim *non deſerit, niſi deſeratur*.

nita ratione præditus, qui idcirco plene comprehendit creaturarum rationalium naturam, vectes, defectus, & vias atque rationes omnes, quibus regi eas oportet. Deinde eſt potentiſſimus, ut poſſit ad leges obſervandas adigere, propoſitis pœnis, vel præmiis. Tandem quum ſit omnium creator, & conſervator, jus habet abſolutum in omnia, ut idcirco nemo ſit, qui queri poſſit, ſibi libertatem naturalem diminutam. Nempe quælibet mens natura ipſa ſub Dei imperio naſcitur, atque eſt. Sed & ſolus Deus ſupremi & perfecti naturæ legislatoris characteres habet, quum ſolus ſit ſapientiſſimus, potentiſſimus, optimus, & ſuapte natura univerſi Dominus.

§. XII. Quæ quum ſint, videamus porro, qua ratione Deus ope legislationis & gratiæ homines ad veram beatitudinem ducere poſſit. Atque principio, legislatione, & gratia homines plene beatos efficere poteſt. Nam quum divina legislatio ſit communicatio ſupremæ rationis divinæ brevi hominis rationi; gratia vero communicatio potentiæ, & bonitatis divinæ; legislatione & gratia fontes omnes humanæ miſeriæ purgare poteſt.

§. XIII. Vires, quæ ſunt in natura, quarum reddere rationem per antecedentes non poſſumus, ſed quarum ratio ſufficiens aut in natura ipſa eſt, aut in Deo, leges naturæ mechanicas appellamus. Ejuſmodi ſunt vix attractrix in materia univerſali, vires centripetæ, & centrifugæ Planetarum, quibus univerſi ordo continetur. Si quæ ſunt ejus generis in natura humana, leges naturæ humanæ machinales habemus. Tales autem ſunt vires corporis, temperamenti, inſtinctus, propenſiones &c.

§. XIV. Hominis finis eſſe alius nequit, niſi perfecta beatitudo (cap. 1. 9.); nam ejus gratia & eſt, & omnia ſuapte natura operatur, ita ſcilicet, ut citius nolit eſſe, quam non eſſe beatus. Quum ejus rei rationem ex anterioribus in natura cauſis reddere nequeamus; ſit ut hic in hominibus ad beatitudinem impetus lex ſit naturæ humanæ mechanica (13).

Scholion. At enim; homo non voluptate permovetur, ſed dolore; finis ergo eſt evitatio doloris. Haud equidem id negaverim: ſed hoc conſcire ſibi, ſe ab omni dolore atque ægritudine vacare, puraque frui voluptate, plenam perfectamque beatitudinem voco.

§. XV. Homo a ſui ipſius natura monetur, ut ſe regat

gat aliqua lege entis intelligentiſſimi, & potentiſſimi. Eſt enim hominis finis beatitudo (ex ſuperiori), ad quam natura ipſa fertur. Quum vero beatitudinem hanc conſequi nequeat, niſi perfectione intellectus, appetitus, naturæ, & potentiæ (ex ſuperioribus); quæ perficere nequit, niſi ope entis intelligentiſſimi, & potentiſſimi; conſequitur a ſui ipſius natura moneri, ut ſe lege entis hujuſmodi regat. Naturalis hæc eſt in omnibus hominibus cognitio, ideſt talis, ad quam natura ipſa impellitur, ut quivis ipſe per ſe intelligere poſſit, ſi vel minimam ſuper natura ſua & origine contemplationem inſtituerit. Eſt autem hæc rectionis indigentia prima quædam fax, qua homines omnes regantur in perquiſitione *legis naturalis*.

§. XVI. Homo, qualis nunc eſt, naturæ lumine conjicere poteſt exſiſtere ſummam hanc legem, ejuſque generaliſſima ſaltem capita intelligere. Eam propoſitionem ſic demonſtro. Nam homo naturali ſua ratione hæc intelligit: eſſe ſupremam quandam mentem intelligentiſſimam, & potentiſſimam: ab eo omnia eſſe facta, & gubernari; adeoque hominem ipſum, qui univerſitatis rerum pars eſt. Agnoſcit præterea ſummam illam mentem, nec invidere cuiquam poſſe, nec iraſci, nec malefacere; adeoque amare non poſſe hominum miſeriam, ſed velle beatitudinem. Jam ea beatitudo ut obtineatur, exigitur omnium primum emendatio intellectus, quæ fieri nequit, niſi communicatione ſummæ divinæ rationis, quæ æterna eſt, & naturalis lex; ergo naturali ſua ratione intelligit exſiſtere ſupremam legem creatarum atque finitarum mentium directricem. Itaque qui legis hujuſcemodi naturalem cognitionem pernegant, ii negare quoque debent cognoſci ab homine ea omnia, quæ ſuperius demonſtrata ſunt. (1)

§. XVII. Et quidem præcipua, & generaliſſima capita naturalis hujus legis homines omnes intelligere poſſunt, qualia ſunt, nos ſub Dei imperio naſci; adeoque eſſe illum noſtri creatorem, gubernatorem, benefactorem, eique debere ſervitutem, invocationem, gratiarum actionem,

quæ

(1) Quid, inquiunt aliquis, faciemus populis Atheis? Quid iis, qui inter feras ferarum inſtar adoleverunt? Illos ego in fabellis habeo, ut alias demonſtravi: horum ſi unus aut alter extitit, cum iis facete jubeamus, qui ſtupidi naſcuntur, atque adoleſcunt. Sed in his eſſe aliqua occulta poſſ Dei conſilia,

quæ ſunt prima capita, ex quibus virtutes & officia erga Deum ſequuntur (1). Itaque & natura ipſa ſentimus, & facili ratione efficimus, non poſſe a virtutibus beatitudinem ſeparari; vitiis miſeriam procreari. Tum non eſſe noſtri dominos, ſed cuſtodes & amicos; adeoque maxima cura debere nos conſervare, nihilque efficere poſſe adverſus noſtri conſervationem; ex quo capite virtutes & officia omnia erga nos ipſos manant. Præterea ceteros homines eſſe natura nobis æquales, adeoque quemadmodum nihil contra naturam noſtram moliri poſſumus, ita nihil adverſus ceteros: ex quo fonte virtutes & officia adverſus alios derivantur. Tota humana docet hiſtoria vix ullam eſſe alicujus nominis gentem, quæ hæc ignoret.

§. XVIII. Accedit eodem auctoritas divinarum ſcripturarum. Ex iis patet luculenter, Deum, quotieſcumque veteres illos mortales ad juſtitiam & honeſtatem adhortabatur, ad juſti & honeſti naturales notiones revocaſſe, velut conſcientiæ a natura ipſa informatas. Ita Gen. 4. v. 7. Cainum exhortatur: *non ne*, inquit, *ſi bene egeris recipies: ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum aderit?* Homicidium, quod Cainus meditabatur, velut natura vetitum, ac proinde malum ſupponit: patientiam vero & mitem animum natura bonum. Eædem divinæ ſcripturæ in Ethnicis, de quibus ſæpe loquuntur, juſti & honeſti notitiam ineſſe docent. Pharao Ægypti Rex indignatur Abrahamo, quod non indicaſſet Saram ſuam uxorem eſſe, quo factum eſſet, ut ipſe in uxorem duceret: id quod teſta-

(1) Crederes fuiſſe theologos, qui negarent naturæ vi atque lumine ea cognoſci, mihique, qui docuerim, crimini verterint? Sed id interea tota noſtra Eccleſia docet. *Deum autem orandum eſſe, & ejus nomen invocandum*, IPSA LOQUITUR NATURÆ VIS INSITA IN HOMINUM MENTIBUS, *non ſolum tradunt divinæ litteræ*. Catechiſmus Romanus parte IV. cap. IV. §. 1. Idipſum vetuſti omnes Patres tradiderunt. Ita in hac ſtudiorum luxurie nec vetera jam, nec nova ſcimus amplius! Sed longum eſſet, ſi imperitorum hominum ineptias refellere velimus, ac eorum in primis, qui dum ſua dogmata tueri ſtudent totius fundamenta pietatis ſe ſubvertere non animadvertunt. Sed audiamus hic Sancti Thom. 1. par. quæſt. 79. art. 12. *Oportet igitur nobis naturaliter eſſe indita, ſicut principia ſpeculabilium, ita & principia operabilium. Potentia* videlicet, non *actu*: nam is negat ſpecies abſtractas extrinſecus nobis participari, in eoque Platonem refellit (ibid. art. 3.). τὸ vero *potentia* eſt lumen intellectuale, quod Deus animæ participat. Idem ibidem art. 4. in c. extremo.

teſtatur, natura ipſa edoctum, non licere alteri uxorem eripere. Infinita ſunt hujuſmodi ſimilia. Pleraque etiam addi poſſent novi Teſtamenti loca, quæ diſerte id docent, in primis Paulli in epiſtola ad Romanos. Quæ idcirco addidi, quod quidam, qui Theologi videri volunt, in eam abſurditatem tuendam adgreſſi ſunt, nullo nos naturalis rationis ſtudio ad legis naturæ cognitionem pervenire poſſe, aut ſi ad generalem pervenerimus, capita præcipua legis naturæ ignorare (1). Sed neceſſarium non eſt, ut id pluribus diſceptetur.

§. XIX. Ex quibus conſequitur manifeſte, Deum providiſſe hominum generi promulgatione ſapientiſſimæ legis, qua duceretur ad beatitudinem. Nempe eam non via tantum rationis, ſed revelationis quoque, idque copioſius manifeſtavit. Ea oſtendit, ſola virtute homines beatos eſſe poſſe: vitiis non poſſe eſſe niſi miſeros. Hanc eſſe voluit mundi legem. Cumque virtus ſit Dei, noſtri, aliorum juſtus ac ſapiens amor, atque attractio quædam moralis, ut corpora mechanica attractione regi voluit, ita animos amore. Nequit mundus eſſe corporeus ſine mechanica attractione: nec mentium Reſpublica ſine eo amore. Sed libera ſit virtus neceſſe eſt; itaque ut libere ſectentur decrevit: præmia largiturus, ſi conſtanter ſectarentur: puniturus, ſi desererent. Interim qualemcumque opem hominibus lex ad beatitudinem præſtet, niſi etiam vires humanæ naturæ augeantur, & ſuſtineantur, ſola lex per ſe ſatis non eſt ad hominem plene perficiendum: monſtrat enim bona potius, quam vim indit ad conſectanda. Id ipſi Ethnici intellexere. Hinc illud Medeæ, *video bona, proboque; deteriora ſequor*. Sed & nemo eſt, qui non ſæpe experiatur, quam interdum facilius ſit juſta & honeſta intelligere, quam affectus, qui contradicunt, vincere. Adde quod lex ac conſcientia etſi continenter nos adloquuntur, perſtrepentibus tamen affectibus non exaudiuntur. Atque hoc hominem ducit in cognitionem neceſſitatis divinæ gratiæ; ut idcirco ii, qui eam pernegarunt Naturaliſtæ, rationi quoque ſuæque naturæ adverſari comperiantur.

CA-

(1) Id quam ſit abſurdum ex populorum Ethnicorum Civilibus legibus diſcere poſſumus, etiam barbarorum: nec enim illæ homicidia, mendacia, furta, adulteria, ſtupra &c. vetant, niſi quia natura & conſcientia vetita ſciunt.

CAPUT IV.

Lex naturæ explicatur diſtinctius, atque adverſus profanos homines iterum aſſeritur.

§. I. Eſse in natura legem, quæ ſit actionum hominis liberarum norma, qua ſumma erga creaturas rationales Dei bonitas oſtenditur, ſuperius demonſtratum eſt. Sed ſunt illa accuratius uberiuſque retractanda, priuſquam in hujus legis primas notiones, ac *principia*, ut vocant, *cognoſcitiva*, inquiramus: ſupervacaneum enim eſt legis hujus naturalis partes explicare velle, niſi illa ita contra profanam gentem adſtruatur, ut nulli deinceps exceptioni ſit obnoxia. Itaque a legis ipſius vi & natura iterum exordiemur.

§. II. Eſt legis vocabulum ambiguum: nam aut eo ſignificatur norma quæpiam actionum in ratione poſita ac infixa, veluti arte, exemplari, &, ut Græci Philoſophi dicunt, *Idea*, ac παραδειγματι: aut ſuperioris alicujus imperantis voluntas, qua velit ſibi ſubditos uti in actionibus ſuis regendis. Si cum priori notione accipiatur, & homini cuilibet ſua ratio, & ratio Dei Deo erit lex; eritque extra dubium omne poſitum, entia rationalia, Deum, Angelos, homines, nihil moraliter agere, niſi ratione duce: nam Deus, & mentes aliæ, ut nihil agunt libere, niſi voluntate; ita nihil moraliter ſine ratione; eſt enim voluntas, ut alibi dictum eſt, mentis ex ratione appetitus ac determinatio. Tametſi eſt infinitum inter Deum, & creaturas rationales diſcrimen, quum in aliis, tum præſertim quod ad hanc rem ſpectat. Nam Dei ratio ſumma eſt, & abſolutiſſima, ut idcirco non egeat alterius ratione, quo recte & ſapienter agat: contra vero quum aliæ creaturæ rationales finita ſint ratione præditæ, niſi illa ſuprema Dei ratione regantur, ideſt æterna regula & lege quocumque tandem modo iis promulgata, longe ab eo fine, quem natura ſua ſpectant & appetunt, quique & univerſi finis eſt, ac ſublime poſitus, aberrare poſſunt.

§. III. Si cum altera notione, quæ ejus vocabuli propria eſt, dum de Legibus diſſeritur, legis vocabulum accipiatur, erunt ejus proprietates *eſſentiales* omnino quatuor. I. Ut ſit ratio ſumma: II. Ut ſit ratio ejus, qui

jure

jure imperet: III. Qui ea ſubditos obligare velit: IV. Et poſſit. Principio enim niſi lex ſit ſumma ratio, indigebit ipſa alia ratione, qua regatur; neque idcirco eſſe poterit aliorum norma. Deinde niſi is, cujus ratio lex eſt, jure imperet, jure quoque ei non paretur; ut ſi adigere velit ad obſequium, ſit injuſtus. Præterea niſi velit obligare, admonitio potius & conſilium erit, quam lex. Tandem niſi poſſit ad obſequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus ſequitur, ſolam æternam Dei rationem ejus voluntate & potentia ſuffultam veri nominis legem eſſe, & quidem perfectiſſimam: ceteras vero quantum de illa participant, quod eſt & a Cicerone obſervatum. Sequitur quoque falli eos, qui legis naturalis nomine intelligunt dictata humanæ rationis velut à Dei ratione & imperio præciſa abſtractaque: ſunt enim vero hæc rationis humanæ ſcita & pronunciata ipſa per ſe nec ſumma, nec talia, quæ homini lex eſſe poſſint. Informantur quandoque etiam a noſtris utilitatibus, ut nihil ſit facilius, quam eſſe erronea. Lex autem & extra omnem erroris aleam conſtituta ſit neceſſe eſt, & vim ſubditos obligandi habeat. Quocirca probare nequeo Riccardum Cumberlandum, qui hæc tantum rationis naturalis decreta pro integris legibus naturæ habere videtur (*a*).

§. IV. Hoc autem modo explicata quæſtione, paucis ejus nunc hiſtoriam enarremus. Nihil eſſe natura juſtum aut injuſtum, honeſtum aut turpe, bonum aut malum morale, ſed omnia hæc conſuetudinibus, & legibus humanis originem debere, plures quum apud veteres, tum præſertim recenti memoria profeſſi ſunt. Nam apud Græcos Plato (*b*), & Ariſtoteles (*c*), & Laertius (*d*), & Plutarchus (*e*) quoſdam ejus opinionis Auctores commemoraverunt. In primis celebre eſt dictum illud Calliclis in Gorgia Platonis, qui quæ Philoſophi de juſtitia veluti ex naturæ fontibus diſſerunt, vocat *ſpecioſa præter naturam adinventa*, & ho-

(a) *De legibus naturæ adverſus Hobbium cap.* 1. §. 1.
(b) *Lib.* 10. *de legibus*.
(c) *Lib.* 1. *ad Nichomachum cap.* 1. & *alibi*.
(d) *Lib.* 2. *ſegm.* 16.
(e) *In Vita Alexandri Macedonis*.

hominum deliramenta. Ariſtippi Cyrenaici vox erat, *nihil eſſe in natura juſtum, vel bonum, vel turpe: verum omnia lege* (civili nempe) *& conſuetudine definiri* (a). Eadem fuit Democritorum, & Epicureorum doctrina, ex quorum mente illud ſcribit Horatius:

Nec natura poteſt juſto ſecernere iniquum:
Sola eſt utilitas juſti prope mater, & æqui,
Lib. 1. ſatyr. 3.

In quo erant ſyſtemati ſuo mundano conformes. Scilicet ſublata providentia, ne ſummus quidem ullus eſſe poteſt mundi imperator; ex quo porro ſequitur, ut & communis imperantis reverentia ac metus, & fides, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus juſtitia e natura tollatur, quemadmodum perſpecte obſervatum eſt Ciceroni (b).

§. IV. Nihil hoc in loco dicam de Scepticis; nam quum eorum ſchola, nihil ſciri, nihil comprehendi poſſe doceret, non liquere prædicabant, juſtum ne eſſet aliquid natura, necne. Videri poteſt Sextus Empiricus Hypothipoſeωn Pyrrhonicarum Lib. III. cap. 22. Sed omnium celeberrimus idem & audaciſſimus fuit Carneades novæ Academiæ conditor, qui in ſophiſticæ artis oſtentationem, quum Legatus ab Athenienſibus Romam miſſus eſſet, apud Senatum uno die pro juſtitia diſertiſſime diſſeruit: altero vero contraria diſputatione juſtitiam evertit: quo factum eſt, ut Cato Cenſorinus, qui utrique diſputationi interfuerat, velut hominem pernicialem cito dimittendum curaverit. Nec vero ab eadem ſententia alieni fuere, qui Principes nullis omnino teneri legibus per nefariam adulationem docuerunt, quod cum Alexandro Magno feciſſe Anaxarchum, ſcribit Plutarchus. Celebratum eſt Euphemi dictum apud Thucydidem (c). *Regi, aut civitati imperium habenti, nihil iniuſtum, quod utile*. Et Taciti aliud lib. xv. Annalium, *in ſumma fortuna id æquius, quod validius*. *Omnia eſſe virorum fortium* Gallorum Dux Romanis edictavit. Recentiori memoria, diverſa licet via & ratione, in eadem re docenda conſpiraverunt Thomas Hob-

(a) *Laert. lib. 2. ſeg.* 143.
(b) *Lib.* 1. *de nat. Deorum cap.* 1.
(c) *Lib.* VI.

Hobbius, & Benedictus de Spinoza, quorum ille in libris de Cive, & in Leviathane; hic in Tractatu Politico, qui imperfectus inter opera ejus poſthuma extat, jus naturali cujuſque potentia metiuntur, ut tantum cuique liceat, quantum viribus ſuis pollet. Cum lex iſtiuſcemodi moralis cum ordine ac mundi providentia copulata ſit; facile apparet, non poſſe illam tolli, niſi Deo & providentia e mundo ablegatis: una eademque quæſtio eſt. At iſti eo tendebant: nam ille corpus eſſe Deum aperte docuit: alter cum toto mundo perturbavit. Quo in loco licet animadvertere, has ejuſcemodi impurorum voces, non e natura eſſe expromtas, ſed ex callida perverſaque ratione, qua naturæ ſenſus reprimitur; nec generis eſſe humani; ſed eorum (quod dolendum) qui ceteris ſublimius ſapere videri volunt; quoſque naturalis Civitatis perduelles deſertoreſque dicere poſſimus.

§. V. Sunt vero alii, qui licet & Deum eſſe ponant, & ab eo ſancte adminiſtrari omnia concedant, negant tamen natura ipſa quidpiam juſti, & honeſti aut eſſe, aut ſi quidpiam ſit, perſpici diſcique naturaliter a nobis poſſe. Qui item in duplici ſunt claſſe: nam quidam non negant in æterna Dei ratione ac intelligibili mundo, unde noſter hic eſt expreſſus, primas juſtitiæ, & ſanctitatis notiones contineri, quæ ſint leges æternæ, normæ quum primis voluntatis Dei liberæ, tum etiam ceterorum ſpirituum: ſed inficiantur, ejuſmodi leges ratione naturali intelligi poſſe: adeoque, quod eſt conſectarium, legibus aut revelatis, aut humanis juſtum & injuſtum definiendum eſſe docent. Quod tantundem eſt, atque fateri rotunde, nullam eſſe naturæ legem, ideſt talem, quæ ratione hominis naturali ac communi promulgetur, atque inter homines omnes propagetur; ac proinde nationes Telluris diverſas, præſertim diverſarum religionum, nulla communi lege teneri, nec ſibi mutuo juſtitiam ullam debere. Ego in hac opinione fuiſſe cenſeo Lactantium, virum alioquin diſertum, nec indoctum. Alii vero poſt Okamum celeberrimum illum Nominalium Sectæ conditorem, non pauci e ſchola, & Renatus ipſe Carteſius (1), voluntatem Dei velut

(1) Reſp. ad object. ſextas. Vide ut eum hominis errorem redarguit Cudworthus *de æternis juſti & honeſti notionibus cap. 3.*

velut præciſam ab æterna ejus ratione fontem univerſi juris eſſe dicunt, ut quod Deo placuit, id continuo ſit juſtum. Hoc ego in erratis pono, non quod non ſit juſtum & ſanctum quodcumque Deo placuit: nihil enim ei placere poteſt, quod naturæ & ſapientiæ ſuæ non ſit conſentaneum; nec eſt illius naturæ quidquam conſentaneum, quod non ſit juſtum & ſanctum: ſed quod ante omnem Dei voluntatem (liceat hoc in loco ad mentis noſtræ brevitatem accomodate loqui) in ipſa ejus natura & intellectu ratio ineſt juſti & ſancti. Itaque inde Dei voluntas, ut ita dicam, informatur, ut nihil velit, niſi quod juſtum ſit & ſanctum. (1)

§. VI. Pluribus hujuſcemodi errores confutarunt olim & Platonici, atque Stoici, & nuper viri doctiſſimi Hugo Grotius in Prolegomenis ad libros de *Jure belli & pacis*; Cudworthus in libello de æternis juſti & honeſti notionibus *Syſtemati Intellectuali* addito; Richardus Kumberlandus de *legibus naturæ* adverſus Hobbium: Puffendorffius lib. II. de *Jure naturæ & gentium*; Huberus de *Civitate*, aliique pene infiniti. Nos paucis. Ac principio eos, qui negant poſſe naturam juſto ſecernere iniquum, uno argumento refutabimus. Deum eſſe, ideſt mentem æternam, intelligentiſſimam, optimam, atque ab ea quum cetera, tum præſertim homines gubernari, ex ſuperioribus patet. Exigit autem horum gubernatio, ut legibus naturæ ſingulorum adaptatis regantur, quibus finem ſuum conſequantur; ergo providentiæ divinæ intereſt, hominem ad finem ſuum agere legibus, quæ humanæ naturæ aptantur. Conſtant jam homines duplici vita, animali, & rationali; quarum nec prior ſine legibus mechanicis conſiſtere poteſt & ad finem ſuum tendere; nec poſterior ſine legibus moralibus, ideſt, ſine legibus, quæ rationem humanam virtutis & vitii notionibus informent, ac ſanctione regant; utriſque ergo legibus ho-

(1) *In Deo*, inquit ſæpe S. Thomas perſpectiſſime, *ſapientia dirigit*, *voluntas imperat*, *potentia exſequitur*. Eſt enim voluntas appetitus ſuperior, ſeu rationalis; concipi ergo nequit ſine ratione; in Deo omnis ratio eſt ſumma; adeoque ſumma regula. Qui igitur voluntatem Deo omnis rationis adſpernantem tribuunt, ejus omnem funditus ſubvertunt naturam, ut non immerito pro Atheis haberi debeant.

hominės Deus gubernet neceſſe eſt, ſi quidem & eſt, & ullam mundi habet procurationem: eſt autem, & mundum ſapienter procurat; utriſque ergo legibus mundum regit. Et priores quidem, ideſt mechanicæ, quum non in rationem noſtram agere debeant, notæ nobis ſint, an ignotæ, nihil omnino refert. At poſteriores ignotæ inutiles; oportet ergo, ut eas omnibus promulget. Quum ea promulgatio communis eſſe debeat, neceſſe eſt ut natura fiat; quum conſtet revelationem nunquam fuiſſe omnibus nationibus, omnibuſque individuis factam (1). Regitur autem ratio in iis, quæ vitam hominis moralem ſpectant, legibus ex fine hominis deſumtis; ergo hinc petenda ratio legum naturalium exploratrix atque interpretatrix. Eſt porro hominis finis beatitudo: ex hac ergo ratio haurienda eſt legum naturalium exploratrix, atque interpretatrix, nempe Deum vetare quæcumque unquam hominem infeliciorem efficere poſſint, præcipere vero, quæ conſervare ſunt apta, & beatum facere. Poſtremo virtute creatur beatitudo, vitiis miſeria cum in integris gentibus, tum in ſingulis familiis, ac perſonis: itaque lex extat in natura, ac cum natura promulgata, qua virtutem ſectari nobis præcipitur, cavere vitia. Vide Tullium lib. 1. de legibus. Ita refelluntur ii, qui non natura, ſed opinione conſtitutum eſſe jus docent. Accedit quod omnibus natura ipſa conſtat homines gigni ſuarum proprietatum conſcios amanteſque; quod cuique

(1) Ac facta quidem fuit ſtipitibus humani generis Adæ, ac Noemo; ex qua haud abnuerim aliquas ſcintillas ad poſteros manaſſe, quod omnium copioſe ac docte demonſtravit Bochartus in Geogr. ſac. Sed poſtquam totum pene hominum genus ad agreſtem vitam flexit, quis ejuſmodi fragmenta mille fabulis incruſtata perverſaque pro integra naturæ lege habet in barbaris aut profanis nationibus? Itaque quod magno ſtudio atque apparatu egit Seldenus, ut totam nationum omnium juſtitiam, legeſque omnes e præceptis Noachidis conrivaret, haud ab eo mihi incepto abſimile videtur, quo Homerici noſtri ab Homeri poematibus ſcientias expromere adlaborant; aut quod tanto apparatu egit Huetius, ut omnes Dii, Deæque, ac Semidei Gentium, Moſes ſint & Sephora. Præſertim cum Rabbinorum ſcriptis ſe decipi, vir alioquin magnus, tam fœde ſit paſſus, Talmude, Miſnah, idque genus aliis, quibus ne Græcæ quidem fabulæ ſunt mendaciores; quod quivis ex Jacobi Baſnagii Judæorum hiſtoria facile didicerit. Vide & *Hiſtory of the diſperſion of the Jews* tom. XIII. 8. *of an univerſal hiſtory* An[illegible]rum.

in proprietate eſt, jus eſt; cum ingenitis ergo naſcuntur juribus. Eſt autem contradictorium, jus aliquod eſſe in mea proprietate, nec tamen ita meum, ut non vetitum ſit aliis mihi illud præripere; vetat igitur ſumma Dei voluntas jura cujuſque invadere. Id natura ipſa diſcitur, ut naturaliter agnoſcuntur jura: ergo naturaliter intelligimus eſſe legem jurium cuique ſuorum vindicatricem. Hæc naturæ lex dicitur.

§. VII. Facillime quoque refelluntur, qui ſecundo loco ſunt memorati. Et ii quidem, qui negant in ratione naturali ac hominum conſcientia eſſe vim, qua prima ſaltem legis naturæ capita intelligantur (nam in ceteris non pugno) ſuperiori argumento aperte confutantur: conſtat enim ex eo, eſſe in natura humana dictamina quædam rationis, quibus pleraque Dei imperia intelligimus: tum etiam productis legis naturalis *principiis cognoſcitivis*, ut vocant, quod inferius efficiemus. Ac vero qui ita cenſent, ii eos omnes, ad quos revelatio aut facta non eſt, aut fando nunquam pervenit, nulla lege, nulloque juſti & honeſti criterio naturali uti, fateri coguntur, ac proinde ne peccare quidem ullo modo (1): ex quo ſequitur, ut injuſte ii malis, quæ ſunt in natura, ſaltem extraordinariis quibuſdam ſuppliciis, affligentur, quæ, ut dictum eſt, hac ratione cum Dei bonitate componuntur, ſi ſint pœnæ, quibus aberrans hominum voluntas ad leges juſti & honeſti revocatur. Qua ex re intelligitur, hanc opinionem cum Dei bonitate & providentia pugnare, quæ ut non patitur, vitam hominis animalem nullis regi legibus mechanicis; ita pati non decet, ejuſdem vitam rationalem ac moralem, quæ multo eſt præſtantior, ſine legibus moralibus traduci. Quid, inquit aliquis, ſi ut in hunc ſtatum devenirent homines primorum parentum ſcelere commeriti ſunt? Non video id ſequi: boni enim & ſapientis principis non eſt, quo vetera ſcelera deleantur, regulam juſti ab injuſto diſcernendi adimere, quo plura & majora admittantur. Accedit, quod recta ratio omnibus conſtat, ſaltem in præcipuis vitæ humanæ negotiis, ubi recte homo utatur: nam ſic

(1) Inde natum eſt monſtrum illud peccati philoſophici, quod ipſi Ethnici ignorabant, qui Θέμιν εὐκταίαν, ut vocat in Medea Euripides, in Numinibus habebant.

ſic ego exiſtimo, humanam rationem non tam natura, quam educatione & vitæ commercio tam eſſe in hominibus depravatam; ſeu eam depravationem, quam educatio induit, longius ſæpe ire, quam ea eſt obumbratio, quæ eſt a natura. (1) Igitur perverſitate morum lex naturæ obſuſcari adumbrarique poteſt ac perverti: funditus deleri nequit, ut nuſquam appareat.

§. VIII. Ex natura igitur divinæ providentiæ & bonitatis conſequitur manifeſto, non ſolum eſſe debere in natura leges humanæ vitæ directrices, verum etiam principium earum cognoſcendarum manifeſtum & certum, ſaltem quod ad prima pertinet capita. Nam ut omnes homines in ſingulis officiis plene inſtituantur, id e ſola cujuſque ratione fieri difficillimum eſſe intelligo, quum ob alias cauſas, tum ob hanc præſertim, quod non omnes tantæ animi capacitatis & intentionis eſſe poſſint, potiſſimum a curis vitæ animalis diſtracti. Oportet itaque, ut dictum eſt, eſſe in natura principium legum vitæ directricum cognoſcitivum. Quum autem id principium eſſe debeat toti hominum generi commune: nec toti hominum generi communis ſit revelatio (2); ſola ſupereſt ratio, cujus via hujuſmodi leges hominibus omnibus promulgatæ ſint. Et conficitur quidem humana ratio duobus, *facultate ratiocinandi*, & *notionibus*, ſeu *principiis quibuſdam*, queis omnis ratiocinatio inædificatur. Oportet ergo & facultatem circa bona aut mala, juſta aut injuſta ratiocinandi, & notiones quaſdam ſcientiæ moralis genitrices, ſeu e natura ipſa humana erumpentes, ſeu ex natura rerum proficiſcentes, ſeu undecumque tandem delabentes, omnibus eſſe ho-

(1) Hæc ejuſcemodi theologorum opinio pugnat cum ipſis Scripturis, præſertim cum doctrina Paulli in ep. ad Romanos; in qua aperte dicit, omnes Gentes cognoviſſe το δικαιωμα τȣ Θεȣ (cap. I. v. 32.) *Juſtitias Dei*: idque propter legem *ſcriptam in cordibus ſuis*. Illud dicet quiſpiam, quid iſtuc eſt, quod idem Apoſtolus ait eadem epiſt. Εγω δ' ἔζων χωρὶς νομȣ ποτε (cap. VII. v. 9.) *Ego eram aliquando ſine lege*. Reſpondeo τὸ *ego* hic Judæos ſignificare: qui fuerunt aliquando, nempe in Ægypto, ſine lege ſcripta, ſeu per Moſem data ac ſancta: numquam vero ſine lege in animis inſcripta. Quid ſi illud ποτε, pro *quaſi* poſitum ſit? Sunt enim qui putant.

(2) Pſalm. 147. *Non fecit Deus taliter omni nationi, & judicia ſua non revelavit eis*, ſeu, ut eſt in Hebræo, *jura ejus non noverunt*. Hic *jura* pro δικαιωμασι, *ſanctionibus* poſitivis.

hominibus communes (1). Id vero ſic ſe habere tota humana hiſtoria docet. Nam primum de facultate ratiocinandi, qui litem ſerio moveat eſſe video neminem: nemo enim hominum eſt, aut extitit unquam, qui ſeu circa magna, ſeu parva non ſua utatur ratione, ſibique aliquid concludere perſuadeat. Quin nemo eſt, qui non acutiſſime & recte ratiocinetur in iis rebus, cum quibus diu verſatus eſt, id quod barbararum ipſarum gentium exemplo conſtat. Deinde eſſe notiones quaſdam primas & immutabiles, quæ ex mundo, ejuſque ordine, & hominis fine, ac convenientia cum natura rationali deducantur, & ex quibus Dei leges naturaliter percipiantur, id ex iis, quæ inferius ſumus dicturi, erit perſpicuum. Ut vero multa paucis comprehendamus, atque in anteceſſum dicamus, quis ignorare poteſt, qui Dei, ſui ipſius, aliorum hominum naturæ non ſit plane inſcius, oportere eſſe Deo amicum, a quo eſt: tum ſibi, qui eſt, ac eſſe natura ſua amat; tandem aliis, quibuſcum naturam habemus communem, ac ſine quorum ſocietate eſſe nequimus? Itaque vel barbarus intelligat neceſſe eſt, ea eſſe efficienda omnia, quibus hæc amicitia & confirmetur & foveatur: & ea evitanda, quibus aut poſſit extingui, aut diſſipari. Tum quis ignorare poteſt, *ſua cuique jura tribuenda*, jura vero cujuſque eſſe quæcumque in ejus ſunt proprietate? Sed hæc poſtea.

§. IX. Conſtat ergo rationem ſuam Deum hominibus per creationem communicare, qua vita humana ſapienter, juſte, honeſte tranſigi poſſit; nam ea ſapientia & factus eſt mundus, & regitur, ut neceſſe ſit ab homine mundi parte naturaliter ſentiatur. Id ſupereſt, ut oſtendamus, Deum velle his ſcitis, hac ratione, homines vivere; niſi enim ita ſit, longe illa a ratione legis, ut dictum eſt (§. II.) abeſt. Id vero ſic paucis confici poteſt. Deum de ſuo in res omnes imperio nihil remittere, perpetua rerum omnium cura & providentia demonſtrat. Ac vero ne decet quidem illum huic imperio renuntiare; pugnat enim non modo cum ejus natura, quæ ut eſt rerum omnium effectrix, ita non poteſt non eſſe conſervatrix; ſed cum ejus

(1) *Habitus practicos* vocat S. Thomas, eoſque *innatos* habet, 'eſtate ſcilicet & vi, non *ενερ*-*γεια* actu: nam anima huc venit *inſtar tabulæ* raſæ. 1. p. q. 85.

ejus quoque bonitate, quæ iis prodeſſe amat, quæ ut nequeunt ſuapte eſſe natura, ita ſua vi bona & perfecta eſſe non poſſunt, nec fines ſuos contingere, niſi a Deo & moveantur, & regantur. Vult ergo Deus, ut creaturæ rationales ſupremi illius imperii vim & rationem obſervent, turbaturæ alioquin ſui ac naturæ ordinem. Quumque intelligat naturam humanam ita a ſe eſſe procreatam, ut voluptate & dolore determinetur, & ad agendum, & ad ceſſandum; dubitare non poſſumus, quin ut homines præſtantiſſimam hanc regulam ſequantur, pœnis obligare velit, aut præmiis animare; alioquin inutilis tota illa cura futura eſſet. Non negaverim, ſi puram naturalem rationem conſulamus, in hujuſmodi pœnarum & præmiorum cognitione ſæpe cæcutire: ſed id nihil prohibet, quin generatim ſaltem intelligamus, adeſſe parata (1),

 quod

(1) Obligatio integra juris naturæ & ad alteram quoque vitam pertinet, & paullo eſt ſublimior; Civilis vero ſenſibilis totaque patens. Nam pœnæ naturali legi adnexæ, aliæ quidem hic ſentiuntur ſpectanturque; aliæ nec ſpectantur, & remotiores ſunt. Quum autem homo qualis nunc eſt, ingenio ſit ſæpe perverſo, illis tantum, quæ perverſe ſentiuntur, gubernari nequit. Nam & ſtulti ſunt plures, & in dolore perferendo induruere. Hinc nata neceſſitas ſanctionum Civilium. Interim evadere poſſunt admodum ſenſibilia præmia & pœnæ juris naturæ, noſque ſatis regere, ſi in animum ſæpe revocemus, magnam vitæ tranquillitatem ſequi, ubi ex recta ratione, & virtute congruenter vivamus; miſeriam vero magnam, ubi cupiditates noſtras ſequi velimus. Nam ego id ſæpe, dum nationum hiſtorias legerem, obſervavi, non in cultioribus tantum gentibus veræ virtuti magnos tribui honores, ſed etiam in barbaris, ut ſi non ſemper virtutis cultores præmiis cumulentur, & perituris bonis, quieti ſaltem vitam agere ſinantur, quod primum eſt virtutis præmium. Neque enim ego veram virtutem dixerim eam, qua qui præditus ſibi videtur, indignatur, ſe negligi, nec ad prima Reip. munera evehi. Virtutis præmium maximum eſt, ut a turbis remoti tranquille vivamus; quo qui contenti non ſunt, falſæ virtutis ſpecie & ſe & alios deludificant. Id ipſi Epicurei intellexere. Lucret. lib. II:

O miſeras hominum menteis, o pectora cæca!
. . . . Nonne videre
Nil aliud ſibi naturam latrare, niſi ut, quum
Corpore ſejunctus dolor abſit, mente fruatur
Jucundo ſenſu, cura ſemota, metuque?
Ergo corpoream ad naturam pauca videmus
Eſſe opus omnino, quæ demant cumque dolorem;
Delicias interdum ut multas ſubſternere poſſint.
Gratias interdum neque natura ipſa requirit.

quod ſatis eſſe nobis debet, quo in officio perſtemus. An enim Deum muneri ſuo, ac ſapientiæ deeſſe dicemus? Sed vero non deeſt: nam gentis humanæ hiſtoriam legentes, nihil reperiemus manifeſtius, quam tum perpulchre & beate populos egiſſe, quum ſincere Deo, ſibi, ceteris amici fuere; ideſt cum jura coluere: delapſos vero in vitia ac ſcelera miſeros extitiſſe. Id accidit ipſum & familiis, & perſonis. Nemo miſer niſi ſtultitia, & vitio: virtute omnique honeſtate beatus. Quod quid poteſt eſſe aliud, niſi legis univerſi conſectarium? Eſt igitur in natura, & manifeſtum, vitæ beate tranſigendæ decretum; & palpabilis, ut ita dicam, atque perpetuo vigens ſanctio. Sed movet paucorum improborum felicitas, aut miſeria proborum. Quæ cur falſa habeam & dictum eſt in tertia parte, & dicitur uberius in diſſertatione *de origine malorum* tom. v. (1)

§. X. Eſt porro Deus potentiſſimus, qui ejuſmodi pœnas exigere poſſit: juſtus & incommutabilis, ut velit; ſuprema ergo ejus ratio homini naturaliter communicata, omnibus, quod ad prima ſaltem capita, intelligibilis, abſolutiſſima naturæ lex eſt. Quibus conſtitutis particulatim in hujus legis notiones primas & æternas inquirendum eſt. Sed omnium primum ii confutandi ſunt, qui nuper quum legem naturæ explicare videri vellent, totam, ut mihi quidem videtur, ſtirpitus evellerunt.

CAPUT V.

Syſtema legum naturalium Thomæ Hobbeſii enarratur.

§. I. AUctores ego recentium impurorum, quod ad juris naturæ theoriam attinet, duos facio, Hobbeſium, & Spinozam, magnæ naturæ civitatis ut ego quidem exiſtimo, perduelles. Hobbeſii nunc dogmata enarremus ac cribremus, mox Spinozam petituri. Duo edidit Thomas Hobbes opera, in quibus Juris iſtiuſmodi humani

(1) Copioſe docteque totam hanc rem diſſeruit Bolingbrokius: qui ſi crudis quibuſdam dogmatibus abſtinuiſſet, rem hominibus feciſſet vix ullo encomio ſatis laudandam.

ni generis communis naturam & origines aggreſſus eſt explicare, ſeu in quibus potius jus omne naturale ſubvertere conatus eſt: alterum *de cive*, alterum *Leviathan*, ſeu *de materia, forma, & poteſtate civitatis eccleſiaſticæ, & civilis*. Et opuſculum quidem de cive pluries cuſum, & recuſum eſt. Leviathan cum ceteris Hobbii operibus Amſtelædami anno 1668. duobus tomis in 4. Liber de Cive viris quibuſdam doctis impenſe placuit, quod, geometrica prorſus methodo Philoſophiæ moralis principia comprehenſa parvo libello tradantur, & pleraque contineantur præclare obſervata, & demonſtrata adcurate. In primis vero Gaſſendus & Merſennus in Epiſtolis Samueli Sorberio datis librum vocant *aureum*, & dignum, qui omnium, qui altiora ſapiunt, manibus teratur: & Puſendorffius copioſe laudat præfatione in libros de jure Naturali & Gentium, *velut in quo ſint quædam quantivis pretii*. Sed aliter de eo populares ſui judicarunt, quibus ſcilicet Auctoris ſcopus notior erat. Samuel Parckerus diſput. 1. de Deo & Providentia contendit, Hobbium nihil nobis aliud obtuliſſe, niſi quod apud veteres in Epicuro reprehenſa invenimus. Ricchardus vero Kumberlandus ex inſtituto illum & docte confutavit in opere *de legibus Naturæ*. Becherus velut imperitum earum rerum, quas de moribus ſcripſit, accuſat, ejuſque nefaria dogmata paucis exprimit. *Juſtum*, inquit, *& injuſtum perperam æſtimat; legem male definit: principem impie ſolvit lege: Civitatem, quam adornat, aut deformat, aut avertit. Pactorum religione non multum tangitur*. Quæ ſi omnia ſint vera, quid peſtilentius in hominum ſocietatem invehi poteſt?

§. II. Sed explicemus primum hujus hominis ſyſtema totum, mox articulatim expenſuri. Efficio autem id tanto libentius, quanto hic liber gratior ſæculo noſtro, ac nonnullis etiam Italorum eſt, qui redivivum in eo Macchiavellum neſcio cur cernere ſibi perſuaſere. Efficiam autem ſine ullo partium ſtudio, non diſſimulaturus ea, quæ ſuum habent pretium, quæ certe ſunt aliqua. Jus ille primum a lege naturali ſecernit. Et *jus* quidem *naturale* vocat *libertatem, quam quiſque natura habet facultatibus naturalibus ſecundum rectam rationem utendi* (*a*). Non id male, ſi eam

(a) *Lib.* 1. *de Cive cap.* 1. §. 7.

ſi eam *rectam* rationem dicat, quæ lege informata eſt. Legem vero naturæ appellat, *dictamen rectæ rationis circa ea, quæ agenda, vel omittenda ſunt ad vitæ membrorumque conſervationem, quantum fieri poteſt diuturnum* (a). Hæc non ſatis plene, ut poſtea videbimus. Ejus vero ſuper his rebus Philoſophia huc redit. Hanc ſcientiam, legis nempe naturæ & morum, exordiendam eſſe a principiis non ad libidinem confictis, ſed veris, & in natura inſitis, quæque ipſi clare perſentiſcamus, indeque geometrica methodo tradendam: ea vero principia ex intima hominis natura haurienda. Nihil dici potuit ad rem accommodatius, idque non in hac tantum ſcientia, verum in omnibus aliis faciendum, niſi deſipere velimus. Sed quid magni promiſſor hiatus?

§. III. Pergit: Natura humana diligenter examinata, continuo prodit magnum hoc totius rei moralis principium: *Ingenia hominum ejuſmodi eſſe a natura, ut niſi, metu potentiæ alicujus communis coerceantur, fore ut niſi invicem diffidant, & ſeſe mutuo metuant, & ut propriis viribus ſinguli ſibi cavere cum jure poſſint, tum neceſſario velint* (b). Ei principio addit poſtulata, ut ille vocat, duo; quorum primum eſt *cupiditatis naturalis, qua quiſque rerum communium uſum poſtulat ſibi proprium*: alterum *rationis naturalis, qua quiſque mortem violentam, tanquam ſummum naturæ malum, ſtudet evitare*. Utrumque verum: ſed ita inde flectit, ut utrumque corrumpat. *Ab his principiis* (pergit ille in Epiſtola dedicatoria) *pactorum & fidei conſervandæ neceſſitatem, atque inde virtutis moralis, officiorumque civilium elementa in hac opella evidentiſſima connexione videor mihi demonſtraſſe*. Hæc ille: in quibus clare videre eſt aſtutam hominis mentem, qui e natura humana nec prima, & noſtris moribus fœdata ac depravata, potius, quam ab ejus primis proprietatibus, ac fine, quem recta ratio præſcribit, totius naturalis juris fundamenta excitare conetur. Nam cum hac nos natura aut potius naturæ depravatione pene omnes nunc vivere Adæ filios, id inficias ire nequimus; neque

(a) *Ibidem lib.* 1. *cap.* 2. §. 1.

(b) *Præfatione in libros de Cive, ſeu in Epiſtola ad Lectorem.*

que ſuper ea re Hobbio controverſiam movere poſſumus; quando & tota id divina ſcriptura docet, & omnium hominum vita confirmat: ſed ut ex hujuſmodi adventitia natura, aut ex primæva quidem, ſed male flexa, excitentur totius naturæ juris principia, id Ariſtoteles ipſe peſſime fieri dixerit (1). Sed ea de re paullo poſt.

§. IV. Videamus autem ut inde philoſophatur. Principio homines omnes natura eſſe æquales ponit: deinde & omnes neceſſitate quadam naturæ *non minore, quam qua fertur lapis deorſum, ferri ad appetitionem ejus, quod ſibi bonum, & ad fugam ejus, quod ſibi malum, maxime autem maximi malorum naturalium, quæ eſt mors*. Vera hæc. Hinc concludit, ſecundum rectam rationem eſſe, ut unuſquiſque omnem operam det, qua ſe, ſuaque conſervet, & defendat. Quod autem ſecundum rectam rationem fit, id jure naturali fit; ergo primum eſt juris naturalis fundamentum, *ut quiſque vitam & membra ſua, quantum poteſt, tueri poſſit*. Nihil concludi rectius potuit. Sed incipiunt aberrationes. Præterea cui ineſt jus ad finem, is etiam ad media jus habet: habet autem homo jus ad vitam tuendam; ergo & jus utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſervare ſe non poteſt. Nimis hoc amplum. Judicare autem, quæ noſtræ vitæ interſunt, non aliorum eſt, ſed noſtri (& hoc anceps); ergo ſecundum ſuam cujuſque rationem peculiarem uti poteſt quilibet jure & mediis vitæ conſervandæ & tuendæ.

§. V. His ſic expoſitis pergit ulterius, atque ſtatuit, in ſtatu mere naturali, ideſt ante, aut extra imperium civile, *omnia eſſe omnium*, ideſt unicuique licere facere quæcumque, & in quoſcumque libet, quæ ſua intereſſe putet. Atque idcirco, concludit, in ſtatu naturali menſuram juris eſſe cujuſque utilitatem (*a*). Et hoc nimis crudum, perverſumque. Id vero jus in ſtatu naturali inutile eſſe cenſet. Nam quum omnes alii velut natura æquales æquale jus habeant, ac vim æqualem, ob quæ nemini ulla re uti licet tuto; effectus juris nullus eſt. Ob hoc igitur jus æquale, & ob naturalem hominum proclivitatem

(a) *Lib.* 1. *de Cive, cap.* 1. §. 10.

(1) Πρωτεν ανδρα deſiderabat Ariſtoteles *in politicis*, nec dum reperiebat.

tatem ad ſe mutuo laceſſendum, efficitur, ut ſtatus hominum naturalis ſit ſtatus mutui belli. Enim vero bellum eſt is hominum liberorum ſtatus, *in quo juris ſui perſequendi gratia per vim & dolum concertant*, quemadmodum Cornelius ipſe Van-Binchkerſoechius definit (a): habent autem omnes homines naturaliter jus in omnia, atque ad ea perſequenda a natura incenduntur; tum vi, & dolo concertant, quod Gentium quarumdam barbararum, ac extra Rempublicam poſitarum luculenta exempla docent, in mutuo ergo bello verſantur, quoad ſtatus ille naturalis perdurat. Et hæc vera, *facto* licet, non *jure*.

§. VI. Jam mutuum hoc bellum, mutuuſque metus ad homines conſervandum nullo pacto idonea eſſe poſſunt. Qui enim conſervari poſſunt in eo ſtatu, in quo ad mutuam perniciem armantur omnes? Ergo amor ille noſtri proprius & neceſſarius, ex quo, inquit, jus in omnia deducimus, quemlibet docet, ut de jure illo aliquid remittamus, ac de ſtatu naturali concedamus in Rempublicam. Id vero fit per pacem. Nihil enim aliud bello eſt adverſum, niſi pax. Ergo primaria notio legis naturalis, ſeu primum dictamen rectæ rationis ad nos conſervandos eſt, *quærendam eſſe pacem, quatenus habendæ ejus ſpes aliqua affulſerit; ubi ea haberi non poteſt, circumſpicienda eſſe belli auxilia* (b).

§. VII. Ex quo principio cetera peculiaria legis naturæ præcepta derivat, eaque paucis verbis complectitur. Ac principio jus in omnia non eſſe retinendum ratio dictat: nulla enim inter homines pax iniri poteſt, niſi ejus juris remiſſione quadam. Remittitur autem aliquid de jure in omnia *pactis conventis*, quæ quamdiu durant ſarcta tecta, tamdiu habetur pax; ergo inde ſequitur manifeſto altera naturæ lex, *pactis ſtandum, ſive conventionum fidem ſervandam, tanquam conciliandæ paci neceſſariam*.

§. VIII. Tertia porro lex eſt, *ut beneficio beneficium quum poſſis rependas*. Ea lex ad pacem magis magiſque conſtabiliendam & confirmandam neceſſaria eſt: nam a pace ad bellum non ſubito fit tranſitus, ſed veluti per gra-

(a) *Juris publici lib.* 1. *cap.* 1.
(b) *De Cive cap.* 1. §. 15. & *cap.* 2. §. 11.

gradus; quorum primus eſt, *denegata gratitudo, humanitas, benevolentia*. Quorſum etiam tendit IV, lex, *ut unuſquiſque ſe ceteris commodum præſtet*. Qui enim alteri incommodus & moleſtus eſt, eum paullatim ad bellum incitat, quod vitandum, ex ſuperioribus.

Ex eodem porro pacis conſervandæ principio, atque imminuendi hoſtium numeri, ſequitur V. Hobbeſianà lex, *oportere alterum alteri, ſumta cautione futuri temporis, præteriti veniam, petenti & pœnitenti, concedere*. Niſi enim concedas, bellum te fovere manifeſto argumento oſtendes, id vero eſt, quod naturæ primaria lex vetat.

VI. Lex eſt, *In ultione, ſive pœnis, ſpectandum eſſe non tam malum præteritum, quam bonum futurum*, nempe ut præclare Seneca poſt Platonem, *Nemo punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur*.

VII. Vero lex eſt, *Ne quis vel factis, vel verbis vel vultu, vel riſu alteri oſtendat, ſe illum vel odiſſe vel contemnere:* nam hæc omnia ad rixam, & pugnam maxime omnium provocant.

VIII. Lex eſt, *ut unuſquiſque natura unicuique æqualis habeatur*. Nam inæqualitas, quæ nunc obtinet inter homines, a civitatibus, civilique lege profecta eſt, eaque a natura ignoratur.

IX. Lex eſt, ut *quæcumque jura unuſquiſque ſibimet ipſe poſtulat, eadem etiam unicuique ceterorum concedat;* alioquin æqualitatem naturæ evertit, & ad bellum irritat animos.

X. Eſt, *ut unuſquiſque in jure aliis diſtribuendo utrique parti æqualem ſe præbeat:* quæ lex confectarium eſt duarum ſuperiorum.

XI. Lex: *quæ dividi non poſſunt, communiter, ſi fieri poteſt, utenda eſſe, idque, ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit: ſin quantitas rei prohibeat, præfinite, & proportione ad numerum utentium*.

Quod ſi neque dividi, neque communiter res haberi poteſt, tum utendum eſt XII. Naturæ lege, quæ præcipit, ſecundum Hobbium, *ut ejus rei uſus vel alternus ſit, vel uni tantum ſorte adjudicetur, utque in alterno uſu ſorte quoque, uter prior utatur, judicetur*.

XIII. Lex: quumque ſors vel ſit naturalis, ut primogenitura, vel prioritatis occupationis, vel arbitraria, quæ nempe ſtatuta ſit conſenſu contendentium: ſequitur inde deci-

decimum tertium legis naturalis præceptum. *Quæ neque dividi, neque communiter haberi poſſunt, aut cedant primogenito, niſi pater jus illud tranſtulerit, aut ſint primi occupantis.*

XIV. Lex eſt: *pacis mediatoribus præſtandam incolumitatem:* nam quum ſine iis vix iniri poſſit pax, niſi ea incolumitas iis præſtetur, nullus erit ineundæ pacis modus.

XV. & XVI. Lex: In diſputatione ſuper applicatione harum legum ad facta ſervanda eſt 15. & 16. lex, *oportere utrumque de jure inter ſe diſceptantium ſubmittere ſe alicujus tertii arbitrio: neminem eſſe arbitrum ſui ipſius.* Nimirum difficillime diſceptates in cauſa propria æqualitatem juris ſervare poſſunt.

XVII. Lex: *neminem arbitrum eſſe oportere, cui commodi vel gloriæ ſpes aliqua appareat major ex victoria unius partis, quam alterius:* quod ſcilicet non poſſit æqualitatem ſervare.

XVIII. Lex: *ſi autem controverſia ſit de facto, quum alter factum negat, alter ait, arbiter neutri credat, ſed ubi ſigna certa facti non apparent, ibi ſecundum teſtes, qui utrique parti videantur æqui, ſententiam ferat.*

Ex quibus ſequitur XIX. Lex: *Nullum pactum vel promiſſum intercedere debere inter arbitrum, & partes, cujus vi cogatur in gratiam alterutrius pronunciare.*

XX. Tandem lex eſt, *ne ebrietate ratiocinandi facultas labefactetur.* Quæ lex nimis peculiaris eſt, ut pleræque aliæ Hobbeſianæ, quæ idcirco in leges naturæ primarias collocandæ non erant. Nam ſi conſectaria quoque interſerere voluit, hoc ipſum XX. præceptum ad omnes effectus extendere debuit, qui æque ut vinum inebriant, ac rationem de loco ſuo deturbant; atque hanc præ illa præcipere, *modum, nempe, ac modeſtiam, temperantiamque animi in vita ſervare oportere.*

§. IX. Porro ſuper his legibus hæc cenſet. 1. Eas ſemper & ubique obligare in foro interno, ſive in conſcientia, non ſemper autem in foro externo. Nempe etiam quum extrinſecus obſervari nequeunt ob neceſſaria impedimenta, retinendus adhuc eſt in illas amor & obſequium, atque perpetua & conſtans voluntas ſecundum eas vitam inſtituendi. Extrinſecus autem minime ſervandas docet, quum ceteri non ſervant: tum enim qui obſervat cedit in non obſervantium prædam, atque idcirco contra rectam

ratio-

rationem facit, quæ nos tueri oportere dictat (a). Præterea leges naturæ immutabiles, & æternas eſſe dicit, ut quod vetant, nunquam licitum eſſe poſſit, quod jubent, nunquam illicitum. Quod ita intelligit, non ut nunquam extrinſecus eæ violari nequeant; ſed ut nunquam fas ſit animatum eſſe adverſus illas (b). Tandem eas leges, quum ſint concluſiones quædam ratione intellectæ de agendis, & omittendis: lex autem proprie & adcurate loquendo ſit ratio ejus, qui aliquid fieri, vel non fieri aliis jure imperat; non eſſe proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt, ſed quatenus a Deo in ſcripturis ſacris latæ ſunt (c). Copioſe vero cap. IV. demonſtrat leges illas in Scripturis divinis clare poſitas eſſe. His tandem peractis totum Philoſophiæ Moralis corpus inde conformare ſtudet.

CAPUT VI.

Hobbeſianum ſyſtema excutitur: principia falſa confutantur. Leges ex ſe ſpectatæ atque e veris principiis ductæ veræ ac pulchræ.

§. I. ATque hujuſmodi eſt ſyſtema legum naturalium Hobbeſianum, tale ſcilicet, in quo veris præceptis falſa ſunt admixta principia, quæ totam doctrinam moralem labefactare poſſint. Nos ſingillatim ſingula expendemus, ac altera ab alteris ſecernemus; tum ſolidis argumentis quæ ſunt falſa refellemus. Principio legis naturalis definitio multipliciter peccat 1. Dictamine rectæ rationis intelligi quidem naturæ ordo poteſt, atque ex eo leges nobis convenientes derivari: at effici nequeunt: ſeu dictamen rectæ rationis principium eſſe poteſt legum naturæ *cognoſcitivum*, ut vocant, non obligationum, ſeu lex naturæ proprie dicta. Itaque lex naturæ eſt ratio imperantis Dei dictamine rationis humanæ promulgata, non ipſum humanæ rationis dictamen velut ab illo imperio abſciſſum. *Lex*, inquit de hujuſcemodi lege Cicero in pri-

(a) *De Cive cap.* 2. §. 27.
(b) *Ibid.* §. 29.
(c) *Ibid.* §. 34.

primo de legibus, *eſt* RATIO SUMMA *inſita in natura, quæ jubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contraria:* ſummam dicit, quæ a ſupremo dictatur imperante. Hæc igitur duo dum ille miſcet, inde eam concluſionem deducit, qua leges omnes naturæ pervertit, nimirum eas proprie loquendo leges non eſſe, niſi quatenus in divinis Scripturis revelatæ ſunt. Quod tantundem eſt dicere, atque rectam rationem regulam quidem eſſe humanæ vitæ qualemcumque, minime tamen quæ legis habeat rationem & vim; quum neque perfecta eſſe poſſit ratio humana, nec ſibi pœnas minari, ſine quibus nulla lex plena eſt; ut ſuperius demonſtratum eſt. Itaque demonſtrandum ei erat, hæc dictamina cum Dei voluntate eſſe copulata, idque, ut ita dicam, ligamen naturali ratione cognoſci poſſe; eoque evadere illas perfectas naturæ rationalis leges, quod is non ignorabat (cap. 15. §. 3.). Nam quæ lex ſine ſanctione eſſe aut concipi poteſt? quæ ſanctio ſine imperante? qui mundi imperans niſi ſumma atque æterna ratio ejus effectrix ac moderatrix?

§. II. Præterea ea verba, *ad vitæ membrorumque conſervationem, quanto fieri poteſt diuturnam*, nimis arctum temporis ſpatium, nec totum objectum legis naturæ continent. Enimvero quum duplici vita ſit homo præditus, animali, & rationali; ſitque rationalis, immortalis, neceſſe eſt ut ultra hanc vitam legis naturæ vis & uſus extendatur, quo utramque vitam, & quidem pro ſui quamque conditione, ea lege ordinemus. At Hobbius, nobiliori vita excluſa, animalem tantum ſpectat, eamque legibus naturæ procurari contendit. Qui ſi idcirco facit, quod animos humanos mortales eſſe credit, ea omnium primum inſania reprimenda eſt; quod a nobis alibi factum eſt. Sed etiamſi demus tantiſper mortales eſſe animos, quum objecta pleraque mentis humanæ diverſa ſint & diſtincta ab objectis vitæ corporeæ, non debuit legem naturæ ad ſolam procurationem vitæ corporeæ reſtringere: quum bona mentis, quæ Stoici *honeſta* dicebant, longe ſint nobiliora, ac ipſa per ſe amabilia, & *immortalia*, ut ait Sall. Jug. init.

§. III. Scio & Samuelem Puſendorffium in eadem, aut prope eadem, fuiſſe opinione, non extra ambitum præſentis vitæ diſciplinam Juris naturalis pertendere, ac non juriſprudentiæ hujus, ſed moralis tantum Theologiæ eſſe

forma-

formare hominem ad vitam ſempiternam: in quo ille eſt graviſſime a viris doctis reprehenſus, in primis ab ejus interprete Barbeiracio. Nam quum ratio naturalis, cujus lumine diſciplina hæc conficitur, doceat etiam, ut ego quidem opinor, animos cum corporibus non interire (1), non debet ea diſciplina ita præſentem vitam ſpectare, ut alterius obliviſcatur; quia hominis vita non intra breve hujus ævi ſpatium abſolvitur, ſed ſempiternitatem ſpectat. Quare ut nobis fas non eſt illam dividere, ita eas vitæ rationes inire debemus, quæ ab illa æterna non ſejungantur: eſt enim hæc, quam in tellure agimus, vitæ initium, non vita: nec aliter conſideranda, ſi ſapimus. Theologia igitur moralis, & naturalis Juriſprudentia non fine diſcrepant, ut Puſendorffius putat, ſed principiis; quæ illa a divina revelatione haurit, hæc a ratione naturali. Quin ne Auctore quidem: idem enim utriuſque dictator, Deus. Quid quod *Evangelica*, *Moſaica*, & *naturæ lex*, una eademque κατ' ουσιαν ſunt? non enim ſubſtantia differunt, ſed modis (2).

§. IV.

---

(1) Scio eſſe, qui id a ſola revelatione ſubdoceri exiſtimant. Ego ſententiam non muto: præſertim cum generis humani ſit hæc perſuaſio. Atque hinc eſt ut omnes Ethnici Poetæ ac philoſophi non hic tantum pro male factis homines puniri doceant, ſed & in altera vita, in primis Homerus utroque poemate, & noſter Virgilius. Præclare Euripides in Helena v. 1020.

Και γαν τισις τωνδ' εςι τοις τε
    νερτεροις
Και τοις ανωθεν πασιν ανθρω-
    ποις. Ο' νες
Των κατθανοντων, ζη μεν ε,
    γνωμην δ' εχει
Αθανατον εις αθανατον αιθερ'
    εμπεσων.

Pœnæ enim manent & eos, qui
    ſub terra conditi ſunt,
Omnes, & qui hic deſuper ſunt
    homines. Animi enim
Defunctorum haud ii quidem hanc
    vitam habent, quam nos, ſed
ſenſum tamen retinent
Immortalem, cum immortali æthe-
    ri juncti ſunt.

Hæc igitur utcumque ratio ac philoſophia novit: ſed longe abfuit ut & plene noſceret, & eo animo faceret, quo oportuit, & in eum regeret finem, iiſque ex cauſis ac motivis, ex quibus opus fuit. In hoc ergo & manca, & falſa, & ſæpe fœda. Præſtitit totum hoc theologia. Hujus muneris eſt hujuſcemodi rationem perficere. At aliud eſt, nihil de altera vita illam aut vidiſſe aut docuiſſe, aliud non plene.

(2) Catechiſmus Rom. Part. III. cap. I. art. 3. *Hanc igitur divinam lucem* (legem videlicet naturalem) *pene jam pravis moribus & diuturna perverſitate obſcuratam, cum Deus* MOYSI *legem dedit*, EAM POTIUS ILLUSTRIOREM REDDIDISSE, QUAM NOVAM TULISSE *docendum eſt* . . . *Certiſſimum enim eſt, non propterea his præceptis parendum eſſe, quod per Moyſem data ſunt*, SED QUOD OMNIUM

§. IV. Veniamus jam ad principia ſcientiæ moralis, ut ille vocat. Principium illud, *ingenia hominum ejuſmodi eſſe a* NATURA, *ut niſi metu potentiæ alicujus communis coerceantur, fore ut ſibi invicem diffidant, & ſeſe mutuo metuant, & ut propriis viribus ſinguli ſibi cavere quum jure poſſint, tum* NECESSARIO *velint*, utcumque *actu* verum & conſentaneum cum iis quæ ſequuntur; nihilominus ſi ab intima natura, ac naturæ πρωτοις hauritur ab illo, omnem diſciplinam moralem fruſtraneam reddit. Pluribus id oſtendit Kumberlandus (*a*): nos paucis. Principio nego *hoc*, quod Hobbius dicit; *primum hominum ingenium* eſſe ut alii aliis diffidant (*b*). Metus, diffidentia, odium, ſunt affectus reflexi; neque ejuſmodi eſſe primi in natura animali poſſunt (*c*). Longa fraudum malorumque experientia indigent, ut excitentur, ac nutriantur. Primus ergo naturæ humanæ ſtatus eſt amor ſimilium. Cautio, & metus, & diffidentia, ſecundus. Tum nego, neceſſario nos a natura rapi, ut tales ſimus. Enim vero ſi natura ipſa ita comparati ſimus, ut alii alios metuamus; præterea ut neceſſario ad nos omnia trahere cupiamus; natura ipſa noſtra cum legibus ipſis Hobbeſianis pugnat, quarum ſumma eſt, *oportere & in commune conſulere*; quod ſine reciproca confidentia fieri nequit: neque reciproca eſſe fiducia, ubi talis revocat natura. Quocirca leges illæ, quas deinceps tanto ſtudio evolutat, non magis hominem formare ad ſocietatem poſſunt, quam animantia ſuapte natura ſibi infeſta, lupum & agnum. Jam ſi id eſt, inutilis tota illa tractatio Hobbio videri debuit: nec fas erat Philoſophum contra animi ſenſa id ſuſcipere emendandum, quod nequit eſſe niſi pravum, atque ita hominibus parum acutis imponere velle. Tum violenta & contra naturam omnis eſt humana ſocietas; quod tantum abeſt ut ſit verum, ut nihil magis cum natura omnibuſque hominis propenſionibus pugnet,

---

(a) *Cap.* I. *de Legibus Naturæ. Vide* l'Eſprit des Loix *lib.* I. *chap.* 2.

(b) *Vide Tull. V. de Finib.*

(c) *S. Thom.* I. *p. q.* XX. *art.* I. *in c.*

OMNIUM ANIMIS INGENITA, & per Chriſtum Dominum noſtrum EXPLICATA ſunt & CONFIRMATA. Una ergo ſunt κατ' ουσιαν natura lex, Moſaica, Evangelica, diverſimode licet promulgatæ, aliaque alias explanata copioſius.

gnet, quam ſolitudo: quippe a qua etiam belluæ natura arcentur.

§. V. Ac vero non hanc eſſe ex origine ſua hominum naturam, quam ille depingit, id perſpicuum facit, quod hujuſmodi ingenium in iis hominibus, qui aut non ſunt educatione & commercio depravati, aut nondum a libidine affectuum correpti, nullum deprehendatur. Certe integræ gentes, quo a depravatarum commercio ſunt remotiores, eo ſimplicius atque ex naturæ uſu vivere reperiuntur. Minus apud eas cognita vitia, plus virtutis, ideſt plus ejus ſimplicitatis, quæ a natura eſt. Vulgatum eſt illud Juſtini hiſtorici, plurimiſque aliis exemplis confirmari poteſt, in primis Groelandorum (*a*) & Cafrorum, plus profuiſſe Scythis ad honeſte vivendum vitiorum ignorationem, quam Græcis cognitionem virtutis (*b*). Confirmat hoc ipſum Puſendorffius exemplo infantium, in quibus natura integrior eſt, quique ad mutuam caritatem ab illa videntur facti; quippe qui etiam tum, cum ignoti ignotis conveniunt, in mutuos ſtatim amplexus, & alia amicitiæ ſigna ruunt. *Diſtinguendum* igitur Philoſopho erat inter ea, quæ naturæ ſunt inſita, & prima, ac directa, & ea quæ reflexa ſunt, & tempore adveniunt. Nam uſu vitæ, educatione, abuſu mentis, phantaſiæ, ſenſuum, ideſt pravis judiciis, impetu affectuum, commercio malorum, plurima paullatim creſcentibus nobis adſciſcit natura noſtra, atque inſito ingenio admiſcet, quæ minus acutis ingenita & prima videri deinceps poſſint: ex quibus nemo prudens naturam humanam æſtimaverit. Alioquin colligere poſſimus ita a natura nos eſſe comparatos, ut Bacchanalibus inſaniamus, ut faciem pingamus, ut mimos agamus, quod bona hominum pars in his toti aut verſentur, aut occupentur. Hæc fiunt, ſed non ex primis naturæ. Quid ſi quis dicat, quum aſpexerit ſphæram ruvidam, ſphæræ naturam & eſſentiam in hoc eſſe poſitam, ut ſit ruvida? Quod ſi liceret in primas naturæ noſtræ & inſitas qualitates introſpicere, ſi adventitia ſecernere, hominemque,

(a) *Vide* Anderſon Hiſtorire naturelle de l'Islande &c. & Kolbi, Deſcription des Hottentots.

(b) *Lib. II. cap.* 2. Juſtitia gentis ingeniis culta, non legibus.

non qualis eſſe deprehenditur; ſed qualis primum genitus eſt, contemplari, aut vehementer fallor, aut aliud ejus ingenium reperiremus, quam quod Hobbius eſſe arbitratur (*a*). Præſertim quum ſimile non ſit vero, hominem ad ſocietatem, ut infinita demonſtrant, a Deo genitum, iis fuiſſe inſtructum propenſionibus, quibus ab omni ſocietate non poſſit non abhorrere. Quod ſi quis ſibi perſuadeat, nihil dubito eundem perſuadere ſibi poſſe, ſapientem Architectum lapides rotundos, atque a ſe mutuo maxima vi diſſilientes, ad fornicem comparaſſe. Quid quod quæ ſunt animantium generi alicui eſſentialia, ea & omnibus ejus generis individuis communia ſunt, & ſemper, & ubique? quod nunc in hoc hominum ingenio, quod Hobbius prædicat, non obtinet; id quod demonſtrat, non naturale eſſe, ſed adſcititium. Platoni totum hominum genus velut equitatus quidam eſſe videbatur. In eo corpora equos referunt, mentes equites. Is ut equitatus eſſet equitibus utilis, neceſſe erat, ut viribus ac virium vectibus quibuſdam inſtructi eſſent equi; ſed moderatio equitum eſſe debet. Corpora niſi & vita, & viribus, quæ vitam comitantur, inprimis affectibus, eſſent prædita, ne agi quidem poſſent, nec ullius eſſent imperantibus mentibus uſus: ſed mentium officium eſt ita ea moderari, ut ne terminos noſtræ felicitati præfixos excurrant. Id regimen ex informata ratione petendum. Informatur autem ratio notionibus virtutum: virtutes regulæ efficiunt: regulas rerum relationes cum fine quod alibi dicetur copioſius.

§. VI. Accedit eodem, quod ſi naturam humanam acute introſpiciamus, duo in ea in primis, ut indicavimus, affectuum genera inter ſe diverſa reperiemus: quorum alterum affectus continet naturæ *primarios ac directos*: alterum *poſteriores & reflexos*. Affectus *primarios* ac *directos* voco eos, qui adverſus bona nos agitant: *ſecundarios & reflexos*, qui ex opinione mali naſcuntur; ſunt enim illi ſuapte natura priores, quam hi, quos opinio mali excitat. Nam quum natura noſtra non ipſa ſibi ſufficiens procreetur, primi in ea motus ſunt ii, quibus in ea fertur, quæ

(a) *Vide Ariſtotelem in Ethicis, ac primo Politices libro. Juſtinum loc. ſup. citato.*

quæ ſibi conſentanea ſunt; nec ut aliter procrearetur, quum minime ſibi ſufficiens procreanda erat, fieri potuit. Sed quum plura ſint, quæ eam deſtruere poſſunt, aut infelicitare; neceſſe fuit, ut ea tam flexilis generaretur, ut deflectere ab iis poſſet: hi igitur motus ſecundi in ea eſſe debuere. Nec vero hoc noſtro ingenio comminiſcimur, ſed perpetuo experiri licet, ſi attente nos, ac res noſtras conſideraverimus. Infans flammæ veluti per jocum manum admovet, nec ab ea revocat, niſi expertus. Homo homini ſeſe, ac ſua credit, niſi fallaciis doctus ſit diffidere. Primus ergo motus hominis adverſus homines amoris eſt, ac fiduciæ: hic directus eſt: metus ac diffidentia reflexus eſt; non igitur primus. Quis enimvero oderit, niſi malum ſit expertus, quod odit? Itaque ingenium hominis ex directis motibus erat æſtimandum, non ex reflexis.

§. VII. Nec vero magis acute Poſtulata conſtituit. Nam quod ait, naturalem homini eſſe cupiditatem *omnium* rerum uſum ad ſe tradendi, id & ambiguum eſt, & non video probari, niſi exemplis naturæ commercio vitæ civilis, & affectibus *depravatæ*. Omnia enim ad ſe trahere nec naturæ hominis animali, nec rationali neceſſarium eſt: ex quo ſatis aperte intelligo, tantam cupiditatem non a natura eſſe, ſed a libidine: hanc ab uſu: *quippe*, ut ait Juſtinus, *ibidem divitiarum cupido eſt, ubi & uſus*: natura nullum animal, niſi ad neceſſaria rapit. Natura animalis iis contenta eſt, quæ ſibi ſufficiunt, ut in omni animantium genere videre licet: ea vero nec omnia ſunt, nec multa. Agnovere id veteres omnes, qui *naturæ pauca ſufficere* magna approbatione dixerunt. Agnoſcunt hodieque quicumque earum nationum mores prope inſpexere, qui ſine vitæ hujus noſtræ tumultu ad naturæ præſcriptum vivunt, quæque nondum noſtrarum gentium commercio depravatæ ſunt. Jam nec rationalis naturæ eſt hujuſmodi cupiditas, ſi non ex civitatum libidine, ſed ex naturæ ſtatu cenſenda eſt: talis enim rationalis natura cupiditates ex naturæ animalis indigentia, atque ex utriuſque vitæ fine dimetiri debet, niſi luxu inſanire cœpit. Nunc autem & naturæ animali, ut dixi, ſufficiunt pauca; & cum utroque vitæ fine ſuperflua concupiſcere pugnat: nam & præſentem tranquillitatem plurimum turbat inutilium ac ſuperfluorum cura; & ad plenam felicitatem impeditiores nos reddit. Præclare Horatius:

.... Ille potens ſui,
Lætuſque deget, cui licet in diem
Dixiſſe, vixi .... (a)

§. VIII. Alterum Poſtulatum, quod *rationis naturalis* ait eſſe, in iis quoque locum habet, non qui ex recta ratione vivunt, ſed ex voluptate ſenſuum & rationis libidine, quibus ut nihil optabilius vita, ita nihil formidabilius morte violenta. Contra ii, qui ex virtute, ideſt ex recta ratione vitam inſtituunt, crimen magis timent & vitium, quam mortem, quæ non poteſt eſſe ſummum naturæ malum, niſi Epicuri de grege porcis, quorum tota vita ſenſus eſt: illis vero non raro maximum eſt naturæ bonum, non ſingulorum tantum, ſed totius ſocietatis, cui moriendo prodeſſe pulcherrimum profecto eſt. Infinitos pene vetus recenſque hiſtoria ſuppeditat, qui illuſtrem pro Religione, patria, libertate, amicis, mortem ſubiere. Egregie idem Horatius totum hoc virtutis ingenium depinxit (*b*).

Juſtum & tenacem propoſiti virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida; neque auſter
Dux inquieti turbidus Adriæ:
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur Orbis
Impavidum ferient ruinæ.

Sed & præclare tota hæc res a Cicerone eſt explicata, quum in primis libris *de Finibus*, tum ex inſtituto in primo Diſputationum Tuſculanarum, ut idcirco non egeat oratione noſtra. Nec vero ego negare velim ingenitum hominibus vitæ ſenſum, ac maximum mortis metum; ſtulte enim Stoicus videri nolo. Sed quum, ut dixi, tota hæc res, non naturæ tantum ſenſu ac impetu regenda ſit, ſed recta ratione; nego inde ea conſectaria confici poſſe, ad quæ hoc poſtulatum in Hobbii ſyſtemate ſpectat.

§. IX. Pergit porro Hobbius, atque ex amore noſtri neceſſario concludere ſibi videtur, naturæ humanæ Auctorem velle, ut nos conſervemus (egregium id quidem & ve-

(a) *Lib.* 3. *Ode* 26. (b) *Lib.* 3. *Ode* 3.

& verum), adeoque inter leges naturæ primarias eſſe, *ut quiſque vitam & membra ſua quantum poteſt tueatur*. Et hæc quoque recte, ſi illud *quantum poteſt* non de *potentia phyſica*, ſed *de morali* accipiatur, ut hæc ſit ſententia, debere nos, aut potius poſſe, tueri tantum, ac quatenus ut nos tueamur ſuprema lex vult, non quatenus poſſumus, & quantum ex privatis utilitatibus cupimus. Nam quum præſtantiſſima illa Dei lex æque velit, ut ceteri omnes conſerventur, & quidem civitas magis, quam civis; ſi me tueri nequeo, niſi civitatis, aut magnæ hominum partis internecione, tueri non poſſum, nec debeo, niſi dicere Hobbius velit, legem illam naturæ humanæ gubernatricem plus ſingulos ſpectare, quam communitatem. Itaque non rite ex illo principio conficit, poſſe nos quæcumque, & erga quoſcumque moliri, ex quo porro nullum eſt ſcelus, quod homines velut jure committere nolint. Fingamus ſapientem Agricultorem mille lætiſſimi agri plantis hoc dediſſe jus, ut ſingulæ quantum poſſunt ſe conſervent & tueantur, non tu illum vehementiſſime indignaturum putes, ubi pyrus, quo ſe ſervet, ac ſaginet, reliquas omnes excindere, aut radicitus extirpare aggrediatur? Singuli homines non ſui modo, ſed aliorum alii gratia progignuntur; ſingulis ergo non ſui tantum, ſed ceterorum quoque amor & cura præcipitur. Ita ergo ſe quilibet conſervare debet, ut ſimul conſervet alios: ita amare, ut non reliquos omnes oderit. Ac ſi alterutrum optandum ſit, unus ne, an tota communitas intereat, non poteſt poſtremum hoc eligere, quin toti rerum naturæ adverſetur, quæ partes totius ergo, non totum partis unius efficit. Quæ ſi cuiquam cum naturæ ſenſu pugnare videantur, is ſit certus, ſe non rectam rationem conſulere, ſed intemperantiſſimum ſui amorem. Quare ego veteres Romulidas feris comparare ſoleo, qui ut ſe, ideſt hominum omni vitæ aura indignorum manipulum, conſervarent, augerentque, toti Italiæ bellum indixere, ſuique juris eſſe crediderunt ceteras gentes funditus excindere. *Tantæne molis erat Romanam condere gentem?* Quis non execrabiles Cyrum, Alexandrum, Cæſarem, Gengiskanum, habeat, qui tot gentes, velut pecudes, ſuæ cupiditati immolarunt? In quos qui encomia ſcripſerunt mihi illi pecudibus ſtupidiores fuiſſe videntur. Heroes ii inter homines habendi, qui populis beandis, non evertendis, nati

ſunt. *Deus eſt mortali juvare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via*, præclare inquit Plinius (a).

§. X. Minus quoque accurate cetera ſtruit, quæ ſequuntur, ut concludat, ſtatum hominum naturalem eſſe ſtatum belli mutui (1). Nimirum aut non intelligit, aut igno-

(a) *Lib. I. cap.* 7.

(1) Gentes ferme omnes a naturæ ſtatu, ſeu a libertate naturali ad civilem paullatim veniſſe, qui eorum attente hiſtoriam legerit, aperte intelliget. Naturalem autem hunc ſtatum inter immaniter adultos homines ac ferinæ vitæ ſuetos, eſſe belli ſtatum non ego dubito: nam & ſunt ſinguli nimium ſui ſtudioſi ac amatores; & moribus invidi alterius evaſere bonorum, & percupidi habendi alieni, & adeo in vindicationem proni, ut plerique veteres ſcriptores vindicationem juris naturæ & gentium appellaverint, quorum loca copioſe, ut ſolet, congeſſit Grotius lib. 2. cap. 20. Intelligo nec primum id eſſe, nec inſitum humanæ naturæ ingenium, ac ſi rationem ſectari homines voluiſſent, alium eſſe debuiſſe naturalem ſtatum; ſed vicinarum gentium injuriis & prava educatione factum eſt, ut a natura ſimul & ratione deſciſcentes ferinam prope omnes agitaverint vitam. Quæcumque nationes extra imperium civile repertæ ſunt, aut ubi imperii vis paullulum elanguit, velut in ſecunda Italiæ barbariæ, privatas injurias omnes privatis viribus ulciſci compertæ ſunt. Quumque injuriæ hujuſmodi nequeant inter plures non eſſe frequentes, frequens prope bellum & mutuum. Tales nunc etiam ſunt major pars Americanorum ſeptentrionalium, Afrorum, Inſulanorum Aſiæ plerorumque. Ipſas Europæ nunc cultiſſimas nationes ab eodem ſtatu proveniſſe idipſum in primis demonſtrat, quod non ſolum olim, verum in altera quoque Europæ barbarie vindicationem injuriarum haberent privatam, qua fiebat, ut in mutuas cædes continenter raperentur. Germani mirabantur, quum Romæ juris docendi formam conſpicerent, injurias Romanos finire judiciis, quæ ipſi armis vindicabant (Vell. Paterc. lib. 2. cap. 224.). Sed & eadem ſingularia certamina vagæ Latii gentes habuere antiquitus: habuere Græcæ. Utriuſque Gentis Poetæ, qui Heroicam hiſtoriam conſcripſere, id ſatis indicant. Quin in ipſis conſtitutis Imperiis, niſi ſumma res ab uno, aut Senatu regatur, perpetuum futurum & mutuum bellum demonſtrarunt Reſp. populares. *Inteſtina* rerum Græciæ publicarum bella narrat hiſtoria Græca. Reip. Rom. bella Romani ſcriptores copioſe. Narrat reliqua Italiæ fata hiſtoria Rerump. Florentinæ, Piſanæ, Lucenſis, Genuenſis, Venetæ, Mediolanenſis, aliarumque. Tum quum plures reguli Italiam & Galliam obtinerent, perpetuo bello dilacerabant. Nec certe aliunde legum civilium ſanciendarum facta neceſſitas. Democritus apud Stob. ſerm. 38. *Non prohibuiſſent leges ſuo quemque arbitrio vivere, niſi alter alterum offenſum iiſſet*, Lucret. lib. V. v. 1147.

Acrius ex ira quod enim ſe quiſque parabat
Ulciſci, quam nunc conceſſum eſt legibus æquis,
Hanc ob rem eſt homines pertæſum colere ævum.

Conſtat ergo naturalem ſtatum cum iis, quæ adſcivere homines, vitiis, ac perverſa, qua ſunt corrupti, educatione, mutui eſſe belli, nec in eo reprehendam Hobbium, ſi eum ſtatum non ex inſitis naturæ ſumat, nec ex ratione, & jure in omnia, ſed ex ſocialis educationis pravitate.

ignorare ſimulat, jus eſſe quidem homini cuilibet in bona telluris, ſed minime illud in omnia & ſingula. Jus enim eſt in ea, quæ vitæ conſervandæ ſunt neceſſatia: hæc vero non ſunt omnia & ſingula. Ut ſi Imperator centum millia aureorum exercitui largienda donet, ſingulis militibus jus quidem in illos eſt; jus autem non cuilibet in omnes & ſingulos, ut ſi valeat, jure alios excludat. Itaque tota hominis argumentatio ſophiſtica eſt & captioſa: quippe terminos habet concluſio univerſaliores, quam qui in præmiſſis poſiti ſunt, ut Dialectici loqui amant. Poſitum eſt, jus eſſe cuilibet ad vitam conſervandam; idcirco ad omnia, quæ vitæ conſervandæ ſunt neceſſaria: quum autem hæc non ſint omnia & ſingula, ſed pauciſſima, quibus vita eſt contenta; non rite infert, jus eſſe cuilibet in omnia, velut individua, ut nihil ſit, quod excipiatur. Ex quo porro peſſime conficit, homines natura ipſa ſuper eodem velut individuo concertare, atque in mutuo bello non tam eſſe, quam naſci. Quæ quum ſint, caput ipſum totius ſyſtematis Hobbeſiani contaminatum eſt. Quum vero in eo capite tota Hobbeſiana machina inædificata ſit, ne ſtare quidem illa poteſt.

§. IX. Sed ſunt, inquit aliquis, Hobbeſianæ illæ leges & perſpicuæ, & veræ, & proculdubio divinæ; quod eſſe non poſſent, niſi principium, ex quo illæ derivantur, perſpicuum eſſet & verum. Nempe ſunt: id ego quoque ajo. At non illæ tamen ex Hobbeſiano principio conſequuntur, verum ex convenientia cum natura rationali, mundique ordine, qua de re paullo poſt dicetur. Veræ ſunt ſcilicet Hobbeſianæ concluſiones (licet non omnes) *συμβεβηκότως per accidens* (nam ita diſputant Dialectici), non ex principiorum vi, ac poteſtate: ut ſi concludam hominem eſſe mortalem, quia oculis præditus eſt, poteſt illud eſſe verum, licet non hujus virtute. Quamquam ne omnes quidem Hobbeſianas leges legitimas omnique ſuſpicione Epicureiſmi carentes dixerim. Nam, ut exempli loco ſit, conditio illa in prima lege poſita, *quærendam eſſe pacem, quod ejus habendæ ſpes ſit*, mihi eluſoria videtur, ſi cum illa diffidentiæ plena natura humana conferatur: quæ enim ſpes habendæ pacis cum iis, qui natura, ac jure ad bellum incitantur? Quin perpetuis bellis & diſcordiis aditum aperire poteſt, addito, quod ille docet, in his rebus, quæ ad vitam pertinent, in ſtatu naturæ

quemlibet eſſe ſui judicem, neminem alterius. Itaque & alia figenda erant principia; & explicandum quæ eſſe debeat illa ſpes, quæ pacem ſuadere poſſit, aut ſi ea ceciderimus, ad bellum impellere. Non enim hoc ex arbitrio, minus ex noſtra libidine finiendum. Sed non ego Hobbeſianum librum cribrandum ſuſcepi: principia tantum in examen voco: ea falſa eſſe ajo. Id mihi videor perſpicue demonſtraſſe.

CAPUT VII.

Enarratur & refellitur ſyſtema Spinozæ.

§. I. MIrum videri alicui poteſt Hobbium, & Spinozam, infenſiſſimos humanæ libertatis hoſtes, de jure & legibus naturæ diſſerere, quaſi legibus moralibus locus eſſe ullus poſſit, ſublata electione. Sed qui attente rem expenderit, is intelliget profecto, eam ab illis ſuper naturæ legibus doctrinam vulgatam fuiſſe, qua eæ funditus evertantur; quapropter deſinet mirari. Et Hobbius quidem non aperte, ſed callide, dum leges naturæ adſtruere videri vult, penitus ſubſtulit, ut ſuperius demonſtratum eſt: ac Spinoza audacius, ut ſolet. Extat inter ejus opera poſthuma liber imperfectus, qui inſcribitur *Politicus*, in quo ille juris, & legis naturalis indolem, atque fundamenta, tum originem & conſtitutionem ſocietatum, & imperiorum Civilium explicare adgreditur, ac iis quidem conſentanee, quæ cum in Tractatu Theologico Politico, tum in Ethica docuerat. Rem igitur univerſam hunc in modum exorditur.

§. II. *Nulla res* (inquit cap. II. §. 2.) *per ſe exiſtere, & conſervari poteſt*, ſed exſiſtit, & conſervatur Dei potentia: ideſt, ut is interpretatur, potentia cujuſcumque rei, quæ in natura eſt, nihil aliud eſt, niſi ipſa Dei potentia, qua res omnes exſiſtunt, & conſervantur: qua potentes ſunt.

§. III. Jam habet Deus in omnia abſolutum jus, quod, inquit, ipſa eſt Dei potentia: quandoquidem nihil poteſt Deus phyſice, quod & moraliter nequeat. Qua in re ille Hobbio conſentit, qui jus Dei in homines e potentia irreſiſtibili derivat. Eſt veterum Græcorum το κρατειν παντοκρατωρ, *plene imperare*, & παντοκρατωρ *omnipotens*, *& late imperans*. Ex eo vero concludit, ſingulas res,

quæ

quæ ſunt in natura, tantum divini juris inde haurire, quantum habent potentiæ divinæ: quod nimirum quælibet naturæ res divina potentia potens eſt (*a*); ac quatenus potens phyſice, eo moraliter.

§. IV. Itaque hoc vocabulum *Jus naturale* totam ſignificat Dei potentiam, quæ eſt in natura, quæque eſt ipſa natura rerum omnium, ut ſæpe ex eo audivimus. Quocirca dicuntur homines jure naturæ, & jure ſuo quidpiam agere, cum ex legibus ſuæ naturæ, ideſt ex legibus ſuæ potentiæ, agunt. Nihil ergo quod poſſunt homines naturæ vi non jure agunt (*b*). *Jus* ergo & *vim*, natura adverſa, ſtulte miſcet.

§. V. Ex quo ſequitur, inquit, ut ſtulte ſibi perſuadeant Philoſophi, jus naturale eſſe aut præcipiens, aut vetans: nam quum jus cujuslibet definiatur ejus naturali potentia; jus vetans aut ea vetat, quæ poſſumus phyſice, aut ad quæ potentia noſtra non pertingit. Primum eſt contra jus; alterum inutile (*c*).

§. VI. Quid autem ſibi volunt illa vocabula *ſui*, aut *alterius juris* eſſe? nempe, inquit, quum de corpore dicuntur, is ſui juris eſt, qui tanta pollet naturæ potentia, ut ceteris reſiſtere valeat, atque agere ex ſua potentia, non ex alterius: is vero alterius juris, cujus potentia minor eſt potentia illius, cui proinde concedere neceſſe ſit (*d*). Quum autem ad mentem ea transferuntur vocabula, *juris ſui* dicitur, qui ſua ratione libere utitur, & vivit, quique a nullo alio callide decipitur; atque hi ſapientes, qui, ut Stoici quoque docebant, ſoli ſunt liberi; is vero alterius juris, cujus ratio exigua eſt, quique idcirco ex alterius vivit ratione, aut qui callide decipitur, quales ſunt inſipientes (*e*) & ſtulti, quos & Ariſtoteles *natura ſervos* vocat.

§. VII. Ex his principiis portentoſa, ſed iis conſentanea, derivat corollaria, quorum unum, aut alterum referemus. 1. Pactorum omnium, & conventionum fidem, qua una ſocietas & vita humana continentur, penitus evertit. *Qui*, inquit, *quidpiam alicui promittit*, *is naturali ſua agendi potentia*, *ac propterea jure minime ſe ſpoliat*, ut

(a) *Ibid.* §. III. (b) *Ibid.* §. IV.
(c) *Ibid.* §. VIII. (d) *Ibid.* §. IX.
(e) *Ibid.* §. XI.

ut in illum conferat; adeoque ſi poſſit promiſſis reſiſtere, jure ſuo reſiſtit, nec eſt, quod de rupta fide, qui minus poteſt, queratur: quum queri non poſſimus; jure naturæ aliter agere. Atque in hoc iterum Hobbio conſentit, qui non aperte quidem, ſed ſua item calliditate pactorum fidem enervat, dum ob metum, ne altera pars deſiliat a pacto, neminem ſtare promiſſis jure naturæ debere, ſcribit (de Cive cap. II. §. XI.). Nempe hoc illud eſt de Achille,

Jura negat ſibi nata: nil non arrogat armis.

Tum illa barbara Gallorum vox, *omnia ſunt virorum fortium.* At non ea generis humani, quo ορκια, ut vocat Euripides in Medea, Themis colitur, Διος τεκνον, *Jovis filia*, ac ſanctiſſima perhibetur.

§. VIII. Nec minus portentoſum & horridum eſt hoc alterum. Quum tantum ſit uniuſcujuſque *Jus*, *quanta potentia naturalis*, *nec potentia æqualis in omnibus*, *ne jus quidem æquale*. *Qui minimam habet potentiam*, *is minimum habet jus: propterea ab eo*, *cujus major eſt potentia*, *abſumi jure poſſe timeat neceſſe eſt*. *Timeat quoque neceſſe eſt omnes eos*, *qui æqualem habent potentiam*. Quocirca ſtatuit *in ſtatu naturali ſingulos a ſingulis timere debere*, adeoque ſtatum hunc naturalem eſſe *ſtatum mutui timoris*, *ac mutuæ inimicitiæ*, in quo & Hobbio conſentit, licet ex aliis principiis ratiocinetur. (1)

§. IX. Progreditur inde ad originem & conſtitutionem Civitatis. *Quo plures*, inquit, *homines in eundem finem ſocientur*, unione ſingulorum, major eorum evadit potentia, atque idcirco majus jus naturale. Quum ſtatus hominum naturalis ſit ſtatus inimicitiæ (*a*), prorſus neceſſarium

(a) §. VIII.

(1) Videre hic licet Judæi hominis ingenium, ferox, ac truculentum, perpetuiſque ærumnis, ac dura ſervitute aſperatum. Nam ego, ut hic dicam, cum occaſio incitat, nullam gentem hiſce noſtris Judæorum vagantibus manipulis nec adrogantiorem, nec generi humano infeſtiorem novi, cujus iras & hic noſter expertus erat. Vetuſtis Dei favoribus, generiſque antiquitate adeo ſuperbiunt, ut toti telluri indignentur, ſe, regendis reliquis natos, ſervire oporteat: ſuntque iis nobilibus ſimiles, qui antiquorum imaginibus diſtincti, tametſi & illuvie ac paupertate obruantur, nullaque nec ingenii nec animi dote ſuos referant majores; jactant nihilominus ſeſe, elataque cervice incedunt, ceteroſque omnes mortales tamquam fungos, aut της γης λοχευματα tel. luris filios deſpicatui habent; nec animadvertunt quam ſit perridiculum ſuperbiæ ac mendicitatis temperamentum.

rium eſt; ut plures ſimul in eundem finem conveniant, ut collatis potentiis, vitæ, & bonis ſuis conſulant. Quum convenerint, tum jus omnium, ideſt omnium conjuncta potentia, imperium civile dicitur, & is, in quem ſingulorum jus confertur, Imperator. Hic autem quum ſingulis ſit potentior, ob unionem ſingularum potentiarum in uno, ſinguli ei obedire tenentur, ejuſque propterea voluntates ſunt leges civiles. Is vero, cui reſiſti nequit, & omnia impune facere poteſt, & omni jure, atque legibus exſolutus eſt. Paria ſcripſerat Hobbius: nam cap. IV. §. XII. & XIV. de cive bina illa diſerte ponit, & *quidquid fecerit Princeps impune eſſe, & eundem legibus civitatis non teneri*. Quis nunc non videat, non hominum ab his jurisprudentiam ac jura tradi, ſed belluarum? His enim, ut ait Heſiodus, eſt hæc a Jove poſita lex, ut aliæ alias vorent,

§. X. Hæc nunc perpendenda ſunt tanto adcuratius, quanto quædam ſunt, quæ in corruptis ævi moribus veri ſpeciem ementiuntur. Tribus fundamentis inædificatum eſt ſtultum hoc ſyſtema ſibique pugnans. I. Dei potentiam & Dei jus idem omnino eſſe. II. Et eandem rem eſſe potentiam Dei & creaturarum. III. Nec in Deo eſſe ullam, nec in homine libertatem. Quæ tria profanus homo in primis duabus Ethicæ, ut diximus, partibus demonſtrare adgreditur. Tria maxima abſurda. Nam principio etſi Dei potentia, voluntas, ratio, una eademque res ſint; ea tamen res talis natura ſua eſt, ut, niſi extra omnes ideas humanas philoſophari velimus, voluntatis divinæ norma non ſit ipſa voluntas, ſed divina ratio, ſeu intelligentia, qua juſti & honeſti æternæ & immutabiles notiones continentur; potentiæ vero voluntas moderatrix: voluntatis potentia quaſi adminiſtra, ut ſæpe dictum eſt. Supremum ergo jus, & dominium Dei in res omnes voluntate quidem & potentia exercetur, ſed non ipſa divina potentia, quaſi ſine ratione, conſtituitur: naſcitur enim partim ex æterna Dei ratione, prima mundani ordinis procreatrice: partim ex eo, quod ex nihilo cuncta Deus creavit; quo fit, ut, quæcumque ſunt, ab eo ſint, & conſerventur, ac ita, ut ne ſi velit quidem Deus, poſſit a ſe abdicare jus hoc, & dominium, quod *eſſentialiter* connexum eſt cum origine rerum a divina natura. Non recte igitur divi-

nam

nam potentiam cum divino jure in omnia perturbat Spinoza (1).

§. XI. Deinde quum principium voluntatum, & operationum naturæ divinæ ſit eadem illa æterna Dei intelligentia, exſecutrix vero divina potentia, quæ eſt velut inſtrumentum intelligentiæ; nec potentia divina ulli alteri cauſæ ſubſit; profecto Deus, & in mundi creatione, & in gubernatione liberrimus eſt. Quid enim? A potentiori cogitur ne cauſa? Ne ipſe quidem Spinoza id dixerit, nec quivis alius, qui qualemcumque Dei informationem habet. A rebus ne externis? At pugnat cum veritate, naturam perfectiſſimam & potentiſſimam, ipſamque per ſe exſiſtentem ab ulla externa cauſa cogi neceſſario. A ſua tandem natura? Scio hoc contendere Spinozam. Sed quis non videat quam ſit ridiculum aſſerere, ſeipſam naturam ullam, quæ pura ſit ratio, poſſe cogere? Quam vero ineptiſſimum naturam ſibi ſufficientiſſimam perfecteque beatam? Si ipſe igitur Deus determinat, plena ratione; ſummaque bonitate ac naturæ quadam fecunditate commovetur. Quod ſi quis iis verbis notionem neceſſitatis tribuat, is ludere videtur: libertatis enim hæc eſt apud omnes, ipſum quoque Spinozam, notio, ac definitio, ut quis ipſe ſe ſuapte ratione determinet, nec ab aliena vi determinetur. Conſtat igitur Deo abſolutiſſima libertas. Sua vero ratione & libertate homines agere, clariſſime eſt a nobis demonſtratum in ſecunda parte. Quamquam id tam eſſe debet perſpicuum, quam nos eſſe: utrumque enim non ratiocinio, ſed ſenſu animi conſtat. Quis igitur minime liber? qui numquam ſe ratione ſua agere ſibi conſcius eſt; cum quibus ego non diſputo: hominum eſt hæc philoſophia, non belluarum. Primum igitur atque ultimum ſyſtematis Spinoziſtici fundamentum ruinoſum eſt.

§. XII. Secundum ſupereſt diſterminandum, quod quoniam eſt illi præcipuum, copioſius a nobis efficietur. Principio utemur argumento ad hominem, ut vocant. In Ethica

(1) Vetus illud dictatum *Sic jubeo: ſic volo: ſtat pro ratione voluntas*, ſi τὸ volo velut ab omni ratione exciſum accipiatur, nequit Deo attribui, niſi impie: Deus enim non eſt, qui non *ex ſumma ratione* ac bonitate cuncta moderatur. S. Baſilius adpoſite hom. in principium Proverb. *hoc*, ait, *Rex a tyranno differt, ut hic nihil, niſi ſuam utilitatem ſpectet: ille ſubditorum ſe commode præſtet totum.*

a (a) hic homo ſtatuit Dei omnipotentiam *actu ab aterno fuiſſe*, & *in æternum eadem in actualitate manſuram*, deſt quidquid divina omnipotentia fieri poſſibile eſt, uno ctu ab æterno factum eſſe. Ex quo etiam conſequitur, livinam omnipotentiam, quæ ſit tota in actu, & indiviibilis, ubicumque eſt, totam eſſe; atque inde, ubicumne eſt, infinitam eſſe. Quum vero apertiſſimum ſit, ſingulorum naturæ entium potentiam finitam eſſe; conficitur erſpicue, naturæ potentiam non eſſe ipſam eſſentialem Dei potentiam, ſed potius divinæ potentiæ effectum. Præerea omnipotentia Dei tota in actu eſt, ut Spinoza faetur; ergo ubicumque eſt, tota eſt in actu & individua: implex eſt enim Deus, ac impartibilis. Non eſt autem ſingulis in entibus tota in actu; quum homines, ex. gr. non totis ſemper ſuis viribus agant, ſed plerumque parte virium; ergo ſingulorum entium potentia non eſt ipſa divina potentia, ac neceſſaria & tota in actu. Tandem ex applicatione infinitæ individuæque potentiæ, ſequetur effectus infinitus, non ſecus atque ex multiplicatione numeri infiniti per finitum factum exſiſtit infinitum: at id falſiſſimum eſt, ut inductione probari poteſt; verum igitur eſſe non poteſt ſingulorum entium naturæ potentiam eandem eſſe divinam omnipotentiam. Hoc igitur Spinozæ dogma locum habere ullum nequit, niſi in ea philoſophia, qua decernitur, Deum nec ſimplicem, nec mentem eſſe, ac univerſi procreatricem, ſed ſtupidam brutamque materiam, cujus vis nec uno loco coarctatur, nec aliter infinita eſſe poteſt, niſi quia nequit eſſe major. Quod ſi quis tuetur, haud ego prohibuerim hujuſmodi eſſe divinitatis particulam, brutam ipſam & ſtupidam.

§. XIII. Quid igitur, dicet quiſpiam? Non participat Deus creaturis ſingulis ſuam potentiam, eamque conſervat? Participat enimvero: ſed ita ut potentiæ & vires ſingulorum entium ſint effectus potentiæ divinæ, non potentia ipſa. Non alia prorſus ratione, atque vires motrices, quas homines machinis communicant, non ipſæ ſunt hominum vires, ſed virium humanarum effectus.

§. XIV. At enim: Deus Spinozæ nihil eſt aliud niſi natura, ſeu ignea mundi vis, ac mechanice agens; neceſſario ergo agit, ac tota ſemper. Eadem in nobis eſt, aut ejus particula; & hæc ergo neceſſaria. Hæc monſtra ſæpe

(a) *Part. I. cap.* 18.

ſæpe deſtruximus, ut neceſſarium non ſit hic retractare. Do interim; nec tamen is conficiet tam in actu eſſe & neceſſariam ſingulorum hominum potentiam, atque naturæ; ſiquidem conſtat me non ſemper totis viribus agere; ſed eas ratione, aut affectu moderari, prout mea intereſſe ſentio. Doceat me Spinoza, numquam me parte virium agere: numquam ratione. Quod tum, puto, docebit, quum me non eſſe, dum ſum, doceat: nam ego medici egere eos exiſtimo, qui non tam perſpicue ſentiant ſe libero uti arbitrio, quam ſe eſſe: ut enim cujuſque exſiſtentia non demonſtratione conficitur, ſed intimo ſui ſenſu: ita cogitandi agendique libertas.

§. XV. Quamquam etiamſi vel maxime tantiſper demus, potentias ſingularum rerum ipſam eſſe Dei potentiam per univerſam naturam diffuſam; non inde ſequetur, jus creaturarum naturale, atque potentias naturales unum idemque eſſe; quoniam ſuperius demonſtratum eſt, falſum eſſe principium, unde hoc conſectarium deducit Spinoza, potentiam nempe Dei ejuſque jus in omnia unam eandemque rem eſſe. Undique igitur iſtiuſcemodi dogma corruit.

§. XVI. Quoniam ergo conſtat, ut in rebus aliis, ita in hominibus ſuas eſſe vires, quibus operantur, quæſtio de jure naturæ huc redit, an quantum phyſice, tantum jure poſſint, ſeu an ex voluntate Dei ſequatur, ut quantum homines phyſice poſſunt, tantum poſſint moraliter? Ea vero controverſia ex mundi lege, & fine humanæ vitæ dirimenda eſt. Vires agendi homini datas, ut propoſitum ei finem perſequeretur, nullus dubitat: eum ergo in finem vires eas intendat lex mundi jubet. At quoniam cum iis viribus libertas agendi conjuncta eſt, ut idcirco non ſolum parte virium, & quidem plurimis modis, agere poſſit, ſed etiam modis infinitis ſuper infinitis propemodum vitæ objectis; atque ob eos varios agendi modos poſſit a propoſito fine deviare, & conſequenter a voluntate Dei; ſequitur non quantum, & quomodo phyſice poteſt, jure etiam, ideſt moraliter poſſe; ſed jure tunc operari, quum viribus naturæ ſuæ utitur aptate convenienterque ad propoſitum ſibi finem: contra jus vero, ſi in agendo ita libertate abutatur, ut a fine deſciſcat. In hoc igitur poſita eſt divina lex naturalis, ut nimirum oſtendat homini, quæ ad finem illum ducant, eaque præcipiat, & obligatione

ſan-

ſanctionis eo libertatem flectat: quæ vero devia, eaque vetet, & minis pœnarum abſterreat ab iis faciendis: quæ tandem *adiaphora*, ideſt indifferentia, ea permittat, ut poſſit in his homo integra potentia naturali uti. Itaque jus naturæ non potentia eſt phyſica, ſed moralis phyſicæ moderatrix: facultas ſcilicet agendi, prout lex docet; eſt igitur frænum potentiæ phyſicæ.

§. XVII. Atque hunc in modum convulſis Spinoziſtici ædificii fundamentis, cetera quoque corruant neceſſe eſt, ut non ſit opus inde conſectaria longius refellere. Hoc omittendum non eſt, Spinozam, dum de jure & ſocietate hominum ad diſſerendum aggreditur, ita aggredi videri, ut nullum inter homines & bruta diſcrimen ponere videatur, ſuamque Remp. ut dixi jam, beſtiis magis aptare, quam ſublimi huic & rationali animantium generi. In illis enim totis viribus agitur, quæ vires ſuas ratione moderari nequeunt: homo ut alia natura eſt præditus, ac in alium finem genitus, ita aliter vivat oportet. Quid autem cauſæ eſſe dicemus, ut dum jus naturæ ex natura humana derivare ſtudemus, rationem, quaſi ad eam non pertineat, omittamus? Nam inter eas proprietates, quibus humana conſtat natura, prima eſt ac præcipua ratio, qua brutæ animantes carent: ea ergo appetitus, impetuſque naturæ regere oportet. At nemo niſi ex regula probe reget: regula prima, æterna, conſtans lex eſt naturæ. *Jus* ergo *& vis* ſuapte natura oppoſita ſunt.

CAPUT VIII.

Grotii doctrina ſuper principiis juris naturæ expenditur.

§. I. POſtquam ſuperius impedimenta e medio disjecimus, oſtendimuſque, ut Dei providentia, ita æterna immutabilique lege mundum gubernari; ac ei cum res aliæ omnes, tum mentes, homineſque in primis ſubjici: ſupereſt ut in *legem* ipſam *fundamentalem*, & principium totius juris naturæ COGNOSCITIVUM, ut vocant, inquiramus. Nam principium *naturalium obligationum* eſſe non poſſe niſi Dei imperium, id conſtare debet inter omnes: id vero non æque conſtat, quibus ex principiis rationis humanæ id a nobis imperium cognoſci

poſſit,

poſſit, ac quatenus pateat proſpici. Quum lex naturæ ſit hominum generi communis; hæc principia e communi hominum ratione depromi debent. Variant autem ſuper ea re graviſſimi doctiſſimique Auctores, ii maxime, qui velut ſigniferi hujus diſciplinæ habentur. Nos præcipuorum ſententias in medium proferemus, lectoribuſque optionem faciemus. Nam etſi in aliam atque aliam doctrinam ſæpe propendeamus; agnoſcimus tamen, nullam earum, quas enarraturi ſumus, ſententiarum eſſe, ex qua, commodiſſime officia hominum derivari nequeant. A Grotio exordiemur, tamquam ab hujus diſciplinæ facile principe. Hugo igitur Grotius, cujus eximia ſunt in rempublicam litterariam merita, primus omnium in juſtum corpus prima legis naturalis ſcita retulit, editis libris tribus de *jure belli & pacis*, in quo opere omnem ingenii conatum effudit. Propoſitum ei fuit jus illud explicare, *quod inter populos plures, aut populorum Rectores intercedit, ſive ab ipſa natura profectum; ſive divinis conſtitutum legibus; ſive moribus & pacto tacito introductum*, ut is in Prolegomenis loquitur. Quod a natura proficiſcitur, *naturale* eſt: quod divinis legibus conſtitutum eſt, *poſitivum* appellatur: quod moribus & pacto tacito eſt introductum, *id jus gentium* vocat Grotius.

§. II. In primis, ut dixi, diſtinguit vir doctus jus naturæ a jure gentium, eaque hoc diſcriminat, ut illud ſit, quod ex natura ipſa humana, & ratione profluit naturali: hoc ex conſenſu aut omnium, aut plerarumque Civitatum (*a*). Primi illius juris matrem eſſe ipſam humanam naturam docet: *ea enim nos*, inquit, *etiamſi nulla re indigeremus, ad ſocietatem mutuam adpetendam ferret* (*b*). *Inter ea*, pergit, *quæ homini ſunt propria, eſt adpetitus ſocietatis, ideſt communitatis, non qualiſcumque, ſed tranquillæ, & pro ſui intellectus modo ordinatæ cum his, qui ſui ſunt generis* (*c*). *Hæc autem ſocietatis cuſtodia humano intellectui conveniens fons eſt ejus juris, quod proprie tali nomine adpellatur* (*d*). *Quumque ut talia principia in nobis exſiſterent Deus voluit, tale jus merito Deo adſcribi poteſt* (*e*). Quæ Grotii doctrina, ſi recte accipio, huc redit:

(a) *In Prolegomenis* §. XVI. & XVII.
(b) *Ibid.* §. XVI. (c) *Ibid.* §. VI.
(d) *Ibid.* §. VIII. (e) *Ibid.* §. III.

dit: proprietates naturæ humanæ naturales, ideſt illi congenitæ ac inſitæ, ad Deum naturæ totius auctorem, & conſervatorem referri debent: inter proprietates autem hominum ingenitas eſt adpetitus ſocietatis tranquillæ & pacatæ: hic igitur appetitus a Dei voluntate eſt. Voluntate Dei rapimur in ſocietatem tranquillam & pacatam, quum ut tales naſceremur is fecit; vult ergo Deus, ut ſocietatem hanc ſancte cuſtodiamus, atque quocumque poſſumus modo foveamus, vetat vero quolibet modo ſubvertere. Quod autem ille vult, velle & nos debemus. Ita hæc ſocietatis ingenio humano conſentaneæ univerſi juris fons eſt. Nam quod ille alterum ſtatuit, *judicium recte conformatum*, illud niſi ad primum hoc referatur, inutile eſt, quouſque non demonſtretur, qua regula judicium conformandum ſit. Id enimvero hoc in loco quærimus, quænam illa ſit norma, qua judicium, quod ad vitam ſapienter tranſigendam pertinet, informatum, rectum ſit, ſibique conſtans.

§. III. Alterum Grotii principium juris naturæ cognoſcitivum eſt conſenſus Gentium cultiorum: *nam ubi multi diverſis temporibus, ac locis, idem pro certo adfirmant, id ad cauſam univerſalem referri debet; quæ in noſtris quæſtionibus alia eſſe non poteſt, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis conſenſus: illa jus naturæ indicat: hic jus gentium* (1). Enim vero phænomeni univerſalis, ideſt temporum, & locorum omnium, cauſa item univerſalis eſſe debet; quum oporteat, ut tantumdem in cauſa ſit rationis ſufficientis, quantum eſt in effectu. Quum autem aut nationes omnes, aut pleræque idem pro juſto aut injuſto habeut, phænomenon eſt univerſale; non poteſt ergo a cauſa peculiari proficiſci, ſed ab univerſali; ejus vero cauſa univerſalis eſſe alia non poteſt, niſi aut rei ipſius evidentia e Naturæ fonte manans, ſeu communia rationis humanæ ſcita ac ſenſa; aut populorum in idem conſenſus item a communi natura expreſſus: quarum cauſarum prior *jus naturæ*, altera *jus gentium*, ita Grotio dictum, demonſtrat.

§. IV. Plura ſunt huic Grotii doctrinæ a viris doctis objecta, quæ paucis complexus eſt Heineccius in *Elemen-*

(1) Ibid. §. XI. Addere poterat, aut internus quidam naturæ ſenſus juſti & injuſti, honeſti ac turpis, quo omnes homines, cum adoleverе, percelluntur. Conſcientiam vocant, rationalem nempe.

tis juris naturæ & gentium lib. 1. *cap.* 3. Principio adverſus primum Grotianum juris naturalis fontem opponit, officia erga Deum, & nos ipſos pleraque locum eſſe habitura, etiam ſi homo ſolus extraque omnem ſocietatem humanam in hoc terrarum orbe viveret; ex quo conficit, illud adæquatum juris, legiſque naturæ principium non eſſe (1). Opponit præterea principium non eſſe evidens: nam incertum eſt, utrum homines ſocietatem ament, quia utilem experti ſunt, an quia ad eam a natura rapiuntur. Sane in ſocietate adpetenda quilibet rei ſuæ conſulit: non igitur conſtat illud, quod Grotius cum veteribus pronunciat, homines nullius etiam rei indigos ad ſocietatem adpetendam agi. Accedit quód hominum adverſus homines odia & iræ contrarium videntur probare. Ad rem, inquit, Libanius declamatione IX.: *Nonne mite quiddam animal verborum tenus eſt homo? ſed rebus ipſis agreſte, & effrene. Nam quænam Leonum adverſus Leones expeditio? Quod bellum inter eiuſdem generis belluas? Quod apud illos eſt perjurium? Quæ pactorum violatio? Quæ perfidia tanta, & avaritia? Quod apud illos aurum? Qui pecuniarum amor? Quas commeſſationes, & crapulas noverunt?* Jupiter apud Statium Theb. I. 214.

Terrarum delicta, nec exſuperabile diris
Ingenium mortale queror . . . . .
. . . . . . Tædet ſævire coruſco
Fulmine. Jam pridem Cyclopum operoſa fatiſcunt
Brachia, & Aeoliis deſunt incudibus ignes.

§. V. Duo potiſſimum adverſus alterum oppoſuere. I. Quod evidens non ſit: II. Quod minime verum. Nam nec poſſibile eſt ſententias veterum nationum, aut omnium, aut plerarumque ſuper officiis hominum noſcere; nec facile recentium. Illud, quia plerarumque nationum memoria funditus intercidit; nec niſi in Græcorum, & Latinorum hiſtoria extat, neque vero illa omnium temporum,

(1) Loco cit. §. 75. Illud gravius veriuſque, quod jura, & naturæ leges anteriora ſint ſocietate: nam & ſub lege naturæ naſcimur, quæ ad totum pertingit univerſum: & noſtris præditi juribus procreamur, cumque iis in civitatem immigramus: Ut igitur hæc omni ſunt civitate anteriora, ita ex aliis videntur principiis eruenda, atque æſtimanda. Cui id reſponderi poteſt, licere a poſterioribus quæ priora in natura ſunt inveſtigare ac dijudicare.

rum, atque locorum. Hoc vero, quoniam quædam ſunt nationes inacceſſæ; aliæ quarum non facile mores, & inſtituta ſciveris. Præterea hæc omnia a viatorum fide habemus, quæ in pluribus ſuſpecta eſſe debet, ſeu quod ſcire non potuerint, quæ narrant; ſeu quod inſita quadam levitate mentiantur; ſeu quod decepti decipiunt. Quod ſi ex ſenſu Græcorum, & Latinorum de opinione omnium gentium judicare velimus, quod Grotius efficit, ſophiſmatis genus admittemus, quod Dialectici Scholaſtici vocant *a ſecundum quid ad ſimpliciter*. His accedit, quod quædam ſint, quæ jus naturæ ex Grotii ipſius ſententia vetat, quæ apud plures nationes uſitata reperias, cujuſmodi fuere & *poliandria*, ideſt unius fœminæ cum pluribus viris nuptiæ ſimultaneæ, & nuptiæ parentum cum liberis; & permiſſa ſtupra, & furta; & privata ultio & plurium Deorum cultus; aliaque, quorum exempla luculentiſſima protulit Puſendorffius.

§. VI. Hæc illi. Non puto tamen hæc tanti eſſe, ut propterea aut minus veram, aut minus ſibi conſtantem Grotii doctrinam cenſere debeamus, præſertim ſi paucis additamentis illuſtretur. Primum illud argumentum, quod verbis Heineccii propoſuimus, Grotii ſyſtema non ferit. Neque enim Grotio conſtitutum erat, niſi de eo jure dicere, ex quo officia inter populos liberos, atque eorum Rectores proficiſcuntur: nec ille Theologiam naturalem, & moralem, aut Ethicam monaſticam, ideſt quæ pertinet ad mores hominis ſolitarii conformandos, ſpectabat. Nemo ergo ab illo exigere debuit tale juris naturalis principium, ex quo officia quoque adverſus Deum & noſmetipſos explicarentur. Quod qui fecere, ii Grotii propoſitum non videntur intellexiſſe. Eſt ergo Grotiani ſyſtematis principium illud ad omne jus, quod inter homines, & homines intercedit, expediendum, adæquatum. Quid, quod & ad officia erga nos ipſos & Deum pertinet? Nam qui ex naturæ lege cuſtodiendam & amandam ſocietatem intelligit, is & ſe, qui ſocietatis pars una eſt, cuſtodire & amare oportere; & Deum totius hominum ſocietatis ſupremum imperatorem toto obſequio colere, facile intelligere poteſt: ſunt enim illa inter ſe copulata & connexa, ut a ſe ſejungi nequeant.

§. VII. Nec longa judiciorum ſerie indiget, ut conſtituatur; quum quiſque per ſe ipſum ſentire poſſit, homi-

nem nec extra ſocietatem naſci, nec educari poſſe vitalem: ex quo vel idiotæ concludere queant, non poſſe Deum non præcipere ſanctiſſime ſocietatem colendam, qui velit homines eſſe & conſervari. Uno ergo ſyllogiſmo tota ea demonſtratio abſolvitur. Nec brevior eſt Heineccii ipſius ratiocinatio, qua nititur probare, hominem ad amorem generis humani obligari, quem ille amorem principium eſſe contendit juris naturalis cognoſcitivum, evidens, verum, & adæquatum. Quamquam quid, quæſo, eſt aliud ſocietas, niſi mutuus amor? Ut ne hoc intellexiſſe videatur Halenſis doctor, non re, ſed verbis a Grotio diſſentire.

§. VIII. Quæ vero adverſus ingenitum ſenſum & appetitum ſocietatis opponi ſolent, partim quidem ſunt vera, ſed partim falſa. Falſum eſt, homines non eſſe natura ſua ſociales, cum ne animantia quidem bruta ſint ulla inſociabilia: ſed verum eſt ſocietatem mutuæ utilitatis cauſa iniri. Homines nullius etiam rei indigos ſocietatem appetere, quod ex Cicerone aliiſque veteribus acceptum repetit Grotius, id equidem inficior: ſocialitas enim hominum ex conſcientia imbecillitatis naſcitur. Sed non idcirco minus verum eſt, ſocialitatem eſſe impetum naturæ omnibus communem: nam communis eſt propriæ imbecillitatis, & ἀναυταρκείας, ut ait dicam, *inſufficientiæ*, ſenſus. Appetitum ſocietatis anteriorem eſſe ad omne vitæ humanæ commercium, tam eſt per ſe perſpicuum, quam eſt, conſcientiam imbecillitatis noſtræ omnem ſocietatem prævertere. Idipſum comprobatur ex amore infantium inter ſe mutuo, ex amore naturali & neceſſario parentum in liberos; qui amor adeo omnem ſocietatis experientiam præcedit, ut ſit etiam in brutis illis, quæ hoc rationali ſocietatis amore non admodum tanguntur; qua ſuper re præclara quædam ſcribit Tullius in I. de Officiis. Videri poteſt ut totum hoc argumentum pertractat Pufendorffius de jure Naturæ & Gentium lib. II. cap. 1. §. 4. Quæ reponunt ex perverſis, atque corruptis hominum moribus, nullius ſunt momenti adverſus Grotianum ſyſtema. Principium enim legum naturalium, quemadmodum ſuperius obſervatum eſt, non eſt depromendum a qualitatibus, & vitiis naturæ humanæ adventitiis, nec a ſceleribus, quæ tota humana refugit natura, ſed a proprietatibus inſitis, & eſſentialibus. Tametſi quum illam Libanii declamationem contemplamur, intelligimus profecto illas omnes ad-

ver-

verſus genus humanum machinationes ex amore cœtus & ſocietatis, perverſo licet, naſci. Hoc paradoxon videatur parum cogitantibus; ſed tam eſt verum, quam nihil horum fieri ſine philautia: nec eſſe in homine poſſe philautiam ſine *philia*, *amicitia*, reliquarum rerum ulla.

§. IX. Quod attinet ad alterum Grotii principium, qui eum oppugnant, ejus mentem plane aſſequuti non videntur (1). Principio Grotius in ſubſidium tantum & confirmationem argumentis ſecundi illius generis utitur: ceteroquin fatetur, fontem hujus juris eſſe *ſocietatis ingenio humano convenientis cuſtodiam*. Deinde non ignorabat, ægre cognoſci ab hominibus poſſe nationum omnium ſuper variis vitæ humanæ officiis ſententias: ſed recte tamen opinabatur, ſicubi eæ ſciantur, magnum inde argumentum deſumi poſſe, eſſe aliquid natura juſtum, aut injuſtum. Laudat ille quidem Græcos tantum, & Latinos Auctores, quod ii dumtaxat ex veterum memoria ſuperſint. Ceterum quum conſtet, Græcos atque Latinos cultiores fuiſſe reliquis nationibus, merito his in rebus eorum judicium inſtar omnium haberi poteſt, aut ceteris omnibus præferri (2). Quod ſpectat ad exemplum Idololatriæ, in eo, quod eſt caput, unum eſſe ſupremum Deum, cui nullus alius ſit par, gentes omnes conſenſerunt, quod plurimis demonſtratur a Cudwortho in Syſtemate intellectuali cap. 4. Reliqua ſuperſtitio ad rem eam, de qua agimus, minime pertinet, nec idonea exempla ſuppeditat. Ut nec idonea illa ſunt ex flagitiis quarumdam gentium depromta:

 hæc

(1) Nihil refert reſcire omnium gentium ſententias: ſed hoc in hiſtoria humanæ eſt certiſſimum, nullam eſſe gentem hodie cognitam, quæ ullis civilibus ſanctionibus coerceatur, cujus legum ſumma, ſi ſuperſtitionem demas, non in ceteris cum lege Decalogi fermme conſentiat. Ejuſmodi legum ubique prima eſt Dei, aut Deorum cultus: altera, jurisjurandi fides: tum amor ac reverentia in parentes ac patriam: poſtremo, vetita homicidia, injuriæ, furta, damna, calumniæ, proditiones: vetita adulteria, raptus, inceſtus. Hæc vel apud Huttentottos capitalia ſunt crimina; ſunt apud Canadenſes, Tartaros, Mexicanos, Peruanos, ne quid dicam de cultis gentibus. Id conſtat ex omnibus viatoribus nec eſſe poteſt ignotum, niſi iis, qui nihil externarum rerum noverunt.

(2) Quid ſi poſtponi? quo enim cultiores, eo minus communis ac ingenitæ habent naturæ, quam poliendo aliam fecere. Sed barbari neglectu, feroque more fecere beluinam. Ἀπόρρον χρῆμα, quod ego a doctioribus, rerumque humanarum peritioribus diſputari velim.

hæc enim flagitia communis hominum ratio improbat, etiam inter eos, in quibus quandoque committuntur (1). Sunt facinora *ſine more*, ut eleganter vocat Jupiter apud Statium I. Theb. v. 238.

§. X. Quæ quum ſint, intelligamus, præter eas, in quas ipſi coivimus, Civitates, eſſe aliam totius generis humani communem, in qua omnes naſcuntur, non quam pactis conficiunt; cujuſque omnes natura, non voluntate, ſunt cives: & hanc Civitatem eſſe homini conſervando neceſſariam, non ſecus atque oculo totum corpus. Itaque quum Deus velit homines eſſe, & conſervari, velle quoque, ut hæc humani generis mutua ſocietas cuſtodiatur, & quoad ſcimus ac poſſumus foveatur. Præclare Alexander Macedo totam tellurem *Civitatem ſuam* appellabat, exercitum, vero, cui præerat, *ejus Civitatis arcem* (2). Qua ex re ſequitur I. Hominem omnem operam dare debere, ut ſe dignum hujus Civitatis civem reddat. Inde arceſſenda virtutis excolendæ naturalis obligatio. II. Nihil facere jure poſſe adverſus hanc ſocietatem. Quare injuſta bella, ſeditiones, homicidia, furta, rapinæ, injuriæ, damna, impietas, ac cetera crimina, ſunt prohibita naturaliter. III. Nihil moliri poſſe contra ſe ſuamque perfectionem ſine injuria totius civitatis, cujus is eſt civis. Suicidium ergo & hoc quoque nomine vetitum. IV. Obligari ad ea omnia agenda, ſine quibus hæc ſocietas ſtare nequit. Hinc lex humanitatis, ac beneficentiæ officia, quæ in parte ſunt juſtitiæ, exoriuntur. V. Par eſſe (nam id eſt boni civis) omnia ea efficere, quæ ſocietatem iſtam facere poſſint beatiorem. Inde eſt heroicus amor, eæque virtutes, quæ illum comitantur. VI. Deum ſupremum hujus civitatis Principem tota mente atque animo colere oportere. Quare *αϑεοτης*, & *ασεβεια*, *atheiſmus*, & omnis *impietas* hac etiam ex cauſa cum natura pugnat.

CA-

(1) Quidam Tartari uxorum quæſtum ut facerent, quando nihil aliud iis ſuppeteret, quo viverent, rogabant Genghiskanum, ſummum illum Tartarorum, totiuſque Orientis principem, qui ex veteri more adulterium ſevere vetaverat. Ille invitus indulxit, ita tamen, ut infames haberi vellet. Hiſtoria generalis Anglorum tom. XVII. edit. Gall.

(2) Plutarchus in Alexandro. Sed *το ſuam* demtum vellem.

CAPUT IX.

Syſtema Puffendorffi enarratur.

§. I. SAmuel Puffendorffius lib. II. de jure naturæ & gentium cap. 1. ut huic tractationi viam faciat, omnium primum ad demonſtrandum aggreditur, hominis naturæ non congruere, ut vivat exlex (1). I. homo præditus eſt libertate, qua ad ſui, aliorumque perniciem abuti poteſt, niſi legibus regatur. II. quum ſit animal ceteris ſanctius, mentiſque capacius altæ, ac cognationem quandam cum Deo habeat, requirebat profecto ipſius dignitas, & præſtantia, qua ceteris animantibus eminet, ut certam ad normam ipſius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, & pulchritudo intelligi nequit (§. 5.) III. quum major ſit ingeniorum humanorum pravitas, quam brutorum; quia illa venter ferme ſolummodo, & venus ſolicitant, quæ ubi placaveris, pacata ſunt omnia; hominem vero affectuum, & cupidinum brutis ignotorum colluvies immenſa ſubagitet, nec ad certum tempus, ut in illis, ſed perpetuo: is, niſi lege regatur, qualis futura eſt hominum vita? Luporum, puto, Leonum, Canum inter ſe decertantium turbam videremus, imo infeſtius quid; quum nullum ſit animans, quod homini pluſquam homo nocere poſſit, & velit (§. *6.*) IV. Accedit quod in homine longe major ſit ingeniorum diverſitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum: ſiquidem, ut præclare Horatius lib. II. ſat. 1. *Quot capitum vivunt, totidem ſtudiorum millia.* Quæ niſi lege compoſueris, ut in Muſica, ubi plures & diverſæ ſint voces, fœdus & inamœnus ſonus feriat aures neceſſe eſt; ita hic ſumma vitæ humanæ confuſio proveniat (§. 77.). Tandem ceteris omnibus animantibus imbecillius animal homo eſt; cui niſi cura & lege ſubventum fuiſſet, is etiam omnium fuiſſet miſerrimus (§. 8.). Ex quibus conſequitur, divinæ fuiſſe providentiæ, naturalem hominis libertatem intra cer-

(1) Sed ne concipi quidem poteſt, ut & rationalis ſit, ac in mundo, & exlex: eſt enim ratio lex quædam inſita.

tos cancellos, latis per naturam ipſam legibus, continere (1).

§. II. Quibus demonſtratis, cap. II. in ſtatum hominis naturalem inquirit. Status hominis naturalis is dicitur, *in quo homo per ipſam nativitatem conſtitutus concipitur, prout abſtracta intelliguntur inventa, atque inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, quibus aliam veluti faciem induit vita humana* (2). Is ſtatus tum intelligetur clarius, cum fingentur homines e tellure velut fungi nati, quod & veteres Ægyptii (*a*) & Epicurei docuere (*b*). In eo naturali ſtatu nunquam univerſum genus humanum ſimul & ſemel exſtitit, quum ſciamus primos mortalium a Deo creatos, ſitoſque in ſocietate conjugali, & qui inde nati ſunt,

---

(a) *Diodorus Sicul. lib.* 2. (b) *Lucretius lib.* 5.

(1) Hæc videri poſſunt ſuperflua; nam pugnat hominem ordinati mundi eſſe partem, rationalem, liberum, & omnibus interea exſolutum legibus. Itaque Deus, etiamſi velit, tantum monſtrum efficere non poteſt; *αφρων enim eſſe* nequit. Conſtat igitur, non potuiſſe a Deo hominem exlegem creari: nam ne corpora quidem extra leges omnes eſſe poſſunt in mundo arte divina ordinato. Quid hac tanta loquacitate molitur Pufendorffius? Probare nempe, quod, ſi homo ordinati mundi pars eſt, nulla probatione indiget. Illud expediendum erat, quæ ſit hæc lex, quod, ſi Wolfio credimus, non expedivit Lundinenſis Doctor.

(2) Ibid. Hominem, qualem noſtris in civitatibus reperimus, haud eſſe eum, quem ſola efficeret, fingeretque natura, neminem ego latere exiſtimo. In hunc enim noſtrum hominem commoliendum tria adlaborant, natura, experientia, educatio: in illum, quum Pufendorffius quærit, natura ferme ſola, eaque experientiæ pars, quæ item naturalis eſt tota. Natura animantis hujus partes explicantur, juſtumque accipiunt incrementum, ac cum iſtoc incremento animi corporiſque vires roborantur. Accedit mox cum illa cognitio, quam ſenſus deferunt; indeque natæ naturaliter animi conſiderationes; tum artuum exercitatio. At domus & civitas iis eum habitibus induunt, quos fruſtra a natura petiveris; itaque omnino alium efficiunt, quam quem ſola natura fingeret. Licet id cognoſcere ſi Samojedas, aut Lappones cum noſtris Italis conferamus; quamquam ne in illis quidem ſola adlaboravit natura. Porro educatio quum ſit triplex, domeſtica, civilis, eccleſiaſtica; ſingulæ aliquid de ſuo addunt, quo illum informem naturæ hominem, crudumque laterem, perpoliant, ac ſeu lambendo, ſeu premendo, ſeu flectendo hiſce noſtris moribus accommodent. Utinam docte, præclare, ac e re noſtra ſemper.

ſunt, ſub paterno imperio natos, & commoda vitæ a Deo doctos: ſed veteres Auctores (ut & nonnulli recentes) nullum dubio locum relinquunt, quin ſequentibus temporibus plurimi mortales a veteri vita deſciſcentes in ſtatum pene naturalem abierint (1). Tum adverſus Spinozam, & Hobbium diſſerit, oſtenditque ſtatum hunc naturalem non eſſe belli, & inimicitiæ ſtatum, ſed pacis (2): repetendum nempe eſſe hunc hominis ſtatum non ab impetu, & inclinationibus animæ ſenſitivæ, quaſi nulla eſſet in homine ratio, ſed a ratione, quæ præcipua hominis pars eſt, quæque habet in ceteras facultates regimen (3): quæ ratio tantum abeſt, ut ſtatum illum præſeferat, ut amorem potius & pacem ſuadeat (ibid. §. 9.) Quod confirmari poteſt exemplo puerorum, earumque nationum, quæ a veteri vitæ ſimplicitate, quæ multum habet pueritiæ, nondum diſceſſerunt, neque eorum commercio depravatæ ſunt, qui rapere omnia, & avare imperitare ſolent (4). Qua de re ſuperius dictum eſt.

§. III. Interim nihil eo ſtatu miſerius eſſe demonſtrat. *Finge* (inquit lib. I. de Officio Hom. & Civ. cap. III. §. 3.) *hominem citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robuſtam ætatem perventum, cui nihil ſit ſcientiæ, niſi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eumdemque ab omni aliorum hominum ope atque conſortio in ſolitudine deſtitutum: ſane vix miſerabilius animal deprehendetur: elingue nimirum ac nudum; cui nihil aliud relictum, quam herbas radiceſque vellere, aut ſponte natos fructus legere* (5): *ſitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare: repellendis aeris injuriis antra ſubire, aut muſco, gramineve corpus utcumque tegere: tempus tædioſiſſimum per otium exigere* (6) *: ad quem-*

(1) Thucidides, Ariſtoteles ſæpe, Cicero, Horatius &c. *Penes* addidi: nam ſine familiis nemo mortalium vitalis eſt. Cum tamen illæ familiæ ſparſæ vivunt, agreſtes ſunt, ac beluinæ. Vide apud Dampier vitam moreſque Auſtralium hominum.

(2) Ob conſcientiam nempe imbecillitatis timide hominibus viventibus. Vide Groelandiam Anderſoni.

(3) At hujuſmodi mortales, quos fingit, ſenſu plurimum, ratione nihil fere pollent. Vide quæ de Maggellanicis retulit Anſon.

(4) Kolbi Deſcriptio Promontorii bonæ ſpei.

(5) Anderſoni Groelandia, Maupertuiſii Laponia.

(6) Groelandi quum otiantur frequenter ſuſpirant. Anderſon.

quemvis ſtrepitum, aut alterius animantis occurſum exhorreſcere (1)*: denique, fame, frigore, aut per feras beſtias perire* (2).

§. VI. Quæ quum ſint, ut genuinum fundamentum legis naturalis intelligatur, docet ipſam hominis naturam conditionemque, & inclinationes adcurate contemplandas (3). His vero penſitatis facile pateſcere, quæ Cicero de Finibus lib. III. de omni animante ſcribit, ea quoque in homine locum habere, *ſimul nempe atque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur, & commendatur ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienatur vero ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videntur afferre*. Ex quibus duobus, miſeria nempe hominum in ſtatu naturali degentium, & amore ſui, fundamentum hujus ſcientiæ eruit. *Eſt ſcilicet homo animal ſui conſervandi ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio conſervari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum: idem tamen ſæpe malitioſum, petulans, & facile irritabile, atque ad noxam inferendam promtum, & validum*. Ejuſmodi igitur animal ut ſalvum ſit, boniſque fruatur, quæ in ipſius conditionem cadunt, neceſſarium eſt, ut ſit SOCIABILE, ideſt ut conjungi cum ſuis ſimilibus velit, & adverſus illos ita ſe gerat, ut ne iſti anſam accipiant eum lædendi, ſed potius rationem habeant ejuſdem commoda ſervandi, & promovendi.

§. V. His poſitis (pergit ille de Offic. homin. & Civis lib. II. cap. III. §. IX.) apparet fundamentalem legem naturalem eſſe hanc, *cuilibet homini quantum in ſe eſt colendam eſſe & ſervandam* SOCIALITATEM. Socialitatis autem nomine earum virtutum complexum intelligit, quibus homines ita conformantur, ut in unum harmonicum corpus jungi quum velint, tum poſſint. Nam quemadmodum ut ex pluribus lapidibus fornix ſtruatur, non quævis lapidum figuræ aptæ ſunt, ſed eæ tantum, quibus ſinguli ſingulis copulari poſſint, & teneri conjuncti; ita non,

qui-

(1) Veluti lepores Dampier.

(2) Plerique ſine ignis uſu reperti etiam in gelidis regionibus, Alibi dictum. Toto Septentrione carent lignis.

(3) De jure naturæ, & gentium lib. II. cap. 3. §. XIV.

quivis animorum habitus & formæ aptæ illæ ſunt ad ſocietatem ineundam & arcte continendam, ſed eæ tantum, quibus facile alii cum aliis coeunt. Totum id ſocialitas eſt. Ex quo conſequitur, ut quoniam qui vult finem, vult etiam media, ſine quibus finis obtineri nequit; omnia, quæ ad hanc ſocialitatem ineundam & conſervandam neceſſario, & in univerſum faciunt, jure naturali ſint præcepta: quæ eandem turbant, aut abrumpunt, vetita intelligantur. Reliqua autem præcepta ſunt ſubſumtiones ſub hac generali lege comprehenſæ, quarum evidentiam lumen illud naturale hominibus inſitum inſinuat. Ut autem probet ea præcepta vim legis proprie dictæ habere, pergit eodem loco oſtendere a Deo illa manare. Nam quum non poſſit Deus non velle, ut homines iis viribus, quas ſibi præ brutis peculiares eſſe ſentiunt, ad naturæ ſuæ incolumitatem utantur; neque id obtineri queat, niſi ſervatis iis legibus, quæ ſocialitatem colendam dictant; inde concludit, intelligi ab omnibus, obligari homines ad eas leges ſervandas.

§. VI. Quivis nunc ipſe per ſe intellexerit, ſocialitatem tribus præcipue contineri, *juſtitia*, *humanitate*, *pietate*. Ac primum ſocialitatis leges poſcunt, ut & neminem ullo pacto lædamus; & jus cuique ſuum tribuamus integrum. Nam qui lædit, aut jus negat, vel intercipit, lædit profecto ſocietatem, quam homo cum homine habere oportere natura dictat. Deinde qui nulla alios benevolentia excipit, nihil juvare paratus eſt, neque, ut ait ille, *conſolando*, neque *conſilio*, neque *re* inhumanus eſt, nec ſocietate aliorum dignus. Sunt ſcilicet quædam non *injuſta quidem*, ſi rigorem juris ſpectes, ſed *inhoneſta* tamen: Δικαια μεν, inquit ille apud Euripidem: καλως δ' ε, quæ alios ab aliis ſejungant. Quamquam, ut præclare ait Cicero, & hæc quoque in parte ſunt juſtitiæ illius, quæ non in civilibus legibus, ſed naturalibus conſtituta eſt. Poſtremo impietas divinique cultus negligentia communem ſummi parentis ac Regis metum abigit ab animo; quo habitu qui præditi ſunt difficulter cum aliis ſancte uniti ac ſociati vivere ſciunt aut poſſunt.

§. VII. Quæ adverſus Puffendorffium objecta ſunt ad duo capita referri poſſunt. I. Non eſſe id principium evidens, ut etiam idiotæ inde officia derivare poſſint. II. Nec eſſe adæquatum; quum officia hominis erga ſe-

ipſum,

ipſum, & Deum, ægre ex illo deduxeris. Parum autem utrumque adcurate I. Quod exculti homines faciunt, quum ex artis principiis conſequentia vitam ſpectantia deducunt, id idiotæ velut habitu quodam naturæ efficiunt: vim nempe præceptorum naturalium ſentiunt, etſi principia ipſa diſciplinæ non intelligant. Quo modo Mathematicus & idiota quidquam cum proportione efficere poſſunt, quamquam poſterior proportionis regulas ignoret. Ita Zabaglia ille noſter mechanices vim & uſum tenere potuit, non ſolum totius ignarus mechanices, ſed etiam litterarum omnium rudis. Natura ipſa quivis ſentit, hominem ſolum & imbecilliorem eſſe, quam ut bene beateque eſſe poſſit; & *in adjutorium mutuum generatum eſſe*, (1) ut loquitur Seneca lib. I. de Ira cap. V. Sed non omnes intelligunt hujuſmodi ſocietatis primas, & altas rationes. Quod non efficit, ut minus ſint illæ veræ: nihil enim pronunciandum eſt falſum, quod ejus rationes idiotæ non intelligunt: hiſce enim in rebus regula veritatis eſt rerum natura, non hominum imaginationes. Si ad ſtultorum captum dijudicanda eſt veritas, non video quid ſupereſſe poteſt veri in ſcientiis ſublimioribus.

§. VIII. Quod ſpectat ad alterum, officia hominis adverſus ſeipſum ex illo principio recte derivantur, ſi obſervaverimus ſocialitatem ita demum poſſe coli, ſi quis ita ſit formatus, ut ſciat queatque facile cum aliis concorditer vivere, iiſque eſſe utilis. Sic vero formari nequit, niſi in omnibus officiis, quæ ſibi debet, inſtructus ſit, & compoſitus: niſi animi corporiſque vires ad regulam exegerit ac informaverit. Officia vero adverſus Deum præclare ex eodem principio deduxeris, ſi animadvertas, Deum eſſe hominum omnium & parentem & principem ſum-

(1) Cur ſi ita eſt, dicet aliquis, nemo hominum eſt qui non ſe pluris facit, quam alios, quique aliis non omni modo invideat, atque inſidietur? perbellum hoc Angeli Politiani epiſtolium in invidum epiſt. lib. 7. epiſt. 23. *Invides omnibus omnia, præter invidiam: ſed & hanc invides tuo compari: qui magis invidus etiam, quam tu. Sic invidiam tibi non invidet, quam tu illi tamen invides.* Atque hæc eſt generis ferme totius humani natura. Ego magnam hujus fœditatis partem a prava educatione deduxerim: ea factum eſt, ut non ſatis ex natura bona partiti ſimus. Inde & invidia excitata, & accenſa cupiditas, & obortæ inſidiæ, ac fallaciæ, & cetera ejus generis crimina Groelandis ignota.

ſummum, quocum omnium perfectiſſima & intima ſocietas ac amicitia excolenda eſt. Quamquam ſi concedamus, quædam eſſe adverſus nos ipſos officia, quæ non facile ex illo principio derivare poſſimus, ut nec officia adverſus Deum, non idcirco minus perfectum erit Pufendorffianum opus: quum ille juris naturæ, quo gentes continentur, præcepta explicare voluerit, non Ethicam, nec Theologiam tradere. Quum itaque totum opus fini Auctoris reſpondeat, perfectum omnino cenſendum eſt. Scio Wolfium contendere, neque a Grotio, neque a Pufendorffio principia hujus naturæ juris ita eſſe demonſtrata, ut extra omnem dubitationem poſita ſint. Sed & ſcio principium *ſocialitatis* ita eſſe ſuapte natura perſpicuum, ut demonſtratione non egeat: tam enim intimitus perſentitur, quam conſcientia, ut dixi imbecillitatis. Utinam ſancte ſervare doceremur, ſancteque inſtitueremur!

CAPUT X.

De principiis legis naturalis ex Cumberlandi mente.

§. I. QUO tempore Pufendorffius Lundini in Svecia, qua in urbe docebat, Corpus *juris naturæ & gentium* vulgavit, ideſt anno 1672.; eodem prorſus anno Riccardus Cumberlandus Anglus edidit Londini *Diſquiſitionem philoſophicam de legibus naturæ, in qua etiam Elementa Philoſophiæ Hobbianæ refutantur*. Eo libro ſummopere delectatus eſt Pufendorffius ipſe, uſuſque paſſim in ſequentibus operis ſui editionibus. Natus eſt Cumberlandus anno 1632. humili prorſus loco. Litteris operam dedit primum Londini, mox Cantabrigiæ, verſatuſque eſt adcuratiſſime in Philoſophicis præcipue, & Mathematicis diſciplinis. Studiis attritus extinctus eſt paralyſi anno 1719. ætatis ſuæ 87. Opus de Legibus naturæ novem continetur capitibus, ordineque geometrico compoſitum eſt. Barbeiracius edidit Gallice anno 1744., qua lingua legendum Auctor fuerim: habet enim latinum opus dictionem incomtam, atque aſperam, plurimiſque in locis Delio natatore indiget.

§. II. Cumberlandus igitur legem naturæ *fundamentalem* ex creaturarum rationalium fine repetendam cenſet Is igitur ſyſtema omnium ſpirituum, ſeu creaturaru

ti

tionalium, mente excogitavit, atque comprehendit, velut unam urbem ac civitatem: deinde ex fine hujus ſyſtematis legem naturæ primam, ac ceterarum fontem perquirit. Ut omittamus quæ ad totum ſyſtema intellectuale animorum pertinent, quæque neſcio quem Platoniſmum ſapiunt, quo ejus ævi philoſophi plurimum oblectabantur, ad hominum propria properemus. Finis hominis heic agentis ex ipſius natura intelligitur eſſe qualiſcumque, cujus capax eſt, beatitudo. Beatitudo autem, quæ homini in terris degenti contingere poteſt, in duobus poſita eſt, ut corpus ſine dolore, & animus ſine ægritudine ſit (1): ergo his duobus totus præſentis hominum vitæ finis abſolvitur.

§. III. Jam is finis, quo natura ipſa noſtra velimus nolimus neceſſario contendit, non poteſt eſſe nobis propoſitus, niſi ab auctore generis noſtri, ideſt Deo: quæ enim naturalia ſunt, ea Deum habent auctorem (2). Jam vero quum exploratum ſit, qui vult finem, velle media, præſertim ſi cauſa ſit ſapientiſſima; dubitare non poſſumus, quin Deus velit adhiberi ab homine ea omnia media, quæ eum finem ſpectant, vetetque contraria. Quumque Deus ſit ſummus hominum Imperator, eſt hæc ejus voluntas, qua præcipiat, qua vetet, ſuprema creaturarum rationalium lex. Quæ autem natura vetat, aut præcipit? Is codex diſcendus.

§. IV. Ut autem ejus codicis præcipuum fundamentum cognoſcatur, inquirendum in id eſt, quo ſervato, finis ille obtinetur; neglecto, longe ab eo aberratur. Nam quum ad noſtram felicitatem efficiendam ordinatæ ſint leges naturæ, id certe eorum omnium erit fundamentum, quo poſito felicitas noſtra obtinetur; ablato, amittitur. Id autem ſequente ratiocinio detegit. Ponamus omnes creaturas rationales mutua ſeſe benevolentia, quoad intelligunt, & poſſunt, complecti, atque commune totius ſy-ſtematis

---

(1) Devexarunt quidam hanc naturalis felicitatis definitionem, velut Epicuream. Imperite: nam felicitatem cum cauſa felicitatis efficiente turbaverunt, quas res oportet eſſe ſecretas. Felicitas in conſcientia voluptatis poſita eſt: quæ cauſa id efficiat inveſtigandum eſt philoſopho perdiligenter. Sola eam vera virtute duce obtineri poſſe in III. parte demonſtravimus.

(2) Auguſt. in Joan. *Quod audis, homo, Deus fecit: quod audis, peccator, ipſe homo fecit.* Tract. XII.

ſtematis bonum in omnibus ſpectare; ea ab iis habebitur felicitas, qua majorem nullam ipſæ ſibi præſtare poſſunt; nam nulla earum alteri quidquam mali faciet, & omnem, qua pollet, opem alteri feret. Ex. gr. ſi ea hypotheſis ad homines tantum reſtringatur, carebit vita humana iis malis, quæ homini ſunt ab homine, quæ numero, & intenſitate omnium ſunt maxima; & e contrario fruetur omnibus iis bonis, quibus præſtantiora a nullis aliis naturæ cauſis ſperare poteſt. Ergo dubitare non poſſumus, quin ſi omnia hujus ſyſtematis intellectualis membra mutua ſe benevolentia complectantur, eam hic felicitatem habitura ſint, cujus ipſa ſunt capacia. Ponamus item hæc membra ſeſe mutuo laceſſere, in mutuo eſſe bello & inimicitia; nihil miſerius eorum vita excogitari poterit. Demonſtrant id bella nationum civilia, eaque Europæ tempora, in quibus nihil erat ulla in parte quietis, nihil ſancti, nihil cujuſque. Ex quibus conficit Cumberlandus, mutuam hanc benevolentiam primum eſſe fundamentum felicitatis vitæ humanæ, atque idcirco primum quoque fundamentum legum omnium naturalium, quæ hanc felicitatem ſpectant. Ita ratiocinatur Cap. I. laudati operis §. IV.

§. V. Neque vero aut arbitraria eſt ea hypotheſis, aut obſcura, & ignota mortalibus. Nam nulla evidentior demonſtratio proferri poteſt, qua oſtendatur cauſam aliquam eſſe veram, niſi hæc, quod ea cauſa poſita, effectus reapſe ſequatur; ablata, auferatur. Quum autem ea benevolentia & communis boni generis humani cura poſita, alteque infixa humanis pectoribus, ſingulorum naſcatur felicitas; ablata, amittatur; eſt ea cauſa vera & certa. Quinimmo quum non alia ratione finis ille obtineri poſſit, uti per ſe perſpicuum eſt; eſt quoque cauſa neceſſaria. Ita ratiocinatur eodem in cap. §. VII. Quo modo regula ſolvendi geometrici alicujus problematis, quod uno modo ſolvi poteſt, vera quidem eſt, ſi ea adhibita problematis ſolutio efficiatur: & neceſſaria, quando nulla ejus ſolvendi alia ſupereſt via. Deinde nemo eſt, qui non intelligat, totum hominum genus eſſe corpus unum, quod nec ſanum eſſe poteſt, niſi membra integra ſint & ſana; nec rite functiones ſuas peragere, niſi membra omnia harmonice conſpirent in eundem finem. Nemo eſt, quem latere poſſit, bonum totius hujus corporis in membra defluere, nec proinde membra tranquilla eſſe poſſe, ubi to-

tum

tum a ſe ipſum diſſidet. Experientia quoque omnes docet, nec ſolitarios homines commode vivere poſſe, imo ne vivere quidem: nec in ſocietate ſine mutua hac benevolentia & boni communis reciproca cura ac præſidio (1).

§. VI. Ex ea doctrina potiſſima legum naturalium capita facile quivis derivaverit. Paucis id præſtat Auctor noſter §. XXIV. ejuſdem capitis. Principio quum ſervari totum nequeat conciſis partibus; inde ſequitur Lex illa, quæ eſt totius Juſtitiæ humanæ fundamentum, & qua ſublata, nullo modo vita hominum conſiſtere poteſt, *neminem innocentem læſeris: ſi feceris, in integrum reſtitue.* Læditur autem quiſque, quum quod ſuum eſt quocumque modo aut turbatur, aut corrumpitur, aut deterius efficitur. Suum cujuſque appellatur quodcumque bonum, ſeu ingenitum, ſeu adquiſitum rite, aut ad mentem, aut ad corpus, aut ad fortunam pertineat: ex omnibus enim his bonis exſiſtit illud, quod *ſuum* cujuſque dici ſolet. Egregie hæc explicat Henricus Koeklerus in diſſertatione proluſoria ad Elementa juris naturalis. Innocentem autem dixi: nam quum læſio alicujus publici boni ergo fit, quod contingit, quum puniuntur, qui alicui crimini obnoxii ſunt, quod crimen in damnum ſocietatis vergat, ſeu ut ad meliorem frugem convertantur, ſeu ut aliis exemplo ſint, ne ſimiliter peccent, proprie lædi non dicuntur, ſed vindicari delicta (2). Poſterior legis pars ex priore conſequitur; nam qui læſit, nec damnum reparare ſtudet, is lædere continuat; quod natura vetat.

§. VII. Deinde ut publica felicitas obtineatur, non ſufficit abſtinere ab inferenda injuria: nam vita humana non

---

(1) At enim, civitates velut omnium pravorum facinorum, immanitatis, injuriarum, ac nefandorum flagitiorum architectrices & ſcatebras ſunt qui traducunt. *Rouſſeau Emilie*, ac *Du contract ſocial*. Cui primum reſpondeo, eſſe quidem in ſocietate mala, quæ tamen multis bonis compenſantur: in naturæ ſtatu vix eſſe, quod bonum dicas: nam illa, quæ dicitur libertas, mere eſt precaria, ſi cuiquam licet impune auferre; aut ſi eſt ulla, belluarum eſt: hominis alia ſit vera libertas neceſſe eſt, ut alia natura. Tum, ea flagitia invaluiſſe cum, ut ait in Jugurta Salluſtius, *cœpit nobilitas dignitatem, populus libertatem in libidinem vertere: ſibi quiſque ducere, trahere, rapere.*

(2) Quin utinam & expeditæ eſſent in reos pœnæ, & pro malefactis duræ. *το γαρ πανȣργον ȣκ αν ην πολυ*, *haud* enim *tot eſſent ſcelera*, ut cogitate ait ille apud Sophoclem, Elect. v. 1540.

non ſuis tantum bonis contenta eſſe poteſt, ſed communicatione indiget aliorum. Itaque majori cum indigentia naſcimur, quam ut ei ipſi per nos ſatisfacere poſſimus; quod non ſine ratione fit. Ergo lex illa fundamentalis Cumberlandi nos etiam docet, ut quocumque modo poſſumus, ſeu conſilio, ſeu viribus, ſeu opibus noſtris, in commune conſulamus, ideſt, ut ceterorum bona pro virili promoveamus, & quæcumque nobis fieri ab aliis volumus, id aliis & nos faciamus. Dici non poteſt quantopere humanæ vitæ mutua tranquillitas hac caritate corroboretur, quantumque in nos ex noſtra erga alios beneficentia bonum redundet. Nam quemadmodum quum corporis membra alia aliis ſerviunt, ſingula bene valideque ſe habent; ita quum homines alii aliis, quoad ſciunt, & poſſunt, opitulantur, nemini quidquam deeſt, quo eſſe, & vivere poſſit beatus (1). Vide Tull. Lib. I. de Legibus.

§. VIII. Præterea, qui bonum commune in omnibus ſuis actionibus ſpectat, is ita ſe componat oportet, ut præcipuis publici boni cauſis efficientibus, aut publicis rectoribus, in primis *Deo*, Principibus, aliiſque Imperatoribus ſupremis, ac miniſtris, placeat; quod fit obſequio, atque amore erga illos. Accedit quod Deus ſupremus ille omnium Imperator nos impenſe amat; id quod oſtendunt innumerata & continua ejus in nos beneficia, animi, corporis, rerumque externarum: ergo monſtro ſimile eſt eum non reamare, a cujus amore tanta in nos bona conferuntur.

(1) Itaque Chriſtus dominus noſter *Dei & proximi amore* totam legem contineri voluit. Sed id & philoſophorum præclariores intellexere. Lex fuit Pythagoræ, *omnes homines mutua caritate complectendos*, ut docuit Jamblicus in vita Pythagoræ. Seneca epiſt. 95. *Omne hoc, quod vides, quo divina atque humana concluſa ſunt, unum eſt: membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iiſdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem mutuum indidit, & ſociabiles fecit... Iſte verſus & in pectore & in ore ſit,*

Homo ſum, humani nihil a me alienum puto. Lucanus lib. II. v. 380.

. . . *hæc duri*
immota Catonis
Secta fuit, ſervare modum, finemque tenere,
Naturamque ſequi, patriæque impendere vitam,
Nec ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo.

Vide ut hæc copioſe ediſſerit Huetius in Alnetanis lib. III. cap. 17.

tur. Hinc deduci poſſunt in Cumberlandi ſyſtemate officia omnia, quæ Deo debemus, quæ duobus continentur, OBSEQUIO, & AMORE. Neque enim eſt aliud pietas, niſi Deum amare, ejuſque voluntati eſſe obſequentiſſimum: quicumque enim Deum amat, ac veretur, cetera quoque ei officia, quum interna, tum externa libentiſſime præſtat. Quid quod ille amor neceſſarius eſt ad nos rite amandos? Difficile namque eſt ſe mutuo fratres amare, qui communem patrem non ament. Itaque amor & reverentia erga Deum efficit, ut nos veluti ex communi patre prognatos, ac propterea fratres, diligamus, amemus, atque alii aliis utiles & benefici eſſe ſtudeamus. Ceterum hanc partem Philoſophiæ Moralis paucis attingit Cumberlandus, velut qui aliud ſpectabat. Propoſitum enim illi erat leges ſocietatis regendæ explicare, & Hobbeſianam oppugnare Philoſophiam; non vero omnia religionis ac legis naturalis dogmata tradere.

§. IX. Tandem ex eodem principio ſequitur, ut quilibet ſibi conſervando, perficiendo, ornando, quoad fieri poteſt, ſalvo communi bono, ſtudeat; cura enim totius conſiſtere nequit ſine cura ſingularum partium. Et quo modo, ſi oculi cogitent, intelligant profecto nec ſe eſſe, & vivere poſſe, ubi totum corpus intercidit; nec rurſum corpus abſolutum eſſe, ac perfectum ſine oculis, ac proinde oportere duplicem in ſe curam ſuſcipere, totius & partis, ita tamen, ut altera alteri non adverſetur: eodem modo ſinguli homines, & toti generi humano conſervando, atque perficiendo ſtudere debent, certi, quod partes tranquillæ eſſe nequeant, ubi totum perturbetur; & ſibi, quum nec quietum, nec perfectum totum eſſe poſſit ſine ſingulorum perfectione, & quiete (1). Ea autem cura triplex habet objectum, *animum*, *corpus*, *&* *externa corporis bona*: nam ab iis tota noſtri tranquillitas pendet. Animus virtute inſtruendus eſt: corpus robore: bona paranda nec plura, nec pauciora, quam pro viatico ſatis ſint. Virtus patientia: robur exercitatione & temperantia: bona hone-

(1) Vide Sen. laudata ep. 95. *Societas noſtra lapidum fornicationi ſimillima eſt; quæ caſura, niſi invicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur.*

honeſtis artibus comparantur. Superſedeo nunc ab iis enarrandis, quæ vir doctus ea ſuper re ediſſerit plurima. Merentur ea apud Auctorem ipſum legi. Nam etſi nonnihil habet Cumberlandiani operis lectio laboris, ob arctiſſimam & pene geometricam ratiocinationum ſeriem; utilitas tamen qualemcumque eum laborem non compenſat modo, ſed longe vincit.

CAPUT XI.

De Heinetii ſyſtemate ſuper principiis legis naturalis.

§. I. PLurima Cumberlando ac Coccejo debet Heineccius quod ad hanc rem ſpectat, etſi vix ullam ille Cumberlandi mentionem habet. Hic igitur Auctor in I. Libro Elementorum Juris Naturalis & Gentium cap. III. profligatis, ut putat, aliorum opinionibus (1), §. tandem 77. ut quid ſibi rem omnem adcurate expendenti in mentem venerit, perſpicue oſtendat, alte repetit. Principio reputat, Deum tamquam ens infinitæ ſapientiæ & bonitatis nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices ſint, ac beatiſſimi (2). Quum enim ipſe tamquam ens perfectiſſimum nulla re indigeat; homines, qui ſoli ex rebus creatis nobis conſuetudine notis felicitatis capaces ſunt, non ſui ipſius felicitatis cauſa condidit, ſed ut eos veræ felicitatis participes redderet (*a*). Vult ergo, ut homines libertate ſua ita utantur, ut eam felicitatem ſemper præ oculis habeant. Eſt autem Dei

 volun-

(a) *Seu hic, ſeu alibi, ajunt.*

(1) Ut Othomanorum ſcilicet in morem, trucidatis fratribus, ſolus imperitaret.

(2) Hic ne etiam? Sunt qui id negant: eſt enim hæc vita militia: in illa cæleſti Republica pax ac felicitas futura. Sed haud dubito quin & hic eam velit felicitatem, cujus capaces ſumus. Sen. eod. loco, *Quæ cauſa eſt Diis benefaciendi? natura. Errat, ſi quis putat illos nocere velle. Non poſſunt. Nec accipere injuriam queunt, nec facere.* LÆDERE ENIM LÆDIQUE CONJUNCTUM EST .... *Ceterum caſtigant quoſdam & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando ſpecie boni puniunt.*

voluntas fons juris univerſi, ac juſtitiæ; ergo lex & jus naturæ in hoc totum tendit, ut actionis hominis liberæ ad veram felicitatem regantur.

§. II. Jam vero felicitas in fruitione boni, malique privatione conſiſtit; ergo lege naturæ eo intendit ſupremum Numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus (1). Quandoquidem autem bono perfrui non poſſumus, niſi per amorem (2); inde porro infert, Deum lege naturæ nos obligare ad amorem (earum nempe rerum, ſine quibus beati eſſe nequimus); eumque amorem, & principium juris naturæ, & ejuſdem veluti compendium eſſe (ibid. §. 79.). Quod mox confirmat ſcripturarum ſacrarum auctoritate atteſtationeque. Nam Chriſtus Servator noſter aperte docuit, ex amore Dei ſuper omnia, & proximi ſicut noſtri, univerſam legem pendere (*a*). Paulus vero caritatem vocavit *ſummam legis*, &, *legis impletionem* (*b*), &, *finem præcepti* (*c*).

§. III. Porro amor ei eſt adpetitio boni conjuncta cum voluptate ex ejus perfectione & felicitate, quem amamus, percepta: odium vero averſatio mali conjuncta cum voluptate hauſta ex ejus infelicitate, quem odio habemus. *Itaque*, inquit, *ex ejus rei, quam amamus, præſtantia, & felicitate voluptatem capimus, eamque rem, quantum in nobis eſt, amplificare & conſervare connitimur. Quod contra odio proſequimur id infeliciſſimum potius, quam felix ac beatum eſſe cupimus* (§. 80.). Ex quo conſequitur, amantem nihil ægre velle facere ei, quem amat; nam id eſt odiſſe; ſed velle potius omnia in eum bona, quoad poteſt, conferre.

§. IV. Objecta autem, quæ amari a nobis poſſunt, ac debent, ut ſimus beati, tria omnino ſunt, *Deus*, *Noſmetipſi*, *Alii*: nam ſine horum amore infelices ſimus neceſſe eſt. Deus amore *devotionis* amandus: nos amore *amicitiæ*: alii item *amicitiæ amore*, ut æquales. Qui itidem amor vel eſt *juſtitiæ*, vel *humanitatis*, ac *beneficentiæ*,

---

(a) *Matth.* 12. *v.* 37.
(b) *Ad Romanos* 13. *v.* 9. 10.
(c) 1. *ad Titum cap.* 1. *ad v.* 5.
(1) Ajo. an etiam adipiſci, quum non adeſt?
(2) Perfrui utique, quum adeſt, eſt?

tiæ. Amor devotionis, ſeu obedientiæ, eſt amor entis præſtantioris; perfectioriſque, cujus præſtantia ac felicitate ita delectemur, ut illud omni veneratione atque obſequio proſequendum cenſeamus. Amor juſtitiæ eſt is amoris amicitiæ gradus, quo quem amamus nullo modo lædere parati ſumus. Amor vero benevolentiæ is amoris amicitiæ gradus, quo quem amamus, quocumque modo poſſumus juvare ſtudemus.

§. V. Quibus definitis, tum progreditur ad propoſitiones fundamentales legum naturæ & naturalium officiorum expediendas. Ac primum Deus eſt ens perfectiſſimum, & a quo toti pendemus; ergo lex naturæ jubet omnibus animi viribus colendum, eique perfectiſſimum, ac intimum in primis cultum præſtandum (§. 91.). Quo ex axiomate omnia, quæ Deo debentur, officia late deducit eodem libro cap. V. Deinde noſtrorum ipſorum amor non poteſt aliter eſſe comparatus, quam ut ad perfectionem, & felicitatem noſtram conſequendam, & pro virili conſervandam, & amplificandam obligemur, dummodo id facere poſſimus ſalvo amore, quem Deo & aliis debemus. Itaque axioma, quo officia omnia erga nos continentur, eſt, *Homo nihil eorum, quæ ad ſuam perfectionem, & felicitatem adſequendam, conſervandam, amplificandam pertinent, prætermittere tenetur, dum id ſine amoris Dei & proximi violatione fieri poteſt* (a). Ex eo vero principio officia erga nos ipſos pluribus proſequitur eodem lib. cap. VI.

§. VI. Tandem quandoquidem homines nobis natura æquales ſunt, illa vero naturæ æqualitas æqualia etiam amoris officia exigit: conſequens eſt, ut alterius felicitate non minus, quam noſtra delectari oporteat, ac proinde ita alios amare, ut nos ipſos. Unde tertium exſiſtit axioma, quo officia omnia erga alios continentur, *Homo hominem non minus quam ſe ipſum tenetur amare, nec alteri, quod ſibi fieri non vult, facere; contra illi facere omnia, quæ ſibi ab altero fieri cupit.* Quæ autem hujuſmodi ſint officia, fuſe explicat novem ſequentibus ejuſdem libri capitibus.

§. VII. Quilibet nunc ipſe per ſeſe facillime intelligit, Cumberlandi, & Helneccii ſyſtemata ſuper legibus naturæ unum idemque omnino eſſe: uterque enim *amorem* ho-

(a) *Ibid.* §. 93.

hominibus natura ipſa præceptum docet; eumque eſſe principium *cognoſcitivum* jurium & officiorum naturalium. Uterque præterea demonſtrat, nos ad amorem obligari ex noſtri *fine*, ideſt *felicitate*. Paullo latius eam doctrinam deducit Heineccius, atque altius repetit: concinniorem tractationem, ac faciliorem adornat, quod in Cumberlando deſideratur. Accedit id quoque diſcriminis, quod Cumberlandus ſyſtema neſcio quod ſpirituum animo concipit, cujus partes omnes, *velut magni corporis membra*, benevolentia mutua inter ſe connecti vult: tum in Platonicorum quaſdam notiones, ut illa ferebat ætas, propendit: quæ ambo haud admodum curat Heineccius.

§. VIII. Interim viri docti dum giganteo more veteres hujus diſciplinæ Auctores perditum eunt, ut ſoli regnent, vim quæſtionis non ſatis dilucide explicuiſſe videntur, in primis Heineccius. Itaque iis primum opponunt, non hic quæri tantum, quid noſtra utilitas, quæ recta ratione gubernatur, exigat in vita hac ducenda: nemo enim negaverit exigere noſtri beatitudinem; eamque conſiſtere non poſſe ſine communis boni communi cura: nam ipſe id Hobbius, quem illi oppugnant, docet, qui idcirco de jure omnium in omnia demtum aliquid vult, quod eo jure, dum nihil in commune conſulitur, & ſinguli pereunt. Sed non ſtatim ſequitur id, quod recta ratio e re noſtra eſſe docet, *lege æterna & naturali præcipi*, contrarium vetari: non illa enim mundum propter nos; ſed nos propter mundum ſalvos eſſe vult. Tum ex ſolo amore voluntaria ſequi ajunt officia, quæ extorquere tamquam ex jure non liceat. At hominis ea natura eſt, ut non voluntariis contenta eſſe poſſit officiis: exigit enim & ea, quæ vel ab invitis præſtentur (a): *jure cogente* regendus eſt. Nam ita, ajunt, comparati ſumus, ut propter philautiam, ſeu noſtri ipſorum amorem, *mali* plerique omnes ipſa naturæ ſponte ſimus: *boni* vero non niſi vi & fræno. Deinde quum uterque conetur probare, exſtare voluntatem Dei, qua benevolentia, aut amor præcipitur, adeoque lege naturæ nos ad benevolentiam, & amorem obligari; ab utroque exquirunt, cadere ne ſemper ſub lege poſſit amor, aut odium, non quatenus præſtationes ſunt,

(a) *Vide Kochlerum in exercitationibus de jure naturæ diſſert. prolu∫oria.*

ſunt, aut denegationes officiorum, quod nemo negaverit; ſed quatenus animi appetitus atque affectus? Si ſibi conſentanei eſſe volunt, negabunt; quum diſerte fateantur, lege morali ſolas actiones humanas, ideſt liberas, non etiam mechanicas & neceſſarias regi poſſe; affectuſque omnes ſæpe eſſe neceſſarias naturæ humanæ commotiones, *quæ apprehenſas formas ſequuntur*, ut ajunt Scholæ; quas ratio quidem & voluntas gubernare poſſunt, non autem excitare, aut excitatas cohibere, niſi bonorum, aut malorum formis, ac repræſentatione; ſub lege ergo aut præcipiente, aut vetante cadere ipſi per ſeſe, ac *immediate* non poſſe videntur.

§. IX. Sed quoniam pulcherrimum hoc veriſſimumque ſyſtema, ac homine dignum fovendum omnino eſt, & quoad in nobis eſt, promovendum, conabimur paullo clarius principium iſtud *benevolentiæ* & *amoris* expedire, atque confirmare, ac a ſuperioribus objectionibus vindicare, Renatus Carteſius part. I. epiſtolar. epiſt. XXXV. quæ data eſt ad Canutum Reginæ Sveciæ Adminiſtrum, præclare diſtinguit inter amorem pure *intellectualem*, ſive *rationalem*, atque eum amorem, qui naturæ animalis commotio eſt. *Prior*, inquit, *non mihi videtur aliud eſſe, quam quod ubi anima noſtra bonum aliquod ſive præſens, ſive abſens, percipit, quod ſibi conveniens eſſe judicat, ſe cum illo voluntate conjungit, hoc eſt ſe ipſam cum bono hoc conſiderat veluti totum aliquod, cujus illud eſt pars una, ipſa vero pars altera. Deinde ſi præſens eſt, hoc eſt ſi illud poſſidet, aut denique cum ipſo conjuncta eſt, non ſolum voluntate, ſed etiam realiter, & de facto eo modo, quo ipſi convenit conjungi, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua ſcit hoc eſſe ſibi bonum, eſt ejus lætitia. Si vero abſens ſit, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua ſcit ſe illo privari, eſt ejus triſtitia. Motus autem ille, qui cognitionem iſtam comitatur, qua ſcit adquiſitionem ejus fore ſibi bonum, eſt ejus deſiderium. Omneſque hi voluntatis motus, in quibus conſiſtit amor, lætitia, deſiderium, quatenus ſunt rationales cogitationes, non vero quatenus paſſiones, poſſunt in anima noſtra, quamvis corpore nudata, locum habere*. Hæc ille (1). Inde

(1) Eadem docuere, aliis licet vocibus, Scholæ. Duos illæ homini appetitus tribuunt, *rationalem*, quem *voluntatem* vocant, & *ſenſitivum*: duo igitur genera affectuum. Vide S. Thom. 1. p. q. 80.

vero Cumberlandiano ſyſtemati lumen & vis addenda eſt.

§. X. Scilicet lex naturæ, quod ſæpius a nobis dictum eſt, quæ Dei æterna ratione, & voluntate conſtat, non alia ratione homini eſt neceſſaria, niſi ut contendenti illi ad beatitudinem, cujus appetitus eſt ei naturaliter inſitus, brevitas rationis, affectuum turba, & voluntatis inconſtantia non obſint. Adpetit quidem homo beatitudinem ſuam naturaliter; neque ut eam amet lege ulla, præter inſitam, indiget, quippe ad quam neceſſario rapitur: ſed, ut recte amet, id niſi illa accedat ſumma ratio, non habet a natura, cujus ratio brevis eſt, & depravationi obnoxia. Ergo, ut rite, atque recte amet præcipit lex naturæ: recte autem amat quum intelligit, quæ ſint vera media, quibus illa obtinetur; atque ad ea media motus ſuos voluntarios dirigit, ac voluntariis appetitus ſenſitivi motus regit: ea ergo media ut lex naturæ explicet neceſſe eſt. Sunt autem ea media amor Dei, amor noſtri, amor aliorum, & quidem *amor rationalis*, qui in animæ ſuperiori parte dominetur, ac ejus naturæ, quæ a Carteſio explicata eſt. Hic amor ſub lege iſta cadere poteſt, quæ tum præcipit, quum docet vera bona, atque, ut ad ea feramur, ſanctionem adjungit. Ad triplicem igitur amorem illum lex naturæ nos obligat. Quumque poſtquam eum amorem docuerit, ideſt oſtenderit ex eo tantum nobis felicitatem provenire poſſe, cujus nobis naturaliter ſenſum appetitumque indidit; niſi amemus, cognitione, & voluntate noſtra abutamur; jure crimini nobis verti poterit ejus amoris violatio, & ob eam violationem juſte plecti poſſumus. Quare hujuſmodi amor & *cogentis juris* principium eſſe poteſt. Atque ad hunc modum prius objectum refellitur.

§. XI. Opponunt deinde, in hoc ſyſtemate omnes naturæ leges ex utilitate noſtra derivari. Scilicet eo totum ſpectat, ut nos felicitatem noſtram adipiſcamur. Omnia autem ad utilitatem noſtram conferre, periculi, & perturbationis humanæ vitæ plenum eſt (*a*). Sed huic objectioni non eſt neceſſe, ut pluribus reſpondeamus, quando conſtat, utilitatem noſtram veram non eſſe, ubi aut publicam utilitatem prodimus, aut de obſequio in Deum ſupre-

(a) *Vide Tull. de off. lib. II.*

premum noſtri legislatorem quidquam imminuimus. Quod quoniam per ſe perſpicuum eſt, demonſtratione nulla indiget. Non igitur Cumberlandi, & Heineccii ſyſtemate leges naturæ omnes ex privata noſtri utilitate derivantur, ſed ex communi: nec privatam ſpectant, ſed publicam. Hanc communem utilitatem lex naturæ præcipit; ea honeſtas eſt; honeſta igitur eſt utilitas privata, quæ ex publica eſt, eique conjuncta. Id ne Cato quidem inficias iverit, qui, ut ait Lucanus

Urbi pater eſt, urbique maritus
Juſtitiæ cultor, rigidi ſervator honeſti.

§. XII. Quæret autem hoc in loco quiſpiam, quomodo ex ſuperiori ſyſtemate in ſingulis vitæ humanæ actionibus intelligi poterit, quæ ſint juſta aut injuſta, honeſta aut turpia? Nempe facili negotio. Nam quum aliquid agendum occurrit, tum conſultabimus I. neceſſarium ne ſit ad amorem erga Deum conſervandum, an ei adverſetur, an neutrum? Nam ſi neceſſarium eſſe deprehendetur, agendum eſt: ſi contrarium, omittendum: ſi neutrum, dum ne amori noſtri aut aliorum adverſetur, permiſſum intelligemus. II. Neceſſarium id ſit ad rectum noſtri amorem, contrarium, neutrum? Primum imperatur faciendum: alterum ne fiat vetatur: tertium permittitur, modo ne Dei, & aliorum amori ſit adverſum. III. Neceſſarium item ſit ad amorem erga proximum, contrarium, an neutrum? Primum præcipitur: alterum ſi amori juſtitiæ adverſetur, vetatur ut injuſtum: ſi beneficentiæ, & humanitati, prohibetur ut turpe: ſi neutrum, dum ne Dei aut noſtri amori rationali officiat, permiſſum eſt. Sed hæc latius diducere eorum eſt, qui de officiis diſſerunt.

CAPUT XII.

Superius ſyſtema nova ratione adornatur, ac inde notiones primæ & genericæ legis naturæ moralis iterum exponuntur.

§. I. PAucis ego nunc ſuperiora confirmabo, eque natura ipſa ejus amoris ac benevolentiæ doctrinam expromam, quo conſtet non fictitia hæc eſſe & precaria, ſed toto ab univerſo tradi, nobiſque eſſe adeo conjuncta, ut neceſſe eſt ſimus infelices, ubi minus aut nove-

noverimus, aut excoluerimus. Conferam autem rem omnem in hæc theoremata, latius, ſi vita ſuppetat, olim diductvurus in Ethicis.

§. II. *Prop.* 1. Homines natura æquales naſcuntur omnes. Eſt id inter perſpicua, ſi naturam humanam in infantibus, in quibus tota & ſola ineſt, contemplari velimus. Nam quod in adultis eſt diſcriminis, ab educatione, arte, & vitæ commercio totum eſt: naturæ enim conſtitutio, veluti corporis machinatio ac vires, tum vires, appetitus, & propenſiones animi, ac ſi quid eſt aliud, quod a natura proficiſcitur, in omnibus infantibus eadem deprehenduntur; niſi quod diſcriminis tum quod ad corporis temperiem aut habitum formamque exteriorem, cum ad animi ingeniique vim ac ſolertiam, climata faciunt; quod tale non eſt, ut idcirco ad plures ſpecies homines pertinere, in quo magni quidam Philoſophi ineptiverunt, affirmare poſſimus. Hujus ergo rei teſtem do totam generis humani hiſtoriam: nationum enim omnium infantes, utcumque habitu corporis aut temperamento diſcriminati, omnes eaſdem habent inſitas propenſiones, eorumdemque capaces affectuum, iiſdem mentis aut corporis habitibus apti. Promtius quidem alii, alii tardius: nemo tamen non omnino (1).

§. III. *Prop.* 2. Homines ad mutuam ſocietatem a natura generantur. Argumento eſt, principio, quod omnes imbecilles naſcantur, & ſuæ imbecillitatis conſcii; cupidi tamen exſiſtendi. Deinde quod inſtrumentis ſocietati aptiſſimis generentur omnes præditi, & non modo ad loquendum apti, quod profecto eſſe nequit, niſi ſocietatis ergo, ut acute vidit Ariſtoteles (2); ſed etiam iis affectibus obnoxii,

---

(1) Diverſæ animantium ſpecies ſecum non coeunt, non coeundo generant. Buffon. At homines omnes cum omnibus ſeſe propagant. Nam quod retulere quidam, ſteriles eſſe Europeorum ac Lybicarum nigricantium nuptias, in fabellis habeo.

(2) Bruta non loqui, quia ſine ſocietate educantur, exiſtimat l' Ametrie: phyſicus nempe; næ magnus. Nos docuiſſet, qui inſtituendi canes, aut equi, ut loquantur. Loqui autem dico & articulatim, & ut homines. Quid jam vero illud, gregatim, ac quatuor pedibus ire, niſi duobus ingredi aſſueſcant? Velim ſcire, quæ tandem agreſtis gens reperta quadrupes? Ac ſi omnes bipedes, qui primus cunctos mortales duobus potius, quam quatuor pedibus, incedere docuit? Sed illa gra-

xii, qui niſi ſocietate hominis cum homine locum habere nequeunt ullum, qualis amor, gloria, miſericordia, ceteri. Sed hoc ipſum infantium item natura, quæ nondum nec adultis affectibus, nec pravis moribus, falſiſque opinionibus eſt depravata, aperte declarat. Statim enim infantes, ubi alii aliis ignoti conveniunt, primum in mutuam admirationem rapiuntur; tum in complexum ruunt; ac tandem ſocialem vitam inſtituunt; id quod eſſe nequit, niſi a natura, quæ homini hominem, ſimilem ſimili, conciliet. Quod ſi objecto infantibus præmio individuo animis diſſociantur, ac in partes diverſas diſtrahuntur, id non inde eſt, quod integrum ſinguli obtinere velint, ſed quod æquam partem, quam ubi ſingulis tribueris, pacati ſtatim ſunt & amici. Quod demonſtrat ita ſingulos ſe ſuaque amare, ut æqualem aliis curam amoremque non invideant, obſtaturi alioquin majori, quæ ſibi nocere poſſit. Ita ſibi natura cavere, ut ſecuritatis conſcii, nemini unquam inſidientur.

§. IV. *Prop.* 3. Homines ſunt natura cupidi vitæ, bonorum, gloriæ. Conſtat id ex communi ſenſu. Id autem ſic ut procrearentur neceſſarium erat: nam quum ſint natura imbecilli, ſuæque imbecillitatis conſcii, niſi naturam haberent cupidam earum rerum, quibus bene eſſe poſſunt, vitales non eſſent; quia ſine cupiditate nulla re tangerentur, nec quoquam moverentur, nec agerent quidquam, nec pericula vitarent, non magis, quam ſtatuæ (1).

§. V. *Prop.* 4. *Socialitas*, & *cupiditas* ſunt duæ leges inſitæ ac phyſicæ corporum politicorum, quarum illa centripeta eſt, hæc centrifuga. Nam leges phyſicas naturæ humanæ voco eas propenſiones, quæ omnibus hominibus ſunt communes, omnique tempore eos agitant, quæque ratio-

---

graviora, qui manus, ac brachia non ad ambulandum, ſed ad agendum inſtructa? Qui centrum gravitatis eo locatum, ut ne ſi velint quidem adulti homines quatuor pedibus conari poſſint, quin capitibus deorſum ruant? Nam qui ad id aggrediuntur, genibus ſe ſuſtineant neceſſe eſt. Quis eſt ejuſcemodi philoſophorum furor, ut invita natura nos belluas eſſe imperent? Me haud piget hominem eſſe natum. Quos piget, nemo volo invideat.

(1) Quin etiam illa apud Gelli oſtrea, pigritia ſibi beata, cauta tamen cupidaque roris eſt. *Gelli Circe.*

rationem omnem, & conſilium antevertunt. Hujuſmodi autem ſunt *ſocialitas*, & *cupiditas*: nam & in omnibus inſunt hominibus, & ſemper; & ita cum natura ipſa humana commixtæ ac concretæ ſunt, ut uſum omnem rationis & conſilii prævertant. Porro ſocialitas, quoniam homines alios cum aliis conciliat, ut una eſſe velint & poſſint, lex eſt *centripeta corporum politicorum*: ea enim civitates parit. Sed quia ſine cupiditate homines nulla actione eſſent præditi, nec magis moverentur, quam ſtipites; vocari cupiditas poteſt vis *centrifuga* Civitatum; ea enim efficit, ut induſtrii ſint, & commodorum acerrimi perquiſitores. Ea artes & diſciplinas progenuit, ea alit.

§. VI. *Prop.* 5. Civitas naturalis eſt hominum inter ſeſe coeuntium, vita & bonis fruendi cauſa, multitudo. Ad Civitatem ergo pertinent quicumque & ſociales ſunt; & imbecillitatis ſuæ conſcientia perſentiſcunt, ſibi vitam in tuto non eſſe, niſi in ſocietate aliorum hominum; & qui ejus ſocietatis natura ſunt percupidi. Non igitur ſolis pactis initur ſocietas, ac civitas naturalis conſtituitur, ſed natura, & facto (1). Certe etiam in privatis civitatibus infantes & ſocii ſunt, & cives, utcumque pactorum ignari.

§. VII. *Prop.* 6. Totum ergo genus humanum unum eſt veluti corpus, cujus ſinguli homines membra ſunt: una civitas, cujus ſinguli ſunt cives, Deus vero imperator ſupremus. Nam & ad mutuam ſocietatem facti ſunt; & in eundem finem deſtinati; & communium vitæ humanæ utilitatum gnari; & ſimilibus propenſionibus, viribus, habitudinibus inſtructi; ita tandem comparati, ut alii ab aliis ſegreges vitam agere nequeant, niſi miſeram, ſibique nocere plurimum poſſint; conjuncti vero poſſint ſibi prodeſſe plurimum, ac eſſe, quoad natura humana patitur, beati. Itaque natura ipſa & facto unam civitatem naturalem conſtituunt. Nam quo ego altero argumento conficiam, plures lapides ad eundem fornicem ſpectare, aut plura membra ad idem corpus, niſi quia video, iis ea eſſe figuris deformata, ut & in unum coire poſſint; & natura ſua poſcant ita copulari; & ſeparata inutilia, conjuncta tandem aliquid ſint.

§. VIII.

---

(1) Aberrant a natura Hobbius & Rouſſeau, qui civitates pactis *tantum conventis* deberi arbitrantur: eſt & plurima naturæ pars, quod acute vidit Ariſtoteles.

§. VIII. *Prop.* 7. Tota hæc civitas cum ad communem, tum ad ſingulorum felicitatem conſtituta eſt. Nam & hanc felicitatem ſinguli natura ipſa & neceſſario appetunt: & conferre ad eam plurimum poſſunt, ubi in mutuam opem & vitam conſpiraverint. Quare falluntur profecto ii, qui in mutuo bello homines naſci putant, ideſt in mutuam perniciem a natura armari: id enim ſi eſſet in mutuam ſocietatem homines non generarentur, quæ in communi omnium cum omnibus bello eſſe nulla poteſt. Bellum igitur, quod ajunt, eſt exceſſus vis centrifugæ ſupra centripetam; ac propterea non naturæ eſt, ſed libidinis: accedit enim uſu vitæ ac educatione (1).

§. IX. *Prop.* 8. Finis hujus civitatis obtineri nequit, niſi temperatione duarum illarum virium, *ſocialitatis*, & *cupiditatis*. Scilicet perſpicuum eſt ubi altera alteram vincit, totam civitatem funditus perdi. Nam ſi cupiditas vicerit, diſſolvetur defectu vis centripetæ, velut olim Roma: ſi ſocialitas cupiditatem oppreſſerit, ut in nimio luxu, ac defluente voluptate, marceſcet defectu actionis, opprimeturque a cupidiori, ut XIII. ſæculo Sinenſium imperium; olim Aſſyrium, aliaque. Temperatio igitur utriuſque illius vis civitatem efficit beatam.

§. X. *Prop.* 9. Hæc ita eſſe a Deo conſtituta, dubitare non poſſumus: nam leges, quibus ſyſtema mundanum compactum eſt & regitur, a Deo ſunt, ut ex ſuperioribus conſtat. Itaque huic ordini & nos conſentaneam vitam agere debemus, ne ſupremo Dei imperio adverſemur, fruſtraque nitendo nihil aliud, niſi calamitatem & miſeriam nobis conſciſcamus. Nam quid aliud agit, qui naturæ adverſatur? Hoc ergo ſummi Imperatoris imperium lubenter agnoſcere debemus, eique læti parere. Et quamquam ad id ipſum noſtra quoque natura & utilitate rapimur; confert tamen plurimum ad id incitari reverentia Prin-

(1) Si quis quærat, cur Baniani, Indiæ veteres incolæ, pacifici ſint, & a bello, non cum hominibus modo, ſed cum belluis ipſis abhorreant, atque abſtineant? Cur in America Penſilvani? Quid aliud reſpondeam non habeo, niſi quod ita educati ac ſueti ſint. Cur autem nequeant reliqui? In eadem America ſeptemtrionali pacifici ſunt Islinenſes, ac belli refugientes, truces & inhumani Chirokenſes. Ab aſſuefactione item. Romani magni fuere bellatores, quia Marte geniti; quod ego ſic accipio, ut ab initio bello coaluerint, creverintque. Non natura igitur bellatores ſumus, ſed educatione.

Principis ipſius, qui cogere queat: quandoquidem fieri non poteſt, ut qui civitatis alicujus Principem nec reveretur, nec amat, communia civitatis jura ſervet.

§. XI. *Prop.* 10. Ea dictamina rectæ rationis, quibus illa temperatio (prop. 8.) fit & conſervatur, ſunt leges naturæ morales. Nam lex naturæ moralis eſt dictamen rectæ rationis, quo homines ad felicitatem reguntur, cum imperio ſupremo naturæ legislatoris Dei, ut late ſuperius explicuimus: dictamina autem rectæ rationis, quibus temperatio virium illarum fit, & ſervatur, ad humanam felicitatem tendunt (ex prop. 8.); quumque eæ vires a Deo ſint (9), & a Deo nobis felicitas pro fine ſit propoſita; dubitare non poſſumus, quin cum imperio Dei nobis a communi ratione promulgentur; ergo ſunt leges naturæ morales.

§. XII. *Prop.* 11. Recta ratio nobis dictat, ut præſtemus Deo primam & maximam amicitiam, ſed eam, quæ præſtanda eſt ſupremo omnium domino, benefactori liberaliſſimo, providentiſſimo gubernatori, patri amantiſſimo. Nam Deus & ſupremus dominus telluris Civitatis eſt, & benefactor, & gubernator, & pater. Quare quum ab eo tantum ſimus quidquid ſumus, ejus tantum vi conſervemur, ab eo hanc naturæ civitatem habeamus; ab eo beatitatem ſperemus; nihil prius neque majus habere poſſumus, quod amemus, &, quatenus ſcimus & poſſumus, colamus. Enimvero cui alteri is eſſe poterit amicus, qui Deo non ſit? Nam nemo alius eſt in quo plures & majores ſint rationes, quamobrem cum eo perfectam amicitiam habeamus, & pervigilantiſſime cuſtodiamus. Naturæ igitur ordini & rerum rationibus adverſatur, ideſt naturæ legi, qui Dei amicitiæ & cultui quidquam aliud antepoſuit (1).

§. XIII.

(1) Pudet me, cum recogito, fuiſſe Caſuiſtas, quorum vel Ethnicos jure puderet. Pythagoras. Plato, ac Pythagorici, Platonicique Juniores, neminem fore beatum tradunt, inculcantque ſæpe, niſi perpetuo Deum ac divina, puraque mente meditetur: illi, chriſtiani ſcilicet, haud ita fuere ſcrupuloſi, ac quaſi Deus quietum longeque a nobis ævum vivere velit, ne ſæpius exturbemus præcipiunt: nam qui ſemel in anno ut accederemus docuere, fuere illi ſeveriſſimi. Quid illis faciemus Epicureis, qui ſemel in vita ſufficere tradidere? Finis hominis, inquit Porphyrius lib. 1. περι αποχης εμψυχων eſt perpetua contemplatio τη οντος (quo nomine Deum appellant Platoni-

§. XIII. *Prop.* 12. Quilibet homo ſtudere debet, ut ſit dignus ſui amicitia, & ſibi amicus omnino eſſe debet. Nam quilibet homo ad beatitudinem a natura gignitur; ergo quilibet a natura ipſa incitatur & ut ſit, & ut bene beateque ſit, quæ ſunt duæ primæ ac maximæ naturæ humanæ propenſiones ingenitæ & communes. Ut autem ſit, ac bene beateque ſit, in id ſe comparare perpetuo debet, ut ſe conſervet, ac excolendo perficiat. Perficit autem ſe quiſque iis habitibus, quibus privata, publicaque vita tranquilla & beata efficitur. Quum autem eæ ſint virtutes: virtute ſe perficere ac beatum facere homo poteſt. Id quum efficit, amicus ſibi eſt: niſi efficiat, ne dignus quidem ſua amicitia eſſe poteſt, quæ eſſe nequit, niſi inter bonos. Itaque ſic vivere quiſque debet, ut nihil in ſe admittat, quod vereatur amico facere; nihil omittat, quod amicitia poſcit. Diſtinguendum igitur eſt inter hanc, de qua loquimur, amicitiam, & amorem, quo omnes naturaliter ſe amant. Eſt enim amor ille naturæ ὁρμὴ, *impetus*; hæc vero amicitia rationis & electionis. Illo rapimur in naturam conſervandam; hac in virum bonum efficiendum. Quocirca quamquam nemo eſt, qui odiſſe ſe poteſt; plures tamen ſunt, qui nec ſibi ſunt amici, nec ea amicitia digni; quandoquidem qui ſi ſic ut ſecum, ita cum aliis vivant, jure illis inimiciſſimi eſſe videantur. Hinc ego omnia hominis adverſus ſeipſum officia deduco. Quumque hanc amicitiam natura ipſa præcipiat, ut demonſtravi; ea quoque omnia officia præcipit, quæ inde conſequuntur.

§. XIV. *Prop.* 13. Ex vi naturæ omnes homines mutuam ſibi debent amicitiam. Primum amicitiam inter æquales natura eſt conſtituta: omnes autem homines æquales naſcuntur (prop. 1.); ergo in naturali alii ergo alios ami-

---

tonici) & τὸ ζῆν κατὰ νοῦν, & *vivere ſecundum Mentem* (illam ſcilicet ſempiternam, quo mundus continetur) ad eamque omnia referre. Quin quo ad illam αἰώνιον οὐσίαν *æternam eſſentiam* nobis pateat aditus, danda, inquit, nobis eſt opera, ut impura omnia ac polluta, quæ a corpore, vitæque hujus commercio contraximus, eluamus, nudæque mentes ad nudam mentem accedamus. Quoties vero? perpetuo. Nos ſemel in vita? Oh ſcelus! Vereor ut intellexerint τὸ divinum verbum, *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*. Qui nempe hodie? Quotidie: quotidie ergo rogandus.

amicitia; quam adulti non delere, nec fœdare, ſed fovere debent, ſi ſecundum naturam vivere volunt. Deinde omnes homines in mutuam ſocietatem generantur (prop. 2.), quæ ſine mutua amicitia vera eſſe nequit. Tum ſibi debent amicitiam; ergo ſibi debent, ut ſint viri boni; inter bonos vero natura ipſa communis amicitia eſt. Tandem in mutuam felicitatem conſpirare debent, quæ ſine mutua amicitia obtineri nequit. Ac vero fac omnes ſibi mutuo eſſe amicos, erunt omnes viri boni, omneſque beati: nam quæ vitam humanam miſere miſeram faciunt, ea ſunt mala, quæ aut noſtra nobis ignorantia, vel malitia procreat, aut alii aliis inimiciſſime inferimus. Quæ a natura ſunt, nec mala ſunt, ſi ex fine æſtimentur, ut ego alias demonſtravi, & quam pauciſſima ſunt. Pone item omnes ſibi mutuo eſſe inimicos & infeſtos, quid vita humana turpius ac miſerius? Quocirca ſi ipſa rerum natura noſtri felicitatem exigere videtur, & eam appetimus omnes; eaque habetur, ubi omnes omnibus amici ſunt; diſterminatur, ubi alii aliis mutuo ſunt infeſti; hæc erit verum præſentis vitæ tranquillitatis adipiſcendæ medium, illudque propterea natura ipſa præceptum.

§. XV. *Prop.* 14. Amor Dei reprimit eam cupiditatem, quæ ſocialitatem deſtruit, ac propterea eſt temperationis primarum corporum civilium virium lex moralis. Nam amor Dei: 1. efficit, ut ceteros homines ſincerius amemus, velut ex eodem patre progenitos, atque idcirco noſtros fratres; ergo promovet ſocialitatem; ex quo fit, ut ea cupiditas, quæ naturæ civitatem diſſolvit, frænetur. 2. Amor Dei figit animo longe nobilius & præſtantius objectum noſtræ cupiditatis, quam ſunt ea, quæ tellus nobis præſtare poteſt; ergo cupiditatem terreſtrium hujuſmodi bonorum minuit, ideſt eo adducit, ut non plura cupiamus, quam quæ huic vitæ commode tranſigendæ ſunt neceſſaria. Quum autem ea rationis rectæ dictamina, quæ temperiem ſocietatis & cupiditatis efficiunt, ſint leges naturæ morales (prop. 10.); ſequitur amorem Dei eſſe legem naturæ moralem.

Corollarium. Ex quo ſequitur, ut ſit & religio. Nam tota religio Dei amore continetur. Evangelium igitur cum natura conſentit.

§. XVI. *Prop.* 15. Amor aliorum temperat eam cupidita-

ditatem, quæ ſocietati adverſatur: quapropter eſt lex naturæ moralis. Scilicet qui alios amat, is nolit ita eſſe cupidus, ut omnia ad ſe trahat: ſunt enim inter ſe oppoſita; ergo is amor cupiditatem ſocietati noxiam temperat. Itaque eſt lex naturæ moralis (propoſ. 10.).

§. XVII. *Prop.* 16. Amor Dei cum odio aliorum deſtruit ſocietatem; nec verus eſt amor; ac proinde contra legem naturæ. Ac prima pars eſt per ſe perſpicua: nam ſi omnes homines ſeſe mutuo oderint, ſeſe quoque mutuo aut fugient, aut deſtruere conabuntur; nulla ergo erit ſocietas. Amor ergo Dei cum odio aliorum deſtruit ſocietatem.

Altera pars. Amor ſocietatis ex Dei voluntate eſt (prop. 13.); ergo odium contra Dei voluntatem. Porro amor Dei contra Dei voluntatem non eſt verus amor; ergo amor Dei cum odio aliorum non eſt verus amor.

Tertia tandem per ſe patet: nam hic amor cum odio aliorum eſt contra dictamina rectæ rationis; ergo contra legem naturæ (prop. 10.).

Scholion. Lege Muhammedana præcipitur ita amare Deum, ut alios propter amorem Dei odio habeant, ac diſtermineat; cum natura ergo & Deo pugnat. Lege Chriſti & inimicos diligere debemus; ex quo ejus præcellentia ac divinitas patet (1).

§. XVIII. *Prop.* 17. Amor Dei cum odio noſtri nec verus eſt amor, & ſocietatem deſtruit, ac contra legem naturæ eſt. D. pr. pars. Dictamen rectæ rationis eſt, ut nobis amici ſimus (prop. 12.): ergo ex voluntate Dei eſt: nos ergo odiſſe contra Dei voluntatem. Jam amor Dei contra Dei voluntatem non eſt verus amor; amor ergo Dei cum odio noſtri non eſt verus amor.

Secunda pars. Nequit alterum amare, qui ſibi odio eſt; ergo inimicitia adverſus nos deſtruit ſocialitatem, ac propterea ſocietatem.

Tertia pars. Amicitia Dei cum inimicitia noſtri eſt contra ea dictamina rectæ rationis, quæ ad temperiem virium primitivarum corporis politici pertinent (ex 1. & 2. parte); ergo contra naturæ legem.

(1) Itaque oratio chriſtiani eſt, *Pater noſter &c.* Quorum vero pater? *Pater omnium*, inquit Apoſtolus. Fratres ergo ſumus omnes. Qui igitur odia nationum tuentur, qua poſſunt fronte Deum patrem omnium interpellare? Licet odiſſe vitia, non homines.

Scholion. Odium noſtri cum dico, non *relative* dico, ſed *abſolute*. *Relative* enim oportet nos odiſſe, ut Deum rite amemus; ideſt omnia ea nobis denegare, quæ cum Dei amicitia, & obſequio pugnant.

§. XIX. *Prop.* 18. Amor aliorum cum odio noſtri nec poſſibilis eſt, & ſocietatem deſtruit.

D. 1. p. Quia ſocietatem nemo amat niſi conſcientia imbecillitatis; ergo ob amorem ſui. Hoc amore homo ſpoliari nequit, ut nequit privari conſcientia imbecillitatis poſſibilis ergo non eſt.

Secunda pars. Si omnes homines ſeſe oderint, nemo alterum amabit (ex pr. parte); ergo odium noſtri ſocietatem evertit.

§. XX. *Prop.* 19. Lex naturæ eſt, ut tres illæ amicitiæ minime ſeparentur. Lex naturæ eſt dictamen rationis rectæ, quo vires naturæ humanæ primitivæ ita temperantur, ut ad felicitatem hominem perducant (propoſ. 10.): tale autem eſt vinculum trium illarum amicitiarum (ex ſuper.): eſt igitur naturæ lex.

Scholion. Si quis attente animo ſuo cogitet, is intelliget & ſejungi non poſſe eas, quas dixi, amicitias, & ſejunctas intercidere omnes. Nam fieri non poteſt, ut quis ſibi ſit amicus, qui nec Deum ſui parentem, ac totius mundi gubernatorem amet, nec ſocietatem, ſine qua non ſolum miſer ſit neceſſe eſt, ſed ne ſit quidem: nec Deum amare poteſt, aut ſocietatem quicumque ſibi odio eſt, quique ſe diris devovit. Ex quo & illud ſequitur, ut ſejunctæ illæ amicitiæ non ſolum algeant, ſed convellantur ſtirpitus. Vir ergo bonus, virtutis ac felicitatis ſuæ amans ita ſecum apud animum ſuum reputabit, ſe nec bonum eſſe poſſe, nec porro felicem, niſi ſancte tres illas amicitias cuſtodierit.

§. XXI. Ac officia hominum ab his principiis, quæ ſuapte natura clara ſunt, derivari facile poſſunt. Sed illud animadvertendum eſt, quæ actiones humanæ lege naturæ reguntur, non omnes eodem modo regi. Nam ſunt quas ἁπλῶς *abſciſſe* ac *ſimpliciter* lex naturæ præcipit, aut prohibet: ſunt quas πρός τι *relative* tantum: ſunt item quas ſuadet, aut diſſuadet: tandem quas permittit. Alteri injuriam facere præciſe & abſolute prohibet, ut nullo caſu liceat. Nuptias inter fratres & ſorores *relative* tantum, ut ſupervenire cauſæ poſſint, quibus liceant, veluti ſi ad fra-

fratrem & ſororem genus humanum referatur totum, ut quum homines eſſe cœpere. E duobus bonis melius eligere ſuadet, non præcipit. Nuptias adulto humano genere ſingulis non præcipit, ſed permittit. Hæc Philoſophus accurate perpendere debet, ut ſcilicet quæ ſint hominum jura, quæ ex lege naturæ proficiſcuntur, ac quoto gradu honeſtatis vel turpitudinis actio ſit, diſcernere poſſit.

§. XXII. Illud difficile definitu videtur, quæ regulæ ſervandæ ſint; ut id dignoſcatur. Ego ad ſequentes hic conferam.

I. Quæ cum amicitia Deo, nobis, aliis debita e diametro pugnant, *abſciſſe* lege naturæ vetantur. Nam eam amicitiam abſolute naturæ lex præcipit. Ita impietas, Dei negligentia, ſuicidium, mutilatio, ſanitatis oppreſſio voluntaria, homicidium, adulterium, calumnia, furtum, convicium &c.

II. Quæ talia ſunt, ut ſine iis amicitia illa conſiſtere nequeat, lex naturæ præcipit abſolute. Ut crebra ad Deum oratio: ſui ſtudium: humanitas ac beneficentia in eos, qui indigent. Ratio eſt eadem.

III. Quæ hanc amicitiam intenſiorem & perfectiorem efficere apta ſunt, ſed omiſſa non dirimunt, lex naturæ ſuadet; Nam ſine illis legis naturalis finis obtineri poteſt. Talis eſt perfectio virtutis heroicæ. Huc pertinent conſilia evangelica.

IV. Ea, quæ talia ſunt, ut ſi adſint amicitiam quidem illam non dirimunt, ſed non ſinunt eſſe plenam & perfectam, lex naturæ diſſuadet. Ejuſmodi eſt urbanitas. Ex eadem ratione.

V. Ea, quæ ſeu omittantur, ſeu fiant, amicitiæ illi nec derogatur quidquam, nec additur, permittit naturali libertati. Nam ea ſunt extra finem legis.

VI. Quæ generatim conſiderata amicitiam iſtam lædere comparata ſunt, ſed in quibuſdam circumſtantiis poſita malignitatem illam deponunt, *relative* vetat. Ita neminem nec percutias, nec increpes, nec ægritudine afficias oportet; niſi emendare ex officio debeas.

VII. Quæ ad amicitiam ſervandam generatim quidem ſunt neceſſaria, ſed quorum in tempore, aut loco, neceſſitas ceſſat, *relative* præcipit. Itaque non dabo non indigenti ſi vel enixe petat: ac ſi dari vult, pretio dare poſſum.

CAPUT XIII.

Wollaſtoni & Ashley Syckes de lege Naturæ dogma exponitur.

§. I. INter eos, ac quidem primos, qui noſtro hoc ſeculo ad legem naturæ explicandam profundo ingenii conatu ſunt aggreſſi, facile ego collocaverim Wollaſtonum Anglum philoſophum. Hic in eo opere, quod haud dudum adverſus Atheos & Deiſtas ſcripſit (*a*), penitiſſime legis naturalis indolem, atque uſum & vim expedivit. Wollaſtoni doctrinam paucis complexus eſt Ashley Syckes (1) Anglus item, ac nonnullis additamentis illuſtravit. Utriuſque igitur nos cogitata una exponemus. Juvabit profecto omni ex parte juſtitiæ atque honeſtatis fontes penitus inſpectare. Ac Syckes alia quidem ratione exorditur, quam qua ego referam; quippe qui a regula ipſa humanarum actionum initium facit, mox humanam libertatem, atque exſiſtentiam ſupremi Numinis demonſtrat, quo eam legem plene doceat. Sed ego lectoris utilitati conſulam, dum inde ejus ſyſtema enarrare, ſuſcipio, quod ille poſtremam ejus partem facit, facturus primam, ſi docendi methodo ſcripſiſſet. Ita & intelligetur facilius, & cohærebit arctius.

§. II. Hominem inter agentia libera eſſe connumerandum iis argumentis demonſtrat Syckes, quibus nulla poſſunt eſſe evidentiora. Eſt enim is indifferens ad varios habitus: nihil exploratius eſſe poteſt inter homines: nam & nullis habitibus informati naſcimur: & paullatim plures ac diverſos ipſi per nos induimus: & obliteramus alios, alios adſciſcimus, totique in diem, quum volumus, mutamur. Perſentiſcit quiſque intimitus, ſe natum aptum cum variis animum diſciplinis informando, tum etiam pluribus ac diverſis habitibus moralibus, vitiorum, aut virtutum, ac poſtremo habitibus corporis, contrahendis. Totum hoc, quidquid ſumus, quod ad hujuſcemodi modificationes pertinet, ſumus, quia volumus; nec volumus, niſi quia & intelligimus, quod

(a) *Ebauche de la Religion naturelle.*

(1) Examen de Fondemens, & de la connexion de la Religion naturelle & revelée.

quod volumus, & quod intelligimus ac volumus, poſſumus, Præterea his habitibus & viribus ita utimur, ut quandoque parte virium agamus majori, vel minori, quandoque totis. Eſt igitur cum ratione noſtra conjunctiſſima agendi, atque nos pluribus & diverſis modis, prout placitum fuerit, determinandi potentia. Hæc libertas eſt. Itaque in iis rebus, in quibus nec ratio eſt, nec libertas, nulla quoque hujuſmodi ineſt indifferentia, ſed neceſſario eodemque modo ſemper agunt. Id quod demonſtrat potentiam nos habere ad plura & diverſa nos flectendi (1).

§. III. Porro qui tali libertate eſt præditus, ut & plura ac diverſa intelligere poſſit, & in varias partes ſeſe proclinare, is niſi ex regula certa & immutabili actiones ſuas componat, neceſſe eſt, ut perpetuo aberret ab eo fine, quo natura ipſa pergit, ac tota adeo vita perturbetur. Inquiramus ergo, ſit, necne, ulla hujuſmodi in natura certa ac conſtans regula, qua homines actiones ſuas rite conformare poſſint, debeantque, & ex qua degere, ut ſint, & ut, quoad per humanam naturam licet, beati ſint. Nulla in terris gens eſt tam moribus efferata, in qua juſti & injuſti, boni & mali moralis non inſit naturalis aliquis ſenſus, non ſecus atque voluptatis & doloris: tum aliquæ ejus boni & mali notiones; ac poſtremo vocabula, quibus eæ exprimi ſolent, jactarique continenter, accuſando, aut defendendo. Inter omnes gentes, etiam barbaras, laudari quædam actiones ſolent ut juſtæ & bonæ, quædam aliæ vituperari velut aut impiæ, aut iniquæ, aut flagitioſæ: ſunt ſui ubique heroës, virtutis ſtudioſi, boni: ſunt ſceleſti, improbi: itaque pœnæ ubique & præmia. Unde autem id proficiſci dicemus, niſi ex inſita omnibus hominibus juſti & injuſti, boni & mali regula? Inſitam autem dico, quod ſtatim, ac quis adolevit, atque uti ratione cœpit, nullo alio magiſtro, niſi ipſa rerum natura, hujuſmodi regula informetur. Eſt certe hoc argumentum apodicticon. Niſi enim omnibus certa quædam ac conſtans regula ani-

 mo

(1) Cap. I. Quin nihil majori cum voluptate facimus. Euripides in Oreſte v. 334. *μεταβολη παντων γλυκυ*, *nihil varietate ſuavius*. Hominis hæc Horatio noſtro natura ep. 1. lib. 1.

Quod petit, ſpernit: repetit, quod nuper omiſit:
Æſtuat, & vitæ diſconvenit ordine toto:
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

mo eſſet informata, ad quam, velut ad amuſſim, eas actiones referrent, quas laudant ac vituperant, bonas aut malas prædicant, quid illi hujuſcemodi vocibus ſignificare vellent? Velle autem aliquid dicere, non vero inania vocabula effutire, inde ego conjicio neceſſario, quod ad hujuſmodi vocabula commoventur, atque affectibus agitantur, id quod in illis minime contingere ſolet, qui voces ſine mente projiciunt. Agitari animus nequit, niſi notionibus boni aut mali, quod per ſe eſt perſpicuum. Inſidet ergo atque infixa eſt hominum ratione utentium mentibus boni ac mali, honeſti & turpis, juſti & injuſti notio ac regula; etſi non in omnibus peræque clare ac diſtincte, nec in omnibus æque expedita & promta, ſed in ſingulis pro cujuſque cultura, exercitio, vitæ commercio (*a*). Inde ſenſus ille naturalis boni & mali, juſti & injuſti exſiſtit.

§. IV. Conſtat igitur omnes homines regula quadam uti, in eamque oculos figere, non ſolum dum de aliorum actionibus judicant, verum etiam quum ipſi agunt aliquid, aut omittunt. Hanc regulam omnes conſectantur, aut ſaltem ſequi ſe arbitrantur. Ac quod aberrent ab ea plerumque, id non fit; quia nullam habent, ſed quia aut affectibus perturbati, aut pravis educationis habitibus occupati, aut rerum ignorantia impediti, totam ejus extenſionem & uſum non ſemper pervident, nec ſemper ita inſtructi ſunt, ut in ſingulis actionibus adhibere illam ſciant. Id quod contingit etiam in ceteris artibus ferme omnibus, quarum nullus tam peritus unquam fuerit, ut ei non incidant ſæpe caſus, in quibus aut hæreat animi dubius, aut etiam, quaſi trementibus artubus, ab artis regula aberret. Hoc multo etiam difficilius eſt in morum ac vitæ civilis arte, ob multiplicem & pene infinitam rerum atque actionum copiam, & varietatem. Sed hæc ipſa rerum prope infinita multitudo & varietas, reſpectuumque multiplicitas, ac propterea diverſitas actionum pro locis, temporibus, perſonis, quin tamen quicquam ſenſui cuidam hominum communi derogetur, ſatis demonſtrant id, quod diximus, hærere hominum animis certam quamdam ac con-

(a) *Cap. I.*

conſtantem vitæ, morumque normam. Nam in tanta hac varietate nemo ullus reperitur, qui dum agit quidpiam, aut de aliorum actionibus judicat, id quod efficiunt quotidie omnes, non regulam aliquam conſectetur. Ejus rei homines item omnes do teſtes: omnes enim judiciorum, aut actionum ſuarum ex illa regula rationes proferunt. Ipſi ſceleratiſſimi mortalium ſi crucientur, ut ſcelerum ſuorum cauſas & rationes efferant, ex illa norma afferre conantur: ut etiam quum in uſu errant, demonſtrent ſe aliquam habere, ex qua velint judicari. Quocirca non id inquirendum eſt, inſit ne in hominibus juſti & honeſti regula, quum id omnes perpetuo præſeferant; ſed illud potius, quæ hæc ſit, quam vim habeat, & a quo: quod hunc in modum expedire conatur Syckes.

§. V. Rerum hæc univerſitas, cujus exigua homines ſunt pars, ita conſtructa eſt ac temperata, ut & ſingulæ naturæ res cum ſingulis uno exemplari junctæ ac copulatæ ſint; & homines inter ſeſe & cum mundo toto; ut adeo nos cum ſingulis ferme rebus, quæ nos circumambiunt, reſpectum aliquem ac concatenationem habeamus naturalem & immutabilem. Hujuſmodi connexibus, quas rerum naturæ poſcunt, ac quibus conſentanee ſtructa ſunt omnia, ut ex parvis membris animantis corpus, mundanus ordo, ejuſque pulchritudo continetur. Iis & conſtans eſt, & perpulcher, & magnificus. Turbari ergo eæ nequeunt, quin ordo iſte turbetur: ut nemo juncturas partium corporis perturbaverit, quin totum perdat. Ac quemadmodum totius univerſi ordo, pulchritudo, & æquabilitas ex conſervatione ac conſtantia hujuſmodi relationum pendet; ita ordo, æqualitas, ac ipſa denique vitæ humanæ tranquillitas & beatitudo ab iis reſpectibus tota eſt, quos cum rebus, quæ nos ambiunt, antecedunt, conſequuntur, comitantur, habemus. Qui hujuſmodi relationes & circumſpicit acute, & ſartas tectas ſervat, & nulla in parte aut violat, aut præterit, is omnium hominum beatiſſimus eſt: minus beatus, qui aut ignorat quandoque, aut negligit, aut videns prudens violat: ut miſerrimus, qui, contra quam natura fert, perpetuo iis adverſatur, velut qui cum adverſo mundo colluctatur; aut qui pro veris hominum aut inter ſeſe, aut cum aliis rebus, relationibus, falſas ipſe comminiſcitur, iiſque velut veris obtemperat, homo non naturæ, ſed imaginarius ac phanta-

ſticus. Rerum has relationes *veritatem realem* appellant Wollaſtonus & Syckes. Hanc veritatem, ajunt, quilibet, qui nec ſenſibus, nec ratione ſit deſtitutus, ipſe per ſe animadvertere, & intelligere poteſt. Sunt enim res, cum quibus hos habemus connexus, in propatulo omnibus expoſitæ: natura quoque ipſa earum relationum nos admonet: nam & nos inde affectibus concitat, & tranquillitatem, atque ingentes voluptates in iis procreat, qui ſecundum naturam vivunt; & perturbationem, ac dolores vehementiſſimos in iis, qui cum natura pugnare inſtituunt. Ergo & ex rerum ipſarum contemplatione, & ex uſu atque commercio vitæ hoc in nobis ingeneratur decretum, *oportere rerum naturam ſequi*, ideſt, ut Philoſophi iſti loquuntur, *veritatem realem*. Quo modo primas æternaſque Picturæ regulas ab illis rerum proportionibus hauriunt pictores, quas natura ſequuta eſt. Eas qui probe imitantur egregii ſunt ſummique: qui deſciſcunt, artis imperiti ſunt habendi. In natura igitur atque mundo tota eorum eſt ars. Itidem in natura atque univerſo prima vitæ ars, a qua philoſophi expromant neceſſe eſt.

§. VI. Hæc igitur illa regula eſt, quam omnes homines a natura ipſa naturaliter diſcunt, ac ſenſu quodam communi ſentiunt, quamque ſequi profitentur. Inde bonos aut malos prædicant, quoſcumque prædicant. Ea regula informata ratio leges civiles populis dictavit. Quid enim aliud ſunt civiles leges, quam peculiares regulæ, quibus homines inſtituuntur, ut ex norma naturæ vivant, ſeu ut rerum relationes, quas natura poſuit, ideſt *veritatem realem*, ſectentur? Nempe ut doceantur, quid ſingulorum expetat natura, tum clima, ſitus, viciniæ, ut ſint, & bene ſint: quid ſinguli a ſingulis: quid principes a ſubditis, ſubditi a principibus: quid cives ab exteris: quid parentes a liberis, liberi a parentibus: quid denique in omni hominum genere ac ſtatu. Porro quid homines a rebus aliis, quæ in tellure gignuntur, aut ſunt; quid a rerum omnium opifice ac imperatore Deo, ab his Deus. Plures fuere olim, antequam leges illæ deſcriberentur, plures quoque hodie ſunt nationes, quibus non alia vitæ ac morum lex. Nec eas memoro tantum, quæ nullo imperio civili continentur, ſed earum quoque multas, quæ a principibus reguntur, ut omnes ferme Americanæ, pleræque Africanæ & Aſianæ, quod ſæpe obſervatum

via-

viatoribus (1). *Veritas* igitur *realis naturalis*, ideſt rerum ordo, illa eſt, ac inſita omnibus, vitæ & morum regula prima ac ſuprema.

§. VII. Sed hæc regula eſt ne etiam lex? Legis partes duæ, *decretum*, & *obligatio*. Neque enim decreta, ſi obligatio deſit, vim ac naturam legis obtinebunt; id quod in theoreticis Philoſophorum dogmatibus, quorum nulla ſit alia vis ad nos permovendos, quam ratio, aut privata auctoritas, ſeu, quod perinde eſt, obligandos, obſervare poſſumus. Ac natura quidem, ut demonſtratum eſt, decreta vitæ, & morum in omnibus ingenerat, dum & rerum connexus naturales ipſo vitæ ſenſu docet, & ſingulos ita inſtituit, ut ex iis quum ſciant, tum poſſint vivere. Sed an etiam extimulat? An ſingulos ita agitat, ut ex iis vivere, ac agere oportere ſentiant? Indit ne ſingulis ad hanc veritatem conſectandam calcaria? Obligat tandem? Obligat profecto. Nam ita ſinguli homines natura ipſa comparati ſunt, ut naturam ducem ſectantes bene ſint & beate; ei reluctantes miſere. Decreta igitur hujuſmodi, quæ ex rerum relationibus natura in nobis imprimit, cum potentiſſimis motivis ad agendum vel ceſſandum ſunt conjuncta. Quem enim non moveat voluptas aut dolor, beatitudo, aut miſeria? Quæ ſi cum obſervantia, aut violatione eorum decretorum ſunt connexa, procul dubio intimam habent obligationem. Stimulos atque calcaria, quibus nos impellunt, ſecum ipſa deferunt. Sectatoribus tranquillitatem, & beatitudinem non oſtendunt modo, ſed revera præſtant: perduellibus miſeriam. Accedit quod neſcio quæ alia vis, quam diſtincte intelligere & explicare nequeamus, ſingulis intrinſeca, quam conſcientiam vocaverunt majores, hæc decreta comitatur ac ſacra & veneranda ſingulis efficit. Ita profecto eſt. Rerum natura non ſolum quemque hominum docet juſtum & injuſtum, honeſtum & turpe, ſed ita etiam efficit, ut honeſti, & juſti notiones mirifice nos delectent: injuſti vero & turpis turbent & infelicitent. Eſt ergo hæc vitæ & morum regula *obligatoria*. Eam obligationem qui minime ſentit, is ratione & ſenſu humano careat neceſſe eſt.

§. VIII.

---

(1) Vide Recueil des voyages, qui ont ſervi aux établiſſement & aux progrés de la compagnie des Indes Orientales.

§. VIII. Sed hæc, quæ intriſeca eſt obligatio, minime ea ad perfectam legem conſtituendam ſatis eſſe poteſt. Tangitur quidem ea obligatione, & permovetur natura humana: ſed poſtquam experimenta nos docuerunt, plures eſſe, qui aut hanc obligationem non ſemper animadvertunt; aut vehementibus affectibus perciti ei reluctantur; aut pravis habitibus corrupti ab ea tranſverſum aguntur: niſi vehementioribus ſtimulis agamur, parum profecto momenti, aut ſaltem non tantum, quantum neceſſe eſt, ad nos plene determinandos, habebit hæc ſanctio. Itaque tum perfectior erit, & vehementior, quum accedent extrinſecus graves etiam minæ, aut ingentia præmia. Nemo enim dubitabit, quin ſi ſupremus quidam totius naturæ imperator ad hanc regulam ſectandam nos aut pœnis propoſitis impellat, aut præmiis illiciat ingentibus, plena ſit & perfecta hujuſmodi obligatio. In id igitur modo inquirit Syckes (*a*), ſit ne ullus ſupremus totius naturæ opifex atque imperator, qui hæc decreta ſanciverit. Paucis ille hanc rem totam abſolvit: nam quoniam rerum generationes & ſeries ſunt plures, eæque neque ex nihilo eſſe poſſunt, neque ſine prima; eſt profecto prima rerum omnium cauſa, eaque intelligentiſſima, potentiſſima, libera. Hic Deus eſt: hic ſummus naturæ & optimus imperator. Eum nemo eſt, qui aut ignoret, quando certum eſt facilius repertum iri nationem ſine ſole, quam ſine Deo, & religione, quod Plutarchus eleganter dixit; aut poſſit ignorare, qui oculos habeat & rationem. Quoniam ergo conſtat inter omnes, & Deum eſſe, & ab eo naturæ ordinem conſtitutum; quis ignorare queat, hanc eſſe ſupremi hujus imperatoris voluntatem, ut hic naturæ ordo, ſeu, quod tantundem eſt, hæc *veritas realis* integra ſervetur? Qui enim procreavit, ſervatque immobiliter, niſi & a nobis ſervari velit? Qui nos ei ordini innexuit? Qui reluctantes natura infelicitat, beat obtemperantes? Conſtat ergo id velle. At ſi conſtat, ne in dubium quidem vocari poteſt, hujus voluntatis tranſgreſſores pœnis divinis eſſe obnoxios. Cur tam ſceleſtos haberet impunitos? Dei igitur idea, ejuſque ſupremi imperii

---

(a) *Cap. III.*

perii cum veritate illa reali connexa vim procul dubio habebit maximam ad homines ſui officii commonendos. Erit hæc extrinſeca obligatio, eaque plena & perfecta, quam ii poſſunt ignorare, qui una ignorent, aut Deum eſſe, aut univerſitatis curam gerere, aut poſiti rerum ordinis, qui ex æterna & immutabili ejus ratione proficiſcitur, acerrimum eſſe cuſtodem. Veritas igitur realis utraque illa obligatione corroborata perfecta lex eſt. Et naturalis quidem lex eſt, quia ab ipſa rerum natura in ſingulis hominibus imprimitur: & divina, quia a Deo naturæ ordo eſt, & ſervatur: & æterna, quia ſecundum æternam Dei rationem ac voluntatem.

§. IX. Interim quoniam nimio plus ampla rerum natura eſt, quam ut plene queat a mente humana comprehendi; hominesque ipſi finiti, ut facile poſſint a peculiaribus quibuſdam rebus trahi, iiſque mancipari; nihil contingere facilius poteſt, acciditque ſæpius, quam ut homines aut hujuſmodi legem non, ut par eſt, præ oculis habeant; aut ut totam ejus extenſionem non pervideant; aut ut peculiaribus objectis rapti ejus deſertores fiant. Quare factum eſt, ut Deus eandem hanc legem nova via ac ratione promulgaverit, diduxerit latius, novis motivis, novaque vi inſtruxerit, quo omnibus modis humanæ felicitati conſuleret; vim interea naturæ, & libertati noſtræ nullam inferret. Eſt hæc via *revelationis*, de qua Auctor deinceps ex inſtituto diſſerit. Ejus vim & utilitatem explicat: exſiſtentiam demonſtrat: ſed neceſſitatem elevat, in quo mirum eſt virum cetera perſpicaciſſimum non vidiſſe, ſe cum tota ratione pugnare. Sic enim ille exiſtimat, revelationem eſſe quidem utilem, atque maximas ex ea, & plures commoditates in genus humanum derivari: minime tamen neceſſariam, quod lex illa atque religio naturæ ſit ſufficiens. In quo nec humani intellectus vires, nec potentiam naturæ humanæ ſatis perpendit, nec ipſe ſecum eſt concors. Quis enim non videt, quam vaga ſit & incerta *veritas* illa *realis*, quamque ad homines maxima ex parte aut educatione ſtupidos, aut affectibus concitatos regendos inutilis? Nihil ne illum ejuſcemodi rerum populorum agreſtium hiſtoriæ docuerant? Nihil fœdi perverſique tot gentium mores? Quamquam cum utilem dicit revelationem præternaturalem, neceſſe eſt neceſſariam dicat: ſic enim decerno, nihil a Deo fieri, quod

quod quoquo modo non ſit neceſſarium. Vetus ego proverbium, nec naturam quidquam moliri ſuperflui ac ſupervacanei, nec Deum naturæ totius auctorem moderatoremque, in iis refero, quæ per ſe cuiquam perſpicua eſſe debent. Aut igitur ei negandum erat & hac altera via ac ratione Deum legem hominibus tuliſſe: aut ſi illud negari non potuit, fatendum erat, neceſſarium fuiſſe *οὐρανόθεν cælitus* Deum nos inſtituere, agereque *ἄνωθεν*, *ſuperne*. Sed non eſt opus hoc in loco repetere, quæ ſunt a nobis alias copioſe demonſtrata. Admonuiſſe tantum Lectores, ne quis hujus viri doctrina tranſverſum agatur, hoc in loco ſatis exiſtimavi (1).

CAPUT XIV.

Chriſtiani Wolfii atque Henrici Koehleri de principio legum naturalium uno & adæquato doctrina, exhibetur.

§. I. ME quoque pœnitet his in rebus, quæ ad hominum mores efformandos pertinent, quæque omnibus in medio eſſe poſitæ debent, nimis eſſe & longum & metaphyſicum. Sed quoniam ſuſcepimus magnorum virorum ſuper legibus naturæ ſententias recitare, efficere non potuimus, ut Chriſtianum Wolfium prætermitteremus, cujus tam gravia ſunt in Philoſophiam merita; ut ut ille nimius eſt in iis omnibus, quæ quoquo modo attingit, non ſubtilis modo, ſed minutus, & prolixus.

Sed

(1) Mihi hoc ineptum perridiculumque eſſe videtur, ut theiſtæ noſtri legem naturæ minime ſervandis civitatibus ſufficientem eſſe dicant, ac profiteantur, poſcantque, ut civili imperio ſanciatur iterum, vindiceturque, atque bardis hominibus, capitulatim ſaltem, explicetur; iidem negent id præclaro utilique conſilio a Deo *ἄνωθεν* fieri, aut ejus nos rei opus habere ullum. Qui igitur ſapientes Legislatores, ac Philoſophos beandis Rebuſpub. neceſſarios eſſe dicas, neges, ſi a Deo docti atque inſtructi veniant? Nec vero ignoro qua re id fiat. Scilicet tota divina hierarchia prægravat. Cui metui atque odio ſi quidem ipſi præivimus, cauſaſque odio atque ira dignas prætulimus, haud ego negabo, jure eſſe capitales: ſi vero cinædorum pravi & ſceleſti mores, ac libido infrænatæ vitæ, videant, quæſo, quid moliuntur. Quid poteſt eſſe in vita tutum Civitatum everſis ordinibus?

Sed nos ſtudebimus minus eſſe faſtidioſos, minuſque enigmaticos, quam hujus ſectæ alumni eſſe ſolent: ſic enim habeo, plura eſſe in Leibnitiana & Wolfiana Philoſophia penitus vulgaria, quæ quoniam novis inconditiſque vocabulis ab Auctoribus ſuis ſunt involuta magis, quam explicata, nova minus attentis videri poſſunt. Sed & habent Philoſophi iſti id præ reliquis proprium, ut humanas omnes notiones, etiam eas, quas communis probavit ſenſus, quæque ſuapte natura claræ ſunt & diſtinctæ, evolvant, & minutatim ſecent, ut ad ſimpliciſſimas videlicet ac primas adducant, quod nec neceſſarium ſemper eſt, & plurimam rebus quandoque obſcuritatem offundit. Henricus Koehlerus in opere de *jure naturæ in primis cogente*, quod edidit Francfurti ad Mœnum anno 1738. Wolfii doctrinam, quam ille octo tomis in quarto explicuit, in parvum ſyſtema retulit, ſed iiſdem ambagibus intricatam. Inde nos hæc more noſtro extricata paullo & exaſciata dabimus: non enim ſcholæ doctorem adornamus, ſed ad probitatem, eamque ſimplicem, lectorem inſtruimus. Ad hoc, virtutis præcepta non dixerim, quæ nequeat unuſquiſque mortalium ipſe ex ſe ſuoque animo facile expromere, ut metaphyſico doctore ſit ei opus.

§. II. Quoniam eas naturæ leges perquirimus, quibus convenienter hominem vivere oportet, qui velit beate vivere; hominis ipſius naturam omnium primum noſcere debemus, ſi eas intelligere amamus: ex hominis enim natura, cui efformandæ & moderandæ inſerviunt, ſunt hujuſmodi leges eruendæ; quas idcirco is ignoret neceſſe eſt, cui minus hominis natura eſt perſpecta. Quo modo leges, quibus horologia conſerventur, ac fini ſuo apte convenienterque ſerviant, ſcire nequit, cui hujuſmodi machinarum ſtructura ac natura ignota fuerit. A natura igitur humana Wolfius & Koehlerus juris naturæ tractationem auſpicantur.

§. III. Conſtat autem natura humana ſubſtantiis plane duabus, iiſque inter ſe quidem valde diverſis, conjunctiſſimis tamen, mentis ſcilicet, & corporis. Quum ex genio Metaphyſicorum natura entium in eorum *activitate* aut *agendi conatu* poſita ſit; corporis quidem natura ejus *vi motrice*, animi vero *vi intellectrice* continebitur. Sed hoc etiam plurimum anima a corpore diſtat, quod in hoc *na-*

turæ

tura ab *eſſentia* diſtingui poteſt, quum in illa una eademque res ſint. Corporis eſſentiam in ejus *ſtructura & inertia* Philoſophi iſti conſtituunt (*a*), quæ eſt ab agendi conatu diverſa; at vis illa intellectrix mentis eſt & *natura* & *eſſentia*. His interea omnibus conflatur homo. Quare, ut hominis natura intelligatur, utraque illa accurate eſt perveſtiganda, mentis ſcilicet, & corporis natura atque eſſentia.

§. IV. Anima ſui conſcia eſt, percipit, cogitat; rerum ſibi notiones efformat, ſentit, imaginatur, fingit; attenta eſt, reflectit; abſtrahit, & notiones conficit genericas; experitur, judicat, demonſtrat; a cognitis ad incognita progreditur; ſimilitudines rerum velociter obſervat; nexum poſſibilium perſpicit; voluptatem, tædium, dolorem perſentiſcit; appetit, averſatur, vult, non vult, mavult. Ea omnia ab ejus eſſentia & natura fluunt; itaque ei ſunt naturalia. Eadem autem ratione corporis naturalia dicimus ea omnia, quæ ab ejus natura & eſſentia proficiſcuntur, veluti eſſe mobile, irritabile, facile diffluens, grave, iners &c. Quum autem hominis natura ex utraque compoſita ſit, animi ſcilicet & corporis: inde intelligitur quæ ſint hominis naturalia, ac proinde quid ſit, *hominem congruenter ad naturam vivere* (1); nempe ſecundum hæc omnia, quæ ſibi ſunt naturalia, vitam agere (*b*).

§. V. Eæ propoſitiones genericæ, quibus plura & varia aut coexſiſtentia, aut ſucceſſiva aptantur, ut ſimiliter ſint aut fiant, *regulæ*, *normæ*, *leges* dicuntur (*c*). Ita regulas aut leges motus vocant Phyſici eas propoſitiones genericas, ſecundum quas naturales corporum motus fiunt. Quum autem ſit exploratum & certum, omnes mutationes animi & corporis, ideſt naturæ humanæ, ſecundum conſtitutas a natura regulas fieri; erunt hujuſmodi regulæ natu-

---

(a) §. 242.
(b) §. 241. (c) §. 244.

(1) Hoc & Stoici docuere; & Epicurei, & Ariſtotelici, & omnes. Nec tamen adhuc quid ſit *naturæ congruenter* vivere, ſatis eſt definitum. Sed vereor ne ea de re Euripidis illud in Oreſte dici poſſit, *κρεισσον δε το δοκειν, και αληθειας αυτη*.

naturæ humanæ leges ei inſitæ, ideſt naturales. Iis convenienter vivere, eſt ſecundum naturalia humanæ naturæ vivere; ac proinde naturæ congruenter (*a*).

§. VI. Sed quum naturæ animi & corporis, licet inter ſe arctiſſime conjunctæ, diverſæ tamen ſint; fit, ut animi naturales leges ſint a legibus corporis naturalibus diverſæ. Ac illas quidem *logico-morales*, has *mechanicas* appellat: *illæ* mentis, hæ corporis naturam modificant & moderantur. Utriſque igitur convenienter vivere, eſt naturæ conſentanee vivere: nam & utræque inſitæ ſunt ac naturales, & utriſque humana natura conſervatur & regitur (*b*).

§. VII. Jam & totam iſtam hominis naturam bipartiri neceſſe eſt: eſt enim altera *animalis*, *rationalis* altera. Ac ad primam pertinent ſenſationes, phantaſia, aſſociatio imaginum, affectus, memoria, analogia quædam rationis, appetitus ſenſitivus, affectus, inſtinctus & ſtimuli naturales, ſpontaneitas (*c*). Ad alteram vero actus reflectendi, comparandi, vis ideas genericas efformandi, judicandi, ratiocinandi, experiundi, demonſtrandi, intellectus, ratio, libertas, voluntas (*d*). Ergo leges naturæ humanæ naturales aliæ homini cum brutis communes erunt, eæ nimirum, quæ ejus naturam animalem continent; aliæ homini propriæ, quæ ſcilicet ad naturam rationalem ſpectant. Quare iterum fit, ut ſecundum utraſque vivere, ſit vivere naturæ humanæ convenienter.

§. VIII. Perſpicua ſunt hæc. Illud nunc perquirendum eſt, obligemur, necne ita vivere, & quatenus, ac qua ratione. Nam quoniam liberi ſumus, in eo, quod eſt convenienter naturæ vivere, multipliciter peccare poſſumus, niſi ita libertas noſtra determinetur, ut ſciat, & velit recte cum natura vivere; ne ſcilicet impellat illam ultra, quam par eſt, nec plus, quam æquum eſt, cohibeat, nec turbet. Eſt obligatio connexio motivorum voluntatem ad quidpiam agendum vel omittendum inflectere aptorum cum actionibus ipſis, aut omiſſionibus (*e*). Ea motiva eſſe poſſunt voluptates, aut dolores, adeoque præ-

(a) §. 280. (b) §. 275.
(c) §. 281. (d) §. 282. (e) §. 300.

præmia, aut pœnæ. Itaque illud quæritur, ſint ne ulla hujuſmodi motiva, quibus obligamur ad naturam noſtram hac, aut illa ratione, hactenus, & non ultra, ſectandam? Sed in duplici claſſe poſita eſſe poſſunt ea motiva: nam aut a natura ipſa ſunt, aut a libera voluntate ſupremi totius naturæ Principis. *Illa inſitam* & *naturalem* obligationem conſtituunt: hæc *externam*, & ut vocant, *poſitivam*. In utramque nunc inquirendum eſt.

§. IX. Obligationis nomine, quemadmodum dictum eſt, ea motiva intelliguntur, quæ flectere voluntatem queant ad agendum, aut omittendum. Ea autem eſt humana natura, ut dolore, & voluptate impellatur, aut cohibeatur; obligatio ergo dolore & voluptate continetur. Naſcitur in nobis voluptas ex conſcientia noſtrarum perfectionum, dolor ex conſcientia imperfectionum; non ſolum ergo præſens noſtri perfectio, aut imperfectio, verum etiam ſpes futuræ perfectionis, aut imperfectionis futuræ metus, motiva ſunt ad naturam noſtram permovendam apta. Quare eæ genericæ propoſitiones, ſecundum quas, ubi naturæ convenienter vivimus, perfectionem noſtram efficimus; quibus dum adverſamur, nos efficimus imperfectiores; erunt non ſolum regulæ & normæ vitæ humanæ, verum etiam leges obligatoriæ: ac ſi & ex ipſa noſtri natura intelligantur, & ſecum ipſæ naturaliter eam adnexam habeant obligationem, erunt naturæ ipſius leges & intrinſecus obligantes.

§. X. Obſervamus perpetuo plurima ex liberis noſtris actionibus, aut omiſſionibus conſequi naturæ noſtræ adverſa, aut conſentanea, quæ in ipſis actionibus aut omiſſionibus noſtris ſui habent rationem ſufficientem, cauſamque. Quum autem quæ naturæ noſtræ ſunt conſentanea ea nos perficiant; quæ adverſa, aut deteriores faciant, aut deſtruant; & quæ nos perficiunt *bona*, quæ aut deteriores faciunt, aut deſtruunt, ſint *mala*; conficitur, plurima bona, aut mala ex liberis noſtris actionibus nobis obvenire poſſe. Obligat vero nos natura ipſa noſtra urgetque intrinſecus, ad mala vitanda, ſectanda bona; quia illa imperfectiores nos efficientia dolorem ingenerant; hæc perfectiores, creant voluptatem; ergo eadem natura nos intrinſecus quoque obligat ad eas actiones edendas, ex quibus bona nobis obtingunt; vitandas vero eas, ex quibus mala enaſcuntur.

§. XI. Hinc autem ſit, ut libertas humana non ita ſibi relicta ſit, ut poſſint ei licere omnia, ad quæ pertingere poteſt: ſed opus eſſe, ut intra quoſdam terminos ejus coerceatur licentia, ideſt naturali obligatione teneatur, naturæ obligatione regatur. Quare ſi quæ ſit generalis regula, qua intelligere poſſimus, ad quæ nos natura obligat, ſeu quæ ſunt noſtri bona, quæ mala; ea lex naturæ generica erit. Nam ea & docebit quæ agenda, aut omittenda: & ad ea agenda aut omittenda naturali ſanctione doloris & voluptatis impellet, ideſt obligabit. Eam porro regulam & eſſe aliquam & intellectu facilem, hunc in modum pergit oſtendere.

§. XII. Quoniam demonſtratum eſt, naturam inſita & naturali ſanctione nos obligare ad ea efficienda, quæ nos perficiunt, vitanda vero, quæ nos imperfectiores reddunt; efficitur inde hæc generalis regula: *Quæ te ſtatumque tuum perfectiorem efficiunt, facito: ea autem, quæ te ſtatumque tuum reddunt imperfectiorem, caveto* (a). Eſt hæc naturalis regula, quia e natura ipſa noſtra & naturaliter depromitur. Cum naturali ſanctione conjuncta eſt; quia qui ea efficit, quæ ſe ſtatumque ſuum faciunt imperfectiorem, ſtatim dolore, & miſeria punitur: contra voluptate is & affluentiſſime donatur, qui ea & curat & efficit, quæ ſe ſtatumque ſuum perfectiorem efficiunt. Quare eſt generica naturæ lex, quæ præcipit ea, quæ agenda ſunt, vetatque contraria.

§. XIII. Neque vero conquiſitis argumentis indigemus, ut eam regulam intelligamus: eſt ea omnibus inſita: natura agitamur, ut ea perſequamur, quæ voluptatem & felicitatem, averſemur vero, quæ dolorem & miſeriam adducunt. Quamobrem videri poteſt ſupervacaneus totus ille rerum apparatus, quo Wolfius, atque hinc Koehlerus eam rem demonſtratum eunt. Illud potius diligentiorem operam poſtulat, ut ſciatur, quæ ſunt ea, quæ nos perficiunt, quæ natura ipſa ſunt ſectanda; quæ vero imperfectiores faciunt. Hæc niſi in claſſes quaſdam item genericas conferamus, erit ſuperior illa lex inutilis: eſt enim generalior, quam ut ab omnibus hominibus peculiaribus actionibus facile aptari poſſit. Quin, quod perverſe intelligi poſ-

(a) §. 340.

ſit, totam vitam perturbare poteſt, ac reapſe perturbat, in iis, qui ex ſua libidine vivere ſibi decreverunt. Quocirca videamus quemadmodum id illi efficiunt.

§. XIV. Quoniam duplici, ut dictum eſt, homo natura conſtat, corporis & animi; item animali & rationali; danda eſt opera ut utraque & conſervetur, & perficiatur, ſi ſanctioni illi naturali parere velimus. Quoniam autem quæ naturam noſtram conſervant & perficiunt procreant voluptatem, lætitiam, animi tranquillitatem, ſanitatem, & felicitatem denique, eam videlicet, quæ quamdiu hic ſumus haberi a nobis poteſt; quæ vero aut deteriorem efficiunt, aut deſtruunt, dolorem, ægritudinem, perturbationes, morbos, miſeriam poſtremo; erunt hæc totidem teſſeræ agendorum, aut omittendorum ex naturali ſanctione. Itaque inde intelligere poſſumus, agenda eſſe aut omittenda ex naturæ imperio, quæ acta, aut omiſſa, voluptatem, lætitiam, animi tranquilitatem, ſanitatem important: neque enim tantum natura cum iis præmium copulat, niſi ut nos ad agendum, aut omittendum impellat. Cui quoniam parendum eſt, niſi ſtulte cum ea pugnare velimus; erunt prima argumenta & manifeſta agendorum aut omittendorum. Præterea ne fruſtra quidem dolorem, ægritudinem, perturbationem, morbos, cum aliis actionibus aut omiſſionibus connexuit: voluit ergo inde nos ad agendum aut omittendum promovere. Erunt hæc ergo altera item manifeſta argumenta omiſſionum aut actionum, dolor, ægritudo, perturbatio, morbi. Quocirca eſt hæc velut vox quædam naturæ cuique intima: voluptate ea & dolore loquitur, quibus quæ imperat, aut vetat, clare illa quidem & ex æquo omnibus manifeſtat.

§ XV. Itane vero, dicet aliquis, porcorum lege vivamus? eſt enim ea ſola & tota animantium brutorum regula: ultra illam nec ſciunt quidquam, nec agunt. Non recte, inquiunt. Non alia animantia bruta uti regula, nec cis aut ultra illam efficere quidquam, eſt in perſpicuis: ſed naturæ magis impetu, quam ulla ratione ad eam ſectandam impelluntur. Nos ut bruta legem illam natura ipſa perſentimus: impetu, ut illa, animali in illam rapimur. Quid enim juvat naturam diſſimulare? Sed ratione, & libertate moderari poſſumus, & debemus, qua re illa carent. Quamobrem tum demum ea lex a mechanicis ad

ra-

rationales revocabitur, ſi ex ratione, non ex bruto tantum impetu, ſectabimur. Quæris, qua in re hic circa eam rationis uſus poſitus ſit? Nempe in hoc, ut non ex præſenti tantum voluptate, aut dolore de naturæ voluntate judicemus, ſed ex ſumma totius vitæ dolorum, aut voluptatum, atque ex ejus ſummæ cum felicitate aut miſeria connexione: Nam vitæ humanæ felicitas ex ſumma totius vitæ voluptatum æſtimanda eſt; ut miſeria ex ſumma dolorum totius vitæ. Itaque uſum ſuperioris legis ſequentes regulæ efficient rectum.

§. XVI. *Prima.* Minus bonum eſt verum malum majori bono comparatum. Quum autem natura nos obligat ad bona ſectanda, fugienda vero mala; fit ut ex eodem naturæ imperio fugienda ſint ea bona, quæ nos majoribus privant; ac propterea averſandæ eæ voluptates, quæ majores impediunt; ſunt enim minores voluptates, quibus majores impediuntur, veri mali teſſera.

§. XVII. *Altera.* Minora mala, ſi conferantur cum majoribus, ſunt vera bona. Quare minores dolores collati majoribus ſunt boni argumentum. Obligat vero nos natura ad bona conſectanda; ergo in comparatione minoris cum majori malo, minus eligendum imperat, quo majus evitemus.

§. XVIII. *Tertia.* Quæ præſentia bona impediunt, quo minus ſumma omnium bonorum, in quo felicitas poſita eſt, major ſit & intenſior, ea ſunt vera mala, ac proinde ex naturæ juſſu fugienda. Quæ vero mala præſentia efficiunt ut minor futura ſit tota malorum ſumma, qua continetur miſeria, ſunt vera bona, eaque ex naturæ imperio amplectenda.

§. XIX. *Quarta.* Malum totius eſt verum ſemper malum: malum vero partis, ſi ad totum conſervandum aut perficiendum pertineat, verum eſt bonum. Ergo ex eodem naturæ imperio, malum totius perpetuo cavendum: malum vero partis, ſi toti conſervando aut perficiendo neceſſarium ſit, complectendum.

§. XX. Si cum hujuſmodi regulis lex illa generica adhibeatur, erit illa præclara totius humanæ vitæ, omniumque hominum officiorum norma. Nam inde non ſolum quæ natura nobis debemus, ſentiemus: ſed intelligemus quoque facillime, quæ Deo, aut aliis naturalia debeamus officia. Scilicet & nos ſtatumque noſtrum conſervare de-

bere a natura diſcimus; & quæ nos conſervare aut deſtruere, perficere, aut facere deteriores, voluptas & dolor oſtendunt: tum quæ voluptates vere conſervent aut perficiant, qui vere deſtruant, aut imperfectiores reddant dolores, ſuperiores quatuor regulæ docent (§.16. 17.18. 19.). Ex quibus quum id quoque intelligatur, ad ſummam voluptatum noſtrarum, ideſt felicitatem, neceſſariam eſſe pietatem & religionem in Deum, juſtitiam & amicitiam in ceteros homines; ex eadem illa generica lege derivari poſſunt officia omnia erga Deum, & proximum. Sed explicemus poſteriora hæc duo paullo diſtinctius.

§. XXI. Ens neceſſarium exiſtentiæ & eſſentiæ eſt illud, quod ita eſt, ut pugnet non eſſe, & talem habet naturam, ut pugnet aliam habere. Quæcumque autem ſunt in natura rerum ſenſibus aut rationi noſtræ ſubjecta talis eſſe naturæ reperimus, ut nec pugnet aliam habere poſſe, nec non eſſe. Quare fit, ut nec neceſſario ſint id, quod ſunt; nec neceſſario exiſtant. In primis autem ejus naturæ eſt homo quod ad utramque ſui partem. Contingentia ergo hæc ſunt omnia, ac cum iis homines quod ad utramque ſui partem, contingentia vero ſine ente neceſſario nec eſſe, nec concipi poſſunt: alioquin ſine ulla exſiſtentiæ & naturæ ſuæ ratione ſufficiente eſſent, aut conciperentur. Exſiſtit ergo ens neceſſarium exſiſtentiæ & eſſentiæ; a quo rerum hæc natura eſt. Deum hunc vocamus.

§. XXII. Quum a Deo ſimus, ab eo quoque conſervamur; qui enim neceſſitate naturæ noſtræ non ſumus, ne eadem quidem conſervari poſſumus. Ergo dubitare non poſſumus, quin is velit noſtri conſervationem & perfectionem. Eſt autem is ſupremus noſtri Dominus; ergo ſupremus noſtri Dominus, quique poſſit & ſevere punire, & præmia magna largiri, noſtri perfectionem & conſervationem imperat. Non poteſt ergo non eſſe & cum hac etiam voluptate conjunctum ſtudium nos conſervandi & perficiendi, quod id Deo ſupremo noſtri Domino gratum ſit; & cum dolore, nos deteriores efficere, quum id ſupremi Domini voluntati adverſetur. Naſcitur autem hinc nova obligatio ad nos conſervandos. Nam quoniam obligatio voluptate, aut dolore continetur: & cum nova hac voluptate, quod Deo gratum ſit, ſtudium nos conſervandi & perficiendi conjunctum ſit; deſtructio vero aut imperfectio cum eo quoque dolore, quod Dei voluntati repugnemus;

& hæc

& hæc altera exoritur obligatio nos conſervandi, & perficiendi.

§. XXIII. Ex ſuperiori propoſitione intelligitur, leges naturales, quibus humana regitur natura, a Dei quoque voluntate vim ſuam & obligationem habere: nam Dei voluntate ita conſtructa hominis eſt natura: & eadem voluntate lex omnium illa fundamentalis, qua nos ſtatumque noſtrum conſervare & perficere nobis imperatur, ſancta eſt. Ergo ad eas conſtantiſſime colendas duplici obligatione impellimur, naturali atque cuique inſita, & externa ſeu poſitiva. Ac licet illa inſita ſit, & individua ſectetur omnes actiones, aut omiſſiones noſtras; minor tamen habenda eſt, quam externa altera divina: quia per eſt credere, leges illas colentibus majora eſſe a Deo præmia ſervata, quam quæ ipſa præſtat natura: violantibus vero ſancitas pœnas longe acriores, quam ulli naturales dolores. Quumque Deus nequeat eſſe niſi immutabilis, idem ſemper volens, idem nolens; ſunt præmia illa & pœnæ certa & immutabilia.

§. XXIV. Jam quum rerum hanc univerſitatem ad perfectionum ſuarum, & *gloriæ ſuæ manifeſtationem* feciſſe Deus videatur (*a*); eodem quoque pertinere debent leges naturæ, quum mechanicæ, tum morales. Erit ergo harum conſtantia cum univerſi fine, ideſt Dei gloria, conjuncta; perturbatio & violatio ei adverſa: ac viciſſim cultus Dei cum univerſi legibus conſentaneus: contemtus illis repugnans. Nec vero quod totius univerſi fini eſt adverſum, conſentaneum eſſe poteſt naturæ noſtræ, qui ſumus univerſi pars; aut quod eſt conſentaneum, eſſe nobis adverſum. Ergo cultus Dei inter primarias naturæ noſtræ leges cenſendus eſt. Nam quoniam is fini totius rerum univerſitatis conſentiens eſt, eſt & naturæ noſtræ, quæ univerſi pars eſt, conſentaneus: ad ea vero, quæ naturæ noſtræ conſentanea ſunt, naturæ lege obligamur: fit itaque, ut & quia cum ſumma voluptatum noſtratum conſentit, & quia conſentit cum voluntate Dei, inſita, & externa obligatione ad Dei cultum obligemur. Quare eadem illa regula naturæ generica fons eſt officiorum etiam eorum, quæ Deo debemus.

§. XXV. Nec vero difficile eſt inde quoque officia ad-

 ver-

(a) *Wolf. in Theol. natural.* §. 815. & *ſeqq.*

verſus alios homines derivare. Nam quoniam ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum & perficiendum obligamur; nec in nobis habemus ea omnia, quæ ad id ſunt neceſſaria; eorumque partem magnam conferre in nos alii homines poſſunt; nec tandem ea bonorum communio ſine reciproca amicitia haberi poteſt; fit ut amicitia cum aliis hominibus ſit ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum neceſſaria, ac propterea ut ad eam ita obligemur, ut ad noſtri cuſtodiam, & culturam.

§. XXVI. Atque hæc fere ſunt, quæ Wolfius & Koehlerus ſuper naturæ humanæ legibus docuere, nimis quidem illa abſtruſa, & intricata, extraque hominum conſuetudinem; ſed vera tamen & perpulchra. Non autem oportet hoc in loco regulas illas, etſi nimis ſint procul dubio genericæ, & a communi hominum uſu remotæ, latius diducere, quod illi, & nimis quidem prolixe, efficiunt: nam & eorum libri in manibus ſunt omnium, & non admodum difficile eſt Philoſophis noſtris, qui in ſuperioribus inſtituti ſunt, obvenientibus ſpeciebus aptare. Interim qui penitus totam hanc rem cognoſcere vult, non ſine magna utilitate (1) Wolfianum opus *Juris naturæ methodo ſcientifica pertractatum* recuſum Lipſiæ anno 1745. leget. Niſi enim toto cælo aberro, nemo ante Wolfium Leges & Jura hominum naturalia copioſius & e ſuis fontibus penitus hauſtas docuit. Habet, non pugno, operis prolixitas quod deterreat hujus ævi homines delicatulos, minimæque lectionis & contemplationis: ſed labor multa utilitate non compenſatur modo, ſed longe vincitur. Interim lectorem amat Philoſophum, nec Philoſophum tantum, ſed methodo geometricæ ſuetum. Quamquam non hic ſolum Wolfius, ſed Doctores omnes hujus diſciplinæ ſapere nequeunt, niſi Philoſopho, eique Geometræ, ideſt qui ſciat primas quaſdam naturæ veritates peracuto oculo intueri, eas corripere firmo brachio, atque in res humanas geometrico filo diducere: in quo plerique, viri ſæpe magnæ lectionis & eruditionis, peccant; in primis Grotius, qui jus hoc auctoritate magis quam ratione conſtabilire

(1) Nec ſine minori tædio, Tantæ ne molis erat homines ſua officia docere? Neſcio ego quo fato factum ſit, ut ex quo diſciplinarum moralium volumina in immenſum excrevere, totus virtutum chorus, quaſi ſcilicet giganteos cothurnos veritæ, e tellure in Cælum remearint.

bilire ſtudet. Nec ego negaverim, ſenſum nationum aut omnium, aut plurimarum magnum ſæpe eſſe hujus juris interpretem: ſed quamquam illud interpretari poſſit, conſtituere tamen nequit: quod vidit Puffendorffius, qui idcirco curioſius, quam Grotius, in naturam humanam inquiſivit: ſed defuit illi ars, qua ſcientiarum ſyſtemata conduntur: itaque ſæpius auctoritate utitur, quam demonſtratione. Auctoritas autem, ſi ratio deſit, eos in ſententiam adducere poteſt, qui quid ſit verum ignorant, aut qui jus præpoſtere ex facto petunt.

§. XXVII. Illud hic quærere ſubit animum, quid ſit, quod hoc ſæculo, quo poſt tot virorum magnorum labores, nullum exſtitit literis & Philoſophia illuſtrius, præſertim quod ad eam Philoſophiæ partem attinet, quæ mores ſpectat, nulli ferme hujus juris, minus eſſe videntur reverentes, minuſque rigidi cuſtodes, quam Europæi? Cogunt hæc tempora hanc quæſtionem Philoſophos agitare. Qua in re quid ego reſpondebo, niſi quod eſt omnibus in promtu, nos eo morum veniſſe, ut plus multo caremus ſubtiles eſſe diſputatores, quam juris ac honeſtatis obſervantes? In ingenio excolendo omnem operam ponimus: ut ſimus viri boni haud in magna ducimus æſtimatione. Quin eo luxuries ac ſeculi depravatio evaſit, ut vitia ipſa virtutum nominibus cohoneſtaverimus. Nam divinarum rerum negligentia animi *fortitudo* vocatur: jurisjurandi cavillatio *prudentia* ac *ſollertia*: fœdifragi, nulliuſque fidei homines *ſapientes* quoque audiunt: aliorum bonorum aſtuti raptores *artis* nomine obteguntur: invaſores alieni thori nuptialis *juvenes ſociales*. Ita ſingulis vitiis non honeſta tantum nomina dedimus, ſed præmia quoque. Quid igitur nobis volumus tot juris naturæ, ac morum voluminibus? Nempe imperitis ac ſimplicibus hominibus imponere, aut alii alios aſtute decipere? Latum malum, cuique non Philoſophia, ſed lex civilis, & educatio mederi poteſt. Nam niſi honeſtatis præcepta cum lacte ſugamus nutricis, ſeveraque legis civilis diſciplina ſervare aſſueſcamus, Philoſophi, ne ipſi quidem ſæpe ita, ut prædicant, honeſtatis cultores, contemtui ſunt. Sed ea eſt hujus ſæculi depravatio, ut educatio, ac legum interpretatio magis hominum ingenia ac externam vitæ pompam, luxumque ſpectent, quam mores.

Magnum pauperies opprobrium jubet

Quidvis & facere & pati,
Virtutiſque viam deſerit ardua (a)

CAPUT XV.

Veterum ſententia, jus ſuum cuique tribuendum, *e novis fontibus exprompta, novoque habitu exornata.*

§. I. HEnricus & Samuel de Coccei in iis ſunt procul dubio adnumerandi, qui omnium penitiſſime in hujus, quæ cum natura ipſa commixta eſt, legis penetralia invadere ſtuduerunt, primumque ejus fontem indagare (1). Non ego hic ſingula tantorum virorum dogmata exponam, excutiamque, quod longe eſt ab eo inſtituto, quod ſuſcepi: ſed quod caput eſt, ac iſtiuſmodi diſputationis quaſi fundamentum, *jus cuique ſuum tribuendum eſſe*, expediam, e penitiori fonte expromam, novoque, ut ego quidem opinor, adornabo habitu. Ac quamquam in eo explicando commonſtrandoque jamdudum adlaboraverim, atque minus ex eorum libris, quam ex naturæ Codice, ratione videlicet hominum communi, atque univerſi lege, eruiſſe mihi videar; cum plures tamen egregii, magnique viri mihi elucubrationibus ſuis præiverint, illis malim adſcribere, quam mihi. Sed intelliget profecto Lector, ſi utraque noverit, quam ſæpe immenſe diſtemus. Illud ego cum in omni reliqua Philoſophia, tum in hac præſertim quæram diligenter, non quid quiſque dixerit, ſed utrum ex veritatis regula, quæ in hiſce quæſtionibus non opinio eſt atque immaginatio (quæ neſcio an eſſe debeat in ullis) ſed rerum natura, atque æterna mundi lex. A qua qui abſcedunt, dum de jure & officiis diſceptant, non jura ſtatuunt, ſed corrumpunt, ac officia omnia pervertunt. Itaque odi ego jamdudum, nec ſine ratione, iſtiuſmodi librorum helluones, non rerum, ſed phantaſiarum doctores. Adeon' naturæ liber vileſcit? Sed eo fit, pu-

(a) *Horat. lib. III. od.* 24. *v.* 42.

(1) Vide quæ in Grotium ſcripſere. Parvæ Henrici theſes, quæ velut ſtamina ſunt totius hujuſcemodi doctrinæ, extant in Biblioth. Germanica tom. 1. Samuelis vero ſyſtema totum exhibet ejus ad Grotium *diſſertatio proluſoria* XII.

puto, quia tametſi ob oculos eſt omnium, pauciſſimi tamen legere didicerunt; factumque eſt adeo prave ac miſere, ut ab illo quotidie magis magiſque deſciſcentes totam morum diſciplinam humanis commentis fœdaverimus ac perverterimus.

§. II. Primum officiorum noſtrorum fundamentum, idque certum atque divinum, eſſe hoc, SUUM CUIQUE JUS INTEGRUM ESTO, magna vel barbari conſenſione docuerunt, non Græci modo Latinique; docentque hodie; nec jam tanquam acceptum traditumque, ſed velut a natura hauſtum. In eo tota & Romana verſatur Juriſprudentia, & noſtra. Hinc illa fuit ſolemnis & communis apud Græcos vox, *ὡς δίκη*, *ut jus* (1): hinc præcipuum juriſprudentiæ Romanæ præceptum, *ſuum cuique jus tribue*. Sed illa parum accurate tum veteres, cum recentes Philoſophos explicuiſſe & demonſtraſſe certus ſum, quid hoc ſit jus, quod incolume ſervandum natura præcipit: quæ nobiſcum jura naſcantur: quæ ex primævis deriventur: transferri in alios ab aliis poſſint, & quæ: quæ ſervandorum lex atque ſanctio. Hæc e natura ipſa expromere juvabit, pauciſque theorematibus comprehendere.

§. III. Principio jus hic dico quod ita in cujuſque proprietate ex mundi lege eſt, ut pugnet eſſe in alterius; cujuſque & conſcii ſumus, & liberi, niſi natura, vel pactum vetet, moderatores: quodque nobis lege mundi vindicatur. Itaque jus primum ab eo quod *commune* eſt ſecerno; tum a *lege*: nam quæ communia ſunt, non jura ſunt, etſi

(1) Jus *δίκην*, & *θέμιδα* dicunt Græci. Utraque vox pro more & conſuetudine uſurpatur ſæpe ab Homero & Heſiodo, aliiſque veteribus: *Δίκη* eſt a *δείκω dico*, *jacio*, *projicio*: nam veteres mores velut primæ juſtæ humanitatis leges fuere, dictiſque atque traditione majorum ſervabantur. *Θέμις* a *θέω*, & *τίθημι pono*, eodem tum ſenſu. Veteres igitur mortales nulla alia prima jura agnovere, quam mores. Hæc *jura naturæ* dixere poſteriores. His acceſſere præcepta gentium & civitatum. Itaque ex his tribus collectum jus privatum ſcribit Ulpianus l. 1. ff de juſt. & jur.

At illud jus, quod dixere naturæ, a cujuſque proprietatibus primam traxit originem, Henricus de Coccei Jus naturæ vocat *quod natura cuique licet*: idem, ait, eſt, atque *licitum*. Illicitum, *ἀδικον*, quod alter jure prohibere poteſt. Illud definiendum erat; *quæ ſint natura licita*. Hoc intelligi nequit ex ſolis regulis Cocceſanis. Ea igitur latius ſunt expediendæ ac ex cujuſque proprietate hauriendæ.

eſſi ſub juribus: & lex jurium regula eſt & cuſtos & vindex, adeoque communis, non propria. Qua ex re intelligitur totam hanc juris naturæ tractationem ab ea quæſtione ſuſcipi oportere, eſt, necne, ex mundi lege, aliquid in noſtra proprietate, cum naſcimur? Si ex lege & ordine mundi nihil eſt in cujuſque proprietate, nullum eſt naturæ jus: ſi eſt, quod proprium cujuſque eſt, cum in lucem emittitur, id cujuſque jus eſt; nec illud modo, ſed quæcumque ex eo legitime ſequuntur. Sed illud velim animadvertatur, non eſſe jus cum juris uſu permiſcendum: poteſt enim eſſe jus meum, atque in mea proprietate, illud etiam, quo aut uti nolo, aut nondum ſcio vel poſſum. Cum dormimus nec oculis utimur nec manibus; nec tamen minus ſunt illa in noſtra poteſtate ac proprietate. Cujus rei ratio eſt, quod jus ad naturam pertinet & ſubſtantiam hominis, uſus in arbitrio poſitus eſt.

§. IV. Quid autem proprietatem dicemus? Id putaverim, quod ita cujuſque eſt, ut pugnet eſſe alterius: nam proprietas, modo proprietas eſt, nequit duorum eſſe. Quæ ex naturæ formulis definio, non Juriſconſultorum: nam cum Philoſophis diſcepto, & in naturæ Tribunali, non cum Juriſconſultis, neque in foro. Itaque illud agamus. Proprietas ſingularis eſt, non communis. Ita trianguli proprietates ſunt eæ, quæ ita ſunt trianguli propriæ, ut pugnet eſſe aliarum figurarum, circuli, puta, quadrati, cubi &c. Si igitur eſt aliquid ita proprium cujuſque hominis, ut pugnet eſſe alterius, id ad ejus proprietatem pertinet. Quid, dicet aliquis, nonne eſt quod eſt totius hominum generis proprium? Eſt hercle vero: ſed id eo fit, quia tum totum hominum genus velut pro re individua concipitur. Ita cum dicitur propria eſt hominum ratio, nec beluis communis, velut duo individua habentur homo ac beluæ, quæ quoniam diverſa ſunt, habent aliquid proprii, quo ſecernuntur.

§. V. Has nunc proprietates perveſtigemus. Homo ita eſt homo, ut nec belua ſit, nec planta, nec quævis alia res; eſt igitur aliquid quod ita eſt hominis proprium, ut pugnet eſſe aliarum rerum. Niſi enim ſit, una res ſunt, quod & hypotheſim pervertit, & naturam. Hæc *generis proprietas* dicetur, atque ejus proprietatis cauſa homo velut una res a ceteris diſtincta ac diverſa concipietur. Hæc ergo generis proprietas hominem conſtituit: quare cuicum-

que

que competit, is eſt homo: a quacumque re abeſt, ea extra hominum genus vagatur.

§. VI. Sed tametſi quacumque patet tellus naſcantur homines, puta, Socrates, Cajus &c., nullibi tamen homo, genus, naſcitur: nam genera ratio efficit: natura non procreat niſi individua. Ergo tam eſt homo individuum ab homine individuo ſejunctus, ut homo genus ab omni rerum aliarum genere: nihil eſt in natura univerſale. Ergo ita hic homo, Plato, puta, eſt Plato, ut pugnet eſſe Xenophontem. Quod qua alia re effici dicemus, niſi proprietate individua? Eſt igitur aliquid individuæ proprietatis in omnibus hominibus cum in lucem eduntur. Naſcantur duo homines A, B, niſi eſt aliquid ita proprium hominis A, ut non ſit hominis B, & aliquid ita proprium hominis B, ut non ſit hominis A; erit A idem atque B, B idem atque A; quod pugnat eſſe.

§. VII. Dum igitur in lucem edor & homo ſum & hic homo: itidem tu: itidem quiſquis quacumque patet tellus enaſcitur. Quilibet ergo homo eſt homo *proprietate* hominis: hic vero aut ille homo proprietate individui. Sed cum non dentur in rebus genera, quæ non ſunt niſi ἔννοιαι, *notiones*; fit ut in qualibet re generis & individui proprietates unum ſint idemque. Quapropter omnis homo in ſui proprietate habet totam ſuam οὐσίαν, *ſubſtantiam*, φύσιν, *naturam*, omneſque naturæ partes, vires, dotes, facultates, ipſoſque naturales modos. Ac vero pugnans fuerit dicere aliquid eſſe in me naturaliter, quod ad mei proprietatem non pertineat.

§. VIII. Quæri hic poteſt, utrum quod in mei proprietate eſt, ita meum naturaliter ſit, ut pugnet eſſe alterius? Quo in loco ſecernere oportet proprietatem ab uſu & moderatione proprietatis. Proprietas tam mea eſt, quam ego mei, atque quam ego ego. Cum autem pugnans ſit me non eſſe me; ſequitur pugnans eſſe, mea non eſſe mea. Ita fit, ut quod in mei proprietate eſt, pugnet eſſe alterius. Sed cum ſæpe præ animi corporiſque imbecillitate noſtris proprietatibus uti vel neſciamus, vel nequeamus; nihil vetat cujuſque proprietates eſſe poſſe ſub alterius ditione ac moderatione: nam non proprietas, ſed moderatio alterius eſt. Ita liberi proprietate ſui ſunt: moderatione parentum, Cives ſui proprietate: regimine imperantis.

§. IX.

§. IX. Conſtitutis cujuſque ingenitis ac naturalibus proprietatibus, perquirendum eſt, utrum eſſe poſſint aliæ, quæ illis tempore accedant. Qua in re loco axiomatis aſſumo, *quidquid ex primævis alicujus rei proprietatibus erumpit tam evadere proprium ejus rei, quam quod naturaliter inſitum eſt*. Inſitum eſt triangulo ut tres ejus anguli duobus rectis ſint æquales; ergo producto uno latere inſitum quoque propriumque erit, ut angulus externus ſit æqualis ſummæ interiorum oppoſitorum. Proprium eſt plantæ id eſſe quod eſt; ergo frondes, flores, fructus, ſemina, quæ naturaliter ex planta erumpunt, tam ſunt plantæ propria, quam eſt ejus eſſentia & natura. Eodem modo quidquid ex primævis hominis proprietatibus naturaliter effluit in accedentibus eſt ejus proprietatibus, tamque natura ſuum, quam ſunt illæ primæ & inſitæ.

§. X. Sed homines ſunt ejuſmodi res, quæ efficere aliquid in ſeſe mutuo poſſint, alterque alteri aliquid concedere, quatenus e natura ſeparari poteſt. Itaque & inſtruere alius alium poteſt, melioremque efficere: & de ſuo aliquid ei attribuere in proprietatem: & ſubmittere ſe alteri ob ſuam incolumitatem aut utilitatem, juriumque ſuorum moderationem in eum transferre. Quæ ſi non vi nec dolo ac circumventione, ſed libera fiunt voluntate, ac prudenter ſcienterque; nihil cauſſæ eſſe poteſt cur ejus hæc omnia non fiant propria, in quem transferuntur. Nam niſi fiant propria, eſt, aut quia non ceduntur, aut quia cedi nequeunt: utrumque autem eſt pugnans.

§. XI. Proprietates ergo hominis aut ingenitæ ſunt; aut ab ingenitis enatæ; aut ab aliis ſponte translatæ. Si ſuperiora vera ſunt & manifeſta, omnes ita ejus ſunt propriæ, ut pugnet eſſe alterius. Illud nunc perveſtigandum eſt, utrum hujuſcemodi proprietates jura quoque ſint. Jus ſuperius (§. 3.) appellavimus, *quod ita in cujuſque proprietate ex mundi lege eſt, ut pugnet eſſe alterius; cujuſque & conſcii ſumus, & liberi, niſi natura vel pactum vetet, moderatores*. Hanc nunc definitionem paucis explicatiorem faciamus. I. Jus eſt *quod ad cujuſque proprietatem pertinet;* quia ſine ulla proprietate ne ullum quidem concipi poteſt jus. II. *Ex lege mundi*, quæ eſt proprietatum rerum omnium ordinatrix in communem harmoniam; ſed primum diſtributrix, quam ordinatrix: non enim ordinantur, niſi diſtincta, ac ſecreta. Præclare Græci *νομον*, *legem*, vocant,

cant, *diſtributionem*, aut *diſtribuentem potentiam* απο του νεμειν, *ſuum ſcilicet cuique tribuendo*. Hinc Ariſtoteli dicitur λογος ωρισμενος, *ratio finiens*: propria enim cuique tribuit definitque. Sine hujuſmodi lege mundi nihil eſſe poteſt, niſi chaos: in chao autem nihil cuique proprium. III. *Cujus lex mundi regula eſt, cuſtos, vindex*: vetat ſcilicet, quod proprium eſt alterius, velut ſuum uſurpare, minuere, impedire, niſi *ex jure*, reſpectu cujus illud, quod alter prætendit, proprium non eſt, nec jus. Niſi enim vetet, jus commune eſt, nec propterea jus; quia non proprium. IV. *Cujuſque & conſcii ſumus*. Nam jus tametſi in phyſica proprietate fundetur, tamen proprietas eſt moralis; quæ ſine conſcientia concipi nequit. Hinc plantæ ac belluæ & ſuas habent phyſicas proprietates, & tamen jure carere omnes, præterquam Pythagoricos (1), in probatis eſt. V. *Liberi, niſi natura vel pactum vetet, moderatores*. Quod quæ propria ſunt, in cujuſque ſunt uſu. Excipe niſi natura vetet, vel pactum. Ac illa ſemper vetat, cum uti neſcimus, vel nequimus. Hinc naturale eſt *jus patriæ poteſtatis*. Pacto partem jurium transferre poſſumus, & in his, jurium ſupremam moderationem. Ita *jus heri*, aut *domini* pacto conſtituitur.

§. XII. Expedita jam juris natura, ac ſuis cuique proprietatibus adſertis, ſupereſt ut demonſtremus, an ullum ſit cuique jus. Principio lege mundi cuique ſuæ proprietates attribuuntur, privatique uſus gratia. Super mundi ordine atque lege diſceptare nolo: hæc enim qui ignorat, ſenſibus & ratione deſtituitur. Illa poteſt aliqua eſſe quæſtio, a natura ne materiæ hujuſcemodi ſit mundi ordo atque lex coſmologica, an a præpotente aliqua mente, cujus numen toti mundo præſit? Quæ binis verbis finiri poteſt. *Generalia, atque univerſalia a parte rerum*, ut vocant, ad eam philoſophiam pertinere jubeamus, quæ tota erat chimeris paſta. Nihil eſt in rerum natura niſi ſingulare & individuum? nam hæc quæ rerum natura dicitur, & mundus, & univerſum, nihil eſt aliud, niſi ſingula- rium,

(1) Cum veteres Græci Pythagorei commercium animarum inter homines & belluas eſſe crediderint; velut a cognatis rebus earum eſum abſtinuere. Ad plantas hoc ipſum pertinere putant Indi Bramines, lædereque verentur: nec veſcuntur, niſi quia volupe illis eſſe arbitrantur e tam duris carceribus exſolvi. Vide Rogers *Indiæ deſcriptionem*.

rium, individuarumque ſubſtantiarum σύςασις, *compago ordinata*. Enimvero corporum quædam ſunt ſecta in partes infinite parvas, ut ignis, lux: quædam vel oris flatu diviſibilia, ut aer, aqua, fluida reliqua: cetera inſtrumentis partimur, atque ita, ut hucuſque nulla repererimus individua corpora minimeque partibilia. Materia ergo corporum non una eſt & individua, ſed infinitæ atomi, quarum quælibet unum ipſa per ſe eſt & ſimplex. Nulla, quod ſciamus, ratione, nullo ſenſu; nulla libertate præditæ. At ſunt quibus placet ſenſu eſſe inſtructas. Sint: nam agere liberaliter decretum eſt. Ea longe certe inferior eſſe debet, quam non jam dicam hominum, ſed brutorum animantium atque inſectorum. Proſpicere ergo extra ſe, remotoſque fines providere, media eo ducentia dignoſcere, deligere, ordinare, aptareque finibus, non magis queunt, quam oſtracæ, vermiculi, dactyli, atque ejuſmodi alia inſecta. Tum conſtantes in tanta eſſe ſapientia, ut nihil ullo tempore mutent, non magis poſſunt, quam quævis alia natura perpetuæ mutationi obnoxia. Itaque dicere non ſolum ipſas ſeſe movere perpetuo, ſed quacumque patet tellus concordiſſime congruere & in tam longa ſpatia rerum temporumque cogitationem & conſilia jacere, non minus mihi ſtultum ac perridiculum videtur, quam ſi quis dicat Capitolium, Pantheon, Trajani Obeliſcum, Ægyptias Pyramides, aut magnas & magnificas Europæ atque Aſiæ urbes, una conſpirantibus conſultantibuſque culicibus, muſcis, pediculis, vermiculis extructa fuiſſe. Quin tanto ſtultius, quanto ſingulæ hujuſcemodi inſectorum atomi ſtupidiores ſint neceſſe eſt, quam totum animal.

§. XIII. Cum igitur natura ipſa extitiſſe mundum iſtiuſcemodi ajunt Philoſophi, vitent tamen oportet expedire ac definire, quid hoc ſit NATURA. Nam ſi definiunt, nec atomos eſſe poſſe, nec ullas atomorum vires planum faciunt, hærentque in ſirtibus. Eſt, ajunt, vis quædam communis. Individua primum quæro, an dividua? Si dividua, recidunt eodem. At ſi individua, jam non corpus: nihil enim quod corpus ſit, tamque late patens, quam mundus, individuum eſſe poteſt. Deinde, ratione prædita an ſtupida & bruta? Hæc arte caret: caret vi rationalia progignendi. Rationalis ergo. Tum quantæ potentiæ, quæ tantas res nullis corporeis machinis fabri-

cave-

caverit? Certe omnipotens. A cauſa igitur incorporea, intelligente, præpotente, eſt mundus. Quid igitur ſtulti Deum tergiverſantur? Eſt ergo a Deo mundus, mundique ordo & lex. Ejus exſiſtit voluntate, nutu, imperio; quo enim alio modo exſiſteret? Ergo ejus ſapientia: neque enim in illo aliud eſſe poteſt voluntas, aliud ſapientia. At immutabilis eſt ejus ſapientia. Ergo & voluntas, qua hic eſt mundus, atque hæc mundi lex, immutabilis ergo naturæ lex.

§. XIV. Quoniam ergo lege mundi ſuæ cuique proprietates attribuuntur, atque adſeruntur; lege æterna attribuuntur, adſerunturque. Sed eo adſeruntur modo, quo cuique competunt, atque ob eos fines, propter quos naturaliter tribuuntur. At quos ob alios fines natura tribuuntur, niſi ut ſint, & ſalvi ſint? Finge tribui ut ne ſint, aut ut ne ſalvi ſint; jam ne mundi quidem ordinem eſſe ullum, aut ſalvum ſtare, jubet lex æterna; quod pugnans eſt. Quibus ex rebus fit, ut hominum proprietates ex lege mundi privatæ ſint cujuſque utilitatis, privatæ ſalutis ac felicitatis. Corporis ergo ingeniique vires non alia ratione mihi tributas docet natura, niſi ut ſim, ac bene beateque ſim.

§. XV. Cum igitur privati ac definiti uſus ſint eæ proprietates, quas mihi impertitur natura, atque naturæ lex, ideſt Dei; ſequitur, ut eadem lex, quæ mihi attribuit proprias, tibi vetet in uſum tuum, me renitente, uſurpare: vetet inutiles mihi reddere, atque fini, propter quem tribuit, ineptas. Niſi enim vero vetat, non mei præfiniti uſus ſunt; non proprietates, nec ut ſim, beneque ſim largitur Deus; quæ contradictio eſt, ac longe a Dei natura remota.

§. XVI. Sed eadem naturæ lex, quæ mihi meas adſerit proprietates, adſerit tibi tuas, ſuas cuique, item ut & ſit quiſque, & bene. Id fieri nequit, niſi ita cuique adſerat ſuas, ut aliæ cum aliis non pugnent. Fac pugnent, nulli ſuæ propriæ ſunt ac tutæ; quod item cum illa lege pugnat. Ita ergo quiſque utatur oportet ſuis, ut ne alienas lædat. Hæc eſt univerſi ſalus, quæ & ſingulorum ſalus eſt, & ex ſingulorum ſalute coaleſcit. Ergo cum illæ proprietates vireſque quibuſcumque ex cauſis incenduntur, atque ſeſe ad aliarum læſionem comparant, retundi ab aliis poſſunt, & ad naturæ æqualitatem adduci, idque ex ea mundi lege, cujus ſumma eſt *ſalus totius*. Quod ex

lege

lege mundi fit, id jure fit; jure ergo cohiberi, caſtigarique poſſunt cum petulanter, ac temere proſiliunt, & præfinitum a natura uſum migrant.

§. XVII. Jam vero ſi ob naturæ imbecillitatem ejuſcemodi proprietates nulli mihi uſui eſſe poſſunt: ſi uti neſcio, aut prave ſcio; illa ſalutis univerſi lex quam diximus, poſcit profecto, ut ii, qui ſciunt poſſuntque, mihi ſuppetias ferant, quoad ſciunt, ac, ſe incolumibus, poſſunt. Niſi enim hoc lex illa ſciſcit; nihil in commune conſulit; lex totius non eſt. Eſt autem totius lex; & ejus ſumma ſalus eſt univerſi; ſciſcit ergo. Itaque ii, qui mihi ſuppetias ferunt, qui meis proprietatibus pro me utuntur, qui ut ſalvus ſim moderantur, legi parent univerſi. Jus ergo patriæ poteſtatis, jus imperii, jus amicitiæ, ex lege univerſi ſunt.

§. XVIII. Competunt hominibus proprietates 1. ingenitæ, 2. inde enatæ, 3. translatæ (§. 5. & ſeqq.): iiſque lege mundi adſeruntur (13.), ideſt lege Dei æterna ac immutabili (ibid.); eademque lege privati, ac præfiniti ſunt uſus (14.): niſi quatenus ſalus noſtra poſcit (17.): vetatque eadem lex illas lædere (15.), præterquam ſi jure fiat (17.). Sunt autem hæc jura (11.); naturaliter ergo omnibus hominibus ſua competunt jura. 1. ingenita, 2. ex ingenitis nata, 3. aliorum voluntate tranſlata. Q. E. D.

§. XIX. Jura hominum ſunt proprietates phyſicæ, quæ lege mundi adſertæ facultates morales evadunt (11.); jura ergo a lege mundi diſtinguamus oportet; lex enim eſt regula ac vindex jurium. Sed lex mundi eſt Dei voluntas, ſapientia, natura (13.); Dei ergo voluntas, ſapientia, natura, ideſt Deus ipſe regula eſt & vindex jurium cujuſque. Ac regula quidem eſt, dum naturaliter ſuas cuique proprietates tribuit, efficitque, ut & naturaliter quiſque ſentiat, & indigentiæ conſcientia uti appetat, & ratione non alium ob finem ſibi attributas intelligat, quam ut ſit, ac bene ſit, ſalva totius ſalute. Sed qui vindex? Vindex eſt qui & adſerit cuique aliquid; & vim pœna arcet; & læſum reſtituit in integrum. Efficit id Deus, dicet aliquis? Efficit profecto. Nam niſi id efficit, vindex non eſt. At niſi vindex eſt, ne aſſertor quidem jurium; ergo nec proprietatum. Nulla eſt ergo mundi lex; auctor ergo mundi non eſt Deus. Eſt autem mundi auctor

(§. 12.)

(§. 12.); ergo mundani ordinis & legis; aſſertor proprietatum cujuſque; vindex igitur.

§. XX. Hoc, etiamſi genus pœnæ ignorem, ignorem reſtitutionem in integrum, præmia videlicet, ſatis tamen eſt, quo pernoſcam reverenda eſſe cujuſque jura, parataſque eſſe criminum pœnas, virtutum præmia. Ac vero jura ſcire neceſſe erat, quo ſervare poſſemus: neceſſe intelligere ſumma Dei voluntate ſua cuique adſeri: neceſſe Deum eſſe immutabilem eorum vindicem: at genera pœnarum quid attinebat noſcere? quid præmiorum? Immo utilius, puto, ignoramus, modo illud ſciamus, Deo eſſe digna, adeoque ſumma: nam nota minus ſæpe ex conſuetudine facimus. Ut ecce, pervenio in Sinas: quo probe ſanCteque cum Sinenſibus vivam, ſcire oportet & eſſe jura, & jurium vindicem, & parata in improbos ſceleſtoſque ſupplicia: expromta in bonos præmia. Cruces ne ſint pœnæ, an carceres, an triremes, an raptationes, an vivicomburia, quid refert ſcire?

§. XXI. Nec vero omnia pœnarum genera, quibus in ſceleſtos pravoſque animadvertit ſummus ille naturæ Imperator, ignoramus. Principio omnis jurium noſtrorum abuſus, ſeu in noſmet; ſeu in alios, ſtatim aut ipſo naturæ dolore punitur, aut aliorum vindicta ac quaſi hoſtimento. Manum mihi amputo: ipſum crimen ſibi talio eſt. Alteri amputo, neci me dedo; aut ne dedam, exilio committo: metui igitur, pavori, animi ægritudini. Ita lege mundi jura revereri diſco. Si quiſquam natura felix eſſe poteſt, aut quatenus poteſt, nequit eſſe, niſi qui neque in ſeſe ſtultus eſt, & impius, neque in alios: ſi fuerit, parata eſt miſeria. Divinitus fere Horatius noſter

. . . . Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo . . . . (*a*)

§. XXII. Deinde nulla natio eſt ſine ullo civili regimine, ſeu fixo, ſeu precario. Nationes, quæ feræ & barbaræ dicuntur, non hoc diſtant a cultis emollitiſque, ut illæ nullo contineantur imperio, quo hæc frenentur. Qui hoc ſcripſerunt, barbarorum vitam moreſque egregie ignoraſſe videntur. Eo potius differunt, quod hæ certum fixumque habent imperium, ac civile: illæ & naturali con-

 tinen-

(a) *Lib.* 3. *Od.* 2.

tinentur, & civile ad tempus ſumunt, ponuntque, cum nempe opus eſt. Bellum eſt gerendum: Imperatorem eligunt, legeſque imperii ſtatuunt. Cum debellatum eſt, ad privatas redeunt caſas. Punienda crimina: conveniunt ſeniores, ac pede ſtantes in uno decernunt pœnas, atque exequuntur. In commune conſulendum: in cœtus coeunt, diſceptant, quandoque e publica ſit re edictant. A natura eſt hoc imperium, cujus vim nemo fugit, niſi majori pœna, a genere videlicet humano extorris. Et hæc igitur vindicta ad divinas pœnas referenda eſt; a lege enim eſt mundi. Scite ergo Græci θεμιν atque νεμεσιν Jovis eſſe filias tradunt. Hinc Tragici συν θεω τιειν την δικην ajunt, cum aliquem pœnas facinorum dare oportere dicere volunt. Hinc apud veteres Gentes ferme omnes prima imperii forma, eaque ſanctiſſima, Theocratia. Hinc gentium omnium ac urbium primi fundatores Dii, Deæque creditæ.

§. XXIII. Poſtremo alterius vitæ ſenſus, & ſpes, aut metus etiam in barbaris gentibus, obtinet, obtinuitque ſemper. Nulla opinio communior. Veram, an falſam dicemus? Si veram, ut profecto eſt, tertium eſt hoc pœnarum genus in ſceleſtos conſtitutum; vereantur igitur neceſſe eſt. Si falſam, non minus tamen communis eſt; ergo a natura rerum; nihil enim quod commune eſt omnium, non a toto mundo proficiſcitur. Qui alias quærunt cauſas, ſunt adhuc in Philoſophia pueri. Si a natura; ergo a lege mundi. Ut non ſit altera vita (videant quantum de jure meo concedo) parva ne pœna eſt, eaque a natura inflicta, hoc improbos perpetuo metuere? Sed jam metum demſit Epicurus: demſit Lucretius. Ego libros eorum lego: literas oculis concipio: ſed viſcera ſcrutari voluiſſem.

§. XXIV. Mihi hæc manifeſta videntur: nihil convellere queo ſine manifeſta contradictione. Nequeo non eſſe dum ſum: nec non eſſe id, quod ſum, ac propter id, propter quod ſum: nequeo non eas habere proprietates, quas natura habeo; nec earum non perſentiſcere vim & uſum, cum ſentio. Sed ne fieri quidem poteſt, ut non hujus ſim mundi pars, cujus ſum; nec totius ſubjiciar legi. Mihi igitur illa omnia, quæ naturaliter habeo, tam certum eſt lege mundi adſeri, quam certum me eſſe, mundique eſſe partem, atque totius ordini ſubjectum. Sed an alia lex

mun-

mundi, quam voluntas cauſæ mundum procreantis, & continentis? Mihi igitur hæc omnia non lege Dei aſſeri tantundem eſt, ac nullo ordine, nec me, nec mundum agi. Si autem aſſeruntur, vindicantur profecto; plena ergo ſunt jura.

§. XXV. Illud dicet quiſpiam, cur plus nobis potentiæ tributum eſt, quam juris? Imperite: jus enim potentiam non admittit (ſæpe namque tota agendum eſt), ſed regit. *Inepta* igitur quæſtio eſt. Jus non opponitur potentiæ, ſed potentiæ aberrationibus. Itaque jus non vetat tota videre oculorum vi, tota linguæ loqui, tota brachiorum agere, toto ingenio cogitare: ſed quomodo videndum ſit, aut loquendum, agendumve, aut cogitandum, docet. Tota, licet, naturæ potentia utere; ſed ita utere, ut nec te infelicites, nec alterum: hoc jus eſt. Jus libertati tribuitur, vis naturæ. Quod ſi roges, cur plus libertatis naturalis accepimus, quam juris, eodem ineptiarum revolveris: non enim libertatem adimit jus, ſed libertatis abuſum. Hic Virgilii verſus Æneidos 1. v. 523. quo Didonem Æneas compellat.

Juſtitia dedit gentes frænare ſuperbas.

totius eſt, ut ego quidem arbitror, juris naturalis epitome. *Juſtitia*, quæ eſt quaſi juris ſtatio: *nam jura dabat*, reddebat videlicet, *legeſque viris*, quibus nempe jura ſarta tecta ſervarentur. *Frænare*, ne, ut ille dixit, proſiliret *frænis natura remotis*. *Superbas*, extra jura temere procurrentes: eſt enim ſuperbia, *ὑπερβια*, quaſi *ὑπερ βιαν*, præter vires, morales accipio.

§. XXVI. Inſitam jam eſſe ac hominum pectoribus conditam legem hanc univerſi & naturæ, ex eo fit perſpicuum, quod ea univerſum procreatum ſit & regatur. Sed illud diſceptare video, *ἰδεᾳ* ne inſcripta nobis ſit, an *συνεσει*, an vero *δυναμει*? *Δυναμει*, *potentia* innata eſſe naturalis legis ſcita ac dogma, ut axiomata Arithmeticæ, Geometricæ, ac rationis communis cetera, quidam arbitrantur (*a*): ut nimirum nemo ſit quantumvis rudis, qui, quum rationis uſum adeptus eſt, non ipſe per ſe ea intelligere queat. At in idea ac exemplari in animis noſtris inſculpi & veteres Platonici, & recentes quidam docent. Hanc opinionem Scholæ olim theologi, philoſophique rejecerunt,

(a) *Lockius de Intellectu humano.*

ac expugnarunt (*a*). Illa mihi opinio videtur vero ſimilior, *συνεσει*, *interno ſenſu* ac conſcientia perſentiri. Cur id cenſeam facit, quod quidam etiam dum minus ratiocinantur, iis percelluntur, ſicubi ſine ullo affectu prævalido facto opus ſit.

§. XXVII. Qua ex re fit, ut non facta ac omiſſa externa tantum regat vindicetque naturalis lex, verum internos quoque animi motus, atque hos prius & potius, quam illa; nam ſunt hi veluti radices, ex quibus externæ actiones pullulant. Id lex Moſaica & Chriſtiana diſertis verbis docet: ſiquidem non ſolum mœchari, ac furari, & cetera ejuſmodi vetant, ſed ipſam animi concupiſcentiam. Nec Ethnici ignoraverunt, quorum copioſe loca congeſſit Grotius ad Matth. cap. v. quem conſulat qui vult. Sed ante omnia adnotemus; eo ſine ulla dubitatione pertinere vetus illud, quod Apollini adſcripſere veteres, *noſce te ipſum*, animo ſcilicet, ut ait Cicero. Thaletis illuſtre eſt apud eoſdem reſponſum, qui roganti, *ει ληθοι θεης ανθρωπος αδικων*, *utrum Deos lateret inique qui quidpiam ageret*, *αλλ᾽ ουδε διανοουμενος*, *ſed ne cogitans quidem*, ait (*b*).

§. XXVIII. Illud etiam objectant, ſi jus & lex inſita ſunt & quaſi inſcripta in hominum pectoribus, cur, ut ait Plinius, *multi famam*, *pauci conſcientiam verentur?* Reſpondeo nullum eſſe hoc mendacio majus, nec craſſius. Primum qui verentur famam, ii conſcientiam verentur: nam etiam illa externæ honeſtatis cura, ac cuſtodia a virtutis conſcientia eſt. Deinde etiam perditiſſimi homines, modo ne fragore affectuum concutiantur, conſcientiæ ſentiunt latratus. Tota humana natura quanta quanta eſt, averſatur ſcelera. Ne unquam ſentiatur, penitus revellenda eſt. Sed, ajunt, habitus eſt educationis conſcientia. Item inſcite. Si enim eſt, miſericordia, comes conſcientiæ hujus, ab educatione eſt, non a natura, quod falſum. Deinde & amor ſocietatis ab educatione, quod item falſum. Tum agreſtes populi conſcientia ſcelerum tanguntur. Hoc errant quod quædam minus capitalia in ſceleribus non habent. Poſtremo beſtiæ parcunt cognatis. Degenerent homines a ratione, an etiam a natura animali degeneres eſſe poſſunt?

§. XXIX.

(a) *Vide S. Th.*
(b) *Laert. in Thal. n. 9.*

§. XXIX. Atque ita officiorum naturalium principium inſitum in natura, ac pectoribus hominum conſtitum, conſtat, planumque eſt: JUS SUUM CUIQUE TRIBUS: SI ULLO MODO LÆSERIS, REFICE. HÆC SUMMA UNIVERSI LEX ESTO. Quæ cum omnibus nota ſint perinde excultis atque barbaris gentibus; ſequitur diſceptationis de jure, & officiis omnes in facto verſari. Jus tribuere natura dictat. Sed ſit, necne, jus, ac quatenus, facti diſceptatio eſt. Quæritur necari alter poſſit. Si jus eſt, quis niſi aut ſtultus, aut impius conſultet? Ergo ſi diſceptatur, non de jure, ſed de facto quæritur. Generatim jus eſt cuilibet in vitam: generatim ergo ſcelus eſt necare. Quid ſi facto ſuo jure in vitam decidit? Si reus ſcilicet ſit mortis? factum ſcilicet quæritur, non jus. Subeſt ne Titius imperio Caji? Idem eſt ac ſi quæramus, habet ne Cajus jus jura Titii moderandi frænandique uſum? Factum eſt. Pater eſt Cajus; jus habet patriæ poteſtatis. Rex eſt; jus habet imperii. Vides quam brevis ſit intelligenti naturæ juriſprudentia. Sed & brevis eſſe deberet civilis inter æquos bonoſque viros. Verum temporum luxurie factum, ut dum jura legibus tueri vellemus, oppreſſerimus, ignoremuſque ſæpe, quod nec Scythæ, nec Canadenſes, nec Huttentotti neſciant.

§. XXX. Sed eo, unde diſceſſimus, redeamus. Vita, membra, ingenii corporiſque vires, naturalis libertas, ingenita cuique ſunt jura. Hæc nemo eſt tam ferus, qui poſſit ignorare. Sed ſunt ex illis nata plura, verum cum ſine alterius juris uſurpatione quæſivimus: nulla enim nobis eſſe poteſt tactio alieni juris. Liberi ergo ex juſtis naturæ nuptiis quæſiti, domitæ feræ, exculta agreſtis nulliuſque terra, arbores, quas ipſi plantavimus, ædificia &c. in accedentibus ſunt juribus. Hæc nota: tantum legitime acquiſiverimus diſceptari poteſt, quod conteſtatione jurium, monumentis, teſtibus fit. Poſtremo quæ mihi tu ob voluptatem utilitatemve tuam ceſſiſti jura, nulla vi, nullo terrore, nulla injuria, nullo dolo malo, nulla ignoratione, ac inſcientia, ſiquidem tua erant, & in tuo libero uſu, tam fieri mea æquum eſt, quam tua erant: eſt enim juris naturæ commercium. Sed in factis lites ſunt immenſæ; facta ergo noſcenda.

§. XXXI. Quantum, inquit aliquis, primævi juris vi ac facultate ex communibus telluris bonis occupare licet?

Quantum pactis conventis adſciſcere? Hoc ego haud abſimiliter quæri cenſeo, ac ſi quis interroget, quo mihi calceos ſuam, aut veſtem, quantum communium pellium, lanarumque accipere fas eſt. Nam terra commune eſt mortalium omnium patrimonium. Ei igitur quæſtioni a natura ipſa exitus atque terminus eſt præfixus. Pedem videlicet metitor, corpuſque; is juris occupandi terminus eſt, qui corporis. Latior ſi ſit calceus aut veſtis, & magno cum incommodo diffluet, & cum aliorum æquum jus habentium injuria tibi induitur. Podagra, inquis, aut callo laboro: difficilis ſum reſpirationis. Secato latius: nolo premaris. Sed ita tamen ut calceus ſit, non navicula: ut veſtis, non aula. Nonne intelligis naturam reluctari? Ut ſis & bene ſis hæc illa tibi parat, non ut iis obruaris. Ajunt, Batavæ ad promotorium bonæ ſpei coloniæ præfectum, cum donis, reculiſque aliis Afros illos pellexiſſet improvidos, ac naturæ ſervientes, tanta terrarum ſpatia occupaviſſe, ut Belgium ipſum, cujus civis erat, prope exæquarent (*a*). Cui bono? Credo ego ut Aſtronomos imitaretur; qui cum anguſtam fere domo rem habeant, amplas in Luna poſſeſſiones præripuere, ut ſi quando eo remigrent, habeat ſua ibi Ptolomæus regna, habeat Hipparcus, Tichonus, Gaſſendus. Oh prudenter factum!

§. XXXII. Quæ huc uſque demonſtrata ſunt, jura dici poſſunt perfecta & cognita. Eorum nobis tactio is vetita eſt lege naturæ, ut naturæ jus ſit vim vi repellere, & illatam injuriam, aut datum damnum talionis lege compenſare. Illud nunc demonſtrandum eſt curatius, homines omnes naſci vivereque cum jure auxilii ab iis poſcendi, quibuſcum verſantur, aut quibus inciderunt omnibus; tum autem cum juribus ſuis uti aut neſciunt, aut nequeunt, quo ſint ac bene ſint. Hoc jus, quod vi cogente careat, *imperfectum*, & humanitatis dici poteſt. Id demonſtro primum ex imbecillitate hominum naturali. Quid ita procreamur, ut quo ſimus vitales juribus noſtris uti nec ſcimus, nec poſſumus, ſi nolit mundi lex eos, quibus communem habemus naturam, nobis opitulari? Mutuam ergo ſocietatem ac mutuum auxilium hoc naturæ ordine, hocce ſuo facto imperat Deus. Eadem vero ratio eſt cum adulti aliqua

---

(a) *Kolbi deſcriptio Prom. bonæ ſpei.*

aliqua naturæ cauſa præpedimur, qua fit, ut viribus juribuſque noſtris uti nequeamus.

§. XXXIII. Oſtendo ſecundo ex natura amicitiæ ſentiente atque appetente, niſi quid eam aut præveniat, aut absterreat ex parte ſocii. Has cauſas amove, nihil antiquius in omnibus adverſus omnes progignitur, aliturque conſtanter, quam mutua amoris flammula. Ad ſocietatem igitur gignimur, cujus diſtractionem ſola efficit aut præventio ne alter noceat: quia vel alias nocuit, vel id agit, quod ad nocendum ſpectat: aut parata nocendi inſtrumenta: aut habitus aſpectuſque ad lædendum intentus. At ſocietas niſi in habitu mutui auxilii non conſiſtit.

§. XXXIV. Tertio oſtendo ex commiſeratione adverſus eos, quos mala premunt, qua omnes quantumvis ſævi corripimur, niſi illæ diſſociationis cauſæ nos avertant, quas ſupra commemoravimus. Quam commiſerationem qui *imbecillitatem animi* vocant, quo elevent, credunt ſe aliquid præclari dicere, cum tamen non dicunt; niſi quod caput eſt hujus rei: omnes enim imbecilli naſcimur: nec ita naſcimur, niſi quia in mutuam ſocietatem deſtinamur. Eum ego hominem ab hujuſcemodi imbecillitate immunem eſſe oportere puto, qui ſibi ſatis ipſe ſit ad omnia, ut ſit & bene ſit; quos Natura non procreat; quia non ſingulos homines in ſingulis planetis, velut ſegreges Cyclopas parere voluit, ſed genus integrum ſibi junctos copulatoſque ſimili natura, eademque indigentia.

§. XXXV. Cum jure igitur poſcendi auxilii naſcimur; adeoque eſt naturæ quædam civitas, ad quam omnes, qui ubique gentium procreantur, homines pertinent. A natura abhorrent ii Philoſophi, qui ab hac civitate abhorrent. Nemo hominum homini ulli natura inimicus eſt, ſed fit: nec indifferens, ſed naturæ ſimilitudine amicus ſociuſque. Eo tota univerſi harmonia ſpectat. Gentium inimicitiæ, atque hoſtilitates, quia *αναρμοϛοι non congruentes cum univerſi harmonia*, & cum hominum natura pugnat. Quas ſi foveat incendatque Politicus, mea non refert requirere: Philoſophi vero quidem, ideſt univerſi cives verique diſpectores & patroni, qui poſſint, mirandum eſſet, niſi propalam jam eſſet, e majorum ſcriniis philoſophari pleroſque omnes potius, quam e mundi regula.

§. XXXVI. Hoc jus mutui auxilii majus fortiuſque efficimus cum in civitates coaleſcimus. Nam ſparſæ olim

familiæ non alia ratione in civitates coierunt, ac civili ſe ſubjecerunt imperio, niſi ut mutuo ſibi eſſent præſidio; pactis igitur, aut facto ſuo reciproce in ſeſe id juris tranſtulerunt. At jura translata tam fiunt propria, quam ſunt ingenita. Quicumque igitur violant & communem naturam violant, & civitatis pacta, ac præcipuum cœtuum vinculum.

§. XXXVII. Illud binis verbis expediendum nunc eſt, quibus conditionibus jus hoc mutui auxilii, aut natura tribuatur, aut in civitate transferatur pactis conventis. Jura ingenita ſunt paria, pariſque in omnibus roboris: tum æque cuique cara; æque cuique a natura commendata. Ergo jus hoc mutui auxilii ceſſat in pari aut imbecillitate, aut indigentia, aut periculo.

§. XXXVIII. Jam vero jus mutui auxilii habet is qui neſcit, aut nequit ſuis uti viribus; non ergo is, qui non vult. Ergo in voluntaria alterius imbecillitate, indigentia, miſeria, periculo, nullum eſt. Quid igitur faciunt ii, qui errones, ευτραφεις, *bene nutritos*, paſcunt lactantque? Nempe ut civitates aut in vetus agreſtium gentium chaos vertant, aut in deſerta (*a*). Ajunt Indos Banianos amore in animantia (ſunt enim Pythagorici ferme omnes) quotannis baſilicas cœnas parare muſcis: alios ſuo corpore ac ſanguine per integras noctes pulices cimiceſque ſaginare (*b*). O ſanctas gentes, humanas in feras, feroces immaneſque in homines (*c*)!

§. XXXIX. Jus auxilii nullius jura lædere debet: ſunt enim inter ſeſe pugnantia humanus & inhumanus: humanus & injuſtus; nec natura pugnantia aut ſcit, aut præcipit. Tertium eſt igitur corollarium, ut ſi nequeam eſſe tecum humanus, niſi ſim alteri inhumanus, aut injuſtus, jus mutui auxilii ceſſet. Genus eſt igitur inhumanitatis, atque injuſtitiæ, quod tamen non raro fit, ut quis ſuos, vel patriam prætermittat, quo alienos, aut exteros ditet: ut hos ſpoliet, quo veſtiat alios. Sed nihil eſt in humana vita frequentius, quam hujuſcemodi homines offendere, qui ſecum ipſi & cum ratione pugnant.

§. XL. Præterea jus mutui auxilii naſcitur ex vera alterius miſeria, non ex imaginaria: natura enim in te labo-
rare

(a) *Vide gravem Tiberii orationem apud Tac. An. II. 38.*
(b) *Univerſel Hiſtory lib. XIII.*
(c) *Vide locum egregium Hermachi apud Porphyrium* περι αποχης εμψυχων *lib. I.*

rare debet, ut tibi opituler, non imaginatio. Quartum eſt ergo corollarium, ut hoc jus ceſſet, ſi non naturæ poſcas auxilium, ſed luxui: nam luxus non ex natura naſcitur, ſed ex phantaſia. Clamas opem quo byſſo & purpura induaris: quo turbam ſervorum & ancillarum paſcas: quo in cœnis Lucullanis cum helluonibus crepes: quo exercitum equorum nutrias: quo lupanaria locupletes. Reſpondeo ad naturam vivere didiciſſes. Adhuc tibi binæ, ut ceteris, manus: adhuc muſculi nervique. Indura, ſodes. (1) Hæc naturæ lex eſt, ut quiſque ſibi, quantum ſcit & poteſt, ſalvo alieno jure, proſpiciat. Quo igitur amandabimus eos miſericordes Caſuiſtas, qui furari præcipiunt, ne de ſtatu noſtro decidamus? Vix ego crediderim quemquam eſſe mortalium, qui alteri egregium conſilium ſuppeditet, quo, cum opus eſt, in ſe uti nolit.

§. XLI. Jura ſua quiſque in alium transferre poteſt, modo ne cuiquam noceat; poteſt quis igitur acquiſita bona, jura nata ex primævis, ac ipſa primitiva, pro amicitia effundere omnia, tantum ſi caveat, ne quid detrimenti, aut domus, aut Reſpublica, aut quivis alius accipiat: nam eſt hæc univerſi lex, ut ita juribus noſtris utamur, ut nemo lædatur. Hunc ego hominem omnium egregium atque humaniſſimum habebo. Ceterum nolo quiſquam opinetur, ullo nos jure ad tantum facinus obligari: virtutis eſt, ac liberæ, non obligationis. Quid attinet præcepta duplicare præ quam lex poſcit? Nam hujuſmodi homines profeſſione, non opera, Stoicos, odit ſancta Sophroſine. Homo juris obſervantiſſimus ambitu telluris contineri opus habeat. Si quis ſupervolitet, beatus is quidem.

§. XLII. Paucis nunc qua quis ratione jure ſuo excidere poſſit, ſeu culpa, ſeu delicto, ſeu crimine demonſtremus. Lex Naturæ ſua cuique jura adſerit; ergo lædere vetat.

(1) Catullus lepidiſſime ad Furium

Pulchre concoquitis, nihil timetis,
Non incendia, non graveis ruinas,
Non facta impia, non dolos veneni,
Non caſus alios periculorum.
Atque corpora ſicciora cornu,
Aut ſi quid magis aridum eſt, habetis,
Sole, & frigore, & eſuritione.
Quare non tibi ſit bene ac beate?
Hæc tu commoda tam beata, Furi,
Noli ſpernere, nec putare parvi.

tat. Si quis igitur læſit, jus læſum, ſi poſſibile eſt, aut ſi illud nequit, quod intereſt, reſtituat. Æqua ergo juris ſui parte privandus eſt. Igitur jure in eam partem excidit, ut, etiamſi nolit, auferri ab eo ſine injuria poſſit.

§. XLIII. Sed diſtinguendum eſt inter læſionem quæ forte fortuna accidit, & quæ culpa: tum inter hanc, & crimina. Si puro caſu accidat, tametſi ego caſus ſim inſtrumentum, modo culpa abſit, non a me eſt damnum, ſed a natura, & legibus coſmologicis: *αναγκαιον* eſt, *fatale*: *αναγκαιοις* autem omnes natura ſubjecti ſumus, velimus, nolimus. Ea lex mundi eſt (1). Ab ea igitur compenſatio expoſcenda eſt; ſalvo niſi jure mutui auxilii tenear. Ita ſi ventus me dejecit, caſuque tibi brachium fregi, ventus læſit; nihil ſtricto jure debeo. Sed ſi jus humanitatis locum habet, aut quatenus habet, hoc obligabor: quantum igitur ſcio & poſſum, non quantum jus tuum poſcit.

§. XLIV. Si culpa interfuit, etſi deſit crimen, ideſt dolus malus ac lædendi voluntas, integrum debeo, jureque ſtricto: nam culpæ cavere debeo & poſſum. *Niſi cavi*, lex læſo vindex adſiſtit. Non patrocinetur læſo lex mundi, jam jura negligit; quod pugnat cum legis fine, qui nequit eſſe alius, niſi cuſtodia jurium. At nihil eſt nec in natura, nec in Deo pugnantis.

§. XLV. Si crimen, ideſt dolus malus, ac nocendi voluntas, interfuit, & læſum, ablatumve jus præſtabit integrum (ex §. ſup.), & doli mali pœnam. Nam lex, quæ vetat nocere, non in factum tantum vindicat, ſed cavet etiam in futurum. Illud abſciſſione æqualis juris obtinetur: hoc remotione pravæ voluntatis. Cum illa nocendi voluntas ei, qui nocet, cara ſit & voluptati; reddenda eſt illi ingrata, atque odioſa. Id fit pœna. In injuriis igitur alteri illatis utrumque conſequimur duplicata pœna talionis; aut ea, quæ ad talionem in duplum proxime accedit. Brachium alteri ſponte obtruncaſti: quod intereſt reficies, & brachio minueris. Si nihil ſit, quo æques quod intereſt, ambobus brachiis mutilaberis.

§. XLVI.

---

(1) Quod eleganter graviterque ſcribit Euripides Med. v. 1018.

Κυφως φερειν χρη θνητον οντα συμφορας

Leviter ferre, quiſquis mortalis natus eſt, infortunia oportet, naturæ dictamen eſt, non hominum.

§. XLVI. Sed ſi non perſonæ tantum jus tuo crimine læſiſti, verum vinculum quoque vel familiæ, vel civitatis reſecueris, velut ſi patrem impie mulcaveris, ſi regem per ſacrilegium violaveris, vita lues: dignus non es qui vita fruaris, cum fontes vitæ inique turbare auſus ſis. Sacer es (1).

§. XLVII. Eadem naturæ lex, quæ jura cuique præſtat, adſeritque, jurium præſtat cuſtodiam, ſeu jus defenſionis; ſiquidem pugnans eſt tribuere jura, ideſt privati uſus proprietates, auferre jus cuſtodiæ, & tuitionis. Nam quod defendere velut privatum nequimus, commune eſt, non proprium. Igitur ſi quis mihi per injuriam jus aliquod eripere geſtit, eodem reſpectu mei decidit, aut in tantundem eſt reus. Quare ſi nulla ſit alia ratio juris mei tuendi, niſi ut tibi faciam, quod tu mihi facere contendi, jus talionis eſt, & a naturæ lege. Ergo inter jura noſtra primæva & hoc accenſendum eſt, licere vim vi repellere: licere ſublata per vim jura recuperare: modo cum his juribus jungatur clauſula, *cum nulla alia via ſuppetit jus noſtrum aut tuendi, aut vindicandi*. Sed ob eandem rationem tam tuendo, quam repetendo non licet æqualitatem excedere, ne ipſi eodem, quod propulſamus, crimine teneamur.

§. XLVIII. Sed eſt duplex vis, qua alteri reſiſtitur, una naturalis & privata, altera publica & civilis. Vi privata uti licet aut ſi eam nulli ceſſimus, aut iis in caſibus, in quibus cedere noluimus. Igitur familiæ extra imperium civile viventes, quæ integra adhuc retinent jura Naturæ: tum civitates ac regna, vi propria jura tuentur, aut læſa vindicant. Id eſt jus belli. In civitate vero, cum non adeſt tempus adeundi magiſtratum, veluti in repentinis aggreſſionibus, integro jure tuendi uti poſſumus. Ceterum ſi prævenire magiſtratum liceat, aut ſi jura jam læſa ſint, jus vindictæ ad imperantem pertinet. Quod qui invadit, aut attrectat, tum reus eſt, ſæpeque magis, quam is, a quo aut lædi timet, aut læſus eſt: ſunt enim ſacra imperan-

(1) Veteres Moſaicæ, Græcæ, Latinæque leges ſeveriſſimas in impios liberos pœnas decreverunt. Hac ſeveritate & familiæ ſteterunt olim & ſancta educatio, & rigidi ac impolluti civitatum mores. Poſtquam neglectæ, nihil amplius ſancti, nihil reverendi.

perantium jura; quia ſacra ac divina res eſt civitas (1).

§. XLIX. Jam de jure noſtro ob amicitiam generis humani concedere aliquid poſſumus, & interdum debemus (32.); idque egregiæ eſt virtutis; lex ergo patientiæ, ut pati potius injurias velimus, quam vindicare, omnium diviniſſima eſt: quippe cum divina res ſit amicitia. Quod ſi ea plures ac communiter abutantur, atque ex paucorum patientia in publicam perniciem armantur; lex naturæ vindicanda eſt, quæ omnium incolumitatem, & felicitatem ſpectat. Itaque Principes, Magiſtratus, Duces armorum, vigiles, qui duas ſuſtinent perſonas, privatam & publicam, nequeunt lege patientiæ improborum vim acuere, quin rei ſint deſertæ civitatis. Quibus addendum eſt interdum jus caritatis poſcere, ne patiamur, quo nimirum pravi ad virgulam redeant. Amor ſæpe eſt fuiſſe ſævum.

§. L. Ex quibus intelligitur non poſſe in Natura eſſe ullam jurium repugnantiam; nequit enim nec Deus jura adverſantia juribus tribuere, nec natura moralis excipere. Cum ergo pugnantia videntur, non Naturæ pugna eſt, ſed affectuum. Nam ſæpe in jura erigimus cupiditates: ſæpe cum jure decidimus, quod decidiſſe diſplicet, retinere adhuc nobis perſuademus. Potentes interdum viri ſibi jura ex phantaſia creant, quibus impune paganos, aut imbecilles opprimere ſe poſſe arbitrantur. Sunt non Naturæ jura, ſed cupiditatis: nam injurias ulli mortalium inferre tam grandibus vetat Natura, quam parvis. Quin grandes parvoſque divina lex ignorat, niſi ex virtutum merito. Jam vero injuriam intulimus: lege talionis tenemur. Eam interim omni modo fraudare ſtudemus. Philautia nobis ſuadet, nondum jure noſtro excidiſſe: pugnam jurium ac officiorum imaginamus. Ita a naturæ æqualitate recedimus. Ejuſdem generis ſunt reliquæ decantatæ jurium pugnæ, aut imaginariæ, aut fraudulentiæ: aut ſi ſunt ullæ, in obſcuro ambiguoque ſunt facto.

§. LI. Cum nequeat eſſe jurium pugna (ex §. ſup.); ne officiorum quidem ulla eſſe poteſt, ſi ex lege judicare veli-

(1) Ob id igitur exiſtimo, veteres humana divinis miſcentes, primordia urbium auguſtiora feciſſe. Nam veteres urbes omnes ferme Deorum opus fuiſſe traditum eſt. Enimvero quid divinius, quam in mutuum auxilium coire, ac vetera impiaque linquere nemora?

velimus, non ex cupiditate, praviſque affectibus & habitibus: nam officia & virtutes, quæ officia imperant, ſi quidem officia ſunt & virtutes, ex virgula ſunt rectitudinis, ex lege nempe univerſi: nec enim officium eſt ullum, nec virtus, niſi imaginaria, quæ extra illam virgulam vagatur. Qui igitur pugnam officiorum induxere, qua ſibi cupiditas conſuleret, generis humani palpatores, motumque depravatores, ſentinam pravorum judiciorum excavarunt: altero catacliſmo homines oppreſſere, tanto veteri illo pejori, quanto non ad legem vindicandam, ſed antiquandam excogitato. Occidi, inquit aliquis: rogatus pro tribunali fatebor crimen? Nega, ajunt illi: nemo ſe infamare debet: nemo ſuis ipſe manibus ſe cruci ſuffigere: hoc jus eſt cujuſque. O ſcelus! Hæc dicenda erant antequam occideres: cum res erat integra. Occidiſti? Jure in vitam decidiſti. Non te nunc, cum fateris, infamas, ſed cum crimen patraſti: non nunc te cruci affigis, ſed cum hominem homo necaſti. Vide quantum a lege diſtes, Caſuiſta. Illa hunc & non rogatum crimen fateri jubet: Tu ne rogatum quidem. Quid ſi tibi mutuum dedi? Negabis ſcilicet debere niſi rogem? O capita φρουδα!

§. LII. Inſtat, inquit alter, a tergo hoſtis: & quadrigis vehor. Elabi poſſim, ſi lora laxem. Sed turba occupat viam. Nullum eſt effugium. Vadam per dorſa hominum, an frænum compeſcam, ſinamque me trucidari? Vade, inquit palpo: prima lex eſt, ſibi conſulere. Oh latro! Nam quid ego aliud reſponſi expectaſſem a latrone? Quo facto ea turba jure ſuo in vitam exciderit monſtra, ac vade. Excidi, inquis, jure ego meo? Non; ſed adverſus illos tuere, qui invadunt. Si non potes, quid tibi cum alieno? Eſt tamen aliquid adhuc. Jus auxilii implora: debet turba. Negat, inquis. Cogere nequis: jus auxilii non cogitur (ex §. ſuperior.). Infantes ſunt, inquis. Siſte latro. Non vides te cum tuis hoſtibus ac quadrigis adverſus innocentes militare?

§. LIII. Furatus ſum, inquit iſte: ſi reſtituo, eſuriam. Tu vero, inquam, & ſitias, quo ereptum alteri jus reſtituas. Pereo, inquis. Retine igitur quoadne pereas: in id tibi jus præſtat neceſſitas. Ceterum cave ne non ex natura, ſed ex libidine ea ſit neceſſitas; nihil enim juris cuiquam libido tribuere poteſt.

§. LIV. Credidit mihi amicus ſecretum amicitiæ religione.

Ami-

Amicum prodo ac ſecreti religionem, ſi effero: patriam ſi taceo. Temere feciſti: de jure enim alieno promiſiſti, nec poteras: patriæ primum obligatus eras, quam amico. Nullum igitur amico quæſitum eſſe poteſt jus; nulla ergo pugna jurium, nulla officiorum. Pater eſt, inquis. Utrique igitur deſertore. Conſpirator eſt. Remove de propoſito: infecta adhuc re, confeſſione animum eluat. Surdus eſt, inquit. Iniquus igitur: non patriæ ſolum, ſed tui proditor, & homicida. Omni humano divinoque jure exutus eſt: tu jure & tuendi tui & patriæ defendendæ obligatione teneris.

§. LV. Ecce hic perſtrepit. Magnus hoſtis urbem obſidione cingit. Expoſcor ad cruciatus: ſed inſons ſum. Si me dedit urbs, imminente periculo liberatur. Dedet innocentem? Immo ipſum te dedas oportet: hoc pacto in civitatem coaluiſti, ut non tibi civitas, ſed tu civitati ſervires. Excidiſti ergo jure in vitam, cum ſalus publica tui cauſa periclitatur. Niſi te dedas, reus es: civitas igitur te dedet, reum improbumque civem, non inſontem. Quid ſi excubiæ dicant, perimus, ſi locum velimus tueri: deſeramus ergo? Iniqui ſunt: vitæ ceſſere, cum ſacramento rogati ſunt.

§. LVI. Illud vero non ferendum, eſſe qui & contentionem jurium inter Deum ac hominem prætendant, & in pari cauſa, aut etiam (quod iniquius & intolerabilius) potiori ex parte Legislatoris, jus noſtrum prævalere oportere doceant. O Legum perverſores! O profligatores juſtitiæ & honeſtatis! In dubio, ajunt, libertas prævalet; in contentione probabilis, ac probabilioris, ſi illud mihi favet, potius eſt. Tu igitur in contentione cum Deo, æquis partibus, illo poſthabito, totum uſurpas! Cum Legislatore naturæ tranſigere paras? Jus meum, inquit. Quod jus prædicas in cauſa cum Auctore mundi? Vel vita excidiſti, ſi ille comparet. Sed hæc flagitia inde nata, quod *ſenſum* & *cupiditatem* regulam fecere vitæ, cum illa cupiditati frænandæ data ſit. Noſtri Caſuiſtæ, quo vultu hoc Evangelicum factum ſpectabunt? Rogat Legiſperitus (*a*): *Quid faciam ut Regnum Dei poſſideam?* Chriſtus, *in lege quid ſcriptum eſt?* At ille legem recitat. Qua prolata, *bene*, inquit: *hoc fac, & vives*. Non ait, quid

---

(a) *Matth.*

quid tibi ſuadet cupiditas, quid utilitas, quid naturæ vitioſitas, quid conſuetudo. In lege quid ſcriptum eſt: Lex norma ſit neceſſe eſt, non ſenſus, non utilitas, non cupiditas. Ecce malorum ſcatebra (1).

§. LVII. Sed piget per ſingula ire. Audentiſſime dicam: nulla eſſe poteſt jurium pugna: nulla eſt officiorum: ſed factorum videri poteſt aliqua; in incerto ſæpe ſunt facta. Hæc igitur circumſpicienda: hæc definienda, prius quam de jure contendas. Sunt hæc, inquis, dura atque ardua. Cupiditati haud nego: ſed ita ſcripta hominibus lex eſt. Chirurgia lex eſt, non cœna. Quamquam hæc quæ dura videntur, molliſſima ſunt, ſi virtutem ſancte atque ex animo colere didicerimus. Facit huc quod ait alia in re Ovidius,

Dura aliquis præcepta vocet mea: dura fatemur
Eſſe: ſed ut valeas multa dolenda feres.

§. LVIII. Poſtremo illud obſervemus, eſſe jura alia aliis potiora. Cum majora ac potiora vigent, nullum eſt minorum jus: ita ſunt, velut ſi non ſint. Non igitur eſt pugna, ſed minorum jurium ceſſatio: pugna enim eſt inter duo jura æque vigentia, & oppoſita; quæ, ut diximus, nec in Deo eſſe poteſt, nec in ea lege, quæ eſt a Deo. Quæ, inquis, majora ac prima? Jura in vitam primum ſervandam, tum beandam nobis attributa ſunt. Vita ergo primum jus eſt: nullum eſt ei æquale. Sequuntur altero gradu membra, inſita vitæ inſtrumenta: tertio bona adſcititia, quæ item inſtrumenta ſunt vitæ: quarto ordines pacatiori vitæ ſervientes &c. Philoſophemur ex natura ac lege, nihilque horum eſſe poterit perplexum. Cum diarios ejuſcemodi, qui ad manus ſunt libellos, aut immenſa loquacium volumina totum eruditionis noſtræ fundum fecerimus, omnia erunt & obſcura, & implexa. Dicamus magnanime

. . . . abite
Illuc, unde malum pedem tuliſtis,
Sæcli incommoda . . . . .

Sed

(1) Jugurtha *poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur ſæpe eo tacitus reſpectans, poſtremo dixiſſe*, URBEM VENALEM ET MATURE PERITURAM, SI EMPTOREM INVENERIT. Salluſt. Jugurth. pag. 161. Glaſquæ 1751.

Sed corripiamus vela, ac leges naturæ perſcribamus præcipuas, atque e naturæ penore.

I. *Jura cujuſque ſeu illa ingenita, ac primæva, ſeu inde nullius injuria enata, ſeu procul omni dolo malo translata, vitæ cujuſque fulcra ſunto: ſarta tecta ſervantor: nulla cuiquam in ea tactio eſto, niſi quantum is voluerit ſiveritque, qui dominus eſt.*

II. *Qui aliorum jure ulla in parte læſerit minueritque, aut inutilia reddiderit: aut clepſerit, vel rapuerit: aut circumventione, ullove dolo ad ſe traxerit, in tantundem talio eſto: eo jure excidat, quod alteri aut abſtulit, aut inutile reddidit. Ea lex eſt mundi: ea Dei præpotentis atque rerum naturæ vindicis.*

III. *Sed poſtquam corrupta jura refecit, ne ſe elutum jam ſcelere putet, quouſque legi mundi gubernatrici ſatis plene fecerit. Quiſquis in naturæ civitate reus ſua ſponte factus eſt, naturæ fiſco deditus eſt ad noxam. Divinas ergo luat pœnas oportet.*

IV. *Jura ita quiſque partitor, ut ſciat alia eſſe mundi Imperantis ac Domini: alia ſui: alia aliorum: alia perſonarum, aut familiarum privata, alia publica Urbium. Singulis ſua præſtato integra: nullius lædito.*

V. *Quidquid Deus eſt, quidquid efficit, jus Dei eſt. Id noſcito ſancteque colito. Mens pura eſt Deus, omniſcia, omnipotens, optima, ac ſolius boni cauſſa: beata, juſta, ſancta, rerum effectrix omnium ſervatrixque perenniter ac moderatrix: nihil non ejus fit numine: omnibus eſt enim intima, atque ubique præſens: nihil dediſcit: nihil mutat. Idem perpetuo vult, idem non vult; quæ vero vult, juſta, honeſta, ſancta, bona, ſint omnia neceſſe eſt: nihil ne iracunde, nec avare, nec imprudenter negligenterque efficere poteſt: æque omnia atque immutabili lege & ratione gubernat. Hæc igitur jura Dei habeto: tremenda ſunto: impium te eſſe ſcito, inferiſque ſacrum, ſi moveris.*

VI. *Cum ad tantam majeſtatem accedis, tum te ſancte adire exiſtima, cum puro integroque animo & moribus acceſſeris: purus autem eſt animus, & impollutus, cum legi perpetuo congruit: cum nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram deflectit. Nihil tu igitur tecum defer nec ſuperbi, nec avari, nec injuſti, nec inhumani: nihil crapulæ: nihil luxus: ſed ne quidquam quidem ambitioſi vanique: nihil popularis gloriolæ: nihil ficti: tute ipſe ſolus fœditatibus animalibus*

libus remotis, accedito. Animus animum adito: mens mentem: rectus rectitudinis æternum exemplar. Solo virtutum choro comitaberis. Si quid horum præterieris, ſcito te eliminari tamquam profanum.

VII. *Jura tu tua caſte ſervato: in vitam membraque ac valetudinem tuam nihil hoſtile aggreditor: id abnorme a mundi regula. Valeas beneque ſis animo & mente, ſtude: id tibi illa lex ſuprema præcipit. Externis bonis ita utare, ut bene anima corporeque eſſe poſſis. Ne utrumque nimia copia ac luxu fœda aut opprime. Si contra feceris, parricidam te eſſe ſcito, atque inferis devotum. Ita excolito animum corpuſque, ut tibi aliiſque praſto eſſe poſſis, cum natura poſcit: id & jus valetudinis exigit: & fucos inerteſque homines, ac nihili, proſcribit telluris civitas.* (1)

VIII. *Si jure ullo, ſive tua ſponte, teque ſciente, te abdicaſti, ſive volens in alium tranſtuliſti, ſive tuo crimine, flagitiove, aut ullo parvo facto excidiſti, ſcito nec reprehendendi tibi jus eſſe amplius, ne tutandi, cumque iis duellandi, qui ut in fide factove conſiſtas vi contendunt.*

IX. *At ſi dolo malo, vique ulla, nec legitimo imperio circumductus ſis, jureque tuo ſpoliatus, adverſus aſtutos, audaceſque, aut latrones, raptoreſque, vique præpotentes, æterna auctoritas eſto.*

X. *Jura aliorum primum ſtricta, tum quod auxilii mutui diximus, intacta habeto: tam tibi jus in aliena eſt, quam in tua aliis. Hanc vitæ beatæ legem ne tranſadigito: bellum eſt, ſi minimum migraveris: bello vero quid miſerius? nihil proprium; nihil juris, nihil ſancti in bello cuiquam: venalia omnia, aut incerta.*

XI. *Sunt jura civitatum ordinumque: ſunt jura imperantium. Ea tam cujuſque ſunt propria, quam tui tua. Ne tibi igitur ſit illuc tactio. Jurium ſunt cujuſque moderatores, cuſtodes, vindices, imperantes; itaque Deo cari, legis enim univerſi ſunt vindices* (2); *divinam ergo gerunt adminiſtrationem: ſacri ſunt. Quiſquis ſub imperio es, pareto. Ea lex eſt univerſi.*

(1) Drago homines ſoli abdomini pigritiæque ſervientes necari juſſit: Solon multari. Vide Plutarchum *in Solone*.

(2) Sunt & populorum parentes, eoque *Deum*, ut ajunt poetæ, *cura*. Pindarus Ode v. Pyth.

XII. *Cui civitas civitatiſque ordines oneri ſunt, renunciet ſe abſcedere velle: ab illa expetito, ut pacti fide liberetur. Abeat ſi indulſerit. Indulgebit autem profecto ſi ſapiens eſt: nequit enim eſſe bonus civis, quem civitas prægravat: improbi autem cives abſunto. Quod ſi quis eſt tam barbarus, impolituſque, ut ab omni civitate abhorreat omnes vexet; eum in Samojedas ablegato. Si ita lubido fert, bruteſcat; liceat inſanire* (1).

XIII. *Hæc naturæ dogmata nemo neque papyro, neque membranis, ſed ne æreis quidem tabulis exarato, rebus, quæ ſitu, pulvere, rubigine corrumpuntur, neminemque intus concitant: animo inſculpat, atque* εγκατεςοιχειωμενα, *velut hærentia elementa, habeat. Æterna ſunto* (2). *Virtute occalleat neceſſe eſt quiſquis beatus eſſe cupit* (3).

Διος τοι νοος μεγας κυβερνᾳ
Δαιμον' ανδρων φιλων·

Jovis mens magna gubernat
Sortem virorum, qui ſibi ſunt
cari.

(1) Hoc in auctorem operis *Le Code de la Nature.*

(2) Retulit Plutarchus νομυς γεγραμμενυς *leges ſcriptas* haud placuiſſe Lycurgo, quod ſua præcepta moribus & diſciplina εγκατιςοιχειωμενα, *tamquam elementa quædam in mente defixa*, ac in ſuccum verſa, utiliora exiſtimaverit futura. O præclare excogitatum, factumque!

(3) Magna olim inter noſtrates doctos fuit, eſtque hodie quæſtio, ecquam virtutem cognoverint, coluerintque Ethnici! Placet hic ea de re procul omni amore atque odio paucis differere.

Veram virtutem ſic definit S. Aurelius Auguſtinus de Civit. Dei lib. V. cap. XII. num. 4. *Neque enim*, inquit, *eſt vera virtus, niſi quæ ad eum finem tendit, ubi eſt bonum hominis, quo melius non eſt:* ad Deum nempe verum, cujus conſortio plene beati eſſe poſſumus.

Summum aliquem Deum omnes gentes agnoverunt, agnoſcuntque hodie; quod qui negat, in veterum juxta ac recentiorum nationum hiſtoria hoſpes plane eſt & peregrinus. Præclare Huetius lib. II. Alnet cap. I. initio.

Deum eſſe, ſupremam videlicet rerum omnium cauſam, principium atque finem, tam aperte, tamque conſtanter credidit ac prædicavit omnis retro vetuſtas, tantoque conſenſu in eamdem conſpirant ſententiam univerſæ gentes, ut naturæ vox eſſe videatur.

Deum eſſe *principium, medium, finem* omnium docuere Pythagorei, ut teſtatur præter alios Servius in Virg. Ecloga VIII. v. 75. ad illud, *numero Deus impare gaudet: juxta Pythagoreos*, inquit, *qui ternarium numerum perfectum ſummo Deo aſſignant, a quo* INITIUM, *&* MEDIUM, *&* FINIS *eſt*, Idipſum tradit Jamblicus: eadem Proclus, ceterique Platonici, multiſque diſſerit ſæpe Porphyrius. Agnoſcit hoc idem Huetius & loco ſuperius laudato, & cap. 2. ejuſdem libri §. 19.

Felicitatem noſtram in unione cum ſummo Deo olim poſtquam hinc diſceſſerimus poſitam eſſe, eamque eſſe virtutis præmium, aſſerit ex inſtituto Plato in Phædone: docuere Pythagorici omnes, in primis Porphyrius περι αποχης εμψυχων: docuere Poetæ uſque ab Home-

mero, qui Heroas in conviviis apud Jovem oblectari, ac virtutis merito, canunt. Tradidit idem Ariſtoteles in Metaphyſicis. Idipſum integro capite exponit & copioſe Huetius eodem in opere ac loco cap. XXIV. Addamus hic Theocriti inſignem verſum ex Id. 17.

Εκ Διος αρχωμεθα, και εις Δια λεγετε Μουσαι.
Ab Jove incipiamus, & in Jovem deſinite Muſæ.

Nullum opus Græcos Latinóſque veteres cœpiſſe, niſi a Deo, pluribus veterum ac conſentientibus teſtimoniis oſtendit Everardus Feichius Antiquitatum Homericarum lib. I. cap. VII. & Feiſſerus Antiq. Græc. lib. I. cap. 2. quos vide. Operi ſe accingentes Θιος, Θεος, Deus, Deus! exclamare ſolebant. Pythagoræ lex eſt in Carm. Aur. v. 48.

Ερχευ επ' εργον θεοισιν επευξαμενος, *ad opus accede, cum Deus precatus fueris*. Arabes omnes nihil nec magni, nec parvi momenti adgrediuntur, niſi precati. *Bis-Millah, in nomine Dei*: cum vero ſe expediverint, *Almandi'llah*, clamant, *laus Deo*. Univerſal Hiſtory vol. XIV. c. I. pag. 67. edit. in 8.

Hæc facta ſunt, eaque delibavimus ex infinitis. Dicet aliquis, veram virtutem coluere igitur Ethnici? Hæc altera quæſtio eſt. Facta ſic ſe habent, ut diximus, idque doctiſſimis antiquitatum teſtantibus. Sed quominus virtutem veram colerent duo in primis fecere: nam & veri Dei cultui (cui ego haud ſcio quo in loco templum poſuerint umquam) infinitam Deorum Dearumque turbam & quaſi lupanar adſociaverunt, & cum virtute ita peſſimos affectus vanitatis, gloriæ, ſuperbiæ, terreſtris utilitatis junxere, ut illum finem, ad quem vera virtus contendat neceſſe eſt, perdidiſſe ex oculis videantur. Iniqui ſunt in veteres & ineruditi qui priora illa facta, dictaque pernegant: in chriſtianos vero late injurii, qui poſtrema hæc inficiantur. Quæ quum ſint, rite recteque dicetur, primos, qui veram virtutem homines docuerint, atque ab omni corporis, corporearumque rerum impuritate abjunctam, ſoliſque cœleſtibus intentam, fuiſſe chriſtianos. Utinam ſervaviſſemus integram!

Quo melius autem id demonſtrem, quod contendo, pauca ex Romanis Græciſque exempla promam, quos conſtat plurimum virtute ſeſe jactare ſolitos; oſtendamque, quam falſa virtutis ſpecie decepti fuerint vel ipſi qui maxime celebrantur. Metellum *fama æquabili & inviolata* fuiſſe ſcribit Salluſtius in Jugurtha: *magnum & ſapientem virum fuiſſe comperior, tanta temperantia inter ambitionem ſævitiamque temperatum*. Neque tamen minus hic vir & Jugurtham proditione potius ſodalium, quam aperto bello captivum habere ſtuduit; & Mario adeo propter adeptum conſulatum inſenſus fuit, ut coram adſpicere non ſuſtinuerit. Sed Jugurtham, rigidioribus virtutis cultoribus Afris, quam Romanos, in poteſtate habere non potuit. Id tamen perfecit Marius Sullæ artibus, poſtquam videlicet Bocchum adfinem fœderatumque, metu, promiſſis, corruptiſque per ſcelus amicis in partem traxiſſet. Marium interea virum appellat omni virtutum choro exornatum; quippe cui inerant *induſtria*, PROBITAS, *militiæ magna ſcientia, animus belli ingens, domi modicus; libidinis & divitiarum victor; tantummodo gloriæ avidus*. Egregiam vero gloriam, hoſtem, quem juſto bello vincere nequeas, proditione amicorum opprimere! Sed quæ illa probitas? Ad Romanorum nempe expreſſa exemplum. Tacitus Ann. *III. 26. Vetuſtiſſimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, ſine probro ſcelere, eoque ſine pœna aut coercitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honeſta ſuapte ingenio peterentur: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur*. Neque in his Metellus, neque Marius. *At*

poſtquam exui æqualitas, & pro modeſtia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes .... Nam ſequutæ leges, etſi aliquando in maleſico ex delicto, ſæpius tamen diſtenſione ordinum, & adpiſcendi in licitos honores, aut pellendi claros viros, ALIAQUE OB PRAVA, PER VIM LATÆ SUNT. Hac forma cuſi Metellus & Marius, ceterique illuſtres Romani: in ea Civitate, in qua avaritia, & ambitio in omnem libidinem, probra, flagitia, incendebant.

Auguſtum magnum fuiſſe virtutum cultorem, earumque merito inter Deos relatum, conſtat; quo tamen homine truculentiorem habui umquam neminem, nec magis fœdum vanumque. Equiti Romano, quem quod in adverſis partibus militaſſet morti tradiderat, precanti, ut honos ſepulturæ concederetur, paratum, inquit, ſepulchrum, vultures. Idem patrem cum filio confligere coegit, atque interficere ſe mutuis impiiſque vulneribus. Suetonius in Auguſto.

Germanicum delicias fuiſſe Romanorum prædicant: neminem eo clementiorem ſcribit Tacitus. At quo ſenſu aut ore depugnantibus Romanis adverſus Arminium tam clementis Principis vocem accipiemus? *Inſiſterent cædibus: nihil opus captivis: ſolam internicionem generis finem bello fore. Jamque ſero dici ſubducit ex acie legionem faciendis caſtris: ceteræ ad noctem cruore hoſtium ſatiatæ ſunt*. Tac. II. Ann. 21. Hæc crudelia. Idem cum ſuſpicione veneni a Piſone & Plancina præbiti moreretur adſiſtentes amicos hunc in modum adloquutus fertur. *Si Fato concederem, juſtus mihi dolor etiam adverſus Deos eſſet, quod me parentibus, liberis, patriæ, intra juventam, præmaturo exitu, raperent. Nunc ſcelere Piſonis & Plancinæ interceptus, ultimas preces pectoribus veſtris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus incidiis circumventus miſerrimam vitam peſſima morte finierim ... Flebunt Germanicum etiam ignoti; vindicabitis vos, ſi me potius, quam fortunam meam fovebatis*. Quæ nec pia ſunt, nec magnanima. Sed ex illo tamen Romanorum modulo; penes quos *agere & pati fortia*, nihil fuit aliud vel ab urbe condita, niſi *agere & pati iniqua, ſceleſta, flagitioſa, impia*.

Veſpaſianus *civilis fuit & clemens*, ait Suetonius, *ut neque cæde cujuſquam unquam lætatus, juſtis ſuppliciis illacrimaverit etiam & ingemuerit*. At magnus fuit lucri helluo & imperii depopulator: *non enim contentus omiſſa ſub Galba vectigalia revocaſſe, nova & gravia addidiſſe, auxiſſe tributa provinciis, nonnullis & duplicaſſe; negotiationes quoque vel privato pudendas exercuit .... Creditur quoque pro curatorum rapaciſſimum quemque ad ampliora officia ex induſtria ſolitus promovere, quo locupletiores mox condemnaret; quibus quidem vulgo* PRO SPONGIIS *dicebatur uti*. Suetonius in Veſpaſianos. Hunc principem, patriæque patrem, & non potius infeſtum toti imperio latronem dixeris? Atque talis eſt tota illa jactata Romanis probitas, πρός τι nempe.

Jam vero Titus Veſpaſiani filius generis humani amor ſalutatur. Auſonius.

> *Expers civilis ſanguinis, orbis amor.*

nempe Romanus, & Romæ, & eo tempore, quo, ut ait Tacitus, *corrumpere, & corrumpi, ſæculum* vocabatur. Audiamus Suetonium. *Præfecturam egit aliquanto incivilius & violentius: ſiquidem ſuſpectiſſimum quemque ſibi, ſubmiſſis, qui per theatra & caſtra quaſi conſenſu ad pœnam depoſcerent, haud cunctanter oppreſſit*. Eſt hæc videlicet Titi clementia! Quid vero illa? *Præter ſævitiam ſuſpecta in eo etiam luxuria erat,*

quod

quod ad mediam noctem commeſſationes cum profuſiſſimo quoque familiarium extenderet. Nec minus libido propter exoletorum & ſpadonum greges . . . ſuſpecta rapacitas, quod conſtabat in cognitionibus patris nundinari premiarique ſolitum. O generis humani delitias! Depravati autem: cui quid aliud præter fœditates placeret? *Sed his Imperator bellum indixit*. Metu nempe, & quia utilius, non ulla probitatis oblectatione, nec vero generis humani amore; quo qui tangi ejuſcemodi mortales poſſint, ignoro. Amorem ajunt philoſophi eſſe των Θεων υπηρετιαν, *afflatum ac remigium Deorum*: a Dei igitur amore auſpicemur neceſſe eſt, ſi juſti, probi, honeſtique eſſe volumus: namque amor Dei, amor eſt ordinis univerſi: ac æternæ legis; ex quo amor exſiſtit generis humani, ac virtus denique omnis. At illi aliis incitamentis ſeſe ad virtutem incitavere, privata videlicet aut publica utilitate, ac *gloriæ* præſertim cupiditate. Nam ego nec in Ariſtotelis libris, quos ille de moribus ac virtutibus plures ſcripſit, nec in Ciceronis *de officiis*, quos deoſculamur omnes latine docte, ejus amoris, univerſique finis, veſtigium ullum aut volam vidi unquam, tametſi ſæpe, eamque ob cauſam, oculatiſſimus perlegerem. Illa vero *gloria* quid teterius? Nam neminem ego eſſe opinor, qui triumphos Romanorum legens, non animo infrendat, totuſque horreat.

Eadem dici poſſunt & de Græcorum probiſſimis, non modo vetuſtis Legiſlatoribus, ſed ipſis philoſophis (vix equidem Platonem & Zenonem exceperim) quorum obſcœne, aut inique facta, & crudeliter, tota Græca celebrat hiſtoria ab Homero ad Plutarchum. Enimvero Minos, Lycurgus ac Solon, quibus Numam quoque addo, ne ipſis quidem Græcis plene probantur, Minos metuens ne fœminæ nimium Cretæ prolificarent, quo viros ab uxorum complexibus ſejungeret, pæderaſtiam intulit, quemadmodum Ariſtoteles & Strabo, luculenti in primis auctores, teſtificantur. Lycurgus μιαρον κρυπτιας εργον, *nefandum cryptiæ opus*, ut vocat Plutarchus, legibus ſtatuit. Erat autem ejuſcemodi. Selecti Lacedæmoniorum ad duo millia, perque agrum ſparſi, cryptis ſeſe abſcondebant, vitæque Ilotarum, qui nempe rei agrariæ operam dabant, inſidiabantur, necique dabant, metu ne in immenſum excreſcerent, eoque illuſtri facinore, celebrabantur. Equidem non ignoro id factum ad poſteriora tempora conari Plutarchum referre: ſed me Plato movet, movet Ariſtoteles, qui Lycurgo tribuunt. Solon iniquo adverſus Megarenſes bello legislationem incœptavit; quod cum Athenienſes tergiverſarentur, inſaniam ſimulavit, furenſque in foro vociferebatur.

Ιομεν εις Σαλαμινα μαχεσομενος περι νησυ
Αισχος απωσομενοι . . . . . .
ideſt.
Eamus in Salamina, inſulamque bello oppugnemus,
Vetus opprobrium depulſuri ...
Laertius in Solone.
Nempe id æquius, quod fortius. Ea virtus.

Idem a Cretenſium pæderaſtia haud admodum fuit alienus, quod ſatis aperte inſinuat in Solone. Plutarchus, procemio. Sed & fuit alicubi in legibus ſatis durus, præterque naturam. Siquidem ejus lex eſt, *qui civitatis princeps in ebrietate cubare repertus ſit; capital eſto*. Græca ſunt apud Laertium. τῳ αρχοντι αν μεθυων ληφθῃ, θανατον ειναι την ζημιαν. Amo ego idcirco perdite Lucianum, qui nec taciturno Pythagoræ, ac a cognatis fabis abſtinenti, nec verecundi oris Platoni, nec ſancto, ſi Diis placet, Socrati, nec rigido Zenoni, nec ulli veterum fama

LIBER ALTER

Quemadmodum ex legibus naturæ hominum officia ducantur.

§. 1. QUOD Stoici καθῆκον, id Cicero officium dixit. Stoici autem officium eſt *id, quod cur factum ſit, probabilis ratio reddi poteſt*, quemadmodum refert Laertius Lib. 7. n. 62. Quæ definitio & propria eſt & vera, ſi nomine *rationis* intelligamus hoc in loco, quæ ex primis legis naturæ notionibus naſcitur. Nam officium nihil aliud revera eſt, niſi quod humanarum actionum norma faciendum, aut omittendum docet. Quare officium facere eſt ex regula vivere, ei obtemperare; facere vero contra officium, eſt extra regulam proſilire, aut contra agere. Qua ex definitione intelligitur, officium ad actiones tantum liberas pertinere, non etiam ad neceſſarias: nam actiones tantum liberæ ipſæ per ſe ac *immediate* lege morali gubernari poſſunt. Officiorum partitio commodiſſima eſt in ea, quæ quiſque Deo, tum quæ ſibi, tandem quæ aliis debet. Quæ aliis debemus item bipartita ſunt, nam aut ex jure perfecto debemus, quæ a nobis vi exigi poſſunt, & *officia juſtitiæ* dicuntur: aut debemus ex jure imperfecto, ſeu caritate generis humani, quæ vi ſubjecta non ſunt, & *humanitatis vel beneficentiæ* appellantur. Sed officia juſtitiæ ad duo quoque genera ſpectant: nam alia ſunt *abſoluta*, alia *hypotetica*. Abſoluta ſunt ea, quæ ita ex lege naturæ profluunt, ut nullum humanum inſtitutum, aut pactum, aut factum ſupponant. Conditionata vero, quæ locum non habent, niſi poſt ſtatuta humana, pacta conventa, facta. Ergo hæc tractatio ita inſtituetur, ut principio agamus de natura actionum humanarum & conſcientia, ac libero animi arbitrio: ſecundo de officiis erga Deum: tertio de officiis ergo nos ipſos: quarto de officiis erga alios humanitatis & beneficentiæ: quinto de officiis erga alios abſolutis: ſexto de officiis erga alios hypotheticis: ſeptimo de natura, & origine ſocietatum, & civitatum, deque officiis

in

in ſocietate obtinentibus. Ita autem agemus, ut capita potius officiorum indicaturi ſimus, quo intelligant adoleſcentes, quemadmodum ex naturæ lege vivere oporteat, quam ut rem longe lateque diffuſam, ac immenſis voluminibus prægravatam, plene hoc libello comprehenſuri ſimus (1).

CAPUT I.

De natura actionum moralium, tum de conſcientia, libero arbitrio, & imputatione morali.

§. I. LEX moralis, ſeu naturalis, ſeu poſitiva, eas primum, ac per ſe hominis actiones ſpectat, quæ *humanæ* dicuntur, ideſt *quæ* ab intellectu, & voluntate hominis libera confluunt, non etiam mechanicas, quæ naturæ ſunt animalis & corporeæ, quæque libertati non ſubſunt, niſi *oblique*. Motus ſanguinis e. g., cordis, arteriarum, aliique pure machinarii, tum quæ *paſſiones* dicuntur, ſeu *ſenſationes*, ac impreſſiones primæ naturæ animalis, aut ab objectis externis excitatæ, aut a cauſſis mechanicis nobis intrinſecis erumpentes; ſeu primi naturæ animalis impetus, amoris, iræ, metus &c., imperio libertatis noſtræ minime ſuapte natura & immediate ſubſunt; neque

(1) Quamquam ego ſic æſtimo, magno fuiſſe eos generi humano nocumento, qui morum doctrinam, quæ plana eſſe debet, & in medio omnibus expoſita, otioſe commentando, non infiniti tantum operis reddidere, ſed dum quiſque ſua magis tueri ſtudet, quam communia, perplexam, & lubricam: qua ex re factum, ut plerique crediderint, dum nihil non defendi poſſe viderent, omni ſe eſſe jure & officio exſolutos, niſi quantum placuerit. Igitur veteres Legumlatores ſapientiores fuere; quippe qui paucis præceptis, ſed quotidiana & longa diſciplina, mortales moderandos ſuſcepere: at hi dum ingenio luxuriantur, omniaque diſceptationibus turbant, nihil reliqui ſancti ac juſti fecere. Ita vetuſtæ gentes eo fuere ſanctiores, ac juſti & honeſti obſervantiores, quo ab his laſcivientium philoſophorum ſcholis remotiores: naturam non diſputando, ſed ſentiendo diſcebant; eoque ſectabantur incorruptius, quo minus per factiones ſcholarum revocabantur; eratque illis inconditum horridumque prætextu ingenii vetera ac ſacra movere, ac in diſquiſitionem adducere, numine ne aliquo Dei humana gubernantur, an nullo? Jure ne aliquo ac juſtitia homines tenentur? homines ne hominibus, an belluæ, nati ſumus? Necare cognatos licet, adulterare, ſcortari, pædere, rapere, deglubere, in rebus, veluti ſtirpes, homines ab hominibus haberi? fallere, circumducere, blandicellis verbis mentiri; quæ hodie doctos coronant.

facti natura ex infinitis propemodum circumſtantiis pendet, quas difficillimum eſt omnes ſemper inſpicere & in numerato habere. Ex quibus intelligitur, ut quis habeat conſcientiam ſemper rectam, quatuor potiſſimum requiri. Primum, ut leges omnes morum calleat: ſecundum, ut ſciat juſtam legum extenſionem dimetiri; tertium, ut pernoſcat jura: quartum, ut ſciat facta cognoſcere, perpendere, & cum legibus comparare.

§. VI. Eſt etiam conſcientia vel certa, vel probabilis. Certa exſiſtit ex clare cognita lege, ejuſque extenſione, atque clare & diſtincte definita actione. Id non ſemper obtineri poteſt: nam etiamſi leges perfecte teneantur, incidunt tamen plerumque caſus difficiles, in quibus nec legis extenſionem omnem comprehendimus, nec actionem ob multiplices circumſtantias ſcimus definire. Plerumque etiam officia collidi videntur, quo quis æſtimare poſſint alterum alteri adverſari, ut quid facto ſit opus non clare pervideamus. In his caſibus ſi nihil ex neutra parte clare appareat, conſcientia eſt *dubia*: ſin plus ex alterutra, *probabilis*. Conſcientia autem dubia, quum dubium ex frivolis cauſis eſt, *ſcrupoloſa* appellari ſolet.

§. VII. Eſt autem hoc in loco animadvertendum, probabilitatem in ſcientia morum, aut *intrinſecam* eſſe, aut *extrinſecam*. Illa ex fontibus hujus ſcientiæ propriis naſcitur, legibus nimirum vel naturæ, vel divinis poſitivis, vel humanis: hæc ex auctoritate Doctorum. Si actio ex ſuis principiis liquido fluere videatur, ideſt ſi clare cum lege videatur conſentire, aut ei adverſari, conſcientia certa eſt: ſi non videatur clare, ſed videtur tamen aliquo modo, eſt intrinſecus probabilis: ſi nullo modo actionem cum lege comparare poteſt, ſed id ab aliis accipias, probabilitas eſt extrinſeca. Hæc poſterior probabilitas ab intrinſeca illa pendet, nec ulla eſſe poteſt, ubi nulla eſt probabilitas intrinſeca: neque enim aliam ob rationem Doctores nos permovent, niſi quod iis & leges perſpectas planeque cognitas, & actiones accurate definitas, & cum legibus collatas ſupponimus. Quæ ſi in illis deſunt, quemadmodum in pluribus deſunt, nulla eſſe poteſt eorum auctoritas. Id animadvertere eos oportet, qui ex cœnoſis potius rivulis, quam ex puris fontibus morum regulas depromunt. Philoſophus in principia juſtitiæ, & honeſtatis inquirere debet, in hoc a vulgo diſtans, quod totum ex aliorum auctori-

ctoritate pendet. Neque enim qui de moribus & officiis ſcripſere aut eam legum peritiam adhibuere ſemper, quæ erat neceſſaria; aut ſinceram ſemper morum regulam præ oculis habuerunt; ac fuere quidam, qui tempori, ſectæ, vulgi judiciis, propriis affectibus, aut utilitati interdum ſerviverunt. Hinc factum, ut in tantam opinionum non modo varietatem, ſed perverſitatem quoque pervenerimus, ut quod ille dixit, *nec remedia, nec vitia pati poſſimus*.

§. VIII. Præterea conſcientia dici ſolet *libera*, quum nullo affectuum impetu, nulla prava cupiditate, nullo pravo habitu impeditur in ratiocinando de bonitate, vel malitia actionis: *minus vero libera*, ſi ex aliqua ſuperiorum cauſarum turbetur: quarum conſcientiarum illa aptior eſt officiis intelligendis, & diſcernendis, quam iſta: *male enim judicat omnis corruptus judex*, ait noſter ille. Quare viro probo curandum eſt, ut liberam ſemper, quoad natura humana ſinit, conſcientiam habeat: dici enim vix poteſt quantopere turbata conſcientia juſtitiæ & honeſtati diſcernendæ officiat, idque nobis ſæpe pro honeſto & juſto oſtendat, quod e re noſtra eſt, non quod ex regula (1). Dicitur quoque conſcientia *dormitare*, quum animus officio ſuo minus eſt intentus. *Cauterio uſta* appellatur, quum nihil de honeſtate, aut turpitudine actionum ſollicita eſt, qualis eſſe ſolet in iis, qui conſuetudine maleſaciendi habitum contraxere. Tandem dicitur *expergefieri*, quum quis ad ſe, & officia ſua demum redit. Ex his, quæ dicta ſunt, patet jam, quæ ſit conſcientia *tranquilla*, aut *remordens*, vel *inquieta*, qui ſunt conſcientiæ, ſeu proæreſeos, effectus. Atque hæ fere ſunt conſcientiæ partitiones.

§. IX.

---

(1) Id vero dictitabant Stoici, qui ratione agenda ſapienti omnia, non παθήμασι, affectibus præcipiebant, ſolumque iſtiuſmodi ſapientem liberum eſſe. Quos qui ita accepere, ut ſentire affectus non oportere ſapientem traducerent, eorum perverterunt doctrinam. Amorem, inquiunt illi, perſentiſcet ſapiens: perſentiſcet odium, iram, metum, voluptatem, dolorem, totumque inferiorem appetitum. Sed hunc plebejum tumultum arcebit a ſede rationis, quum juſtum ne ſit aliquid, an injuſtum, honeſtum, an turpe judicare opus eſt. At hoc effregere præceptum noſtri ſæpe Caſuiſtæ, qui naturæ imbecillitates, quibus curandis, tributa eſt lex, aut privatas utilitates in jure dicendo conſuluere judices, quorum exempla nemini ignota eſſe poſſunt, proferenturque a nobis, cum occaſio juſſerit.

§. IX. Quæri hoc in loco poteſt, an conſcientia ſit regula morum? Regula morum eſſe debet *certa*, *recta*, & *conſtans*, alioquin ne actio quidem humana, quæ ad illam regulam exigenda eſt, certa, recta, & conſtans erit. Hujuſmodi autem regula nequit eſſe niſi lex, & quidem divina, aut quæ ex ea, velut ex exemplari, diducta eſt; quia ſola Dei ratio certa eſt, recta, & conſtans. Sed quoniam lex ope conſcientiæ actionibus applicatur, inde factum eſt, ut conſcientiam recentes Theologi vocaverint *immediatam* morum regulam, legem vero *remotam*. Id vero ſic intelligendum eſt, ut conſcientia informata a lege, ac recte ratiocinans pro morum regula, ſi ita loqui placeat, habeatur: exploratum enim eſt, conſcientiam erroneam, ſtupidam, corruptam, dubiam, non poſſe haberi pro regula, niſi omnia ſcelera licita efficere velimus. Nullum enim eſt ſcelus, quod non aliqua corrupta conſcientia probet, ut præclare prorſus dixerit Seneca, *nullam eſſe fœditatem ſine ſuo amatore, nullum errorem ſine patrono* (1).

§. X. Quid? inquit aliquis, agere ne licet contra conſcientias? Non certe licet; ſed inde minime *fit*, ut conſcientiæ officiorum noſtrorum prima regula eſſe poſſint: nam ne contra conſcientiam quidem erroneam agere licet; nec vero quiſquam dixerit, conſcientiam erroneam eſſe actionum noſtrarum normam. Ac quod non licet quidquam agere, quod cum honeſtatis aut juſtitiæ conſcientiis pugnat, aut pugnare videtur, id non a conſcientiis eſt, ſed a lege, quam conſcientiæ præſeferunt. Quare etiam ubi conſcientia erronea eſt, ei adverſari eſt contra officium facere: quia eſt videntem ac prudentem legem oppugnatum ire; quia in cenſum venit non lex, quæ non eſt, ſed legis, quæ eſſe vide-

(1) Sæpe conſcientia ita educatione, publiciſque moribus informatur, ut illum naturæ ſenſum, ac ingenitos animo juſti & honeſti igniculos, ſuffocet, atque a natura deſciſcat. Satis id & gentium ſuperſtitiones, & inique aut turpiter facta, quæ pro juſtis honeſtiſque habuere, demonſtrant. Quid magis impium, quam homines, quibus ſervandis nata eſt religio, ad aras velut pecudes mactare? At id tota tellus pium ſanctumque duxit. Quid iniquius, quam vicinas remotaſque gentes Deorum, ut ajunt, immortalium imperio exſcindere, aut ſpoliare, & in ſervitutem adducere? Id item totum fecit olim hominum genus, facitque etiamnum. Quid turpius, quam commodare uxores, aut ingenuos παιδεραστεῖν? At illud ſanxit Lacedæmone Lycurgus, hoc Athenis Solon, uti auctor eſt graviſſimus Plutarchus & *Lycurgo*, & *Solone*.

videtur, contemptus, adverſus quam numquam eſſe animatum licet. Quare ſectandæ quidem ſunt conſcientiæ, ſeu potius lex, qua conſcientiæ informantur, ſed accurate & ſtudioſe perquirendum eſt, utrum rectæ, nec ne, ſint.

§. XI. Quæritur item, quid agendum ſit cum conſcientia probabili? Repetamus hanc doctrinam paullo altius. Nemo ignorare poteſt, niſi ſit omnino ſtupidus, hominem naturæ ipſius dictamine certum tenere debere ad finem ſuum iter, ſiquidem illud occurrat inquirenti perdiligenter: quod ſi poſt accuratam, & ſedulam diligentiam adhuc lateat, idem rectæ rationis dictamen exigit, ut in dubio pars tutior eligatur; in probabilitate vero probabilior, velut fini ſuo propinquior: eam regulam in ceteris humanæ vitæ negotiis homines natura ipſa inſtigante ſectantur. Enimvero qui in dubio viam minus tutam, aut in opinione minus probabilem ingreditur, is dupliciter peccat: nam & legem contemnit, & de fine ſuo parum eſt ſollicitus. Eam ob rem omnes controverſiæ, quæ ſuper probabilitate præterito ſeculo a magnis alioquin ingeniis excitatæ ſunt, magis ex pugnandi prurigine, partiumque ſtudio, quam ex veritatis amore natæ mihi videntur. Itaque niſi probabilitas minor ſit ea, quæ legi favet, eam ſequi, ubi adeſt major, eſt haud dubium proterve legum jugum excutere velle: homines imperio Dei perduelles efficere; aut cum imperante ſupremo tranſigere velle, partemque uſurpare imperii. Itaque flagitioſum eſt, & ſceleratum, cum ejuſcemodi criminum pellacias nec Ariſtoteles, nec Cicero æquis auribus audiant, in ſcholis tolerari chriſtianorum (1).

§. XII. Ex iis, quæ dicta ſunt, facile intelligitur, quænam ſint actiones *imputabiles*, & quibus imputari poſſint. Nempe eæ actiones ſunt imputabiles, quæ humanæ ſunt,

---

(1) Quamquam ea altiorem habent, ac æque indignam cauſam. Nam quæ ſola lege definita eſſe oportuit, ea principio homines quidam mero conſenſu interpretum definivere. Ita antiquata quodammodo lex. Deinde cum nemo alteri facile ingenio ceſſerit, pro legum auctoritate, provenere ſcholæ & interpretum certamina, queis tuendis, legis immemores, enixe incubuere. Poſtremo pro cujuſque amore aut odio, ſigniferorum celebratæ ſententiæ, etiamſi interdum aperte iniquæ, aut turpes. Ita a morum diſciplina excivimus. Quibus acceſſit hominum prava tuentium ſtudium & ſecta, atque hinc privatum ſcholarum emolumentum, queis etiam magna ingenia pertentantur.

ſunt, ideſt quæ & intelliguntur, quales ſint, & ex libertate fiunt. Eæ ſi legi ſint conformes, juſte, bonæ, honeſtæ dicentur: ſi vero contrariæ, malæ, injuſtæ, turpes, ac proinde ſanctioni legis obnoxiæ. Statim enim ac quis legem violavit, pœnæ legis ſubditus fit, quam ſubire oportet, niſi legislator clementiſſime indulgeat. Quocirca, ut actio imputetur, duo imprimis ſunt neceſſaria, *ſumma legis peritia*, ut ſcilicet ejus extenſio tota animo comprehendatur, nec verba tantum teneantur, *ſed vis & poteſtas*, ut Juriſconſultus ait; & *accurata facti cognitio quoad omnes ejus circumſtantias*. Sed quoniam quædam ſunt, quæ efficere poſſunt, ut actio in genere quidem ſit humana, non vero in ſpecie, ideſt in genere ſit imputabilis, non vero in ſpecie, ob adnexas ſcilicet circumſtantias; paullo diſtinctius ea de re diſſerendum eſt.

§. XIII. Principio nemini imputatur actio, aut omiſſio, ſi quis aut egit, aut omiſit ex ignorantia, vel errore involuntario; nam ea actio, aut omiſſio humana eſſe nequit, nec æquum eſt actiones, aut omiſſiones non humanas imputare. Dixi autem *ex ignorantia*, aut *errore involuntario*, quod eſſe poteſt quædam ignorantia, ac proinde quidam error voluntarius, quum legis, tum facti. Nimirum ignorare ea, quæ officii eſt ſcire, voluntaria legis ignorantia eſt. Ea ergo efficere vetita, aut omittere præcepta, nemo poteſt, quin actio, aut omiſſio imputetur. Quod ut intelligatur, animadvertendum eſt, quædam eſſe officia omnibus communia, quædam vero quorumdam ſtatuum propria. Officia omnibus communia ego habeo generalia, quæ ſpectant aut Deum, aut nos ipſos, vel alios, ut homines: officia vero propria ſunt particularia, quæ ſpectant ſtatus quoſdam ac perſonas naturæ advenientes, qualia ſunt officia Principis, Patris, Senatoris, Paſtoris, cetera. Quod pertinet ad prima officia, in iis, quod ad prima ſaltem capita, non videtur cadere poſſe ignorantia omnino involuntaria: prima enim legis ac juris naturalis capita recta ratio, inſituſque ſenſus omnes condocet, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt. Contra vero in conſequentiis quibuſdam ex primis illis capitibus provenientibus, in quibus major perſpicacia exigitur, hujuſmodi ignorantia locum habere poteſt aliquem. In officiis vero particularibus ignorantiam eos tantum excuſare poteſt, qui nam illo ſtatu voluntate ſua non ſunt conſtituti:

nam ſi in eo ſtatu voluntate ſua poſiti ſint, nullo modo officiis ſui ignorantia eos contegit: quandoquidem inter prima officia ejus ſtatus eſt ea ſcire, ſine quibus perſona ejus ſtatus geri non poteſt. Itaque Senatores, Patresfamiliæ, Paſtores, Doctores, aliique quodcumque munus gerentes, non excuſantur, ſi in eo munere adminiſtrando ex ignorantia peccent: eſt enim hujuſmodi ignorantia voluntaria. Sed & neminem excuſare poteſt ea ignorantia, quæ *vincibilis* appellatur, ideſt quæ non adfuiſſet, ſi ea diligentia adhibita eſſet, quam homines prudentes in ceteris vitæ negotiis adhibere ſolent: hanc enim diligentiam Legislator eſſlagitat in iis, quibus leges dat: hominibus enim dat, non ſtirpibus. Quare ii *hominem de homine tollunt*, ut ait Cicero, qui ignavia peccata tegi docent.

§. XIV. Præterea nemini imputari poſſunt actiones cum cognitione alioquin factæ, ſed tali cognitione, quæ omnem libertatis uſum prævertit, niſi eas evitare in poteſtate noſtra fuit. Ita motus affectuum adverſus legem, iræ, timoris, amoris, aliorum, qui dici ſolent *primo primi*, quique licet non naſcantur, niſi ex objectorum perceptione aliqua, tamen motu magis mechanico, quam deliberatione voluntatis peraguntur, non ſunt imputabiles, niſi aut quum iis cauſam libere dedimus, aut, quum evitare potuiſſemus, libere omiſimus. Prioris partis hujus propoſitionis ratio eſt, quia liberi non ſunt, nec æquum eſt, ut quod in poteſtate noſtra non eſt agere, vel omittere, voluntatis noſtræ imputetur. *Nemo*, inquit Auguſtinus, *peccat in eo, quod nullo modo cavere poteſt*. Alterius vero partis, quià licet *non in ſe*, ſaltem *in cauſa*, ut loquuntur ſcholæ, ſunt liberæ: quodcumque enim cavere potuiſſemus, ſi non fecimus, libere voluimus. Scilicet eadem legis vis, quæ vetat quidquam, aut præcipit, ea vetat quoque aut præcipit cavere ea, quæ adverſus legem ſollicitant, incitantque, quæ niſi caveas, legem deſpicis, ac irrides.

§. XV. Ad idem genus actionum pertinent eæ, quæ ex diuturnis habitibus proficiſcuntur. Hujuſmodi actiones plerumque machinariæ ſunt, quia habitus quaſi alteram naturam conficiunt. Quare ſi omnem operam dederimus pravis habitibus extirpandis, nec dum profecerimus, actiones illæ erumpentes, naturæ magis ſunt, quam arbitrii, adeoque minime imputabiles. Ceterum ſi habitus ſo-

fovemus, aut exuere negligimus, tantum abeſt ut illæ minus imputentur, ut magis etiam multo ſint imputabiles. Nam habitus pravi aut neglecti aut foti majorem legis injuriam continent, quam ſingulares actiones pravæ, quæ ab habitibus non proveniunt: magis enim vitium in eodem genere eſt habitus, quam actus: nam ille, non hic, efficit, ut tota noſtri natura cum regula pugnemus.

§. XVI. Quæret hoc in loco quiſpiam, quid cenſendum ſit de actionibus invitis, & coactis? Actiones invitas appellamus eas, quas metu majoris mali agimus, ut quum ſervus ne occidatur ad hero ſuo, alterum occidit ex heri imperio: aut quum nauta, ne mergatur una cum mercibus, merces in mare projicit: actiones vero coactas eas, quæ ita a nobis proveniunt, ut ipſi earum non cauſæ, ſed inſtrumenta ſimus, veluti ſi quis mea manu alterum feriat, vel ſi me urgeat, quo alterum impellat. Actiones invitæ dici poſſunt *mixtæ:* eæ enim nec plene liberæ ſunt, nec omnino mechanicæ: itaque imputabiles ſunt, licet aliquam quandoque indulgentiam mereantur. Atque hujuſmodi fere ſunt pleræque, quæ ex vehementibus affectionibus peraguntur. Ceterum diſtinguendum eſt inter actiones, & omiſſiones. Actiones in lege prohibente vetantur: Legis autem prohibentis hæc eſt natura, ut obliget omni tempore, & loco, quod dicunt *ſemper, & ad ſemper*: at omiſſiones lege præcipiente: Legis vero præcipientis natura eſt, ut datis occaſionibus obliget, non vero *ſemper, & ad ſemper*. Itaque actiones mixtæ, ſeu invitæ, de quibus loquimur, contra legem prohibentem, ſemper imputantur: nulla enim tam gravis cauſa eſſe poteſt, quæ nos, niſi velimus, ad nefas impellat. Nos igitur egimus; ut ſi iniquum, vel nefarium ſit, quod egimus, velut ſi ſervus conſervum jugulet ne ab hero occidatur, inique ac ſcelerate egimus. At omiſſiones invitæ contra legem præcipientem excuſari poſſunt, ſi ſcilicet gravis quædam cauſa occaſionem locumque agendi diſtulit, velut ſi quis mihi mortem minetur, ſi alteri periclitanti ſuccurrere: jure enim abſtinere poſſum: quia vis illa minarum locum ſuccurrendi quaſi perimit. Præterea aliud eſt contra jus agere, quod numquam licet, aliud juris tributionem differre. Innocentem interficere contra jus agere: periclitanti non ſuccurrere, ne ipſi periclitemur, eſt in pari caſu nobis potius conſulere, quod lex non vetat. Sed actio-

actiones coactæ nullo pacto imputari poſſunt: neque enim a voluntate noſtra ullo modo pendent, ut morales dici poſſint. Quod ſi a coactione quidem ceperint, progreſſu vero voluntariæ evadant, tum de iis, veluti de moralibus, ſtatuendum eſt.

§. XVII. Sed cui imputari poſſunt? Nempe cauſæ aut *phyſicæ*, aut *morali*, ſcilicet ei, qui aut ipſe per ſe aliquid egit, aut omiſit adverſus legem: aut ut ageretur aut omitteretur effecit, ſeu imperio, ſeu auctoritate & conſilio, ſeu exemplo, ſeu neglectu ſui officii. Illud animadvertendum eſt, plerumque actiones aut omiſſiones adverſus legem plus cauſæ *morali*, quam *phyſicæ* imputari, ut quum actio aut omiſſio plus intelligentiæ & voluntatis, ideſt plus moralitatis habuit in cauſá *morali*, quam in *phyſica*. Nam, ut præclare ait Paulus l. 53. ff. de Furtis, *maleficia voluntas & propoſitum delinquentis diſtinguit*. Quo modo imperia eorum, qui plurimum poſſunt, efficiunt, ut inde acta aut omiſſa per eos, quibus, ut Tacitus inquit, *obſequi gloria relicta eſt*, plus imperantibus, quam adminiſtris imputentur. Ita plurima plerumque populorum crimina, aut delicta Rectoribus magis imputantur, quam iis, qui ea aut agunt, aut delinquunt. Nam quoniam totus ſocietatis civilis ordo, ac proinde legum obſervantia, ab ejus moderatoribus naſcitur; fieri vix poteſt, ut quum illi officio ſuo deſunt, cetera ordinata ſint & pacata: faciliuſque reperies ſapientem Rempublicam in turbata Civitate, quam tranquillam & bonam Civitatem in Republica aut ſomnolenta, aut nefaria.

§. XVIII. Diximus ut imputare alicui quis recte quidquam poſſit, requiri & perfectam legis ſcientiam, & plenam facti cognitionem, quæ ſunt nunc perpendenda. Quod ſpectat ad primum, ut dicatur quis habere perfectam legis ſcientiam, ſatis non eſt, ut verba legis teneat, ſed ut vim, animum, finem. Nam ſi quis pleniſſime legis verba obſervet, finem vero violet, legem quoque violaſſe ac *circumveniſſe*, ut ait Ulpianus, cenſendus eſt. Contra autem ubi quis finem legis obſervaverit, utrumque contra legis verba egiſſe videatur, legem obſervavit. Liberaliter ſcilicet lex interpretanda eſt, non ſerviliter. Hæc certa ſunt. Interea cavendum eſt judici, ne nimis interpretando totam vim legis infringat, quod ſæpe fit ab iis, qui ex jecinore magis ſuo ſapere volunt, quam ex ſcientia le-

gum. Atque hinc factum eſt, ut quædam Reſp. ſanxerint, ne ulla eſſet judicibus interpretandi facultas, exiſtimantes lenius peccari ignorantia, quam pravitate.

§. XIX. Jam ut finis legis dignoſcatur, primum omnium in cauſas ejus legis impulſivas inquirendum eſt. In legibus humanis id obtinetur ope hiſtoriæ legum, & earum rerum, quæ quoquo modo leges ſpectant. Itaque nemo ſine cognitione civilis hiſtoriæ ſe ad rectam legum interpretationem pertingere poſſe confidat. In divinis legibus ſcriptis hiſtoria ſacra adhibenda eſt, atque præterea cognitio naturæ Dei, & hominum: inde enim illarum finis dignoſci poteſt. Legum naturæ finis præcipuus eſt, noſtri beatitudo: eo enim omnes tendunt: quemadmodum finis legum civilium eſt ſalus publica, ſeu civitatis conſervatio, & tranquillitas. Ex his ergo finibus ſingulæ leges interpretandæ ſunt, ut quantum quis, & quatenus adverſus legem fecerit, intelligi poſſit.

§. XX. Præterea neceſſe eſt imputanti, ut juſtam extenſionem legis comprehendat, ne aut contra voluntatem Legislatoris plus quam par eſt, legem coarctet, aut æquo juſtius provehat. Extenſionem legis partim ex ejus fine, partim ex aliis cauſis impulſivis, partim ex vi verborum diſcimus. In primis autem neceſſaria eſt germana verborum intelligentia: ex eorum enim conſtitutis notionibus magnum legi lumen accenditur. Vide quæ ſuper ea re adnotavit Puſendorffius de Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. ult., ibique Everardus Otto. Agnovere id Juriſconſulti Romani, qui idcirco *de verborum ſignificationibus* diligenter pertractavere. Ad facti plenam cognitionem conſequendam ejus circumſtantiæ omnes diſtinguendæ ſunt, perſonæ ſcilicet, ſtatus, loci, temporis. Singulæ enim facti circumſtantiæ actionis naturam commutare poſſunt. Vide ut ſuper ea re diſputat Heineccius Lib. I. jur. natur. & gent. cap. 4. Qua autem ratione adhibendæ pœnæ, & quatenus, id a nobis commodius diſputabitur.

CA-

CAPUT II.

De Officiis erga Deum.

§. I. AMpliſſima eſt hæc tractatio, præſertim ſi Philoſophus, quod omnino oportet, ſe Chriſtianum quoque eſſe meminiſſe velit. Sed ſumma nos capita attingemus, elementorum anguſtiis, ut dixi, impediti. Fundamentum officiorum omnium, quæ Deo debemus, eſt hoc, JUS DEI DEO TRIBUE INCORRUPTE, AC IMPOLLUTE; quippe qui ab eo conditi ſumus, & conſervamur; quod is ſupremus ſit noſtri dominus; quod bona omnia animi, corporis, fortunæ ei accepta referre debemus, quod ab eo tantum veram beatitudinem ſperare poſſimus. Itaque fit, quod alias dictum eſt, ut primam & perfectiſſimam ei amicitiam & ſervitutem debeamus, eaque omnia officia, quæ ex ea amicitia & ſervitute proficiſcuntur. Officia autem iſtæc uno *pietatis* & *religionis* nomine appellantur, quæ complectitur amorem, timorem, fidem, ſpem, obediendi propoſitum, invocationem, gratiarum actiones, & quæ his ſunt affinia.

§. II. Sed quoniam, ut præclare diſputat Lactantius, *non poteſt religio a ſapientia ſeparari, nec ſapientia religione ſecerni; quia idem Deus eſt, quem ſcire oportet, quod eſt ſapientiæ; & idem, quem colere, quod eſt religionis;* prima officia hominis circa Dei cognitionem verſari debent, ut nempe intelligat, Deum eſſe æternum, independentem, ſimpliciſſimum, incomprehenſibilem, omnipræſentem, unum, intelligentem, ſapientiſſimum, omniſcium, futurorum etiam præſcium, omnipotentem, liberum, veracem, juſtum, optimum. Niſi enim hæc intelligat omnia, perpetuoque ſecum animo verſet, & ſibi firmiſſimæ perſuadeat, in officiis ſuis erga Deum deficiat neceſſe eſt. Quare perſpecte idem Lactantius eodem Lib. 4. *prius eſt*, inquit, *Deum ſcire: conſequens colere*. Agnoverunt idipſum Ethnici Philoſophi. Seneca Cap. 95. *Primus eſt*, inquit, *Deorum cultus, Deos credere: deinde reddere iis majeſtatem ſuam, reddere bonitatem.* Et Epictetus in Enchiridio cap. 38. *Religionis erga Deos immortales præcipuum illud eſſe ſcito, rectas de*

iis habere opiniones (1). Vide & Platonem lib. 4. de legib.

§. III. Primum ergo omnium oportet, ut homo, veræ pietatis cultor, ſecum conſtituat, primarium in religione officium eſſe intelligere Deum eſſe, ideſt æternam, incorpoream ac præpotentem Mentem, mundi hujus architectricem, creatricem, moderatricem; & in ejus attributa diligentiſſime inquirere, in ea potiſſimum, quæ majorem rationem habent cum creaturis rationalibus, omiſſa ſubtili eorum inquiſitione, quæ intellectum magis exercere poſſunt, quam animum ad pietatem formare: deinde pervidere, quæ ex iis attributis conſectaria practica ad vitæ honeſtatem & ſanctitatem pertinentia conſequantur, ut ita ſcilicet ſecundum relationes, quas natura noſtra cum Deo habet, ideſt divinæ naturæ juribus convenienter, vivere poſſit. Et ad cognitionem quidem Dei, ejuſque proprietatum duplici via ire poſſumus, *naturæ*, & *revelationis*: dupliciter enim ad homines Deus loquitur, via *naturæ*, qua primum loqui cœpit; unde eſt illud Pſalmiſtæ, *Cæli enarrant gloriam Dei*; & *via prophetica*, qua tum uſus eſt, cum altera pravitate morum abducta erat. Inprimis Philoſophi operam dabunt ſcrutandæ rerum naturæ, ejus ſcilicet inveſtigantes pulchritudinem, magnitudinem, ordinem, rerum ſingularum fines, & uſus, ex quibus Dei ſapientia, potentia, bonitas, præſcientia intelliguntur. Quocirca ſtudium Hiſtoriæ naturalis, Phyſicæ, Aſtronomiæ, tum & Hiſtoriæ humanæ, cum ſumma hac utilitate conjunctum eſt, ut nos de natura Dei inſtruat, atque ad officia adverſus eum formet. Hanc partem Theologiæ naturalis præclare perſequuti ſunt Derham, & Niewentitius, pluresque alii hujus ævi Phyſici.

§. IV. Conjungat porro Philoſophus Chriſtianus cum hoc ſtudio Scripturæ quoque ſanctæ ſtudium, earumque re-

---

(1) Illud difficile dictu eſt, ecquas juſtas de ſupremo naturæ auctore notiones habuerint, qui tam nefanda de minoribus prædicabant. Nam ab his aut iniquis, aut flagitioſis & obſcœnis, quæ Diis, Deabuſque attribuerunt, tota illa gentium proſtitutio nata eſt. Dictum eſt ſæpe, dicamque iterum, nulla in gente mores meliores eſſe poſſunt, quam ii ſunt, quos in divis venerantur, ſeu homines vitam ex Deorum ingenio finxerint, ſeu, quod verius puto, humana tranſtulerint ad Deos, quo impunius iniqui, ſceleſti, fœdi eſſent.

rerum, quæ ſtudio illi ſunt neceſſariæ. Ac in eo ſtudio non cognitionem tantum theoreticam conſectetur, nec, ſi muneris ſui non ſit, in Bibliorum dumeta ingrediatur, ſed practicam potiſſimum hiſtoriam, exempla, præcepta, toto animo complectatur: neque enim aliunde copioſius, & explicatius divina voluntas, quæ officiorum noſtrorum prima eſt, & ſuprema regula, pateſcit, quam ex literis divinis; quippe quæ non ob aliam rationem hominibus datæ ſunt, niſi ut brevitatem, & imbecillitatem mentis noſtræ ſuſtinerent, & perficerent, *ut perfectus ſcilicet eſſet homo Dei ad omne opus bonum inſtructus*, ut loquitur Paulus Apoſtolus: ut *in verbis Dei cor Dei ſcrutaremur*, quemadmodum monet Gregorius Magnus.

§. V. Qui vero naturæ perſcrutandæ pares non ſunt, ii ſaltem ſtudium Scripturæ divinæ continuent, in primis Evangelii, ſeu vitæ & doctrinæ Jeſu Chriſti. At qui neutrum facere poſſunt, eos audire ex naturali officio debent, qui divinas hujuſmodi veritates ex utroque fonte depromtas prædicant. Quicumque autem hoc primarium erga Deum officium tranſgrediuntur, ii ſi ex ignorantia in ceteris, quæ ex eo pendent, peccent, crimini ea ignorantia vertitur, quum ſit voluntaria & *vincibilis*; nam ejus, quod ſcire officium eſt, ignorantia, voluntaria ſemper eſt; & *vincibilis*, quæ modica etiam diligentia evitari, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt. Velim hoc auditoribus ſuis doctores, & ovibus paſtores ſæpe ac ſerio prædicent: eſt enim honeſtæ ac ſapientis vitæ principium.

§. VI. Jam vero nullum eſt Dei attributum, ex quo non aliqua & magna officia hominis adverſus eum deducantur. Ex. gr. ex immenſitate ſeu omnipræſentia Dei illud inprimis proficiſcitur officium, quod ad omnem vitam honeſte tranſigendam vim habet plurimam; ſcilicet quoniam nos perpetuo ſub oculis Dei verſamur, in cujus conſpectu *ne Angeli quidem ſunt mundi*, ut loquitur Jobus, non decet niſi puros & ſanctos eſſe. Quod ſi inter leges paganæ Theologiæ illa præcipue celebratur a Cicerone Lib. II. de Leg. *ad Deos caſte adeunto*; quam repetunt ſæpe Seneca, & Juvenalis; quanto nos puriores eſſe decet, qui in veri, & potentiſſimi Numinis conſpectu, hujus rerum univerſitatis creatore & gubernatore, perpetuo vivimus? Socrates parens ille philoſophiæ moralis inter Græcos, quum templum intraret, hac precatio-

ne utebatur: *o Pan, atque cetera Numina, quæ hic adeſtis, date quæſo ut intus pulcher efficiar.*

§. VII. Præterea ex immutabilitate Dei naſcitur in nobis certiſſima promiſſorum ſpes, ſi ejus legibus conformem vitam duxerimus. Scilicet mutari Deus nequit, ut de ſpe in illum diffidere poſſimus. Itaque Paullus Apoſtolus quum dixiſſet, ſe vitam ſecundum decreta evangelica egiſſe, addit: *poſthæc repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi in illa die juſtus judex.* Ex ejus quoque ſapientia, & providentia naſcitur interna illa animi quies & confidentia in ſapientiſſimum noſtri gubernatorem, quæ nos in adverſis mirifice ſolatur, quæque in iis hominibus eſſe nequit, qui eo dementiæ, & impietatis devenerunt, ut aut nullum eſſe Deum ſuſpicentur, aut nullam habere rerum humanarum procurationem: quorum idcirco tota vita ſtulta, fortuita, & miſerrima ſit neceſſe eſt.

§. VIII. Ex omniſcientia, & omnipotentia exſiſtit item juſtus timor, & cautio ne occulte quidem peccandi, quod occulta etiam, etiam cogitata animi, aperta ſint, & nuda oculis ejus. Ex juſtitia ut timor peccandi, ita conſolatio, dum injuſte ab hominibus vexamur; nullum eſt enim crimen, quod Deus aut cito, aut ſero tandem non puniat, atque temporis diuturnitatem gravitate ſupplicii compenſet. Ex imperio in omnia proficiſcitur noſtrum obſequium, & ſervitus. Juſtum enim eſt, ut in ſupremum Univerſi Imperatorem obſequentiſſimi ſimus. Ex ejus incomprehenſibilitate efficitur in nobis timor, & reverentia, dum de ejus natura, conſilia, operibus diſſerimus, ut ne ſcilicet ultra fines ſuos vim rationis noſtræ promoveamus. Præclare dictum eſt a Platone in Timæo, *Patrem, & Opificem Mundi invenire difficile; poſtquam vero inveneris, eloqui vulgo impoſſibile.* Sed hoc ipſum corrigit S. Gregorius Nazianzenus, affirmatque multo difficilius eſſe, *Deum invenire, quam vulgare.* Atque idem de ceteris Dei attributis dici poteſt. Res enim incomprehenſibilis eſt Deus.

§. IX. Secundum hæc curanda ſunt alia officia practica. Ea ſunt aut interna, aut externa. Interna ad hæc præcipua referri ſolent, amorem, timorem, fidem, ſpem, gratiarum actionem, obediendi propoſitum, invocationem, & orationem, Externa ſunt, primum non loqui de Deo, deque rebus divinis, niſi honorificentiſſime, atque

ne

ne joco quidem dicere male: nam quis niſi aut menteca-ptus, aut impius audeat de tanta majeſtate? Secundum, omnibus ſignis externis interna illa officia manifeſtare, ut alii ad ſimilia excitentur. Tertium, veritates divinas alios ſtudioſe docere. Quartum, promovere Dei gloriam, & veram pietatem in omnibus argumentis, quibus ejus at-tributa intelligantur, piis moribus, prædicationibus, ſcri-ptionibus: tantum, ne armis, ac terrore, quod impium eſt, & iniquum: *non eſt enim Religionis cogere Religio-nem*, ut ait Tertullianus. Poſteriora hæc officia practica per ſe ipſa manifeſta ſunt; de primis ſeu internis paullo copioſius dicemus.

§. X. Principio Deum amare oportere, & quidem ſu-per omnia, ac puriſſimo amore, quoad capaces ſumus, naturæ ratio omnibus dictat. Primum quia ſumme bonus eſt. Huc ſpectat quod Socrates dicere ſolebat, ipſam ve-ritatem, & pulchritudinem, ſi ſui vultum nobis ſine velo oſtenderet, incredibiles in nobis amoris flammas accenſu-ram. Deinde, quia Deus tantum ſummum noſtri bonum eſt, in cujus fruitione beati eſſe poſſimus. Præclare S. Bernardus in tractatu de ſtatu virtutum tomo II. *Homo*, inquit, *nec per ſe eſt, nec per ſe bonus eſt ..... Deus e-nim per ſe eſt, & per ſe bonus eſt. In eo autem, qui per ſe eſt, & per ſe bonus eſt, finis noſtræ beatitudinis conſti-tuitur; ergo in ſolo Deo*. Quæ & Plato ſæpe prædicat. Quis hic ferat Caſuiſtas quoſdam, qui nullum ipſum per ſe ac peculiare eſſe amandi Dei præceptum inculcave-runt? Quos ego impios ne, an ſtultos dicam, igno-ro.

§. XI. Tertio, quia is nos amat, amicoſque vocat ha-betque, ut ex tot, quæ in nos perenniter confert, bene-ficiis patet. Quocirca & tertiam hanc amoris ſpeciem, qui eſt amor gratitudinis, ei debemus. Quin quum perpetua ejus ſint in nos beneficia, perpetuus quoque eſſe debet hic gratitudinis amor. Quarto tandem, quia vult a nobis amari, cujus rei argumentum eſt, quod cum deſiderio in-ſito ſummi boni nos procreat, quo veluti naturæ quadam lege ad eum rapiamur. Quantopere autem ſtultum eſt Deo ultro amicitiam nobis ſuam offerenti renunciare? Præclare Auguſtinus Conf. lib. 1. cap. 5. *Quid*, inquit, *tibi ſum ipſe, ut amari te jubeas a me, &, niſi faciam, iraſcaris mihi, & mineris ingentes miſerias? Parvane ipſa*

eſt

eſt miſeria, ſi non amem te? Quum porro amari Deus nequeat, niſi de illo cogitemus; ut perpetuo eſt amandus, ita præcipuum cogitationum noſtrarum objectum eſſe debet. Quare monſtro ſimile mihi videtur, inventum theologum (Chriſtianum ne dicam pudor efficit), qui docere potuit, ſufficere homini ſemel in vita actum amoris Dei concipere. Frontem hominis!

§. XII. Sed amandus quoque eſt Deus propter utilitatem maximam, quæ ex ejus puro amore pro præſenti vita in omnem hominum ſtatum manat longe. Nam qui eum ſapienter & ſincero corde amant, ii & pacato animo vivunt in ſocietate humana; & honeſti, juſti, ac reliquorum officiorum obſervantiſſimi ſunt. Familias quoque honeſte, & tranquille regunt, ac publicæ rei præpoſiti populorum felicitatem ex animo promovent. Quum contra qui non amant, triſtibus curis agitantur, inquieti ſemper ſunt, omnia turbant, ſuæ tantum utilitatis amatores, invidi, maligni, atque omnium ſcelerum architecti; ut intelligamus, nihil eſſe poſſe ea republica turbulentius, in qua aut plures hujuſmodi homines procreantur, aut tales ſunt, qui publicis rebus præſunt. Quicumque hiſtoriam humanam vel primis labiis deguſtaverunt, infinita habent hujus doctrinæ exempla. Itaque Origenes in epiſtolam ad Rom. Cap. XII. perſpecte ſcribit, *ego puto, quod omnis caritas, quæ non eſt ſecundum Deum, ſimulata ſit*. Enimvero ut argumento eſt, non vere diligere Deum, qui non diligit proximum, ut diſputat Johannes in Epiſt. I.; ita non ſincere, ſed ſimulate diligere proximum, quicumque non recte, nec ſincere diligit Deum. Maximum vero argumentum ſinceri erga Deum amoris eſt ſtudium officiorum, quæ nobis, quæ aliis, quæ Deo tandem debemus; totius ſcilicet juſtitiæ & honeſtatis; mentiuntur enim ii, qui Deum ſe amare profitentur, horum autem officiorum quaſi immemores vivunt; quippe aut iniqui ſunt, aut inhumani, aut ſuperbi, aut avari; nam amor Dei a divinarum legum obſervantia ſeparari non poteſt, ac, ubi ſeparatur, aut falſus eſt & ſimulatus, aut prava ſuperſtitio.

§. XIII. Tum timendus eſt Deus. Duplex autem eſt timor, quo Deus timeri poteſt, *Filialis*, & *Servilis*. Filialis cum amore conjunctus eſt, & ex amore naſcitur; ſervilis vero ab amore eſt ſejunctus, & naſcitur a pœna.

Fi-

Filiali timore timetur Deus, quia amatur: ſervili vero, non quia veremur ut Patrem, qui nos amat, ſed quia formidamus ut Dominum potentiſſimum, qui punire poſſit ſeveriſſime. Utroque timore Deus timetur utiliter, ſed priori ſanctius & purius: nam qui poſteriori modo timet, leges quidem ſervat eo timore percitus, idque eſt profecto aliquid, præſertim in ſocietate aliorum hominum; ſed pœnam magis timet, quam culpam: qui vero timet filiali amore, culpam magis, quam pœnam veretur. Apposite B. Auguſtinus epiſt. nunc 145., olim 144., quæ eſt ad Anaſtaſium data; *inimicus eſt*, inquit, *juſtitiæ, qui pœnæ timore non peccat*. Timendum autem eſſe Deum utroque timore breviſſime demonſtrari poteſt. Primum Deus eſt amandus ut bonus, ut pater, ut beneficus, ut ultimus noſtri finis, quemadmodum demonſtratum eſt: qui autem ita Deum amat, timet quidquam facere, quod ille improbet, non quia punitur, ſed quia veretur eum, quem amat, lædere. Deinde quum Deus potentiſſimus ſit, ejuſque voluntas immutabilis, certa eſt pœna, & immutabilis, quam ille peccatoribus minatur: itaque hac etiam ratione juſtus eſt Dei timor, & non ſine magna vitæ ſocialis utilitate. Hunc *initium ſapientiæ* vocat Hieronymus in proverbia: illum ſapientiam perfectam & conſummatam.

§. XIV. Præterea quum ſit Deus ſuprema ratio, atque ſumme bonus, & quidem immutabilis, dubitare nullo modo poſſumus, ne nos decipiat, ubi quidquam docet, aut promittit. Itaque ſi conſtet aliquid Deum docuiſſe, aut promiſiſſe, etiamſi id minus ratio noſtra aſſequitur, certiſſimum illud habere debemus, nec ullo modo de ejus veracitate, aut fidelitate ſubdubitare. Talis enim dubitatio nequit non eſſe conjuncta cum maxima Divinitatis injuria: nam ne de amico quidem æquum eſt quidquam ſuſpicari, quod cum vera amicitia pugnet. Quare fit, ut certiſſima fides Deo præſtanda ſit.

§. XV. Sperare quoque in Deum hominis pii præcipuum officium eſt. Duabus autem partibus conſtat hujuſmodi ſpes. Primum ſperare debemus eſſe eum remuneratorem virtutum; quia Deus, qui ſapientiſſime, & munificentiſſime res omnes gubernat, ſuum proculdubio conſtituit virtuti præmium, nec pro ſua ſanctitate, & immutabilitate poteſt nos deludere. Et quamquam in ea naſcuntur ho-

homines conditione, ut ſine Dei gratia nihil mereri poſſint, quod ad æternam beatitudinem ſpectat, ut Chriſtiana docet Theologia; Deus tamen tam bonus eſt, ut merita ſua velut noſtra coronet, quemadmodum loquitur alicubi S. Auguſtinus.

§. XVI. Alterum, quod ſperare conſtantiſſime debemus, eſt, Deum pœnas ab hominibus ſceleſtis immutabiliter exacturum: nam ut virtutem remunerari, ita vitia punire proprium eſt ſapientiſſimæ providentiæ. Nec ſi Deus differat, aut ſi impios, & pravos homines cumulare bonis terreſtribus videatur, minus ſperandum eſt. Nam, ut, verbis nobiliſſimi hiſtorici Romani utar, *conſueſcunt Dei immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores interdum res, & diuturnam impunitatem concedere*. Cæſar de Bel. Gall. Lib. I. Cap. XIV.

§. XVII. Obſequium erga Deum naſcitur ex ſupremo ejus jure, ac dominio in omnia: correlata enim ſunt dominus & ſervus, dominium & ſervitur. Tria autem complectitur hoc obſequium. Primum diligentem *inquiſitionem* divinarum legum, quoad cujuſque indoles, & ſtatus patitur: videri enim poteſt contemni Legislator ab eo, qui negligens eſt in ejus legibus addiſcendis. Secundum legum iſtarum amorem, & vitam ſecundum eas inſtitutam in timore: non enim obſequens Deo eſt, qui eum noſcit tantum, ſed qui ſecundum leges ejus vivit: *non qui dicit Domine, Domine, intrabit in regnum Cælorum, ſed qui fecerit voluntatem Patris, qui in Cælis eſt*. Itaque deſertores ego officii ſui habeo eos omnes, *qui*, ut idem Chriſtus ſervator noſter docet, *longas orationes orantes*, quod reliquum eſt nihil verentur, lingua, manu, conſiliis ceteros vexare, turbare, miſere affligare, idque, ſi ſuperis placet, humanitate & caritate moti (1). Tertium obedire Deo magis, quam hominibus, quippe qui ſupremus eſt noſtri dominus, cui Reges omnes obediant oportet, *& ſub quo incurvantur qui portant orbem*, ut loquitur Jobus.

§. XVIII.

---

(1) Subit hic animum illud divinitus a Chryſoſtomo dictum hom. xv. ad popul. Antioch. *Audi Deum in mandatis, ut te audiat in precibus*. Græca ſi quis malit, ſunt, Ακȣσον τȣ Θεȣ εν ταις εντολαις, ινα σȣ αυτος ακȣσῃ εν ταις ευχαις.

§. XVIII. Invocandus quoque Deus eſt, non quaſi ignoret, quid nobis ſit uſus, ſed duas præcipue ob rationes; tum quia id eſt argumentum noſtri erga illum obſequii, tum quia ita animum noſtrum ejus donis excipiendis præparamus; quam rationem precum, quæ Deo ab hominibus funduntur, Platonici conſtituunt, in primis Jamblicus. Petenda autem ſunt a Deo primum omnium bona æterna; tum ea, quibus honeſte præſens vita ſubſtentetur. Monet Plato, in precibus non peculiaria petenda, ſed generatim orandum Deum; quia plerumque neſcimus, utrum quæ petimus, ſint vera bona. In quo cum dogmatibus Chriſtianæ religionis conſentit. Nam Chriſtus Dominus noſter diſerte docet ſic orandum Deum, *fiat voluntas tua*, increpatque ignorantes homines, *neſcitis quid petatis*. Porro oratio a toto quidem homine facienda eſt, ſed mente magis, quam corpore; non enim oratio eſt, quæ labiis tantum fit, non etiam corde: quia homo non corpus eſt, *ſed animus rationis particeps*, *corpus utens*, ut præclare ait Plato. Itaque veteres Chriſtiani Patres orationem eſſe ajunt, mentis ad Deum elevationem, & *divinarum rerum ac legis meditationem*, ut vocat Pſalmiſta, & *colloquium cum Deo* (1). Quare Auguſtinus ait, Chriſtum orationem, quam *Dominicalem* vocamus, verbis quidem docuiſſe, ut ſeſe noſtro intelligendi modo adaptaret, ſed animo tamen & mente peragendam. Egregia ſunt, quæ ſuper hac re diſſerit in duobus aureis libris *de ſermone Domini in monte*. Legi quoque meretur Moralis Chriſtiana Floriotti.

§. XIX. Tandem quum beneficium, & gratiarum actio ſint inter ſe correlata, ut illo poſito, & hæc ſequatur oportet; nos vero perpetua a Deo beneficia accipiamus; perpetuas illi gratias agere debemus, & ut animum humilem, ac gratum teſtificemur, & ut nos dignos conſervemus, quibus Deus bona ſua cumulatius impertiatur. Pertinent ad actionem gratiarum etiam externa quædam ſigna grati animi, præſertim in Civili ſocietate. Quo illud ſpectat Evangelii, *ſic facite opera veſtra bona*, *ut videant vos homines*, *& glorificent Patrem veſtrum &c.* Ita enim alii ex aliorum exemplo componimur. Itaque recta ratio

(1) Chryſoſt. hom. xxx. in Gen. Clemens Alex. Strom. VIII. ὁμιλία εὐχὴ διάλεξις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν. πρὸς τὸν Θεόν.

ratio Deo ſacrificandum præcipit, non quaſi terreſtrium rerum indigeat, ſed in argumentum noſtræ adverſus illum ſervitutis, qua omnes concuti plurimum *in ſocietate refert.* Veterum gentium maxima pars quum ſolius corporis ſenſu, & voluptate bona perpenderint, Deoque non cæleſtem, *ſed humanum tribuerint ſenſum*, *terrena bona* Diis *ſuis offerebant, illis neceſſaria & grata credentes eſſe, quæ nobis*, quemadmodum obſervat Lactantius Lib. VI. Cap. II. Sed & Chriſtiana doctrina, & naturalis ratio æque dictant, non hæc terrena bona, ſed animum innocentem, & *incoctum generoſo pectus honeſto* Deo propalam atque in hominum conſortio ſacrificandum. Præclare idem Lactantius eodem loco Cap. I.: *nihil ſancta, & ſingularis Majeſtas illa ab homine exigit, quam ſolam innocentiam*, & Cap. II. *hæc eſt*, inquit, *religio cæleſtis, non quæ conſtat ex rebus corruptis, ſed quæ virtutibus animi, qui oritur e Cælo. Hic verus eſt cultus, in quo mens colentis ſeipſam Deo immaculatam victimam ſiſtit.* Quid aut cauſſæ fuiſſe dicemus, cur Deus in veteri lege animantium ſacrificia præceperit? Cenſet Theodoretus, hæc ſacrificia non fuiſſe apud Judæos præcepta, ſed permiſſa tantum, ne Hebræi, qui inter gentes idololatras in Ægypto educati erant, & terrenarum rerum ſacrificiis aſſueti religionem ſine ullis externis ſymbolis, quod rudes agreſteſque homines efficere parati ſunt, deſererent (1). Ac vero difficile eſt, niſi tota humana natura commutetur, hominem, cujus major pars ſenſus eſt & phantaſia, ſola intelligibili religione Deo divincire: ipſe enim ſuapte natura ad ſenſum & phantaſiam ſtatim dilabitur. Quamquam & alterum extremum cavendum eſt, ne ejus rei cauſa tota cruſta ac ſine medulla religio evadat, qualis Ethnicorum ſuper-

(1) Theod. quæſt. I. in Levit. Idem docet Epiphanius hæreſ. 66. Chryſoſtomus quoque hom. 166. tom. V. *Conceſſit Deus*, inquit, Judæis *ab initio ſacrificiorum cultum*, ȣκ αγαπωμενος ταις θυσιαις, αλλα βȣλομενος αυτȣς απο τȣ ελληνισμȣ αποσπασαι, *non quod delectaretur ſacrificiis, ſed eos hac ratione volens a Gentiliſmo abſtrahere.* Vide & Juſtinum in Dialogo cum Tryphone, & Hieronym. in cap. I. Eſaiæ. Veterum populorum ſacrificia oblationes fuere rerum in animarum, ut oſtendit Porphyrius *de abſtinentia*. Diſerte id cavit Numa Romanis, ut ſcribit *in Numa* Plutarchus. Hinc mores ſimpliciores minuſque truculenti. Invectis vero victimis ac mactatione animantium crudeliores evaſere, hominesque ipſos immolaverunt.

perſtitio fuit, quos idcirco Apoſtolus *Atheos* appellat (1). Sed & fuere ſacrificia illa Hebræis præcepta veluti ſymbola ſacrificii Chriſti, quod ſæpe memorat Paulus Apoſtolus. Pertractat hanc quæſt. copioſe Johan. Spencerus *de legibus Hebræorum ritualibus*.

CAPUT III.

De Officiis Hominis adverſus ſeipſum, ac primum de iis, quæ cum toti homini, tum corpori debet.

§. I. EX iis, quæ in ſuperiori libro demonſtrata ſunt, conſtat, lege naturæ nos obligari ad noſtri amicitiam, cuſtodiam, & culturam; ut idcirco quidpiam voluntarie efficere nequeamus, quo deterior noſtra fiat natura, aut ea ſcientes & prudentes negligere, quæ ad noſtri cuſtodiam, & culturam ſunt neceſſaria, quin violatæ legis naturalis apud Deum ac homines ſimus rei, ac propterea a noſtri felicitate longe aberremus, quæ ſolius ſapientiæ & virtutis effectus eſſe poteſt, ut miſeria ignorantiæ & vitii. Enimvero præterquam quod nemo eſt tam rerum humanarum inſciens, quem id latere poſſit, quod cujuſque natura docet, & conſcientia: quodcumque ex ſuperioribus ſyſtematibus, quibus *principia* legis naturæ *cognoſcitiva* conſtituimus, complecti placet, demonſtrari perfacile poteſt, hominem ſui culturæ, & perfectionis negligentem legibus naturæ adverſari, atque recta in miſeriam ire. Nam ſi Grotii placuerit ſyſtema, intelligetur, ſocietatis ſolicitum eſſe non poſſe, qui ſui curam negligit. Si vero Puffendorfii, deducet quilibet aperte, ſe ex naturæ lege ſociabilem præſtare debere, & propterea ſui perfectionem curare. In Cumberlandi vero ſyſtemate cura partis, ejuſque benevolentia & amicitia neceſſaria eſt ad curam, benevolentiam, & amicitiam totius hominum generis. Id ipſum dictum eſto

---

(1) Ita appellat Epheſios cap. 2. v. 12. Vide Clem. Alex. in Protreptico. Theodoretus Therapeut. ſerm. III. tom. IV. Haud illi ſoli habendi ſunt Athei, qui penitus dicunt Deos non eſſe, αλλα και παμπολλυς μεν Θεων, *ſed & qui multos Deorum ordines fabulati ſunt*. Quin ipſos quoque in Atheis habet, qui εις πολλα το Θειον, *in multa numina* Deum unum partiuntur. Œcumenius Atheum habet quemcumque qui εξω της εντολης τυ ευαγγελιυ, *extra præcepta Evangelica* vivit. Com. in II. Johan. ep. Quod aliquanto durius videri poteſt: ſed habet ſuum verum intellectum.

eſto de ſyſtemate Heineccii. In ſyſtemate Wollaſthoni, quoniam naturales rerum relationes ſectandæ ſunt; relatio vero naturalis, quam nobiſcum habemus, amicitiæ eſt intimæ ac primæ; ſequitur debere eſſe nobis amicos, ac propterea perfectionem noſtram curare. At in ſyſtemate Wolfii a noſtri cura & perfectione tota naturæ lex explicatur (1).

§. II. Videbitur fortaſſis alicui ſuperfluum eſſe ea de re præcipere, quum a natura ipſa ad noſtri tutelam & perfectionem rapiamur, quod nobis cum omnibus animantibus commune eſt. Statim enim atque animalia nata ſunt, ut ſint, & bene ſint, a natura incitantur, ſibique commendantur. Non ego id diffiteor. At quoniam in eo ut nos ex recta ratione amemus, & perficiamus, ideſt ut nobis amici ſimus, peccare facillime poſſumus, peccamuſque frequentiſſime; accurate id, ſi quidquam aliud, efficiendum eſt, hoc eſt ex certis, & immutabilibus regulis. Perſpecte Seneca *de Vita beata* Cap. I. *vivere*, inquit, *omnes beate volunt: ſed ad pervidendum quid ſit, quod beatam vitam efficiat, caligant: adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, ut ab ea eo longius quiſque recedat, quo ad illam concitatius fertur, ſi via lapſus eſt*.

§. III. Duplex habet objectum noſtri ſtudium, & cultura. Primum vitam hominis animalem, ac bona, quæ hujus vitæ ſunt propria, eique tranſigendæ neceſſaria: alterum mentem, & ea quæ ad mentem, ideſt vitam rationalem, pertinent. De prima cultura in hoc capite diſſeremus, de poſteriori in ſequente. Vita hominis animalis

poſita

(1) Poſtremo lex illa naturæ generica, *jus ſuum cuique tribuere*, & noſtra nobis tribuenda docet: perabſurdum enim fuerit nos e numero hominum ſubtrahere; cumque juſti humanique adverſus alios ſimus, in nos eſſe & iniquos, & immanes. Quamquam haud ego facile exiſtimaverim jura aliorum ſervare eum poſſe, qui ſua aut ſtulte, aut ferociter violet; neque quemquam hominem cum hominibus eſſe poſſe, qui primum ſecum eſſe non didicit. Quin ab ejuſcemodi fonte ſi quis totam eam ini*quitatem*, immanitatemque, qua alicubi gentium ſævitur, derivari prædicet, is mihi rem acu tetigiſſe videtur: nam quidam ſunt nondum homines: alii, quum pluſquam homines eſſe ſuperbiſſime voluerint, humanitatem omnem exuerunt. Caligulæ vox fuit & atrox, & ſtulta, *omnia mihi licent* (Sueton. in Calig. cap. 29.). Jovi ſcilicet humano nihil magis in natura ſua placebat, quam αδιατρεψια, immitis animus ac pertinax, nulloque fœdere humanitatis ceteris hominibus ſociatus. Vide Plat. lib. v. de leg. O pulchra!

poſita eſt in unione mentis & corporis, atque in earum facultatum exercitio, quæ corpore velut inſtrumento exercentur. Quod igitur ad hanc vitam pertinet, conſideranda ſunt, I. vita ipſa: II. ejus finis: III. exercitium eorum actuum, quibus is finis obtinetur: IV. inſtrumenta actuum hujuſcemodi: V. uſus bonorum, quibus hæc vita ducitur. Super quibus ea nunc ſunt paucis præcipienda, quæ ex lege naturæ derivantur.

§. IV. Ac principio vitæ hujus nemo dominus eſt, ut ad arbitrium projicere eam poſſit. Quum enim proficiſcatur ab unione mentis & corporis, cujus cauſſa Deus eſt, a Deo immediate eſt. Qui non noſtra ſponte hoc venimus, ſed ſummi imperatoris juſſu, quî eo injuſſu abſcederemus? Itaque aut vi abrumpere, aut gladio, laqueo, veneno, præcipitio finire, aut neglecta cura abjicere, velut inedia, aut ignavia adverſus pericula, aut ejuſcemodi interituum cauſas ſtruere, eſt ſupremam Dei legem violare, ac adverſus illum eſſe perduellem. Præclare prorſus Plato in Phædone, *in cuſtodia*, inquit, *quadam poſiti ſumus, neque decet quemquam ex ea ſeipſum ſolvere, neque aufugere*. Et Lactantius Lib. III. Cap. 14. *Sicut*, inquit, *in hanc vitam non noſtra ſponte venimus, ita rurſus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis aſſignatum eſt, ejuſdem juſſu recedendum eſt, qui nos in hoc corpus induxit, tandiu habitaturos, donec iubeat emitti*.

§. V. Quamobrem probari nullo modo poteſt, quod apud veteres quoſdam populos fieri ſolitum fuiſſe legimus, quodque fit etiam nunc apud barbaras nonnullas gentes, ut quum ad eam ætatem quis provectus fuiſſet, in qua aliis inutilis, ſibi gravis eſſet, ipſe ſponte ſua præſidia mortis ſibi arceſſeret, veluti apud Indos; quod, præter alios, retulerunt Strabo Geographus, & Curtius de rebus geſtis Alexandri; apud Taprobanenſes, de quibus Diodorus Siculus Lib. III. Cap. 58., atque apud alias nationes, quarum exempla produxit Puſendorffius de jur. natur., & gent. Lib. II. Cap. 2. Porro quis probet inhumanam eam legem, quæ extitit apud Caeos, *ut majores ſexaginta annis aconito vitam finirent, quo reliquis cibaria ſufficerent?* Huttentotti incolæ *capitis bonæ ſpei* ſenes labori & vitæ ſuſtentandæ ineptos tuguriis claudunt, relictis paucorum dierum cibariis, quibus aſſumtis pereant neceſſe eſt, ut retulit Kolbi in ejus loci

deſcriptione. Quin referunt viatores quidam, apud gentes Americæ Borealis, quas *Exquimaux* vocant, uſu obtinere, ut Patres familiæ, poſtquam nimirum ad decrepitam ætatem pervenere, liberis parricidium imperent, liberoſque quaſi pro ſui officio parere. Sunt hæc inhumana & barbara & natura pugnantia. Fatum præſtoletur oportet, quicumque non pro ſui arbitrio hic genitus eſt; quod antevertere eſt indignari humanitatem. Qua in re (abſit verbo invidia) ſervantiores naturæ legis ſunt brutæ animantes, quam homines plerique. Siquidem earum nulla, quod ſciam, ſibi mortem conſciſcere audeat. At homines, quaſi ſublimiori loco nati, id ſibi prætendunt privilegii; ut & vitam odiſſe liceat, & animas projicere.

§. VI. Sed nec illud probandum eſt, licere ipſum ſe interimere, ſi alias cum probro adverſus Deum victurus ſit, qua ratione Rabbini mortem Samſonis excuſant. Nam ſi invitus paſſus ſis, nihil eſt, cujus jure argueris: ſi ſponte adiiſti, non morte purgandum, ſed pœnitentia. Tandem ne licitum quidem eſſe poteſt ſe occidere ad ſervandam virginitatem, aut pudicitiam, quod quidam cenſuerunt: ut idcirco quamvis ignoſcamus iis virginibus, quas legimus, ut virginitatem, & pudicitiam ſervarent, divino quodam impulſu ſe ſe interemiſſe; id tamen per legem naturæ fieri poſſe negamus. Minus quoque ad corpus impudice violatum eluendum, quod Lucretia Romana matrona feciſſe fertur. Conferatur Beatus Auguſtinus Lib. I. de Civitate Dei Cap. 16. Horum omnium una ratio eſt, quod non liceat in nos id juris præripere, quod proprium Dei eſt, obligemurque diſerte lege naturæ ad noſtri jus cuſtodiendum, quoad in nobis eſt. Cicero lib. VI. de Rep. *Niſi enim*, inquit, *quum Deus is, cujus hoc Templum eſt omne, quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non poteſt: homines enim ſunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc Templo medio vides, quæ terra dicitur .... Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis, nec injuſſu ejus, a quo ille eſt vobis datus, ex hominum vita migrandum eſt, ne munus humanum a Deo defugiſſe videamini.*

§. VII. Jam illud in quæſtione poſitum eſt a viris doctis & eruditis, an ut ob ſummam calamitatem, quæ ſit morte ipſa intolerabilior, aut ob certitudinem inſtantis atrociſſimæ, vel ignominioſæ mortis ſe liceat necare, natu-

turæque fatum tantiſper anticipare? Plato Lib. IX. de Legibus negat quidem ob alias cauſas licere ſibi mortem conſciſcere: ſed excipit hunc caſum, de quo diſſerimus, nempe ubi quis triſti, & inevitabili fortunæ impetu cogitur. Idem docuit Cicero Lib. I. Quæſtion. Tuſculan. Nam poſtquam memoraſſet mortem Socratis, & Catonis Uticenſis, addidit, *vetat dominus ille in nobis Deus injuſſu hinc nos ſuo demigrare. Quum vero cauſam juſtam ipſe Deus dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis, næ ille mediusfidius vir ſapiens lætus ex his tenebris in lucem exceſſerit illam, nec tamen vincla carceris ruperit, (leges enim vetant) ſed tamquam a Magiſtratu, aut aliqua poteſtate legitima ſic a Deo vocatus exierit*. Scribit idem ſæpe Seneca. Celebrat hanc ob rem Pomponii Attici exceſſum Cornelius Nepos in ejus vita: is enim quum ſanus ac validus ad ſeptuageſimum ſeptimum annum perveniſſet, tandem incidit in morbum, qui quum tres poſt menſes invaleſceret (1), neque ulla medicina curari poſſe videretur, inedia mori in animum induxit, idque perfecit (2). Hæc tanti fecit Puffendorffius ut Lib. II. de jur. natural. & gent. Cap. IV. §. 19. quæſtionem in medio ferme reliquiſſe videatur.

§. VIII. Sed negandum omnino eſt. 1. Nulla enim naturæ neceſſitas talis ac tanta eſſe poteſt, ut id nobis imperium in nos transferat, quod Dei eſt proprium, quale

M 2 eſt

(1) Corn. Nep. cap. XXI. *ſubito tanta vis morbi in unum inteſtinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fiſtula putris eruperit*.

(2) Nam *cum in dies dolores accreſcere, febremque acceſſiſſe ſenſit, Agrippam generum ad ſe accerſiri juſſit, & cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut veniſſe vidit, in cubitum innixus*, quantam, *inquit*, curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos teſtes habeam, nihil neceſſe eſt pluribus verbis commemorare. Quibus quoniam, ut ſpero, ſatisfeci, me nihil reliqui feciſſe, quod ad ſanandum me pertineret, reliquum eſt, ut egomet mihi conſulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi ſtat alere morbum deſinere. Namque his diebus quidquid cibi ſumpſi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores ſine ſpe ſalutis. Quare a vobis peto primum, ut conſilium probetis meum: deinde ne fruſtra dehortando conemini. *Hac oratione habita tanta conſtantia vocis atque vultus, ut non ex vita, ſed ex domo in domum videretur migrare . . . cum . . . cibo ſe abſtinuiſſet . . . die quinto, poſtquam id conſilium inierat, deceſſit*. Nep. ibidem.

eſt jus vitæ, & necis: nulla tam clara naturæ vox, quæ nobis exceptionem prædicet adverſus vitæ amorem inſitum individuumque. Deinde non levem id providentiæ Divinæ aut diffidentiam, aut violentiam continet. Nam ſi Deo omnia ſapientiſſime gubernanti in eas rerum anguſtias conjicere placet, quæ videantur intolerabiles; credendum eſt, id e re noſtra eſſe, adeoque nullo modo licere adverſari, niſi aut de ſapientiſſima Dei gubernatione diffidere velimus, aut aperte eam violare parati ſimus: utrumque autem eſt contra officia, quæ Deo debemus, quæque ſunt prima, & maxima. Tum ne fortitudo quidem eſt ſic vitam projicere; quum fortius mala tolerentur, quam iis cedatur, ut præclare diſputat Ariſtoteles. Id quod vetus poeta eleganter cecinit,

Rebus in adverſis facile eſt contemnere vitam:
Fortius ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

§. IX. Interim quamquam hunc in modum vita cuſtodienda eſt; mors tamen, cujus nos nec negligentia, nec vi illata, cauſa ſumus, omnino contemnenda eſt, aut ſaltem non valde timenda: quippe quæ & finem præſentium calamitatum facit, & principium alterius vitæ beatæ in hominibus piis, & juſtis. Dici non poteſt quantopere in vita pacate ac libere ducenda contemtus mortis juvet, ac quantopere nos negligentes & pigros, atque in omnibus rebus timidos efficiat nimius ejus horror. Ut autem non valde timeatur, quotidie animo volutanda eſt, atque in familiaritatem adducenda. Præterea illud ſæpe animadvertendum eſt, ſtultum eſſe expaveſcere, quod evitare nequeas. Sunt veterum Philoſophorum dicta quædam, & facta præclara, quibus animus ad mortem contemnendam erigitur. Imprimis legenda eſt Oratio Socratis, quam in Phædone retulit Plato, primus Tuſculanarum Tullii Liber, atque plures eandem in rem Senecæ Epiſtolæ. Non ignoro hanc animi fortitudinem a temperamento potius in nobis gigni, atque educatione indurari, quam ab eruditione & meditatione informari: ſed ſcio quoque metum ſæpe ignorantia & errore augeri, ut is magnam ejus partem demere poſſit, qui inanes cauſſas quaſdam, quæ eum intendere aptæ ſint, agnoverit.

§. X. Ac vero plures ſunt, quos perturbat vulgare præjudicium, dolorum ſenſitivorum omnium maximum eſſe, qui ex ſeparatione corporis & animi ſentiri dicitur. Inane

ter-

terriculamentum: nam quum ea conjunctio nullis corporeis vinculis contineatur, ſed poſita ſit in ſola harmonia animi, & corporis a voluntate Dei pendente; ubi ceſſat, nullum ipſa per ſe ſenſitivum dolorem creare poteſt, ac proinde nullus ea in re eſſe poteſt in morte dolor, niſi mors contingat ex partium corporis violenta contuſione, dilaceratione, inflammatione, conſtrictione, aut ſimilibus cauſis. Quæ ſatis eorum experientia conſtant, qui aut læthargo, aut phtiſi, aut apoplexia correpti moriuntur. Quod ſi quis angitur, quod neceſſe ſit moriturum quæcumque in hac vita amavit relinquere (qui certe dolor ille eſt in morte maximus), is aſſueſcat rebus hujus vitæ utendis velut in tranſitu, non ita fruendis, quam ſempiternum habere poſſit; namque ſtultum eſt iis tuto confidere, velutque immobilia complecti, quæ non ſolum deficere poſſunt, verum aliquando debent. Tandem ſi perturbetur a conſcientia vitæ non bene actæ, is det operam ut præterita vitia emendet, ac virtutem perpetuo colat, ac conſtantiſſime ſectetur: cetera lætus ſit, & ſpei plenus bonæ. Hæc, dicet aliquis, facilius prædicantur, quam efficiuntur. Neque ego abnuero. Sed ita ſit, quod & a morum diſciplina jamdudum receſſerimus, & abdomini, omnique mollitudini ſueverimus. Nam ego agreſtes barbaroſque homines conſtanter mori legi plurimos; noſtroſque paganos, labore & inopia obtritos, ſæpe Catone fortiores vidi: cum in urbe luxu & deliciis diſſluente, ac ubi vivere nihil eſt aliud, quam omnigenis voluptatibus contabeſcere, putreſcereque, nihil vel remotiſſimæ etiam mortis ſuſpicione horribilius, atque formidoloſius.

§. XI. Quum conſtet lege naturæ obligari nos ad vitæ cuſtodiam, quæritur quouſque ea peragenda ſit (1)?

(1) Quæſitum ſæpe memini, quid facto opus eſſet ſuper dubia, aut non ſine periculo, medicina. Ego cum morbo comparandam atque appendendam eſſe cenſeo. Si ille certam mortem minatur, etiam dubia expediendæ ſalutis via tentanda; namque habet dubietas certi particulam aliquam, quæ vitæ conſulit; at certa mors eſt. Quod ſi incertum ſit utrumque, probabilitates velim æſtimari. Si periculoſior morbus eſt, quam remedium, & adhibendum eſt, & interdum neceſſe eſt, ne deſertæ vitæ cuſtodiæ rei ſimus. Quo ego magis miror repertos theologos, qui dubitarent, alios qui vetarent, inſeri ne variolæ poſſint. Nam & morbus, ſi genus mortalium ſpectes, certus eſt; &, niſi inſeris, qui mortem evadunt, eam prope habent rationem, quam 13 aut 14 ad

Regula generalis eſt, non teneri nos vitam tueri cum pari periculo vitæ, aut ſubeundo malum, quod ipſa morte ſit atrocius. Primum, perire ne peream, me amicum occidere, ne occidam, tantumdem eſt, ac legem violare naturæ, ne violem. Deinde ſubire malum, quod ſit morte ipſa atrocius, & nos in ſtatum continuatæ per aliquod tempus mortis conjicere, eſt perpetuo perire, ne ſemel pereamus; ad quod lex naturæ nullo modo nos obligat; quia non poteſt nos ad contraria obligare; Itaque in his vitæ humanæ caſibus licet patientes nos naturæ vi & imperio commodare, ſeu, quod dicitur, *mere paſſive* nos habere. Inde reſponderi poteſt quæſtionibus, ſumenda ne ſint ægroto remedia morte ipſa atrociora? poſitus in ſtatu certæ mortis teneatur ne ſubire periculum mortis, quo priorem ſtatum evadat?

§. XII. Superiori regulæ addenda eſt altera, ſcilicet nos non obligari ad vitam tuendam & perficiendam ſupra noſtras vires, aut ſupra cognitionem noſtram; tametſi teneamur ex naturæ lege vires noſtras conſervare, & perficere, atque eam nobis bonorum, & malorum cognitionem comparare, quæ vitæ tuendæ, & perficiendæ ſit neceſſaria, idque quatenus naturæ noſtræ conditio & ſtatus permittunt. Prius inde probatur, quod nemo obligari poteſt ad eas res, quæ vires ſuas excedunt, utpote *relative impoſſibiles*. Poſterius vero ex eo, quod quilibet pro virili parte ut toti generi humano, ita ſibi conſulere debet, quemadmodum in ſuperiori Libro demonſtratum eſt: quod ubi facere negligit, amicitiæ, quam ſibi debet, deſertor eſt: jura ingenita violat.

§. XIII. De noſtri adverſus invaſores tuitione prolixe diſputari ſolet. Egit ea de re Grotius Lib. II. de Jure belli, & Pacis, & Puſendorffius de Jure Naturali, & Gentium Lib. item II. Cap. V. Noſtri defenſio vel ſine læſione invaſoris agi poteſt, vel nonniſi cum ejus læſione, aut nece. Quin licitum ſit vitam priori modo defendere, terri-

---

1.; cum poſtquam inſitio adhiberi cœpta eſt, qui inde intereunt, conſtantibus experimentis, rationem habent longe majorem, quam quæ eſt inter 1. ad 400. Sed cum alias, tum hac præſertim in cauſa patefcit, quantopere theologo & ſupputandi ars, & naturæ hiſtoria neceſſaria eſt; qua deſtitutus, non incomptus modo & impolitus, ſed iners ſæpe eſt attonituſque. Verum hæc alibi commodius copioſiuſque diſſeremus.

territando nimirum, aut minitando, ſine ulla læſione invaſoris, nemo unquam dubitaverit. Id immo præceptum eſſe cenſeo: nam qui ita evitare mortem poteſt, nec efficit, is ſui negligit cuſtodiam, & amicitiam, ac proinde non minori crimine tenetur, quam qui ſe ultro interficit, aut qui amicum, quem ſervare poteſt, deſerit. Quemodo & qui arcem, quam tueri facile potuit, inertia, aut panico timore deſerit, & qui eam prodit hoſtibus, æque adverſus Principem peccat.

§. XIV. De poſteriori modo quæſtio eſt aliqua. Quin autem & hoc modo licita ſit noſtri defenſio, quum injuſte invadimur, ſi principia rectæ rationis conſulamus, vix dubitare poſſumus. Nihil enim magis in Natura perſpicuum eſſe poteſt, quam licere nobis vi & armis ea jura defendere, quæ nobis a Deo tributa ſunt, quæ profecto fruſtra data nobis eſſent, niſi tueri liceret. Naturam nobis primum conciliare ut ſimus, & bene ſimus, ſecundum nos, alios; generis humani amicitiam a nobis incipere: item a nobis incipere curam & cuſtodiam ſocietatis. Itaque nihil verius umquam ſcriptum fuiſſe cenſeo, quam illud, *vim vi repellere omnia jura ſinunt*, quod ea lex non ſcripta ſit, ſed nata, ut præclare Cicero diſſerit pro Milone.

§. XV. Nec vero hoc jus me defendendi cum alterius nece, ejus ſcilicet qui me injuſte invadit, ab illius adverſus me culpa naſcitur, ſed a natura ipſa mihi tribuitur, quæ ſtatim ac natus eſt animans quilibet, illum ſibi conciliat, & ut exiſtat, & ſe cuſtodiat. Idcirco ſi qui me invadit culpa adverſus me vacet, non minus licitum eſt me adverſus illum defendere, quam adverſus feram irrumpentem. Hoc vero intelligendum ſemper eſt cum moderamine inculpatæ tutelæ, modo ſcilicet ac modeſtia; quæ in eo poſita eſt, ut ſi minimo poſſimus aut noſtri, aut invaſoris malo periculum amoliri, id potius efficiamus, quam ad necem confugiamus: id enim ſuadet lex amoris erga proximum. Quod moderamen qui non ſervat, poteſt etiam in ea defenſione eſſe homicida, quæ pro ſui cuſtodia inſtituitur, quando ſcilicet ad eam cuſtodiam agendam homicidium neceſſarium non erat. Præterea id non odio invaſoris agendum eſt, aut vindictæ cupiditate, ſed vitæ juriſque ſui ſervandi amore. *Bellum habeat neceſſitas, pax voluntas*, inquit Auguſtinus. Nulla enim

M 4 in

in re *κακοπάθεια pravi animi affectus*, optimus legis interpres eſſe poſſunt.

§. XVI. Ut autem definiatur tempus licitæ defenſionis, diſtinguendum eſt inter *ſtatum civilis imperii*, *ac naturæ*. Brevius eſt in priori ſtatu defenſionis intervallum; quippe in quo ſtatu ope civilis imperii quilibet ſibi cavere poteſt. Itaque tempus licitæ defenſionis occiſivæ tamdiu in eo durat, quamdiu præſens periculum, ideſt ad breve admodum tempus. Scilicet in ſocietate civili Principis eſt, non privati civis, tutela & vindicta; ut nemo poſſit præripere, quin adverſus legitimum imperium perduellis ſit. At in ſtatu naturali durat tamdiu, quamdiu hoſtis non eſt eo rerum redactus, ut neqneat amplius nos lædere. Ut vero intelligatur, utrum ad hunc ſtatum adductus ſit, qui nos invaſit, argumenta ſumenda ſunt aut ex ſincera ejus proteſtatione, aut ex depoſitis viribus, aut ex datis obſidibus, ſeu pacis pignoribus, aut ſimilibus argumentis. Ex his vero intelligitur, quum Principes, & Reſpublicæ ſint inter ſe in ſtatu naturali, quouſque liceat Principi, aut Reipublicæ adverſum Principem, vel Rempublicam eſſe in armis, & ſe defendere. Hoc autem in loco & illud animadvertendum eſt, fieri poſſe, ut invaſor tranſeat in locum eius, qui invaditur, velut ſi qui invaſit cœptum deſerat, & veniam precetur, tu interea non deſiſtas a perſequendo; quo in caſu habebit ille omnia ea jura, quæ ſunt defenſionis, præterquam ſi aliqua juſta pœna ob priorem invaſionem dignus ſit.

§. XVII. Porro ea defenſio non pro vita tantum jure fit, ſed etiam pro membris, & ſanitate: item pro pudicitia tuenda: præterea pro bonis omnibus, aut magna eorum parte: tandem pro noſtris conſanguineis, amicis: ac tandem pro quocumque homine, qui non jure invaditur. Priorum propoſitionum ratio eſt, quod per naturam liceat propria jura, quæ vitam attinent, defendere: quod hujuſmodi læſionem ego pati non tenear, ac proinde jure meo propulſare poſſim quoſcumque injuſtos invaſores. Nempe explorati juris naturæ eſt, *quod tu mihi facere non jure petas, me pati non teneri, ac omni modo ipſum per me propulſare poſſe, ſi locus non ſit adeundi magiſtratum*. Nam natura nobis primum nos conciliat atque commendat; mox civitati. Poſtremæ vero propoſitionis ratio ex cura & tutela ſocietatis proficiſcitur: hæc enim tutela eſſe debet omnium adverſus omnes. Hæc

doctri-

doctrina extendi poteſt ad quaſcumque alias atroces corporis injurias, quas quia pati non teneor, jure meo poſſum propulſare, non ut alium lædam, ſed ut me ab injuſto invaſore defendam. Sed recolendum ſemper eſt, cum moderamine & caritate hanc agendam eſſe jurium noſtrorum defenſionem, præſtareque interdum injuriam pati, quam facere (1).

§. XVIII. Ceterum hæc ita accipienda ſunt, ut liceat tantum me defendere, ne quocumque modo lædar. At alia ratio eſt, ſi læſus ſim: tunc enim in me nullum amplius jus eſt ulciſcendi, dummodo qui læſit ab ulteriori injuria inferenda ceſſaverit, &, ſi quod mei jus læſit, reſarcire ſit paratus. Nempe jus illud me defendendi mihi competit, ut ne lædar, non vero in præteritam læſionem animadvertendum. Tum ut læſa jura recuperem, non ut iniquum puniam. Itaque ultio nec in ſtatu civili, nec in naturali privato homini ſui cauſa licet, quia non neceſſaria ad noſtri cuſtodiam. Quare non ſolum adverſus Chriſtiana dogmata, verum etiam contra regulas naturæ ii peccaverunt Caſuiſtæ, qui docuerunt, acceptam alapam nece vindicari poſſe. Sed animadvertendum eſt, non comprehendi ſub hac vetita vindicta, ſi quis eum qui læſit, pœna aliqua cogat, aut ut læſionem reſarciat, aut ut emendetur, ne ſe vel alios ſimiliter deinceps lædat: Nam ea tantum eſt juſta, & licita punitio, quæ rei emendationem procurat. Vide Grot. de Jure Belli, & Pac. Lib. II. cap. 20. Sed in civili imperio id per magiſtratus procurandum: in Republica enim jus gladii ac vindictæ ſolus habet imperans. Quare probari non poſſunt Turcarum

(1) Pro vita tuenda, ſi nulla alia ſuppetat ratio, haud ego unquam negaverim licere invaſorem obtruncare. Pro pudicitia (quamquam id in agreſtibus gentibus uſu facilius venerit, quam in politiſſimis) nonnihil dubito. Furem raptoremque bonorum ac abigeum interfici poſſe, & Hebraicæ, & Romanæ leges permittunt. Ego tamen ambigo, utrum privatis perſonis idipſum juris competere poſſit, quod civitati ac ſummo imperio. Sed ne illæ quidem Draconis leges probari poſſe videntur, ut ſi quis teneros caules, aut rapas, aut pyra, ficuſque ſubripuerit, morte in eum animadvertatur. Vide Plutarchum in Solone. Illa vero mihi intoleranda videntur, ac horrida, quæ noſtri Caſuiſtæ præcepe-runt, licere privatis vel drachmæ furem necare; vel gravis litis intentantem: vel infamiæ architectum haud facile eluendæ. In quibus ignoro naturæne magis æquitatem, an chriſtianam æquanimitatem, & patientiæ legem revellere voluerint.

rum alicubi mores, qui homicidam læſæ parti dedunt ad noxam: ſeverius enim ſui quilibet injurias ulciſci paratus eſt, quam magiſtratus. Fertur, Platonem diſcipulo cuidam iratum, quum elevato ad feriendum brachio hæreret, rogareturque, quid rei ageret, reſpondiſſe, *pœnas exigo ab homine irato*, ſimulque Xenocrati, viro mitiſſimo, ut in eum animadverteret præcepiſſe. In ſtatu naturali quilibet ſui ac rerum ſuarum procurator eſt. Interim conſulenda eſt recta ratio, non affectibus tantum auſcultandum, ne qui ratione longe belluas excellere gloriamur, vita ipſa & moribus imitemur. Itaque Huttentotti tametſi nullo civili imperio contineantur, tamen ejuſcemodi aut crimina, aut injurias, non læſis committunt, ſed in communi ſeniorum concilio vindicant. Vide Kolbi.

§. XIX. Super duellis diſputari ſolet. De provocante in civilis imperii ſtatu nulla eſſe poteſt apud viros bonos, & legum naturalium gnaros controverſia: tam enim non licet ob quaſcumque acceptas injurias alium provocare ad duellum, quam non licet privata vindicta: *eſt enim duellum* ita ut nunc accipimus, *privatum duorum bellum*: nam quod poſtea *bellum*, id *duellum* dixere veteres Latini: Plautus, *domi, duellique*, pro *domi, bellique*, ut poſtmodo ſuevit. Horat. *Græcia lento barbariæ colliſa duello*, ideſt Trojano bello. At jus belli, ut commodius docebimus, in civitate nemini, præterquam ſummo imperio convenit. Itaque privata certamina juris vel defendendi, vel experiundi, vel proſequendi, ſunt uſurpationes jurium imperantis. Omnis autem alterius juris uſurpatio aut contrectatio lege naturæ vetatur. Quid, dicet aliquis, tota olim Europa permiſſa? Primum, ajo, uſurpata privatis magis, quam permiſſa fuiſſe; idque velut veſtigium antiquæ barbaræ ac agreſtis gentium vitæ. Tum ſi lege & imperio permiſſa, non privata fuere judicia, ſed publica: ea tamen ipſa temporum inconditorum vi extorta. Quid facies hominibus vim & naturam humanam ſolo corporum robore æſtimantibus? At ejuſcemodi fuit illa ætas. In ſtatu vero naturali, ubi nullum eſt ad communes Magiſtratus confugium, tum licet, quum qui læſit, aut datam injuriam reſarcire nequit, aut adhuc, invaſor eſt, ideſt adhuc perſeverat in lædendo, nec alius modus ſupereſt, quo ejus pertinacia reprimi poſſit: id enim pœnæ magis, quam ultio-

ultionis rationem habet. Atque hæc eſt plerorumque bellorum legitima cauſa; qua de re loco ſuo.

§. XX. De provocato in diverſas partes iverunt docti. Si res e ſuis principiis derivetur, certum eſt, ſi fuga non ſine periculo ſit futura, non teneri provocatum fugere, ſed tuto expectare pede poſſe invaſorem, atque ſe defendere: ſcilicet eo in caſu nulla alia ratione juſta noſtri defenſio agi poteſt; ac fugere, vitam eſt prodere, ad quod nemo natura tenetur. Id tamèn intelligitur, dum repentine ſubitoque invadimur: nam ſi per internuncium, aut epiſtolam provocemur, nullo modo licet provocanti conſentire, quandoquidem id eſſet non nos defendere, ſed alterum invadere; eſſet inculpatæ tutelæ defenſionem migrare, ut quum declinare periculum poſſimus, nos potius contra audentiſſimi pergamus. Excipio liberos populos ab aliis item liberis incitatos, qui ſi declinent, publica timoris & imbecillitatis profeſſione ſe audacioribus prædam exhibere poſſunt, & bellum domi alere, quod prudentius foris egiſſent; ſæpe enim ſeverius agendum eſt, quo largius poſtea parcere poſſimus.

§. XXI. Quod ſi in repentinis invaſionibus fuga ſit quidem futura ſine periculo vitæ, ſed non ſine periculo ejus exiſtimationis, ſine qua in ſocietate vivere nequeamus; anceps, magis ob inductos vetuſtate mores, quam ob rem ipſam, caſus doctis videtur. Nam quum hujuſmodi fuga putetur conjuncta cum jactura ejus rei, qua vitam in ſocietate ſuſtentamus, tantumdem creditur eſſe fugere, quantum vitam deſerere. Quocirca plures, nec illi indocti, depravata magis, ut puto, conſuetudine abrepti, quam recta rerum ratione ducti, opinati ſunt, jus nobis ineſſe, ad nos tutandum, dum id periculum alia via & ratione evadere nequimus, tametſi præſtantius cenſeant, & homine Chriſtiano dignius, provocatum cum ejuſcemodi exiſtimationis læſione periculum declinare. Quare milites, ajunt, qui provocati, ſi renuant, aut fugiant, a commilitonibus veluti humana ſocietate indigni evitantur, ut periculum ſit ne militiam deſerant, nullo naturæ jure obligari ad fugiendum arbitrantur. Ego repugno. Nam ea exiſtimatio, ſine qua in ſocietate vivere nequimus, non tam ex corporis robore exſiſtit, quam ex animi virtute; quam tantum abeſt ut in his caſibus minuamus, ut potius augeamus. Sentio enimvero, iis, qui non ex recta ratio-

ne,

ne, ſed ex affectibus vitam inſtituerunt agere, ardua hæc & difficilia videri: ſed ſunt plerumque æque ardua & difficilia, ea quibus corporis ſanitas procuratur, remedia, ut mirandum non ſit aſpernari nos & refugere animi medicamenta. De humanis officiis ex lege eorum directrice, non ex aut delicatis aut concitatis animi affectibus, differendum eſt. Quæ quum ſint, magis quoque falſum eſt, & cum naturæ jure æque ac cum Evangelio repugnans, quod pleriſque militum perſuaſum eſt, licere provocare ad duellum ob injurias acceptas eaſque interdum non modo leves, ſed jocoſas, metu, ut ajunt, infamiæ: quum enim ſupereſt alia via vitam, & famam tuendi, contra leges naturæ eſt ad arma confugere. Ajunt, ſi ea ferocia militum animi denudentur, imbelles illos, timidos, & Reip. inutiles futuros, ut idcirco, inquiunt, Politici & Sapientis Principis ſit eam alere potius, quam delere truculentiam.

Ego me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem
eſſe, id certo ſcio.
.... In me quidvis harum rerum convenit,
Quæ ſunt dicta in ſtultum, caudex, ſtipes, aſinus,
plumbeus,
In iſtos nihil poteſt: nam exſuperat horum ſtultitia
hæc omnia:

nam hæc ego Terentiani Menedemi (*a*) lubenter uſurpabo. Itaque, quod ajunt ejuſcemodi optimi Reipublicæ ſtatus præmonſtratores, id eſſe verum non puto: ſcilicet vera virtus militaris miſcenda non eſt cum iis vitiis, quæ ſi adoleſcant, plus mali milites Reip. ſint allaturi, quam ſubſidiii. Labore potius indurandi, a luxuque diſtinendi, quam falſæ gloriæ imaginibus lactandi. Eſt certe militibus gloriæ ſtimulus ingerendus, quo nullus eſt ad virtutem progignendam aptior: ſed docendi, gloriam eſſe, ut Cicero ait, famam meritorum in Patriam. Nam Achillem agere, ac negare jura ſibi nata, non hominum fuerit gloria, ſed belluarum.

§. XXII. Quæritur hoc in loco, utrum hæc violenta defenſio jure naturæ præcepta ſit, an tantum permiſſa? Non hic loquimur de militibus in ſtatione poſitis, aut in prælio juſto decertantibus, cuſtodibus, aliiſque publico regimini præpoſitis, qui non poſſunt ſui defenſionem deſerere,

(a) *Terent. Heauton. Act.* V. *ſc.* I.

re, quin traditam cuſtodiam deſerant, ad quam jure perfecto, & præceptivo tenentur ex pacto; ſed de iis, quos proprium dumtaxat periculum in ſui defenſionem excitat. De his igitur quæritur, an liceat invaſori cedere ſine ullo crimine deſertæ ſui cuſtodiæ? Defenſionem occiſivam intra eos cancellos, de quibus diximus, licitam eſſe, ſed minime præceptam, adeoque licere eam omittere, atque ſinere ſe interfici, docet Grotius de Jure belli, & pacis Lib. II. §. 8. & Puſendorffius Lib. II. de Jure Naturali, & Gentium cap. IV. §. 2. Sed negat Zeiglerus ad eum Grotii locum, Auctor Libri *De Principiis juſti, & decori*, ac Henricus de Cocceii. Et Grotius quidem vix aliam doctrinæ ſuæ rationem profert, præterquam propriam auctoritatem: Puſendorffius vero hanc, quod ſcilicet quivis poſſit privilegio ſuo renunciare, dummodo id non fiat cum damno tertii. Sed demonſtrare oportebat jus nos cuſtodiendi & defendendi privilegium eſſe, non præceptum. Itaque Puſendorffii ratio nullius eſt momenti. (1)

§. XXIII. Nos in Grotii ſententiam imus, eamque ſequenti ratiocinio confirmamus. Legis naturæ finis non eſt conſervatio & felicitas unius tantum partis generis humani, ſed totius: non ita ergo mihi imperat mei defenſionem, ut ſimul imperet alterius internecionem, ubi ego alia ratione conſervari nequeo: ita enim contraria imperaret, quod non poteſt. Ergo dum mihi jus præſtat ad me defendendum, jus permiſſivum dat, non præcipit.

§. XXIV. Idipſum confirmatur ex lege Evangelica. Ex ea enim lege perſpicuum eſt, virtutum omnium maximam eſſe, & quidem heroicam, quamcumque injuriam pati potius, quam facere. Ea eſt ſententia Chriſti Domini noſtri, cum in aliis locis pluribus, tum in eo, *ſi quis te percuſſerit in maxillam unam, præbe ei & alteram*. Eſt autem hæc inter chriſtianos interpretatio juris naturalis *authentica*, quippe quæ ab eodem Legiſlatore proficiſcitur, qui legum naturalium conditor eſt. Quo magis miror in

(1) Indiæ Bramines donum eſſe Deorum vitam ajunt, nec invitis obtruſam, ſed volentibus uti attributam. Quare non ſolum alteri cedere, ſed ipſos ſe ſe interficere licere ajunt, ſi illa premat: eſt ea nempe natura donorum. *Invito beneficium non datur*, ait Paulus l. 69. *de diverſis juris R.* Sed alia, inquam, ratio ſi acceptum ſit, & a domino. Itaque libertas vel invito datur.

in chriſtianis ipſi adverſantes offendiſſe; niſi ſi quis ſibi perſuadeat imperite impieque, opponi inter ſe, alteramque alteram antiquare, naturalem & chriſtianam legem.

§. XXV. Sed magna iterum exoritur quæſtio, utrum hæc Evangelica doctrina conſilium ſit, quod pertineat ad eos, qui perfectam virtutem ſectantur, ad *puſillum illum gregem* in divina philoſophia conſummatorum, an præceptum, ac propterea omnium? veteres quidam Theologi ita cenſuerunt, licere nos defendere adverſus invaſorem, ſed ſine ejus nece; adeoque doctrinam iſtam Evangelicam velut præceptum acceperunt, quod pertineat ad omnes. Sed non eſt ſimile vero id præceptum fuiſſe in Evangelio, ut nullo modo nos adverſus invaſores cum eorum nece defenderemus, ubi injuſte invadimur; id enim ſi verum eſſet, leges Evangelicæ latronibus potius, & ſceleſtis hominibus conſulerent, quam viris bonis, quod dictu nefas eſt. Deinde iis everteretur jus naturale, quod immutabile ſuapte natura eſt. Tertio juſtum bellum prohiberent, quod non faciunt, nec Evangelio prohiberi veteres chriſtiani ſenſerunt: nam e novis ſectis ſoli id *ſibi non permitti* Anabaptiſtæ, ac Quackeri opinati *ſunt*. Quocirca ex doctrina Evangelica virtus quidem erit heroica, ſinere ſe interfici, ne alter pereat, etiam ubi defenſio juſta eſt; ſed non eſt proprie dictum præceptum. Interim illud obſervandum eſt diligenter, etiam in juſta defenſione nihil agendum eſſe ex odio, ſed cuncta ex caritate, & prudentia. Præclare Beatus Auguſtinus, *pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum neceſſitas ...... Eſto etiam bellando pacificus. Itaque hoſtem pugnantem neceſſitas, non voluntas perimat.*

§. XXVI. Jam non tantum vita cuſtodienda eſt ex naturæ jure, ſed ſanitas quoque, quoad quiſque ſcit, & poteſt: nam ſine ſanitate vitæ animalis vix alia officia rite præſtari poſſunt. Regulæ autem pro ſanitate cuſtodienda nec plures nec difficiles ſunt. Præcipuæ omnium hæ ſunt, *temperanter, & ſobrie age: natura enim paucis eſt contenta: iis bene ſe habet: ſuperfluis premitur, & agitatur: corpus ne otio & pigritia marceſcere ſinas: continenter illud exerceto.*

Vide ut vitium capiant, ni moveantur aquæ.

Eas regulas & natura ipſa nos docet, & celebratiſſimi Medici tradunt. Hippocrates in Libro de Morbis potiſſi-

mam

mam ſanitatis regulam eſſe ſcribit, *nunquam ſatiari cibis, & impigrum eſſe ad labores*. Idem præſcribit Celſus Lib. I. Cap. 2. Lege & egregiam Plutarchi tractationem *de ſanitate tuenda* (1). Ergo contra naturæ leges ii peccant, qui intemperanter vivunt, quique otio putreſcunt. Enim vero quid intereſt ad homicidium ſui, utrum quis lento veneno ſe necet, an violenter? Itaque ſui homicidæ jure ii habentur, qui ingluvie, aut ebrietate, aut aliis voluptatibus, vitam ſuam breviant, aut macerant.

§. XXVII. De bonorum fortunæ, ut vocant, uſu, quæ ſunt neceſſaria vitæ animali conſervandæ, hoc in loco pauca diſſeramus. Sunt fortunæ bona vitæ animali ducendæ, ſervandæque, ut dixi, neceſſaria: itaque eadem lex naturæ, quæ præcipit vitæ noſtræ conſervationem, præcipit quoque, ut inſtrumenta omnia vitæ comparemus, comparata ſervemus: vulgatum enim & veriſſimum eſt illud axioma, *qui vult finem, vult & media*. Poteſt autem contra hoc officium tribus peccari modis; negligentia, avaritia, & prodigalitate. Ac primum quum Deus præcipiat nobis noſtri cuſtodiam, proculdubio efflagitat a nobis omnem eam diligentiam, quæ ad bene vivendum neceſſaria eſt. Quocirca hanc diligentiam curamque negligere, eſt in iis, quæ ad vitæ cuſtodiam pertinent, peccare. Id vero aut temerariam in Dei providentia confidentiam oſtendit, aut apertam legis naturæ violationem. Accedit, quod hujuſmo-

(1) Sanitatis tuendæ regulas paucis, ut ſolet, complexus eſt Celſus Lib. I. cap. I. cujus prima admonitio eſt, *cavendum ne in ſecunda valetudine adverſæ præſidia conſumantur*. Quid igitur faciet ſanus?

Sanus homo, qui & bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus debet, ac neque medico, neque iatroalipta egere. Hunc oportet varium habere vitæ genus: modo ruri eſſe, modo in urbe, ſæpiuſque in agro: navigare, venari; quieſcere interdum, ſed frequenter ſe exercere. Siquidem IGNAVIA CORPUS HEBETAT; LABOR FIRMAT; ILLA MATURAM SENECTUTEM, HIC LONGAM ADOLESCENTIAM REDDIT. *Prodeſt etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti: modo ungi, modo id ipſum negligere: nullum cibi genus fugere, quo populus utatur: interdum in convictu eſſe, interdum ab eo ſe retrahere: modo plus juſto, modo non amplius aſſumere: bis die potius, quam ſemel cibum capere; & ſemper quamplurimum, dummodo hunc concoquat. Sed ut hujus generis exercitationes cibique neceſſarii ſunt; ſic athletici ſupervacui ..... Concubitus vero neque nimis concupiſcendus, neque nimis pertimeſcendus eſt. Rarus, corpus excitat: frequens ſolvit ...... Idem interdiu pejor, tutior noctu: ita tamen, ſi neque illum cibus, neque hunc cum vigilia labor ſtatim ſequitur.*

juſmodi homines non poſſunt alia ratione vitam ſuſtentare, quam nefanda & injuſta faciendo, aut patiendo. Itaque ego errones, generiſque humani fucos, quaſique abdomini ſuo natos, contra legem naturæ teſtimonia dicere ajo: genus hominum divitibus grave, laborantibus moleſtum, ſperantibus infidum, quod in civitate noſtra vetabitur ſemper, & retinebitur. Atque hoc officium quum ad omnes omnino homines pertinet, tum eorum potiſſimum eſt proprium, qui ſuo pacto, aut contractu aliorum curam gerere debent, quales ſunt Patresfamiliæ.

§. XXVIII. Deinde non ita ſectanda, & amanda ſunt externa bona, tamquam in iis ultimus noſtri finis poſitus ſit: nam qui ita agunt, agunt adverſus finem humanæ vitæ præcipuum, ideſt beatitudinem, quam in iis præcipue rebus collocant, in quibus eſſe nequit, atque idcirco adverſus naturæ leges vivunt, quemadmodum àlibi demonſtratum eſt. Sunt igitur ea ſectanda, & comparanda fortunæ bona, quæ vitæ animali ducendæ ſunt neceſſaria, quæ nec multa ſunt, nec difficilia *paratu*, ubi quis non ex cupiditate, ſed ex ratione vitam *inſtituit*: ſed ita conſervanda ſunt, ut præſto ſint vitæ uſibus, nec tantum noſtræ, verumetiam aliorum, non ut contemplationi, velut pictæ tabulæ, ac ſtatuæ ſerviant. Quare ea in re duo, ut dixi, extrema vitia cavenda ſunt, nimia eorum bonorum cupiditas, quaſi in eorum contemplatione poſita ſit tota noſtri felicitas, quod vitium *avaritia* dicitur: & diſperſio ſine ulla ratione, quæ dicitur *prodigalitas*. Utrumque enim vitium contra ejuſcemodi bonorum uſum eſt, adeoque contra naturæ legem: ſed magis primum, quam ſecundum: nulli enim avarus bonus eſt; quum ſit prodigus. Quibus accedit, quod avaritia ac lucri immoderata cupiditas cum nulli eſt utilis, tum civitates perdit. Salluſtius egregie, *ubi cupido divitiarum invaſit, neque diſciplinæ, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet*. Ea certe & Spartana olim Reſpublica, quæ frugalitate ſteterat, everſa, & Romana. Cic. de off. II. 17. *Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, niſi avaritia perituram, id videtur non ſolum Lacedæmoniis, ſed & omnibus opulentis populis prædixiſſe*.

§. XXIX. Superior doctrina apertiſſime poſita eſt in divi-

divinis chriſtianorum Libris, eſtque philoſophiæ noſtræ præcipua ac palmaris (1). Matth. VI. v. 34. *nolite ſolliciti eſſe in craſtinum: craſtinus enim dies ſollicitus erit ſibi ipſi*. Ideſt nolite ita eſſe in craſtinum animo occupati, ut idcirco cogamini cetera officia ob eam curam negligere. Et Paulus Apoſtolus in I. ad Timot. cap. VI. v. 7. *Divitibus*, inquit, *hujus ſæculi præcipe, non ſperare in incerto divitiarum*. Quorſum quoque ſpectant verba illa ejuſdem Apoſtoli, *denique qui utuntur hoc mundo, ſint tamquam non utentes*. Hæc non ſignificant, niſi, ut ne nimis præſentis vitæ bona amemus, æternorum & ſpiritualium, quæ ſola immutabilia ſunt & vera, immemores. Legatur Verulamii ſermo *de divitiis*: O præclarus!

CAPUT IV.

De cultura animi.

§. I. POſtquam ea hominis officia, quæ vitam animalem attinent, per ſumma capita perſequuti ſumus, ſupereſt ut de cura animi, ejuſque cultura dicamus, quæ tanto major & accuratior eſſe debet, quanto eſt animus corpore ipſo præſtantior, & animi vita, vita animali nobilior. Accedit altera cauſa, ob quam primas & maximas curas animi vita a nobis exigit, quod nempe animalis intra breve temporis ſpatium contineatur, illa vero æternitatem ſpectet. Ergo quanto præſtantiora ſunt æterna bona

(1) Itaque Paulus I. ad Timoth. VI. 10. φιλαργυριαν, *avaritiam*, ac *lucri cupiditatem* vocat ῥιζαν παντων των κακων, *radicem omnium malorum*. Plato in *Hipparco*, φιλοκερδεις lucricupidos, πανȣργȣς ϗ πονηρȣς, *callidos, improboſque* habet, atticoque perfricat ſale. Sed illud divinitus dictum in IX. de Rep. φιλοκερδεις carere judicis organo. O verum! Sed ad Apoſtolum redeamus. Chryſoſtomus hom. XI. in epiſt. ad Rom. item ab avaritia mala omnia proficiſci graviter perorat. *Quæcumque*, inquit, *inveneris mala, ſive domi, ſive in foro, ſive in judiciis, ſive in curiis, ſive in regia, ſive quocumque alio in loco*, εντευθεν παντα φυει βλαστανοντα, *hinc omnia* (ab avaritia) *videbis naſci*. Quin hom. XIV. in I. ad Corinth. παρȣσαν γεενναν, *præſentem gehennam* vocat avaritiam. Et in Pſalm. XLIII. την ακροπολιν των κακων, *ſummum malorum apicem*. Quod cum tertium ſit in omnibus vitium, tum, ut ait Cicero, in principibus Remp. gubernantibus teterrimum. Quid vero in iis, qui non humanas Reſp., ſed cæleſtem adminiſtrant? *Utinam*, *inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me reſervaſſet, & tunc eſſem natus, ſi quando Romani dona accipere cœpiſſent! non eſſem paſſus diutius eos imperare*. Cic. de offic. II. 17.

præ bonis hujus vitæ fugacibus, tanto vitæ rationalis cura major & diligentior agenda eſt. Poſtremo ne vita quidem ipſa animalis ordinata & pacata eſſe poteſt, niſi ſapiens, ordinatus, & pacatus animus eam moderetur: totum enim regimen vitæ noſtræ animalis a mente pendet, ut perturbatum ſit neceſſe eſt, ubi illa inepta eſt ad regendum. (1)

§. II. Spectat vita animi intellectum, voluntatem, affectus, ſeu vim cogitandi, & vim appetendi, quæ præcipue ſunt animi facultates, quibus ille vivit, & operatur. Ad utramque autem facultatem perficiendam noſtri illa naturalis amicitia nos obligat, ac propterea naturæ lex: nam nos obligat lex naturæ ad jura noſtra tuenda; ad recte nos amandos: ad felicitatem noſtram ſemper intuendam & ſectandam, adeoque ad ea omnia, quæ veræ felicitati conſequendæ ſunt neceſſaria. Ad felicitatem vero conſequendam inprimis neceſſaria eſt emendatio & perfectio intellectus, ac voluntatis: tum ars quædam ac diſciplina, qua affectus, ac naturæ impetus intra ſuos cancellos cohibeantur: nam experientia nos docet inter homines miſerum non eſſe, niſi aut ſtultum, aut ſceleſtum; quorum ille actiones aut omiſſiones ad calculum adducere nequit, ut pernoſcat, conſentaneæ ne fini ſuo ſint, an non: hic totum affectibus frænum laxat; ergo lex naturæ nos obligat ad intellectum & appetitum emendandum, perficiendumque. Emendatur autem intellectus, quum ab eo cauſæ ignorantiæ, & errorum diſtinentur: appetitus, cum ab habitibus pravis purgatur: perficitur vero intellectus ſcientia; appetitus, habitibus virtutum. Igitur lex naturæ præcipit, ut & cauſas ignorantiæ, ac errorum, præſertim quod ſpectat ad vitam moralem, ab animo removeamus, atque intellectum vera ſcientia inſtruamus; & ut voluntatem ab omnibus pravis habitibus purgemus, ac habitibus virtutum ornemus, quo naturæ impetus intra ſuos terminos contineré poſſimus. Atque in his tota animi cultura poſita eſt.

§. III. Omnium igitur primum ex lege naturæ cuilibet homini pro ſua indole & conditione accurata cura gerenda eſt intellectus ſui ac rationis. Nam quum intellectus ſit velluti

---

(1) Plato in Menone, Ουκουν ως συλληβδην, παντα τα της ψυχης επιχειρηματα ϗ καρτερηματα, ηγυμενης μεν φρονησεως, εις ευδαιμονιαν τελευτᾳ, αφροσυνης δ', εις τεναντιος, ideſt, *ut breviter dicam, omnes animæ impetus conatusque, ſi quidem prudentia regat, ad beatitudinem tendunt; ſi imprudentia, contra,* miſeriam efficiunt.

uti fax totius vitæ rationalis & moralis, niſi ille ea cognitione informetur, quæ ad vitam hanc recte tranſigendam neceſſaria eſt, perturbata & confuſa tota erit vita rationalis, & moralis. Ad eam igitur ſcientiam, veluti ad medium fini noſtro conſequendo neceſſarium, ſuprema illa naturæ lex nos obligat. Ac vero ſi is, qui quum poſſit, negligit vitam animalem curare, ac perficere, non recte nec vere ſe amat, ac inſita ſui jura violat; qui dici poteſt, eum, qui quum poſſit vitam rationalem perficere, negligit, rite, & vere ſe amare, ideſt ex recta ratione amare, atque ſibi eſſe amicum? Qui æquum ſibi eſſe? Sed nec aliis eſſe & æquus, & amicus, qui ſibi non ſit.

§. IV. Qua ex re duo conſequuntur. Primum obligari nos ad notitias bonorum, & malorum cum phyſicorum, tum moralium, comparandas: phyſicorum, quidem, quia obligamur ad vitæ animalis cuſtodiam, quæ ut ſine bonis phyſicis conſervari nequit, ita a malis phyſicis plurimum timere debet. Hinc eſt obligatio artis alicujus addiſcendæ. Moralium vero, quia obligamur ad mentem rationemque perficiendam, quæ bonis moralibus perficitur. Has ſcientias cuilibet neceſſarias eſſe pronuncio: ceteras aut ſtatibus tantum quibuſdam ajo (1), aut omnino indifferentes. Alterum eſt obligari quidem homines ad intellectum perficiendum, ſed non æqualiter, verum quemlibet pro ſua capacitate, & ſtatu, ut idcirco non æqualiter adverſus hanc legem ab omnibus peccetur. Intelligendum eſt eſſe cuilibet hominum vicinitatum & actionum veluti circulum quemdam, cui majorem, cui minorem: eo ab animo tanquam a centro hominis actiones pertingere debent ut bene beateque ſit; ergo eo uſque ejus mens quaquaverſum pervidere, iiſque artibus ac diſciplinis animum ſubigere, quæ ei res pares ſint.

§. V. Quibus ex rebus omnibus intelligitur, nullum officium generi humano utilius a Philoſophis præſtari poſſe, quam propagationem earum notitiarum, de quibus locuti

 ſu-

(1) Nam qui artes vitæ agitandæ negligunt, ac, ut ait Lucretius, *ſecla ferarum* vivunt, cum egeſtas ac vis naturæ imperat rapto vivere debert. Ita agreſtes gentes mutuis latrociniis vitam hominibus infeſtam faciunt. In utroque. Continente quicumque artes aut ignorare, aut odiſſe reperti ſunt, hoc genus vitæ ducunt, quod noſtri Arabes. Iidem urbes turbant, efficiuntque ut fimus ſæpe in Civitate velut olim genus humanum in agris.

ſumus. Ac felices quidem eſſent populi, ſi Philoſophi quantum temporis in inutilibus quæſtionibus fruſtra terunt, tantum intendere vellent in artes, & cognitiones generi humano neceſſarias publice augendas, & perpoliendas, ac parvis catecheſibus comprehendendas, quo communitati ſeſe utiles præſtarent: catecheſes autem dico Agriculturæ, Paſtoralis, Artium reliquarum. Inprimis deſiderandum eſſet, ut qui populos regunt, aut in iis principes ſunt, curarent, ut plebei quoque homines legere ſaltem, & ſcribere ſcirent (1): vix enim dici poteſt, quantopere inde mores, & artes perficerentur. Itaque ego ſubiraſcor ſæpiſſime iis opulentis hominibus, qui vana memoriæ ſuæ monumenta relinquunt, hæc vero officia, quibus vere immortales fieri poſſent, prætereunt. Veteres enim populi non aliam ob rationem Orpheum, Amphionem, Herculem, alioſque inter Deos retulerunt, niſi quia humanitatem barbaras gentes docuerunt. Sunt adhuc apud nos veteris veſtigia ruris, quæ ſi qui excolere aggrediantur, illos ego inter Heroas meritiſſime retulerim.

§. VI. Jam vero excolendus eſt & appetitus, quo proprie vir bonus, aut malus quiſquam eſt, & dicitur. Nempe finis legis naturæ eſt perfecta hominis beatitudo: media vero, quæ ad eum finem ducunt, ſunt amicitia Dei, noſtri, aliorum, virtutes nempe. Comitantur autem tres iſtas amicitias tria virtutum genera, Theologicarum, Monaſticarum, & Politicarum; quarum primæ Deum, ſecundæ noſmetipſos, tertiæ ſocietatem humanam ſpectant. Ad hæc ergo omnia formanda eſt voluntas, & tota natura aſſue-

(1) Scio id averſari Politicos quoſdam. Ajunt artes deſeri, quum delinimenta literarum liberantur. Sed factis revincuntur. Illa vera, & triſtia, ſcholarum moribus vim ac virtutem puerorum infringi. Cur igitur nulla pene ſcholarum cura? Nam integris diebus ſeſſitare paganos plebeoſque pueros, garrire, pugnis & calcibus pugnare, ora radiis & libris ſibi contundere; oſcitantem, aut inapetientem pædagogum ſpectare, aut, veluti in triremi, ſævis plagis tamquam in ſervos animadvertentem habere; abſentes, ac venerandos viros proſcindentem dicteriis, longiſque cachinnis; crapulam ructantem; grandia & ſancta balbutientem; inurbane, aut oſcene boantem; hæc, inquam, quis probet? Nec infimas modo ſcholas evertendas cenſeo, ſed ſublimes quoque ipſas corrigendas, ne vanis futilibuſque diſciplinis juvenes corrumpant. Nihilne nos pudet in hac tam polita ætate, non prius nos ſapientes putare, quam barbare educti inſtructique ſimus? veluti ſi quis neget præclarum hominem eſſe poſſe quempiam, qui prius egregie bellua non fuerit.

aſſuefacienda, ut ſit perfecta. Jam ea perfectio a tribus potiſſimum cauſis progignitur, temperamento, intellectu, & habituum moralium exercitio; tres ergo illæ cauſſæ vehementer excolendæ, & ad perfectionem noſtram inflectendæ ſunt.

§. VII. Cultura autem trium illarum naturalium cauſarum in his præſertim poſita eſt: primum, agreſte, & ferox ingenium cicurandum eſt, ut ne tranſverſum nos rapiat, quum ad officia conamur. Deinde iracundum, inconſtans, turbulentum flectendum paullatim, ut miteſcat, & aſſueſcat fræno. Tum præclaris juſti & honeſti notitiis inſtruendus eſt intellectus, qui voluntatis lumen eſt. Tandem exercitatione ipſa virtutum ea acquirenda eſt indoles, qua quaſi altera natura, recte, juſte, & honeſte vivamus. Atque poſtremum hoc eſt illud, quo proprie appetitus & natura formatur: niſi enim continuato exercitio virtutis naturam bonam induamus, & præcepta honeſtatis in ſuccum, & ſanguinem convertamus, formari voluntas ad beatitudinem nequit. Ad hoc autem efficiendum juvat inprimis exempla nobis proponere ad imitandum, eorum ſcilicet, qui juſtam, honeſtam, liberalem, magnanimam vitam duxerunt, quorum exemplorum copioſam ſegetem ſuppeditat hiſtoria ſacra, & eccleſiaſtica: plura quoque ſubminiſtrat hiſtoria ipſa profana; atque in hunc præcipue finem hiſtoriæ lectio ſuſcipienda eſt. Eam ob rationem hiſtoriam vocat Cicero *Magiſtram vitæ*. Sed quoniam ea de re in ſecunda parte dictum eſt copioſe, quo in loco de virtute egimus, a longiori oratione hic ſuperſedebimus. Unum hic addam, præſentem puerorum educationem & inſtitutionem literariam eam non eſſe, quæ tam nobili animanti ad virtutem & felicitatem manuducendo omnium ſit magis conſentanea. Nempe deſcivimus jamdudum a naturæ ſimplicitate, eamque omnibus machinis alio fleximus, quam qua flectere debebamus. Tota præſens educandi ars in hominis exteriora formanda tendit: animi vim, corporis ſanitatem negligimus, ac ita, ut ad nos minime pertinere videantur. Auſim hic dicere, hominem nec tam ineptum gigni, nec tam pravum, quam vulgo putant, ſed noſtris machinis domeſticis, publiciſque fieri. Dicam iterum, longe eos hominum educatores falli, qui quidquam egregii præſtare animos noſtros putant, ubi infractum imbecillumque, ſeu nimium premendo, ſeu laxando nimium, evaſit

corpus. Velim ab his legis inſigne ſuper ea re Ballexſerdi opuſculum. (1).

CAPUT V.

De effectibus, officiiſque inde manantibus.

§. I. Diſſeramus nunc de ea noſtri cultura, quæ ad affectus pertinet, quæque eſſe debet prima & præcipua: nam inde hominis tota beatitudo, aut miſeria pendet, unde vis eſt omnis agendi, ceſſandique, & principium. Horum natura generatim in tertia parte explicita eſt: hic eos ſingillatim expediemus, & de eorum in vita animali ac morali vi dicemus paullo copioſius. Carteſius *de Paſſionibus Animæ p. 2. art. 69.* ad ſex primaria genera perturbationes animi omnes contulit, admirationem, amorem, odium, cupiditatem, lætitiam, mœrorem. Earum ordinem ſic deſcribit. Principio quum novum aliquod objectum, vel circumſtantia aliqua nova modificatum nobis occurrit, ob novos motus in cerebro, rationis organo, excitatos reflexivam animæ facultatem ſiſtit, & in extraordinariam quamdam attentionem mentem rapit, quæ eſt admiratio, quam affectuum omnium primum eſſe cenſet. Deinde ſi oblatum objectum anima attentius conſideret, ejuſque cum natura noſtra relationes inſpiciat, tum ſi quidem malum vel bonum reperiat, amor, aut odium excitabitur. At ſi bonum hoc, aut malum fuerint præſentia, orietur lætitia, vel mœror: ſi vero futura, cupiditas, vel timor.

§. II. Henricus Morus in Enchiridio Ethicæ lib. 1. cap. 7. arbitratur, numerum affectuum breviorem fieri poſſe, ut omnes referantur ad amorem, & odium, quorum duorum ceteri aut cognati ſunt, aut effectus. *Quid enim*, inquit, *eſt deſiderium, niſi amor porrectus verſus bonum futurum? Quid fuga, ſeu averſatio, & timor, niſi odium ſe avertens ab imminenti malo, vel ſe contra ipſum muniens? Quid lætitia niſi amor exultans præſentia boni adamati? Quid tandem mœror, ſive mæſtitia, niſi odium*

---

(1) Editum Pariſiis ann. 1762. ; *l'education phyſique des enfans*, præſcriptumque, *Diſſertation ſur* par M. Ballexſerd.

odium præſenti malo oppreſſum & implicitum? Manifeſtum eſt, in omnibus his ſemper amorem & odium varie modificari. Hæc ille. Fuerat hæc doctrina B. Auguſtini, quæ latius explicatur a Malebranchio in 5. libro *de inquirenda veritate*. Nec vero dubitare poſſumus hiſce velis, amore, inquam, atque odio, totam duci hominum vitam.

§. III. Veteres Philoſophi Platonici, Peripatetici, Stoici, & hinc Scholaſtici, partem animæ ſenſitivam, quam & inferiorem vocabant, in duas alias partiebantur, iraſcibilem nempe, & concupiſcibilem. Quum autem affectus dicerent perturbationes inferioris animæ partis contra rationem, vel præter rationem, eos ad duas ſedes referebant, concupiſcibilem, & iraſcibilem. In quo illi minime errabant: nempe omnes affectus nihil ſunt aliud, niſi varii modi concupiſcentiæ, & excandeſcentiæ. Nam quum omnes naſcantur ex opinione boni, vel mali, ſive directa, ſive reflexa, qui ex opinione boni gignuntur, ſub concupiſcentia continentur: qui vero ex opinione mali, ſub iraſcibili. Videri poteſt Cicero, qui ex doctrina Stoicorum accurate ſuper ea re copioſeque diſſerit in 4. Tuſculanarum diſputationum libro.

§. IV. Poſſunt itidem affectus dividi in duas alias claſſes, & quaſi ſedes, ut alii rationem magis, alii magis ſenſum ſpectent. Affectus, qui ex contemplatione bonorum, vel malorum ſpiritualium, ideſt bonorum vel malorum rationis, proveniunt, vel ex ratione quidem bonorum, vel malorum corporeorum, non tamen directa, ut in ſenſationibus, ſed reflexa; hi, inquam, ad rationem magis ſpectant, ſeu partem animi ſuperiorem, quam ad ſenſum, & partem inferiorem. Affectus vero, qui originem ducunt ex bonis corporeis ope ſenſationum, ſenſum magis, quam rationem ſequuntur. Atque poſtremi quoque iſti affectus, ſi naturam rationis induant, quantum a ſenſu recedunt, tantum ad rationem accedunt. Illud eſt inter utroſque diſcrimen, ut poſteriores turbulentiores ſint, & mutabiliores; priores vero pacatiores & diuturniores. Non autem ignoro quantopere inter Philoſophos concertatum ſit, ſint nec ne in ratione affectus; quam quæſtionem perdiligentiſſime tractat Picolominus in ſecunda Philoſophiæ moralis parte. Sed vix illud negari poteſt ab iis, qui naturam humanam paullo attentius contemplantur. Rationem porro quum dico, non ſeparatam intelligo: neque enim me

latet nullum eſſe in anima noſtra motum, quin totam animalem naturam afficiat (1).

§. V. Sed illud præterea animadvertendum eſt, affectus omnes eſſe peculiares modo generalis in voluptatem propenſionis, & averſationis a malo, quibus omnes animantes ſtatim ac natæ ſunt naturaliter concitantur; ut intelligere poſſimus, quemadmodum inclinatio, & averſio illa ex temperie naturæ noſtræ procedunt, ita ex eodem fonte omnes manare affectus. Nempe quum generalis propenſio erga bonum a bonis peculiaribus ſeu præſentibus, ſeu futuris varie modificatur, & determinatur, primam claſſem affectuum conſtituit, eorum ſcilicet, qui ex opinione boni naſcuntur. Eodem modo naturalis averſatio mali varie excuſſa, ac determinata a particularibus malis, ſeu præſentibus, ſeu futuris, alteram claſſem affectuum eorum qui vel opinione mali progignuntur, efficit. Jam quum propenſiones illæ ac repugnantiæ, non alia ratione in natura noſtra locum habeant, niſi quia ita ſtructi ac temperati ſumus, ut nos & felicitatem noſtram neceſſario amemus, eamque quum in nobis non habeamus, *in omnibus extra nos objectis quæramus*, & quidem *impetu naturæ*, ideſt *affectu*; perſpicuum eſt, affectus omnes eſſe modificationes amoris proprii; adeoque tum eſſe vitioſos, quum amor ille proprius vitioſus eſt; quod fere ſemper vitioſitate rationis fit

Tentat enim dubiam mentem rationis egeſtas.

§. VI. Jam vero quum valde ſit ſimile veri ſenſationem doloris præcedere in hominibus omnem voluntatis ſenſationem; quia infantes ſi nulla præcedat in eorum machinulis perturbatio, veriſimile non eſt æquabilis voluptatis ſtatum perſentiſcere ac animadvertere poſſe; nec, niſi præceſſerit dolor, voluptates geſtientes; videtur affectus mor-

(1) Affectus ſunt ſenſationes: ut nihil in phyſica exploratius, quam ſenſationum omnium organum eſſe ſyſtema, ut ajunt Medici, nerveum. Hoc ſi a cauſis externis, aut internis corporeis ullo modo convellitur, ſenſatio exſiſtit, ac voluptas, aut dolor: ſi phantaſia, vel ulla animi ratio, pathemata, ſeu affectus. Si *το καλον*, bonum ipſum ac genericum, afficit, ille appetitus *voluntas* dicitur, ac rationis appetitus: ſi peculiaria, *ſenſitivi motus*. Horum vis tota magis in corporis temperie eſt, quam in animi ratione.

mortalium omnes a dolore, & ægritudine originem primam habere. Itaque omnes ſunt naturæ voces, quibus commonemur, eam aut bene ſe non habere, nec in ſitu eſſe naturali; aut naturalem & conſentaneum tandem ſitum nactam, ſibique perplacere (1).

§. VII. Qua ex re & illud ſequitur, affectus eſſe non poſſe, niſi in natura finita, eſſeque argumentum manifeſtum naturæ & finitæ circumſcriptæque & mutabilis. Scilicet ſola natura finita hujuſcemodi eſt, ut nec in ſe habeat totum illud bonum, quo eſſe poſſit perfecta atque beata; nec tanta potentia polleat, qua mala omnia propulſare poſſit, atque perpetuo in ſtatu ſibi conſentaneo vivere. Hinc & inclinationi genericæ erga bonum velut in ſui complementum; & averſationi a malo, ac proinde affectibus, obnoxia eſt. Deus vero, qui & perfectiſſimus eſt, ſibique ad beatitudinem ſufficientiſſimus, & potentiſſimus, nec rapi poteſt in externa bona, velut in perfectiones naturæ ſuæ, nec mala ulla timere; itaque nullo dolore, nullaque geſtiente voluptate, ac nullis adeo affectibus perturbari.

§. VIII. Igitur perſequamur quam breviſſime præcipua affectuum genera, eorumque uſum & abuſum in vita morali, ac civili paullo diſtinctius demonſtremus. Primus ordine & natura qui in nobis progignitur affectus, ex partitione Carteſii, eſt admiratio, quæ ut ſuperius diximus, eſt conturbatio animi novitate & inſolentia alicujus objecti perculſi, atque in eo contemplando attentiſſime occupati. Itaque genus καταλήψεως eſt, ſeu nervulorum contractio. Nempe quum mens ſuis in operationibus ab impreſſionibus in cerebro factis pendeat, ſi nova quædam & inſolita motio excitetur in cerebro, tota ab ea motione rapitur, ac veluti lethargo quodam corripitur, aliiſque contemplandis inepta evadit. Sed duæ diſtingui poſſunt admirationes, altera quæ pendeat ab amore ſciendi, altera, quæ

(1) Quibus qui ſpoliari homines ſtudent, prætarquamquod futilem inanemque operam aggrediuntur, omni nos naturæ voce orbari volunt, eaque vi ac naturæ privare, qua animantes ſumus: *hominem de homine tollere*, ut ait eleganter Cicero. Quos ego opinor, cum divina humanaque alios ſuperbe docent, ſe penitus ignorare;

Quandoquidem ſapiunt alieno ex ore; petuntque
Rex ex auditis potius, quam ſenſibus ipſis.

Sed valere jubeamus ſententia Stoicos, opera Epicureos, ac affectus, quos nulla, nec naturæ poteſtas, nec doctrina revellere queat, diſcamus ad rationis ſanctam virgulam componere. Id eſt enim ſapere.

quæ a quadam cerebri turpedine naſcitur. Illa rationalis vocari poteſt, eſtque eorum propria, qui & amore ſciendi aguntur, & temperamentum habent aptum attentioni continuandæ; hæc vero dici poteſt bruta, eſtque argumentum ſtupiditatis. Prioris indicium eſt, ſi quis poſt admirationem ad inquiſitionem excitatur: poſterioris vero, ſi admirationem nulla ſequatur perquiſitio.

§. IX. Uſus admirationis inſignis eſt & multiplex. Principio niſi eo affectu natura noſtra tangeretur, quaſi ſtupidi eſſemus, nec unquam excitaremur ad perquiſitionem rerum magnarum, pulchrarum, & utilium, aut certe minori ardore ad illas inveſtigandas aggrederemur, quam quo ea incitat. Quemadmodum enim corpora elaſtica quo magis premuntur, eo majori reniſu repugnant, ita animus, quo majori admiratione percellitur, eo vehementius in inquiſitionem veritatis enititur. Hinc Plato, & Ariſtoteles principium Philoſophiæ fecerunt admirationem, qua primi mortales in curioſitatem impulſi, rerum naturalium cauſſas perquirere cœperunt. Qui hiſtoriam litterarum & artium legerit, is diſcet quot, & quam præclara curioſitas ex admiratione nata, aut vellicata in rempublicam quum civilem, tum litterariam invexerit (1), ut intelligere poſſimus, quam bruti ſint ii, qui hunc affectum, quem alere & fovere magno ſtudio in pueris deberent, exſtinguere conantur. Non ſum neſcius, plura quoque abſurda aut pernicioſa inde excitata: ſed hæc abuſui potius humanæ libertatis naturæque humanæ imbecillitati, quam huic cauſſæ tribuendæ ſunt.

§. X.

(1) Primi mortales multo certe fuere illi in arvis durius, ut nunc Americæ agreſtes.

Necdum res igni ſcribant tractare, vel uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum:
Sed nemora, atque cavos monteis, ſylvaſque colebant.
Et frutices inter condebant ſqualida membra.

Dolore igitur primum permoti vitæ commoda reperere. Hæc mox auxere experientia

Navigia atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, veſteis, & cætera de genere horum,
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, & dædala ſigna polire.
Uſus, & impigræ ſimul EXPERIENTIA *mentis*
Paullatim docuit pedetentim progredienteis.

Lucret. lib. v. Sed quis neget plurimos uſus rerum admirationi tribuendos? quæ primum defixit animos; mox perculit; tum ſubagitavit, ac explorare coegit.

§. X. Deinde admiratio, ut alii animi affectus, non minimum memoriam noſtram adjuvat, quemadmodum perſpecte obſervat Carteſius: ſcilicet affectus omnes attentionem noſtram acuunt, & intendunt: ex acuta vero & intenta attentione memoria firmatur. Ad hæc, admiratio animum eo in ſitu ponit, quo in ſitu, res attentius contemplari & veſtigare poteſt, earumque cum natura & fine noſtro relationes deſpectare, quod ii non facile efficiunt, qui hoc affectu non ſatis agitantur, quique proinde incurioſi ſunt. Ceterum ut alii affectus, ſi fuerint frequentiores, indicium ſunt naturæ nimium phantaſticæ & mutabilis; ita admiratio nimia & frequens etiam ob res minime admirabiles, argumentum eſt brevitatis, imbecillitatis, & ſtupiditatis mentis. Itaque videmus, nullos hominum tam frequenter, etiam ob res leviſſimas, admiratione tangi, quam ignorantes, præſertim diſciplinarum naturalium, & hiſtoriæ humanæ, quarum rerum periti vix quidquam admirantur, niſi quæ admiratione etiam ſapientum digna ſunt. Quo circa ad ſtupidam admirationem vincendam nihil tam aptum eſt, quam hiſtoriæ naturalis & civilis peritia. Sed & ſi quis rerum novitate facile ſe perceuti perſentit, eoque in opiniones aut ridiculas rapi, aut iniquas, aut ſibi ſtatuique ſuo noxias (quod iis, qui peregrinantur, accidit interdum), animo ſuo recolat, hæc eadem, ſi familiaria evaſerint, nullo ſæpe in pretio eſſe, ſpernique adeo. Accidit idem iis rerum uſibus, ac formis, quas in dies permutat luxus.

Sic volvendo ætas commutat tempora rerum:
Quod fuit in pretio, ſit nullo denique honore ......
Lucr. (1).

§. XI.

(1) Jam admirationem ſæpe graves moleſtæque curæ ſequuntur. *Sequaces curas, & alatas*, dixit Lucretius. Hor. od. 16. lib. II.

Scandit æratas vitioſa naveis
Cura, nec turmas equitum relinquit.

Sed & Regum ſcandit turreis, & doctorum ſubſellia. Theognis venuſte lepideque, φροντιδες ανθρωπων ελαχον πτερα ποικιλ' εχυσαι, *mortalium curæ alas ſortitæ ſunt variegatas*. Memini ego aurora boreali anni 1737. adeo plures e ſtupore in tremorem collapſos, ut ad imos talos frigidus ſudor manaret, diſſolvique mundi machinam brevi opinarentur. Quibus ecquod alexipharmacon propinabis, præter quam illud, diſce ſodes? Virg. II. Georg. 490.

Fr-

§. XI. Amor eſt affectus animæ, qui cum motione fluidi corporei calidiore excitatur ad ſe voluntate jungendum cum iis objectis, quæ naturæ noſtræ conſentanea videntur. In amore igitur ex ſenſatione, vel idea rei nobis noſtroque fini conſentanea, excitatur in ſanguine calor quidam placidus, qui quum habitualis evaſerit, magnum animi vigorem efficit. Itaque amantes alacres ſunt & fervidi, ac plerique etiam natura paullo ſtupidiores eo affectu ad præclara facinora excitari ſolent. Quocirca hic affectus, niſi modum excedat, magnus eſſe poteſt ſtimulus ad virtutem.

§. XII. Amoris plures ſunt ſpecies, quum pro diverſitate objectorum & finium, tum pro intenſiori, aut minus intenſa ſanguinis agitatione. Amor erga objectum natura noſtra ſuperius, & a quo ſperamus, vel metuimus, vocari ſolet amor devotionis. Is cum timore quodam conjunctus eſt; eſt igitur affectus miſtus. Amor erga æquales in natura nobis objectum triplex eſt, concupiſcentiæ, amicitiæ, & caritatis. Priori amore amamus propter voluptatem noſtram ea omnia, quæ velut naturæ noſtræ animalis bona apprehendimus, & in quæ excita natura incitat. Eo ſpectant amor venereus, cibi ac potionis deſideria, cupiditas divitiarum, honorum ambitio &c. Altero amamus alios propter ſe: tertio eos, qui aut ſunt nobis ſanguine conjuncti, aut quos tanquam ſanguine communique ſtipite conjunctos ſpectamus. Prior amor naturæ eſt animalis magis, quam rationalis: itaque & brutis animantibus communis eſt. Poſteriores duo plus habent naturæ rationalis, quamquam & in animantibus eorum aliqua cernamus veſtigia.

§. XIII.

Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas:
Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus . . . .

Quid vero illi, qui ſummos fortunæ apices, tamquam beatorum ſedes, mirantur, depereuntque? O genus infelix humanum!

. . . . Quoniam ad ſummum ſuccedere honorem
Certantes, iter infeſtum fecere viai,
Et tamen e ſummo quaſi fulmen dejicit ictos
Invidia interdum contemptim in Tartara tetra.

o illud præclarum!

Divitiæ grandes homini ſunt, vivere parce,
Æquo animo: neque enim eſt unquam penuria parvi. Lucret.

Sed & illud Horatii noſtri grave monitum Lib. II. 18.

. . . Æqua tellus
Pauperi recluditur
Regumque pueris: nec ſatelles orci
Callidum Promethea
Revexit auro captus . . . .

§. XIII. Amor ut ceteri affectus naturæ humanæ neceſſarius eſt & utilis, modo ratione regatur. Principio amore concupiſcentiæ venereæ ſpecies humana ſervatur; ut ſi demas, intra ſeculum hominibus deſerta erit tellus. Itaque & in animantibus, ut dictum eſt, brutis locum quoque habet, magis incitante natura, quam ulla cognitione perducente, ut ſcilicet brutorum ſpecies conſerventur. Præterea eodem amore humana induſtria & ſolertia fovetur, ut niſi ea concupiſcamus, quæ nobis voluptatem aliquam, naturæque levare dolores, afferre poſſunt, inertes ſimus & crudi lateres neceſſe eſt. Deinde amore caritatis & amicitiæ primum continentur, & conſervantur familiæ, quæ, ut eleganter Ariſtoteles appellat, ſunt elementa civitatis: tum vincula majorum ſocietatum junguntur. Nec ſane hominum genus ſine mutua caritate & amicitia eſſet aliud, quam ferarum multitudo ſeſe mutuo horrentium, aut dilacerantium. Delirant igitur ii, qui hujuſmodi affectum ex hominum natura evellere ſtudent. Cicero de Amicitia 7. *Quod ſi exemeris ex natura rerum benevolentiæ conjunctionem, nec domus ulla, nec urbs ſtare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id ſi minus intelligitur, quanta vis amicitiæ concordiæque ſit ex diſſenſionibus atque ex diſcordiis percipi poteſt. Quæ enim domus tam ſtabilis, quæ tam firma civitas eſt, quæ non odiis atque diſſidiis funditus poſſit everti? Ex quo quantum boni ſit in amicitia, judicari poteſt.* Quibus adde, nullum eſſe animal homine imbecillius, eoque miſerius, ſi a ſimilium amicitia ac cœtu diſtrahas.

§. XIV. Interim in amore concupiſcentiæ tum veneris, tum aliarum voluptatum, plurima ineſſe poſſunt vitia, & incommoda, niſi ex lege honeſtatis componatur. Paullatim enim agitata natura, & ratio opprimitur, & in omne vitiorum genus itur. Incommoda & mala hujus perturbationis quod ad voluptates venereas ſpectat elegantiſſime more ſuo deſcribit Plautus in prologo Mercatoris, quæ operæ pretium facient adoleſcentes in hunc affectum proclives ſi attente conſiderent. Nam quemcumque hic affectus arripuit paullo vehementius,

Magno atque ſolido multat infortunio;
Nec pol profecto quiſquam ſine grandi malo
Pluſquam res patitur ſtuduit elegantiæ.
Sed amori accedunt etiam hæc, quæ dixi minus,

Inſe-

Inſomnia, ærumna, error, terror, & fuga,
Ineptiæ, ſtultitiaque adeo, & temeritas,
Incogitantia excors, immodeſtia,
Petulantia, cupiditas, & malevolentia,
Inhæret & aviditas, deſidia, ignavia,
Inopia, contumelia, & diſpendium.

§. XV. Nec minoribus malis ceterarum voluptatum cupiditates ſubjectæ ſunt, niſi ratione, ac validiſſime, regantur; inde enim naſci poſſunt immania vitia, quæ & ſingulos homines, & integras civitates perdere poſſunt, cujuſmodi immoderata divitiarum cupiditas, ferox & ſtulta ambitio gloriæ, ingluvies, ebrietas, ceteræ. Scilicet in homine nulla ferme ſunt alia vitia, niſi quæ ex abuſu cupiditatum, depravata ratione, aut conſuetudine, pullulant atque adoleſcunt: eaque ubi adolevere, non domos tantum, ſed Remp. poſtremo perdunt (1).

§. XVI. Odium eſt ea animi perturbatio, qua incitamur ad nos ſeparandos ab iis objectis, quæ nobis ingrata videntur, vel noxia. Odium non eſt ſimplex affectus, ſed veluti mixtus ex ira habituata, & triſtitia. Itaque ut amor rarefacit ſanguinem, & æquabilem calorem gignit; ita odium adigit ad cor atque latiora vaſa. Hinc pallor vultus. Quum odium refertur ad mala generatim conſiderata, odium appellari ſolet: At ſi referatur ad objecta deformia, dicitur averſio, & horror. Ceterum neceſſe eſt, ut natura humana hujus affectus ſit patiens, quo poſſit ſe conſervare: nam ut ſine amore objecta naturæ noſtræ conſen-

(1) Salluſtius in Catil. 15. *Poſtquam* (Romæ) *divitiæ honori eſſe cœpere, & eos gloria, imperium, potentia ſequebatur: hebeſcere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria atque avaritia cum ſuperbia invaſere: rapere, conſumere, ſua quiſque parvi pendere, aliena cupere: pudorem, pudicitiam, divina, atque humana promiſcua, nihil penſi atque moderati haberi ..... Sed libido ſtupri, ganeæ, ceterique cultus, non minus inceſſerat, viros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere: veſcendi cauſa terra marique exquirere .... Hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant, animus imbutus malis artibus haud facile lubidinibus carebat.* Eſt quiſquam qui præterea miretur, tam corruptæ Civitatis opes retro lapſas, poſtremo intercidiſſe funditus? Quod illi tamen non ſemel atque iterum accidit, iiſdem minantibus cauſis.

ſentanea minime conſectaremur: ita ſine odio infeſta & perniciaiia non caveremus. Eſt igitur odium in animantibus præcipue memorioſis & calculo utentibus: in ſtupidis vix ullum. Sed quemadmodum amor in vitium abit, ſi excedat aut intenſitate, aut extenſione; ita odium in vitium convertitur aut nimia extenſione, ea ſcilicet objecta odio habendo, quæ amare debemus; aut nimia intenſitate, nimirum plus odio habendo, quam par eſt; aut nimia duratione, nempe tum etiam odio habendo, quum objectum deſinit eſſe malum. Huc pertinet illud veteris Philoſophi, *non decet mortalem odia gerere immortalia*; excipio, niſi objecta perpetuo fuerint mala; nam averſio a malis natura fit, eaque quouſque eadem naturæ noſtræ cum objecto malo relatio perſtat.

§. XVII. Sed magna hoc in loco ſuboritur quæſtio, utrum in his affectibus amoris & odii animus mere, ut ajunt, *paſſive* ſe habeat, an etiam *active*, itaut ii imperio libertatis ſubſint. Ea profecto quæſtio magni eſt momenti. Nam ſi animus in his affectibus mere paſſive ſe habet, in poteſtate noſtra non erit amare, vel odiſſe. Ex quo conficitur, ut leges præcipientes, vel vetantes hujuſcemodi affectus id videantur præcipere, vel vetare, quod in poteſtate noſtra nullo pacto eſſe poteſt. Ac quum affectus omnes ſint commotiones naturæ humanæ ex opinione boni vel mali proficiſcentes, videri poteſt, nullo modo eos imperio libertatis ſubeſſe, ſed ex utilium infeſtarumque rerum phantaſiis neceſſario exſiſtere; quomodo imperio libertatis ſubjectum non eſt, non ſentire odorem ubi res odoriferæ nares vellicant, aut non videre lumen apertis ad lumen oculis. Affectus, inquiunt, natura conſtant, non voluntate.

§. XVIII. Cui quæſtioni ita reſpondemus. Vigilibus bonorum, vel malorum phantaſiis, haud liberi ſumus in amoris, aut odii, qui inde neceſſario naſcuntur, affectibus perſentiendis: ſed poſſumus tamen curare, ut exquiſitis aliis, & veris adſpectibus boni, vel mali, quod vetamur amare, illud abhorreamus, aut amemus, quod prohibemur odio habere. Præterea efficere ne ultro temereque accendantur, quod ſtulti pravique faciunt. Tum operam dare ne, quoad ii affectus durant, actionibus extrinſecis iis abutamur ad ſcelera quævis perpetranda, ad quæ ardenter illi ſuadent. Quantumvis enim affectibus agitemur,

mur, liberi adhuc ſumus, ſi non in iis ſentiendis, ſaltem in iis obſecundando. Quod ſi quæſtio agitetur de homine ab affectibus adhuc libero, dum ſerena eſt ratio & purgata, omnem profecto habemus libertatem eas *occaſiones* vitandi, ex quibus illi in nobis excitari poſſunt; *primas* illorum ſcintillas ſuffocandi, ne adulti ipſi nos ſuffocent. Atque ex his intelligitur, qua ratione interpretandum ſit præceptum Evangelicum de amore inimicorum, quod cum natura pugnare quibuſdam videtur. Nam & ipſum duplex bonum eſt: quippe plenam in nobis honeſtatem *informat*, & Deo, æque omnium patri, carum eſt. Terr. contra Scapulam: *amicos diligere omnium eſt: inimicos, ſolorum chriſtianorum*. Cur ita? quia chriſtianis tantum vera plenaque imperatur virtus, animoque concreta.

§. XIX. Tertia claſſis affectuum ex Carteſii partitione continetur ſub cupiditate. Cupiditas eſt affectus animi, quo fertur in bonum futurum. Sub ea comprehenditur etiam averſatio a malo futuro. Nempe quum abſentia mali æque ac præſentia boni ſit bona & concupiſcibilis, in utramque fertur cupiditas. Ceterum ſi quis *cupiditatem* circa bona futura deſiderium appellare *velit*, *cupiditatem* vero circa abſentiam mali futuri, fugam & averſationem, nihil repugnamus: turpe enim eſt Philoſophum de vocabulis concertare. Jam *amorem* quoque & *odium* eamdem ob cauſam appellare poſſis.

§. XX. Inter cupiditates excellunt eæ, quæ ex *amore* ſunt honeſtatis, horrore turpitudinis. Illæ magis ad amorem accedunt, licet non eo calore, qui in amore ſentitur: accendant, quippe natura animali celſiores: hæ vero ſimiles ſunt odio, & timori, eodemque pene modo atque odium & timor animum concutiunt. Inter bona autem, quæ maxime ad cupiditatem nos accendere debent, excellentiſſima ſunt bona animi: ut omnium malorum nullum magis timendum ſit viro honeſto, quam animi vitium. Interim vulgo non ita exiſtimatur. Animus enim magnæ hominum partis complacentia erga bona corporis, aut fortunæ magis abripitur, quam erga bona honeſta. Magna in primis hæc hominis eſt inſania, peritura curare, negligere æterna (1).

§. XXI.

(1) Cujus rei ea eſt cauſa, quod plerique omnes corporis voluptate magis, quam animi tanguntur. Nam eſt hæc ſine ulla controverſia pacatior: illa tamen incitatior vehementiorque. [illegible]

§. XXI. Ad cupiditatem autem referri ſolent primo quidem ſpes, metus, zelotypia, ſecuritas, & deſperatio: deinde etiam animi fluctuatio, animoſitas, audacia, puſillanimitas, æmulatio, & conſternatio. Spes eſt animi affectus, quo ita afficitur, ut facile credat id eventurum eſſe, quod cupit. Quumque non evenire id, quod deſideratur, ſit malum; malum vero metuatur; hinc fit, ut nulla cum ſpe non metus aliquis ſit conjunctus, niſi forte cum ea, quæ ob certitudinem rei futuræ, fiducia appellatur. Spes ſanguinem rarefacit, ejuſque motum expeditiorem reddit: metus contra condenſat, atque impeditiorem ad motum reddit. Hinc ſpe lactati lætiores & opimiores eſſe ſolent; metu vero turbati exſangues pallenteſque. Sed & palle-

illa quidem conficitur, ſed ſapit penitius: hæc durabilior, ſed permulcet leniter. Brevi, corporis voluptates animali ſapidiores ſunt: animis animi gratiores. Quotus autem quiſque ſe animal natum non ſubinde ſentit? animum pauci, iique ſapientes, commeditantur. Quo pertinere puto, quod ait Apoſtolus, *hominem animalem ignorare ea, quæ ſunt Spiritus*. Illud dignum hic quæſitu fuerit, cum Stoici hanc naturæ perturbationem ac imbecillitatem a ſapientibus abeſſe oportere præciperent, docerentque interea, eos naturæ convenienter vivere debere, ecquid illi hiſce verbis, *naturæ convenienter vivere*, ſignificaverint? Cicero de off. III. 3. *Etenim quod ſummum bonum a Stoicis dicitur, convenienter naturæ vivere, id habet hanc, ut opinor, ſententiam, cum virtute congruere ſemper: cetera autem, quæ ſecundum naturam eſſent, ita legere, ſi ea virtuti non repugnarent*. Ridicule: virtutem enim ante naturam conſtituiſſe oportuit, aut natura inſitam; quum illi tamen frequentiſſime docerent longo ad eam itinere iri. Vis igitur dicam? ad naturæ præſcriptum accipio. Ac præſcribit quidem natura, cum dolore aut ægritudine imperat quidquam. Levare igitur dolorem: animi moleſtiam aut ægritudinem expellere: irritatam exaſperatamque naturam placare: id illi naturæ convenienter vivere appellant. Virtutem igitur coluere, quod ea efficiens utilitatis hujus eſſet, quæ pacata natura continetur. Epicurei, dicet aliquis, fuere! Opinor, irato alioquin M. Tullio: verbis enim, non re, ſecernuntur: aut ſi quod eſt, quod diſtent, barba ſola & pallio ſegregantur. Hic noſter vehementem Stoicum egit: nec tamen minus aut ambitioſus, aut opiparum cœnarum appetens; aut villis ſuperbiſque ædificiis excellere avidus. Sed abſtinens alieni fuit, dicet aliquis. Id quidem fateor, ſpolia ac rapinas abſtinuiſſe: clam habere ſi potuit, & honeſtis in ſpeciem nominibus, haud aſpernatus eſt. Naturæ ſcilicet convenienter vivebat. *Nam cum emere vellet in Palatio domum, & pecuniam in præſens non haberet, a Publio Sulla, qui tum reus erat* (Catilinariæ conjurationis) *mutuum ſeſtertium vicies*, ducatorum millia 50. circiter) *tacite accepit* (Gell. Noct. Att. XII. 13.). Id primum in Senatu inficiatus eſt: detectus poſtremo, irriſit velut ακοινονοητυς, *ſenſus communis expertes*, qui redarguebant. Hoc Stoici vocant, *naturæ convenienter vivere*. Sed nullo ævo ejuſcemodi non defuere Stoici.

ne ad corpus reliquum, animoſa eſſe ſolent & audacia, quia vi ſanguinis majori ſeſe valentiora perſentiſcunt. Præterea iidem affectus plurimum pendent a corporis totius temperamento & robore, fibrarum præcipue elaſticitate. Hinc temperamento cholerico, aut ſanguineo præditi, corpore quoque robuſti, audentiores ſunt, & fortiores. Timidi contra & imbecilli, qui præditi ſunt temperamento melancholico, aut phlegmatico, quique corpore ſunt tenui & imbecillo. Tandem hujuſmodi affectus pendent plurimum ab animi conſtitutione. Qui enim rerum, in quibus verſantur, imperiti ſunt, timore agitantur; qui autem periti, ſpe pleni, aut audacia eſſe ſolent.

§. XXIII. Hæc, quæ adnotavimus, probe ſunt unicuique perpendenda. Plerumque enim fit, ut a magnitudine animi decepti, aut ab ejus puſillanimitate exterriti, objecta externa majora, aut minora, quam revera ſunt, æſtimemus, atque hinc in mala graviſſima præcipites ruamus. Dicamus hoc in loco ſemel ſaltem, quod omnibus ſcitu maximopere eſt neceſſarium. Tota hominis tranquillitas in hoc eſt poſita, ut veras relationes, quas cum rebus externis habemus, cognoſcamus, dimetiamur, ſi fieri poteſt, atque iis conſentanee vivamus. Hoc illud eſt, convenienter naturæ vivere: hoc [illegible]. Quandocumque igitur contingit, ut hunc ordinem turbemus, quieti & beati eſſe nullo pacto poſſumus. Nihil hunc ordinem turbat vehementius, quam affectus falſi, qui ſcilicet rebus aut intenſitate, aut extenſione, aut duratione non ſatis pares ſunt.

§. XXIV. Spes, quæ omnium metum excludit, dicitur ſecuritas, &, ut dictum eſt, fiducia: metus vero omnem excludens ſpem, deſperatio appellatur. Quod ad hujuſmodi affectus pertinet, obſervandum eſt primum, in rebus humanis nulla in re plena fiducia adhærendum eſſe, niſi ſolis animi ſui bonis: ſola enim hæc ſunt, quæ nunquam nobis deeſſe poſſunt, cum cetera mutent perpetuo, & magna fallant ſæpe ſpecie, quibus interdum plane fidere nequeamus, ſi ſapimus. Deinde neminem deſperandum eſſe quocumque periculo, vel malo urgeatur: rerum enim eventus ab infinitis propemodum cauſis nexis pendent, quæ commutari, atque alia ratione copulari poſſunt, & in bonum verti. Tertio, neminem ad deſperationem adigendum; potentiſſimus enim affectus eſt

ſcunt quoque qui ingenia magnorum inceptorum cogitatione vaſtant: quippe in quibus plurimum eſt metus (1).

§. XXII. Plerumque ſpes & metus oriuntur magis ex corporis temperamento, aut animi imbecillitate, quam ab objectis externis, eorumque actione. Hæc ſpes dicitur *falſum gaudium*, metus vero *panicus* (2). Obſervatum eſt Ariſtoteli, homines & bruta, quorum cor habita ratione ad corpus, magnum eſt, timiditate laborare; quorum vero minus, audacia. Ejus rei ratio eſt, quod cor magnum minus ſit aptum ſanguini vegetando ac movendo: ejus enim fibræ quo longiores ſunt, eo minus ſunt elaſticæ: deficiente in corpore ſanguine, deſit ejus vis neceſſe eſt: inde vero naſcitur corporis habitus meticuloſus. Contra vero homines, & bruta, quorum cor parvum eſt proportione

---

(1) Salluſtius Catilinam paucis, ſed vix imitandis, depinxit. *Namque animus impurus, Dis, hominibuſque infeſtus, neque vigilia, neque quietibus ſedari poterat; ita conſcientia mentem excitam vaſtabat. Igitur colos exanguis, fœdi oculi, citus modo, modo tardus inceſſus: prorſus in facie vultuque vecordia inerat.*

(2) Timores panici vulgo dicuntur, quibus nulla ſubeſt metuendi cauſa. Παν, Pan, ajunt, deus Paſtorum perhibebatur: pineam coronam geſtans in capite, cornutuſque fingebatur: pedibus caprinis inſtructus: altera manu fiſtulam ſeptem calamis conſtantem, altera baculum inflexum tenens: ſolitudine ſeſe oblectans. Quum nulli ſint magis *avidi auricularum*, ut ait Lucretius, quam agreſtes ſimpliceſque homines, affirmabant, ſi veteribus credimus,

. . . . . . late ſentiſcere quom Pan
Pinea ſemiferi capitis velamina quaſſans,
Unco ſæpe labro calamos percurrit hianteis
Fiſtula ſilveſtrem ne ceſſent fundere muſam.
Cætera de genere hoc monſtra ac portenta loquuntur.

Huic igitur Pani, quem qui eſſet ignorabant, panicos tribuebant timores. Sed & Faunos pariter extimeſcebant,

Quorum noctivago ſtrepitu, ludoque jocanti
Affirmant, volgo taciturna ſilentia rumpi.

ut ait ibidem (lib. IV. 586.) Lucretius. Igitur Lexicographi a παω, *paſco* dictum πανα putant. Indocte. Servius ad Virg. Ecl. II. 41. a παν, *omne*, derivat; ſiquidem naturæ totius partem aliquam in eo effingendo contulerant. Idem ſtatuit Plato in Cratylo, qui duos Panas diſtinguit, verum, & falſum. και εςι, inquit, διπλους, αληθης τε, και ψευδης. Illum vult eſſe vim ipſam veri ac λογον divinum: hunc, falſi; ac illum ανωθεν eſſe, cœlitus: hunc κατωθεν, inferius. Probe vereque. Namque ſic accipio, ut Pan ſit lex univerſi, ac inſita δικης νεμεσις, qua & Deum, & inferos metuimus. Itaque Mercurii filius eſt: Mercurius autem λογος ratio ac ſapientia Dei. Igitur timores panici ii primum dicti, quos non ſenſus excitaverat, ſed conſcientia, ac divinitus: mox vani per iſcientiam ac ſocordiam, ſimiliter nominati.

ne ad corpus reliquum, animoſa eſſe ſolent & audacia, quia vi ſanguinis majori ſeſe valentiora perſentiſcunt. Præterea iidem affectus plurimum pendent a corporis totius temperamento & robore, fibrarum præcipue elaſticitate. Hinc temperamento cholerico, aut ſanguineo præditi, corpore quoque robuſti, audentiores ſunt, & fortiores: timidi contra & imbecilli, qui præditi ſunt temperamento melancholico, aut phlegmatico, quique corpore ſunt tenui & imbecillo. Tandem hujuſmodi affectus pendent plurimum ab animi conſtitutione. Qui enim rerum, in quibus verſantur, imperiti ſunt, timore agitantur; qui autem periti, ſpe pleni, aut audacia eſſe ſolent.

§. XXIII. Hæc, quæ adnotavimus, probe ſunt unicuique perpendenda. Plerumque enim fit, ut a magnitudine animi decepti, aut ab ejus puſillanimitate exterriti, objecta externa majora, aut minora, quam revera ſunt, æſtimemus, atque hinc in mala graviſſima præcipites ruamus. Dicamus hoc in loco ſemel ſaltem, quod omnibus ſcitu maximopere eſt neceſſarium. Tota hominis tranquillitas in hoc eſt poſita, ut veras relationes, quas cum rebus externis habemus, cognoſcamus, dimetiamur, ſi fieri poteſt, atque iis conſentanee vivamus. Hoc illud eſt, convenienter naturæ vivere: hoc τὸ μέτρον. Quotieſcumque igitur contingit, ut hunc ordinem turbemus, quieti & beati eſſe nullo pacto poſſumus. Nihil hunc ordinem turbat vehementius, quam affectus falſi, qui ſcilicet rebus aut intenſitate, aut extenſione, aut duratione non ſatis pares ſunt.

§. XXIV. Spes, quæ omnium metum excludit, dicitur ſecuritas, &, ut dictum eſt, fiducia: metus vero omnem excludens ſpem, deſperatio appellatur. Quod ad ejuſcemodi affectus pertinet, obſervandum eſt primum, in rebus humanis nulla in re plena fiducia adhærendum eſſe, niſi ſolis animi ſui bonis: ſola enim hæc ſunt, quæ nunquam nobis deeſſe poſſunt, quum cetera nutent perpetuo, & magna fallant ſæpe ſpecie, quibus idcirco plene fidere nequeamus, ſi ſapimus. Deinde nemini deſperandum eſſe quocumque periculo, vel malo urgeatur: rerum enim eventus ab infinitis propemodum cauſſis innexi pendent, quæ commutari, atque alia ratione copulari poſſunt, & in bonum verti. Tertio, neminem ad deſperationem adigendum; potentiſſimus enim affectus eſt deſpe-

O 2 ratio

ratio (1). Præterea neminem magis timendum eſſe, quam hominem ſpe & metu vacuum: hujuſmodi enim homo omnibus feris truculentior eſt, nec ab eo quiſquam, quantumvis potens, ſatis tutus eſſe poteſt. Perſtant *ejus rei* exempla luculentiſſima in tota humana hiſtoria. *Exemplo* ſint duo Galliarum Reges, Henricus III. & Henricus IV. inter ſuos trucidati.

§. XXV. Zelotypia eſt metus perdendi bonum, quod impenſe amamus, & æſtimamus, ſed ex parvis ſuſpicandi cauſſis ortus. Itaque eſt exceſſus timoris, ac proinde naturæ imbecillis, quum temperamento, tum præſertim ratione. Eſt vero Zelotypia magnorum & plurimorum malorum cauſſa, præſertim cum ea laborant ii, qui regimen quodvis gerunt: nam ut animi nimia ſecuritate mala alioquin magna negliguntur, quæ proinde maxima evadunt; ita Zelotypia parva mala, quæ neglecta evaneſcerent, maxima interdum fiunt. Prudentis enim viri eſt ut non negligere, quæ alicujus momenti ſunt, ita non magni ea facere, quæ minima ſunt, nec ullius momenti, quæ eſſet utilis zelotypiæ natura. Sed agnoſco hoc *præceptum* niſi naturæ & rationis robur accedat, inutile eſſe.

§. XXVI. Animi fluctuatio eſt metus errandi in electione mediorum. Audacia vero eſt animi commotio, qua determinatur ad prompte & viriliter agendum. Animi fluctuatio plerumque ex magnitudine contrariarum rationum naſcitur: plerumque vero ex infirmo temperamento & ratione imbecilli. Eodem modo audacia aut a tempera-

---

(1) Itaque ſapienter Themiſtocles, pontem, qua in Græciam Xerſes trajecerat, devictis terra marique Perſis, intercidi vetuit: ſat enim eorum ſupererat adhuc; ut ſi in deſperationem vergerent, totam poſſent funditus Græciam delere. Qua de re vide Plutarchum in Xerſe. Ac vero tota vis hominis animalis in nervis eſt ac muſculis: hos inflat tenditque ira: iram ſuccendit deſperatio. Animantia timida alioquin & imbellia, nonnihil ſæpe is affectus terribilia efficit. Poſtremo cuicumque ſemel decretum eſt mori, omni enititur vi, ne ſolus, ac inultus moriatur. Ea res devictos interdum fugatoſque exercitus victores fecit, dum nimium premendo metum mors certa excuteret. Sed & idem in populis verendum. Neminem præterquam jus eſt, poteſtque tolerari, ſine ingenti periculo vexaveris. Præclare igitur Plato (de Rep. II. pag. 428. Ficini Lugd.) *ανικητον θυμον*, *invictum quid iram* vocat; quippe *ὁ παροντος, ψυχη πασα προς παντα αφοβος τε και αηττητος*, *quæ cum adeſt, animus totus imperterritus eſt ac domari neſcius*.

peramento exſiſtit, aut a magna & robuſta ratione. Vir prudens, ne ab hujuſmodi affectibus aut impediatur, aut præceps agatur, attentus eſſe debet continenter ad tempora conſultandi, & tempora agendi. Eſt enim tempus, quo conſultandum eſt, non agendum: eſt vero etiam tempus, quod non conſultatione, ſed mature facto opus habet. Qui tum agunt, quum conſultandum eſt, quales ut plurimum, qui temperamento ſanguineo ſunt præditi, non poſſunt non in graviſſima mala ob nimiam audaciam ire præcipites. Contra qui tum conſultant, quum agendum eſt, ob intempeſtivum timorem rem omnem perdunt.

§. XXVII. Ex iis, quæ dicta ſunt, intelligitur, quæ ſuperius explicatæ ſunt perturbationes, exceſſus eſſe cupiditatis, aut timoris, quæ oboriantur aut a temperamento, aut a ratione imbecilli, aut a prava, vel ruvida educatione. Quocirca qui ab iis cavere ſibi vult, ſi non poteſt temperamentum corrigere, quod proculdubio difficillimum eſt, is ſaltem operam det, ut ratio, ſi fieri poteſt, emendetur & augeatur: ita enim, ut non omnino compeſcantur, ſaltem eo rediguntur, ut minus noceant. Emendatur autem augeturque ratio rerum experimentis atque intelligentia; quod & multo tempore indiget, & patientia. Quid? inquit aliquis: cum temperamentum corrigere nequeo, ſola ratio inutilis eſt ad eos affectus intra ſuos cancellos continendos. Hobbes, ajunt, extimeſcebat larvas, quas fabulas eſſe prædicabat. Ita fieri quoque poteſt, ut quis ſperet, quæ ſibi perſuaſit ſe conſequi non poſſe. Reſpondeo principio, non omnem rationem ad id eſſe aptam, ſed eam, quæ in ſuccum & ſanguinem evaſit, quæ ſcilicet habitu conſtet. Deinde nego homines extimeſcere aut ſperare ea, quæ ſibi perſuaſere eſſe falſa, plurimumque diſcrimen eſſe ajo inter *velle ſibi perſuadere*, & *perſuaſiſſe*, ut inter *velle dubitare*, & *revera dubitare*. Illud moleſtius, quod ſæpe ſtulta, aut imbecilla ratio corporis temperiem ſequatur; ut, niſi hoc revulſo, illi nullo pacto acies dari poſſe videatur. Sed ut in ceteris naturæ rebus, ita ſunt in homine quædam, quæ poſtquam induruerunt facilius reſecueris, quam emendaveris; nec eſt ars ulla aut diſciplina, quæ de bruto hominem faciat, ſi natura reſiſtat.

§. XXVIII. Interim hoc in loco animadvertendum eſt, ſpem & timorem eſſe affectus non ſolum utiles, verum etiam neceſſarios naturæ humanæ, cum primis in cœtu ac

aliorum cum aliis ſocietate viventibus. Itaque qui eos homini adimere ſtudet, de homine laterem crudum facere conatur. Totam quoque vitam humanam, & ſocietatem ſubvertere aggreditur. Primum ſpes non ſolum temperat præſentes moleſtias, verum etiam alas virtuti addit; ut ſi ſpe nulla tangi poſſit natura noſtra, in eo, in quo eſt, ſtatu, miſerrima ſit neceſſe eſt, quippe neſciens mollire præſentia ac dura, & nullo ſtimulo ad longinqua bona perſequenda agitata. Deinde metus velut ſeptimentum eſt, quo mala arcentur, quum a natura ſingulari, tum a tota ſocietate. Bellua nulla ferocior eſſet & infeſtior homine, ſi nullo metu tangi poſſemus, quod & ſuperius adnotavimus (1).

§. XXIX. Quæſitum eſt, cur ſpe lactati homines, quæ tamen moderata ſit, & ſine æſtuante deſiderio, bene ſe habeant? Deinde cur qui timent, expalleſcant & contremiſcant? Paucis ac eleganter explicat primam quæſtionem Hieronymus Cardanus lib. 14. de rerum ſubtilitate. *Spes*, inquit, *ſenſim naturalem calorem diffundit. Unde inter omnes affectus animi ſola ſpes hominibus utilis eſt: concoctionem enim, & dulces ſomnos parit, unde etiam corpus bene coloratum reddit & pingue.* Ex quibus intelligi poteſt, qui potuerint viri quidam ſancti in ſummis anguſtiis corporis poſiti, dum tamen bona divinaque ſpe pleni exſpectarent beatam retributionem, pulcro oris adſpectu videri. Ac vero cum totum corpus cordis quaſi explicatio & propagatio ſit, ut docebunt Phyſici; cor vero afficiant commoveantque affectus; nihil æque ſanitati confert, quam jucundis motionibus demulceri.

§. XXX. Quod ſpectat ad alteram quæſtionem cauſſa in

(1) Nihil æque cogit eſſe bonos: cupiditatem enim compeſcit metus. Themiſtocles verebatur Ariſtidem, quo fiebat, ut ne ambitioni ac dominatui fræna laxaret: Cimonem Pericles: Germanicum Druſumque Tiberius; quibus occiſis, quantum natura malignitatis tegeret, patefactum. Quare ſapienter Plato in v. de Rep. (pag. 462. Ficini Lugd.) magnos eſſe ait in Rep. ad arcendam injuriam cuſtodes ac miniſtros δεος τε και αιδω, *metum ac pudorem*. Quid, quod ejus, quæ vera eſt ſapientia, metus initium eſt? Quapropter a Chryſoſtomo hom. xv. ad popul. Antioch. timor dicitur τειχος, *και ασφαλεια, και πυργος ακαταγωνιστος, murus, munitio, turris inexpugnabilis.* Horat. ad Romanum populum lib. III. od. vi.

Dis te minorem quod geris, imperas:
Hinc omne principium, huc refer exitum.

in promptu eſt. In timore enim colligitur ſtatim ſanguis & cogitur in interiores corporis partes. Quumque artus ſanguine & ſpiritibus deſtituantur, tremunt timentes, vox aufertur, totumque corpus palleſcit. Sed qui fieri poteſt, ut ſubito timore caneſcant quandoque etiam juvenes? Scilicet quum magnus timor humorem, quo nervuli ac capilli vireſcunt (nam nervorum ſunt propagines) retrahit, tum ſubitam canitiem inducit, non ſecus atque frigus dum ſuccum nutritiium ex ramis plantarum retrahit ad vaſa interiora, plantarum frondes areſcunt.

§. XXXI. Superſunt gaudium & triſtitia cum ſua ſoboles. Bonum præſens perceptum, quod nos ſpectat, aptumque ſit naturæ noſtræ perficiendæ, conſervandæ, beandæ, lætitiam & gaudium excitat: malum vero præſens perceptum, quod aptum ſit naturæ noſtræ deſtruendæ, vel minuendæ, vel infelicitandæ triſtitiam ſeu ægritudinem parit. Poſitum eſt gaudium in æquabili quodam & tenui calore, qui paullatim ſanguinem rarefacit, ac præterea in intenſiori fibrarum & nervorum tenſione. Nullus eſt affectus æque ſanitati hominis conſervandæ aptus; ſiquidem eo vaſa fluidorum lente dilatantur, motus fiunt expeditiores, & expiratio, ac perſpiratio liberior, quod plurimis obſervavit Sanctorius in Statica corporis humani medica. Hinc lætantes vegeto ſunt & rubicundo colore, quod temperamentum paritur. Triſtitia conſiſtit in retardatione motus ſanguinis, & caloris quadam remiſſione: itaque videre eſt triſtes ſquallido vultu & lurido. Quum in triſtitia vaſa fluidorum coarctentur, motus retardetur, reſpiratio impediatur; apparet quænam ſit cauſa, cur triſtes tam frequenter ægrotent (1).

§. XXXII. Quemadmodum lætitia præſenti hominum ſtatui utilis eſt, triſtitia vero noxia; ita ſi tota vita mo-

(1) Itaque aut nulla, aut hæc ſola eſt ars beate vivendi, ſi hilariter, ex animique ſententia vitam agitemus perpetuo. Hiſce, ais, noſtris moribus, atque in his magnorum affectuum officinis, quas urbes appellavimus? Ludovicianæ incolas nihil niſi lætitiam, animoſque ſua forte contentos expirare, noſtri, cum eo delati ſunt, repererunt. Seminudi, literis inerudıti, perpetuo infantes. Igitur & ludibundi perpetuo, & hilares. Itaque ego quoque Prometheo ſubiraſci incipio, qui *raptum ætherea domo ignem* tot curis nos oppreſſit.

ralis ſpectetur, nimia lætitia noxia eſt, parum triſtitiæ utile. Nam nimia lætitia aut nos ſuperbire facit, aut omnia contemnere; parum vero triſtitiæ nos ſingulis in rebus attentos efficit. Nihil unquam præclarius eſt a Tacito dictum, quam illud, *ſecundæ res nos acrioribus ſtimulis exagitant*; *quia miſeriæ tolerantur*, *felicitate corrumpimur*. Ceterum ſi triſtitia modum excedat, quod contingit aut ob magnitudinem malorum, aut ob temperamentum melancholicum, aut ob alias cauſas; nos in fanatiſmum præcipitat, atque ineptiſſimos quum ad privatam, tum etiam ad civilem vitam efficit. Nam nimium triſtes, & ſecus ipſi perpetuo irati videntur, & in ſocietate civili, ſuſpicioſi omnia turbare conantur. Refert Plutarchus in Cæſare, illum timuiſſe neminem magis quam Brutum Stoicæ Sectæ hominem & perpetuo triſtem. Nec ſine ratione timebat hominem ingentium ſpirituum & inquietum, a quo tandem trucidatus eſt. Quare lætitia geſtiens inepta eſt: magna triſtitia periculoſa; medius animi ſtatus utiliſſimus (1).

§. XXXIII. Sub capitibus ſuperioribus *plures alii* continentur affectus, quos ſingillatim recenſet *Carteſius* (2), & quorum phyſicam naturam, ſine cujus cognitione ne moralis quidem eorum uſus intelligi poteſt (3), diligentiſſime inveſti-

(1) Sunt & *gaudia turbida*, ut vocat Horatius, cum bono, quo lætamur, aliquid immiſcetur aut ſuſpicionis aut mali. Virgilius = *Lætitia metuque avidi* = Claudianus = *mixtoque metu perterrita gaudet* = Neque alio, dum hic agimus, hominum gaudia. Animi igitur virtute, eaque unica, nobis gaudendum lætandumque; quippe ea, ſi radices jecit, obduruitque, perpetuo conſtare poteſt. Horat. ep. x. lib. 1.

Quem res plus nimio delectavere ſecundæ
Mutatæ quatient. Si quid mirabere, pones
Invitus. Fuge magna licet ſub paupere tecto
Reges & Regum vita præcurrere amicos

(2) Nemo tamen copioſius & accuratius quam *M. de la Chambre* in opere prope dixerim divino, *de natura & characteribus affectuum*.

(3) Mihi & abſurdi & perridiculi oppido ii videntur, qui Ethicas Politicaſque diſciplinas pertractandas aggrediuntur, omni prorſus Phyſiologiæ cognitione deſtituti. Nam ſi cui rei ejuſcemodi diſciplinæ ſunt utiles (ac ſunt enimvero) affectibus ſunt componendis ac regendis; quorum nec naturam, niſi phyſiologus, intelliget: nec vim componet, moderabiturque, niſi qui, quibus aut delinimentis ferox hominum natura demulcetur, aut fulcris ſuſtinetur, e phyſiologia acceperit. Neminem Pericli vetus Græcia parem, nec gerendæ Reipublicæ, nec hominum animus, quæ vel-

veſtigat. Nos ad majora feſtinantes, minuta quædam prætermittimus, quæ induſtrii lectores aut ipſi per ſe intelligere poſſunt, aut aliunde petere: illa accuratius deſcribemus, quæ noſtra magis interſunt, quæ commiſerationem, invidentiam, & iram ſpectant. Commiſeratio eſt triſtitia orta ex conſideratione alicujus mali, quod ei accidit, quem eo malo indignum putamus. Coaleſcit hic affectus ex amore & triſtitia ſibi mutuo occurrentibus, ut nempe amore ferveſcat ſanguis, triſtitia torpeat. Atque hinc ſcire licet, cur fiat, ut nullo affectu tam facile illacrimentur homines, quam commiſeratione: id enim evenit eodem prorſus modo, quo creatur in aere pluvia. Videlicet quemadmodum pluviam efficiunt calor, qui aquas terreſtres ſublevet in vapores; & frigidum aliquod, quo vapores illi in aere condenſentur, & coaleſcant; ita ut quis illacrimetur, neceſſe eſt, ut commotione quadam ſanguinis excitetur calor, atque motus in cerebro augeatur, faciatque quaſi vaporationem quamdam; deinde ut ſanguis paullo refrigeretur, & vaſa, ac glandulæ lacrimales comprimantur. Prius efficit amor, ex quo initium habet miſericordia; alterum vero triſtitia, quæ concepto amori ſupervenit. Inde quoque intelligitur, cur poſt lacrimas ſereniori ſimus mente: ſcilicet ea evacuatione humoris liberior evadit motus fibrarum cerebri & fluidorum. Idem contingit & in ceteris corporis aut perſpirationibus, aut evacuationibus.

§. XXXIV. Hic affectus utilis eſt & machinæ humanæ, ſi illacrimationem creet, nec tamen nimiam; & ſocietati hominum. Ac quod attinet ad poſterius, quum potiſſimum ſocietatis vinculum in hominum inter ſe communicatione & amore ſit poſitum, ii affectus, qui hoc vinculum fovent, arctiuſque efficiunt, omnium maxime hominum ſocietati utiliſſimi ſunt. Id quum efficiat commiſeratio, ſatis aperte ejus utilitas intelligitur. Itaque jure ac merito eos efferatos & inhumanos habemus, qui eo affectu non tanguntur, quos inde potiſſimum cognoſcere licet, quod ad hominis miſerabilis præſentiam nec illacrimentur,

vellet, ducendo, peperit: ſed eum nec morum quæſtiunculæ fecere, nec inanes incomprehenſibilium rerum diſceptationes, ſed Anaxagoræ ſummi phyſiologi diſciplina ac conſuetudo, ut perſpecte judicavit Plutarchus, cujus Periclis vita hic perlegi velim.

mentur, nec oculos torqueant, nec colorem mutent. Ii omnino cavendi ſunt tanquam infeſtiſſimæ feræ. Itaque quotieſcumque Plautinum ſervum audio miſero irridentem, *oculos habeo pumiceos: nequeo exorare lacrumam*; ſtomachus commovetur. Illud verum, *ſiccoculum eſſe ſervorum genus*. At videndum, acceperimus ne tales, an fecerimus? (1) Ceterum nimius commiſerationis uſus etiam erga illos, qui commiſerationem nullam merentur, naturam arguit nimis imbecillem. Hujuſmodi homines rerum humanarum regimini minus apti ſunt: nam perpetuo ſunt aut infantes, aut ſenes.

§. XXXV. Invidentia definita eſt a Stoicis ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas; quæ nihil nocent invidenti: nam ſi quis doleat ob ejus res ſecundas, a quo ipſe lædatur, magis vindicta, odium, ira, quam invidentia dicetur. Quum invidentia ſit continuata & lenta ægritudo ac dolor, inde intelligitur illud Horatii,

Invidus alterius macreſcit rebus opimis.

Ex quo ſequitur alterum, quod idem Poeta ſcribit, quodque eandem habet rationem phyſicam,

Invidia Siculi non invenere Tyranni
majus tormentum.

§. XXXVI. Eſt invidia exceſſus amoris proprii & odii: itaque eſt animi parvi, & parvæ mentis: magnanimi enim

---

(1) Qui, dicet forſitan aliquis, genus humanum, quo pauperius, eo clementius ac miſerantius? Quia nempe minus cupidum, eoque liberalius. Qui igitur primi homines intra urbes coegerunt, luxumque docuerunt, humanitate exuiſſe videntur. Legi hæc in vita geſtiſque Criſtophori Columbi, quæ Ferdinandus Columbus litteris mandavit, verſaque ſunt italice = *Tanto è la gente amorevole* (in incolis Antillarum), *e ſenza avidità, trattabile e manſueta, che io giuro alle A. V.* (ad Ferdinandum & Iſabellam Caſtellæ Reges ſcribit) *che nel mondo non vi è nè miglior gente, nè miglior terra. Amano queſti il proſſimo come ſe ſteſſi; ed hanno un ragionare il più dolce e manſueto del mondo, allegro, e ſempre accompagnato dal riſo.* Tantæ virtutis cauſas quæret aliquis. At ille ſtatim ſuppeditat. *Ben è il vero che vanno nudi, così uomini come donne, ſiccome ſon nati. Pur credano le A. V., che hanno coſtumi molto lodevoli. cap.* 32. Quid vero nos auro fulgentes & gemmis, ſeveriſque literis exculti? Subit animum præclarum Theogenis dictum apud Platonem in Menone pag. 23. A. Ed. Lugd. Fic.

.... αλλα διδασκων
Ουποτε ποιησεις τον κακον ανδρ' αγαθον.

Neque enim docens
Unquam bonum feceris hominem qui pravus ſit.

enim & boni viri nulli invident (1). Quum porro invidia ſit exceſſus triſtitiæ, ſemper vitium eſt, invidenti non modo inutilis, ſed etiam pernicioſa, quippe propter quam in nefaria fertur. Tacitus quia magis quod fit, quam quod fieri nefas ſit, videtur ſpectaſſe, in primo libro hiſtoriarum ſcripſit, *ita natura comparatum eſt, ut præſentem aliorum felicitatem ægris oculis intueamur*. Scilicet quamquam dubitandum non eſt, quin immoderato noſtri ipſorum amore maxima hominum pars ita affecti ſimus, ut præſentem aliorum felicitatem non ſine dolore oculorum adſpiciamus; tamen totum hoc aut depravatæ fuerit naturæ omniaque ſtulte ad ſe trahentis; aut fortunatorum ſuperbiæ ac immanitati tribuendum, qui tum inſultant, quum beatos ſe opinantur. Vir ego bonus & honeſtus ad præſentem aliorum felicitatem ita rationes inibit, ut ſeu alter felicitatem illam ob virtutem adeptus eſt, & ipſe virtuti comparandæ ſtudeat; ſeu ob malas artes, & glorietur potius, non ita ſe eſſe comparatum, ut ejuſcemodi artibus virtutem fœdet; ſeu ob *fortunæ temeritatem*, ut dici ſolet, & arcana providentiæ divinæ veneretur, quum nihil ſit aliud, quæ dicitur fortuna, niſi Providentia divina, quæ nihil temere agit. Sed ex invidia magnas utilitates capere poſſumus, ſi ſapimus. Invidi enim ſunt omnium oculatiſſimi exploratores virtutum & vitiorum noſtrorum. Itaque non aliunde accuratius diſcere poſſumus vitia noſtra, nec aliunde vehementius incendi ad virtutem. Præclara & magno Philoſopho digna ſententia illa eſt; oportere invidentes ulciſci profectu noſtro. Hæc ſola ultio viro honeſtatis ſtudioſo licita eſt. Legatur aureus

reus

---

(1) Qui, dicet quiſpiam, & ubi terrarum, homines infinitæ mentis, atque animi? Sed & ob idipſum nullum non invidum animal, eaque maxime, quæ homini viciniora. Jam & civitates, & luxus invidiam exacuiſſe videntur. Quo ſpectare opinor, quod lepide Plato in Philebo ſcribit το τοινυν δε ρηθεν ονομα φθονυ, *novum eſſe & recenter invectum invidiæ nomen*, rem potius, poſtquam nimirum tanta exſtitit bonorum inæqualitas. Nam cui puerorum ignotum nihil in Homero ac Heſiodo frequentius, quam verbum φθονεω? A cupiditate eſt invidia: illa a dominatu & luxu. Igitur recte invidia λυμη της φυσεως, *peſtis naturæ*, a Chryſoſtomo appellatur.

reus Plutarchi Libellus *De utilitate ex inimicis capiendi*. (1)

§. XXXVII. Ira eſt libido ulciſcendi ejus, qui nos videatur læſiſſe injuria. In ira ſanguis ſubito ebullit, atque in vultu, & oculis cernitur. Exiſtimat Hieronymus Cardanus, iram temperamentis pituitoſis, & phlegmaticis eſſe affectum utiliſſimum, quod ſcilicet machinam ſuapte natura molliorem excitet, & faciat agiliorem. Sed in ſocietate civili tum utilis eſt, quum modum minime excedit: neceſſaria enim eſt, ut nos defendamus, & injurias propulſemus. *Elaſticitas animalis* appellari poteſt. Sed ſi modum exceſſerit, aut frequens fuerit, abeatque in habitum, nihil vitæ civili infeſtius. Hanc iram jure veteres dixerunt *brevem inſaniam*. *Hominem nimium iratum, ruinis ſimillimum* dicit Seneca, quæ ſuper illud, quod oppreſſere, franguntur. Legendi ſunt hujus Philoſophi libri *De ira ad Novatum*.

§. XXXVIII. Poſtremo id etiam in affectibus obſervandum eſt, omnes ferme in vultu apparere, atque inde diſcerni poſſe. Id non ſine Providentia *divina fit*. Primum enim ſi affectus ſint noxii, ex vultu ejus, qui iis agitatur, nobis cavere poſſumus. Deinde ex eodem vultu ceteri ſpectantes nobis conjunguntur ad defenſionem, ſi fuerint affectus ex malo provenientes. Tertio ſi affectus fuerint amoris, & benevolentiæ, iiſdem ſignis adſtantes concitantur, atque eodem affectu commoventur. Itaque nulla ex re clarius intelligi poteſt, homines ad ſocietatem, & vitam communem creatos eſſe. Qua ex re præclaras deinde conſequentias deducere poſſumus (2). De conjectandis animi motibus ex vultus forma ac ſignis, ſcri-

---

(1) Sæpe aliorum aut felicitas aut gloria urit = *urit enim fulgore ſuo qui prægravat artes = infra ſe poſitas*, ut ait noſter Horatius. Itaque naturam vellicat, paritque æmulationem: æmulatio & laborem cumulat, & artes perficit. Tametſi igitur invidentia vitium eſt, habet tamen aliquid effecti, quod laudare poſſis. Sed id utile, quouſque malis moribus repagulum eſt aliquod: luxuriantibus illis, ac libere vagantibus, pervertit id ipſum, in quod intenta tendit.

(2) Noverunt id Oratores, qui non aliam vehementiorem accendendæ multitudinis artem habent, quam ut ira vultu, atque geſtu concitentur, ut eos incendi volunt, ad quos loquuntur. Inde fuere illæ in

ſcripſere plures, nec ſine magna veriſimilitudine. Scipionis Claramontii extat *Semiotica*: Portæ noſtri *Phyſiognomia*, Mediocria. Ego his in rebus phyſicum, eumque Anatomicum, audio facilius, quam Ethicum. Illi perſpecta natura: huic *exprompta imaginatio*.

CAPUT VI.

De Officiis erga alios perfectis, & abſolutis.

§. I. EX iis, quæ in I. Libro demonſtrata ſunt, perſpicuum eſt, hominem qua hominem debere aliis hominibus natura ſibi æqualibus eadem jura, ac ſibi; adeoque amicitiam non minorem, quam ſibi ipſi, etſi non priorem. Ita ergo jure ſuo uti poteſt, ut nullo modo alienum invadat. Ea igitur amicitia duo exigit officiorum genera, alia ut ne quemquam lædamus; alia ut aliorum bona pro virili provehere, & amplificare ſtudeamus. Quæ ambo ex natura amoris proficiſcuntur: nam qui amat, nec lædit, quem amat; & quatenus poteſt, juvat. Eadem ex lege efficiuntur Univerſi, *jus ſuum cuique tribue*. Priora officia juſtitiæ appellari ſolent, poſteriora humanitatis, & beneficentiæ. Jam vero quum aliorum bona vel naturam ipſam humanam conſequantur, ac nobiſcum connata ſint; vel ſint extrinſecus accerſita ad nos conſervandos, qualia præſertim ſunt bona fortunæ; quæ officia ſpectant, ne priora bona deteriora efficiamus, *abſoluta* conſueverunt appellari: quæ vero pertinent, ne lædamus poſteriora, *hypothetica* dicta ſunt, quia hominum facta, & pacta conventa ſupponunt. Ut autem de iis omnibus via & ratione diſſeramus, primum de perfectis & abſolutis agemus; deinde de perfectis hypotheticis; tandem de officiis quæ

---

in vetuſtis Rebuſp. turbæ: inde factiones. Ceterum nemo incendi poteſt, niſi magnarum ſeu utilium, ſeu terribilium rerum imaginibus. Quo illæ & grandiores fuerint, & vividioribus depictæ coloribus, eo ſpectatores concitantur fortius. Cum nulla re penitius commoveamur, quam natura ipſa, præſertim ſi inſolens ſit: eam oculis ſpectatorum vel lectorum objicere aut orator aut poëta debet, qui eos iraſci, aut metuere, aut amare vult.

quæ ex humanitate, liberalitate, & beneficentia ducuntur.

§. II. Ac principio conſtituendum eſt, hominem homini natura, nempe qua homo eſt, eſſe æqualem. Nam quamquam intenſitate qualitatum & perfectionum ejuſdem naturæ humanæ alter alteri ſæpe præſtat, externaque forma, aut moribus ab altero differt; natura tamen ipſa non antecellit, nec differt: id eſt *eſſentialia* naturæ humanæ ſunt in omnibus hominibus eadem, licet non eadem ſint adventitia, quæ educatio, legislatio & regimen civile, ars, imitatio, exercitatio, clima, commercium, aliæque externæ cauſæ afferunt. Quare iniquos cenſeo, qui ſcribunt, ſtupidos & barbaros homines plus ſpecie a perſpicacibus & cultis differre, quam ab hominibus ſtupidis animantia bruta perfectiora. Stupiditas enim aut perſpicacia, ignavia aut induſtria, barbaries aut cultura, non ſunt argumentum diverſæ naturæ, ſed tantum aut diverſorum temperamentorum corporis, aut diverſorum habituum, ex quibus diverſitas tantum *accidentalis*, non *etiam* naturæ naſcitur. Et quemadmodum idem eſt homo *quod ad ſubſtantiam*, infans, adultus, ſenex, licet non iidem *ſint in* infante, adulto, & ſene habitus intellectus, voluntatis, corporis; eodem modo homines indocti, ſtupidi, ignavi, & docti, ac perſpicaces, non plures, ſed eamdem ſpeciem conſtituunt, atque ad idem animantis genus pertinent. Nam quod cenſet Ariſtoteles, homines diſpare conditione naſci, alios natura ſervos, ut barbaros ſtupidoſque, ac ignavos; alios natura dominos, ut egregiæ indolis homines, gnavoſque; id ita accipio, ut naturæ conſentaneum ſit, in ſocietate civili prudentiores gubernare, ſtupidiores parere, quia regimen politicum eſt ſapientiæ & prudentiæ opus.

§. III. Ceterum quum dicimus homines natura eſſe æquales, eas hominum proprietates ſpectamus, quæ omnibus naturales ſunt, & inſitæ: alioquin non levis, ut dictum eſt, inter eos diverſitas ex proprietatibus adventitiis, & ſtatibus humanis. Proprietates enim adventitiæ, modo ſecundum naturam, velut gradus quoſdam perfectionum inter homines pariunt; qui idcirco diverſa quoque jura invehunt, ac nova officia exigunt. Præterea diverſi hominum ſtatus, quibus fit ut alii ſint Patres, alii Filii, alii Senes, alii Juvenes, alii Magiſtratus, alii Populus, alii

Impe-

Imperantes, alii Subditi, alii Sacerdotes, alii Laici, atque innumerabiles alii; & ipſi non parvam differentiam inter eos conſtituunt; quam obſervare, & propriis officiis proſequi, æquum eſt; quia id ſecundum naturam eſt, & ad hominem ipſum ſervandum pertinet. De his autem ſtatibus inferius dicturi ſumus. Illam nunc naturæ æqualitatem conſideremus, atque inde profluentia officia explicemus.

§. IV. Quoniam ergo omnes homines quod ad naturam ſunt æquales; ideſt æqualia ſunt eademque ingenita cuique jura; ſequitur, ut in eo, in quo ſunt æquales, ex æquo eos lex naturæ ſpectet, & ex æquo omnibus conſulat, & ut ſint, & ut bene, beateque ſint. Ergo omnibus omnino præcipit, ne quemquam ullo modo lædamus, ideſt ne cujus perfectiones, ſeu naturales, ſeu juſte acquiſitas, deteriores efficiamus, neve cujus juri detrimentum ullum aut impedimentum afferamus. Nam ſi cuiquam liceret quemquam lædere, non omnes iiſdem juribus præditi naſceremur; nec omnes ex æquo lex naturæ ſpectaret; nec omnibus ex æquo conſuleret; nec propterea omnes ut æquales haberet. Ipſa nos conſcientia ejus præcepti admonet: nempe nemo eſt, qui non clare perſentiſcat egregiam illam naturæ vocem, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, &, *quo jure alios tecum agere vis, eodem ut cum aliis agas*. Quin id e re noſtra eſt; niſi enim hæc lex obtineat, nihil cuique certum & ſalvum eſſe poteſt, ut perpetuo incerta ſit vita noſtra, fama, bona, neceſſe ſit. Nulla major privata utilitas, quam in commune conſulere. Stulti atque indocti, qui contra, quam hæc ſancit regula, quidquam commoliuntur.

§. V. Præclare Seneca eam rem demonſtrat ex natura ſocietatis, in qua vivimus: *Nefas eſt*, inquit, *nocere patriæ: ergo civi quoque: nam hic pars patriæ eſt: ſanctæ partes, ſi univerſum venerabile eſt; ergo & homini: nam hic in majori tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus, pedibus oculi? Ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſunt: ſalva enim eſſe ſocietas niſi amore & concordia partium non poteſt*. Hæc ille *de beneficiis*. Et certe cum eo, qui ne vilia quidem humanitatis officia nobis præſtare paratus eſt, dummodo ne lædat, vitam ſocialem inire utcumque poſſumus,

mus, & ſæpiſſime inimus: at cum paratis ad læſionem nullo modo ſociari: quilibet enim quodam naturæ impetu ab eo cavet, qui lædere promtus eſt. Copioſe hæc explicat Puſendorffius de jur. nat. & Gentium Lib. III. Cap. I. §. I.

§. VI. Atque hæc adeo perſpicua ſunt, ut inter ſcita nationum omnium, ſaltem non omnino moribus efferatorum, hoc maxima cura repetitum legamus, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Certe inter præcepta honeſtatis naturalis illud retulerunt Romani, *neminem læde*. In eadem ſententia explicanda atque inculcanda, & veterum Romanorum exemplis confirmanda, plurimus eſt Cicero in I. Lib. de Offic. Præclarum eſt & illud, quod de Alexandro Severo Lampridius refert in ejus vita, adeo nimirum placuiſſe ei ſententiam iſtam, ut non ſolum juſſerit eam præſcribi in Palatio, & in publicis operibus, verum etiam quum aliquem increparet ob illatam alteri injuriam, vel damnum, per præconem præceperit clamari, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Idipſum prædicatum apud veteres nationes, in primis apud Græcas, plurimis demonſtrat Grotius, Plato, & *Ariſtoteles*, atque alii Græci Philoſophi copioſiſſime idem dogma explicant, atque inde omnes leges juſtitiæ derivant. Obſervavi ego ſæpe, infantes, cum validior aliquis ſine ulla cauſa aut percuteret, aut terrefaceret, reſpondere ſolitos, *quum nihil tibi ſit a nobis mali, cur verberas?* Quæ naturæ profecto vox eſt (1).

§. VII. Suum igitur cujuſque jus omnes leges naturales lædere vetant. Id quod eo vel maxime ſervandum eſt, quod qui alterum lædit, ne ipſe quidem tutus a læſione eſſe poſſit, nec propterea tranquille vivere, ad

(1) Quid igitur cauſæ fuiſſe dicamus, ut cum hæc non ſolum non ignorent, ſed ultro profiteantur agreſtes indoctique homines, magnis in urbibus, noſtriſque Achillibus, ignavorum animorum ac degenerum, ignota eſſe videantur? Nempe eo tandem aliquando luxuriei venimus, ut quo cultiores, eo vehementius vitam agitemus ferarum; quibus, ut ait Heſiodus, hanc legem Saturnius dedit Jupiter, ut ſeſe mutuo captent, vorentque. Itaque ea hodie ſapientia eſt celebraturque maxima, ut, quemadmodum noſter ait Horatius, ſi quis intelligentior eſt, tum ſapit, cum

. . . . rara tendit retia
Turdis edacibus dolos,
Pavidumque leporem, & advenam laqueo gruem
Jucunda captat præmia.

Nempe *hæc eſt illa pernicies, quod alios bonos, alios ſapientes exiſtimant*. Cic. III. de off. 10.

ad quod omnes, niſi ſtulti ſimus, contendere debemus. Quum autem hoc cujuſque ſuum jus ad veras perfectiones pertineat, animi nempe, corporis, publicæ exiſtimationis, bonorum fortunæ; omnia hæc quocumque modo efficere in alio deteriora, eſt adverſus primarias naturæ leges peccare, ſeque ipſum infelicitare, aut cur miſere ſit, cauſas ſtruere. Sed de ſingulis juris cujuſque partibus ſingillatim differendum eſt. Ut autem initium ab animo faciamus, poſſumus alterius mentem lædere vel in ratione, vel in voluntate. In intellectu tripliciter: primo omiſſione culturæ, ſi aut natura, aut conventione ad eam obligemur: ſecundo prava inſtitutione: tertio pravis doctrinis.

§. VIII. Ac principio parentes, aut qui parentum ſunt loco, tutores, curatores, pædagogi, doctores, pactis tenentur, eam liberorum curam ſuſcipere, qua eorum intellectus ea cognitione imbuatur, quæ naturæ & conditioni eorum eſt neceſſaria: quæ utilis ſibi, aliiſque. Hanc curam qui negligunt, aut non recte exercent, ii non minus adverſus naturæ officia peccant, quam qui dedita opera alienas mentes depravant. Tum Magiſtri omnes omnium diſciplinarum & artium ex conventione obligantur rite atque recte commiſſos ſibi diſcipulos erudire. Qui ſi aut minus ſint ipſi in iis verſati, aut artem docendi ignorent, & vel nimia prolixitate, vel ineptis rebuſque minime intelligibilibus faſtidium creent, atque ab honeſti ſtudiis avertant; vel nimia brevitate mentibus tenebras offundant; aut perturbatione doctrinarum & præceptorum rationem pervertant: aut tandem nimia ſeveritate odium in literas arteſque ingenerent in ſuis, vel nimia indulgentia laſcivire ſinant ingenia; graviſſimo crimini ſunt obnoxii (1). Et quandoquidem omnis læſio natura ipſa reparationem exigit; niſi illata damna reſarciant quoad ſciunt & poſſunt, in lædendo perſeverant.

(1) Nec vero velim, ut quis arbitretur, in perſonas modo, familiaſve ab his peccari: in civitatem ipſam ac Remp. peccant; in qua, ut ſubtiliter vereque diſputat in III. de Legibus Plato, cum tria ſint maxima νοσηματα, *mala*, ignorantia ruſticitaſque πικρα *acerba* civium, error, improbitas; omnia ab illo fonte, rerum utilium ignorantia, manant; probatque illud, quod & noſtri dicunt, *omne peccatum eſſe ignorantiam*. Enim vero ſuperbia, luxus, crapula, injuria, dolus, ſuperſtitio, impietas, quæque crimina urbes genteſve corrumpunt, ac poſtremo perdunt, huic cauſæ debentur omnia, quod, ut ait ille, *cum pudendum eſt, non pudet: pudet, cum pudere non oportet*.

§. IX. Quid inquit aliquis, ſi nec meliora ſciant, nec melius? Nempe poſteriores, ideſt magiſtri, cedere de inſtituto ſuo debent, quod ſine crimine exercere nequeunt. Priores autem, ideſt parentes, nihil prius neque antiquius habere debebant, ſi ſapere volebant, & honeſte agere, *quam*, ut ait Plato, ea primum diſcere, quæ ſunt ad educationem liberorum neceſſaria, quam nuptiis animum intenderent. Id ſi neglexerunt, atque brutorum animantium in morem non ratione, ſed veneris ſtimulo in nuptias irruerunt, nec grandiores diſcere poſſunt; quoniam fieri nequit, quin patres ſint, ſaltem ſapientes inſtitutores liberis dare debent; aut, ſi inopia prohibet, publicis committere. Nihil clarius ex jure naturali ſequi video: natùra enim exigit, ut homo homines generet & educet, non aut bruta, aut feras. Interim nihil latius aut frequentius negligitur. Publicum malum, ex quo peſſimi quique mortalium proveniunt, & inquinatæ ſceleſtis aut ineptiſſimis civibus civitates. Nihil ego hoc fœdius & nefandius habeo; quia civitatum ſeminaria inficit.

§. X. Deinde gravius etiam multo adverſus *naturæ* leges ii peccant, qui ſcienter & prudenter pravis *vel diſciplinis* vel doctrinis aliorum mentes inficiunt. Nam & id lædunt dedita opera, quod eſt in homine præcipuum; & cauſas ponunt atque ſemina immenſæ ſcelerum ſegetis: depravato enim ſemel intellectu non poteſt non & appetitus quoque corrumpi, atque inde per totam vitam ſcelera continuari. Scilicet ii tandem ſunt omnium mortalium ſceleſtiſſimi, qui ex ſtatis animi ſententiis & ſuſceptis olim perſuaſionibus ad peccandum incitantur; quippe qui

(1) Id Licurgus proſpexit, qui ſanxit, non privatam rem eſſe liberos, ſed publicam, publicæque inſtitutionis & diſciplinæ: itaque non parentibus, ſed Reip. credidit, ab eaque educari, exercerique voluit: qua de re vide Plutarchum in Lycurgo. Ac vero quam ſumus ruſtici rerumque civilium imperiti, qui exiſtimamus quidquam eſſe poſſe magis publicum, aut quod magis Reip. interſit, quam ſunt infantes! Quaſi ſi aliud ſit, ex *quo Reſp. coaleſcat, quam familiæ. Hoc ipſum* in chriſtianis civitatibus ſapienter ac divinitus conſtitutum eſt: nam quam aliam partem in iis eccleſiaſtici gerunt, niſi educatorum, ac præmonſtratorum virtutis & ſapientiæ? Sed neſcio quo fato factum eſt, ut poſtquam de imperio ac divitiis diſceptari cœptum, acriterque contendi, pro virtute vitia, pro ſapientia petulans ignorantia provenerit. Quo in loco grave illud Hippocratis dictum uſurpare quis poſſit, *quæ jurare ſueverunt, ſi noceant, lethalem ſcito eſſe morbum*.

qui ſcelera perpetrant audentiſſime, & veluti præclara facinora turpiſſima crimina habent. Nam qui aut affectu aliquo prævalido, aut ignoratione delinquunt, ii nec perpetuo mali ſunt, & emendari facilius poſſunt. Argumento eſſe poſſunt tot perſecutiones in Chriſtianos ab Ethnicis excitatæ non aliam ob cauſam, quam ex falſa Ethnicæ ſuperſtitionis perſuaſione: tot item fanaticorum ſectæ, unde ſæpe ad internecionem uſque deletæ gentes. Itaque ego ſic exiſtimo, plus mortalium Orco dediſſe falſas acreſque perſuaſiones, præſertim ſuperſtitioſas, quam aut bella, aut peſtes, aut ullam aliam naturæ calamitatem. Nulla igitur in Rep. res magis accurrari debet, quam educatio: nullaque in re periculoſius peccatur. Itaque Plato in VI. de Rep. eum, qui educationi præeſt, & omnium eſſe vult ſupremum magiſtratum, & ſapientiſſimum, probiſſimumque, nec quinquaginta annis minorem. Quid igitur faciemus noſtris imberbibus adoleſcentibus, qui pædagogo indigi alios procurant?

§. XI. Porro nec alterius corpus lædere fas eſt: itaque alium verberibus, plagis, aliiſque injuriis afficere: vulnera infligere; membris aut membrorum parte mutillare; inedia, vinculis, tormentis excruciare; venenis aut extinguere aut inficere; res, quæ vitæ ſuſtentandæ ſunt neceſſariæ, ſubtrahere, aut corrumpere dolo malo, quo alter damnum in vita animali patiatur, & ſimilia, jus naturæ prohibet, præcipitque, ut qui talia egerit, quoad poteſt, & ſcit, reſarciat. Enim vero ejus ratio manifeſtiſſima eſt, quodcumque ſuper legibus naturæ adhibere ſyſtema placuerit: nam ex Grotiano & Pufendorffiano ſyſtemate id pugnat cum ſocietatis cuſtodia, cum ſocialitate, adeoque cum naturæ lege: ex aliis vero ſyſtematibus non minus adverſus naturæ legem eſſe comperitur; quia pugnat videlicet cum benevolentia communi: cum amore hominum reciproco: cum rerum ordine & relationibus: cum ingenitis naturæ humanæ juribus: cum noſtris tandem ipſorum veris utilitatibus; nemo enim poteſt in alios eſſe injurius, quin ſibi invidiam iramque ceterorum conſciſcat. Quo fit, ut plus ovium pacifice vivant, quam Luporum, Vulpium, Tigrium.

§. XII. Quid, inquit aliquis, ſi hæc ad alterius emendationem fiant? Reſpondeo non omnes homines æquale jus emendandi habere. Maximum enim inter homines

habent Imperantes ſupremi : ſecundum locum obtinent Parentes: tertium Magiſtri: quartum ex officio humanitatis & ſocietatis jure ceteri homines. Ergo prout cujuſque jus eſt emendandi, ita magis, aut minus late *illud* exercere poteſt. Et Imperantes quidem ſupremi jus habent vitæ & necis, ut ſuo loco demonſtrabimus: ergo habent jus corpus affligendi. Sed ut illud, ita hoc, tum demum jure exercent, quum nulla alia ſupereſt via, qua aut is, qui peccavit, emendari poſſit, aut damna ſocietati illata reparare, alioquin proculdubio peccant, ſi cum alia ſuppetunt blandiora remedia, ſeveriſſima hæc & atrociſſima adhibent. Imitari oportet Deum ſupremum Mundi opificem, & ſapientiſſimum gubernatorem, a quo jus omne imperandi derivatur: neque enim Deus ſtatim ad extrema ſupplicia venit, ſed monet, atque primum blandiſſima remedia experitur. Igitur patris potius nomine, quam Judicis appellari amat (1).

§. XIII. Parentes vero vitæ & necis in liberos jus non habent, niſi quum Imperantes ſimul ſunt, *ideſt in* ſtatu naturæ. Quare tum demum uti pœnis *corporis afflictivis* adverſus liberos poſſunt, quum & nulla adeſt alia *emendandi* ratio, & ita ſunt moderatæ, ut nec ſanitas, nec vita periclitetur. Quantumvis enim immorigeri ſint liberi, parentibus (niſi in ſtatu naturæ, in quo ſunt & Imperantes ſupremi) tale non ineſt jus, ut aut eorum ſanitatem, aut vitam lædere per modum pœnæ poſſint: totum enim eorum jus ab amore & cuſtodia proficiſcitur: amor autem & cuſtodia liberorum minime ad vitam attingit. Accedit quod hujuſmodi caſtigationes, quæ bruta magis animantia, quam homines decent, nunquam animos meliores efficiunt, ſed pejores: in pueris enim extinguunt mentem omnem, & naturalem pudorem, animumque humilem ac ſervilem ingenerant; in adultis vero odium, iram, ferociam progignunt. Nulla ego re homi-

(1) Tacitus de Agricola. *Optimum quemque fidelissimum putare: omnia ſcire, non omnia exſequi: parvis peccatis veniam, magnis ſeveritatem commodare; nec pœna ſemper, ſed ſæpius pœnitentia contentum eſſe: Officiis & adminiſtrationibus potius non peccaturos, quam damnare cum peccaſſent*. Cap. 19.

homines pejores fieri expertus ſum, quam nimia ſeveritate, ac legitimæ libertatis impreſſione. Sunt hominum ingenia elaſtica, ut quo magis premas, eo vehementius diſſiliant, ferocire promta, niſi demulceas.

§. XIV. Idem dictum eſto de Magiſtris (quo loco ſunt & Eccleſiaſtici Paſtores, ac Doctores (1)) niſi quod in his, qui animum efformare debent, quique propterea nullum habent jus puniendi, ſed docendi tantum & exhortandi, tanto ſunt indigniora verba, corporiſque alias ſeveras caſtigationes, quanto ineptiora ad eum finem. Iis tantum præceptoribus jus ineſt moderate caſtigandi, qui infantes educant, idque non quum intellectus emendandus eſt, ne ſtudiorum doctrinarumque horror in iis ingeneretur, ſed quum flectenda natura, naturæque appetitus regendus: hic enim tantum, non intellectus, modica caſtigatione corporis inflecti poteſt. Tandem in iis, qui jus imperandi nullum habent, caſtigationes corporis nullo modo probari poſſunt, nec ab injuriis, & læſione excuſari. Solum Lacedæmone omnibus natu majoribus jus tributum patrium in minores, lege tamen civitatis. At ubi non a civili imperio, ſed a natura tribuitur, magna cum moderatione uſurpandum: nam utilia alioquin remedia ac lenia non aſſuetis acerbiſſima videntur.

§. XV. Jam vero nec alterius exiſtimatio lædi poteſt ſine magno adverſus naturæ legem crimine. Eſt autem exiſtimatio duplex, altera *ſimplex*, altera *intenſiva*. Illa eſt quum quis pro non malo habetur neque inutili; hæc vero quum quis ob ſua facta egregia, aut egregias virtutes velut excellens inter alios reputatur ac civitati perutilis. Ad utramque exiſtimationem quilibet jus habet, uſque dum publico ſuo facto ipſe illam non corrumpat. Itaque alterius exiſtimationem lædere adverſus naturæ leges eſt, & quidem cogentes; ut idcirco lædens ad

P 3 reſar-

(1) Eo pertinet præclarum S. Bernardi dictum ſer. 66. in Cant. *Fidem ſuadendam, non imperandam*. Quod & Caſſiodorus ſcripſerat lib. II. ep. 27. *Religio imperari non poteſt*. Cujus rei rationem protulerat olim Lactantius lib. v. cap. 13. *Quis mihi imperat neceſſitatem vel credendi, quod nolim, vel quod velim non credendi?* Nempe a Deo eſt perſuaſio: docendus igitur ſum, non pulſandus. Itaque Chriſtus D. N. tametſi naturæ auctor ipſe, perſuaſione egit, non vi ac imperio; Petrumque coarguit, qui armis uti voluit.

reſarciendum damnum teneatur: nemini jus ſuum impune eripi aut corrumpi poteſt. Sed idipſum poteſt facillime demonſtrari ex utroque illo legis naturalis principio, amicitia nimirum, & cuſtodia ſocietatis. Principio, bonorum omnium, quibus homo in ſocietate frui poteſt, fundamentum eſt bona exiſtimatio: inde enim eſt hominum inter ſe communicatio, ac cum ea, communicatio earum rerum quibus bene beateque vivere poſſumus; ergo omnium dolorum intenſiſſimus eſt is, qui naſcitur ex læſa exiſtimatione: eum autem dolorem alteri afferre eſt contra amicitiam, quam naturaliter cum omnibus hominibus habere debemus. Præterea hic dolor omnium maxime ſanctiſſima ſocietatis vincula diſſolvit, homineſque adverſus homines armat; ergo eſt contra naturæ legem, quæ præcipit, *ſancte ſocietatem humani generis ſervundam tuendamque*.

§. XVI. Duobus autem modis lædi alterius fama poteſt, primo fictis ignominiis, quod dicitur calumniari: ſecundo occulta & ignota aliis vitia vulgando, quod appellant *diffamare*. Primum proculdubio contra *officia juſtitiæ* eſt, ut idcirco in perſpicuis ſit, eum, qui hoc *modo* alium læſit, ad reparationem teneri, etiamſi ex ea reparatione ejus, qui læſit, infamia ſit ſequutura. Quemadmodum qui me læſit in bonis aliis, obligatur in priorem ſtatum me reſtituere, etiamſi de ſtatu ſuo caſurus ſit: malum enim illatum omni modo reparandum eſt, ſi legi ſatisfacere velimus: ita qui læſit in fama. Nihil hic indulgendum eſt; aut ſervandæ ſunt leges, aut totum genus humanum funditus evertendum. Illud quæritur, utrum quis obligetur ad reparationem exiſtimationis, ubi vita ſua periclitetur? Non putaverim, niſi læſio alterius famæ graviſſima fuerit: modica enim læſio mille poteſt modis refici. At ſi læſio alterius famæ graviſſima ſit, & morte ipſa atrocior, nec ſuperſit ullus alius modus famam ablatam reſtituendi, etiamſi ejus, qui læſit, mors ſequutura ſit, efficiendum puto. Lex enim naturæ omnino reparationem exiſtimationis exigit. Durum, inquiunt, eſt. Falſo; non eſt dura lex, ſed tuum te ſcelus ad id adduxit, ut duram putares. Si inceptemus indulgere, nihil ſancti & tuti erit in humana ſocietate. Solve, quum debes, ſodes; tuque ipſe reputato, quo ſolvas modo: ſed ſolve tamen.

§. XVII. Qui autem poſteriori modo læſit, ex aliquo-

rum

rum ſententia generis caritatem violavit, non etiam juſtitiam, ac conſequenter non obligatur ad reparationem; ſcilicet famam non adimit, quæ jam alterius crimine læſa eſt, ſed vulgat; id quod contra amicitiam, non contra juſtitiam eſſe videtur. Ego contra ſic ſentio, quemlibet habere jus ad bonam famam, quouſque publico facto ſuo illam non amiſit, adeoque qui occulta adhuc privata crimina detegit, eum id proximo adimere, quod ille adhuc poſſidet, ac propterea reparare teneri. Excipiamus tamen ea crimina, quæ Reipublicæ totius intereſt noſſe; jus enim civitatis totius antiquius eſt, majuſque, quam privatorum; itaque ea vera caritas, parcere patriæ. Ei rei & pactis nos noſtris, cum coivimus, adſtrinximus. Porro cum publica ſunt prava aliorum facinora, perque ora omnium, modo ne aſtu, malitia, odio, aut intendendo vera, remandantur, recoquanturque, eloqui profecto licet. Quin interdum utile eſt: famam ſaltem vereantur, qui legem in animo jam antiquaverunt.

§. XVIII. Jam vero læditur alterius fama dicteriis, conviciis, geſtis ironicis, ſcriptionibus ſatyricis, factis, aut quocumque alio ſigno, quo alter in ſuſpicionem trahitur. Itaque homini honeſto attente obſervandum eſt, quemadmodum loquatur, geſtiat, ſcribat, operetur, præſertim ii, quorum magna eſt in ſocietate civili auctoritas & fides. Idque eo vel maxime, quod nihil tam pronis auribus audiatur, aut tam jucunde ſpectetur, ut ſunt hominum mores corruptiſſimi, quam obtrectatio, & livor. Accedit quod quum nullius alterius læſionis reparatio ſit difficilior, nullum alterum crimen tanto attentius cavendum eſt, quanto hoc, de quo diſſerimus. Sed quoniam ex quo literæ inter homines adoleverunt, ut loquacitatem, ita alios mordendi pruriginem magnam adduxerunt; ut tum bene ſapiant Literatorum ſcripta, quum amarulentiora ſunt; de controverſiis Literatorum ut pauca dicamus locus exigit.

§. XIX. Aliorum opiniones refellere, non odio perſonæ, ſed veri amore, non modo licet cuique, ſed eſt potiſſimum Philoſophiæ, ideſt inquiſitionis veri, officium: neque enim ex humana ratione ii fructus ſperari poſſunt, quibus hominum vita melior ac beatior fiat, niſi errores publice graſſantes, præſertim aut magnorum virorum auctoritate, quod ſæpe fit, ſuffulti, aut rudi vetuſtate

confirmati, deleantur, quo illa liberior ſit, & expeditior hilariorque, artibus humano generi utilibus perficiendis intendat. Sed intra modum honeſtatis & urbanitatis hujuſmodi confutationes contineri debent. Primum *doctrina* impetenda eſt, non auctor; ne de Philoſopho *Satyricus* fiat. Quo circa ferri vix poſſunt ii, qui tum bene alios refutaſſe arbitrantur, quum aut humiles & infames eorum genealogias contexerint, aut adoleſcentiæ impuritates amarulente deſcripſerint, aut mores corruptos vel perridiculos graphice depinxerint. Nam id præterquamquod ſolet eſſe argumentum injuſtæ cauſæ, animique imbecillis, & *impotentis*, ad rem quoque nihil pertinet. Neque enim idcirco minus verum eſt, *tres angulos trianguli duobus rectis eſſe æquales*, quod ab homine moribus depravato, aut vili loco nato dicatur. Veritas perpendenda eſt, non is, cujus ratione aut detecta eſt, aut involuta (1). Deinde ita confutandæ ſunt aliorum ſententiæ, ut argumentis, non verbis demonſtretur, eſſe eas abſurdas, & ineptas. Quare dicteria illa, auctores illarum ſententiarum eſſe ineptos, perridiculos, pueriles, ſtultos, & *ſimilia*, *quæ* comparata ſunt ad aliorum exiſtimationem minuendam, pugnant cum naturali honeſtate & juſtitia: pugnant cum amicitia generis humani totius honeſtatis fundamento: pugnant cum urbanitate: poſtremo cum artium utilium incremento. Non poſſum hac in re ſatis laudare Beatum Thomam, veteriſque alios ſcholæ philoſophos, qui quum res graviſſimas pertractent ad mores & pietatem pertinentes, non ſolum adverſus imperitos auctores abſurdarum opinionum, verum etiam Hæreticos, & Atheos, nullam umquam animi commotionem præſeferunt; numquam incenduntur; tantum abeſt ut pugnent conviciis, quibus deinceps, poſtquam humaniores literæ perpolitæ ſunt, refertæ Philoſophorum ſcholæ fuerunt. Quamobrem & me, ut dixi, quoque piget, in iis opuſculis, quæ junior edidi, aut ab ignea adoleſcentiæ vi, aut a conſuetudine, cui veluti Fato cuidam interdum vel a ſapientiſſimis paretur, quandoque ad falſa hæc dicteria abreptum. Alio-

(1) Et me igitur pœnitet, licet iniquiſſime provocatum, plurimum interdum ironiæ tribuiſſe. Quod cum ego horream, nolim aliis exemplo eſſe. Ignoſcant igitur, ſi poſſunt: ſin accuſare volunt, & me adverſus me judicem habebunt exorari neſcium.

Aliorum igitur ſententias aut falſas, aut pravas, aut perridiculas, *non probare* dicamus: refellamus audacter: *aliud nos ſentire* profiteamur: ab injuriis omnino abſtinendum, ſi juſti probique eſſe volumus.

§. XX. Quid de apophtegmatibus acuteque dictis dicemus? nam hiſce ſæpe ludere, ac pugnare interdum viri, in primis literati, ſueverunt. Quin id adeo in delitiis haberi ſolet, ut ii homines, qui ea in re valent, prompti ſcilicet, alacres, perſpicaces, acuti, homines ingenioſi vocentur. Eſt hæc præcipua aulæ profeſſio. *Motteggiare*, & *motteggio* vocant noſtri. Non eo inficias id fieri quandoque magna animorum voluptate, ac ſine ullius injuria: quod quum fit, ſatis id ingenii laudari nequit. At non raro cum alterius aut oppreſſione, aut injuria ingenioſi homines ludere ſolent: quod & cum naturæ lege pugnat, & periculi plenum eſt. Nam ut qui corpore validior eſt non jure imbecilliorem premit; ita qui animo major perſpicaciorque, ingenio & lingua promptior, abuti his nefas eſt ad alterum deprimendum. Ac ſæpe evenit ut qui ingenio ſeſe defendere adverſus aggreſſorem nequit, manibus velit. Quin ſi neutrum poſſit, certus hoſtis eſt, premitque altum corde dolorem, paratus ulciſci, ſi occaſio ferat. Id autem e re nullius eſt, & graves interdum turbas in civitate concitat (1).

§. XXI.

(1) Illud quærat quis, quid vir honeſtus & gravis adverſus conviciatores, ac dicteriis laceſſentes efficiet? Socratis vox fuit, cum dilacerari ſe abſentem dicerent quidam, *illi vero abſentem & verberent*. Zeno conviciatori, *non didicit*, inquit, *bene loqui*. Fabius Maximus, Romanis qui *unus cunctando reſtituit rem*, amicis hortantibus, ut ſe a calumniis, atque ignominiis, quibus illum adverſarii proſcindebant, liberaret, neque taciturnitate aliquid iis concedere videretur, ουτω μεν τ' αν, inquit, δειλοτερος η νυν ειναι δοκω γενοιμην, ει σκωμματα και λοιδοριας φοβηθεις, εκπεσοιμι των εμαυτου λογισμων, h. e. *ne ego, quam nunc videor, timidior ſim, ſi probri & contumeliæ metu a rationibus abducar meis*. Plut. in Fab. Max. p. 177. tom. I. Sed illud in primis egregium, ac memoratu pulcherrimum, quod idem Plutarchus de Pericle retulit. Namque cum aliquando magnus quidam ac impudentiſſimus conviciator a Comitiis ad domum uſque eum inſectatus fuiſſet, ac probra continenter ingeſſiſſet, & contumelias graviſſimas, ille tametſi in civitate princeps, ac præpotens, quaſi ſi aliud ageret, ne torſit quidem oculos, neque gradum celeravit, nec cœptos cum amicis ſermones interrupit: domum vero cum ſero veniſſet, videreturque ille aliquantum pauſæ feciſſe, *fer*, inquit domeſtico, *tædam* (jam enim tenebræ erant) *huncque reverentem comitare: nolo enim homo diſertiſſimus offendat*. Quorum in

tota

§. XXI. Sed de verborum uſu & abuſu in civili ſocietate hic dicere res ipſa poſtulat. Sermo ſeu verba in uſum ſocietatis nobis a Deo data ſunt: nam officia noſtra nec adverſus nos ipſos, nec adverſus Deum, *ſi homo ſolus in Tellure eſſet*, verborum adminiculo indigerent. Eſt nempe ſermo potiſſimum ſocietatis ineundæ & conſervandæ vinculum. Enimvero ſocietas ſine communicatione ſenſorum animi nulla eſſe poteſt: nec talis communicatio ſine ſermone, aut aliis ſignis, quæ vicem verborum gerant, peragi poteſt. Ex quo fit, ut ſocietas inter homines nec contrahi, nec ſtare poſſit, ſine verborum uſu, aut uſu eorum ſignorum, quæ vocum vicem obtinuere.

§. XXII. Duplex autem eſt verborum uſus, unus Philoſophicus, ſeu reipublicæ literariæ, alter civilis, ſeu civilis reipublicæ. Ac primus eſt Philoſophorum veritatem indagantium, aut docentium, de quo nunc non diſputo: alter eſt hominum omnium in ſocietate conviventium, atque inter ſe animi ſententias communicantium, aut contrahentium & paciſcentium, ad vitam *civilem commode* tranſigendam, de quo hic diſſerendum eſt. Hic uſus *exigit*, ut verba adhibeantur cum iis notionibus, quæ cum illis conjuncta ſunt inter eos, quibuſcum loquimur, tanquam ex communi tacitoque pacto. Ejus ratio eſt, quia alioquin verborum finis, in quem conſenſum eſt, non *obtineretur*, ſed fruſtraretur. Nummorum loco ſunt verba, ut

---

tota hiſtoria ſunt ſimilia plura magnanimorum & ejuſcemodi improbitatum incurioſorum exempla. Itaque Antonius Muratorius, noſtrarum litterarum quaſi novus in Italia parens, quem ego honoris veteriſque amicitiæ gratia libenter commemoraverim; is inquam, ac tantus vir dicere ſolebat, multum ſibi otii abs rebus ſeriis habere eos ſapientiæ ſtudioſos, qui in ſe recipiant, omnibus, a quibus undecumque petantur, reſpondendi. Philoſophus quantum fuerit vere dictum, ac jure perficiet: cetera eodem loco habebit, quo cicadum clangores. Quid, dicet aliquis, ſi quis ineptias, aut inepte conſarcinata vulgaverit? Exſibilat populus. Jure, ne an injuria? Jure, inquam. Nam ut in theatro amatorem ſenem, aut Thraſonem pyrgopolinicem, aut ſtultum ſervum ridemus; ita inficetum perridiculumque in hoc ampliori mundi theatro, dum facetum ſe, ſapientemque venditat. Nam id juris eſt, ut quiſque eam gerat perſonam, qua eſt a natura præditus; quam ubi migrat, etiam invitis riſos excutitur. Poſcit tamen humanitas, ne quid πικρῶς *amarulente* ac maligne fiat. Qui ſic vero exſibilatur magnum ſibi habet operæ pretium, ut dediſcere diſcat, quod in vita, ut eſt omnium commune, qui ſapere volunt, ita optimum.

ut iis nemo ſine dolo malo alium valorem dederit, quam quo valent apud eos, quorum civitatis effigiem impreſſam cernunt. Peccat autem gravius, aut minus grave, qui verba adhibet in uſu civili cum alia notione, quam quæ recepta ſemel eſt, prout magis, vel minus jura ſocietatis, vel ſingulorum lædit. Genericum jus eſt omnium, ne verbis ludificemur: igitur etiamſi nihil aliud interſit, mentiri tamen nobis nolumus. Injuriæ genus eſt, gratis decipi. Si quid aliud refert, eadem proportione creſcit injuria, eoque mentientis crimen.

§. XXIII. Porro regulæ generales circa hunc vocabulorum uſum ad duas ſequentes referri poſſunt. Prima eſt, quum nullius intereſt nec jure perfecto, nec imperfecto me eloqui, tum tacere crimini verti nequit: jure vero crimini vertitur taciturnitas, ubi alterius intereſt me loqui. Ea regula demonſtratur facillime ex fine pacti ſocietatis. Hic finis eſt ſocietatem aut inire, aut conſervare, ut dictum eſt: at quum nullius intereſt, me loqui, nulla jura ſocietatis aut ineundæ, aut conſervandæ exigunt, ut eloquar; ergo quoniam in hoc caſu omnis ceſſat finis ſermonis, ceſſat & pacti; nullo ergo jure cogor loqui. Quod ſi aliorum interſit me eloqui, tum jura ſocietatis ſilentio lædo: publica pacta violo. Sed ſciri velim, ibi eſſe ſocietatis pacta, ubi communes voces.

§. XXIV. Itaque diſſimulare, ſeu ſtudioſe animi ſenſa tegere, quum nullius intereſt neque ex jure perfecto neque imperfecto ſcire, licitum ſemper eſt. Scio Ciceronem pertinaciter contendere, diſſimulare non eſſe viri boni. Cujus opinionis, niſi ita accipiatur, ut intelligatur ea diſſimulatio, qua alter læditur, nullas video rationes (1): neque vero his in rebus tantum auctoritas valere debet, ut

(1) Ciceronis ſpecies ſunt in III. de off. 8. *Vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, ſummaque annonæ caritate: ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque in curſu frumento onuſtas petentes Rhodum viderit; dicturus ne ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo venditurus? ſapientem & bonum virum fingimus* . . . . . *Vendat ædes vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipſe novit, ceteri ignorent; peſtilentes ſint, & habeantur ſanæ; ignoretur, in omnibus cubiculis apparere ſerpentes; male materiatæ, ruinoſæ; ſed hoc præter dominum nemo ſciat. Quæro, ſi hoc emptoribus venditor non dixerit, ædeſque vendiderit pluris multo, quam ſe venditurum putarit; num id injuſte atque improbe fecerit?*

Quas

ut etiam ſine ratione defendatur. Diſſimulare vero, ubi agitur de bono aliorum vel non lædendo, vel promovendo, ad quorum primum jure perfecto obligamur, ad alterum jure imperfecto; non modo viri boni non *eſt*, *ſed* ſcelerati: eſt enim contra juſtitiam; nam læduntur *jura* aut amicitiæ, aut ſocietatis.

§. XXV. Sunt quibus placet, non eodem modo omnes peccare, qui tacent, ubi aliorum intereſt, eos eloqui. Nempe contendunt eos, qui ex peculiari conventione aut pacto loqui tenentur, veluti cuſtodes publicos, Reipublicæ gubernatores, adminiſtros, teſtes publica auctoritate interrogatos, ex juſtitia teneri ad loquendum, ut ſi taceant, vel diſſimulent, indeque damnum naſcatur aliquod, juſtitiam lædant, & ad reparationem damni teneantur: ceteros vero, qui loqui ex ſpeciali fœdere non obligantur, ſi taceant, lædere caritatem tantum, nec idcirco obligari ad damnum reſarciendum.

§. XXVI. Hujuſmodi autem doctrinæ poſterior pars eſt manifeſto falſa; præſertim ſi agatur de iis rebus, quæ ad publicam tranquillitatem & ſecuritatem *pertinent*; *omnes* enim, qui in ſocietatem convenerunt, *ſeu diſerte*, *ſeu* tacite, ſeſe obligaverunt ad ea omnia, quæ ſocietatis intersſunt; nam ſine mutuis hujuſmodi pactis nulla ſocietas nec iniri, nec conſervari poteſt. Inter pacta autem hujuſmodi præcipuum eſt, ut in mutuam *tranquillitatem* & ſecuritatem conſpirent omnes. Quare in ſocietate ex pactis primis ac inſitis alter alterius cuſtos eſſe debet. Ergo

Quas ita perſolvit cap. IX. *Non igitur videtur nec frumentarius ille, nec hic ædium venditor celare emptores debuiſſe: neque enim id eſt celare, quidquid reticeas: ſed cum, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſſa velis eos, quorum* INTERSIT ID SCIRE. *Hoc autem celandi genus quale ſit, & cujus hominis, quis non videt? Certe non aperti, non juſti, non viri boni; verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri.* Quæ tamen, niſi nullum illis ſubſit naturale jus, ſunt vocabula, quibus, niſi in concione, nemo permoveatur. Quare illud videndum erat, *quorum interſit id ſcire*: quid eſt iſtuc *intereſt ſcire*? Hoc nimirum, ut non mihi aliud oſtendas, aliud vendas: id jus æqualitatis violat, quam ejuſcemodi contractus ſuapte natura poſtulant. Quæ iniquitas eſt in ædium venditione manifeſta: ſed occultior in frumentarii diſſimulatione; nec tamen minus eſt: quippe in frumenti copia tanquam in inopia vendere, eſt id pretium frumento conſtituere, quod renuit natura: pretia enim ſunt in reciproca rerum quantitate. Itaque celare copiam eſt furti genus. Atqui id INTEREAT emptores ſcire.

Ergo quicumque ſilentio ſuo alterum perdidit, aut alterius bona lædi permiſit, aut effecit quominus juſtitia locum haberet cum publica pernicie; juſtitiæ leges violavit, ac proinde ad damnum reparandum lege naturæ primaria obligatur. Illud verum eſt, neminem obligari cum ſuo damno vel periculo ubi non jus perfectum, ſed imperfectum loqui exigit: nam jus mutui auxilii poſcit quidem, ut alterius bona procuremus, ſed ita tamen, ut ne nos lædamus.

§. XXVII. Altera regula eſt, contra legem naturæ eſſe, alterum verbis, aut aliis ſignis, quæ vicem verborum gerunt, circumvenire, decipere, atque idcirco lædere; & qui id efficit, reparare læſionem debere. Generalis eſt ejus regulæ ratio, cum ex lege naturæ primaria, quæ jubet, ut neminem lædamus; tum ex fine ſermonis, & eorum ſignorum, quæ vicem ſermonis gerunt, ut ſcilicet, ne illis utamur contra receptum ſenſum. Mendacium ergo, ideſt abuſus vocabulorum ad alterum decipiendum, atque ita lædendum, jure naturæ primario prohibitum eſt. Ob eandem rationem jure naturæ prohibitæ ſunt omnes *æquivocationes*, *& reſtrictiones mentales*, ut vocant, ex quibus alterius jus perfectum aut imperfectum læditur. Quare mirum eſt quum hujuſmodi equivocationes damnaverint Ethnici ipſi Philoſophi, inprimis ſeveriſſime Cicero, inventos eſſe Philoſophos Chriſtianos, qui eas defendere potuerint, atque viam aperire infinitis modis alios ludificandi ac defraudandi, moreſque fictos pravoſque contra naturæ ſimplicitatem, & evangelicæ præcepta, in ſocietates humanas invehendi.

§. XXVIII. Læditur autem alter ſermone mendaci, quum ejus, ut dixi, jus perfectum, aut imperfectum violatur. Principio omnes Reipublicæ adminiſtri jus habent perfectum a nobis exigendi, & ut loquamur, & ne mentiamur, vel æquivocemus in iis rebus, quæ ad publicum regimen pertinent. Itaque ſi noſtris mendaciis, vel æquivocationibus eos ludificemus, indeque damnum quodcumque in ſocietate naſcatur, contra naturæ legem peccamus, & damnum reſarcire tenemur. Præterea omnes homines, cum quibus in naturali ſocietate poſiti ſumus, eodem jure pollent, ut ne a nobis in contractibus, conventionibus, promiſſis, lædantur. Quare ſi his modis læſi ſint, jure ipſo naturali reparationem exigere poſſunt. Ad hæc

omnes

omnes homines jus habent perfectum, ut nullo modo quibuſcumque in rebus fallaci oratione circumveniantur, ex qua quidquam damni eorum animo, vitæ, bonis externis, famæ inferri poſſit. Igitur ſi hujuſmodi damna illata ſint, reficere tenemur. Tandem omnes homines jure mutui præſidii exigere a nobis poſſunt, ut, quocumque modo ſcimus & poſſumus, eos juvemus: id ſi detrectemus facere aut mentiendo, aut æquivocando, officia humanitatis violamus.

§. XXIX. De mendacio officioſo, ut vocant, diſputatum eſt olim acerrime, hodieque diſputatur inter doctos. S. Auguſtinus ad Conſentium hanc quæſtionem vocat *latebroſam*, *& inter doctos alternantem*. S. Gregorius Epiſt. CCXVIII. hac in re ſe valde æſtuaſſe ſcribit. Eſt mendacium officioſum, quum verbis utimur aut contrario, aut diverſo ſenſu, quam quo recepta ſunt, ut alteri proſimus, nullius jus lædendo. Recentiores quidem ſcriptores *falſiloquium* appellant, atque in eo diſtinguunt a mendacio, quod mendacium ſemper conjunctum ſit cum violatione juris alterius. Sed & ſic dicitur *mendacium officioſum*, ut Ulpianus in L. 1. §. 3. *ff. de dolo malo* memorat apud antiquos & *dolum bonum dictum*: *veteres*, inquit, *dolum etiam bonum dicebant*, *& pro ſolertia hoc nomen accipiebant*. Nam dolum malum definit eodem loco Labeo, *omnem calliditatem*, *fallaciam*, *machinationem*, *ad circumveniendum*, *fallendum*, *decipiendum alterum adhibitam*, quæ eadem locum habent in doloſo mendacio.

§. XXX. Sanctus Auguſtinus in laudato loco negat mendacia officioſa eſſe licita. Eum ſequuti ſunt Theologi ferme omnes Occidentales. Duplici ratione utuntur. Prima, quod in ſcripturis ſacris omne omnino mendacium prohibeatur. Altera, quod mendacium etiam officioſum cum Dei veracitate pugnet; quæ autem cum divinis perfectionibus pugnant vitia eſſe conſtat: nam pugnant cum perfectiſſima regula, ut obliqua ſint neceſſe ſit. Accedit tertia ratio, quod pugnet cum ſinceritate viri boni; quæ cum ſit nobiliſſima virtus; neceſſe eſt, ut quod ei adverſatur ſit vitium. Præterea quærunt, utrum cum mendacio officioſo jurare poſſimus? Quum id nemo affirmaverit; concludunt, hæc mendacia conſcientiæ dictamini refragari.

§. XXXI. Grotius vero, & Puſendorffius, ac quidam

ex

ex Theologis noſtris, in contrariam abeunt ſententiam, putantque nullo nec naturæ, nec poſitivo jure hujuſmodi mendacia prohiberi. Principio, inquiunt, neque jura cujuſquam lædunt, neque amori aut erga Deum, aut erga nos, aut erga alios adverſantur; quinimo amorem erga proximum continent præclarum. Ut, quum quidquam tibi debeo, non licet nummo alium valorem tribuere, quam qui ei publice tributus eſt: ſi vero nihil debeam, tibique velim dono dare, quid cauſæ eſſe poteſt, ut nummo, quem do, id tribuam pretium, aut nomen, quod placuerit, modo inde nihil tibi damni inferatur? Tu rem non meis verbis, ſed tuis ſenſibus æſtima. Deinde verba ſunt inſtrumenta ſocietatis. Ergo licet iis uti in ſocietatis beneficium, quocumque tandem modo adhibeantur, dum nullum nec Dei, nec hominis ullius jus lædunt. Accedit, quod non videntur poſſe damnari tot hominum honeſtorum exempla, ut Medicorum, & Adminiſtrorum Reipublicæ, qui ut ſecreta tegant, ad hujuſmodi falſiloquia ſæpe confugere ſolent. Tandem veteres aliquot, & doctiſſimi Patres, imprimis S. Johannes Chryſoſtomus in Libris de Sacerdotio, non audent hæc falſiloquia damnare.

§. XXXII. Quod pertinet ad argumenta partis oppoſitæ, primo reſpondent, prohiberi in Scripturis mendacia pernicioſa, nec ullum eſſe in iis verbum, ex quo poſſit intelligi, vetari etiam falſiloquia officioſa. Argumento vero a veritate Dei deſumto reponunt, nimis illud probare; probat enim mendacia quoque jocoſa eſſe contra legem naturæ, quæ tamen ipſe Auguſtinus non ſemper damnat. Præterquamquod regula, inquiunt, actionum humanarum, quæ juſtas efficit, & honeſtas, eſt lex a Deo lata, non vero Dei natura quanta quanta eſt. Nam homines quantumcumque conentur, nunquam poſſunt actiones ſuas ita componere, ut toti Dei naturæ omnibuſque Dei proprietatibus ſint conſentaneæ. Quod pertinet ad tertium argumentum, ajunt ſinceritatem tum eſſe virtutem, quum diſſimulatio vel falſiloquium ſunt contraria officiis, quæ Deo, aut aliis, debemus: alioquin aliis omnia noſtra ſecreta propalare eſſet virtus, quum ut plurimum magnum ſit ſtultitiæ vitium: *os ſtulti, in ore ejus: os autem ſapientis in corde*, ait in Proverbiis Salomon.

§. XXXIII. Quarto tandem argumento reſpondent, jus-

juſjurandum non homines tantum ſpectare, ſed præter obſequium Deo debitum: eſſe duas leges diſtinctas ac duobus diſtinctis rationibus conſtantes, alteram *ne mentiamur*, alteram, *ne pejeremus;* ut poſſit quis contra unam peccare, altera ſalva. Addunt eſſe quædam quæ ſeparata liceant, conjuncta non item.

§. XXXIV. Ego in quæſtione ancipiti intelligo ſatius eſſe, ut ab iis quoque mendaciis vir bonus ſe abſtineat: neque enim dubitari poteſt, quin iis uti levitatem quamdam contineat, & ſinceritatis virtutem adumbret. *Vitium* eſt, ac imbecillitas, ut ut non ſit crimen: quomodo *bleſo* ore loqui vitioſitas eſt, non delictum; quam tamen ſi vitare poſſis, præclarius te facturum ac pulchrius dicemus omnes. Nam licet in poſteriori ſententia aliquid ſit rationis, plurimum tamen eſt in priori dignitatis. Videtur enim aliquid concedendum tot viris doctis, & honeſtis, qui priorem illam amplexi ſunt. Ceterum ubi quis hæc titubanti pectore falſiloquia admiſerit, putare non debet ea ipſa per ſe levem culpam excedere.

CAPUT VII.

De officiis Juſtitiæ hypotheticis, ac primum de Dominio, *ejuſque acquirendi modis originariis.*

§. I. QUÆ officia hypothetica dici ſolent, ea omnia ex duplici ferme fonte derivantur, dominio, & pactis. De Officiis, quæ ex pactis proficiſcuntur, inferius diſſeremus; hoc in loco de iis, quæ ex rerum dominio naſcuntur, quæ longe lateque patent, & in quibus (ea eſt hominum cupiditas) ſæpius pertinaciuſque peccamus, dum intra naturæ fines vivere dedecori attribuimus. Certe non ſine ratione quidam philoſophi dixiſſe videntur, maximam ac primævam corruptorum hominum cauſam fuiſſe dominium, ſeu proprietatem (1). Nulla certe

(1) Namque ea factum eſt illud, ignotum Kanadenſibus, Huttentotis, aliiſque agreſtibus, quod Horatius noſter ait:
At bona pars hominum decepta cupidine falſo,
Nil ſatis eſt, inquit .... Illud fœdius, nec ferendum, ut ii hoc cupidius ſequantur, qui non ignorant, ſe profeſſos, *mihi adhærere Deo bonum eſt*. *Pergitiſ*
. . . . pugnantia ſecum
Frontibus adverſis componere? . . . .

certe ex alia cauſa majora, & atrociora hominibus mala accidunt, quam ex hac, de qua loquimur. Quin hiſtoria docet, eas nationes, quæ in quadam rerum communitate vivere repertæ ſunt, ceteris eſſe humaniores, & beatiores. Prius vero quam id efficiamus, de natura ipſi dominii ejuſque juſtis acquirendi modis ſecundum naturæ leges dicemus.

§. II. Dominium Philoſophi atque Juriſconſulti diſcrepantibus definitionibus definiverunt, ſuperque ea re non minus contentioſe diſceptarunt, quam ſuper ipſo rerum dominio inter mortales concertari ſolet. Quoniam vero hujuſmodi concertationes ex jure civili magis, quam ex naturali oriuntur; ſubtilitates vero pleraſque juris civilis natura ferme ignorat; hujuſmodi diſputationes miſſas faciemus. Placet igitur hæc definitio, *jus utendi*, *omnemque alium uſu rei excludendi*, *perpetuum*, *propriumque*. *Uti* autem hoc in loco pro omnem omnino utilitatem capere poſitum eſt. Itaque fit ut dominii natura in duobus juribus poſita ſit, utendi, & excludendi alios.

§. III. Dominium autem eſt *vel proprietatis*, *vel communionis poſitive:* illud eſt jus utendi & omnes alios præter nos ab uſu rei excludendi. Hoc vero jus excludendi ceteros, præterquam paucos. In illo res in unius ſunt poteſtate & uſu: in hoc ſunt in uſu & poteſtate paucorum. Cum dominium ſit *jus proprium*; dum plures ejuſdem rei ſunt domini, velut pro una perſona morali reputandi ſunt; quo in genere ſunt inter ſeſe plures Reſpublicæ, aut Regna, aut Civitates. Hoc & apud veteres quaſdam nationes obtinuit, quæ majorem rerum partem in communione poſitiva habuerunt, quales Germani quidam Populi, de quibus Tacitus de moribus Germanorum: & hodie apud nos inter Monachos obtinet (1). Quæ vero res ita ſunt in medio omnibus ex-

(1) Priſcis moribus ſingulis in diœceſibus communia Clericorum & pauperum omnium Eccleſiæ erant bona: ac vero talia ſunt etiamnum ex inſtitutione. Igitur Œconomi inſtituebantur, qui colligerent, ac partirentur; ne ea cura ſæculari Epiſcopi a diviniori diſtinerentur. Canon XXVI. Chalcedonenſis = *quoniam in nonnullis Eccleſiis, ut ſæpe a nobis auditum eſt, Epiſcopi abſque Œconomis tractant res Eccleſiaſticas* (εκκλησιαςικα πραγματα, res Eccleſiæ totius, ideſt *congregationis* fidelium, non Templorum tantum); *placuit*, *omnem Eccleſiam Epiſcopum habentem ex proprio Clero Œconomum quoque habere*, *qui ex Epiſcopi ſui ſententia res eccleſiaſticas diſpenſet; ut nec ſine teſtibus ſit Eccleſiæ adminiſtratio; neque ejus res diſſipentur*

poſitæ, ut nulli ſit jus ullum ab earum uſu excludendi, ex in negativa communione poſitæ eſſe dicuntur. Vide Pufendorff. de jure naturali, & Gent. lib. 4. c. 4. In hac communione ſi quis jus habet rebus communibus utendi, nullum vero alios excludendi, non dicitur dominum habere. Quo circa duo ſunt neceſſaria, ut dictum eſt, ut quis rei alicujus integrum habeat dominium, & proprietatem, jus ſcilicet utendi proprium, & jus excludendi omnes alios: alterum ſine altero verum & certum dominium, ac proprietatem non facit.

§. IV. Ut igitur demonſtrari poſſit, homines dominium rerum Telluris, in qua naſcuntur, legitime habere poſſe, oſtendendum eſt primum, eos habere a natura ipſa jus iis utendi. Deinde habere & jus quaſdam res ita in uſum ſuum traducendi, ut ab earum contrectatione jure poſſint ceteros excludere. Utrumque perſacile factu eſt. Principio Deus vult ut homines conſerventur, quandoquidem vult ut exſiſtant. Quum autem ea ſit hominum conditio, ut rerum externarum indigeant, queis aut nutriantur, aut contra ea, quæ ipſorum compagem deſtruere poſſunt, muniantur; profecto eas omnes aſſumendi, iiſque ad vitam conſervandam, & tutandam utendi jus a Deo habent: alioquin fruſtra ille & hominibus vitam dediſſet, & hujuſmodi res, quarum pars major nullum alium habet uſum, produxiſſet, earumque genera perpetuo conſervaret. Conſule Pufendorff. de Officio hominis & civis lib. 1. cap. 12.

§. V. Deinde quod poſſint homines res quaſdam exhauſti uſus ita in poteſtatem ſuam redigere, ut ab earum uſu jure alios arceant, ſequentes rationes demonſtrant. Prima quod quarumdam ſpecierum individua, aut ſui exiguitate, aut brevi duratione, non poſſint niſi uni, aut paucis ſufficere; ergo dum harum rerum aliquam occupavi, jus

---

tur &c. Sed erat & tertia cauſa, ne divini paſtores ac cæleſtium doctores negotiari atque avaritiæ ſervire occiperent. Oh divina regula! Quid, quod eadem fuerat prima Chriſtianæ Civitatis forma? Nulli quidquam habere proprii li*cebat: in* commune omnia conferebant. Nemo igitur pauper, nemo dives: nulla re alter alteri præeminebat, niſi virtute, ac regimine. Vide Act. IV. 31. Auguſtini Clerus ex illa eadem forma fuerat expreſſus. *Cum in ea* (inquit de quodam ſuo Clerico) *ſocietate viveret, ubi nemini* LICEBAT DICERE ALIQUID SUM, *ſed eſſent illis omnia communia*. Serm. 356.

jus habeo utendi, & excludendi ab ea alios; quum nec poſſit pluribus eſſe ſatis, & in ejus uſu qui prius occupavi ceteris præferri debeo. Secunda, quod quædam rerum genera ſunt, quæ, niſi induſtria humana excolantur, aut nullius ſunt uſus, aut admodum exigui. Si igitur earum partem aliquam ita ego excolui, ut fructus mihi familiæque meæ neceſſarios vel utiles producat, habeo jus ceteros excludendi; ſiquidem natura ipſa fit, ut tam ſit meum quod ex induſtria mea eſt, quam illa, ex qua eſt. Tertia quod utcumque communio negativa inter paucos homines commode & pacate ſervari poſſit; in tanta tamen humani generis multitudine ſine continuis diſcordiis ſervari nequit; quas diſcordias proculdubio non amat Deus, cujus leges omnes ad pacem, unitatem, & publicam felicitatem tendunt; ut idcirco dubitare nequeamus iis facultatem feciſſe, ab eo datis occaſionibus diſcedendi, ac res quaſdam proprias ſibi faciendi. Quibus adde, licuiſſe paciſci ſuper rebus communibus, ſeu expreſſe, ſeu tacite. Quando ergo omnibus ab ea communione diſcedere placuit, jus excludendi ſat conſtitutum firmatumque eſt pactis (1).

(1) Hujus rei veſtigia quædam in utraque America videre adhuc licet: ſiquidem pars etiamnum nulla terrarum partitione utitur: alii vix aliquam, nec admodum veterem, habent. Sed & illud conſiderari velim, eos qui primi longas lataſque bellorum expeditiones fecere, ſuis mox tellurem partitos. Ita Tartari Genghiskano Duce, Sinarum, Indiæ, Perſidis provincias ſibi diviſerunt. Romani terras, ſeu quas vacuas occupaſſent, ſeu quas victis populis rapuiſſent, coloniis partiebantur. Item Græci. Itaque hinc ego factum eſſe opinor, quamobrem Jovis, aut Deorum concilii decreta *μοιρας Parcæ* nomine appellarentur ab antiquis Græciæ auctoribus: ſatis enim conſtat Titanum illam coloniam irrepſiſſe in Græciam adhuc ſilveſtrem, ſibique terras attribuiſſet. Nec a vero abludit eodem ſpectare, quod homines tam *ſæpe μεροπες* Homero ac Heſiodo dicantur, quaſi ſcilicet *coloni*, quibus ſua cuique veteris telluris portio excolenda attributa eſſent. Quæ vox inde deflexa tam pugnantibus notionibus ab interpretibus uſurpata eſt. Hoc ipſum corroborat hiſtoria ſacra, in qua nihil antiquius, quam Chanamitidis partitio. Poſtremo eodem ſpectare ajo Saturni fabulam, qui tripartitum imperium filiis fecerit: quam viri antiquitatum ſtudioſi, cum primis Bochartus, Noemo quaſi ex veteri traditione aptant: nec animadverterunt, nullam fuiſſe gentem paullo vetuſtiorem, quæ ſuum Saturnum non habuerit, Sinenſes, Indos, Peruanos: jam Scythas, alioſque ad Septemptrionem ſitos. Itaque ad ejuſmodi bellatores, terrarumque metatores rem admodum veriſimiliter referas. Ceterum cum ejuſcemodi, quæ memorantur, bellicæ expeditiones, ac velut reciprocantes nationum æſtus, recentio-

§. VI. Quoniam ergo homines legitimum dominium bonorum Telluris habere poſſunt, illud ſupereſt perquirendum, natura ne in rerum dominio naturali ſint, an pactionibus & juſtis factis a communione negativa in illud venerint? Melioribus juris naturæ interpretibus placuit, primos homines in communione negativa creatos fuiſſe, atque in ea manſiſſe, quamdiu genus humanum intra paucos extitit. Grotius ferme ſolus in communione poſitiva primos mortales procreatos opinari videtur, ut ceteri poſt illos modis tantum derivativis rerum dominium acquiſiverint. Sed prior ſententia probabilior profecto eſt: niſi ab altera ſolis vocabulis diſcordet. Enim vero quum Deus res Telluris in omnium animantium uſum creaverit, non eſt credibile, ita primis duobus hominibus earum uſum dediſſe, ut jus quoque dederit ceteros omnes excludendi, ſi vellent; præſertim, quum neceſſarium non fuerit. Vere ergo Cic. lib. I. de Offic. cap. 7. ſcripſit: *Sunt privata nulla natura, ſed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, lege* &c. Sic quoque S. Ambroſius lib. I. de offic. cap. 18. *natura*, inquit, *omnia omnibus in communi profudit: ſic enim Deus generari juſſit omnia, ut paſtus omnibus communis eſſet, & terra foret quædam poſſeſſio communis. Natura igitur jus commune fecit, uſurpatio jus fecit privatum*. Conferatur Puſendorff. lib. 4. de jure Naturæ & Gentium cap. 2.

§. VII. Nec vero dubitare poſſumus, quin in hoc ſtatu homines per aliquod temporis intervallum permanſerint. Eſt hoc conforme primævæ hominum naturæ, & magna veterum conſenſione firmatum. Nam principio non eſt veriſimile paucos homines ſanguine & primæva caritate conjunctos, quum bona Telluris non ſolum ſufficerent, ſed abundarent, atque nec dum luxus, & ex luxu cupiditas & avaritia natæ eſſent, ab ea communione voluiſſe diſcedere. Accedit eodem, quod poſt diluvium veteris illius communionis veſtigia quænam reperiamus in familiis Patriarcharum (*a*). Sed reperimus & inter barbaras ac efferatas gentes utriuſque continentis, quibus nil dum proprii,

---

(a) *Vide & Tacitum de mor. Germ.*

t ores ſint dominiis pleriſque; haud vi adverſum jus terras fuiſſe occu-
ego negabo, ſæpe non jure, ſed patas, Qua de re alibi dicetur.

prii, niſi quod manu cepere. Tandem idem tradidere plures veterum ſcriptorum, in primis Plato, Thucydides, Ariſtoteles, Lucretius, Horatius, Juſtinus, Seneca, & illi, qui ſeculum aureum deſcripſerunt (1). Huc pertinet locus Virg. lib. 1. Georgicorum verſ. 125.

.... nec ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque Tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.

§. VIII. Quibus autem ex cauſis a primæva illa rerum communione diſceſſum ſit, pluribus ediſſerunt Grot. de jure Bell. & Pac., & Puſendorff. Lib. 4. Cap. 2. Nec vero id explicatu difficile eſt: nam jure naturæ, quod *permiſſivum* dicitur, potuiſſe homines, ubi illa rerum communio minime apta eſſet vitæ pacate tranſigendæ, ab ea diſcedere, ſatis oſtenſum: totius enim juris naturæ finis, ut ſæpe dictum eſt, publica felicitate & tranquillitate continetur: communionem autem rerum adulto humano genere publicæ concordiæ ac tranquillitati adverſari, præſertim ut eſſe cœperunt hominum mores & affectus depravatiſſimi, cum per ſe maniſeſtum eſt, tum barbaræ illæ nationes probant, quæ in ſtatu naturæ viventes, in mutua etiam ac perpetua ſunt rapina. Ergo jure ſuo homines ab illa communione diſcedere potuerunt. Illud videtur in quæſtionem adduci poſſe, fuerit ne naturæ conſentaneum, ut pauci immenſa jugera & divitias occuparent, major pars nuda bonis creſceret: niſi exploratum eſſet, id non jure, ſed cupiditate, nec ea neceſſaria, factum, poſitaque ſemina futuræ hominum improbitatis & miſeriæ. Sed veterem hanc labem deflere licet, delere qui licet?

§. IX. Jam juſti modi, quibus & olim dominium privatum inductum eſt, & poteſt etiamnum occupari, in *originarios*, & *derivativos* ſecundum Grotium dividi ſolent. Primi ſunt *occupatio*, & *acceſſio*. Secundi vero *diviſio*, *traditio*. Scilicet vel a communione rerum negativa uſurpatione ad dominium tranſitur, & modus acquirendi dominii dicitur *occupatio*: vel rebus occupatis natura vel induſtria aliquid adjungit, & appellatur *acceſſio*. At

(1) Vitam primorum poſt diluvium hominum in montanis, ac *σπεσσι γλαφυ αισι*, *concavis antris*, graphice, ac minuatim deſcripſit Plato in III. de Legib.

res, quæ in dominio ſunt, vel ſunt in *communione poſitiva*, vel in *proprietate*. Si primum ad proprietatem devenire licet *diviſione*, & *ceſſione*: ſi alterum, *traditione*. Paucis hæc nunc ſunt explicanda, ut, quæ ex dominio naſcuntur officia adverſus alios, intelligi & dimetiri poſſint: Ac in hoc quidem capite modos originarios expediemus: in ſequente de derivativis diſſeremus.

§. X. Ex iis, quæ dicta ſunt, patet, licere ſub dominium noſtrum conferre, quæ vacua ſunt, hoc eſt in medio poſita, & uſus finiti: ſaltem tot ac tanta, quot vitæ noſtræ ac noſtrorum commode degendæ neceſſaria ſunt: eo enim ſpectant communes generis humani pactiones. Ea dicitur occupatio. Juſta autem eſt & ſecundum naturæ leges ſola occupatio rerum aut nullius, aut derelictarum. Quare ſi res dominum habeat, ſitque ab eo vel amiſſa, vel abducta furto, rapina, incendio, vento, flumine, raptu feræ, vel invite projecta, nulla occupatione noſtra fieri poteſt: nondum enim dominus animum eam poſſidendi abjecit, nec propterea vacua eſt (1). Contra vero, ſi vel animi gratia projecit, ut Polycrates annulum

(1) Tenenda eſt his in rebus naturæ regula, *nemo invitus jure ſuo ſpoliari poteſt, aut niſi arbitrio ſuo reus*. At poſſe cenſuit Helvetius, niſi reciproco pacto teneamur, ne nos mutuo lædamus (De l'Eſprit diſcours III. cap. IV.). Cum vero gentes, ſaltem a ſe diſſitæ, nullo tali pacto teneantur, ita conficit, nulli prævalenti non licere alterius aut mobilia rapere, aut occupare terras, aut in ſervitutem adducere: juſtitiam a ſingulorum utilitate natam paullatim pactis conventis civilem evaſiſſe; hinc gentium. Cujus ego viri ingenium cum plurimi faciam, ob idque maxime quod humani generis multam φιλανθρωπιαν præſeferat; mirari interim vix ſatis poſſum, cauſas ab eo latæ graviſque miſeriæ necti, provehique longius, repugnante veritate. Quid eſt enim in hominum natura exploratius, & ſingulos homines ſibi primum naſci, reliquis propter ſe: & ſua ita habere *propria, ut pugnet* eſſe aliena; & juſtitiam pactis anteire; nec procreari, ſed adverſus vim firmari? Nam dicere nullam eſſe, niſi ex pactis, juſtitiam, tantundem eſt, ac ſi dicas, nihil nos proprii a natura habere: aut ſi habeamus, propria nihilominus non eſſe: quo quid abſurdius? Igitur ſi habemus, juſtitiæ eſt, ſua cuique tribuere. Id non pactis, ſed naturæ debeo. Præclare Ariſtoteles Magn. Moral. lib. I. cap. 34. Το δικαιον, inquit, *εστι το εις ετερον το ισον: το αδικον, το ανισον εστιν*, *juſtum eſt, quod eſt alteri æquum: injuſtum, quod iniquum*. Igitur δικαιοσυνη μεσοτης τις αν ειη υπερβολης και ελλειψεως, και πολλυ και ολιγυ, *juſtitia medietas quædam eſt inter exceſſum & defectum, multum & parum*. Nihil alteri tribuere, ſibi, velut potentiori, omnia, ex ambobus lateribus iniquum eſt. At qui nihil tribuit, niſi ex pacto, nihil tribuit, niſi quatenus prævalidior vult. Ita juſtitiæ fundamentum pervertit, hominesque lege belluarum vivere docet.

lum in mare, vel amiſſam ſciens prudenſque pro derelicta habeat, ea cedit occupanti; eſt enim vacua.

§. XI. Ex his ſequitur, venationem, piſcationem, aucupium eſſe ſpecies occupationis licitas, non modo in locis deſertis, & vacuis, verum etiam in territoriis jam occupatis, ſicubi tanta ſit ferarum, piſcium, aut avium multitudo, ut ſufficere omnibus videantur. Nam quum eæ rerum ſpecies ſunt ita copioſæ, ut inexhauſti ſint uſus, ſemper in medio poſitæ cenſendæ ſunt, præſertim ſi nullis locis cohiberi poſſint. Contra vero ſi ſint talia rerum genera, quæ non omnibus ſufficere queant, eaque locis claudi poſſint; jure enim occupari poſſunt, ut in iis venatio, piſcatio, aucupium locum amplius habere nequeant; niſi ſi ita evaſerint e cuſtodia, ut nulla domino ſit amplius ſpes recuperandi: nam naturæ libertate quidquid nullius eſt, occupantis eſt, ſi vitæ ſerviat.

§. XII. Quæritur hoc in loco, poſſitne Mare occupari? Quæ controverſia acerrime inter Grotium, & Seldenum, alioſque Belgas & Anglos, ſæpe quoque inter Principes ferro & igne, diſceptata eſt. Ejus controverſiæ hiſtoriam contexuit Bæclerus ad Grot. lib. 2. de jure Bell. & Pac. cap. 2. §. 3. Placuit quibuſdam Mare non poſſe occupari; quia corporali poſſeſſione retineri nequit: nam occupatio animo ſimul & corpore facienda eſt. Id falſum & ineptum jure cenſet Puſendorffius. Nam Mare navibus, portubus, propugnaculis, præſertim ad freta, & promontoria, non ſecus atque Tellus, corporali poſſeſſione coerceri poteſt. Quare aut non licet per naturæ legem quidquam occupare; aut ſi licet, & Mare quoque, quando in poſſeſſione non aliter atque Tellus eſſe poteſt. Dicere autem non licere quidquam, quod vacuum ſit, occupare, eſt præſentem totius hominum generis ſtatum, nec jure, nec ullam ob utilitatem, turbare velle. Diſtinguendi potius ſunt duo marium uſus; quorum alter ſit navigatio, alter piſcatio piſcium, aliarumque rerum exhauſti uſus, cetorum, gemmarum &c. Primus uſus natura liber eſſe debet (1): natura enim humana conſtitutum eſt, idque generis humani utilitas exigit, ut inter plures nationes commercium intercedat agiteturque. Atque inde factum eſt, quem-

(1) Quod non vetat, ut ſi aliquid in eo commodi habeas, arcis, portus, tutelæ &c. & incommodo ſubjaceas alicui: nam & hæc naturæ lex eſt.

admodum præclare obſervat Grotius, ut non omnis ſerat omnia Tellus, quo nationes diſſitæ neceſſaria communione inter ſeſe jungantur. Hunc uſum occupare velle contra naturæ legem eſt. Id tamen non vetat, quin ſi alicujus nationis navigatio poſſit eſſe infeſta, vel perniciosa alteri, poſſit hæc altera illam impedire, non jure occupationis Maris, ſed jure defenſionis, quod ita nationibus adverſus nationes convenit, ut hominibus ſingulis adverſus ſingulos. Alter vero uſus, ideſt piſcatio, quum eſt rerum finiti uſus, jure naturæ occupari poteſt; modo ne *in iis* ſinubus, quos coercere poſſumus, coercemuſque; nec *licet* adverſus eos, qui ſemel occupaverunt, depugnare, ut de poſſeſſione ejiciantur: nemo jure ſuo, niſi inique, expoliari poteſt. Exceperim tamen, niſi qui occupavit, luxui magis, quam vitæ ſacraverit; alter, qui quærit, tuendæ vitæ quærat: nam nullo naturæ jure homines ab uſu vitæ excludere licet; terra omnium eſt patrimonium. Nec ſi facta repugnent, minus eſt id iniquum: non enim factis dijudicanda eſt juſtitia, ſed jure.

§. XIII. Illud etiam quæritur, an *occupationum bellicarum* juſtitia ex iiſdem principiis *demonſtrari poſſit?* Ex quo tempore Martis furor homines adverſus homines armavit, captis urbibus, aut direptis, capientium exiſtimatæ ſunt non tantum urbes ipſæ, & agri, verum homines quoque, *divina*, *humanaque omnia*, creditumque juſtas eſſe hujuſmodi occupationes. Hiſtorici omnes, quum ea narrant, *jure belli*, *jure Gentium*, ea omnia fieri victorum dicunt (1). Quum nulla occupatio juſta eſſe queat, niſi rerum vacuarum, aut non jure occupatarum, ut demonſtratum eſt; res vero in bello captæ nullo modo dici poſſint vacuæ; quinimmo quædam, ut homines, ne per fictionem quidem eſſe poſſint nullius; ſequitur earum rerum omnium occupationem non poſſe eſſe juſtam ex eo principio, quod ſit rerum vacuarum. Laborarunt igitur viri docti, ut tale invenirent principium juris naturæ, quo hujuſmodi bellicas occupationes defendere poſſent a furto & rapina, ac belluinis moribus.

§. XIV. Pufendorff. de Jure Naturæ, & Gentium lib. 4. cap.

(1) Quemadmodum hoc belli jus intelligeret Gallorum dux, ac quo ex fonte duceret, diſſerit Plutarchus in Camillo, loco prorſus egregio. Lege ſis.

4. cap. 6. §. 14. ſic rem componere ſtudet. In bello res hoſtis reſpectu ad alium hoſtem evadunt dominio veluti vacuæ, non quod hoſtes per bellum ipſo jure rerum ſuarum domini eſſe deſinant; ſed quia illorum dominium non obſtat, quo minus victor res eas auferre ſibique habere poſſit: quippe qui ſibi mutuo bellum inferunt, videntur quaſi ludo quodam paciſci, ut victi regnentur, omnique jure ſpolientur. Sed quando id facto ipſo refellitur; non enim juribus ſuis cedunt, ſed ne cedant, belligerant; hæc doctrina huc redit, eas res eſſe vacuas, quia alter hoſtis ob majorem potentiam haud difficulter auferre poteſt. Quod ſi verum eſt, *omnia ſunt virorum fortium*, ut ille prædicabat; adeoque principium juris naturæ, ideſt juſti & injuſti criterium, poſitum eſt in armis & viribus; quod & a tota natura diſſidet, & ne Puſendorff. quidem ipſe dixerit.

§. XV. Ego rem ſic explico. Occupationes bellicas non poſſe eſſe juſtas, niſi in bello juſto, exploratum eſt. Bellum autem juſtum tum geritur, quum aut jura noſtra defenduntur defenſione inculpata, aut ablata repetuntur (1). In his caſibus ſecundum principia ſuperius demonſtrata licitum eſt eo uſque bellum protrahere, quouſque hoſtis in eo ſtatu conſtituatur, quo aut non poſſit amplius nos injuria laceſſere, aut noſtra nobis jura refecerit. Quod ſi ad hoſtem comprimendum neceſſarium ſit ei vires incidere, urbes, divitias, homines auferre, quin id ſit juſtum nemo dubitabit, non ſecus ac privato homini in naturæ ſtatu licet auferre arma, quibus nos lædere ſeſe parabat. Accedit quoque, quod juſtitia ipſa poſcat, ut dum initur pax, tantum rerum hoſtilium retineatur, quantum ſufficit ad juſti belli impenſas compenſandas. Quare etiam in privatorum decretorum fórmulis uſu obtinuit, *una cum impenſis*.

§. XVI. Præterea licitum eſt in bello juſto retinere ea, quæ reddita hoſtes iterum adverſus nos armare poſſint. Homines vero, niſi refractarii & perpetuo contumaces, nullo

(1) Inter ablata jura & infamiam, contumeliam, calumniam atrocem, locum habere debent: reparationem enim poſcunt. Tum excluſio a rebus communibus, quibus vita ſuſtentatur. Ita ſi ingens populus peſte, terræmotu, aliaque calamitate patrias ſedes deſerere compellatur, nequit naturæ jure prohiberi etiam in occupatis regionibus lares figere. Nam ei dicere, qui nihil habet, *ne tangito*, perinde eſt, ac ſi dicas, *morere*. Quo vero jure tantum nefas imperare licet? Homo homini, quatenus homo eſt, nihil præſtat.

nullo modo haberi poſſunt ſub ſervitute, licet in cuſtodia retineri queant ii, qui bello originem dedere; aut milites, donec res pace componatur: ne ſcilicet ſi reſtituantur, hoſtem adverſum nos potentiorem efficiant. Sic enim ſtatuo, totam Ethnicorum philoſophiam, qui opinabantur, poſſe in captis urbibus homines omnes aut ad internecionem uſque delere, aut ſervare ad juſtam ſervitutem, iniquam impiamque omnino eſſe; nec locum habere poſſe, niſi in uno tantum caſu, quum ſcilicet nullus alius modus ſupereſt, quo ad juſtam pacem ac obedientiam redigantur. Sed & imperium in homines in naturali ſtatu viventes *jure* belli occupari nequit; niſi ſi occupetur, aut ad eos conſervandos, ne videlicet illa naturali libertate abutentes in mutuam perniciem ruant; aut ad nos tutos reddendos ab eorum incurſionibus. Horum omnium una eſt ratio, quod homines omnes liberi naſcantur, nec liceat ullos in ſervitutem adducere, niſi aut ob talia crimina, quæ ſola ſervitute expiari poſſint: aut ob eorum liberam deditionem: *nemo jure ſuo privari poteſt, niſi aut libera voluntate, aut crimine*. Ex his, quæ dicta ſunt, dijudicari facile poteſt, an S. Auguſt. de imperio Romanorum diſputans recte ſcripſerit, *Romanis, ſi vellent eſſe juſti, redeundum fuiſſe ad caſas*. Quamquam & illud quoque in devictas gentes imperium tolerabile fuiſſet, ſi fuiſſet jure & legibus adminiſtratum: nam hominibus conſervandis natum eſt imperium. At qua avaritia, qua crudelitate, qua ſuperbia in victos ſævitum ſit, quando nemo nobilium Romanorum hiſtoricorum tacuit, ſupervacuum fuerit dicere.

§. XVII. Ad juſtam quoque occupationem pertinent Theſauri, de quorum prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio conſtat: ii enim naturaliter ſunt inventoris, veluti res nullius. Quanquam aliter legibus quibuſdam civilibus populorum conſtitutum quandoque eſt; id quod in anteceſſum fieri poteſt: nam poteſt populus, aut Princeps, cujus eſt territorii imperium, in anteceſſum propter publicas utilitates hæc ſibi reſervare, & quodammodo occupare; quo caſu inventor nihil juris habet in hujuſmodi res, ut qui publico pacto juri ſuo renunciaverit. Sed leges Populorum civiles ſuper theſauris legi apud eos poſſunt, qui ea de re ex inſtituto diſſeruerunt. In primis conſuli poſſunt Grot. de jure Bell. & Pac. lib. 2. cap. 8. ibique commentatores, Seldenus lib. 6. Juris Natura-

turalis & Gentium cap. 4., & Gotofredus tom. 3. Codicis Theodoſ. pag. 286.

§. XVIII. Veniamus ad acceſſiones. Alter modus, ut dictum eſt, acquirendi dominii originarius eſt acceſſio, per quam intelligimus jus ea, quæ ſubſtantiæ a nobis acquiſitæ accedunt, incrementa nobis attribuendi, aut vindicandi. Quum autem res noſtræ incrementum accipere poſſint vel naturæ ipſius beneficio, vel induſtria noſtra, vel natura & induſtria ſimul; inde factum eſt, ut juriſconſulti acceſſionem partiti ſint in *naturalem*, *induſtrialem*, & *mixtam*. Sic, ex. gr. ſolius naturæ beneficio debemus fœturam animalium, acceſſionem per alluvionem, & ſimilia; induſtriæ tantum ſpeciem rei noſtræ inductam, ſcripturam, ſculpturam, picturam, omniaque artium artificia, quibus metalla, lapides, lanam, ſericum, linum, ligna &c. in uſum vitæ vertimus, cetera. Denique meſſem, vindemiam, alioſque fructus ſoli noſtri, naturæ ſimul & induſtriæ debemus.

§. XIX. Quod autem pertinet ad juſtitiam ac probitatem hujuſmodi acceſſionum, in naturali diſtinguendum putat Grotius, utrum res noſtra tale ceperit incrementum, de cujus origine & priori domino nullo certo argumento conſtet; vel aliquid, quod in alterius dominio eſt, rei noſtræ acceſſerit. Priori caſu, quum res illa, de cujus domino nihil certi conſtat, pro re nullius merito habeatur, ea jure nobis cedit, veluti vacua, ſeu nullius. At in poſteriori caſu res habet dominum, qui alios uſu rei ſuæ jure excludere poteſt; ea igitur noſtra effici nequit. Quare ſi poſſit ſeparari a re noſtra, reddenda eſt priori domino: ſi non, dandum eſt pretium. Hæc omnia manifeſto fluunt ex iis regulis, quæ ſuperius poſitæ ſunt. Bona fide modo agamus, omnique dolo malo remoto, nihil implexum eſſe poteſt. Illa ſi deeſt, nihil eſt plani apertique (1).

§. XX. Porro ſuper acceſſionibus induſtrialibus, & mixtis ſequentes regulas ex principiis juris naturæ ſtatuit Heineccius de jure Naturæ, & Gentium lib. 1. cap. 9. Quum agatur de acceſſione rei alienæ ad rem noſtram, nobis invitis, aut inſciis, (nam ſi conſenſerimus, res utraque in com-

(1) Quam hoc divinum! *Non enim mihi eſt vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei cauſa*. Cic. III. de off.

communione poſitiva erit), diſtinguendum eſt, utrùm eà acceſſione res noſtra evaſerit deterior, vel plane inutilis, an vero melior, præſtantiorque. Primo caſu, qui id fecit, accepta re corrupta, ubi eam dominus concedere velit, tenetur ad omne damnum nobis reſarciendum, id eſt ad reſtituendum non ſolum rei pretium, etiam juſtæ affectionis, verum etiam quidquid in bonis noſtris læſit. Id ſequitur manifeſto ex regulis de nemine lædendo, quas natura omnibus præſcripſit, quaſque ſuperius explicuimus. Aut enim nihil eſt inter homines *juſti*; aut ſi eſt (ac eſt enimvero) nihil alieni per dolum malum retinendum eſt.

§. XXI. In ſecundo caſu iterum diſtinguendum eſt, poſſint nempe res junctæ ſine notabili diſpendio & damno ſeparari, necne. Primo caſu, quum utriuſque rei domino jus ſit alterum rei ſuæ uſu excludendi; id vero aliter fieri nequeat, quam rebus illis ſeparatis; conficitur eas eſſe ſeparandas. Poſteriori caſu alteri addicenda eſt, qui alteri pretium rei ſuæ reddat. Addicenda autem eſt, ex regulis prudentum, ei, cujus pars nobilior eſt, & *præſtantior*. Scio Juriſconſultos Romanos cenſere ubi duæ res *dolo malo* junctæ ſint, acceſſionem ſequi dominum principalis, qualis eſt ædificatio in ſolo alieno. Si id fit ex legibus ſocietatis civilis, idque in pœnam ejus, qui prudens ac videns rem ſuam alteri conjunxerit, non audeo damnare, dummodo ne res juncta ſit magni pretii. At id ex lege naturali non ſequitur; quippe quæ æqualitatem ſpectat dati acceptique; neque conſentaneum eſt mutuæ hominum caritati. Quibus ex rebus reſponderi poteſt infinitis quæſtionibus, quas ſuper his rebus Juriſconſulti, & Caſuiſtæ excitaverunt: nos principia explicanda ſuſcepimus, non ſingulas ſpecies definiendas. Ac opinamur, ſæpe nimium ſecando, minutaſque etiam quæſtiones regulis comprehendendo, & legum fuiſſe majeſtatem imminutam, & ſtimulum ingeniis conatumque ad magna ademtum.

CA-

CAPUT VIII.

De modis acquirendi Dominii derivatis.

§. I. QUÆ in dominio jam conſtituta ſunt, vel ſunt in communione poſitiva, vel in proprietate, ut ſupra dictum eſt. A communione poſitiva ad proprietatem fit tranſitus, aut diviſione, aut ceſſione. Diviſione quidem, ſi quilibet partem rei juri ſuo æquam in proprietatem accipiat: ceſſione vero, ſi rem totam reliqui ſocii ei cedant. Res autem in proprietates poſitæ tranſeunt in alterius dominium libera *traditione*, cujus nomine intelligo omnem omnino liberam alienationem, quæ jure fit.

§. II. Alienationes dividi ſolent ab iis, qui hæc ſubtilius diſputant, primo *in voluntarias*, & *involuntarias*, ſeu *neceſſarias*. Neceſſariæ appellantur eæ, quæ ex anteriori acquirentis jure proficiſcuntur, quæ neceſſariæ dicuntur in effectu, non in cauſa: neque enim ulla alienatio in cauſa neceſſaria concipi poteſt; quia nemo rerum ſuarum dominio exui poteſt, niſi aut voluntate ſua, aut voluntario crimine. Voluntariæ vero ſunt, quæ de novo decernuntur, libere conſentientibus tradente & accipiente. Secundo dividuntur in *puras*, & *conditionales*. Primæ dominii translationem nulla conditione ſuſpendunt; ſecundæ vero conditione aliqua vel circumſtantia. Tertio dividuntur in alienationes *de præſenti*, & *de futuro*. Primæ ſunt, quum vivi voluntate noſtra rerum noſtrarum dominium in alio transferimus: ſecundæ quum transfertur poſt noſtram demum mortem. Jam conſenſus in futuram alienationem vel *eſt expreſſus*, & dicitur *alienatio teſtamentaria*: vel *ex fine*, intentione, & conjectura voluntatis colligitur, quemadmodum putat Grotius, & dicitur *ſucceſſio ab inteſtato*.

§. III. Quum res in communione poſitiva eſt, jure naturæ, niſi aliud pactis conſtitutum ſit, cuilibet provocare ad diviſionem, portionemque ſuam repetere, præſertim ſi ea communio minus ſit ei commoda, ut nimirum dominium juris ſui plenum habere poſſit. Niſi enim id liceret, inutile eſſet rerum dominium. Quid, inquit aliquis, ſi communio illa his legibus ſtatuta ſit, ut

eſſe debeat perpetua (1)? Reſpondeo pacta ſancte ſervanda eſſe: ſed eas communionis illius leges non poſſe ſemper intelligi ita, ut etiam ſi perniciosa ſit ſociis communio, perpetuo retinenda ſit: neque enim credendum eſt, ſocios his legibus communionem inire voluiſſe; quia natura fit, ut quiſque ſtatum ſibi pernicialem averſetur. Quare ea pacta interpretationem aliquam admittere poſſunt. Id tantum vetat non pactorum modo fides, ſed lex naturæ primaria, ne tunc a communione diſcedere velimus, quum fieri nequit ſine aliorum ſociorum damno: aut non ex gravi incommodo, ſed ad libidinem conficto.

§. IV. Res autem communis vel dividua eſt, vel individua. Si primum, nihil magis æquum eſt, quam ut ſcindatur in partes, ac ſua cuilibet addicatur. Si poſterius, uni addicatur, qui ceteris ſociis pro ratis portionibus ſatisfaciat: neque enim ad diviſionem jure provocari poteſt, quippe qua res corrumpitur cum damno omnium. In addicenda uni præ aliis re indiviſibili, aut eligenda eſt perſona ex communi ſociorum conſenſu; aut, ubi plures contendunt, ſorti res committenda. Nam quod quidam docent, rem addicendam ei perſonæ, quæ prærogativa aliqua ab aliis diſtinguitur, id ex jure naturæ non eſt, quando agitur de Juſtitia commutatrice; quia in rebus ejuſcemodi naturæ jure omnes ſumus æquales.

§. V. Sunt res quædam pluribus communes, ad quas licet omnes ſimul jus perfectum habeant, nemo tamen *habet* ſingillatim: e. g. ad eleemoſynas, quas montes Pietatis dicti elargiri ex legato debent, omnes pauperes jus habent acquiſitum ex eorum legatis, qui hujuſmodi montes fundaverunt: ſed nemo habet ſingillatim jus perfectum. In his rebus attribuendis locum non habet perfecta æqualitas rei dividendæ, ſed proportio Geometrica; nec ex jure ſingulorum perfecto, ſed imperfecto. Proportio Geometrica in hoc poſita eſt, ut ſit ratio ejus, quod ubi datur, ad jus, ut ratio ejus, quod datur alteri, ad ejus jus. Ita ſi ſit *6.* ad 2. in ratione tripla, erit 12. ad 4. in eadem ratione. Quare in his rebus dividendis ſervandum non eſt illud, ut totum ad totum, ita pars ſimilis ad ſimilem, ſed potius illud, ut ſit datum X. ad indigentiam, e. g. pauperis A. ut eſt datum Z. ad indigentiam pauperis B. Explicemus hoc exemplo: Mille pauperes habeant jus ad mille aureos

(1) Etiam ſi pacto aliud conventum ſit, adhuc ſocietatem diſſolvi *poſſe Romanæ* leges ſtatuunt.

reos natum ex alterius benignitate. In his aureis diſtribuendis non eſt ſervanda prior illa proportio, ut ſingulis pauperibus dentur ſinguli aurei, ſed hæc potius, ut ſi pauperi A. cujus indigentia erat *6.*, datum ſit 2.; pauperi B. cujus indigentia eſt 12., detur 4.: ita ſervabitur proportio Geometrica. Eadem porro proportio ſervanda eſt in juſtitia diſtributrice, quum agitur de pœnis, præmiis, aut officiis ex cujuſque meritis diſtribuendis, modo nihil præceſſerit, quo jus juſtitiæ diſtributricis evaſerit jus ſtrictum juſtitiæ commutatricis. Ea vero quæ dicitur ab Ariſtotele proportio Arithmetica, quæ poſita eſt in medio indiviſibili & æqualiter ab utroque extremo diſtante, quale eſt *6.* ad 2. & 10, & 8. ad 10., & 12. &c. locum in his rebus nullum habere poteſt, ſed ne in iis quidem ſemper virtutibus, quæ noſtri cuſtodiam & culturam ſpectant, quod ipſe Ariſtoteles animadvertit.

§. VI. Quæritur hoc in loco, quænam harum proportionum in pœnis infligendis ſervanda ſit? Diſtinguendum eſt: habent enim pœnæ duplicem finem, ſatisfactionem injuriæ alterius datæ, & publicum exemplum, ne ſcilicet ſimiliter peccetur. Quod ad primum finem attinet, æqualitas ſervanda eſt; agitur enim de jure alterius perfecto reparando. Quod ad alterum, Geometrica proportio locum habere debet: nam plerumque ob publicam utilitatem licet eſſe paullo ſeveriorem, ſeu gravius punire, quam crimen abſolute conſideratum meretur. Quandoque ob eandem rationem licet aliquid remittere de conſtituta pœna, ſi id futurum ſit in publicam utilitatem.

§. VII. Si res communis uni ſociorum attribuatur, ea vocatur ceſſio. Quum autem unus in reliquorum omnium locum ſuccedat, ſequitur eum ſuccedere quoque in jura omnia eorumdem, atque idcirco ſubire debere, ut omnia commoda, ita incommoda. Ex quo naturali principio recte deduxerunt Juriſconſulti Romani, eaſdem omnino exceptiones opponi poſſe ceſſionario, quibus adverſus cedentem locus fuiſſet. Sed ex eodem principio ſequitur, ſeu res dividatur, ſeu concedatur uni, intelligi traditum liberum dominium rei: ac propterea ſocios efficere debere, ut ne dominus in eo dominio impediatur a cauſa aliqua antecedente. Id totum dicitur a Juriſconſultis *evictionem* rei præſtare. Quocirca præſtatio evictionis ex ipſo naturæ jure proficiſcitur.

§. VIII. Veniamus ad traditionem. Homines rerum dominos dominium patrimonii ſui, aut totum, aut ex parte

in

in alios transferre poſſe, juris eſt naturalis poſt introductum rerum dominium: ineſt enim hoc jus in ipſa dominii pleni natura, quæ poſita eſt in jure omni modo re ſua utendi. Itaque præclare Ariſt., *proprietatis*, inquit, *definitio eſt, ubi penes nos eſt jus alienandi*. Ceterum nulli dubium eſt, quin poſſit per ſocietatem, aut eum, qui in ſocietate ſummum habet imperium, conſtitui, ut nonniſi ſub certis conditionibus dominium transferatur, quod rerum privatarum dominia non debeant ita adminiſtrari, ut publica civitatis felicitas lædatur. Quod ita ſtatutum eſt, ad pacta publica refertur; ſervandum igitur ob privatam publicamque felicitatem. Quare jure prodigis alienare prohibetur: jure prohibetur alienare iis, qui nondum plenam rationem habent. Eadem de regula in quibuſdam civitatibus prohiberi poteſt alienare in extraneos quædam rerum genera. Eæ autem prohibitiones naturæ dominii non adverſantur: ſiquidem ipſa naturæ lex præcipit, ut ita rebus noſtris utamur, ut neminem interea lædamus, ne ipſis quidem nobis exceptis (1).

§. IX.

---

(1) Eodem pertinent leges Judaicæ, *ut ne quis extra familiam alienet: ut ne quis extra tribum*. Hinc nuptiæ non extra tribum. Sed & ob eamdem cauſam, vetitum ne Sacerdotes fundos occuparent: ſoli tributi fructus. Nam cum non admodum ampla eſſet Palæſtina, ſi licuiſſet ſacrare fundos, brevi tota uni tribui Levi ceſſiſſet. Eadem apud Romanos ratio: *ne quis agrum ſacrato*, ut eſt in legibus decemviralibus. Cum inter nos nullus occupandi finis legibus conſtitutum eſſet: inde illa fuere ſæpe bella, ſeditiones, ſchiſmata; eruntque, donec nullus fiet modus. Ceterum illæ agrorum partitiones veriſimile eſt, non prius obtinuiſſe, quam familiæ, miſſa vita vaga & agreſti, agriculturæ ſtuduerunt, coieruntque in corpora politica. Ætate id Deorum factum fabulæ Græcorum docent, aut eorum, qui Deorum filii perhibentur. Nam Jupiter apud Æſchylum v. 229. dicitur ſtatim ac thronum adeptus eſt, διαμοσιν νεμειν γερα αλλοισιν αλλα, *dona alia aliis diis diſtribuiſſe*: ſed nullam reliquorum hominum rationem habuiſſe. Quod ego ſic accipio, *optimatibus partitum agros*, reliquos ſervos addictos glebæ habuiſſe. Quibus obſtitiſſe Prometheus fertur, velut in illa Titanum gente plebis tribunus, aut Ephorus, ac mortales a miſeria liberaſſe. Eo factum, ut odio eſſet Patriciis. Nam ille, quem rapuit e ſole, ignis εςιαι, foci domeſtici ſunt, qui in Republic. homines capita. Hinc quoque eſt, ut filius Themidos habeatur Prometheus, ideſt Telluris, juſtæ naturæ legis, qua agrorum conſtant jura

> Εμοι δε μητηρ ϐχ ἁπαξ μονοι Θεμις,
> Και Γαια, πολλων ονοματων μορφη μια. v. 209.

Quamquam in Græcia Herculis tempore adhuc incultæ eſſent & agreſtes gentes, nulla terrarum partitione; quippe adhuc feri boves. Inde ſunt illi Centauri in Hercule furioſo Euripidis: quaſi boves κεντϐντες, cornu ferientes, quos Hercules edomuit. Jam Theſeus vites videtur Atticis, earumque culturam monſtraſſe; ex quo eſt ejus filia οινοπιων, item ςαφυλος filius; & uxor Ariadna, *res voluptuoſa*; quæ ad ejuſmodi culturam ſpectant. Vide Plutarchum in Theſeo.

§. IX. Ex doctrina Juriſconſultorum, dominium traditione translatum non intelligitur, niſi rei poſſeſſione tradita. Apud pleraſque etiam Europæ Gentes exigitur, ut traditionis apud Populum, aut Magiſtratum fiat profeſſio, & relatio in acta. Quæ omnia ex jure ſunt civili, prudenter licet ſtatuta ad fraudes cavendas. Nam alioquin jus naturæ hujuſmodi formas ignorat (1): ſufficit nempe noſtra voluntas tradendi expreſſa per verba, aut alia ſigna externa, & conſenſus acceptantis item aliquo ſigno externo ſignificatus: libera ſcilicet voluntate jura traduntur. Externa autem eſſe debent ſigna dantis, & acceptantis: nam ſolus actus internus non eſt congruens naturæ ſocietatis humanæ. Vide Grot. de jure Belli, & Pacis l. 2. c. 6., ibique Cocceii.

§. X. Sed ut transferatur dominium neceſſarium quoque eſt, ut qui tradit rem aliquam, habeat, aut habere poſſit transferendi voluntatem. Quocirca ex commodato, depoſito, locato non intelligitur dominium transferri: multo minus ſi res tradatur precario, vel alio titulo pro tradentis arbitrio revocabili: non enim qui tradit voluntatem habet alienandi. Præterea ſi animum tradendi vel alienandi habere quis nequeat, quo tempore tradit, ut infans, furioſus, mente captus, ſimiles; nullo modo transfertur dominium: nulla enim voluntas conſtat ſine ratione.

§. XI. Jam vero poteſt quis non integrum dominium transferre, ſed ſibi ex re ſua commodum aliquod, aut utilitatem, reſervare: poteſt ad tempus, aut ſub conditione aliqua, vel obligatione transferre: id enim proprium eſt dominii pleni & abſoluti. Inde natæ ſunt ſervitutes, inde genera dominiorum, pleni & minus pleni, directi & utilis, de quibus diligentiſſime egerunt Juriſconſulti. Omnes hujuſmodi alienandi ſpecies ex natura dominii conſequuntur: nam qui dominus eſt, alienare jus ſuum poteſt utcumque ei libitum fuerit, modo ne alios lædat. Quare quum dominium rite acquiſitum vim habeat ex lege naturæ; inde quoque hæc omnia vim ſuam trahunt; quæ proinde ſervari neceſſe eſt ab eo, qui naturalis honeſtatis & juſtitiæ amans eſt.

§. XII. Inter ſpecies alienationis uſitatiores & teſtamentum recenſetur. Sed illud inter doctos ſummopere controvertitur, utrum ex jure naturæ, an vero ex jure civi-

Quicquid ejus rei fit, cum civitatibus ac imperiis leges agrariæ invectæ, idque, ut in III. de Rep. opinatur Plato, pluſquam mille poſt diluvium annis.

(1) *Barbari* adhuc omnes non aliter nobiſcum commercia agunt, quam ſignis, ac brevi manu; nullæ aliæ ſolemnitates, niſi datio atque acceptio. Ea naturæ vox, ſi uterque conſenſerit.

civili vim ſuam habeant teſtamenta: quæ controverſia non parvi eſt momenti. Etenim ſi teſtamenta jure naturæ rata ſunt, nulla humana auctoritate aut reſcindi, aut immutari poſſunt, ſanctumque habendum eſt, quodcumque eum in modum ſtatutum eſt. Contra vero ſi ex jure tantum civili vim ſuam nanciſcuntur, ubi ſummus Imperans e re publica vel privata eſſe judicaverit, ea irritare jure ſuo poteſt, velut ſummus Reipublicæ moderator.

§. XIII. Ut ea controverſia rite componatur, omnium primum conſtituenda eſt teſtamenti definitio, ut ejus conſtet natura. Grotius ex Romanis legibus lib. 2. de Jure Belli, & Pacis cap. 6. §. 4. teſtamentum ſic definit, *alienatio univerſi patrimonii noſtri in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure poſſidendi, & fruendi*. At Puſendorff. lib. 4. de Jure naturæ, & Gent. cap. 10. §. 2., aliique viri docti obſervarunt, Grotianam definitionem eſſe contradictoriam, ſeu conſtare ex repugnantibus: neque enim teſtamentum eſſe poteſt alienatio, ubi & revocabilis ſit, & retineatur jus poſſidendi, & fruendi ac conſequenter alios excludendi. Hoc enim jus integrum dominium conſtituit, quod ubi non transfertur, ne alienatio quidem teſtamentum eſſe poteſt. Sane vero poſita Grotiana definitione, rogant, quandonam teſtamentum alienatio ſit; ante ne quam teſtator moriatur, an poſtquam obierit? non primum, quum adhuc retineatur dominium: nec alterum, quum jam dominio exceſſerit, quod idcirco transferre amplius nequit: morte enim rerum terreſtrium finiuntur dominia, quæ corporeæ tantum vitæ neceſſaria ſunt. Itaque Puſendorff. teſtamentum definit, *declarationem voluntatis noſtræ circa ſucceſſores in bona noſtra poſt mortem noſtram, quæ tamen ante mortem pro libito noſtro ſit mutabilis, & revocabilis*. Eſt ſcilicet hujuſmodi declaratio pollicitatio quædam conditionalis, quæ nullum jus in hæredem transfert: tales enim pollicitationes revocabiles eſſe ipſe oſtendit Grotius lib. 2. de jure Belli & Pacis cap. II.

§. XIV. Qua poſita definitione, quæritur, an introducto legitime rerum dominio, ex ejus natura neceſſario conſequatur, ut quis ita efficaciter teſtari poſſit, ut ejus teſtamentum jure naturæ vim & efficaciam habeat, quemadmodum omnis alia voluntaria alienatio, quæ inter vivos fit? Grotii mens eſt, teſtamentum, ut alios a-

ctus

ctus externos, qui ſocietatem ſpectant, formam certam poſſe accipere a jure civili, ſecundum quam niſi inſtituantur, effectum nullum ſint habituri: at ſubſtantiam ipſam teſtamenti cognatam dominio eſſe, eoque poſito, eſſe juris naturalis. Sed dubia ſuper ea re non levia movet Puſendorff. Henricus vero de Coccei Commentario in eum Grotii locum, Samuel de Coccei diſſertatione 12. proœmiali ad Grot. lib. 4. cap. 3. ſectione 4. Heinecc. lib. 1. Juris naturalis & Gent. cap. 2., aliique viri docti, rotunde negant teſtamenta juris eſſe naturæ (1).

§. XV. Nos ſequentibus propoſitionibus rem expediemus. Prima eſt: *non poteſt jus naturæ rata habere teſtamenta tanquam alienationes privatas*. Primum, alienatio non fit niſi voluntate rationali, qua volumus dominium transferre: quum autem teſtatores neque vivi dominium rerum ſuarum in heredem transferant, neque poſſint transferre poſtquam occiderunt, quia dominia morte finiuntur; ſequitur teſtamentum non eſſe alienationem privatam, neque ut talem alienationem a lege naturæ comprobari. Videntur hoc intellexiſſe Juriſconſulti Romani, qui ut huic difficultati obviam irent, ad fictiones confugerunt. Finxerunt enim momentum aditionis hæreditatis cum momento mortis teſtatoris idem eſſe, & hoc momentum unum idemque cum momento teſtamenti factionis. Sed hujuſmodi fictiones alienæ ſunt a naturæ ſimplicitate & veritate.

R 2 §. XVI.

(1) Dominia privata pactis conventis nationum inducta fuere: iiſdemque pactis teſtamenta rata habentur. Hæc pacta niſi privatis Civitatibus, earumque utilitatibus adverſentur, ex natura profecto vim ſuam habent. Nam ut nationes jus, quod e natura profluit, ſuis pactis antiquare nequeunt; ita nationum omnium pacta, quæ ſtatu Civitatum anteriora fuerunt, non ſunt exiſtimanda abolita, niſi iis civilibus ſanctionibus aperte renunciatum ſit. Quod tantum abeſt ut cum teſtamentorum pactis actum ſit, ut potius firmata ſint. Ita teſtamenta, quæ ex iis conventionibus (tacitis, ſeu expreſſis) originem habuere, vi *ipſa* naturæ ſarta tecta ſunt. Nec nego legibus totius Civitatis antiquari illa pacta ac reſcindi poſſe. Illud ajo; quouſque id factum non fuerit, Juriſconſultorum philoſophia ac machinationibus fieri non poſſe. Quærere vero, vivus ne alienem, an mortuus, perridiculum fuerit: ſiquidem non ego tantum alieno, ſed tota mecum Civitas, quæ hiſce conſtat pactis. Quid ſi cum tota domo ſpondeam, hanc tibi auream pateram tradi, ſed non prius, quam obdormiero; modo ne & hanc ſponſionem, priuſquam obdormiam, revindicem? Quæres ſcilicet, dum me dormiente capis, vigilans ne dederim, an ſomno ſepultus? Quod de ſomno dixi, de morte cogita

§. XVI. Deinde omnis alienatio, ut vim a natura habeat, exigit in alienante voluntatem dandi, in excipiente recipiendi; quæ in teſtamento deſunt; quum nec teſtator *απλως ſimpliciter* alienare velit; & ſæpius hæres ignoret, ſe ſcriptum hæredem. Tum dominium rerum terreſtrium in uſum præſentis tantum vitæ nobis conceſſum eſt; ergo morte finitur. Quare quum jus alienandi ſequatur dominium, nullum nobis competere poteſt, poſtquam occidimus. Teſtator autem non alienat vivens, quia nullum jus transfert in hæredem; ergo teſtamenti factio vim habere nequit ex naturali lege tanquam privata alienatio.

§. XVII. Altera propoſitio eſt: *conſentaneum eſt juri naturæ rata ſervare teſtamenta velut alienationes publicas, ubi nihil reipublicæ intereſt: at ſi reipublicæ interſit, poteſt illa ſummus Imperans aut reſcindere, aut permutare.* Ratio primæ partis eſt, quia intereſt tranquillitatis publicæ ita eſſe ſingulis perſuaſum, ut ea publicis pactis poſſint omni modo jura ſua alienare. Ad rem Quintilianus declam. 308. *Neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioquin poteſt grave videri & ipſum patrimonium, ſi non integram legem habeat, & quum omne jus in id nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Tum intereſt, bonam fidem ſervare; quæ tum eſt integra; ſi publica pacta immota habeantur.

§. XVIII. Secundæ partis demonſtratio omnium expeditiſſima eſt. Tota enim ratio, ob quam teſtamenta juri naturæ conformia pronunciamus, deſumta eſt ex fine communium generis humani pactionum, ſalute publica; ergo ubi ejuſmodi ſunt teſtamenta, ut publicæ utilitati & tranquillitati adverſentur, nullo modo æquum eſt, ut civitatis pacta ſerventur rata. Jam vero quum judicium ſupremum earum rerum, quæ ad publicam civium utilitatem pertinent, in imperio civili ſit ſummorum Imperantium: efficitur eorum juris eſſe ejuſmodi ſpecies perpendere, & ſecundum publicam utilitatem definire. Nec deſunt exempla apud veteres reſciſſorum teſtamentorum etiam ſecundum ſolemnitates juris civilis factorum, veluti quum teſtamentum Tiberii Senatus irritum declaravit, ut narrat Dio lib. 49., & teſtamentum Virgilii, quo conſtituerat, *ſua rapidis aboleri carmina flammis*, invalidavit Auguſtus. Accedit, quod *Romani* ipſi Juriſconſulti & Imperatores non omnibus te-

teſtamenti factionem concedunt. Ita e. g. deportatus non habet teſtamenti factionem, etſi retineat omnia, quæ ſunt juris naturæ, *L.* I. *C. de bonorum poſſeſſione.*

§. XIX. Quæ autem dicta ſunt in priori propoſitione cum hac exceptione intellecta volumus, ut infinita illa teſtandi licentia, quam leges Romanæ induxerunt (1), quæ nullam aliam habeat regulam, niſi teſtatoris libidinem, non ex jure naturæ, ſed civili tantum vim habeat (2). At liberorum, nepotum, aliorumque in linea recta ſucceſſio in bona paterna, vel avita, jure & ordine naturæ conſtat; quia ex jure & ordine naturali eſt, ut Parentes liberis, quos voluntarie genuerunt, provideant (3). Secundo quia in ordine naturæ eſt, ut Parentes in bonis acquirendis non ſibi tantum, ſed poſteritati quoque ſuæ proſpiciant, quo fine defraudaretur natura, ſi eorum poſteritas ab hæreditate excluderetur. Tertio quia tota linea recta, dum ſuperſtes eſt, una cum ſtipite in eorum bonorum poſſeſſione eſt, ut idcirco una occupaſſe videatur. Quarto quia familia eſt unum corpus artificiale, cujus caput natura ipſa eſt Paterfamilias, aut eo deficiente is, qui Patri conjunctior eſt. Quare ut in Imperio familiæ naturaliter ſuccedit is, qui Patri eſt conjunctior, ita quoque ſuccedit in bonorum poſſeſſione, quæ eſt ratio Samuelis de Cocceii. Hinc apud veteres quaſque nationes non aliud

 fer-

(1) Lex XII. Tab. ſciſcit, *Paterfamilias uti ſuper familia, pecuniave ſuo legaſſit, ita jus eſto.* Eam legem ita intellexiſſe videntur legum Juſtinianeorum collectores, ut *Inſtit.* de lege Falcidia, initio, dicerent, *olim lege* XII. *Tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare.* Quin *de verborum ſignif.* l. 120. his verbis, *uti quiſquam legaſſit de re ſua, ita jus eſto*, ſcribitur, *latiſſimam poteſtatem tributam videri, & heredes inſtituendi, & legata & libertates dandi, & tutelas quoque conſtituendi.* Mox *hac interpretatione coangustata.* Illud ego mihi non perſuadebo, ſeverioribus Reip. temporibus, agreſtioribuſque moribus, adeoque juribus familiarum vigentioribus, eam patrifamilias tributam legibus poteſtatem, quæ luxuriantium temporum fuerit propria. Aliud igitur ſubfuiſſe exiſtimo, quod non ſatis ſequens ac luxurioſa ætas intellexerit. Equidem non abnuo jura patrum regia priſcis temporibus anguſtiora fuiſſe; quibus tributum aliquid videri poſſit: aliud movet, cur hæc ipſa jura labefactare voluerint luxu teſtandi? Quid ſi primogenitorum ſuperbiam retundere ſtuduerint? Quod ſi liberorum avaritiam, liberalitatis jura fovendo? Sed non vacat hæc diſceptare ſubtilius.

(2) Nam illa quoque gentium pacta, queis conſtituta fuere dominia, familias ſpectabant.

(3) Quia iis cautum agrorum diviſione: familias etiam ſervari volebant.

ferme teſtamentum obtinuit, quam hoc, ut ſui cuique liberi, aut ſanguine conjunctiores, heredes eſſent. Apud Germanos, *heredes ſucceſſoreſque ſui cuique liberi, & nullum teſtamentum* (a). Idem antiquitus obſervatum Athenis colligi poteſt ex Plutarcho in Solone. Idem factitatum apud Hebræos demonſtrat Seldenus de ſucceſſione ad leges Hebræorum cap. 24.

CAPUT IX.

De officiis, quæ ex dominio rerum proficiſcuntur.

§. I. QUemadmodum bona Telluris juſte & honeſte noſtra efficere poſſimus, iiſque adridente uti Nemeſi, *conſcientia*, in ſuperioribus demonſtratum eſt. Nunc in id inquirendum, quæ ſuper iis adverſus alios officia ſervare oporteat. Officia, quæ adverſus alios ex rerum dominio naſcuntur, paucis regulis complexus eſt Puſendorff. de officio hominis & civis cap. 13. Eas nos in medium proferemus, paucis adnotationibus additis. Prima regula eſt, *ut quilibet teneatur alterum* (non hoſtem, adverſus quem bellum juſtum gerat) *pati rebus ſuis quiete frui, neque vi, aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad ſe trahere*: qua regula furta, rapinæ, damna, injuriæ, fraudes & alia crimina in res alienas tendentia, prohibentur. Ejus regulæ ratio ex omnibus ſyſtematibus juris naturalis deſumi poteſt. Primo id exigit cuſtodia ſocietatis: ita enim ſocietas ſancte cuſtoditur, ſi cuique ſua jura ſerventur. Secundo id poſtulat amor, quo ex lege naturali omnes amare tenemur: is enim vetat cuique injuſtum dolorem inferre. Tertio non patitur contrarium natura dominii, quod, ut demonſtratum eſt, leges naturæ probant. Tandem id gentium omnium leges civiles confirmant. Nam quanquam de Ægyptiis, & Spartanis contrarium tradant, quippe apud quos furta permiſſa fuiſſe dicunt; ea tamen, quæ dicebantur furta, proprie dicta furta non erant, cum omnes conſentirent: quandoquidem quibus in caſibus bona dominorum voluntate, veluti ludo quodam, in medio ſunt poſita, nullum furtum admitti poteſt.

§. II.

(a) *Tacitus de moribus* Germanorum *cap.* 20.

§. II. Sed quæri poteſt, utrum eadem lege prohibeantur uſucapiones, ita ut præſcriptio longi temporis, vel immemorialis, non ſit firma exceptio, qua res alienas noſtras facere queamus? Uſucapiones longi temporis, vel immemoriales, res alienas efficere noſtras, legibus Romanorum civilibus ſtatutum eſt. Quumque eæ leges evaſerint jus commune gentium Europearum, hinc hujuſmodi præſcriptiones in tota Europa invaluerunt. Sed & apud Hebræos, & Græcos, aliaſque antiquas Nationes idipſum approbatum legimus. Vide Grotium lib. 2. de jure Belli, & Pacis cap. 4. Cicero in 2. de officiis contra æquitatem eſſe pronunciat, *ut agrum multis annis, aut etiam ſeculis ante poſſeſſum, qui habuit, amittat*. Grotius idipſum ſequentibus argumentis confirmat; quod ſcilicet & controverſiæ nunquam finirentur; & omnium animi dominiorum incertitudine perturbarentur; & lites ex litibus ſererentur, niſi longi temporis uſucapiones res alienas facerent noſtras.

§. III. At difficile eſt demonſtrare ex principiis juris naturæ, uſucapiones quantivis temporis juſtas evadere poſſe, niſi accedat voluntas legitimi domini. Ipſe Grotius agnoſcit, tempus ſuapte natura vim nullam effectricem habere: *nihil*, inquit, *fit a tempore, quamquam nihil non fit in tempore*. Efficere ergo tempus nequit, ut quod meum eſt, ſine voluntate, aut facto meo, evadat alienum. Quod ſi leges civiles id conſtituunt, cenſendum eſt id efficere in pœnam, qua legitimus dominus ob ſuam negligentiam punitur. Ac vero, aut res, quæ uſucapitur, a nobis ſublata fuit furto, vel rapina, & tum lex ipſa duodecim tabularum negat uſucapi poſſe, *Adverſus furem æterna auctoritas eſto*; aut caſu vel fortuito in alienam poſſeſſionem tranſiit; & poſſeſſor poſterior, quum legitimum ejus dominium non habeat, ne transferre quidem poteſt in alios, ut perſpecte ratiocinatur Cujacius ad l. 2. de uſucapionibus. Vide & Samuelem de Cocceii diſſertatione 12. procemiali ad Grotium lib. 4. cap. 3. ſect. 5. (1). Sed has rationes evanidas publica pacta efficiunt. In his rebus quod publico fit conſenſu, juris naturæ eſt.

(1) Sæpe dictum, ſed dicendum ſæpius: quæ conſenſu totius gentis fiunt, modo ne naturæ adverſentur, jure fiunt; quia pactis fiunt. Quin leges ipſæ Civiles nihil ſunt aliud niſi quædam pacta publica, etiam in Monarchicis Civitatum formis; conſtant enim Principum ro-

§. IV. Secunda Puſendorff. regula eſt, *quando res aliena ad nos pervenit nec noſtro crimine, & bona noſtra fide, eamque adhuc in noſtra poteſtate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis eſt, ut illa in poteſtatem legitimi ſui domini redeat.* Scilicet id exigit natura dominii, & generica illa naturæ lex, quæ ſuum cuique jus tribuendum præcipit. Ceterum non tenemur rem hanc reſtituere noſtris impenſis, ſi ſine noſtra culpa periit: nullo enim crimine eam habemus. Præterea ſi quas in ea ſervanda impenſas fecimus, recte poſſumus repetere, aut tantiſper, quoad illæ compenſentur, retinere. Ad reſtituendam porro rem tunc acta tenemur, quum nobis innotuit, rem illam eſſe alienam. Sed quod juſto titulo acquiſivimus, non tenemur ipſi in dubium revocare, & velut publice denunciare, quouſque ſolida dubitandi argumenta nos non ſollicitent.

§. V. Et hoc quidem officium rem alienam legitimo domino reſtituendi prius eſt atque potius officiis ceteris, quæ ex peculiari contractu naſcuntur, ut ſi collidantur, illud ſervandum potius ſit, quam hæc. E. g. ſi quis rem furtivam, me imprudente, apud me deponat, & interim mihi innoteſcat dominus, teneor furi reſtituere ex peculiari officio depoſiti, domino vero legitimo ex officio generico dominii: quum autem poſterius officium ſit potius & antiquius: efficitur ut nullus ſuperſit locus officio peculiari, quod naſcitur ex depoſito. Neque neceſſe eſt diſtinguere inter jus civile, & naturale, quod efficit Triphoninus *in l. 31. ff. depoſiti*: Jus enim naturæ antiquius eſt & potius jure civili, ut ſi collidantur, prius ſervandum ſit. Laudo ego Juriſconſultorum Romanorum ſollicitudinem, qui his diſputationibus bonam fidem inter cives firmare ſtudent: ſed nego eam firmari poſſe officiorum naturalium violatione, ut civilia ſerventur (1).

§. VI. Regula Puſendorff. tertia eſt: *Si res aliena bona fide parta ſit conſumta, officii eſt naturalis tantumdem reſtituere domino, quantum ex eo patrimonio noſtro acceſſit, ſeu*

rogatione, ac populorum ſponſione. Cum igitur uſucapiones ſeu conſuetudine, ſeu civili lege ratæ habeantur, quis dubitat eſſe juſtas? *Eo ſunt in loco*, quo Lacedæmoniorum furta, conſenſione omnium rata. Eædem cum nationum omnium approbatione teneantur, jure gentium valent.

(1) Potius, poſteriora pacta, ſi anteriora elidant, irrita ſunt nulliuſque obligationis.

ſeu in quantum facti ſumus ditiores, ne ſcilicet ex immerito alterius damno lucrum capiamus. Eam tamen regulam ſic intelligendam docet, ut reſtituere teneamur id, in quo facti ſumus locupletiores aut ex ipſius rei ſubſtantia, aut ex rei fructibus naturalibus, non vero ſi ex fructibus induſtrialibus. Oppugnat hanc regulam Barbeiracius adnotationibus ad opus majus Puſendorffii, eo argumento, quod qui poſſidet bona fide, tantiſper dum poſſidet loco domini eſt, ac propterea, ut dominus, omnem utilitatem ex re poſſeſſa jure capere poteſt. Sed, me ſaltem auctore, prævalere debet principium alterum, *neminem locupletari oportere immerito alterius damno*. Videri poſſunt, quæ ad hunc locum Puſendorffii adnotavit Everardus Otto.

§. VII. Superiorem regulam ſequentibus aliis idem auctor illuſtrat. Prima eſt, *poſſeſſor bonæ fidei non tenetur ad ullam reſtitutionem, ſi res periit, nec quidquam ex ea patrimonio noſtro acceſſit*. Nulla ſcilicet ratio exſtat, quæ eum obligare poſſit ad reſtituendum: jus non læſit.

Secunda, bonæ fidei poſſeſſor tenetur ad reſtituendam rem, ſi exſtet, & ſimul fructus exſtantes; naturaliter enim ad quem pertinet res, pertinent & fructus naturales: jus enim ſuum cuique tribuendum eſt. Licet tamen hujuſmodi poſſeſſori detrahere omnes impenſas in re ejuſque cultura factas, ſaltem impenſas neceſſarias, & utiles, ne alter jure noſtro creſcat.

Tertia, bonæ fidei poſſeſſor tenetur ad reſtitutionem fructuum conſumptorum, ſi alias ex rebus ſuis tantundem conſumpturus fuiſſet. Regula eſt Grotiana, ſuper qua itidem cum Barbeiracio lis eſt.

Quarta, bonæ fidei poſſeſſor non tenetur compenſare fructus, quos neglexit; quia nec re habet, nec quidquam inde rei ſuæ acceſſit: nec rei, qua ſuam ducit, negligentia pro culpa in alium haberi poteſt.

Quinta, ſi bonæ fidei poſſeſſor rem alienam ſibi donatam aliis donaverit, non tenetur tantundem reſtituere, niſi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat: tunc enim lucrum fuit rei ſuæ peperciſſe.

Sexta, ſi bonæ fidei poſſeſſor rem alienam oneroſo titulo acquiſitam, veluti emtione, commutatione &c., quocumque modo alienaverit, non tenetur reſtituere, niſi quatenus ex ea lucrum fecerit. Ratio eadem eſt, quæ in ſuperioribus.

Se-

Septima, bonæ fidei poſſeſſor etiam permutatorio titulo rem alienam acquiſitam tenetur reſtituere, ſi exiſtat, neque dominum id quod pro ea erogavit pretii repoſcere poteſt, ſed actionem adverſus illum habet, abs quo eam rem accepit. Cujus ratio eſt, quod nequeat una eademque res in duorum eſſe proprietate; cum ſit in proprietate primi domini, nihil in ea juris habet alter.

§. VIII. Regula tandem Pufendorffii quarta generalis eſt hujuſmodi, *qui rem alienam invenit, quam domino invito excidiſſe probabile eſt, non poteſt eam colligere hoc animo, ut domino repetenti deneget. Quanquam ſi dominus non appareat jure occupantis retinere poteſt.* Hujus regulæ ratio eadem eſt, atque ſuperiorum. Singularis fuit ſuper hac re Spartanorum lex, *quæ non poſuiſti, ne tollas*. Quæ tamen nullo pacto commendari poteſt, nedum in copioſis & frequentibus urbibus, ſed ne in agris quidem; quum utrobique facillimum ſit hujuſmodi res jacentes corrumpi. Humanitatis potius jura docent, ut res jacentes tollantur, & loco depoſiti habeantur. Ex hac porro regula dijudicari poteſt, quid cenſendum ſit de quarumdam Nationum lege, qua res naufragorum Fiſco addicuntur: eam enim eſſe contra naturam ratio diſertiſſime docet. Pluribus adverſus hujuſmodi leges declamaverunt Bodinus de Republica lib. 1. cap. 10. Grotius lib. 2. de Jure Bell. & Pac. cap. 7. Jacobus Gothofredus de imperio maris cap. 2., aliique. Ac revera quid eſt aliud hominem adverſa fortuna conflictatum jactatumque velut pro ſumma miſeriarum ſpoliare?

§. IX. Quæri hoc in loco poteſt, ubi dominus non compareat, quid faciendum ſit de rebus inventis? Quorumdam Theologorum opinio eſt, res hujuſmodi erogandas eſſe in pauperes. Nempe id eſt de alieno eſſe benignum. Itaque ſi ex jure perfecto id docent, errant profecto: quum enim tales res non ſint pauperum, nullo jure perfecto cogimur pauperibus dare. Si vero pronunciant ex jure beneficentiæ, aut œconomico, nihil honeſtius: ſed tum id faciendum eſt, nec cum repertis modo temere, ſed cum noſtris quoque, quum eæ res nobis neceſſariæ non ſunt. Siquidem jura humanitatis a nobis incipiant oportet. Pertinet ad hanc rem illud Senecæ, *dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream*.

CAPUT X.

De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.

§. I. HOminum violentia ac dolus primam ut civilibus legibus, ita pactis, quæ ſunt quaſi privatæ leges, originem dediſſe videntur: nam inter viros undequaque bonos, juris & honeſtatis amantes, ac propterea naturaliter & reciproce amicos, nullus nec legibus, nec pactis locus eſt; quia neceſſe non eſt. Præclare ab Ariſtotele obſervatum eſt, in locum amicitiæ civilem juſtitiam ſucceſſiſſe, quæ ut legibus contineretur neceſſarium non fuiſſet, ſi homines, ut natura eſſe deberent, ita revera eſſent ſinceri alii aliorum amici. Contractibus vero commerciorum tres, ut mihi quidem videtur, cauſæ originem fecere, dominia, noſtri immoderatus amor, & rerum ad vitam neceſſariarum non ubique eadem copia. Nam primum cum res in proprietatem hominum devenerunt, ab earum uſu ceteri omnes, præterquam poſſeſſores, ſunt excluſi: ergo ubi earum rerum indigent, ad commercium, & contractus confugere debent. Deinde ſi inductis dominiis tanta eſſet hominum erga homines caritas, ut nihil, quod egentibus deeſt, non ſtatim a locupletioribus ſuppeditaretur, commercio, & contractibus locus non eſſet. Tandem *non omnis fert omnia Tellus:*

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ.

Ergo inde quoque factum eſt, ut diſſitæ nationes rerum commercia inter ſe ſe inſtituerint, ut earum rerum, quibus ad uſum vitæ indigebant, ſibi copiam pararent. Scilicet nihil eſt aliud commercium, niſi rerum ſuperfluarum cum neceſſariis permutatio. Videatur Grot. ſub initium libelli *De mari libero* (1).

§. II. Sed quo commercia inter homines mutuo ſibi diffidentes cum aliqua ſecuritate haberentur, ad contractus, quæ

(1) Addo quartam, eamque omnium maximum, *luxum*. Nam rudi adhuc hominum ætate, pauciſſimis eramus contenti: deſidentibus mox moribus actoque paullatim *luxu*, in immenſam neceſſitatum copiam venimus, quibus nemo ipſe per ſe ſatis poſſit facere. Ita permutatione rerum operarumque alii aliorum indiguimus plurima, crevitque in magna copia inopia.

quæ jurisjurandi religione ſanciebantur, ventum eſt, habuitque iis ſimplicioribus temporibus, etiam inter feroces homines, eam vim ſola pactorum fides, quam noſtrorum temporum, quum religio magno publico malo contemni cœpit, atrociſſimæ pœnæ non habent. Eſt autem contractus *duorum conſenſus de rebus operiſve inter ſeſe ex obligatione perfecta communicandis*. Itaque vis contractus naſcitur ex mutua promiſſione, ſeu pacto; cui ſtandum, niſi res commutentur, jus naturæ aperte docet: nam qui pactis & promiſſionibus non ſtat, jus ejus lædit, cui promiſſum eſt, quod lex naturæ vetat. Communicantur autem aut res cum rebus, aut operæ cum operis, aut res cum operis: nam hæc tantum ſunt in commercio. Sed ut in hac commutatione nemo lædatur, inſtituitur comparatio inter res & res; operas & operas; res & operas. Et quidem comparantur hæc omnia quantitate, pondere, intenſitate, utilitate, publica æſtimatione. Ea omnia nomine *pretii* veniunt. Itaque pretio inſtituuntur commercia omnia.

§. III. Eſt autem duplex pretium, *vulgare*, & *eminens*. Vulgare eſt, cum ſingulæ res ſingulis rebus æſtimantur, aut operæ operis, quod uſu venit in permutationibus, in quibus aut æqualis quantitas, vel æquale pondus, ſpectatur, ſi fuerint res ejuſdem generis: aut proportio tantum, ſi diverſi: ſcilicet ut ſint reciproce datum ad acceptum, ut genus acceptum ad genus datum (1). Eminens autem pretium eſt, cum electa una re, quæ ſit nec nimis vulgaris, nec nimis rara, quæque non facile corrumpi poſſit, ea ceteræ æſtimantur: talia ſunt metalla. Dicitur autem eminens, quia continet pretium omnium rerum, quæ ſunt in commercio (2). Conſtituendum autem pretium, ſeu æſtimatio rerum, a fine. Is finis triplex

(1) Ut ſi ſit tota auri quantitas ad argenti quantitatem, ut 1. ad 16.; erit auri pretium ut 16. ad 1. ad pretium argenti. Quare auri uncia ſexdecim argenti unciis æquabitur.

(2) Imo res omnes eſſe olim nobis perſuaſum eſt, vicariamque rerum omnium vicem fecimus pecuniam. *Poſtremo* omnipotentiam ei quamdam attribuimus.

Aurum per medios ire ſatellites
Et perrumpere amat ſaxa potentius
Ictu fulmineo .... Qui Danaen (virtutem, quæ δῶρον, *donum* Dei) turri ahenea incluſam, adulteravit adhuc
Converſo in pretium deo.

plex eſt, vitæ neceſſitas, utilitas, & voluptas. Primo loco ſpectantur res, operæque neceſſariæ, ideſt eæ, ſine quibus vita humana tranſigi nullo modo poteſt. Deinde utiles, ſine quibus ſcilicet tranſigitur vita, ſed cum incommodo, & ærumna. Tandem voluptuoſæ, ſine quibus commode quoque vivere poſſumus, ſed ſine luxu & ſuperfluis voluptatibus. Quod ſpectat ad res neceſſarias, uſus nationum ferme omnium eſt, etiam moratiſſimarum, majus, aut minus pretium iis ſtatuere, & ex earum caritate, vel copia majori vel minori, & ex affectu ac deſiderio eorum, qui eas res quærunt. Ita intenditur pretium, ſi aut qui quærunt magno earum amore teneantur, aut ſi earum rerum ſit inopia: ſin vero hæc fuerint contraria, pretium remitti ſolet.

§. IV. Sed quæritur, an ob hujuſmodi rerum raritatem, vel quærentium copiam, jure intendi poſſit pretium, atque in ratione compoſita, reciproca rerum copiæ, directa utentium? Id generatim fit etiam, ut dixi, inter moratiſſimas gentes. Sed, ſi ex natura vivere velimus, ita faciendum eſt, ut indigi non excarnificentur, avari vero ditentur: id enim neque jus naturæ perfectum probare poteſt, quod utilitati non paucorum, ſed omnium hominum proſpicit: neque patitur jus imperfectum humanitatis (1). Ceterum ut intereſt Reip., ne publico damno in rerum inopia nimis intendatur pretium; ita quoque intereſt, ut ne nihil intendatur. Cum enim res paucæ ſunt, pretium vero vile, uſu plures conſumuntur, quam oportet: quo fit, ut caritas deinde major, atque inopia naſcatur; quum intenſo pretio rebus parcere ſoleamus. Præterea artes dejiciuntur; ex quo porro fit, ut inopia ſequatur. Quantum vero intendi pretium, aut remitti fas ſit, vel oporteat, ex rerum, temporum, locorum, perſonarum, circumſtantiis viri prudentes diju-

Ita humana divinaque omnia fœdavit, fidemque abſtulit omnem. Næ cautus Lycurgus, qui auro argentoque Lacedæmoniis interdixit.

(1) Vir probus, cujuſque intereſt *probum eſſe* (intereſt autem omnium) hæc duo ſecum reputet perpetuo. I. *Tellurem eſſe commune hominum patrimonium, a quo neminem omnino arcere fas ſit. II. Telluris ejuſcemodi bonorum nullum eſſe poſt mortalem hanc vitam uſum.*

dijudicabunt (1). Animadvertatur autem hoc in loco, me de privatis officiis diſputare. Ceterum non ignoro cauſas phyſicas, quibus rerum pretia publice remittantur, aut intendantur, non ab hominum voluntate eſſe, neque a lege, ſed a rerum natura; quod ego in Elementis Œconomiæ & Commercii, ſi vita ſuppetat, demonſtrabo.

§. V. In rebus utilibus, ſed non abſolute neceſſariis, magis etiam licet pretium intendere, cum ſine iis poſſit quidem vita ſuſtentari, licet cum incommodo aliquo. At in voluptuoſis nihil præcipi video jure naturæ, nec perfecto, nec imperfecto. Non perfecto, quoniam eæ nec neceſſariæ ſunt, nec majorem vitæ commoditatem faciunt; non imperfecto, quia amor generis humani neminem ſubigit, ut alterius luxum ſua opera faciat. Itaque in his rebus cenſeo, ubi aliæ cauſæ e publica, vel privata re nullæ ſubſint, id pretium conſtituere licere, quod cuique placuerit. Ita picturæ, ſculpturæ, gemmis, aliiſque rebus licet per legem naturæ id pretium ponere, quod placeat, modo emptores adſint. Interim ſi voce & fama publica hujuſmodi rerum pretia conſtiterint, non licet, nec carius vendere, nec vilius emere cum iis, qui eam ignorant. In his enim caſibus tam qui emit, quam qui vendit, ex publica hac regula emere aut vendere ſupponit; quem proinde non licet circumvenire: nam vox publica ad publica pacta pertinet, quæ violare nefas eſt.

§. VI. Antiquiſſimis mortalibus, antequam nummus reperiretur, pretio vulgari commercia omnia agitabantur (2): Id quod & ex veterum nationum memoriis conſtat, & ex priſtino hominum ſtatu comprobari poteſt: nam cum veteres illi maxima ex parte in ſtatu viverent naturali, difficillime omnes in eodem inſtituto convenire poterant, quod neceſſarium erat ad uſum nummi introducendum (3).

Aucto

(1) Spectat huc præclarum illud Platonis in IV. de Leg. pag. 598. Fic. Ως θεος μεν παντα και μετα θεου τυχη, και καιρος ανθρωπινα διακυβερνωσι ξυμπαντα, *Deum, ac ſecundum Deum fortunam occaſionemque gubernare omnia*.

(2) Sed & hodie agreſtes gentes, ideſt plus quam dimidia *telluris pars*, quibus ignotus *nummus*. *Porro* quibus populi barbari adhuc nummi vice utantur, erudita diatriba enarrat Auguſtinus Calmetus, vir lectionis patientiſſimus.

(3) Germani, ceteræque ad Septemtriones nationes vel Taciti ævo aurum argentumque ignorabant. Vide Tac. de mor. Germ. Quo videlicet, nec Phœnices devenerant, nec Græci, aut perpolitæ Aſiæ, Ægyptiique gentes.

Aucto autem luxu, adeoque commerciis provectis, neceſſitas, & utilitas commerciorum eos impulit ad pretium eminens inſtituendum: nam ita & facilius commercia omnia etiam cum exteris agere poterant, & ſingulos contractus expeditius ac commodius perficere. Scilicet permutatio, qua ſola ante inventum nummum commercia omnia agebantur, nec ſemper locum habere poteſt, quum plerumque alter contrahentium earum rerum indigeat, quas alter non poſſidet, nec facile in diſſitis commerciis ſemper obſervari. Sed perpendamus accuratius contractuum præcipuos.

§. VII. Simpliciſſimus, & antiquiſſimus contractuum omnium eſt, ut dictum, permutatio, ideſt rei noſtræ pro re alterius datio. Id cum dupliciter fieri poſſit, primum ut neutra res æſtimetur, ideſt certum ei pretium ſtatuatur; deinde ut utriuſque rei ineatur ratio, conſtituaturque præciſum pretium: prior permutatio *ſimplex* vocabitur, poſterior *æſtimatoria*. Et illa quidem donationi reciprocæ, hæc emtioni venditioni quodammodo ſimilis eſt, quod Juriſperiti Romani agnoverunt in lege 1. §. 10. *de contrahenda emptione*. Quumque prior agitatiſſima veteribus & antiquiſſima fuerit; intelligitur inde, quanto ſimplicius veteres mortales, tanto inter ſe amiciſſime vixiſſe. Cultis tantum nationibus id olim ſervatum erat, quod Horatius lib. 2. ſatyra 3. ſcripſit

.... Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris
Divitiis parent ....

§. VIII. In priori permutatione neceſſe non eſt, ut æqualitas ſervetur; quoniam, ut oſtenſum eſt, ſuapte natura eam non exigit, ſed reciprocæ donationi ſimilis eſt, cenſeturque alterum alteri donare, ſi quid res rem, aut opera operam excedat. Nemo præterea de læſione conqueri poteſt, niſi ubi dolus malus & circumventio interceſſit, aut ubi, qui pretioſiorem pro viliori permutavit, non gaudebat libera de rebus ſuis diſponendi facultate. Contra in contractibus æſtimatoriis, in quibus utriuſque rei pretium inſtituitur, neceſſario obſervanda eſt æqualitas, quia ea ſpectatur pacto ſeu expreſſo, ſeu tacito. Itaque in his, ubi læſio interceſſit, tenetur, qui læſit, alterum indemnem facere, niſi læſio admodum exigui momenti fuerit: quippe hic contractus natura ſua perfectam, ut dixi, æqualitatem ſpectat. Jure Romano enormis læſio cenſetur,

ſi ul-

ſi ultra dimidium pretii publice conſtituti ſeu lege, ſeu fama, ſit, *lege* XI. *codice de reſcindenda emptione*. Sed putaverim etiam læſionem infra dimidium enormem plerumque eſſe. Quod de permutatione dictum eſt, idem dicendum eſt de contractibus, quos innominatos dixere, *do ut facias; facio ut des; do ut des; facio ut facias*, qui ad permutationem procul dubio pertinent. Scilicet diſtinguendi ſunt ii in æſtimatorios, & ſimplices: ac in primis perfecta æqualitas neceſſario ſervanda eſt (1), non item in ſecundis.

§. IX. Contractuum alter qui, & ante & poſt nummum inventum uſum habere potuit, eſt commodatum, quo nomine intelligitur pactum cum obligatione perfecta conjunctum de re noſtra alteri ſub conditione reſtitutionis in ſpecie gratis & ad præfinitum uſum ac tempus præſtanda. Ut officia circa commodatum explicentur diſtinctius, tria expedienda ſunt: primum, an commodati ſubſtantia a ſolo contrahentium conſenſu pendeat, an etiam a rei traditione? Secundum, an aliquid accipi poſſit rei commodatæ cauſa? Tertium, ſi res commodata pereat fortuito, ideſt nulla commodatarii culpa, cui pereat? Quod ad primum attinet, dubitari non poteſt, quin ſi Jus naturale ſpectemus, commodatum ſubſtantiam ſuam a traditione rei capiat: antequam enim res tradatur, pactum potius commodati dici poteſt, quam ipſum commodatum.

§. X. Quod vero pertinet ad alteram quæſtionem, vocatur quidem commodatum ab omnibus *contractus gratuitus*, quia ſcilicet ab origine ſua talis eſt: ſed uſu receptiſſimum eſt, legibus civilibus non improbantibus, aliquid accipere; quo caſu contractus commodati abit in locationem, conductionem. Nec negari poteſt, ſi res commodata uſu paullatim conſumetur, ut veſtes, aut ſimilia, tantum poſſe nos jure paciſci, quantum uſu ipſo pretii de re conſumitur. Nam quanquam commodatum ad actus beneficentiæ pertineat, nullo tamen jure perfecto obligamur ad beneficentiam cum notabili diminutione patrimonii noſtri: id virtutis eſt, non ſtricti juris; iiſque in caſibus

(1) His το δικαιον, το ισον, *juſtum quod æquat*, ait Ariſtoteles: *αδικον, το ανισον, injuſtum, quod extra æqualitatem eſt*. Inde ſunt Latinis, *æquitas*, pro æqualitate: *iniquitas*, pro inæqualitate.

bus locum habere poteſt, ubi qui petit nihil habet, unde ſuæ neceſſitati ſuccurrat. Adde & excipere nos poſſe pretium commodi, quod præſtamus: nam rerum pretia a commodo nata ſunt. Eſtque naturale, ut qui habet commodum, ſentiat incommodum. Sed excipiendus, ut dixi, caſus ſummæ commodatarii neceſſitatis & inopiæ: inhumanum enim videri poteſt, ex paupere velle commodum ſuum facere. Quod autem diximus, ita intelligendum eſt, ſi agatur de rebus vitæ neceſſariis, aut ſumme utilibus: nam ſi res fuerint meræ voluptatis, atque ad luxum potius, quam ad vitam pertinentes, tantum cenſeo poſſe nos jure paciſci, quantum alter paratus eſt dare (1). Quare in his caſibus videri nequit adverſus naturam, *commodatum in locationem* converti, omneque commodum emi.

§. XI. In tertia quæſtione Juriſconſulti ipſi Romani non videntur ſibi convenire, ſi credimus Heineccio. Nam Gajus *lege* 1. *ff. de obligationibus & actionibus* generatim pronunciat, commodatarium caſum fortuitum non teneri præſtare. At *lege* 21. *ff. commodati* ſi res commodata furto ſublata fuerit, actionem *commodati* dari ſupponit Africanus. Sed Gajus eos tantum caſus excipit, *quibus humana infirmitas reſiſtere non poteſt*, *veluti incendium*, *ruinam*, *naufragium &c.* non eos, qui exactiſſima diligentia vitari potuiſſent, inter quos eſt furtum, quod nunquam omni vacat culpa. Quare ii Juriſconſulti minime inter ſe pugnant. Grotius lib. 2. de Jure Belli, & Pacis cap. XII. §. XIII. ita diſtinguit: Si res apud dominum ſimiliter peritura erat, commodatarium liberari ab ejus pretio ſolvendo: contra ſi peritura non fuiſſet. Hoc ultimum probat ex natura beneficentiæ: non enim ea patitur dominum rei ex beneficio damnum reportare. Grotium ſequitur Puſendorff. lib. V. de Jure Nat. & Gent. cap. IV. §. VI. Grotii argumentum invictum eſt, ſi aut culpa commodatarii res periit, aut ſi id inter paciſcentes convenerit. Contra vero ſi caſu mere fortuito: cum enim ii caſus a ſola Providentia divina proficiſcantur, adeoque nemini culpæ poſſit imputari; nullo jure perfecto cogi poteſt commodatarius ad eos præſtandos.

(1) Ut ſi auream veſtem petas, quo Bacchanalia ludas; vel domum ad baſilice cœnandum: vel aurea vaſa: vel divitem ſupellectilem ad apparatum.

§. XII. Sequitur depoſitum, cui locus eſſe potuit etiam ante nummum inventum. Eſt autem hic contractus ex origine & natura ſua omnino gratuitus: exigit enim humanitas ac beneficentia, ut, quocumque modo poſſumus, maxime cum parvo noſtro incommodo, alterius bona conſervemus. Nihil hoc contractu veteres habuere ſanctius: quia deponens ſummam fiduciam in depoſitarii fide ac diligentia collocat: nihil autem turpius excogitari poteſt & a Jure naturali magis abhorrens, quam amicum ab amico amicitiæ obtentu falli. Hinc inſignis depoſiti religio non modo apud Hebræos (*a*), verum etiam apud Græcos, & Romanos. Vide Herodotum lib. VI. cap. lxxxvii., & Juvenalem ſat. XIII. Præclare Cic. pro Roſc. Amer., *perditiſſimi*, inquit, *eſt hominis ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi crediſſet*. Ariſtoteles in problematibus ſectione XXIX. quæſtione II. & VI. pluribus rationibus demonſtrat, majorem eſſe perfidiam depoſitarii, quam mutuatarii. Hanc religionem, & fidem depoſiti confirmarunt leges Romanæ, & ſanctiſſime cuſtodiendam præceperunt, ut cum ex aliis locis Pandectarum, tum præcipue ex titulo *Depoſiti* conſtat.

§. XIII. Quod pertinet ad officia depoſitarii, paucis illa complexus eſt Heinecc. lib. I. de Jure Nat., & Gent. cap. XIII. §. cccvI. Primum depoſitarius tenetur ad accuratam rei depoſitæ cuſtodiam, non tamen majorem, quam qua utimur in rebus noſtris conſervandis, cum id nullo modo ex jure beneficentiæ ſequatur, cujus depoſitum eſt actus; niſi tribus caſibus; ſi aut res ſit pretioſiſſima; aut ex ea omnes deponentis fortunæ pendeant; aut ſi ſuper ea expreſſe ita ſit conventum. Quærit hoc in loco Puſendorffius, ſi in eo caſu ſim conſtitutus nulla mea culpa, ut aut rem depoſitam, aut meam perdere ſit neceſſe, quid mihi faciendum ſit? paucis ea quæſtio explicari poteſt ex iis, quæ ſuperius ſunt dicta. Scilicet niſi aliud conventum ſit, etiamſi res depoſita pretioſiſſima ſit, aut ex ea fortunæ omnes deponentis dependeant, noſtra non tanti, ſola jura beneficentiæ & magnæ amicitiæ exigere poſſunt, ut illam noſtræ præferamus: quod ſi æque noſtra intereſt rem no-

(a) *Exod.* XXII. *cap.* VII., *Joſephus Judaic. antiquitatum lib.* IV. *cap.* VIII.

noſtram conſervare, ne illa quidem: nam neminem teneor amare pluſquam me. Contra vero ſi te ad id pacto obligaſti: id ſervare teneris.

§. XIV. Secundum officium depoſitarii eſt, ut ne depoſitum involucris aut vinculis exuat, neve ſine conſenſu domini in uſus ſuos adhibeat, niſi ubi eo adigat neceſſitas, ut improbus ſit amicus, ſi uſum deneget: depoſitarius enim eſt, non uſufructuarius. Jus alterius violas, ſi præterquam conventum eſt, agas.

§. XV. Tertium officium eſt, ut rem depoſitam domino, quandocumque eam repoſcit, reddat, niſi aliud recta ratio exegerit: nam alioquin *depoſitum* (inquit Philo Judæus de plantatione Noe) *quod accepiſti a ſobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris ... proditio enim iſthæc, non redditio eſt.* Vide & Tullium lib. III. de Offic., Senecam de Benefic. lib. IV. cap. X., & S. Ambroſium de Officiis lib. I. cap. ultimo.

§. XVI. Quartum tandem officium depoſitarii eſt, ut ſi ſua culpa depoſitum ſit miſſum, ejus æſtimationem reſtituat. Romanæ leges in duplum damnant eum, qui depoſitum miſerabile, ſeu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, depoſitum eſt, fuerit inficiatus, aut doloſe detrectaverit reſtituere. Vide *legem primam ff. depoſiti*: ibi Prætor edicit, *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii cauſa depoſitum ſit, in ſimplum: earum autem rerum, quæ ſupra comprehenſæ ſunt, in ipſum in duplum .... judicium dabo.* Id turpius furto recte pronunciat Ariſtoteles loco ſuperius laudato: cujus ratio eſt, quia magis amicitiam oppugnat, cujus vi res depoſita eſt. Quod autem amicitiam diſſolvit, id Civitatem pervertit; quæ nequit eſſe vitalis, niſi, ut ait in III. de legibus Plato, *αυτη* ſit *φιλη*, *ſibi ſit amica*.

§. XVII. Contractuum, qui invento jam nummo præcipue obtinent, potiſſimus eſt *emtio venditio*, de quo hoc in loco per ſumma ſaltem capita dicendum eſt. Eſt autem emtio venditio contractus de re pro certo pretio tradenda. Permutationi æſtimatoriæ ſimilis eſt, ſi rei ſubſtantiam ſpectes; in modo tamen differt, quod emtio venditio non perficiatur, niſi pecunia numerata ex Jure Romano; nam Jure naturæ quocumque pretio perfici poteſt: nec propterea naturaliter a permutatione æſtimatoria

differt. Quamquam inter ipſos Romanos Juriſconſultos, Sabinianos, & Proculejanos, acerrime ſuper ea re diſceptatum eſt (1). Nos controverſias Juris Civilis ejus interpretibus committimus.

§. XVIII. Præcipuum venditoris atque emptoris, & reciprocum officium eſt, ut utrique res, ſeu merces, & pretium ſint probe nota. Proinde non modo venditor ejus qualitates, vitia, onera, cum in oculos, alioſque ſenſus non incurrunt, emtori indicare tenetur, verum etiam pati, ut hic rem luſtret oculis, aliiſque modis exploret, ac propterea ut rerum, quæ ad guſtum pertinent, venditio non prius perfecta ſit, quam facta deguſtatione; rerum vero reliquarum, quæ exploratione indigent, non prius, quam facta ſit exploratio (2). Præclara ſunt, quæ ſuper hac re diſſerit Cic. lib. III. de Officiis. Quo in loco illud præcipue monet, longius Philoſophi honeſtatem progredi debere, quam legum civilium vim. Nam leges civiles his in rebus eas tantum fraudes vetant, quæ ſenſibus explicari poſſunt: Philoſophus eas etiam, quas ratio, & intelligentia ex naturæ lege comprehendit. Uno hæc omnia principio confirmari poſſunt, nullo modo licere alium decipere. Sed & illud addit idem Auctor, etiam patentia vitia nominatim dicenda eſſe. In quo Ciceroni adſentio, ſi alter aliud agat; nemini enim licere arbitror ex alterius negligentia, vel ſtupiditate lucrum facere.

§. XIX. Illa hoc in loco quæſtio interſeri ſolet, penes quem ſit periculum rei venditæ, nec dum traditæ? Puſendorff. de Jure Nat. & Gent. lib. v. cap. III. §. III. diſtinguendum putat, utrum traditioni certus dies conſtitutus ſit, nec ne? deinde utrum elapſus ſit is dies, nec ne? Si ſit præfixus, nec dum elapſus, venditoris vult eſſe periculum: contra vero ſi elapſus ſit. Nam id pacta comprehendunt. Si vero non ſit præfixus dies, diſtinguit iterum, utrum

(1) Quid ſi de lana ſit caprina? Ac eſt enimvero. Permutatio eſt rerum inter ſeſe: pecunia tam res eſt, quam quævis alia. Nec vero nummus pretium nactus, niſi quia res. Quia primum res, quam nummus; priuſque auri aut rei pretium, quam ut nummi. Vide Œconomiæ *Civilis Elementa* lib. II.

(2) Eo jure & barbari vivunt, & ſtrenue evincunt, ſola naturæ ſimplicitate ac vi. Enimvero quis audeat obtectam ignotamque alteri rem obtrudere, niſi qui circumvenire ac fallere cupit? omnem autem alterius deceptionem averſatur natura.

[...]trum mora, quæ inter perfectum contractum & traditionem intercedit, ſit neceſſaria ad rem in loco ſiſtendam, an ea mora a venditore proveniat, an tandem ab emtore. Primo, & altero caſu venditoris eſſe periculum docet: nam ut res, ita quæ rei ſunt adnexa dominum ſequuntur. Poſtremo vero emtoris tantum: id quod ratio manifeſte comprobat. Quod ſi emtor venditori tantiſper rei venditæ cuſtodiam commiſerit, alter contractus inſtituitur, nimirum Depoſiti. Interim leges Romanorum generatim pronunciant, emtoris eſſe periculum omne, ſi jure emtio venditio peracta fuerit; quia poſt emtionem venditionem peractam res emtoris eſt; adeoque ei perit, modo caſu pereat fortuito.

§. XX. Inter contractus, qui & ante, & poſt inventum nummum locum habent, cenſendus eſt contractus *mutui*, ideſt gratuita præſtatio rerum fungibilium, ea lege facta, ut tantundem non quidem ſpecie, ſed genere reſtituatur. Dicuntur autem res fungibiles eæ, quas adnumerare, admetiri, & appendere ſolemus: quarum ea eſt natura, ut nullus illarum ſine abuſu, ideſt ſine conſumatione, uſus ſit, accipiantque ſolutionem, ſive in genere, ſive in ſpecie. Eſt autem manifeſtum ex ipſa mutui definitione, creditorem in mutuo alienare rem in ſpecie (1), atque ſibi cavere de genere, adeoque rei, quam alteri dat mutuo, dominium, & conſequenter periculum eſſe penes eum, qui rem accepit.

§. XXI. Ex natura hujus contractus manifeſtum eſt, debitorem obligatum eſſe ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed etiam qualitatis, reddendum. Quæſitum eſt, ſi pecunia mutuo data fuerit, ejuſque valor poſtea vel auctus ſit, vel imminutus, in ea reſtituenda cujus temporis ratio ſit habenda ejus ne, in quo eſt credita, an ejus in quo reſtituitur? Et temporis ejus, in quo pecunia accepta eſt, rationem habendam eſſe pronunciat Grotius, eumque viri plures docti ſectantur. Sed id

 diffi-

(1) Nihil alienare mutuantem ait Salmaſius, in genere, inquit, ſuam retinet portionem. Quaſi vero cum umbris ontologiæ contrahant homines, non cum rebus. Atqui accidit id ſæpe ſuperiori ætate, cum tota philoſophia abſtractis imaginibus concluderetur, ut ticivillitia graviſſimas res corrumperent, facerentque philoſophos vel idiotis deridiculos, grammaticos omnibus.

difficultate non vacat; quia nimirum qui accepit ſe obligavit ex natura hujus contractus ad tantundem reſtituendum pretio, non quantitate naturali. Quare poſteriorem opinionem æquiorem putaverim (1).

§. XXII. Cum mutuum inſtituatur in eorum commodum & utilitatem, qui accipiunt, dubitari non poteſt, eſſe contractum gratuitum ex jure humanitatis & beneficentiæ proficiſcentem. Sed obſervatum eſt ſuperius, & alios contractus ex eadem beneficentia natos, refrigeſcente paullatim caritate, oneroſos evaſiſſe, idque certis in caſibus jure fieri. Ita de mutuo quoque factum eſt, ut plerumque ultra ſortem creditor aliquid ſibi ſtipularetur, propter commodum, quod mutuatario præſtat: hoc uſuræ nomine venit. Celeberrima jampridem agitatur quæſtio, an lex naturæ hujuſmodi uſuras omnes vetet, ac ſemper? Tum an ſaltem eas uſuras vetet jus divinum poſitivum? Ingens ſuper ea re volumen paucis ab hinc annis edidit Broederſen Parochus Delphenſis. Sub idem tempus Italica lingua doctum & eruditum opus procudit Maffei Veronenſis, quod inſcripſit *Dell' impiego del danaro*. Auctores ejuſcemodi poſt Grotium Commentariis in Lucam cap. VI. Salmaſium de uſuris, Puſendorff. alioſque, id ex inſtituto agunt, ut probent, non omnes uſuras eſſe prohibitas, ſed eas tantum, quæ aut nimis exuberantes ſunt, aut extorquentur a pauperibus. Cum occaſione operis Maffejani Pater Concina doctus Dominicanus, opinionem hanc exagitaſſet, & opus Maffei confutare adgreſſus eſſet, exortique eſſent rumores haud ſpernendi; Benedictus XIV. Pontifex Maximus doctus atque accurata ſua decretali Epiſtola ad Epiſcopos Italiæ data ita rem compoſuit, ut negaret *ex mutuo vi mutui* ullas accipi poſſe uſuras, quod is contractus ſuapte natura gratuitus ſit, ac propterea perfectam æqualitatem inter datum & acceptum exigat: concederet vero poſſe accipi ratione aliorum *contractuum* aut *titulorum* cum mutuo conjunctorum, modo ne fictitiorum (2).

§. XXIII. Nos rem ſequentibus propoſitionibus explicabimus.

Pro-

(1) Imo ab omni exceptione immunem: nam acceſſiones domini ſunt. Statutum vero eſt, proprietatem pecuniæ mutuæ penes mutuatarium eſſe.

(2) Si negotiationi des; aut ſi tum, cum emere aliquid paratus eras, emptionemque, quo mutuum dares, abſtinuiſti.

Propoſitio I. Pecunia eſt in commercio, ut res ceteræ in uſum humanæ vitæ factæ, ideoque negotiatione frugifera eſt. Eſt hæc propoſitio propter continuata commerciorum experimenta tam perſpicua, ut mirum ſit Ariſtotelem (ſiquidem ejus mentem tenemus) pecuniam ſterilem vocare potuiſſe. Scilicet pecunia phyſice quidem ſterilis eſt, ideſt nullos fructus naturales progignit; at civiliter fœcunda eſt, progignitque fructus uberrimos, ſeu potius inſtrumentum eſt uberrimorum fructuum & commodorum.

Propoſitio II. Commodum omne pretium ſuum habet: nam pretium & eſt commodum, & a commodo. Scilicet eas res, quæ nullam nobis utilitatem, nullum commodum præſtant, nihil æſtimamus: parvifacimus quæ parvam utilitatem afferunt: plurimi, quæ multam. Hinc quod dicitur *pretium*: quid enim hoc vocabulo volumus ſignificare, niſi æſtimationem? Qua ex re fit, ut omnis res, opera, actio, quæ alteri commodum præſtat, pretio, ideſt æſtimatione, ſit digna.

Propoſitio III. Jus naturæ non prohibet uſuras ex pecunia mutua, quæ negotiationi data frugifera eſt, modo non exigatur vi mutui. Id agnoſcunt leges omnes, quæ concedunt uſuras accipi poſſe ex aliis contractibus negotioſis, aut aliis titulis cum mutuo conjunctis. Revera id nec vetat amor juſtitiæ, nec beneficentiæ. Principio, qui ex negotioſa pecunia aliquid ſibi ſtipulatur, nullo modo alium lædit, qui lubentiſſime partem lucri, quod ex aliena pecunia comparat, alteri eſt conceſſurus. Deinde quid vetat de acceſſionibus patrimonii noſtri aliquid alteri promittere, qui nos ad eas faciendas quocumque modo juvat? Quod ſi libentiſſime promittimus, alter ſine ulla injuria accipere poteſt, modo ne confictis titulis res tota peragatur. Tum nec contra beneficentiam eſt, quæ ſpectat egenos, qui ſumptam pecuniam non negotiantur, ſed in privatos uſus conſumunt, & quibus mutuum præſtare lege beneficentiæ tenemur, non eos, qui novis acceſſionibus ditari volunt. Quæ enim ratio nos cogere poteſt, ut benefici ſimus iis, qui noſtris beneficiis non indigent (1)?

 Quod

(1) Quique, ut Homeri verbis utar, ... *ἀλλότριον βίοτον νήποινον ἔδουσιν? quæ aliorum vitæ ſuſtentandæ deſtinata ſunt cibaria impune comedunt?* Μνηστῆρες *proci* non privatarum familiarum, ſed urbium, ut infinito ſunt hodie numero.

Quod ſi beneficentia non poſcit, ut non indigis benefaciamus, ne mutuum quidem beneficentiæ erit quæ ei ad negotiationem pecunia præſtatur, nec proinde ab eo acceptæ uſuræ vi mutui accipientur. Nam hoc *vis mutui*, & *mutuum* qua *mutuum* nihil aliud ſignificat, niſi eas præſtationes, quas alteri vi humanitatis & beneficentiæ debemus. Quando igitur tales obveniunt caſus, in quibus hos beneficentiæ actus tribuere alteri debeamus, *id mutuum eſt qua mutuum*, quod in alium contractum convertere non licet, nec proinde uſuras ex eo ullas aut paciſci, aut accipere.

Propoſitio IV. Jus naturæ prohibet uſuras ex pecunia mutuo data ei, in cujus manibus non eſt frugifera, ideſt data pauperi, qui in uſum vitæ ſtatim eſt elargiturus, etiamſi fictus negotiationis titulus affigatur. Primum id eſſet exigere uſuras ex mutuo ipſius mutui vi, ideſt beneficium converteretur in contractum minime gratuitum, quod contra naturam eſt. Deinde uſuræ illæ ex alterius patrimonio acciderentur, non ex fructibus pecuniæ; adeoque alterius patrimonium deterius efficerent; quod eſt contra jus naturæ perfectum, ut adeo, qui tales uſuras accipiunt, obligentur ad reſtitutionem (1).

Propoſitio V. Scriptura Sacra aperte prohibet uſuras, ſaltem in ſenſu ſuperioris propoſitionis, ideſt quæ ex mutuo vi mutui, ſeu ex beneficio exiguntur. Nam Exod. XXII. v. 25. aperte ſcriptum eſt: *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum, quaſi exactor, nec uſuris opprimes*. Similia leguntur Levitici XXV. v. XXXVI. & XXXVII. Deuter. XXIII. v. XIX. & XX. David quoque in Pſalmis beatum prædicat eum *qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*. Nec dicat

---

mero. Quibus hæc poſita eſſe debet lex, *aut parce, fodes, aut indura, aut condа, ut detur*. Nec tamen quis putet, me avaris, qui mortalibus excarnificandis, velut anthropophagi, nati ſunt, quidquam concedere: quorum ego fœnera velut impia exhorreo. Sed artibus, & induſtriæ hominum, ac commercio concedendum eſt aliquid quando *ad hæc tempora, quibus*, ut ait ille, *nec vitia noſtra, nec remedia, pati poſſumus, perventum eſt*.

(1) Quid, inquit aliquis, licebit eodem in caſu *lucrum ceſſans*, aut *damnum emergens* excipere, ac in tantumdem ſibi cavere? Nulla controverſia. Nec tamen ego *uſuræ* nomine id appello. Aliud eſt, quo re mea utere, uſuræ pretium ſolvere: aliud me indemnem ſervare. Ajunt hoc rigore refrigerari commercia, Ajo. Qua, peto, ex cauſa? Nempe quia una negotiatoribus lex, ſua utilitas: nihil penſi ducunt, quo loco res ſtet publica. Eo credo factum, cur Plato Civitatem procul a mari condi voluerit, ne videlicet commerciis fœda-

dicat quiſpiam hujuſmodi leges ſpectare Republicam Hebræorum, atque tempus ejus Reipublicæ, quemadmodum leges omnes civiles: non enim aut ceremonias ſpectant, aut formas judiciorum, quæ tantum leges cum Republica Hebraica & Synagoga ſepultæ ſunt: ſed mores, quæ leges æternæ eſſe debent. Præterea Lucæ VI. verſ. 35. legitur, *mutuum date, nihil inde ſperantes*. Nam quamquam Textus Græcus, atque ſuperiorum ſententiarum contextus videantur non loqui ſingulariter de uſuris, ſed generatim de omnibus officiis beneficentiæ, quæ præſtanda ſunt illis etiam, a quibus *mutuum*, ideſt paria & reciproca officia expectare nequeamus; tamen Patrum omnium veterum conſenſus efficit, ut de uſuris ſit locus iſte interpretandus, præſertim quum inter cetera beneficentiæ officia & mutuum locum habeat (1).

§. XXIV. Quæſitum eſt hoc in loco, utrum uſuræ ex pecunia mutua, quas exigere ſolent *Montes*, qui *pietatis* dicuntur, ſint licitæ? Uſus horum *Montium*, ut appellantur, cœpit in Italia ſub initium ſæculi XVI. aut XV. exeunte, nec cœpit ſine graviſſimis Theologorum ejus temporis querelis. In primis Card. Cajetanus doctum ſuper ea re opuſculum evulgavit, in quo hujuſmodi uſuras improbat. Idem fecere alii graviſſimi Theologi, donec Leo X. P. M. an. MDCXV. in Synodo Lateranenſi hujuſmodi uſuras hac lege probavit, ut moderatæ eſſent, & quatenus inſervirent locorum adminiſtris alendis. Nec eas improbare poſſumus, dum binas iſtas conditiones habeant, ut & moderatæ ſint, & exigantur titulo adminiſtrationis, ſeu ſubſtentationis miniſtrorum: adde tertiam, pro commodo nempe, quod præſtant, modo

---

darentur mores. Minus auri, argentique, & gemmarum, rerumque aliarum, quæ ad nos effeminandos pertinent, plus virtutis.

(1) Sed illa lex Exodi duplicem videtur habere exceptionem: alteram ex τῳ *pauperi*: licet ergo, dicet quiſpiam, a non paupere. Alteram ex τῳ *fratri*; ergo licet ab alienigena. Hæc poſterior diſerte extat Deuteron. XXIII. 20. *fœnaberis alienigenæ*. De priori vide quæ adnotat Clericus in eum Exodi locum. Quem vero ego dicam pauperem, *libro* I. *cap.* ultimo demonſtravi; eum nimirum, qui a natura indiget, non a luxu. Ab ejuſcemodi paupere nihil licere accipere ajo. Hanc propoſitionem videri arduam ſcio iis, quibus & naturæ humanæ jura ignota ſunt, & lex evangelica contemtui. Mihi certum decretumque eſt, hoc eſſe viri boni & honeſti officium. Lex quidem civilis eas præſtat. Sed ſæpe dictum, dicendumque ſæpius, longius ire oportere honeſtatem rationis & intelligentiæ, quam quod civilibus ſanctionibus cavetur.

Quod ſi beneficentia non poſcit,
mus, ne mutuum quidem beneficen
gotiationem pecunia præſtatur, nec
uſuræ vi mutui accipientur. Nam
tuum qua *mutuum* nihil aliud ſign
tiones, quas alteri vi humanitatis
Quando igitur tales obveniunt caſ
ficentiæ actus tribuere alteri debean
mutuum, quod in alium contractu
nec proinde uſuras ex eo ullas au
Propoſitio IV. Jus naturæ prol
mutuo data ei, in cujus manibus
data pauperi, qui in uſum vitæ
jamſi fictus negotiationis titulus a
exigere uſuras ex mutuo ipſius m
converteretur in contractum mini
tra naturam eſt. Deinde uſuræ i
acciderentur, non ex fructibus p
patrimonium deterius efficerent;
ræ perfectum, ut adeo, qui tal
gentur ad reſtitutionem (1).
Propoſitio V. Scriptura Sacra
ſaltem in ſenſu ſuperioris propoſ
tuo vi mutui, ſeu ex beneficio
aperte ſcriptum eſt: XXII. v. 25.
deris populo meo pauperi, qui h
eum, quaſi exactor, nec uſuris
tur Levitici XXV. v. XXXVI. &
v. XIX. & XX. David quoque
cat eum *qui pecuniam ſuam non*

---

mero. Quibus hæc poſita eſſe debet
aut parte, fodet, aut indura, aut
datur. Nec tamen quis putet,
ris qui mortalibus excarnifi
velut anthropophagi, nati
uam concedere: quorum
velut impia exhorreo. Sed
induſtriæ hominum, ac
accedendum eſt aliquid
tempore, quibus, ut
noſtra, nec reme-
peruenium eſt.
aliquis, licebit
ceſſans, aut

dan
tant
tros
non
re
vere
re.
com
cauſ
ribu
duc
En
tat
rit

modo ei commodo ſint proportionales, ideſt in ratione eorum pecuniæ fructuum, qui pro datis temporibus obtinent. Sed quoniam tres hujuſmodi conditiones in majori horum locorum parte hodie deſunt; nam & immoderatæ uſuræ exiguntur, majores ſcilicet præſentibus pecuniæ fructibus; & hujuſmodi loca in immenſum divitiis aucta ſunt, ut non egeant uſurarum pro alendis adminiſtris; non video, qui conſentire poſſint cum Jure Naturæ, atque Legibus Evangelicis. Certe niſi æquioribus conditionibus exigantur, difficile eſt illas a turpiſſimo fœnoris crimine defendere.

§. XXV. Jam & illud quæri poteſt, quibus modis a pactorum obligationibus honeſte ſolvi poſſimus. Pactorum omnium, contractuum & conventionum finis una eſt fides, ideſt promiſſorum, conventorumque conſtantia & impletio. Quum hæc facta eſt, ſimul pactis ſatisfactum eſt. Hinc illud Juriſconſultorum, *facta ſolutione ceſſat omnis obligatio*. Intelligitur autem fieri ſolutionem, ſi integre fiat, ſi perſonæ cui debemus, aut alteri ex conſenſu principalis, ſi cum omnibus circumſtantiis pacto adnexis. Atque hic eſt primus modus, quo obligationes ex contractibus & pactis naturaliter ceſſant.

§. XXVI. Alter modus eſt compenſatio. Si is, cui debeo, undecumque tandem tantundem acceperit, ceſſat in me obligatio ſolvendi, niſi forte pretium affectionis ſuperſit. Non intelligitur autem facta compenſatio, ſi quis alteri invito velut in ſolutum obtrudat, quod ei a tertio debetur; juris enim mei nemo, me invito, permutator eſſe poteſt: eſt enim is actus dominii.

§. XXVII. Tertius modus eſt condonatio, quum is, cui debeo, jure ſuo ultro ſe abdicat. Parum autem refert, verbis ne, an factis, veluti redditione, vel laceratione chirographi, aliiſque, mentem ſuam exprimat creditor: modo tamen hæc laceratio non fiat veluti per furorem, aut animo novas tabulas ſcribendi.

§. XXVIII. Quartus modus eſt mutuus diſſenſus: quandoquidem nihil tam eſt naturale, quam ut eodem modo quidque diſſolvatur, quo colligatum eſt (*a*). Intelligitur autem hoc, modo ne aut rei natura, aut publica utilitas, aut tertii jus huic diſſenſui obſtent. Itaque matri-

monium,

(*a*) *Lege XXXV. Dig. de Regulis juris.*

monium, quoniam ex natura ſua individuam vitæ conjunctionem ſpectat, ad prolis procreationem & educationem, ac jura quoque natorum complectitur, quamquam mutuo conſenſu contractum, non poteſt tamen, quum conſummatum eſt, ſolo mutuo diſſenſu diſſolvi.

§. XXIX. Quæritur, utrum alterius perfidia mihi jus det diſcedendi a pacto? Dubitari nequit; pacta enim mutuo conſenſu ſtant: itaque altera parte diſſidente, liber ſum. Perfidus tamen, ſi alter pacto non renunciaverit, adhuc obligatus remanet; quia generatim nequeunt pacta diſſolvi unius tantum partis diſſenſu; nemo mei ſuique juris dominus eſſe poteſt.

§. XXX. Præterea ſi tempus conſtitutum præterierit, aut appoſitæ conditiones deficiant, aut alter paciſcentium moriatur, ſolutum eſt pactum; niſi ita conventum fuerit, ut in rebus eſſet, & ad poſteros obligatio demandaretur. Quæ omnia ſunt per ſe manifeſta.

§. XXXI. Ad hæc, mutato rerum ſtatu, in quo pactum inædificatum fuerat, aut re, de qua pactum initum erat, pereunte, pacti quoque obligatio ceſſat: ſtare enim nequit pactum, pacti fundamento deſtructo. Atque hi ferme ſunt modi omnes naturales, quibus obligatio ex pactis ceſſat. Modos vero civiles alios Juriſconſulti docebunt.

CAPUT XI.

De Officiis adverſus alios, quæ imperfecta dici ſolent.

§. I. Officia juris perfecti, ut vocantur, duobus illis regulis continentur, *Neminem læde*; *Suum cuique jus tribue, ac integrum ſervato*. Ad ea jure ſtricto & perfecto obligamur, ut ſi violaverimus, eodem jure ſtricto damnum reſarcire teneamur. Ea qui obſervaverit, *juſtus dicitur*; neque enim ultra ea quidquam aliud adverſus alios nobis juſtitia præcipit. Sed nondum tamen ad plenam honeſtatem pervenit, neque dum plene vir bonus & ſocialis eſt. *Quantillum eſt*, inquit elenganter Seneca, *alterum non lædere, cui prodeſſe debeas?* Itaque ad plenam honeſtatem efficiendam & hoc quoque neceſſarium eſt, ut & amice cum aliis vivamus, & humani, atque liberales & benefici ſimus. De his ergo adverſus alios officiis nunc diſputaturi ſumus.

§. II.

§. II. Dicuntur autem officia hæc *imperfecta*, non quod eorum omiſſio, quum adeſt occaſio ea tribuendi, naturæ morali & rationali non imputentur, ſed quod ad ea præſtanda non poſſimus a quoquam jure ſtricto cogi, quemadmodum ad priora; ſed jure humanitatis tantum & caritatis impellamur. Præterea perfectorum violatio ad damni reparationem nos obligat, non item poſteriorum (1). Sed tanto eſt turpius poſteriora non præſtare, quum poſſumus, & occaſio adeſt, quanto minus illa juri coactionis ſubſunt. Itaque quum in præſtatione priorum officiorum homo dicatur juſtus, quia alterius jus non violavit; ob præſtationem poſteriorum bonus & honeſtus dicitur, quia aliis quocunque modo poteſt, prodeſſe ſtudet, ſolo generis amore impulſus.

§. III. Officiorum juris imperfecti regula fundamentalis eſt, *quodcunque ab aliis tibi fieri vis, id tu aliis facito* (2). Quumque ea, quæ nobis ab aliis fieri volumus, duorum ſint generum, *humanitatis* ſcilicet, ſeu *innoxiæ utilitatis*, cum ſine ullo facientis detrimento nobis ſuccurritur; & *liberalitatis*, cum aliquo benefacientis detrimento noſtra fit utilitas; utrumque aliis præſtare debemus, ſi gloriari velimus, nos eſſe homines, nihilque a nobis humani alienum eſſe, ac ſi miſeriam cavere, quæ, ut alias dictum eſt, perpetuo & naturaliter ſtultitiam & improbitatem comitatur: ſiquidem ita natura comparatum eſt, ut nemo cum truculento ac immiſericordi humanus ac miſericors eſſe amet. Hanc doctrinam omnia principia legis naturalis ſuadent. Principio, Deus ad colendam ſocietatem, mutuam concordiam, amorem, benevolentiam, naturæ ipſius voce nos exhortatur: nam cognationem inter nos naturalem conſtituit, neminemque ita prævalentem procreat, ut non altero indigeat ſæpe: ſimilitudo autem naturæ, naturaliſque cognatio, quæ inter omnes eſt homines,

(1) In foro, ajunt, nec *externo*, nec *interno*. Ego haud nihil ambigam: eſt enim inter homines naturalis quædam cognatio: ad animum quod ſpectat, quid intereſt, hominem protenſa manu perdideris, an complicata? Mihi igitur illud verius videtur, & inhumanitatem ad injuſtitiam pertinere, ſi humanus *quis & liberalis* eſſe potuit & debuit. Id Evangelica lex firmat, divina ac veneranda, quæ æternis pœnis non homicidas modo deſtinat, latrones, patriæ proditores, reliquoſque impios ac iniquos, ſed immiſericordes quoque, ac inhumanos, Matth. xxiv.

(2) Vide interim ut hæc conſtituimus lib. 2. cap. ultimo.

nes, ac communis omnium imbecillitas & indigentia mutuam amicitiam expoſtulant. Tum tranquillitatis & utilitatis noſtræ cauſſa hæc officia aliis præſtanda ſunt: nam, iis denegatis, cognatio illa ac ſocietas humani generis diſtrahitur; & ipſi, qui nullo amoris vinculo cum aliis conjungimur, nec tutam, nec tranquillam vitam agere poſſumus. Qui enim ſperare poſſumus alios futuros nobiſcum beneficos, qui cum omnibus inhumani ſimus (1)?

§. IV. Præterea id abhorret non a natura tantum humana, ſed belluina quoque, nullo beneficio inter ſe homines devinciri, quum videamus mutuam ſibi opem in periculis feras etiam præſtare. Turpiſſimum autem eſt, & contra naturam ipſam, homines ad nobiliorem ſocietatem genitos ipſis eſſe animantibus brutis efferatiores. Quamobrem ut nihil eſt, quod magis homines efficiat illuſtres, & per omnia ora celeberrimos, quam humanitas, & beneficentia, ut recte Cicero gloriam definiverit *famam meritorum in patriam, & genus humanum;* ita nihil, quod magis dehoneſtet efficiatque execrabiles, quam truculentia, morum ferocitas, avaritia, & odium in genus cognatum. Itaque barbarus ſit oportet, & feris animantibus, quam hominibus, ſimilior, qui aliis officia utilitatis innoxiæ deneget, id eſt, qui ſine ſuo detrimento, quum id facere poteſt, alterum vi, aut conſilio non juvet, ejus res non ſervet pro virili portione, errantem non revocet in viam, ſitienti aquam profluentem, algenti ignem, peregrino hoſpitium neget, aut ſimilia detrectet, quæ aliis proſunt, nobis vero non admodum detrimento ſunt.

§. V.

(1) Ajunt, homines ſola ſui utilitate capi; ea metiri amicitias: Quam ubi nullam proſpiciunt, tametſi ingentibus ab aliis beneficiis affecti, nihilo tamen minus in illos ingrati erunt. Nemo, ut dici ſolet, occidentem ſolem colit. Quæ ſtulta ſunt, atque a veris noſtris utilitatibus aliena multo. Non enim tam reputandum eſt, quid ab eo, qui miſer eſt, ſperare poſſis, quam quo animo, quove ſenſu alii ejuſcemodi animi crudelitates ſpectent, quove in gradu apud reliquos homines is futurus ſit, cujus perſpecta ſit mentis crudelitas. Itaque tametſi concedamus (quod concedi nullo modo poteſt) ſola utilitate honeſtatem metiendam; tamen ii, qui cum miſeris, a quibus nihil ſibi promittere poſſunt, crude agunt, ſatis rerum humanarum indocti ſunt, neque integras vitæ humanæ rationes computare inſtituti. Quo in loco occurrit animo præclarum Platonis dictum, ac divinum: Αληθεια, inquit, *παντω μεν αγαθων θεοις ηγειται, παντων δ' ανθρωποις, veritas & diis, & hominibus omnium eſt bonorum dux.* v. de Leg. p. 605. At veritas computatione calculoque elicitur.

§. V. Præclara ſunt, quæ ſuper ea re veteres ſapientes ſcripſere. Cicero in 1. de offic. cap. 7. utraque humanitatis & liberalitatis officia accurate ex natura ipſa humana ducit: *Sed quoniam*, inquit, *ut præclare ſcriptum eſt a Platone, non nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri patria vindicat partem, partem parentes, partem amici; atque, ut placet Stoicis, quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari, homines autem hominum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe aliis alii prodeſſe poſſint; in hoc debemus naturam ducem ſequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter ſe ſocietatem*. Ex iiſdem principiis ratiocinantur alii Philoſophi antiqui. Philo Judæus in Libro *Quod Deus ſit immutabilis: Abominandi*, inquit, *ſunt homines, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis ceteris, tamquam ſibi ſolis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano denique generi*. Eamdem rationem urget Marcus Antoninus Lib. III. §. 4. *Cognatum eſt*, inquit, *rationale omne, & naturæ ipſius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut quorumvis hominum curam habeat*. Seneca quoque quum alibi, tum præſertim epiſtola LXXXXV. ad Lucil. *Membra*, inquit, *ſumus unius corporis magni*. Sed illud imprimis egregium, quod ſocietatem humanam lapidum fornicationi ſimillimam dicit, *quæ caſura, niſi lapides invicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur*.

§. VI. Jam vero dubitare non poſſumus, quin hoc ipſum præcipuum ſit divinæ noſtræ Philoſophiæ dogma. Proximum enim noſtrum ſicut nos ipſos amare oportere Chriſtianæ Religionis Libri docent. Dicitur in iis *ex amore Dei & proximi univerſam legem pendere*. Paullus caritatem vocat, *complementum legis*, &, *ſummam legis*. Eam præfert etiam Fidei, & Spei, quum horum trium caritatem majus vocat. Alibi idem Apoſtolus ſcribit, hominem ſine caritate, etiamſi tantam habeat fidem, ut montes transferat, eſſe nihili, eſſe ſicut *æs tinniens*. Addit præterea omnes alias virtutes & corporis caſtigationes, etiamſi quis ſe injiciat in ignem, ſine caritate nihil valere. Scribens ad Coloſſenſes cap. III. v. 14. poſtquam enumeraſſet pleraque alia officia hominis Chriſtiani, concludit, *ſuper omnia caritatem habete*. Totus quoque in

ea doctrina prædicanda eſt Johannes in epiſtolis ſuis: ejus prædicationis perpetuum thema eſt, *diligite alter alterum filioli*: nam qui diligit legem implevit. Brevi, tota lex Chriſtiana nihil eſt aliud, niſi caritas. Qua igitur fronte ii Chriſtianos ſe eſſe profitentur, quibus vel hoc vocabulum *caritas* antiquatum eſt & frigidum? Eo videlicet luxus, avaritia, cupiditas, ambitio, aliæque fœditates perduxere! Quid intereſt, lege ſuper ceteros mortales gloriari, vitam agitare beluinam? O tempora! o mores!

§. VII. Quo autem hoc efficere poſſimus, danda eſt opera, ut animum noſtrum, corpus, atque alia bona ita excolamus, ut aliorum commoda facere poſſimus: velut ſi ingenii ſolertia talia reperiamus, quibus vita humana reddatur inſtructior, quum in literis & artibus, tum in iis omnibus, quibus ad commode & pacate vivendum indigemus: aut ſaltem ſi mercaturis, aut aliis modis publicam felicitatem juvemus. Perſpecte Puſendorffius Lib.III. de jure natur., & gent. cap. III. §. II. pronunciat, *in legem naturæ peccare eos, qui nulla honeſta arte ſe excolunt, ſibique ignavi, aliis graves, animam pro ſale habent, ne putreſcant, aliorum fruges conſumere nati*. Vide eumdem de Offic. Hominis, & Civis lib. I. cap. VIII. §. II. ibique Everardum Ottonem.

§. VIII. Sapienter ignavis & inutilibus hominibus exſtirpandis e Civitate apud Ægyptios quondam cautum erat, ut omnes nomen ſuum apud Magiſtratum profiterentur, una indicantes quo proventu, & vitæ genere victum ſibi quiſque compararet. Voluntarii mendici, aut injuſtum quæſtum agitantes, mortis pœna puniebantur. Vide Diodorum Siculum lib. I. cap. LXVII. Similem legem apud Sardos recitat Ælianus lib. IV. hiſtor. var. cap. I. Apud Maſſilienſes mendicis, qui vitam inertem mendicando agebant, portæ claudebantur, ut tradit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. Recenti memoria graviſſimæ leges in mendicos & vagos tota Europa latæ ſunt. Sed id deſiderandum eſſet, ut quoniam nec poſſumus, nec, ſi poſſimus, fas eſt, eos e Tellure ejicere, qui nihil habent, quo vivant; qua cura qui mendicam vitam agitant e ſapientibus Rebuſpublicis ejiciuntur, eadem ad artes & commercia adhiberentur: inutiles enim futuræ ſunt omnes ejuſcemodi leges, niſi proſpiciatur accurate, quo genere vitæ hujuſmodi mendici & vagi ſibi ac ſocietati eſ-

ſe

ſe poſſint utiles, atque in eo genere ſubigantur (1).

§. IX. Contra vero apud eaſdem veteres nationes celebratiſſimi ſemper fuere, qui utilia vitæ humanæ per ſolertiam excogitarunt, quique non ſibi tantum retinuerunt, ſed cum aliis communicaverunt, ac Deorum concilio adſcripti fuerunt; quia ſcilicet utilibus inventis, aut ſalutaribus inſtitutis vitam humanam reddiderunt inſtructiorem, & feliciorem. Vide Ciceronem in I. de nat. Deor. Virgilius in VI. Æneidos Libro ex eadem perſuaſione iis apud Elyſios locum fecit peculiarem,

Inventas qui vitam excoluere per artes,
Quique ſui memores alios fecere merendo.

Hujus humanitatis cum liberalitate conjunctæ egregia quædam antiquorum inſtituta leguntur. Plutarchus in quæſt. Sympoſiacis lib. VII. quæſt. 4. quærit, cur antiqui Romani aliquid in menſa ſemper reliquerint, neque lampades extinxerint? Atque inter præcipuas rationes hanc promit, ut nempe humanitati & beneficentiæ aſſueſcerent (2): ſuper qua re deinceps præclara quædam commentatur. Inter Pythagoræ præcepta exſtat illud, *arborem fructiferam neque corrumpendam, neque violandam*, ne ſcilicet commodum aliorum, quod inde naſci pot-

(1) Sunt homines perpetuo ſæpe infantes, ut manu potius, quam præceptis regi velint. Illud pejus, quod ne præceptis quidem rite inſtituuntur. Cui enim uſui leges, quæ & gubernare omnes debent, & notæ non ſunt niſi paucis? Judæi ad hoc in primis Sabbathum ſegregaverant: legis ſtudio docti, indoctique, nobiles, plebeii, operam dabant; eoque, ait Joſephus, tamdiu incolumis ſtetit Reſp. Nobis leges aut Græcæ Latinæque, ac doctæ; aut doctorum occupatio. Reliquum hominum genus ut extra litterariam Remp., ita ſibi & naturæ relicti. Jura ſua ignorant, niſi quatenus ſenſu perſentiſcant, aut manu teneant. Ego ita prædicatores civilium quoque legum eſſe velim, ut Chriſtiani rudimenti: *nam utrumque* ad Deum auctorem referri debet. Quæ ſtultitia, rem omnibus deſtinatam regendis, privatam putare, intraque eruditos parietes claudere? Inde illam ſcelerum flagitiorumque ſegetem, quæ non jure lamentamur; ſiquidem ego homines non tam pravos ſceleſtoſque, quam utilitatum ſuarum ignorantes crediderim, eoque improbos.

(2) Inde Lacedæmone & Athenis ſtata ac religione conſecrata ſympoſia, quas *ομιλιας* quaſi converſationes vocabant: quaſque & probat Plato in ſua Rep. & ſancit. Idem Minois lege ſancitum Cretæ. Apud primos Chriſtianos eodem ſpectabant *αγαπαι*, *amoris* jucundiori nomine junctæ, divinæque originis. Quæ omnia ſancte inſtituta celebrataque, luxus, avaritia, imperii ambitio funditus abolevere.

poteſt, præcludatur. Errant nempe qui cenſent, jure ſuo res, quæ utiles aliis eſſe poſſunt, ſibi vero inutiles ſunt, quum in proprio dominio ſunt conſtitutæ, odio generis corrumpere poſſe; quaſi Natura res utilitati tantum noſtræ progignat. Platonis lex eſt lib. VIII. de legib., *nec ſpicilegium in meſſe, nec racemationem in vindemia faciendam*, quo ſcilicet habeant pauperes cives unde paupertati ſuæ ſuccurrant. Eadem lex data fuit Hebræis, quemadmodum legitur Levit. cap. XIX. v. 9. & cap. XXIII. v. 32. & Deuteronom. cap. XXIV. v. 19.

§. X. Ceterum ſi officia humanitatis nobis noxia ſint futura, aut noſtris cognatis, amicis, civibus: aut ſi pluribus noxia, uni tantum utilia: aut cuicumque tandem noxia, ea præſtanda non ſunt; veluti peſte laborantem admittere in Civitatem, ne pereat: labori natos, ac aptos, paſcere, revocareque ab artibus: nutrire peregrinos, liberos vero cognatoſque ſpoliare &c. nec, ſi præſtentur, beneficia, ſed maleficia appellanda ſunt. Nam principio nemo tenetur alium amare cum ſui ipſius pernicie. Deinde nemo tenetur amare extraneum plus quam civem, aut cognatum. Tandem non licet alterum odiſſe, ut alterum ames. Non nego, quando de rebus noſtris agitur, quandoque omnium virtutum heroicarum maximam eſſe, alterius vitam, aut commoda, vitæ & utilitatibus noſtris præferre. Sed nulla naturæ lege, nullo jure nec perfecto, nec imperfecto ad id obligamur, niſi fortaſſe quum de totius Reipublicæ ſalute agitur; quo in caſu potius eſt ut pars, quam ut totum intereat; ſiquidem ea magna ſapientia, proſpicere civitatis potius utilitati, & incolumitati, ex qua ſingulorum incolumitas pendet, quam privatæ, quæ totam civitatem ſervare nequit (1). Hinc intelligitur, licere dedere civem innocentem, ne tota civitas pereat; quia ſcilicet is civis ipſe ſe tradere debebat, ſi civis officia omnia implere volebat; quod quum neglexit, dignus evaſit, qui traderetur.

(1) Pericles apud Thucyd. II. 60. Εγω γαρ ἡγυμαι πολιν πλειω ξυμπασαν ορθυμενην ωφελειν τυς ιδιωτας, η καθ' εκαςον των πολιτων ευπραγυσαν, αθροαν δε σφαλλομενην. 1. *Ego enim exiſtimo, civitatem, cujus univerſus ſtatus manet erectus, majorem utilitatem privatis hominibus afferre, quam ſi ſingulorum civium felicitate privatim floreat, ipſa vero univerſa jaceat afflicta.* Quis vere non ita exiſtimet?

§. XI. Atque hinc ſequitur in bello ex parte noſtra juſto licere officia innoxiæ etiam utilitatis hoſtibus denegare, ſi ea præſtita validiores efficiant ad nos lædendum. Itaque prohibere ab aquatione, corrumpere commeatus, pabulum, aut alias commoditates intervertere, ſi id fiat, ut hoſtes debellentur in bello juſto, licitum eſt. Vide Grotium lib. II. de jur. Bell. & Pac. cap. 2. In his enim caſibus denegationes hujuſmodi officiorum ſpectandæ ſunt velut media, & arma, quibus nos adverſus hoſtes defendamur, aut velut punitiones injuſti alterius belli. Quod ſi ea officia præſtita minime ſint nobis nocitura, tum inſignis eſſet inhumanitas denegare.

§. XII. Hoc ipſum tenendum eſt ubi humanitas, & beneficentia illi ipſi, cui in præſens placet, poſtea non leve damnum ſit allatura, veluti pectore laboranti frigidam miniſtrare, quæ inde ei ſit nocitura, aut ſolidum cibum febricitanti. Ratio ſemper eadem eſt, quod ſcilicet nemini malum faciendum eſt ſub quocumque boni prætextu. Atque id etiam in officiis juſtitiæ obtinet: alteri enim jus ſuum tribuendum non eſt tum, cum damno eſſe poteſt. E. g. non eſt reddendum domino depoſitum, ſi redditum ei nociturum ſit. Vide ut hunc copioſe pertractat Cicero in III. de offic.

§. XIII. Præterea officia humanitatis (idem de liberalitate dictum eſto) ordinem quemdam requirunt, ut quum omnibus præſtari nequeunt, iis primum præſtentur, qui nobis ſunt aut natura, aut loco conjunctiores. Primum parentibus, filiis, aliiſque ſanguine cognatis: deinde amicis interioribus: tertio popularibus noſtris; tandem reliquis, ſi iis locus ſit ullus. Qui ſine ulla ratione hunc ordinem turbat, ſtulte adverſus præceptum amicitiæ peccat. Præſcripſere hæc veteres in *carmine aureo*, quod Pythagoræ tribuitur, apud Stanlejum in hiſtor. Philoſophiæ parte VIII. cap. IV.

Primum immortales Divos pro lege colunto,
Et jusjurandum; Heroas clarum genus inde:
Dæmones hinc terris mixti ſua jura ferunto:
Inde parentis honos ſequitor: tum ſanguinis ordo:
Poſt alii ſunto, virtus ut maxima, amici.

§. XIV. Jam quum officia humanitatis non debeantur aliis ob ulla illorum erga nos merita, ſed tantum ob naturæ æqualitatem, ac propterea ob naturalem omnium

cum

cum omnibus ſocietatem & cognationem, qua ſit, ut alios non minus, quam nos ipſos amare oporteat: inde ſequitur iis etiam tribuenda eſſe, aut qui nullo modo eſſent paria relaturi, aut qui nos odio habent, modo ne inimicum noſtrum adverſus nos potentiorem efficiant, aut arment. Cavendum igitur eſt, ne in hujuſmodi rebus non ſecundum rationem ac naturalem honeſtatem, ſed ſecundum affectus judicemus. Præciſe hanc doctrinam præcipit divinus noſter Legiſlator Matthæi V. & Lucæ VI. Sed Philoſophi ipſi id cognoverunt. Extat præclarus Hieroclis locus: *unde ſit*, inquit, *ut recte dicatur, virum bonum odiſſe neminem, ſolumque bonum & amicum exiſtere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus ſit, putat inimicum. Sin autem virtute præditum quærit ad ſocietatem, ex omnibus eum diligit, qui probus ſit. Atque in amicitiæ legibus Deum ipſum imitatur, qui nullum quidem ſolet odiſſe, ſed eum potiſſimum, qui bonus eſt, amplecti, & diligere;* Dignum Chriſtiano homine judicium! Sed pervulgata erat hæc apud veteres ſententia, *totam Philoſophiam eſſe imitationem Dei*, atque principium virtutum omnium eſſe hoc, *Deum imitator, & ſequitor*. Vide ut hæc explicat Samuel de Cocceii in Introductione ad Grotium Diſſert. XII.

§. XV. Accedit, quod multæ ſunt utilitates, quæ ex ipſis inimicis noſtris capi poſſunt: quo in argumento luculenter verſati ſunt Ariſtoteles *ad Nicomachum lib.* VIII. Plutarchus *de Utilitate ex inimicis haurienda*, & Cardanus in egregio opere *de Utilitate ex adverſis capienda lib.* III. *cap.* 13. Ego paucas attingam. Principio obſervandum eſt, neminem in ſocietate Civili ſine inimicis eſſe poſſe, non magis quam ſine amicis; niſi fortaſſe qui adeo abjectus ſit & ignotus, ut miſericordiæ potius, & contemtus, quam æmulationis, invidentiæ, odii objectum ſit. Nam homines, præſertim illuſtres, ſi boni fuerint, neceſſe eſt ut omnes malos habeant inimicos, quod glorioſum eſt inimicitiæ genus: ſi vero fuerint mali, æquum eſt, ut adverſos habeant omnes bonos.

§. XVI. Deinde inimici neceſſarii ſunt ad virum bonum ac illuſtrem efficiendum: ſtimulos enim adjiciunt virtuti, atque animi aciem intendunt: *marcet ſine adverſario virtus*, inquit eleganter Seneca. Ac vero quis ſine lucta corpus ad labores induruit? Quis animum ad ſcientiam

& virtutem ſine contentione exercuit? Itaque inimici noſtri, ſi ſapimus, pædagogi noſtri eſſe poſſunt, tanto utiliores, quanto minus adulari parati. Experientia docuit adverſarios illuſtrem eſſe magnorum virorum ſcholam: quietem vero & perpetuam felicitatem homines etiam virtuoſos corrumpere. Tertio, inimicitiæ hoc quoque viris bonis utilitatis afferunt, ut iis omnes virtutis amicos concilient, omneſque adjungant inimicorum ſuorum inimicos. Quarto ſi quis ulciſcendi animum habeat, in promptu eſt illuſtre vindictæ genus, ex inimicorum calumniis aut dicteriis in melius ſemper proficere, atque ſic, quæ ſunt vitia, emendare. Quinto ſi quis gloriam ex virtute quærat, quæ ſola vera gloria eſt, nulla eſt illuſtrior virtus, quam animi manſuetudo, ut non ſolum inimicis generoſe parcamus, verum etiam ut iis liberaliſſime benefaciamus.

§. XVII. Jam tranſeamus ad officia beneficentiæ (1), quæ gradum amicitiæ continent ſublimiorem, quam officia innoxiæ utilitatis. Obligari autem nos ad hæc quoque officia, & natura ipſa humana, & conditio ſocietatis demonſtrat. Primum, quum reciproce homines in hujuſmodi officiorum indigentia reperiantur, aut poſſint reperiri; ſi volunt ea in his caſibus ſibi ab aliis tribui, neceſſe eſt, ut & aliis viciſſim tribuant: reciproca ergo hominum utilitas expoſtulat. Deinde talis eſt ſocietatis natura, ut non poſſit illa eſſe perfecta, & tranquilla, niſi reciprocus ſit bonorum inter omnes influxus, niſi ſcilicet bona omnia & commoditates vitæ, quoad fieri poteſt, cum iis communicentur, qui indigent. Quum vetera occupationum pacta, inæqualia hominum ingenia, aliæque cauſæ inæqualem bonorum poſſeſſionem fecerint; ſtudendum eſt, ut ejuſcemodi largitionibus res quodammodo æquentur, quo minus ſit apud majorem generis partem invidia, eoque tranquillior ac dulcior poſſeſſio, ſine qua, quid aliud ſunt fortunæ bona, præterquam perpetui nobiſcum atque adverſos alios belli cura? Ad hæc, vetus proverbium eſt, *Amicorum omnia eſſe debere communia*; oportet autem ut vir bonus in ſocietate exſiſtens neminem odio habeat, ideſt ut omnibus

(1) Utraque enimvero beneficia ſunt, eoque vocabulo pertractat *Seneca* in opera *de beneficiis*, quod *haud ſatis* laudaverim commendaverimque lectoribus. Sed placuit ſecernere, quo gradus beneficentiæ perſpectos haberemus.

bus ſit amicus; ergo adverſus omnes beneficus ac liberalis pro ratione graduum amicitiæ.

§. XVIII. Hæc bonorum Communicatio *beneficium* appellatur, & ſtudium benefaciendi, *beneficentia*. Quare definiri ſolet beneficium *res, vel actio alteri profutura, quam ei ſine animo reſtitutionis, aut retributionis præſtamus*. Ac dicitur quidem *actio, vel res alteri profutura*, ut explicetur eſſentia ipſa beneficii: niſi enim beneficium alteri proſit, non eſt beneficium: ut ſi lædat, maleficium eſt. Dicitur *ſine animo retributionis*, non quidem, ut excludatur ſpes gratitudinis, ſed ut caveatur, ne ea ſpes præcipua cauſſa ſit beneficii impulſiva, aut ne ea ſpes in conditionem veniat, ſub qua beneficium præſtatur. Sunt enim hæc beneficia mercenaria, eaque ad commercium potius pertinent & mercaturam quamdam, quam ad liberalitatem. Vide Senecam lib. 6. de beneficiis cap. 14.

§. XIX. Ut autem beneficentia ſit virtus, poſſitque merito imputari, proficiſci debet ex directa voluntate alteri utilitatem deferendi: quæ ſi deſit, aut indirecta tantum ſit, beneficium inter virtutes recenſeri nequit. E. g. ſi quis ludens, nolenſque mihi benefacere, impellat me ad agrum meum effodiendum, atque in eo theſaurum inveniam, non poteſt ille pro beneficio mihi facto imputare. Nec beneficium eſt, ſi quis me ad dignitatem aliquam (quod eſt ſtudium Aulæ præcipuum) promoveat, ut locum vacuum ei relinquam ad majorem, quam ille ambit. Minus quoque beneficium eſt, ſi quis volens me lædere, magnam mihi afferat utilitatem. Quare Joſephi fratres non poterant illi pro beneficio imputare, quod eorum opera ad ſummam in Ægypto dignitatem evaſerat. Elegans eſt ſuper ea re Phædri Fabella. Muſtela ab homine prehenſa rogat, ut ſibi parcat, quia moleſtis muribus purget domum. Cui villicus

.... Faceres ſi cauſſa mei,
Gratum eſſet, & dediſſem veniam ſupplici:
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quæ ſint roſuri, ſimul & ipſos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

§. XX. Jam ut natura beneficii præſtationibus & largitionibus conveniat, prudenter ſapienterque diſpenſandæ ſunt; prodiga enim rerum elargitio ſine diſpectu eorum, quibus præſtantur, ac ſine graduum amicitiæ diſtinctione,

fuiſſet, ut homines ſponte ſua nullis legibus coacti ejuſcemodi officia præſtarent. At hæc agreſtibus gentibus relinquenda erant, quas tamen nos ſævas barbaraſque habemus (1).

§. XXIV. Sed & hoſpitalitas paſſim quoque commendatur in ſcripturis ſacris. Iſaiæ cap. 68. verſ. 7. *Frange eſurienti panem, & egenos, vagoſque induc in domum tuam*. Jobus cap. 31. inter ceteras virtutes ſuas recenſet, *foris non manſit peregrinus, oſtium viatori patuit*. Paulus Apoſt. ad Rom. 12. verſ. 13. *hoſpitalitatem ſectamini*. Petrus item Apoſt. Epiſt. 1. cap. 4. verſ. 9. *hoſpitales eſtote alii erga alios*. Chriſtus Dominus noſter Matthæi 21. verſ. 36. inter ceteras cauſas, ex quibus ſententiam ſalutis prolaturus olim eſt in die judicii extremi erga Electos, hoſpitalitatem refert: *Peregrinus*, inquit, *fui, & excepiſtis me*. Secundum hæc præcepta primævi Chriſtiani, antequam luxus, dominatio, & avaritia, ac cetera ſeculi vitia, in nos invaſiſſent, vitam ſuam inſtituerunt, ut ex tota hiſtoria Eccleſiaſtica patet (2).

§. XXV. Vitium huic virtuti oppoſitum eſt *inhoſpitalitas*, quæ & Naturæ, & Evangelio juxta repugnat, ut ex ſuperioribus manifeſtum eſt. Veteres Poetæ, ut hoc vitium plene depingerent, finxerunt, Lycaonem de homine in lupum fuiſſe tranſmutatum, quod peregrinos hoſpitio exceptos necaret, aut expoliaret. In duo autem capita hoc vitium dividitur: primum eſt hoſpitio peregrinos non excipere, quum adeſt occaſio: alterum, poſtquam exceperis, violare. Et utrumque quidem inhumanum eſt: ſed

(1) Vide Othier *Voyage au Norsb*. Mallet *Introduction a l' Hiſtoire de Danemarc. chap.* 1.

(2) Plato de Leg. VIII. pag. 644. cum duo Græcarum Rerump. civium genera diſcreviſſet, φυσει κοσμιους, και ανδρειους; *natura modeſtos, & viriles ac generoſos*: utroſque, ait, fœda divitiarum cupiditate depravatos a natura deſciviſſe: ac illos quidem ad *mercaturam, navigationem, viliaque miniſteria*, omneſque fraudes, *converſos*: hos autem *ad furta, latrocinia, ſacrilegia, inſidias, ſceleraque tyrannica*; idque totum pravæ educationi attribuit; hanc negligentiæ legum: quippe cum res publica, non privata, eſſe debeat puerorum educatio, illæ privatam ferme ubique eſſe ſciverint. Ego & huic cauſæ, & regerandi in primis libidini acceptum intulerim: nam ambitionis furor ecquem non de homine belluam faciat? Anglus ille de Romanis apud Tacitum in Agricola 30. & 31. *Quorum ſuperbiam fruſtra per obſequium & modeſtiam effugeris, raptores orbis, poſtquam cuncta vaſtantibus defuere terræ, & mare ſcrutantur. Si locuples hoſtis eſt, avari: ſi pauper, ambitioſi: quos non oriens, non occidens ſatiaverit: ſoli omnium*.

ſed poſterius proculdubio inhumanius, quia ſanƈte initam amicitiam lædit. Ovidius,

Turpius ejicitur, quam non admittitur hoſpes.

In hoſpitalitatem ſeveriſſime Deus ulciſcitur. Ejus rei exempla habemus in Sodomitas (*a*), & in Beniaminitas (*b*).

§. XXVI. Alterum & præcipuum eleemoſynæ officium eſt, ut diximus, omnis aƈtio miſericordiæ. Et generatim quidem eleemoſyna ſignificat quidquid liberalitatis, aut humanitatis in proximum noſtrum ex commiſeratione conferimus. S. Auguſt. in Enchirid. ad Laurentium cap. 72. eleemoſynam generatim acceptam ſic deſcribit: *Dare eſurienti cibum, ſitienti potum, nudo veſtitum, peregrinanti hoſpitium, fugienti latibulum, ægroto, vel incluſo viſitationem, captivo redemptionem, debili ſubveƈtionem, cæco deduƈtionem, non ſano medelam, erranti viam, deliberanti conſilium, & quod cuique neceſſarium eſt indigenti.* Igitur cum ſignificet eas elargitiones, quæ alteri indigenti fiunt ex commiſeratione; ſequitur non mereri hoc auguſtum nomen largitiones, quæ fiunt ex vanitate, non indigentia. Ad eleemoſynam autem elargiendam nos obligari, ex iiſdem principiis intelligimus, quæ nos admonent, ut aliis ea omnia faciamus, quæ volumus ab iis nobis fieri.

§. XXVII. Scripturæ divinæ paſſim eleemoſynas præcipiunt, atque in iis tantam vim ineſſe dicunt, ut per eas ingentia crimina dimitti pronuncient. Extat ſuper ea re S. Cypriani libellus *de opere & eleemoſynis*. Sub initium ejus libri poſtquam dixiſſet vir ſanƈtus ſordes poſt baptiſmum admiſſas eleemoſynis ablui poſſe, addidit: *Loquitur in ſcripturis divinis Spiritus Sanƈtus & dicit, eleemoſynis, & fide deliƈta purgantur .... Idem denuo dicit, ſicut aqua extinguit ignem, ſic eleemoſyna extinguit peccatum.* Deinceps recitat teſtimonium ex cap. 2. Lucæ, *Date eleemoſynam, & ecce munda vobis omnia.* Vide & S. Auguſt. cap. 37. Enchirid. Eadem jam Patrum omnium vox: eadem Chriſtianorum. Sed & vocibus æquata opera, antequam luxu corrumperemur. Ea ex Chriſtianiſmi ſubſtantia ſunt: ſic enim veteribus perſuaſum erat neminem ſine vera caritate dici oportere chri-

(a) *Geneſis cap.* 19. (b) *Judicum cap.* 19.

opes, atque inopiam pari affeƈtu RIUM; *atque ubi ſolitudinem fa-*
concupiſcunt: auferre, trucidare, *tiunt,* PACEM *appellant.* Prob
rapere, falſis nominibus IMPE- ſcelera *ante* *certe*

chriſtianum; quia Chriſtus non præceperat niſi amorem Dei & hominum.

§. XXVIII. Sed hoc in loco animadvertendum eſt primo, non divites tantum, eoſque qui rebus abundant obligari ad eleemoſynam, ſed etiam eos, qui licet non multum poſſident, habent tamen, quod pro modulo ſuo erogare poſſint in pauperes. Id intelligitur primum ex naturæ ratione: nam in omnibus hominibus talis ineſt natura, ut ad alterius miſeriam miſericordia tangatur. Hunc vero affectum qui omnibus illa dediſſet, niſi voluiſſet, ut non affectu tantum omnes omnium miſererentur, verum etiam re, quoad poſſent, omnibus opitularentur? Suadet idipſum naturæ æqualitas, & natura ſocietatis, quæ virium, bonorumque exigit communicationem. Idem privata cujuſque utilitas: nam in amicitia omnium cum omnibus civilis felicitas haberi poteſt. Deinde idipſum colligitur ex doctrina Evangelii, qui extat cap. 21. Lucæ. Extat locus egregius S. Baſilii Homilia *in ſiccitatem, & famem: licet*, inquit, *unus tantum tibi ſit panis, ad fores autem mendicus adſtet, deprome unicum illum ex cella penaria.*

§. XXIX. Deinde animadvertendum eſt, in elargienda eleemoſyna diſtinguendum quidem eſſe inter pauperes digniores, & minus dignos: non ita tamen, ut reputetur legitima cauſa denegandi eleemoſynam, quod is, qui petit, indignus ea ſit, quæ fuit quorundam Caſuiſtarum opinio: eleemoſyna enim indigenti datur, non moribus indigentis. Illud enimvero ſedulo diſtinguendum eſt, utrum is, qui petit, ex ignavia in eo ſtatu ſit, an vero ex neceſſitate. Primo caſu jure eouſque denegatur, quo non conſtet, miſeriam non eſſe voluntariam; ne ſcilicet noſtra elargitione alterius ignaviam, & vitia alamus. At contra omne jus denegatur alteri. Confer Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 15.

§. XXX. Præterea cavenda eſt & altera quorumdam Caſuiſtarum opinio, non eſſe dandam eleemoſynam cum ullo noſtro detrimento, ſed tantum de mere ſuperfluis. Ea doctrina cum altera conjuncta, nemini quidquam eſſe unquam ſuperflui, comparata eſt ad omnem caritatem & beneficentiam funditus ex animis humanis extirpandam. Enim vero ſi ex iis ſuperfluis danda eſt eleemoſyna, quæ cupiditatibus noſtris ſuperſunt, quoniam nulla iis ſuperſunt,

ſunt, (libidini enim nihil eſt unquam ſatis) nihil unquam erit, quod detur. Itaque non naturæ, nec Dei ea doctrina eſt, ſed abdominis, luxuriei, ambitionis, ac libidinis ab omni & naturæ honeſtate, & divina ſanctione alienæ.

CAPUT XII.

De Amicitia.

§. I. POſtquam de Officiis humanitatis, & beneficentiæ, ideſt univerſalis erga genus humanum amicitiæ, diſputavimus, operæ pretium eſt, perpauca de arctiori illa amicitia diſſerere, qua maximus benevolentiæ & conjunctionis gradus inter homines continetur. Egit ea de re præclare & ſæpe Plato, tum Ariſtoteles in octavo ad Nicomachum, & Cicero in Lælio. Ac quamquam magis eam, quæ eſſe inter homines deberet, quam quæ aut eſt, aut eſſe poteſt, amicitiam exornent; juvat tamen plurimum earum etiam virtutum elegantiſſima deſcripta habere exemplaria, quas cogitatione magis, quam opera complecti poſſumus: habent enim illa neſcio quam vim, occultam quidem, ſed prope divinam, ad animos permovendos atque incitandos: quæ ſi non licet ſemper aſſequi, ſæpe utiliſſime, tametſi procul, imitamur. Quare quamquam ea eſt mortalium natura, ut nihil videantur ſincere amare poſſe præter ſeipſos, propterque ſe ſuaſque utilitates amare cetera, ac idcirco ejus amicitiæ, quam philoſophi tam pulchris divinisque coloribus depinxere, minus ſint patientes; intelligent ſaltem qui hujuſmodi amicitiæ veræ præcepta legent, ad eam ſe quam proxime accedere oportere, ſi ea voluptate tangi velint, quæ ex reciproca animorum communicatione eſt, qua nihil ego jucundius, nec optabilius putaverim. Non ignoro fuiſſe pleroſque viros eruditos & acutos, qui magnam induſtriam & diligentiam in eo poſuere, totamque ſuam adhibuere eloquentiam, ut omnem humanæ naturæ fœditatem, omnia vitia retegerent: eam ad veram amicitiam & virtutem obſtipam & contumacem demonſtrarent, eaque in re nos longe brutis animantibus eſſe deteriores oſtenderent, in quibus non exemplaria modo virtutum, in primis amicitiæ, ſed virtutes ipſas, tanto pulchriores, quanto ſine vitiorum mixtura,

tura, ineſſe opinantur (1). Qui ſi id efficiunt, quo in nobis comparatione cum deterioribus verecundiam concitent, eoque nos ad veram virtutem impellant, minus illi peccant : ſed peccant tamen. Nam & falſi philoſophi ſunt; & tædium tam malignæ naturæ in nobis ingenerant: ac, quoniam ut alii aliis diffidamus nos inſtruunt, omnia ſocietatis & communionis inter nos vincula abrumpunt. At enim, φιλαυτια,

Quæ nunc nos coquit & verſat in pectore fixa, probibet quo minus alios ſincere amemus: ita fit, ut eæ virtutes, quæ adverſus alios ſunt, ſpeciem virtutis habere poſſint, naturam non poſſint. Qui æquo ſubtilius philoſophantes non videntur id intellexiſſe, quod maxime cupiebant. Scilicet eas ſibi excogitavere virtutes, quibus ad totum genus humanum perdendum nulla ſunt vitia aptiora, quæque ſi hominibus concedantur, irato Deo genitos clamabimus. Nam ſi veræ virtutes ab omni noſtro amore & cura eſſe ſejunctæ debent, miſeros eſſe eos oportet, qui virtutis ſtudioſi eſſe volunt; immo ne eſſe quidem, quia nec ut ſint beati, nec ut ſint, cogitare aut curare debent, quo iis exornentur virtutibus, quæ nullo modo ab utilitate aut felicitate noſtra proficiſcantur. Quod ſi probare nequeunt, fateantur, veram virtutem, ut non poteſt, ita ne debere quidem a noſtri amore & utilitate eſſe ſeparatam, in eoque eſſe virtutis præſtantiam poſitam, ut nequeat noſtri felicitatem efficere a felicitate aliorum

---

(1) Locum hunc Ethicorum communem, quem & Poetæ ornarunt ſæpe, & Oratores adhibuere, ac Philoſophi paſſim, totum in falſo verſari, acute ac minutatim oſtendit jam Bælius in Dictionario Art. ..... Ac vero ejuſcemodi declamationes odio potius humani generis, quam rei veritate nituntur. Sæpius dixi, hiſce in rebus perinde peccare eos, qui beſtiis non accenſent, aut, quod horridius, infra locant, quam qui nimium ad aſtra tollunt. Sed illi tamen ex eorum ferme numero, quibus nunquam dia Eudæmoſina adriſit : hi, quos vexat enthuſiaſmus. Vir ſapiens utrumque ridebit : animans enim ratione præditus eſt homo ; ſed animans tamen, naturæque animalis legibus ſubjectus : Utinam qua eſt indole, quove tendit ; regere tandem aliquando diſcamus. Cui bono dicteria ? Manu ducamus : opitulemur, id operæ pretium. Sed ea eſt hujus ævi ſapientia, ut cum juvare, ſeu conſilio, ſeu opibus, ſeu manu neceſſe eſt, declamemus, *non vides, bellua, non ſentis, quæ ſit hominum frontis tuæ querela?* At tu dexteram porrigeres, mutus licet. Quid opus conviciis ? .... Bæl. Art. Conſtance.

rum ſejunctam. Quamobrem in eo potius operam ponant ſuam, ut demonſtrent, ita eſſe homines a Natura comparatos, ut tum ſe recte & ſapienter ament, ac ſui beatitatem ſequantur, quum pro viriſi portione & aliorum felicitati ſtudent: cum privatam utilitatem minime a publica abſtrahunt: cum ſe ſibi, ceteriſque omnibus genitos reputant.

§. II. Sed inde, unde exorſi ſumus, redeamus. *Amicitia eſt benevolentia mutua & manifeſta, qua alter alteri utriuſque cauſam bonum cupit.* Quamquam autem ſine benevolentia nulla eſſe poſſit amicitia, non tamen omnis benevolentia eſt amicitia. Eſt enim quædam benevolentia non mutua: quædam non manifeſta alteri: quædam denique plane otioſa, hoc eſt non conjuncta cum deſiderio convictus, neque cum cupiditate gratificandi alteri: quorum utrumque in vera amicitia requiritur. Ex eo vero oritur amicitia, quod alter in altero, vel re ipſa deprehendit, vel ineſſe credit ejuſmodi bonum, quod amore, & benevolentia dignum ſit, ac arctiorem cum eo nexum & conjunctionem exigit. Hæc enim perſuaſio impetum illum, quem natura nobis ad amicitiam indidit, excitat, ac promovet. Nam homines natura ipſa ad ſe mutuo amandos, ut ſæpe dictum eſt, geniti ſunt: quia nempe ſine mutuo amore non ſolum nec beate, nec bene eſſe poſſunt, ſed ne eſſe quidem.

§. III. Sunt autem bona omnia, quæ amicitiam parere poſſunt, tria omnino, ut obſervat Ariſteteles, *jucundum*, *utile*, *honeſtum*. Ex ſolo autem honeſto ſtabilis, & vera naſcitur amicitia: nam cum duo illa priora facili mutationi ſubjecta ſint, neceſſe eſt ut amicitia diſſolvatur, ubi illa ceſſaverit. Præterea, qui alterum amat jucunditatis tantum ſuæ, vel utilitatis ergo, ſe potius ſolum amat, quam alterum, ut idcirco ubi voluptas, & ſui utilitas ceſſat, amor quoque omnis perit. Adde, quod in hac amicitia perfecta animorum conjunctio & fides mutua, ſine quibus amicitia conſiſtere nequit, nullæ eſſe poſſint. Contra vero, quæ virtuti & honeſtati tribuitur amicitia, ex quibus maximum noſtrum bonum, animi cura, exſiſtit, & vera eſt, & æterna. Nam etiamſi contingat partem alteram deteriorem fieri, amicus ejus vitiis iraſcetur quidem, ſed amicum conſtantiſſime amabit, quem emendatum, non vero nullum volet.

§. IV.

§. IV. Amicitiam & in omni fortuna, & in omni ætate atque ſtatu hominis eſſe neceſſariam, accurate prorſus demonſtravit Ariſtoteles lib. 8. ad Nicomachum cap. 1. Itaque egregie pronunciat Cicero, *non aquâ, non igni pluribus non uti locis, quam amicitia: & Solem e mundo tollere videri, qui amicitiam à vita tollunt.* Enim vero in ſecunda fortuna duabus potiſſimum de cauſis opus eſt amicis. Prima, quia ſine iis fructus bonorum propemodum perit, beneficentia, inquam, & liberalitas illa, quæ in amicos maxime exercetur. Præterea nullius boni ſine ſocio jucunda eſſe poteſt poſſeſſio, ita ut in maximis opibus colloquium & convictum amicorum omnes homines deſiderent. Secunda quia opus eſt cuſtodia, & tutela bonorum, quæ quo majora ſunt, eo plures nanciſcuntur aucupes, & ægrius cuſtodiuntur (1). Quo circa qui plus poſſident, plures quoque & majores veros amicos habeant neceſſe eſt. Sed veros, inquam.

§. V. In adverſa fortuna opus eſſe amicis, cum ſolatii, tum perfugii, & auxilii gratia, nemo ignorare poteſt, niſi qui nihil unquam adverſi in vita expertus eſt. Eleganter hæc omnia complexus eſt Cicero in eodem libro: *Cui,* inquit, *poteſt eſſe vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquieſcat? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas ſic loqui, ut tecum? Quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis æque ac tu ipſe, gauderet? Adverſas vero res ferre difficile eſſet ſine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret.*

§. VI. Porro in omni ætate perneceſſariam eſſe amicitiam eſt exploratum. Nam, ut ab incunabulis exordiamur, in infantia nobis opus eſt amicitia & tenero parentum educatorumque amore, quo rite educari poſſimus: eſt enim hæc tenella ætas non corporis tantum vitiis, ſed cum primis animi obnoxia, ut idcirco ſinceri & magni educatorum amoris indigeat. Itaque ita divina Providentia inſtitutum eſt, ut natura ipſa omnes homines tenerrimo erga

(1) Horat. ſat. 1. v. 76.
An vigilare metu exanimem noctesque dieſque
Formidare malos fures, incendia, ſervos,
Ne te compilent fugientes, hoc juvat? horum
Semper ego optarim pauperrimus eſſe bonorum.

erga liberos reliquoſque infantes ferantur amore. Hunc amorem aufer, quid niſi aut brevi deſerta Tellus, aut impiis & nefandis latronibus eſſet oppreſſa (1)?

§. VII. Quod ad adoleſcentiam attinet, ei etiam amicis maxime eſt opus. Primo propter imbecillitatem judicii: ſecundo ob affectuum vehementiam: tertio ob rerum imperitiam. Itaque niſi adoleſcentes amice inſtituantur, artibus ingenuis erudiantur, moribus imbuantur honeſtis, revocenturque a vitiorum illecebris, ac ſicubi exorbitare cœperint, moneantur, & in viam retrahantur, profecto aut crudi proveniunt lateres, aut indomitæ feræ. Quo circa nihil habere prius & majus adoleſcentes debent, quam ut viros probos, rerum peritos, prudenteſque & doctos in amicitiam adſciſcant. Incredibile dictu eſt, quam rite, & vehementer hac via proficiant. Hac arte educabantur nobiles juvenes Perſæ (2): ea Spartani (*a*): ea Plato cives ſuos erudiri vult (*b*).

§. VIII. Sed & viri opus habent amicis, cum ad rerum cognitionem, tum maxime ad actionem. In cognitione quidem, & ad conſilia ineunda, & ad ea exequenda: nam plus vident oculi, quam oculus, ut eſt in proverbio. Deinde ad res gerendas non mediocre præſidium eſt in amicorum benevolentia. *Virtutum*, inquit Cicero, *amicitia adjutrix a natura eſt data, non vitiorum comes: ut quoniam ſolitaria non poſſet virtus ad ea, quæ ſumma ſunt, pervenire, conjuncta & ſociata cum altera perveniret.*

§. IX.

(a) *Plutarch. in Lycurgo.*

(b) *Vide* VII. *de Leg.*

(1) Non proprios tantum infantes amamus, ſed quoſcumque. Ita ſervatus Moſes a Pharaonis filia, ac liberaliter eductus: ita Romulus & Remus a Fauſtulo: ita infiniti ab aliis. Ajunt, in his, ſpei, ambitioni, vanitati, jucunditati, ingenio noſtro ſervire. Non litigo. Serviamus: ſed amemus tamen alterum, ac ſervemus: id erat agendum: id operæ pretium.

(2) Vide Xenophontem in Educatione Cyri. Δικαιοσύνην totam eam educationem, quaſi ſi dicas, *omnigenæ juſtitiæ ſcholam ſtudiumque*, eleganter appellabant: nam ea præclara, eaque in primis neceſſaria ſchola, in qua diſcas, quid cuique debeas, ac ita diſcas, ut a pueritia exercere aſſueſcas, quod, ut idem docet Xenophon, egregium erat in Perſarum educatione. Itaque Cyrus, adhuc puer, quod male judicaſſet, caſtigatur a ſenioribus. Cum nos tamen garrire, ſeque mutuo fœdare profeindereque, ac lingua & manibus eſſe petulantes doceamus.

§. IX. Jam vero nulla ætas magis amicorum indiget, quam ſenum. Senes enim ob mentis & corporis imbecillitatem neque ſe, neque ſua recte curare poſſunt, neque eas res obire, quæ aut animi, aut corporis robur aliquod exigunt. Præterea quoniam hæc ætas quaſi ſolitarios homines efficit, niſi convictu amicorum recreentur ſenes, vitam minime optabilem vivant neceſſe eſt: otium enim in ſolitudine mors quædam eſt hominis viventis. Sed cum aliquid in amicitiis & ſuſcipiendis & ſervandis ſibi utilis petant omnes, difficile eſt ſenem, omnibus aut ingenii, aut morum, aut bonorum præſidiis deſtitutum, amicos invenire, ac irretire & retinere. Itaque quicumque eam ætatem ſpectat, aliquem apparatum ſtruat, quo paſcat amicos, oportet. Locupletes cœnis, munuſculis, reliquaque liberalitate devincire ſibi amicos poſſunt: reliqui ſapientia, & anteactæ vitæ experientia. Atque hoc præcellit: nam opes, niſi & ſapientia adſit, & incorrupta probitas, inſidiatores pro amicis paraverint. Legi meretur Pomponii Attici vita; cui ego vix ullum ex tota vetuſtate in parandis tuendiſque amicitiis æquiparaverim.

§. X. De privata amicitiæ utilitate hucuſque *diſſeruimus*: publica nunc paucis demonſtranda *eſt*. *Ac publice* amicitiam eſſe non modo utilem, ſed neceſſariam, inde facile perſpicitur, quod ea tanquam vinculo civitates contineantur, & ad magnitudinem, & felicitatem ſuam perducantur. Efficit enim publica amicorum amicitia, ut *alii* aliorum commoda promoveant, ad præclara facinora ſe ſe mutuo adjuvent, communibus viribus hoſtibus reſiſtant. Itaque vetuſti legumlatores plus in amicitia inter cives conciliandа, quam in conſtituenda juſtitia adlaboraverunt, quemadmodum perſpecte adnotat Ariſtoteles: quod ſcilicet non ignorarent, conſtituta amicitia, juſtitiam ſequi ſponte ſua: cum e contrario poſita juſtitia, non neceſſario ſequatur amicitia. Præterea rerum publicarum gubernatores cum ſciant quantum momenti ad tranquille civitatem regendam in opinionum etiam concordia poſitum ſit; illud quoque curarunt, ut una eſſet in republica religio, una lex, uni mores, ut eodem modo & cogitarent omnes, & agerent. Quare Plato (*a*) cum nihil tam Reip. incolumitati adverſum exiſtimaſſet, quam ullam morum vetuſtorum mutationem, ne muſicam quidem

(a) *Lib. VI. de Leg.*

dem veterem moveri permittit: nec novæ ſubinde voluptates novas libidines, hæque ſubverſionem civitatis progignant.

§. XI. Quæ cum ita ſint, videamus modo, quæ ſint præcepta amicitiæ, aut ineundæ, aut conſervandæ, aut etiam diſſolvendæ, ubi opus eſt. Ineundæ amicitiæ potiſſima præcepta ſunt duo. Primum, ne ſtatim quemvis in amicitiam adſciſcamus, ſed probe prius mores ejus, ac fidem exploremus, cum quo arctiorem contrahere amicitiam volumus: imprudentis enim eſt ei te, & tua concredere, quem non probe prius noviſti. Vide Sen. Epiſt. 3. Huc pertinet vulgatiſſimum adagium, *multos ſalis modios una eſſe edendos, donec amicitia penitus coaleſcat* (1).

§. XII. Exploratur autem futurus amicus quinque præcipue modis, ſecretis, pecuniis & lucro, honoribus, adverſa fortuna, & anteacta cum aliis amicis vita. Principio, *commiſſa tacere qui nequit, hic niger eſt, hunc tu Romane caveto*, quod præclare inquit Horatius: quantumvis enim quiſquam natura bonus ſit, tamen ſi garrulus fuerit, in arctiorem amicitiam admittendus non eſt; nam conſiſtere nequit vera amicitia ſine animorum perfecta conjunctione: nec perfecta conjunctio haberi, ubi altera pars levis eſt & garrula. Diſcimus autem alterum eſſe garrulum, primo ſi ultro ſua, & ſuorum patefaciat ſecreta: ſecundo ſi verboſus ſit, & fabulator: tertio ſi percunctator moleſtus: hinc illud, *percunctatorem fuge: garrulus idem eſt*.

§. XIII. Deinde quoniam inter affectus vehementiores, quibus homines agitari ſolent, connumerandi ſunt avaritia, ſeu lucri cupiditas, & ambitio, ideſt dignitatis immoderata cupido; qui amici cauſa lucrum, & dignitates contemnit, ut ſe non patiatur ab iis abſtrahi & ſeparari ab amicitia, proculdubio, ſi ceteræ adſint dotes, in amicitiam adſciſci poteſt. At ſi lucri cupidus fuerit, aut nimis ambitioſus, omnia lucro & dignitati poſtponet. Itaque omnium hominum ad amicitiam ineptiſſimi ſunt ava-

(1) De cujus intelligentia vide Eraſmum. Ego, qui ſæpe truncus ſum, ita intellectum hic volo, ut vulgo nunc etiam adhibetur. Doctas commentationes otioſis integras relinquo. Hominem probum inſtruimus, non philologum.

avarus, & ambitioſus. *Eſt enim amicitia*, inquit præclare Cicero, *nihil aliud, niſi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia & caritate ſumma conſenſio*. Qui autem hæc conſenſio cum avaro, & ambitioſo eſſe poteſt? Atque id in primis animadvertendum eſt, ambitioſum, ſi intelligat, te aptum ambitioni ſuæ inſtrumentum eſſe poſſe, mirifice amicitiam ſimulare: neque enim inter omnes homines quiſquam eſt ambitioſo magis adulator (1). Accurate igitur hæc adulatio perpendenda eſt, & ab amicitia, cui ſimillima eſt, diſcernenda. Exſtat ſuper ea re egregium Plutarchi opuſculum, *quomodo diſcerni queat adulator ab amico*.

§. XIV. Sed nulla magis in re exploratur animus ad veram amicitiam compoſitus & aptus, præterquam in adverſa fortuna: in eo enim hominis ſtatu aperte intelligitur, quantum quiſque ſe, quantum amicum amet. Inde illud eſt proverbium, *Amicus certus in re incerta cernitur*. Nam qui amicum in re incerta deſerit, is magis fortunæ, quam perſonæ amicus fuiſſe videtur. Quocirca minime amici putandi ſunt illi, de quibus Ovidius ait,

Tempore felici multi numerantur amici.

Sed ii tandem veri amici ſunt, qui in adverſa fortuna conſtantiſſime adhærent. Prudentis autem hominis eſt, priuſquam intimas amicitias contrahat, hujuſmodi confingere caſus, qui incerti & dubii videantur, ut ita, ficta calamitate, exploret quid ſperare liceat in vera.

§. XV. Præterea omnium tutiſſima & compendioſa explorandi amicos ratio eſt inquirere, quomodo illi adverſus alios amicos ſe geſſerint, aut adhuc gerant. *Talem*, inquit perſpecte Iſocrates, *erga te fore amicum intellige, qualis erga alios fuit*. O pulchra! Exploratio autem hæc, de qua in hoc primo præcepto locuti ſumus, ad amicitiæ ſtabilitatem plurimum facit: quia quem exploraſti, ei non diffides, non male de eo ſuſpicaberis, nec ab eo metues, non facile conquereris, nec aliorum de ipſo querelas admittes, quæ amicitias diſturbare ſolent. Lege Ciceronem de amicitia, & Senecam in Epiſtola III.

§. XVI. Secundum præceptum ineundæ amicitiæ eſt, ut tot

(1) Ambitioſi amici ex eorum ferme ſunt genere, de quibus Tacitus hiſt. 1. 2. *quibus deerat inimicus per amicos oppreſſi*. Idque Aulæ præcipuum dehoneſtamentum.

tot tibi copules amicos, quot una tecum, atque inter ſe familiaritatem colere commode poſſint, & libenter velint, ac quorum uſibus inſervire queas. Utrumque enim horum jus veræ amicitiæ poſtulat. Non probo igitur magnum intimorum amicorum numerum. Primo, difficile eſt unius hominis mores explorare: quid plurium? Secundo, cum omnibus convictus, & frequens converſatio haberi nequit; unde eſt neceſſe, ut brevi tempore amicitiæ evaneſcant. Tertio omnibus inſerviri non poteſt, quod amicitiæ jura exigunt. Quare quiſque ſui, ac conditionis ſuæ rationem inire debet, ut intelligat, quot ſibi amici interiores eſſe queant. Intimiores dico: nam vulgares qui dicuntur amici, quorum tamen amicitia ad animi penetralia non pertingit, multo plures haberi poſſunt, ſeu potius hanc amicitiam non modo cum omnibus iis, quibuſcum verſamur, percolere debemus, ſed toti hominum generi præſtare.

§. XVII. Præcepta amicitiæ colendæ & conſervandæ ad ſequentia conferri poſſunt. Primum, ut in amicitia amor fervorem habeat, & conſtantiam. Amoris fervor in hoc primum dignoſcitur, ut alter alteri optima quæque cupiat non ſecus atque ſibi, & ut ea conſequatur amicus, ſedulam det operam. Deinde in eo, ut alter alterius rebus ſecundis æque lætetur, ac ſuis; adverſis autem æque triſtetur. Demonſtrabit vero amoris conſtantiam, ſi nulla de cauſa patiatur ab hoc erga amicum amore divelli, non lucro, non honore, non labore, & periculo, non temporis diuturnitate, non locorum diſtantia (1).

§. XVIII. Secundum præceptum eſt, ut maxima ſit inter amicos voluntatum conſenſio. Hæc conſenſio in eo primum manifeſtanda eſt, ut amicus amici ſtudiis, & propenſionibus, modo nihil turpis contineant, non ſolum non adverſetur, ſed ultro concedat, & iiſdem delectari ſe oſtendat. Secundo, ut ſententias ejus & conſilia non carpat, ſed vel approbet, vel, ſi non rectas putet, modeſte ac urbane repugnet, ac flectere potius blande amicum ſtudeat,

(1) Sunt qui ejuſcemodi amicitiam velut poeticam derident. Haud ambigam, rem eſſe repertu difficillimam: ceterum non vacat exemplis. Tacitus hiſt. 1. 3. *Non tamen adeo virtutum ſterile ſeculum, ut non & bona exempla prodiderit, Comitatæ profugos liberos matres, ſecutæ maritos in exilia conjuges, propinqui audentes, conſtantes generi, contumax etiam adverſus tormenta ſervorum fides.* Vide & Plutarch. in Dione.

deat, quam vi, aut jurgiis alio rapere. Præterea, ut non acerbe, non ambitioſe, nec pertinaciter opiniones ſuas adverſus amicum propugnet: omnium enim hominum amicitiis ineptiſſimi ſunt, qui dicuntur contradictores perpetui, & acerbi. Tandem amicus amicum aliqua in re diſſentientem æquo ferat animo: quædam enim indulgenda ſunt conſtitutioni animi, vel corporis, loco, tempori, aliiſque circumſtantiis. Sed cavenda eſt ſcurrilis aſſentatio. Perbelle Horatius lib. I. Epiſt. 18.

Ut Matrona meretrici diſpar erit, atque
Diſcolor, infido ſcurræ diſtabit amicus.

§. XIX. Tertium præceptum eſt, ut officiorum ſit inter amicos viciſſitudo, & paritas, quoad utriuſque fortuna, conditio, ætas patitur. Obſervabitur autem hoc præceptum, ſi tales in amicos noſtros nos eſſe ſatagamus, quales eos in nos vellemus. Quæ autem amicus amico officia debeat, ex iis, quæ ſuperius de beneficentia dicta ſunt, intelligi poteſt: eſt enim amicitia maximus & reciprocus benevolentiæ gradus. Poſſunt autem amicorum officia ad duo potiſſimum capita conferri, conſilium, & auxilium. In conſilio promtitudo, & ſinceritas eluceant. Quod ad auxilium pertinet; illud amico in dubia, aut adverſa fortuna præcipue debemus. Inter auxilia vero maximum eſt, & quod amicitiam heroicam conſtituit, ut minime vereamur bona, libertatem, & vitam denique pro amico in cauſa juſta & honeſta impendere. Hinc laudatur in Evangelio hujuſmodi amicitia: *Nemo majorem caritatem habet, quam ut animam ſuam ponat pro amicis ſuis.* Quæ res non modo inter Chriſtianos, præſertim veteres, ſed ne inter Ethnicos quidem vacat exemplis; ut qui hæc præcepta comica ducunt (*a*), & in natura humana non admodum, & in hiſtoria nihil verſari videntur, omnia quæ ſua ex indole, ſuiſque moribus æſtimant.

§. XX. Quartum præceptum eſt, ut ſæpe & libenter cum amicis converſemur, & colloquamur, coram quidem, ſi præſentes ſint, per litteras vero, ſi abſentes. Qui hoc officium tranſgrediuntur, oſtendunt ſe amicitiæ pœnitere, aut amicum negligere; quo fit, ut amicitia paullatim frigeſcat, ac poſtremo intercidat. In converſatione autem cum amicis ſequentia ſunt obſervanda. Primum in ſermonibus veracitas, candor, & fides; ſimulatio omnis, & aſſentatio

tatio

(*a*) *L'Eſprit Diſcorus* III. cap. 14.

tatio abeſto. Sed & parva mendacia a converſatione amicorum abeſſe debent: ea enim efficiunt, ut paullatim amicus amico diffidat. Secundo comitas, ſuavitas, & elegantia morum: vitanda ergo eſt ruſticitas, incompta aſperitas, & quidquid hominibus politioribus grave eſſe poteſt. Tertio taciturnitas: capitale enim in amicitia eſt non ſolum ſecreta reſerare, ſed etiam familiares ſermones vulgare (1). Nam ea eſt amicitiæ natura, ut amicus cum amico velut cum altero ſe agere poſſit. Duo hæc amicorum officia præſtantiſſima binis verſibus complexus eſt Horatius in Epiſtola ſuperius laudata.

Arcanum neque ut ſcrutaberis ullius unquam;
Commiſſumque teges & vino tortus & ira.

§. XXI. Quintum eſt præceptum, ut ne facile ſiniſtris de amico ſuſpicionibus aures accommodemus, neve ejus virtutis, ac fidei temere diffidamus: *nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & aliis ius peccandi ſuſpicando fecerunt*, quod præclare obſervat Seneca in laudata Epiſtola tertia. Non quælibet amici dicta, aut facta, quæ incauto fortaſſis exciderunt, in crimen trahenda ſunt, quaſi in noſtrum contemptum dicta, aut facta. Æquitas in judicando adhibenda eſt, atque omnia in meliorem partem interpretanda, quouſque clare non pateat, alterum ab amicitia diſceſſiſſe, ac nos lædere voluiſſe.

§. XXII. Sextum præceptum eſt, ut ne criminationes, aut querelas de amicis facile admittamus, ſed eorum, præſertim abſentium, famam ſummo ſtudio ac fide contra calumniatores defendamus. Præterea ipſi amicos numquam criminemur, nec facile apud quemquam de iis conqueramur. Si quid vero contingat, de quo amicos velimus admonitos, illud ſervemus vetus dictum, *ſecreto amicos admone, lauda palam.*

§. XXIII. Jam ſeptimum eſt, ut nemo reprehenſiones, atque admonitiones amicorum ſpernat: ut nemo illis monentibus ſuccenſeat: ut recte monentibus libenter pareat: ut ſalutaria conſilia & quærat apud amicos prudentiores, & avide arripiat. Enim vero qui hoc præcepto continetur præcipuus eſt amicitiæ & pulcherrimus fru-

(1) Nepo sin Epaminonda poſtquam egregias alias ejus virtutes *expreſſiſſet, in primiſque*, inquit, *commiſſa celans; quod interdum non minus prodeſt, quam diſerte* dicere.

ctus, ſcilicet amicorum reprehenſionibus, admonitionibus, conſiliis in melius proficere (1).

§. XXIV. Octavum præceptum eſt, ut ſi quos amicus habeat nævos, quos deterere non poſſimus, quique *tanti* non ſint, ut amicitiam idcirco dirimere debeamus, eos æquiori feramus animo. Præterea, ut ejus in nos delictis lubenter ignoſcamus, dum non conſtat, ea ex adverſo animo proficiſci: ut diſſimulemus, ea quæ ſalva virtute & honeſtate diſſimulari poſſunt. Atque hoc præceptum iis potiſſimum obſervandum eſt, qui cum amicis paullo iracundioribus, aut moroſioribus agunt, quales in primis ſolent eſſe ſenes (2).

§. XXV. Poſtremum tandem conſervandæ amicitiæ præceptum eſt, ut conſentaneum amicis honorem exhibeamus: ut eos in honoris ſignificatione prævenire ſtudeamus: ut omnia, quæ eorum contemtum demonſtrare poſſent, diligenter vitemus. Ceterum inter amicos fugienda eſt nimis anxia cæremoniarum, ut vocantur, ſuperſtitio, quæ adulantis potius eſt, quam amici. Danda eſt opera, ut in vultu, voce, ac geſtu familiaritatis, & fiduciæ mutuæ inter amicos ſigna exſtent.

§. XXVI. Hæc autem, quæ recenſuimus præcepta, amicitiam inter pares potiſſimum ſpectant. Sed quoniam amicitia inter inferiores quoque & ſuperiores eſſe poteſt, amicorum imparium officia paucis nunc ſunt comprehendenda. Principio in diſpari amicitia, qui opibus, aut alio honorum genere abundant, quod in inferiorum amicorum uſum convertere poſſunt, id libenter efficiant: in hoc enim præcipue amicorum communio poſita eſt, ut quoad rerum natura patitur, omnia inter amicos æquentur. Secundo, ut ii, qui dignitate antecellunt, ſi ſe ad inferiores amicos demittant, comitate, facilitate, modeſtiaque ſua eos erigant, non vero ſupercilio, ac nimia gravitate de-

(1) Eo ſpectabat Perſica atque Spartana Schola, ex quibus tot inſignes ac memorandi extitere alumni.

(2) Compenſet ſenum vitia ſapientia. Itaque Pericles Anaxagoræ *aliquanto* agreſti ad ultimam uſque *vitæ auram* fidus hæſit. Epaminondas Lyſiæ Tarentino *triſti alioquin & ſevero ſeni*, ut ait Nepos: Socrati iracundo ac ſummo irriſori Xenophon atque Plato. Matres adhuc triſtes moroſas, ſtridulas pueri, qui lactantur, ament tamen oportet.

deterreant. Tertio ut quocumque poſſunt modo amicos, quos virtus, aut ſapientia commendat, honoratiores ſemper reddant, illis dignitatem ſuam quodammodo communicantes.

§. XXVII. Inferiores vero ſuperioribus amicis hæc debent Officia. Primum, ut ne iis invideant id, quo ſuperiores ſunt. Secundum ut perpetuo honorent & colant, caveantque, ne ob familiaritatem, modeſtiam, & humanitatem eorum, illos contemnant: ſed cum illis facilitate, modeſtia, & verecundia certent. Verecundia enim cum ceterarum omnium virtutum, tum in primis amicitiæ cuſtos eſt. Tertium ut ſi ſuperiores amici jure regendi præſint, juſtum iis ſemper obſequium præſtent, nec amicitia abutantur ad criminum impunitatem, neve inflentur, atque adrogantes impudenteſque (quod ſtultis familiare) fiant. Quartum, ut eorum beneficiis, cum paria referre nequeunt, gratum ſemper memoremque animum oſtendant.

§. XXVIII. Quamquam autem natura veræ amicitiæ, quæ virtute nititur, & conſervatur, poſtulat, ut ſit æterna: tamen hujuſmodi caſus intervenire poſſunt, quibus neceſſe ſit, omnem amicitiam diſſolvere. Ac plures proferri ſolent diſſolvendæ amicitiæ cauſæ, quæ non omnes juſtæ, aut honeſtæ ſunt. Sed una eſt in primis honeſta, & juſta, ſi amicus ad inſanabilem improbitatem deflexerit: ſi nos criminum comites obſtinate velit. Amicitia enim adjutrix virtutum a natura data eſt, non comes vitiorum, ſceleſtiſſimique ſunt ii, qui ne amicitiæ renuncient, amico in crimina & vitia vires ſuppeditant. Ceterum omnia primum blande ſunt pertentanda, ut ad bonam frugem amicum perducamus. Ubi nihil ſuccedit, palam amicitiæ nuncium mittendum eſt. Quod ita eſt intelligendum, ut ab amicitiæ vinculo diſſiliamus, non ut veterem amicum oderimus: neminem enim odiſſe ex naturæ lege licet; minus vero, quocum olim juncti fuimus. Memorandum illud, quod ſuperius admonuimus, virum bonum odiſſe neminem, amicitiam vero cum iis tantum copulare, qui itidem boni ſunt. Sed legatur Ariſtoteles, & Cicero.

CAPUT XIII.

De Statu hominis ſociali, deque variis officiis, quæ ex variis ſocietatum generibus proficiſcuntur, ac primum virorum & uxorum, parentum & liberorum.

§. I. AGgrediamur nunc ad hominem velut a nemoribus antriſque retractum, ac in civitatem adductum, in hoc ſociali ſtatu comtemplandum, atque in eo ad officia probi civis formandum; quod nos hoc capite ſummatim, quatenus elementorum anguſtiæ ſinunt, efficiemus. Societatum ab Ariſtotele tria ſtatuuntur genera, minimarum ac ſimplicium, mediarum ac paullo compoſitiorum, & magnarum, ſeu Civitatum ac Regnorum. Minima ſocietas poſita eſt in unione maris & fœminæ per legitimas nuptias contracta. Hæc omnium ſocietatum ſimpliciſſima eſt & prima. Itaque idem philoſophus eleganter nuptias appellat *Elementa Civitatis:* ut enim, ait, atomi prima ſunt corporum phyſicorum elementa, ita nuptiæ politicorum. Mediæ ſocietates ſunt familiæ, quæ paullo compoſitiores ſunt, quam primæ illæ, conſtantque ex patre & matrefamilias, liberis, atque ſervis. Hæ ſocietates ſi extra majora imperia civilia vivant, cum civili imperio ſunt monarchico: pater enim velut princeps familiæ & rex eſt, ac familia tota parvum regnum. Id & antiquis mortalibus notum fuit, ut ex regimine Patriarcharum diſcimus; & non uno in loco indicat Homerus Ethnicorum omnium ſcriptorum antiquiſſimus atque alterius mundi originibus vicinior, dum Cyclopum mores deſcribit in Odyſſea (1). Societates majores ſunt Civitates, Regna Imperia, quæ ex pluribus primi & ſecundi generis conſtant.

§. II.

(1) Lib. IX. v. 114.
Αλλ' οιγ' ὑψηλων ορεων ναιυσι καρηνα
Εν σπεσσι γλαφυροισι· θεμιϛευει δε εκαϛος
Παιδων ηδ' αλοχων· ϰδ' αλληλων αλεγϰσι.
Sed ipſi celſorum montium inhabitant cacumina
In ſpeluncis cavis; jus autem dat unuſquiſque
Liberis atque uxoribus: neque alter alterum curat.'
Quod, ait, ϰδ' αλληλων αλεγϰσι, non ita capi velim, ut interpretes omnes, *neque ſe invicem curant*, ſed ita potius ut αγορας *comitia concioneſque* non habuerint commu-

§. II. De cauſis, ut vocant, impulſivis ſocietatum minorum haud valde diſputatur inter doctos. Nuptiarum enim duas incitantes cauſas reperimus, unam *internam*, appetitum Veneris, quo animantia ipſa Bruta ad ſobolem procreandam impelluntur: alteram *externam*, Deum nempe, qui primas nuptias, quæ eſſent exemplar ceterarum, & conſtituit, & benedixit, atque fœcundavit, quod nos & Hiſtoria Sacra docet (1), & primæ atque divinæ mundi origines. Secundum Nuptias vero provenere Familiæ, quæ ſocietates ſunt ſecundi generis. Eæ proculdubio tribus cauſis ortum debent, *neceſſitati*, *naturali* cuidam erga parentes *obſequio*, & *gratitudini*. Nam principio infantes, & pueri, dum in minoribus ſunt, ad omnia officia vitæ animalis ac civilis majorum indigent auxilio, & inſtitutione. Itaque hæc neceſſitas parentibus illos arctiſſime conjungit. Deinde omnes homines cum naturali quadam erga parentes veneratione (2) educari neceſſe eſt: inde item unio cum parentibus; atque

---

munes, neque in commune conſuluerint. Id & verbum αλεγω ſatis indicit, & ipſe admodum aperte Homerus, qui ſupra verſu 113. dixerat iis nullas fuiſſe αγορας βυληφορυς, *comitia, in quibus in commune conſulerent*, velut apud politas Græciæ nationes. Sed & Euripides in Cyclope pulchre quid ea tota res ſit quatuor voculis demonſtrat, ακυει, *inquit*, υδεν υδεις υδενος, *nemo nemini ulla in re obſequitur*, tamquam imperanti ſcilicet. Αυτονομυς in familiis ſuis dicas. Quæ & olim maximæ hominum partis vita; agreſtis ac indomita, ne Græcis quidem exceptis, ut oſtendit in I. libro Thucydides: nec Latinis, quod demonſtravit Dionyſius Alicarnaſſenſis, item in I.; & eſt hodie haud ſpernenda, præſertim tota ferme America, atque Europæ Aſiæque, Septemtrione. Vide de populis Septemtrionalibus *Mallet Introduction a l' Hiſtoire de Danimarque*.

(1) Platonica lex VIII. de Legib. *Si quis cum aliis mulieribus commiſceatur*, πλην ταις μετα θεων και ιερων γαμων, *prætorquam iis, quæ diis auſpicibus, ſacratiſque nuptiis domum venerunt, infamis eſto &c.* Itaque nulla natio non divinis auſpiciis nuptias aut celebravit olim, aut nunc celebrat, ipſi barbari agreſteſque. Vide Kolbi hiſt. cap. bonæ ſpei.

(2) Quæ tamen divinitus hauſta veteribus omnibus habita. Hinc exſecrandi inferiſque devoti parricidæ. Itaque Alcmeoni Amphiarai filio, qui matrem occiderat, redditum Apollinis oraculum, *ut eam in regionem aufugeret, quæ extra omnem Tellurem a ſole id temporis illuſtratam, cum matrem necaret, eſſet*. Thucyd. lib. II. 102. Id quamquam aliter captum, ita tamen accipiendum puto, quaſi tota Tellure ei interdictum eſſet atque προς αιδα (ubi nemo ειδει, videt) *ad inferos* damnatum. Planam enim Tellurem veteres exiſtimabant, ſolamque ſuperiorem Sole circumiri, & habitari. Ad inferos igitur damnat, quos ſub Terra eſſe opinabantur.

que parentum ergo amor inter ſemet. Tandem beneficiorum acceptorum memoria gratos liberos erga parentes efficit. Ea tertia unionis cauſa.

§. III. Sed de cauſis impulſivis Civitatis, atque Imperii civilis, magna eſt inter doctos diſceptatio. Sunt qui putant, opus Naturæ eſſe Civitates & Imperia civilia, ut Joannes Fridericus Hornius de Civitate lib. I. cap. IV. §. VI., quod ſcilicet naturali quodam, atque a Deo diſpoſito rerum ordine, & conſequutione naturæ, primum ſint natæ, hodieque naſcantur Civitates, & Imperia civilia. Nimirum primi mortales, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali captum fuit ad nuptias: inde vero natura ipſa ſoboles naturali erga parentes amore iis adhæſit: hinc familiæ paullatim multiplicatæ manſerunt inter ſeſe conjunctæ, expertæ commoda, ac voluptates vitæ civilis: quæ poſtmodum auctæ integras gentes conſtituerunt, quod Sacræ Hiſtoriæ conſentaneum eſt: hunc enim in modum illa docet pleraſque Aſiæ & Africæ gentes coaluiſſe. In Arabia notæ adhuc tribus, tribuumque eadem origo atque Hebraicarum (*a*). Notæ Tartaris (*b*). Non igitur, niſi commentum habet, quod Thucydides, Plato, Ariſtoteles, Cicero aliique veterum retulerunt, olim genus humanum per ſilvas vagam, ac ſolitariam vitam ferarum more egiſſe; quod id commentum in eorum tantum Philoſophorum ſyſtemate locum habere potuerit, qui homines e Tellure genitos ſibi perſuaſere, alioquin conſectarium eſſet ſine principio. Ac vero gentes omnes, quæ nuper orbi noſtro innotuerunt, aliqua inter ſe civilis ſocietatis imagine conjunctæ ſunt repertæ (1); Vide Kolbi in deſcriptione *Capitis bonæ ſpei*, & Itineraria Americæ recentiſſima.

§. IV. Alii vero, ut Plato, & Cicero, ut ne quid dicam de Philoſophis Epicureis, quum conſtituiſſent, homines magna parte olim vagam & ferinam vitam agitaſſe, (id quod qui negat, in nationum originibus hoſpes ſit neceſſe eſt

---

(a) *Bolenvilliers vita Muham.*

(b) *Hiſtoria Genghis kam.*

(1) Societate tamen precaria utuntur, quæ nihil derogat juri ac libertati familiarum.

eſt (1), cenſuerunt indigentia & utilitate motos fuiſſe ad Civitates, & Imperia civilia ſtatuenda, quippe a quibus ea commoda haberent, quæ aliunde fruſtra ſperarent. Pufendorffius genuinam hanc ponit coeuntium in civitates hominum cauſam, ut ſcilicet præſidia vitæ ſibi compararent contra mala, quæ homini ab homine imminent. Sunt qui putant, nefarios primum homines Imperia civilia inter ſe conſtituiſſe ad bonos opprimendos, bonoſque impuliſſe ad idem efficiandum quo ſe tuerentur. Pleraſque Græciæ civitates ita coaluiſſe docet Thucydides lib. I. *de bello Pelop.* Inprimis vero ingenioſum eſt Vici noſtri dogma, qui ex ferino ſtatu tonitru homines ad nuptias, & hinc familias, impulſos fuiſſe contendit. Inde vero partim amore naturali, partim nefariorum metu natas Civitates, Imperia civilia, Ordines (*a*). Ego ſic ſentio, ex omnibus hiſce cauſis aliquas natas Civitates, civiliaque Imperia, quod nos veteres nationum hiſtoriæ con-

(a) Vico *Scienza nuova*.

(1) Tacitus de morib. Germ. 46. Fenni, ſeu Finni Scandinaviæ populi ſic depinguntur. *Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. Victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. Sola in ſagittis ſpes, quas inopia ferri oſſibus aſperant. Idemque venatus viros pariter & fœminas alit: paſſim enim concitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienaſque fortunas ſpe metuque verſare. Securi adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit.* Hæc eadem dimidiæ prope etiamnum Telluris imago. Cyclopes Homeri

Ουτε φυτευουσιν χερσιν φυτον, ουτ' αροωσιν,

Neque plantant manibus plantam, neque arant.

Licet, ut hodie Tartaris, ac Huttentottis, pluribuſque aliis Africanis, *πολλα μηλ', οιες τε, και αιγες*, *plurima pecora, oves, capræ*, *ιαυεσκον*, *quieſcebant*; ut intelligamus paſtores fuiſſe, eaque pecora non fera, ſed cicura. Itaque Thucydides (l. *6.*) cum eam fuiſſe olim Græcorum vitam demonſtraſſet, recte prudenterque conficit, *των ποτε και ες παντας ὁμοιων διαιτηματων*, *apud omnes peræque gentes eadem fuiſſe inſtituta*. Cujus rei & illud habet egregium argumentum ac præclarum, quod omnes olim gentes armatæ incederent, nec niſi ſero arma depoſuerint. Quid enim attinuiſſet, niſi ferinum in morem vixiſſent, cum telis & arcubus antris ac caſis prodire? Idem hodie mos Kanadenſibus, idem Tartaris, idem Arabibus. Sed & veteris ruris ampla adhuc apud Europeos plures veſtigia, qui etiam in copioſis urbibus, tanquam in obſidione, armati procedunt: res barbara, ac magnorum facinorum fons. Verum vitia politiæ, ſi ſemel vectigalia evaſerint, haud facile reſecaveris.

condocent. Præclare Cicero lib. II. de Offic. cap. 6. *atque etiam*, inquit, *ſubjiciunt ſe homines imperio alterius & poteſtati pluribus de cauſis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præſtantia, aut ſpe ſibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut ſpe largitionis promiſſioniſque capti, aut, ut ſæpe in noſtra Republica videmus, mercede conducti*.

§. V. Jam ſocietatibus omnibus, cujuſcumque eæ ſint generis, id commune eſt, ut ſint veluti *perſonæ morales & artificiales*. Scilicet qui in ſocietatem coeunt, in hunc finem conſentire omnes debent, ut ſeſe mutuo juvent, atque defendant, quemadmodum in perſona naturali partes omnes in unam conſpirant harmoniam. Atque ut ex harmonia perſonæ naturalis ejus ſalus exſiſtit; ita ex concordia in iiſdem mediis, atque conſpiratione in eundem finem, eorum, qui ſocietatem conſtituunt, naſcitur, & conſervatur ſalus. Itaque ſingulorum in ſocietate coeuntium quaſi unus eſſe debet intellectus, atque una voluntas; neque enim aliter inter eos concordia ulla eſſe poteſt: Hæc autem unitas intellectus, & voluntatis a legibus ſeu naturæ, ſeu civilibus, aut a pactis progignitur: quæ leges decretis eamdem in omnibus civilem ſapientiam ingenerant; ſanctione vero ad idem volendum permovent. Ita nullo modo eſſe poteſt civitas, ubi aut leges, aut pacta homines non omnes ad eadem velle, eadem nolle incitaverint. Ex quo illud ſequitur conſectarium curatiſſime obſervandum, omnes ſocios teneri ad actiones ſuas fini ſocietatis conformandas, legeſque ſocietatis ac fidei vinculum ſancte ſervandas: niſi enim efficiant, diſſoluta ſit ſocietas neceſſe eſt: nam το πιςον, ut ajunt Græci, *fides*, ſine qua nulla civitas, legum reverentia continetur. Itaque ex fine ſocietatis officia ſociorum ſunt deducenda. Officia autem dico, quæ ſocietatem ipſam ſpectant: nam de officiis ſocietatis adverſus ſocietatem idem omnino dicendum eſt, quod de officiis hominis adverſus hominem præcepimus, quoniam ſingulæ ſocietates, ſeu magnæ, ſeu parvæ, velut perſonæ morales ſunt, quarum jura intacta ſervanda ſunt. Quare non juſta eſt tota illa Legatorum Athenienſium apud Thucydidem jactatio, *ita perpetuo comparatum eſſe, ut imbecillio-*

cilliores civitates a potentioribus coerceantur* (1), ſeu regnentur (ἀρχεσθαι): uſurpatio id facit, non jus.

§. VI. Ut autem per ſumma capita præcipua ſocietatum officia proſequamur, initium faciemus a ſimplicibus, ideſt a conjugio, a familia, quæ ſunt majorum cœtuum & civitatum ſeminaria. Ita autem hæc officia expediemus, ut cum iis, quæ ratio & jus naturæ præcipiunt, leges etiam chriſtianorum ſacras conjungamus aliquando: philoſophamur enim, ſed Chriſtiani, & inter Chriſtianos, quorum philoſophiam nec Platonica comitas modeſtiaque æquaverit; nec Ariſtotelis vincet ſubtilitas; nec ullius hominis ingenium plene unquam, niſi Theodidacti, aſſequutus fuerit. Utinam per mores ſæculumque integram habere liceret, nec eo dementiæ veniſſemus, ut falſis utilitatibus jucunditatiſque cauſis capti, hanc vitæ fœditatem, placidæ illi, incorruptæ ac beatæ anteponere, felicitatem vocaſſemus, vitiorumque patrocinium (infandum!) Philoſophiæ penſum feciſſemus. Conjugii, ſeu nuptiarum naturales fines duo ſtatui poſſunt, procreatio educatioque prolis, & vitæ ſocialis voluptas; quos fines & ratio naturalis dictat, & aperte docet Scriptura, quum alibi, tum præcipue initio Geneſeos. Enim vero ſine conjugio genus humanum & *unius eſſet ævi turba*, ut ille eleganter dixit: & fas non eſt, ut qui ſunt ratione præditi, ferocia, ut ait Plato, animantia in civitatem invehant, quales futuri eſſent homines ſine cultura, & educatione. Quare non ut generent ſolum liberos, ſed & ut educent excolantque, mas & fœmina nuptias ineunt. Sed & ſocietas conjugum, præſertim ſi mores & temperamenta utriuſque ſibi ſint concordia, vitam efficit lætiorem & jucundiorem, habetque vim amicitiæ incredibilem, quum in proſpera, tum in adverſa fortuna, quod ex iis, quæ ſuperius de amicitia diſſeruimus, facile intelligitur, ut hic tertius vitæ conjugalis finis conſtitui poſſit. Quod autem ajunt qui-

(1) Lib. I. 43. pag. 51. edit. Amſt. 1731. Οὐδ᾽ ἂν πρῶτοι τοῦ τοιούτου ὑπάρξαντες, ἀλλ᾽ ἀεὶ καθεστῶτος τὸν ἥσσω ὑπὸ τοῦ δυνατωτέρου κατείργεσθαι. *Neque vero nos primi hujus exempli auctores fuimus: ſed perpetuo* NATURÆ JURE *eſt conſtitutum, ut imbecillior a potentiore coerceatur*. Quo in loco *τὸ naturæ jure* de ſuo jecinore addidit interpres, ſententiamque Athenienſibus affricat non iniquiſſimam modo, ſed minus etiam doctam. De facto agitur, cujus ratio non tam a natura deſumitur, quam ab eo, quod ut plurimum fit.

quidam, & Veneris uſum nuptiarum eſſe finem, non poſſum probare; impetum enim veneris velut inſtrumentum procreationis nobis Natura indidit, ut medium ſit potius nuptiarum, quam finis. Nam quod Apoſtolus ait, *propter concupiſcentiam unuſquiſque habeat uxorem ſuam*, id ſic accipio, ut quoniam omnes homines hoc naturæ ſtimulo incitantur: nec poſſit ei ſatisfieri ſine nuptiis, quin aut hominum procreatio omnis impediatur, aut omnes Civitatis ordines perturbentur; nuptiis potius fiat, quam ullo alio modo. Ita autem fit, ut ad ſobolis procreationem, & vitæ pacem, ac tranquillitatem ordinetur.

§. VIII. Ex iis finibus deducenda ſunt officia virorum & uxorum, quæ nos paucis hic indicabimus. Ac principio viri debent amare uxores ſuas. Eum enim amorem & natura conjugii poſtulat, quod amicitiæ genus eſt arctiſſimæ; & Scriptura divina præcipit (ad Epheſios cap. V. 23. ad Coloſſ. cap. III. v. 19.). II. debent eas curare, ut ſeipſos, earum ſaluti, incolumitati, proſperitati ſtudere, tamquam ſi eſſent una perſona: qua ratione intelligendum eſt illud Dei verbum in Geneſi, *quamobrem relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una*. III. Debent eorum malis ſuccurrere. IV. Omnia externa amoris teſtimonia ipſis dare. V. tribuere illis honorem, ut infirmioribus, quod præcipit Apoſtolus epiſtola I. ad Corinth. cap. III. v. 7. VI. Imperium ſuum in eas ita moderari, ut pateat eos cum ipſis cohabitare, tamquam cum amicis, non tamquam cum ancillis. VII. Nævos tolerare, ſi corrigi non poſſint. VIII. Non eas excipere verbis aſperis, aut minacibus ac ab humanitate abhorrentibus, non vultu auſtero, moroſo, torvo, & iram, odiumve ſpirante, non factis ab ira, & odio profectis, non verbis, aut geſtu, quibus contemtus ſignificetur: ſunt enim hæc amicitiæ contraria, quæ inter conjuges eſſe debet & arcta & ſincera. IX. Debent ipſis ſervare fidem, tum quia eam promiſerunt, tum quia, quoad illæ vivunt, non ſunt domini ſui corporis, ut monet Paulus Apoſtolus I. ad Corinth. XII. v. 4. & 5. Virorum itaque virtutes eſſe debent, Dei amor, prudentia, manſuetudo, ac lenitas, vigilantia, diligentia, animus fortis. Horum omnium una ratio eſt, quia nec vita hæc ſocialis pacata & tranquilla ſine his virtutibus eſſe poteſt, nec ulla prolis pro-

crea-

creatio & educatio inter diſſentientes atque improbos conjuges.

§. VIII. Officia uxorum ſunt. I. Debent ſubjici maritis in omnibus, quæ a Deo prohibita non ſunt: quia viri natura ipſa prærogativam quaſi principis gerunt in familia: quocirca nullo modo uxores auctoritatem ſibi uſurpare in maritos fas eſt (1). Vide ut hæc inculcat Scriptura I. Petri v. 3. cap. I., ad Epheſ. V. v. 4., I. ad Timot. cap. II. v. 12., I. ad Corinth. cap. II. v. 8. II. Quod ex antecedente ſequitur, revereri debent maritos, &, ut verbis Petri Epiſt. I. cap. III. v. 6. utar, *colere, ut Sara Abrahamum*. III. Tenerrimo amore complecti, & omni obſequio legitimo ipſorum benevolentiam ſibi conciliare. IV. Fidem ipſis inviolatam ſervare. V. Eorum malam indolem ſua manſuetudine, & prudentia vincere. VI. Condonare ipſis, ſi quid duri adverſus eas præſtiterint. VII. Eos ſedulo curare, & iis opem ferre in omnibus. VIII. Eorum bona, vel peſſima œconomia, vel malis artibus numquam dilapidare, & conſumere. IX. Eorum ſaluti æternæ ſermonibus piis conſulere. Præclare quidem ad hæc ſignificanda veteres Germani, ut ex Tacito diſcimus *de moribus Germanor.* conſueverant in nuptiis mariti juxta & uxores dona hæc ſibi mittere, boves jugatos, haſtam, equum phaleratum (2). Virtutes igitur neceſſariæ in mulieribus ſunt lenitas, caſtitas, fides, dili-

(1) Hinc apud omnes peræque gentes cuſtoditum, ut uxores in domus virorum concederent: nam Regna Amazonica vix ullibi, ac per morum quandam laſciviem, aut ſi hæreditas invitet, reperias.

(2) Platonis lex eſt in VII. de legibus. *Ne dimidia generis humani portio marceſcat inutiliter, pereatque, iiſdem tam maſculi, quam fœminæ artibus exercitiiſque ſubigantur.* Itaque & arma quoque tractare vult mulieres. Sed Civitatem militarem adornat. Noſtris hiſce moribus & nobiles ubique adoleſcentulæ, & in urbibus magna quoque plebis pars, nihil ferme aliud ſibi a natura penſi datum perſuaſum habent, quam ſeſe comere, amare, potare, omnique modo laſcivire, inſanire poſtremo. Ubi igitur MULIER FORTIS? Hinc illæ familiarum lacrymæ: hinc domuum proſtitutio. Totam itaque puellarum ac puerorum inſtitutionem ac diſciplinam reficiendam ego puto iis, qui bonas, caſtas, prudentes uxores petunt. Tacitus loco laud. cap. 18. *Nec ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam, idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque. Hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, ſic pereundum.*

diligentia, prudentia, modeſtia, œconomia, pietas (1).

§. IX. Porro officia parentum erga liberos ſunt. I. Parentes debent amare liberos tantum, non ſtulte deperire: nam eorum amor neceſſarius eſt & ad ſocietatem familiæ pacate conſervandam, & ad probam educationem: ſtultus utrique rei adverſatur. II. Honeſte educare. Complectitur autem honeſta educatio quum rectam atque honeſtam intellectus & voluntatis inſtitutionem, tum exercitia, alimenta, & cultum corporis. Exercitium corporis continuum eſſe debet ac durum; alimenta, liberali homine, ac puero digna. Vitanda itaque ſunt pigritia, luxus, & ſordes, quæ extrema ſunt educationis vitia. III. In veritatibus Chriſtianis accurate eos inſtruere, Dei in illis amorem, & pietatem inſtillare, horrorem vitii ingenerare, non ſolum verbis, & adhortationibus, verum maxime exemplo vitæ ſuæ, dici enim vix poteſt quantopere animi puerorum ab exemplo majorum commoveantur; ſunt enim infantes & pueri molli ceræ ſimillimi, in quibus quidvis vultu, geſtu, verbis, actione quacumque facile impreſſeris. IV. Caſtigare, quum eſt *opus* (2), licet non ultra modum: neque enim id natura, neque prudens inſtitutio exigit: quippe nimia pœna ingenium liberorum obtunditur, & de liberali fit ſervile. Ceterum ut ſeverius in liberos imperium paternum non eſt ſecundum naturam; ita nimia ejus imperii diminutio, quæ apud eos ſenſim veteri diſciplinæ ſucceſſit, rectæ liberorum educationi adverſatur. Ac quemadmodum veteres nationum leges nimia ſeveritate peccarunt, ita recentia inſtituta

(1) Sed caſtitas in primis: *neque enim*, ut ait ille, *mulier amiſſa pudicitia, alia abnuerit*. Quam tamen ecquæ ſervet iis in gentibus, in quibus *vitia ridentur, ac corrumpere & corrumpi ſæculum vocatur?* Tacitus ibid. *Severa illic* (apud Germanos) *matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris ...... ſepta pudicitia agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ ...... Pauciſſima in tam numeroſa gente adulteria; quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Acciſis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. Publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non forma, non ætate, non opibus maritum invenerit.*

(2) Salomon in Proverb. *Qui parcit diſciplinæ, odit filium ſuum.*

ta nimia indulgentia. V. Nullis eorum vitiis blandiri, ne pueri ſibi perſuadeant & majora licere. VI. Affectus eorum quum erumpunt, reprimere, ſed rationibus & facili mechanica, non injuriis, in quo imprudentes patresfamilias plerumque peccant. VII. Eos non irritare, vel honeſta atque æqua illis denegando, vel nimis ſevere eos tractando, vel immerentes verberando, vel nihil condonando. Nam illud, ſummum jus eſt ſumma injuria, & huc quoque pertinet.

§. X. Porro VIII. parentum erga liberos officium eſt, numquam iis aliquid mali præſcribere; ita enim auctoritate parentum ſceleſti fieri occipiunt, ac deinceps vix ulla medicina corrigi poſſunt. IX. Eorum nævos tolerare, quum corrigi nequeunt. X. Ipſis comparare bona neceſſaria: impelluntur enim eo a natura ipſa, quæ non tantum affectum erga commoda liberorum in parentibus ingenerat, verum etiam aperte docet, quoniam liberum fuit parentibus abſtinere a conjugio, liberis non perinde naſci, ut eorum ſuſtentationi proſpiciant. Scilicet poſtquam voluiſti finem, neceſſe eſt ut & media velis. XI. Arte aliqua, pro cujuſque conditione, erudire: nihil enim nec pejus, nec infelicius homine omnis artis rudi, & nihili (1).

§. XI. Officia autem liberorum erga parentes ſunt ſequentia. I. Amare parentes tenerrimo amore, & hunc amorem omnibus occaſionibus teſtari. Eſt enim id conſequens non naturæ tantum, verum etiam beneficiorum parentum in liberos (2). Ceterum non plus amare oportet,

 quam

(1) Illa mihi quæſtio perardua ſemper viſa eſt, *oculiſne*, *an auribus formentur pueri*. Ac pleriſque noſtrum video perſuaſum, auribus: inde ſunt illi μακροι λογοι, *longi ſermones*: illa alta longeque petita conſilia; tam multæ & parentum, & pædagogorum objurgationes. Nugæ. Ego oculis factiſque inſtituendos formandoſque pueros exiſtimo; quod præterquamquod ſat oſtendit ratio, longo quoque didici experimento. Fruſtra, imbecillis adhuc animis ſapientiam nudis dictis inculcaveris, factis ſtultitiam, luxum, petulantiam, iracundiam, avaritiam, prodigalitatem, ſuperbiam, obſcœna flagitia, otium, totamque illam ac opimam vitiorum ſegetem, queis magnæ urbes, *ac polita*, *ut vocantur*, ſecula conſpurcantur. Quæ ſi emendare aut nequimus, aut nolumus, qui depravatam ſtultamque juventutem lamentamur? Pudet me, cum veterum Perſarum inſtituta moreſque apud Xenophontem (Κυρȣ Παιδειας lib. 1.) lego, nos, qui ceteris barbariem alto ſupercilio exprobramus, & ſapientia & moribus ab illis vinci. Nam illi hoc in primis curabant, ut pueros communi civitatis conſilio, ac factis, non nudis dictis, ad juſtitiam & honeſtatem erudirent.

(2) Xenoph. Cyri Inſtit. l. 1. *Ingratos homines nulla Deorum cura, nulla parentum, patria, amicorum adfici arbitrantur* (Perſæ). Itaque ingratos κολαζȣσι ισχυρως vehementer caſtigant.

quam Deum (1), quod Chriſtus Servator noſter præcipit Matth. X. v. 37. II. Revereri eos, & omnia reverentiæ officia exhibere, ore, geſtu, & opere, non ſolum tanquam vitæ noſtræ auctoribus, verum etiam, ut ætate majoribus. Dici vix poteſt quantum hujuſmodi reverentia erga majores conferat & ad honeſtam diſciplinam, & ad publicos mores, ac civitatis tranquillitatem. Si Spartanorum hac in re adoleſcentium pudorem, & reverentiam erga majores natu referre vellemus, quod facit Plutarchus pluribus in locis, puderet nos, qui Chriſtiani ſumus, longe ſæpe ab iis ſuperatos. III. Obedire iis in omnibus, quæ Dei legibus non ſunt contraria. IV. In neceſſitatibus iis ſubvenire (Matth. XV. 4.). Duæ ſuperiores propoſitiones perſpicue derivantur, & ex jure parentum in liberos, quod regium eſt; & ex jure liberorum gratitudinis. V. Eorum nævos tolerare, res irridere, ut Cham, qui idcirco in filios fuit maledictus a Deo. VI. Nunquam aut audaciter, aut iracunde in ipſos inſurgere: eſt enim id e diametro oppoſitum reverentiæ, quam natura parentibus debemus. VII. Nihil alicujus momenti aggredi abſque ſuis conſiliis, præſertim nuptias, reſque alias graviores. Præclara ſunt hujus honeſtatis exempla & in familiis Patriarcharum, quorum hiſtoriam Moyſes in Geneſi deſcripſit, & in vetuſtis Romanorum familiis. Dici non poteſt ſatis, quantopere id conferat ad finem familiæ. VIII. Eorum famam quoad fieri poteſt tueri: quippe quorum exiſtimatio ad nos quoque pertinet. IX. Precibus Deo commendare.

§. XII. Officia fratrum & ſororum ſunt. I. Ut mutuo ſe amore proſequantur; is enim amor ad concordiam familiæ neceſſarius eſt; neque quidquam familias magis diſſipat, ac evertit, quam hujuſmodi inter fratres bellum civile. II. Ut nunquam ſibi invicem invideant, quæ cauſa fuit primi, quod in Tellure contigit, fratricidii, unde tot mala in ſecta Cainitarum pervenere. III. Ut delatoribus aures non præbeant: ſunt enim inter homines quidam ita comparati, ut gaudeant diſcordias ſerere, quo in turbido ſibi

(1) Meminerint tamen ita ſe rite amare Deum, ſi ejus Legem & didicerint probe curateque, & ſancte ſervaverint: nam qui leges non ſervat, & Deum odit, cujus ſunt illæ æternum imperium, & homines quibus regendis datæ ſunt.

ſibi conſulant. Itaque cum hujuſmodi referuntur res a malignis hominibus, prudentiæ & amoris, ac ſinceritatis fratrum erit ſtatim aperire blandis verbis, ne occulta gliſcant mala, ſed patefacta evaneſcant. Eſt enim animus corporis tumori ſimilis: niſi ſcilicet evacuetur, perpetuo inflatur, uſquedum perrumpat. IV. Ut mutuis commodis invigilent, & ſibi auxilium præſtent. V. Ut ad virtutem, & pietatem ſe mutuo excitent, atque adhortentur. VI. Ut minores majoribus deferant honorem: majores vero blandiſſime cum minoribus agant. Eorum omnium una ſemper eſt ratio, quia ſcilicet id poſcit & ipſa hominis natura, & finis familiæ, cui contraire eſt jus omne naturæ pervertere.

§. XIII. Jam pertinent ad familias & ſervi. De ſervorum adverſus dominos officiis nihil intereſt quidquam hic præcipere: iis enim non ſcribimus (a). Dominorum vero officia uno verbo comprehenduntur ab Apoſt. ad Coloſſ. IV. v. 1., ut ſcilicet *æquitatem ſervis exhibeant*. Quam vero dicit æquitatem in ſequentibus conſiſtit officiis. I. Ut nihil, niſi juſtum, & æquum præcipiant, nihil, niſi honeſtati conſentaneum, nihil, niſi cujuſvis viribus, ætati, ingenio adaptatum, & in his præcipiendis non utantur verbis aſperis, vultuque torvo, ſed blandis, ac ſubridenti. Maximæ enim prudentiæ eſt, cum amore aliquid a ſervis exigere poſſis, ne modis petas, qui odium pariant. Nihil pulchrius eſt dominis, quam amari a ſervis; ita familiæ concordiæ & paci proſpicitur: ita familia ex hominibus honeſtis, atque ex virtute viventibus conflatur. Ad rem Cicero lib. II. de Offic. cap. 7. *rerum omnium nec aptius eſt quidquam ad opes tuendas, quam diligi, nec alienius, timeri. Præclare Ennius.* Quem metuunt, oderunt: quem quiſque odit, periiſſe expetit .... *Malus enim cuſtos diuturnitatis metus: contraque, benevolentia fidelis eſt vel ad perpetuitatem.*

§. XIV. Alterum dominorum adverſus ſervos officium eſt, ut ne in eos abſolutum ac deſpoticum imperium exerceant, nec ſibi ullo jure permiſſum imaginentur, ſed dominium limitatum (1), cujus rationem reddere debeant Deo,

(a) *Vide Elementa juris naturæ.*

(1) Tacitus de Mor. Germ. *Ce- rem deſcriptis per familiam miteris ſervis non in noſtrum mo- niſteriis utuntur* (Germani): *ſuam*

ut Domino communi ipſorum, & ſervorum, quemadmodum docet Paullus Apoſt. ad Epheſ. III. v. 9. Deſpoticum enim imperium manifeſto contrarium eſt naturali hominum æqualitati, de qua ſuperius dictu eſt. II. Ut iis ſuppeditent humaniſſime, quæ ad eorum victum, & veſtitum pertinent. III. Ut eos inſtituant in doctrina religionis, & morum: in quo officio exercendo, vix dictu eſt facile, quam ſint hujus ævi domini pigri, atque immemores, quantaque eam ob rem improborum & perditiſſimorum hominum colluvie majores urbes inquinatæ ſint. IV. Ut erga eos ſint humani & lenes; non cum ipſis tanquam cum pecudibus agentes, in quo item publice peccatur. V. Ut ab iis immoderatos labores non exigant. VI. Ut eos mercede juſta non fraudent. VII. Ut in morbis aut ſenectute eorum rationem habeant: poſcit enim id & gratitudo, & peculiaris ſocietatis dominorum, ac ſervorum amor: itaut jure inhumanus is habeatur, qui in hujuſmodi neceſſitatibus ſervos dejicit, aut deſerit. VIII. Ut protervos corrigant, & eorum contumaciam blande primum, mox etiam ſevere, curent, inemendabiles autem expellant domo. IX. Ut non patiantur eos ignavos, ebrioſos, blaſphemos, aut erga alios injurioſos.

CAPUT XIV.

De jure Imperantium, tum de Subditorum officiis.

§. I. Diviſio ſtatuum hominum in ſocietate civili viventium præcipua naſcitur ex ratione imperii, ut alii ſcilicet ſint Principes, alii Subditi, alii Magiſtratus, alii Populus. De quorum officiis nunc eodem compendio, quo ſuperiora ſunt explicata, dicemus (1). Sed primum paucis expedienda eſt origo ſummorum imperantium. Duo ſunt in ſummis imperantibus conſideranda, perſona, quæ imperat, & jura, quibus imperat. Perſonæ electio a familiis fuit, quæ ſive expreſſe conſenſerint, ut ea

---

ſuam quiſque ſedem ſuos penates regit . . . . Verberare ſervam ac vinculis & opere coercere, rarum. Hæc barbari. Romani, imperio æquo regendis populis nati, loco pecorum habuere.

(1) Nam ea de re acturi ſumus copioſe in opere, quod ſuperius commemoravimus, *De jure, & officiis, quæ ex lege naturæ ſequuntur, libri* IV.

ea potius quam altera regnaret, ut in regnis electivis; ſive ſemel regnatricem familiam elegerint, ut in regnis hereditariis, perinde eſt. Quod pertinet ad jura ſummorum imperantium, ea duum ſunt generum, *interna*, & *externa*, ut vocant. Interna ſunt, quæ reſpiciunt internam conſtitutionem & pacem imperii: externa vero, quæ ſpectant externam ſecuritatem. Utraque a Naturæ fontibus proficiſcuntur, adeoque jura ſunt divina. Atque hoc ſenſu, opinor, Paullus Apoſt. in Epiſt. ad Rom. c. XIII. ſcribit, *qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit, quia non eſt poteſtas, niſi a Deo*. Hinc fit, ut in iſtiuſmodi juribus Principes ſoli Deo ſubſint (1), ac propterea ut a nemine in eorum exercitio impediri queant: non enim a ſubditis, quorum in obſequio tantum gloria relicta eſt: nec ab aliis Principibus, cum quibus ſunt in ſtatu naturæ, adeoque æqualitatis. Ita igitur ſunt *capita politica*, *ac corporis politici moderatores*, ut caput corporis phyſici. Qua ex re fit, ut quemadmodum in corpore phyſico nullum membrum non imperio capitis paret, ita in politico nulla familia, ac nulla perſona Civitatis non uni eidemque imperio parere debeat: alioquin Regnum in Regno erit, totaque Civitas biceps ac ſibi inimica.

§. II. Porro jura majeſtatis interna ſunt. 1. Leges jubere. 2. Earum effectum imputare, pœnam ſcilicet, vel præmium civile. 3. Magiſtratus conſtituere. 4. Tributa, aut vectigalia imponere, ſi id Reip. ſalus exigat. 5. Invigilare circa commercia, adeoque menſuras, pondera, rerum qualitates, monetas; ut ſcilicet & copia, & juſtitia in civitate cunctis modis regnet. 6. Tutelam religionis ſuſcipere, ſummoque imperio uti in omnes, per quos Reip. ſalus turbari poteſt. Hæc ex civitatis, cui præeſt, fine intelliguntur, nempe publica ſalute & felicitate. Externa ſunt. 1. Jus militiæ. 2. Jus belli & pacis. 3. Jus legatorum mittendorum. 4. Jus fœderum feriendorum, ac cetera, quæ ſpectant externam ſecuritatem civitatis. Ex fine civitatis officia Imperantium deduci debent, quæ his duobus continentur. 1. Omnia efficere, quæ ad tranquillitatem, proſperitatem, & ſecuritatem civitatis neceſſaria ſunt. 2. Ab

(1) Hinc Homero emphatice dicti διοτρεφέες βασιλῆες, *Jovis*.

iis omnibus, quæ civitatem deteriorem efficere poſſunt, cavere: alioqnin Deo aut negligentiæ, aut injuriæ datæ pœnas reddituri ſunt acres. Sed de his diſſerere politicæ ſcientiæ eſt, quam hoc in loco tradere non vacat (1). Populorum ergo, quod noſtra intereſt, officia explicemus.

§. III. Primum itaque populi officium eſt Principes honorare, quia eorum jura, & poteſtas divinæ ſunt originis, ut ex ſuperioribus conſtat. Diſerte id quoque præcipit Scriptura ſacra Prov. VIII. v. 13. ad Rom. XIII. v. 1. Nam quemadmodum Epiſcopi ſunt miniſtri Dei in iis quæ ad Religionem & pietatem Chriſtianam pertinent, *quos Spiritus Sanctus poſuit rectores Eccleſiæ*; ita Principes ſunt Dei adminiſtri in regimine politico, ut ordinata, ac pacata ſit hominum vita. II. Amare eos, ut patres populi, a quibus multa commoda ad nos redundant. Amare porro non tantum amore amicitiæ, velut homines nobis natura æquales, verum etiam amore obſequii, qui ſcilicet cum timore filiali ſit conjunctus, vel ut ſtatu ſuperiores. Hæc duo officia ex ipſo publico ſocietatis fine demonſtrari poſſunt. Nam quoniam imperantes Reip. bono conſtituti ſunt, quidquid officii in eos a ſubjectis præſtatur, in bonum publicum confertur. Præterea veneratio, amor, ac timor communis civitatis Patris ac Principis in membra ipſa politici corporis diffunditur; probi enim & obſequioſi erga Principem cives ſe mutuo quoque verentur ac amant; ex quo reciproco amore publica fluit felicitas. III. Iis obedire in omnibus, quæ Naturæ non obſtant. Nam Jure naturæ imperant, cui contraire ſine crimine nequimus. Docet idipſum aperte Paulus Apoſt. in Epiſt. ad Rom. cap. XIII., ut intelligere poſſimus falſam eſſe & ſeditioſam quorumdam Caſuiſtarum doctrinam, *Leges civiles non obligare in conſcientia*: quæ locum habere non poteſt, niſi iis in gentibus, ubi publico judicio conſtat, eas leges non e publica, ſed e privata eſſe utili-

---

(1) Sequentes libri plene eam rem tradent, *Platonis Libri de Legibus* XII. *plane aurei*: *Ariſtotelis Libri Politicorum* VIII.: *Bodini Opus de Republica*: *Menochii*, & *Boſſuetii Politicæ*: *Inſtitutio Principis Dughet*: *Gordon ad Tacitum*: *Huberus de Jure Civitatis*: *Monteſquieus in opere illuſtri L' Eſprit des Loix*. Ex his alios diſcere non eſt difficile, hujus præſertim ætatis, in qua nulla de re nec copioſius, nec accuratius pertractatum eſt.

litate. IV. Iis ſolvere tributa; nam ea ſeu expreſſe ſeu tacite pacti ſumus: neque vero ſine iis Principes onera imperii portare poſſunt. Præcipit hoc ipſum idem Paulus eodem loco. V. Iis ſervare fidem, non fovere ſeditiones nec perduelliones: ſunt enim hæc omnia contra obſequium, quod principibus debemus. VI. Precari Deum pro iis (*a*). Nec refert, ſi quandoque minus ſint honeſti, ac juſti; noſtri enim non eſt, ſed Dei id dijudicare, quum Deum tantum in terris ſuperiorem habeant Imperantes. Sed & diſcimus ex Tertulliano, aliiſque veteribus Chriſtianæ religionis apologiſtis, priſcos illos Chriſtianos Deum precatos fuiſſe etiam pro iis Romanis Imperatoribus, qui Chriſtianos exquiſitis modis vexabant. Accedit, quod eorum, ſi quæ forte ſunt vitia, magnis commodis, quæ inde in civitatem redundant, compenſatur. Tum egregium illud Taciti memorandum eſt, *toleranda regum ingenia*, *nec uſui eſſe crebras mutationes*.

§. IV. Quæri ſolet, qui ſint Imperantibus ſubditi. Reſpondeo I. Quicumque jus Civitatis habent: nam imperans Civitati præeſt. II. Qui lares in Civitate fixerunt, etiamſi jus Civitatis adepti non ſint: ad corpus enim pertinent. III. Peregrini quouſque in Civitate verſantur, in iis, quæ ad totum corpus ſpectant. Brevi, nulla nec familia, nec perſona non ſupremo imperio ſubjecta eſt: alioquin Civitas partim imperio regeretur, partim agreſti libertate vagaretur.

CAPUT XV.

De Officiis Magiſtratuum.

§. I. DIcamus nunc de officiis Magiſtratuum. Quantopere Reip. interſit ab optimis Magiſtratibus gubernari, nemo eſt qui non intelligat. Nihil enim juvat ad publicam felicitatem bonos habere Principes, ac ſapientiſſimas leges, niſi Magiſtratus quoque, qui præſunt, idonei ſint, & boni, ſapientes ſcilicet, ac moribus integri: ſunt enim Magiſtratus non tam miniſtri legum, earumque interpretes, &, ut Juriſconſultus ait, *Sacerdotes juſtitiæ*, quam vivæ leges, *aut vivæ legum voces*,

(a) 1. *ad Timoth. cap. II.*

quemadmodum eleganter vocat Marcianus *lege 8. ff. de juſtitia*, & *jure*; ex quibus proinde totus Reipublicæ ordo pendet. Itaque optimi, & ſapientis Principis eſt non ſolum civitatem ſanctiſſimis legibus ornare, ſed in primis prudentes ſcienteſque juris Magiſtratus ei præficere. Pertinet huc Platonis illud vulgatiſſimum, *felices Reſpublicæ, in quibus aut Philoſophi regnant, aut Reges philoſophantur*. Philoſophos autem dixit non eos, qui in ſterili contemplatione verſantur, ſed qui in mundo agunt hominum, quique didicerunt & hominum mores, & quæ civitatibus utilia, quæ noxia ſint, quique ipſi viri boni ſint, ideſt & in jure dicendo incorrupti, exprompti, fortes, & aditu faciles, & in rebus gerendis multæ patientiæ. Itaque in Magiſtratibus ampliſſima cognitio, & *incoctum generoſo pectus honeſto*, & magnus animus ac fortis exigitur.

§. II. Primum igitur officium Magiſtratus eſt, ut legum ſcientiam habeat, ita ut in eo ignoratio ſit ſemper culpa, eaque graviſſima; in Reipublicæ enim vergit perniciem. Qua in re animadvertendum eſt, non ſufficere eam legum ſcientiam, quæ ex compendiolis diſcitur, quæ ſunt hodie Legum & Politicæ ſtudia ferme omnia, ſed neceſſariam eſſe omnigenam prudentiam civilem, & politicam, quæ ſive ex natura ipſa hauritur, ſive ex doctorum hominum commentariis, ſive ex hiſtoria nationum, ſive ex legibus & moribus propriæ gentis. Alterum officium eſt, ut prudentiam, ſolertiam, vigilantiam, maximamque animi attentionem adhibeant in hominum actionibus expendendis, & ad præſcripta legum regendis. Tertium eſt, ut ſe liberos contineant ab omni affectu amoris, iræ, odii, avaritiæ, metus, &c. neque enim bene judicare poteſt corruptus judex. Quartum officium eſt, ſubditorum ſaluti conſulere, eamque pro viribus curare, tum Religioni veræ patrocinando, tum pacem & tranquillitatem civilem conſervando, tum Principi ſuppeditando ſapientiſſimas leges, & ſecundum eas prudenter, fortiter, & incorrupte jus dicendo. Plura ſunt ſuper ea re a Juriſconſultis Romanis egregie tradita, quæ Tribonianus collegit in primo digeſtorum libro a titulo IX. ad ultimum, quæ ſi ut lectu digniſſima ſunt & leguntur a pluribus, ita opere ipſo exigerentur, næ eæ felices Reſp. quibus hujuſmodi præeſſent mortales. Sed & præclare eadem

de

de re diſputatum eſt ſæpe graviterque a Platone in opere aureo de Legibus, & ab iis Auctoribus, quos ſuperius laudavimus.

§. III. His dotibus, & virtutibus qui fuerint deſtituti ad Rempublicam gerendam accedere ſine graviſſimo crimine non poſſunt. Quid enim eſt aliud eam perſonam velle gerere, quam neſcias? Quid autem Reip. illudere? Quid aliud Deum, & homines contemnere? Nam non idem eſt magiſtratum gerere, atque viliſſimas quaſque artes mechanicas, in quibus ſive excellas, ſive ſis mediocris, aut ineptus, haud magno publico fit malo: eſt enim nobiliſſimam Reipublicæ partem manu tenere, &, ſi neſcias, totam peſſumdare (1).

§. IX. Officia populorum erga Magiſtratus ſunt, primum, iis obedire in omnibus, quæ naturalia & divina jura non lædunt: nam & vices Principum gerunt, quibus ex jure naturæ obedientia debetur, & contra naturæ jura nihil mortalibus permiſſum. Secundum, timere, revereri, honorare velut adminiſtros Dei in regimine politico. Diſerte id docet Paullus Apoſtolus in ſæpe laudata Epiſtola ad Rom. cap. 13. Tertium eſt, iis reſiſtere (2), ſi aut Religioni Chriſtianæ quidquam adverſum jubeant, cum oporteat obedire Deo magis, quam hominibus; aut leges Reip. fundamentales improbo conatu evertere moliantur. Ratio eſt, quia tunc Magiſtratus non ſunt, ſed Reip. hoſtes clandeſtini, eoque nocentiores. Non eſt autem difficile, reliqua capita officiorum noſtrorum adverſus Magiſtratus ex his paucis principiis derivare.

CA-

(1) Subit hic mentem egregium Periclis verbum: *ego, Athenienſes, domeſtica magis noſtrorum civium peccata pertimeſco, quam hoſtium conſilia*: μαλλον γαρ πεφοβημαι τας οικειας ἡμων ἁμαρτιας, ἡ τας των εναντιων διανοιας. Thucyd. lib. 1. 144. Quæ cum omni in Civitate vera ſunt, tum in iis veriſſima, in quibus corrupti jam pridem mores, pro ſapientia ſomnum & crapulam induxere; proque juris ſcientia Rabularum ſtudium.

(2) Cum dico *reſiſtere*, cave ne armis putes, aut ulla vi: ſola patientia reliquæque animi virtutes Chriſtianorum ſunt arma. Preces igitur adhibendæ; & ubi inutiles, indurandum.

CAPUT XVI.

De Officiis quæ ex variis animi aut corporis ſtatibus proficiſcuntur, ut ſenum & juniorum, divitum & pauperum, ægrorum & ſanorum.

§. I. SUnt quædam alia hominum officia, quæ proficiſcuntur ex diverſis ſtatibus animi, ætatum, bonorum fortunæ, & corporis; de quibus hic eodem compendio diſſeremus. Ac principio ſenum officia enumerabimus. Præclara ſunt, quæ de iis præcipit Cic. in lib. de Senectute: qui liber curate legendus eſt. Nos paucis, ad exitum hujus libelli properantes. I. Senum officium eſt, ut ſint graves: ea enim gravitate auctoritatem ſibi apud juniores conciliant. Poſita eſt autem gravitas in ſermone, & geſtu. Sermo eſſe debet parcus, & ſententiarum plenus: geſtus, rarus, nec ludicrus; nihil enim turpius eſſe poteſt ſene ſcurrili. II. Debent eſſe ſobrii; quod præter rationes Naturæ, quas protulit Cicero in laudato libello, Scriptura quoque ſacra docet in Epiſt. ad Titum cap. 2. v. 2. III. Oportet ut ſint patientes, nec facile in iram erumpant, quod officium major pars ſenum prætergrediuntur, atque ita odium ſui in minoribus excitant. Præſtat ad hanc patientiam adquirendam ſæpe memorare, quæ nobis adverſa, aut aliis, in anteacta vita acciderint. IV. Affectus ſuos debent moderari; perridiculi enim ſunt in ſenibus juveniles affectus, non ſecus atque veſtes juvenum; quumque præcipuus ſenum affectus ſit avaritia, omnibus modis conari debent, ut avaritiæ moderentur; præſertim quum abſurdum ſit eo tempore rebus parcere, quo brevius iis utendum eſt. Itaque ob hanc rationem tolerabilior videri poſſet in adoleſcente in longam ſpem a natura genito, quam in ſene, omnia mox relicturo, avaritia; niſi in iis affectibus partem majorem temperamentum haberet, quam ratio. Nam temperamento fit, ut adoleſcentes lætiores, eoque liberales ſint: ſenes vero triſtiores, eoque iracundi, & avari. Sed poteſt

plu-

plurimum in temperamenta proculdubio ratio, eaque cum omnibus, tum ſenibus præcipue utendum.

§. II. Non eſſe debent queruli de vitæ brevitate: idem enim dici poſſet & ab eo qui octingenteſimum annum vixiſſet; quia nempe præterita ætas quamvis longa, quum effluxit, nulla conſolatione permulcere poteſt ſtultam ſenectutem. Quocirca oportet recte, & ſapienter vixiſſe eum, qui ſapienter mori velit. Quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene beateque vivendum, iis (inquit Cato apud Ciceronem) omnis gravis eſt ætas. Qui autem omnia bona a ſe ipſis petunt, iis nihil poteſt malum videri, quod naturæ neceſſitas ferat. Sed certe ſunt hac in re hominum mores ac judicia prorſus perridicula. Iidem enim nos, qui ſæpe de vitæ brevitate conquerimur, quum aut otium eſt grave, aut vel leviſſimæ moleſtiæ angunt, aut ſpes agitat, temporis quaſi æternitatem lamentamur. Ita fit, ut ne ipſi quidem ſciamus qualis ſit optanda ætas. V. Inſtruere juniores in vitæ præceptis, ac regulis, ac in eo efficiendo & ætatis auctoritate, & veterum rerum memoria uti. Sed in eo cavere debent a vitio ſenibus prope communi, loquacitate, & acti temporis laudatione, inſectatione præſentis: id enim aut a ruſticitate provenit, aut ab indignatione non juſta erga præſens, quod ſtatim ſunt relicturi. Quocirca omnia ratione, & maturo judicio expendere debent. VI. Petere a Deo quotidie peccatorum ſuorum veniam, ſcientes quoniam vitæ humanæ terminus appropinquat.

§. III. Officia juniorum ſunt ſequentia. I. Studioſe vitare juveniles cupiditates, quæ hanc ætatem tranſverſum agere ſolent. II. Audire rationem in omnibus, & monita ſapientum, ac ſeniorum, quam ſuos privatos affectus. Niſi autem id quotidie perpendant, natura paullo fervidiore, atque exemplis corruptorum juvenum, facile a virtute abſtrahuntur, atque in vitia eunt præcipites. III. Deo ſancte incorrupteque ſacrare florem juventutis, nec expectare, ut poſtquam juventam per ſcelera omnia traduxerint, fæcem ſenectutis divæ virtuti offerant. IV. Revereri ſeniores, & iis obſequi: ſenectus enim non gravitate tantum, verum etiam experientia vitæ, longe venerabilis eſt. Pudet me, quum juvenum Spartanorum & Sinenſium reverentiam ac obſequium erga ſenes animo

vol-

volvo, præſentis juvenum noſtrorum impudentiæ, & immodeſtiæ (1). V. Ambitionem, prodigam effuſionem, otium, luxuriem, quæ ſuevere eſſe juvenum vitia, ſummo ſtudio compeſcere, aut vitare. VI. Fugere multiloquentiam, & jactantiam, in quæ item vitia prona eſt juventus. Egregium illud eſt, & memoratu digniſſimum, quod de Zenone Stoico retulit Diogenes Laertius. Quum enim adoleſcens jactabundus & loquax per multam horam caput obtudiſſet graviorum Philoſophorum, tum Zeno graviſſime, vide, inquit, ut natura duas aures nobis tribuit, oculoſque duos, unum autem os, ut nimirum audiremus, ac videremus multa, loqueremur vero paucis. Tu igitur cave, ne cerebrum per os effundas(2). Digna Philoſopho vox!

§. IV. Eſt & aliud hominum ſtatus reſpectu bonorum fortunæ: nam alii divites ſunt, alii pauperes. Divitum ergo officia ſunt. I. Divitiis ſuis non efferri, nec ſuperbire. Quam enim ſtolidum eſt, ea re ſuperbire, quæ repente abire poteſt? Iis enim rebus homo fit vere magnus, quæ non extrinſecæ ſunt, ſed quæ intrinſecæ, ideſt ratione, & virtute. Vide, ut hoc ipſum moneat Paullus Apoſtolus in 1. Epiſtola a Thimotheum cap. VI. v. 13. II. Expendere accurate, an bonis artibus divites evaſerint; niſi enim id ſit, aliena conſumunt. Quod eo libentius moneo, quod pauci ſunt mortalium, qui poſtquam a ſumma fortunarum evaſerunt, retro reſpiciant. III. Non collo-

---

(1) Xenophontis libri, *De inſtitutione Cyri*, facile docebunt, & quid facto opus ſit adoleſcentibus, & quam nos vel a Barbarorum, ut Græci quidem vocant, diſciplina defecerimus.

(2) Itaque Homerus non Telemachum modo σαοφρονα *modeſtum prudentemque*, ac ab omni veritoſitate ſibi timentem, ſed omnes ferme alios juvenes Heroum filios ſumma arte expreſſit, quo perpulcra lectoribus exempla ſuppeditaret. Atque illud eſt lib. IV. 27.

Ανδρε δυω, γενεη Διος μεγαλοιο εικτον,

Viri duo, qui proli Jovis magni ſimiles ſunt.

Erant vero v. 21.

Τηλεμαχος θ' ἡρως και Νεςορος αγλαος υἱος

Telemachuſque heros, & Neſtoris inclytus filius;

qui non forma tantum atque indole minime ſervili, ſed animi virtute, quæ ſeſe vultu, geſtu, ſermone efferebat, Jovi ſimiles dicuntur; moratis enim temporibus, atque apud honeſtas gentes, ea uſitata erat laudandi formula.

collocare in divitiis fiduciam ſuam, ſed in uno Deo vivo, quod præcipit Apoſtolus in eadem Epiſtola ad Timoth. Ejus officii duæ ſunt rationes. Prima quia incerta eſt divitiarum poſſeſſio, atque eſſe poteſt Niſus, qui modo Creſus erat, ut eleganter ait Ovidius. Altera quia nec vitam præſentem tranquilliorem, & diuturniorem efficere poſſunt ſine virtute, nec animum expolire, & inſtruere. Hinc illud Salomonis: *Quid prodeſt ſtulto habere divitias, quum ſapientiam emere non poſſit?* Proverb. XVII. Accedit, quod in Scripturis Sanctis fiducia in divitiis vocetur idololatria (*a*), dicanturque divitiæ eſſe obſtaculo ſaluti noſtræ (*b*). Non nimium gloriari ob poſſeſſionem divitiarum, ſiquidem non meliorem reddunt animum, nec corpus ab innumeris malis liberant. Itaque præclare Horatius, *valeat poſſeſſor oportet*,

Si comportatis rebus bene cogitat uti.

V. Divitiis non abuti ad luxum, compotationes, atque ad frænum affectibus reliquis laxandum. Nempe earum finis unica eſt vitæ ſuſtentatio & commoditas: quocirca qui alium in finem divitiis abutuntur, inſcite naturæ adverſantur. IV. Nunquam contemnere pauperes, in quod vitium divites proniſſimi ſunt, quod ſe una cum divitiis metientes, majores pauperibus, erroneo judicio, eſſe putant, baſim ſcilicet cum ſtatua conjungentes, ut eleganter Nicolius inquit. Eſſe ergo debent cum pauperibus liberales, eorumque amantes. VII. Iis uti ad honorem Dei, in publicos uſus, & ad veræ pietatis promotionem: ſcilicet inter officia vitæ humanæ præcipua illud locum tenet, *omnia in gloriam Dei facite* (1), ut docet Apoſtolus. VIII. Con-

(a) *Ad Epheſ. V. v.* 5. (b) *Matth. XIII. v.* 22.

(1) Iſtuc autem verbum, *in gloriam Dei*, ſic accipi velim, ut tum in Dei gloriam factum aliquid exiſtimemus, cum Deo auſpice propterque Deum officium fecerimus: cum legem ſervaverimus; quia id Deus ab homine poſcit. Suntque ii & mendaciſſimi & iniqui, qui cum injuſta aut inhumana perpetrant, ſe Dei gloriam ampliare velle dictitant. Quæ enim eſt alia Dei gloria, niſi & eum habere præ oculis perpetuo, & ne latum quidem unguem ab ejus legibus deſciſcere? Hanc prædicat gloriam David = *In lege tua meditabor die ac nocte*: hanc Paullus = *Mihi abſit gloriari, niſi in Chriſto*, cujus ille & præcepta pandebat, & perficiebat *in corpore ſuo*: hanc

Contenti eſſe debent iis, quas poſſident, divitiis, nec immoderata cupidine novas adquirendi cruciari. Sane ex ſapientum omnium ſcitis, nihil inter homines ſtolidius eſt, quam dum novis ſemper bonis ſtudemus, nihilo magis præſentibus uti, quam ſi non adeſſent.

§. V. Officia vero pauperum ſunt. I. Non murmurare adverſus Divinam Providentiam, nec deſpondere animum. Qui enim ſibi perſuaſit, Deum ſapientiſſime, & effuſione maxima ſuæ bonitatis omnia gubernare, intelligere facile poteſt, Deo juſtas eſſe rationes, ob quas nos in paupertate conſtringit: ſcilicet, aut ut irritamenta & illecebras peccatorum nobis eripiat: aut ut fidem, & conſtantiam exploret: aut ut caſtiget, quod ſuis donis abuſi ſumus: aut ut ab amore mundi nos divellat: aut ut formet ad patientiam. Uno verbo, ita divina providentia comparatum eſt, ut paupertas & miſeria natura ipſa fere ſemper aut proles ſint erroris ac malitiæ, aut ſepes. Elegantiſſime Plautus in Trinummo *Luxuriæ* ſororem germanam eſſe voluit *Inopiam*. II. Apud ſe reputare plurimas ſecum utilitates paupertatem conjunctas habere: graviſſimis nempe ac moleſtiſſimis affectibus, quibus ſolent angi divites, nos paupertas liberat. Egregium eſt, quod de Creſo Lydorum Rege retulit Herodotus lib. 1.: tantum enim abeſt, ut ei Solon immenſas divitias inviſerit, ut potius beatiorem illo reputaverit pauperem quemdam Athenienſem. III. Victum ſibi comparare honeſto labore. IV. Ob paupertatem ſuam, dummodo a vitiis non proceſſerit, nec vitiis alatur, non erubeſcere. Poplicola, qui primus Romanorum Conſul fuit, in tanta paupertate obiit, ut de publico ærario deferri debuerit: neque interim ea paupertas tanto viro de parta gloria quidquam detulit. Phocion,

---

hanc poſtremo prædicat Natura. Nam ſi Deus Rex eſt ac Pater hominum, nihil tantæ majeſtati placere poteſt, niſi juſtitia, caritas inter ſeſe hominum, commiſeratio. Illa vero, gentes excindere, Tellurem ferro & armis vaſtare, ignorantes, aut ambitioni reſiſtentes in pecorum conferre rationes, quæ hominum ſunt & ſcelerata, & infamia, gloria ne etiam eſſe poſſunt Dei? Proh facinus! Illud Salomonis ab ejuſcemodi velim ſæpe ad animum revocari: ABOMINABILES SUNT DEO HOSTIÆ IMPIORUM. Tum hoc Homeri

. . . . θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν
Μή τι μεταστρέψωσιν ἀγασσάμενοι κακὰ ἔργα.

Hom. O. B. 67. Et Virgilii

Sperate Deos memores fandi atque nefandi.

cion, quum a Rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, ſimulque admonerent, ſi ipſe his facile careret, liberis tamen ſuis proſpiceret, quibus difficile eſſet in ſumma paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille, *Si mei ſimiles erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: ſin diſſimiles ſint futuri, nolo meis impenſis illorum ali, augerique luxuriam*. Nepos in Phoc. V. Non debent eſſe ſuperbi: pauper enim ſuperbus intolerabilis eſt. VI. Non abuti eleemoſynis ad intemperantiam, & luxum, quod qui faciunt, graviter peccare cenſendi ſunt contra finem eleemoſynarum. VII. Non mendicare, ſi aliter ſibi victum quærere poſſunt: eſt enim id manifeſtum furtum in Civitatem. VIII. Precari Deum continenter, ut ipſis det, quo patienter ferre paupertatem poſſint.

§. VI. Ratione corporis alii homines ſunt ſani, alii ægroti. Sanorum officia ſunt. I. Incumbere quantocius virtuti, dum valent, neque expectare, ut Horatius eleganter dicit, *dum defluat amnis*. Id enim eſt temere de vita longæva judicare. Præterea nemo certus eſſe poteſt ſe poſtea commode facturum, & difficilius fit, quum vitiorum habitus profundas jecerint radices. II. Nunquam ſibi blandiri, ſed quotidie ſe mori poſſe cogitare. Digna lectu ſunt, quæ ſuper hac re paſſim præcipit Seneca in Epiſtolis. III. Sua negotia omnia, dum bona valetudine poſſunt, ita diſponere, ut nihil eos turbet inſtante morte: eſt enim id prudentiæ œconomicæ. IV. Frequentibus precibus omnia ad bene moriendum ſubſidia a Deo implorare.

§. VII. Ægrorum autem ſunt. I. Reputare ſecum Deum ipſis morbos immiſiſſe, quibus aut purgaret a vitiis, aut præpararet ad virtutem. Dici vix poteſt, quantopere ægrotos levet, atque conſtantiores efficiat hæc cogitatio. II. Deum benedicere, quemadmodum ſanctus Job, nec murmurare; illud ſecum cogitando, quod Salomon dicit, *meliora ſunt vulnera diligentis, quam oſcula odio habentis*. III. Quin gratias Deo agere, qui quum jure ſeverius poſſit animadvertere, tam leviter puniat. IV. Vitam ſuam, quum præſentem, tum veterem accurate expendere, num ſingulari aliquo crimine eum morbum meruerint. V. Remedia neceſſaria non negligere, ne videantur

tur obſiſtere Divinæ Providentiæ, ſaltem dum remedia non ſint magis intolerabilia, quam mors. VI. Non quærere ſanitatem malis artibus. Itaque velut impia rejicienda eſt eorum opinio, qui docent, ſi morbus ſit ex maleficio, licere maleficium maleficio diſſolvere. VII. Se ad mortem ſponte componere. Quid enim turpius, & Chriſtiano potiſſimum homine indignius, quam expectare ut ab aliis vix vi diſponatur ad mortem, ad quam continenter tendimus?

ADHORTATIO

AD STUDIA LITTERARUM,

Habita in Neap. Lycæo, in ſolemni Studiorum inſtauratione an. 1749.

I. *QUI hodie, Auditores, ad litterarum ſtudia aggrediuntur, ac eorum quoque plerique, qui longius ſunt progreſſi, ita de humanitatis Diſciplinis diſſerunt, ut habere illas videantur quaſi diſtractas, quæque ipſa per ſe conſtare poſſint, humanæ rationis particulas, natura & conſtitutione diverſas, officio, & fine diſcrepantes, ac domicilio tantum, non ſecus atque plantas, quæ communi ſolo committuntur, cognatas copulataſque. Quam late hæc opinio permanaverit, ſcire hinc licet, quod ex tanta hominum copia, qui litteris animum applicant, vix unum aut alterum reperiamus, qui tota earum ſpatia percurrat, quique tunc demum ſe in ſingulis profeciſſe agnoſcat, quum omnes uno veluti vinculo, &, qua ſunt a natura facta, concatenatione conjunxerit. Reliqua turba & Philoſophorum plebes id ſibi penſi datum credunt, ut ceterarum incurioſi, partem quampiam decerpant, ſeu quam ſors obtulerit, ſeu quam domeſticæ rationes ſuaſerint, ſeu præjudicata veterum auctoritas probaverit, atque in ea, nihil de communi earum fine & officio ſolliciti, utcumque ſeſe exerceant, ſuæ, ut pecora utilitati, aut voluptati addicti, generis humani publicæ obliti. Accedit altera, ut magis quoque falſa, ita peſtilentior, non diſcentium modo, ſed quorundam etiam Doctorum, vetus perſuaſio, litteras ita menti acuendæ, augendæ, informandæ natas, ut præter earum ſit officium, aut animum quoque attingere, ac ad honeſtatem componere, aut in Civitatem deſcendere, arte & inſtituta humana perfecturas. Itaque rite, ac ſancte quoque, ſi Diis placet, tradi illas, aut diſci etiam in ſumma morum pravitate arbitrantur: ſuntque nonnulli, qui tum perbelle ſibi plaudunt, tanquam egregie profecerint, quum impudentiores in criminando, in laceſſendo audaciores, in humanis diviniſque rebus permiſcendis promtiores evaſerunt. Hinc Scientiarum diſtractio, diſcidium, vaſticies venit: hinc tot in litteraria republica ſeditiones, & ſingulorum adverſus ſin-*

ſingulos machinationes: hinc doctrinarum quarumdam primum contemptus, mox etiam averſatio, & odium: hinc alii ſuper alios congeſti ad ſtupendas moles libri, partim inepti, & perridiculi, partim avitæ religionis, aut antiquorum morum turbatores, ut ad veram ſapientiam contendentibus non ſolum periculi plenum, verum etiam implicitum & undequaque obſeptum iter eſſe videatur: hinc tandem tot monſtroſi errores, quibus a fine ſuo revocatæ litteræ, ſæpe in publicam perniciem ſunt converſæ. Atque unde, quæſo vos, Auditores, plurimorum animis hæc nuper inceſſit ſuſpicio, pluſne utilitatis, an damni, generi humano litteræ afferant? Unde quidam ut ne colerent abſterriti, non pauci abalienati, ne tuerentur? Intelligo nunc, Auditores, præclare & ſapienter majores noſtros egiſſe, qui ſanctiſſimis legibus conſtituerunt, nemini ad ſummos honores in Scientiarum Academiis aditum patere poſſe, qui ſupra morum probitatem, primum per univerſum litterarum curriculum non fuiſſet ipſe manuductus, tum ſingulas earum partes magna cum laude docuiſſet. Scilicet experimento didicerant, & inutiles eſſe diſciplinas, niſi humanitatem, honeſtatem, juſtitiam importent; & unum eſſe Scientiarum omnium quaſi corpus, ut niſi partes ejus omnes ſibi mutuo opem præſtent, ac officia reciprocent, continuo alias ab aliis præciſas diſtrahi, & diſſipari, atque a fine ſuo longiſſime aberrare. Quamobrem hanc ego ſapientum præcipuam eſſe debere diligentiam cenſeo, ut in id operam ponant omnem, quo opiniones illæ ex vulgarium Philoſophorum animis tandem aliquando eradicentur. Sublata enim eorum malorum, quæ vulgo litteris tribui ſolent, cauſa, ecquis præterea uſque adeo futurus eſt iniquus, ut litteras, ac litterarum ſtudioſos homines criminetur? Nam earum in rempublicam non ſolum utilitatem, ſed neceſſitatem quoque ſatis demonſtrant & Rationis humanæ natura, & natura Legum ac imperiorum, & neceſſitas atque utilitas Artium. Sed quoniam ea nunc de re mihi dicendum eſt, ut nobiles adoleſcentes, qui huc frequentes convenerunt, intelligant, nulla in re ſe utilius operam ſuam collocare poſſe, quam in ea, quæ una ſibi, patriæque cari vivant: vos oro, atque obteſtor, ſapientes, publicæque felicitatis amantiſſimi viri, ut quando ego tantæ cauſæ dicendæ nec ingenii viribus, nec eloquentia ullo modo par eſſe poſſum, ipſi judicio ac favore veſtro, quaſi mihi ſuccenturiati, adſitis.

II.

II. *Rationem, ideſt inſitam illam animo vim, qua ſentiamus intelligamuſque, quaque quæ percepta, & comprehenſa ſint, conferamus inter ſeſe, & ad calculum adducamus, hanc, inquam, pervigilem, actuoſamque vim & facultatem in communem generis humani utilitatem nobis a Deo eſſe datam, eò minus dubitari poteſt, quo majorem illa & ampliorem finem ſpectat, quam cujuſque eſt privata utilitas. Nam quid adtinuiſſet nobis tam longe lateque circumſpectantem tribuere, nec præſentia modo comprehendentem, ſed & remotiſſima proſpicientem, antecedentia cum conſequentibus connectentem, & communes cauſas ac fines indagantem, ſi privatæ cujuſque utilitati, privato abdomini tribueretur? Neque enim Deus ſupervacua machinatur. Certe in brutis, quæ neque in ſocietate omnium cum omnibus a Natura creantur; neque ejus ineundæ dotes ullas habent, tam late cognitio patet, quam ſenſus; tam vero late ſenſus, quam finis, ideſt ſuus cujuſque venter. Nulla apud ea generalis communium cauſarum & finium, nulla reciprocorum officiorum, eorumque regula & menſuræ, nulla abſtracta, & ab omni corporearum ambitu ſegregata cognitio: humi prona fingit Natura, & ventri obedientia, ut neceſſarium non ſit vitæ agendæ & tuendæ inſtrumenta habere patentiora. Ariſtoteles vir in primis acutus & doctus hominem ad communitatem generari ſic colligit, quod inter tot animantium genera iis tantum præditus ſit ſermone, quo animi ſenſa diſtinguere poſſit, notare, & cum aliis communicare. Quorſum, inquit, hæc, niſi cœtum & ſocietatem ſpectarent? At idem, ac magis etiam neceſſario, ex ratione, cujus ſermo apud alios interpres quidam eſt, colligere potuiſſet. Nam aliorum intellectus ergo loquimur, & continuo conticeſcimus, ſi id eſſe ſupervacaneum ſentimus. Accedit, quod ubi nulla etiam noſtri utilitas agitur, loqui tamen aliquid, vel audire velimus. Quæ ſollicitudo & curioſitas, quæ in iis animantibus, quæ ad ſocietatem non ſunt facta, nulla eſſe deprehenditur, ſatis, ut opinor, perſpicuum argumentum, eſt rationem humanam non ad noſtri tantum & privatam utilitatem, ſed ad generis humani publicam pertinere. Quo modo ſi oculi diſſerere poſſent, illi intelligerent profecto, ſe non ſui tantum, ſed totius corporis cauſa in eo eſſe conſtructos: neque enim niſi ita eſſet, tam late ac longe intueri oporteret, nec in eo eſſe poſitos loco, unde totum cor-*

 pus

pus modico flexu moderari poſſent: ex quo illud efficerent, tum rite ſe videndi munere perſungi, quum toti corpori vident, ac videndo toti conſulunt. Quæ ex re conficio, ſi quid cerno, & rationem communitatis erga nobis datam, & tum recte & ſapienter ea nos uti, quum non nobis tantum ſcimus, ſed parentibus, patria, amicis, toti denique hominum generi, quocum naturali quadam cognatione amicitiaque continemur. Qua in re ſic ego judico, Auditores, eos omnes, qui non hoc ſibi rationis munus proponunt, ratione, invita ipſa, indignanteque, abuti, atque Naturæ ipſi vehementer adverſari, ſibique aliiſque gravis miſeriæ cauſas ſtruere nectereque.

III. *Sed quæ erit via, dicet aliquis fortaſſe, recta ratione utendi, ut ne ea extra munus officiumque ſuum evagetur? nempe aut nulla omnino, aut ſolæ veræ litteræ, diſciplina nimirum & inſtitutio ſapientiæ. Eſt enim ratio formanda, eſt augenda, eſt inſtruenda arte & regulis. Formatur autem & inſtruitur præceptis, habituque ratiocinandi: augetur rerum notionibus. Has velut materiem rationis; illam artem dicere poſſumus. Nempe Natura ſimplicem nobis, nudamque ſentiendi, cogitandi, intelligendi facultatem tribuit: materiem ſtudio & induſtria comparandam præcipit: artem exercitio contrahendam. Jam quæ Artium aut Scientiarum eſt, quæ in rationem aut inſtituendam & formandam, aut augendam ac emendandam non aliquid conferat? Nam inveniendi & ratiocinandi, tum diſſerendi & docendi facultatem, Logica, Rhetorica, Poetica efficiunt: accuratius etiam ſubtiliuſque demonſtrandi & concludendi Geometria & Algebra. Materiam Naturæ ſuppeditat & hominum hiſtoria: hanc in artem effingunt Phyſica, Aſtronomia, Ethica, Theologia, Juriſprudentia. Sed & neceſſarium eſt rationi formandæ augendæque ut cum aliis communicemus quæ didicimus, & ab aliis viciſſim ſua accipiamus, quo ex omnium mentium humanarum velut confluentibus rivulis ſapientia coaleſcat. Eo comparata ſunt Grammaticæ, & Linguarum ſtudia. Quæ quum ſint, quam Scientiarum, quam Litterarum partem contemnemus, quum nulla ſit, a qua humana ratio non excolatur, informetur, augeatur? Aut potius, quum nihil aliud ſint Scientiæ omnes, niſi una formata & adulta ratio, hominumque utilitatibus intenta, qui illas aut negligamus, aut oderimus, quin non toti tantum hominum generi, ſed nobis irati inſenſique ſimus? Eſt*

enim,

enim, per Deum immortalem, qui pejus ſibi conciliatus eſſe videatur, qui vehementius utilitati, & felicitati ſuæ adverſetur, quique ſollemnius inſaniat, quam qui intellectum & rationem, communis & privatæ vitæ inſtrumenta, ſibi invideat? Quamobrem, Auditores, niſi pœnitet, nos non belluas, ſed homines, ideſt rationales & ſociabiles animantes eſſe natos, intelligamus, naturalis eſſe officii, ſummis ſtudiis litteras percolere, ſine quibus, ut agreſtes barbarique vix rationis participes, ita ne homines quidem ac ſociales eſſe queamus.

IV. *Non ſum autem neſcius, eſſe qui clamant, a Diis iratis homini rationem eſſe tributam, quæ cum exiguo campo, tum undequaque fallaciis ſepta, non modo nullam utilitatem nobis afferat, ſed ſummas inducat calamitates. Quid? nulli ne ii nati eſſe vellent? an ſtipites & bruti? an conſtante infinitaque rerum comprehenſione præditi? an potius cum ea, qua gignuntur, ratione, ſed ab iis malis, quæ pravus rationis uſus haud dubium peperit plurima, immunes? Detur optio. Eſt quiſquam, qui diu deliberandum in re minime perplexa atque ancipite arbitretur? Neque enim eo inſaniæ evadere nos poſſe puto, ut aut nulli aut ſtipites ac bruti, aut Dii nati eſſe velimus. Nam & ut non ſumus, & ut Dii ſimus, ideſt undequaque perfecti atque abſoluti, cum tota pugnat rerum natura, quippe extra genitarum rerum conditionem: itaque ut non adpetere, niſi ſtulte, ita ſuper iis deliberare ſapienter non poſſumus. Non ergo rationem accuſare iſti videntur, ſi recte adhibuerimus, ſed rationis abuſum, quum maximæ ſint, & in ſingulos homines, & in totam ſocietatem rationis utilitates, modo ne eas poſitas a natura regulas adrogans impudenſque tranſiliat. Quis autem ignorat, tum maximos eſſe rationis abuſus, ac maximas hominum ab hominibus calamitates exiſtere, quum neglecta ratio bruteſcit? Neceſſe eſt enim, ut, inculta ratione, ſenſus & adfectus dominentur, ex quorum imperio cuncta, quæ patimur, mala derivantur. Nam ſic natura ingeneratum eſt, ut, quum adpetitus ſint vehementes præter, aut contra rationem animi commotiones, tum irrumpant lymphati ac imperent, quum ratio paret, pariturі, ubi illa imperet. Ac quemadmodum generoſus equus imperat, niſi pareat; ita niſi ratio a ſenſibus ſeſe extricet, & ſe ſibi vindicet, ut alteram hominis partem cohibere poſſit, fieri nequit, quin in*

 vile

vile ſervitium a libidine rapiatur. Una ergo via, una ars eſt hujuſmodi mala averruncandi, rationem excolere, atque loco & dignitati ſuæ reſtituere; quod qui efficere negligunt; non ii inſane rationem accuſent, ſed ſuæ aut ignaviæ, aut libidini iraſcantur. Et vero ad rationem perficiendam, ac adſectus intra ſuos cancellos coercendos datæ ſunt leges non tantum antiquiores illæ, quæ naturales dicuntur, & a quibus ſunt ceteræ aut expreſſæ, aut corrivatæ, ſed hæ etiam populorum tam multiplices, & variæ, quæ civiles appellantur. Sed quid quæſo vos, Auditores, ſunt leges, niſi ſcita ſapientum? quis earum finis, niſi ut rationis præſidio ſint? Nam quum in omni lege Decretum ſit, & Sanctio; illo mens efficitur & informatur ratio; hac velut fræno, compeſcitur cupiditas. Utrumque autem quantæ intelligentiæ, providentiæ, ſapientiæ opus eſſe putabimus?

V. Sed quando ad res humano generi propiores me detulit oratio, efficiam, ut ex hoc imprimis loco intelligatis, Auditores, quantopere toti Reipublicæ neceſſariæ ſint litteræ. Nullam eſſe ſocietatem, ac ne latronum quidem & piratarum, quæ ſine legibus aut primum coire, aut deinde ſe conſervare poſſit, id equidem neminem ignorare arbitror, Auditores. Nam unus eſſe debet ſociorum omnium finis, una mens, una officia: nulla hominum communitas, ubi ſingulis ſui privatique fines, ubi alii ab aliis diſſident, vitalis eſſe poteſt. Ut ſi unumquodque corporis humani membrum ſenſum hunc haberet, ut poſſe putaret ſe valere, etiam a reliquis præciſum, quapropter ſeditionem ab illis faceret; debilitari, & interire totum corpus neceſſe eſſet. In tanta autem hominum varietate, tamque multiplici decretorum & opinionum copia, quæ eſſe poteſt ratio & via, qua in concordiam adducantur, qua idem ſapiant, idem velint omnes? Nempe aut nulla, aut lex, ut ea quaſi quadam virgula divina omnes regantur. Haud inſcite igitur quidam ſapientum dixere, non ſocietatem tantum, ſed omnem eam humanitatem, qua in Civitatibus perfruimur, & qua a belluarum vita diſcernimur, deſcriptis legibus deberi acceptam. Quis enim veſtrum ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines juris naturæ incurioſi, civili nondum deſcripto, fuſi per agros, ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu & viribus per cædem ac vulnera eripere aut retine-

tinere potuiſſent? Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil intereſt, quam jus, atque vis: neceſſe enim eſt, ut vis imperet, ubi lege homines non æquantur.

VI. *Quæ quum ita ſe habeant, ubi nulla etiam adſint alia argumenta, quibus litterarum in rempublicam neceſſitatem & utilitatem demonſtremus, certe eſt hoc palmare, non conſtare ſapientiam ſine litteris, nec ſine ſapientia leges, nec porro ſine ſapientiſſimis legibus rempublicam conſiſtere. Quod adeo verum eſt, ut præclarè veteres eſſe leges munus Deorum dixerint: quod ego ſic accipio, non ut mendacio legibus auctoritatem ac majeſtatem conciliare voluerim; ſed ut oſtenderent, inter curas humanas nullam eſſe debere conſilii, rationis, ſapientiæ pleniorem, neque idcirco aliam Dei digniorem, quam legislationem. Scilicet quum leges populis in ſocietate condendis continendiſque, ac ſecuris & beatis efficiendis dentur, non illæ eſſe poſsunt ratione deſtitutæ, ſed potius expreſsæ a natura ipſa populorum, locorum, temporum vitæ regulæ. Ac quemadmodum quæ moventur & aguntur machinæ naturis & conſtitutionibus ſuis conſentaneæ aguntur, franguntur que citius, quam permoventur, ubi contra impulerimus; eodem modo niſi naturæ & conſtitutioni ſingularum ſocietatum, tum populorum moribus & temperamentis, viribus quoque & opibus, loco prætera & tempori, tandem finibus & ordinibus leges adaptentur; populis ſunt graves, principibus moleſtæ, plenæ diſcriminis, & ubertiſſimæ irarum, bellorumque cauſæ. Quid quod ne ſupremus quidem ille ac omnipotens Deus rerum omnium opifex & moderator, niſi ex rerum ipſarum natura velut manantes, leges ullas intelligit, aut ſancit? quippe nihil illa ſuprema majeſtas, niſi mente & ratione ſancit. Itaque qui res Naturæ contemplantur, ii non ſine incredibili quadam animi voluptate animadvertunt, iis eſse ſingulas legibus conſtructas, iiſque gubernari, ut nihil aptius, nihil ſapientius, nihil præſtantius excogitari poſſit.*

VII. *Quapropter intelligitis, Auditores, ut nihil tam vitæ & ſocietati hominum neceſsarium quam jura deſcribere, ita nihil eſse inter homines, quod majorem ſublimium rerum intelligentiam, plurimarum & diverſarum prudentiam, mentem perſpicaciorem, & ampliorem, adeoque Artium omnium & Scientiarum opem deſideret, quam propriis quemque populum legibus moderari. Quod niſi verum eſset, qui*

Y 4 tan-

tanta doctorum hominum conſenſione dicere Plato potuerit, tum beatas fore reſpublicas, quum aut Philoſophi regnant, aut Reges philoſophantur? Certe inter omnes nationes eæ opibus, imperio, & publica felicitate ſemper præcelluerunt, quæ ſapientioribus legibus gubernatæ ſunt, ut olim Ægyptii, Judæi, Græci, Perſæ, Romani; nunc vero maxima Europæ pars. Atque, quod præcipue animadvertendum eſt, eæ ipſæ gentes, quarum imperium ſempiternitatem ſpectare videbatur, non primum imperium & libertatem amiſerunt, quam quum vetuſtis legibus nullus apud laſcivientes juniores honos eſſe cœpit, nulla dignitas, nullus amplius locus. Adeo illud verum eſt, quibus primum fundamentis res humanæ increverint, iiſdem ſtare, nec cadere, niſi quum illa prolabuntur! Oro autem vos, Auditores, quid erant tot populorum leges, niſi veluti ſuccus ſapientiæ ac temporis diuturnitate conſummatæ intelligentiæ? Quid niſi Philoſophiæ partus? Alioquin cur non eo quoque imperii & felicitatis venere penitiſſimi Scythæ, & Lapones, Peruviani, Braſilianique, Caffari, aut interiores alii Africæ populi, moribus & vitæ conſuetudine efferati, litteris ac legibus deſtituti, ac una pene dixerim forma effigieque corporis a belluis diſcriminati? Quod ſi quidam venere, aut longa domi bellique ſchola edocti venere, ut olim Romani, nunc Rutheni: aut ab iis, quos beluina vi devicerant, abſorpti, & paulatim exculti fuere, ut penitiſſimi Scythæ; aut quaſi turbines repente diſſipati ſunt & diſperſi; ut Gothi; aut non Regnum, ſed vis, & immanitas eorum fuit, ut Turcarum. Nam Turcæ impetu primum & robore corporum proruperunt: tum noſtrorum laſcivie, atque ſuperbia, ſcilicet iis, quæ ſecundæ res amant, ferociores facti, dominationem conſtituerunt: ſed eam qua vi bruta occupaverunt, eadem retinent. Quumque nihil tyrannidi tam ſit contrarium, quam ſapientia, leges, juſtum imperium; omnia diſterminanda putaverunt, quæ rationem perpolire poſſent, metum populis detrahere, ac libertatem, opes, felicitatem importare. Non corpora tantum, ſed ingenia hominum fecere mancipia, ut una armorum vis, unus regnaret metus. Itaque ut ſibi imperium firmarent, tot gentes ac populos in miſeram ſervitutem dedere, perpetuis opprimunt ærumnis, atque pecorum indolem induere cogunt. Eſt quiſquam, qui ubinam gentium hanc rempublicam exoptet? Eſt qui hanc populorum felicitatem vocet? Eſt ergo perſpicuum

nes

nec imperium eſſe poſſe, ubi nullæ ſunt litteræ; & ſi quod eſt, id non populis beandis, ſed iis opprimendis, vexandis, extinguendis aptius eſſe.

VIII. *Nec vero ob id tantum litteræ in publicam felicitatem influunt, quod ſapientiam legislatricem gignunt, aluntque, ſine qua reſpublica aut non eſſe, aut non niſi diſcors, & in ſeipſa ruens eſſe poteſt, ſed eo etiam plurimum, quod Artes humanæ vitæ neceſſarias aut pariunt, aut acceptas provehunt longiſſime, aut repertas perpoliunt, efficiuntque faciliores & utiliores. Atque utinam pro ejuſcemodi argumenti dignitate nobis aut oratio & facultas, aut tempus ſuppeteret. Sed Adoleſcentibus ingenii acumine ac diligentia præſtantiſſimis vel rerum capita indigitaſſe ſatis ſuperque erit. Artium alias eſſe humano generi neceſſarias, alias longe utiles, alias ad commoditatem ac vitæ ornatum & decus conferre, in perſpicuis eſt ac confeſſo. Neceſſarias natura ipſa, eorum ſine quibus eſſe non poſſumus, alacris indagatrix, excogitavit; utiles hominis ſollertia; reliquas amor voluptatis invexit. Quædam quoque ſunt, quas fortunæ cuidam & caſui debeamus. Quæritis quas litteris? ſunt haud dubium ſuæ. Sed ubi nullæ ſint, parva ne Ars eſt ſolertia & ſapientia ipſa, quam litteræ & efficiunt & alunt? Eſt enim ceterorum omnium ſuprema quædam Ars & regula, ſapientia. Ac ut Artes ſuis quæque inſtrumentis opera perficiunt; ita ſapientiæ inſtrumenta ſunt Artes. Ea perpoliuntur, ea perficiuntur: una illas regit ſapientia: una agit, ac quaſi animat. Sapientiæ eſt, quod paucioribus inſtrumentis, & uſu facilioribus, quam olim, utantur Artes: quod paucioribus viribus & breviori tempore indigeat, uni debemus ſapientiæ: a ſapientia didicimus Artes ad ea adhibere, ad quæ apud veteres minime pertingebant: eadem uſus Artium antiquioribus ignotos adinvenit. Ita factum eſt, ut & publice ſint apud nos pervagatæ, & populares, ut ita dicam, evaſerint. Inde privatis quoque opes tantæ, quantas vix integræ olim gentes habuerunt: inde commoditates ac voluptates eæ, quibus ſi majorum noſtrorum vita comparetur, videri poſſimus, non modo a ſumma inopia ad ſummam copiam, ſed ab immanitate ad humanitatem tranſlati. Artium harum pleræque antiquis notæ: notæ barbaris; at quotus eorum quiſque, quo ire poſſent, perſpexerat? Quotus quiſque omnes earum uſus comprehenderat? Itaque quum illi, tum*

iſti

iſti etiam in Artium apparatu, vitæ dulcedinem, cui illa efficiendæ natæ ſunt, ignoraverunt. Nempe, quia nec litterarum apud illos commercium, nec ratio adulta & perfecta. Nam ex quo Typographicæ artis (quam ego de Cælo delapſam ſemper putabo) factum eſt, ut, rationis humanæ cogitata & inventa inter diſſitas terra marique regiones tam facile communicarentur, atque ex ſingulorum intelligentia, veluti ex collatis ſuccis, cujuſque mens ſuccreſceret; incredibile dictu eſt, quantum augumentum Artibus omnibus, quanta facilitas, quanta promtitudo acceſſerit: incredibile quam illæ longe lateque defluxerint: quam uberes fructus, ac quantas vitæ commoditates adduxerint. Quis ignorat, eo intra bina ſæcula ventum eſſe opum & voluptatum, quo per infinita anteacta minime veneramus? Equidem, Auditores, mecum ipſe quandoque præ lætitia illacrimari cogor, dum præſentem totius Europæ quum faciem atque habitum, tum in primis interiorem ſpiritum & mentem, tacitus meditor, & cum veteri Europa contendo. Nam olim obſideri tantum, nunc tandem habitari & coli mihi videtur. Orbes, quos Oceanus a nobis diſterminaverat, junximus: terras ac maria emenſi ſumus: iis quoque, quæ ſuperna nobis ſunt, & quorum admirandorum tantum cauſa natum ſe dicebat Anaxagoras, Cælo & Aſtris, ad commercia agitanda, devehendas opes, & pretioſiora quæque ultimarum gentium in Europam deportanda, uſi ſumus. Debemus hæc navigationi: hanc Nauticæ & Geographiæ: has Opticæ & Aſtronomiæ; iſtas Geometriæ; omnes Philoſophiæ, ideſt amori & ſtudio ſapientiæ. Quo igitur ego alio argumento totius Philoſophiæ ideſt litterarum omnium in rempublicam utilitatem demonſtrabo, quum videam ita populorum felicitatem cum ſapientia eſſe conjunctam, ut altera alteram perpetuo ſequatur? Culmen attigiſſe videntur hac noſtra ætate litteræ: eodem evaſere commercia, artes, vitæ commoda, opes, voluptates. Humiliores illæ ſuperiori jacebant: minor erat Europæ ubertas, minor publica felicitas: ſupererant adhuc antiqui ruris veſtigia. Si vetuſtiſſima tempora reſpiciamus, nullas reperiemus, aut modo natas. Sed videre quoque poſſimus homines quaſi terris prorepentes, propter glandem & cubilia unguibus & fuſtibus pugnare. Cur ergo totam hanc Europæ felicitatem litteris non retulerim acceptam?

IX. *Sed audiamus litterarum vituperatores. Ii non unius*

ſunt

ſunt generis, nec ex eodem omnes loco in nos impetunt. Nam quidam ſunt, qui rerum ignari humanarum perridiculos eos vocant, & homines reipublicæ inutiles, qui tota vita in Cælo & Aſtris contemplandis intenti ſunt. Hos ego morabor? Qui ſi ſciant, nec ſine Aſtronomia Geographiam, nec ſine Geographia Nauticam, nec ſine Nautica ingentes, quibus jam luxuriamur, opes eſſe poſſe, minus illi, puto, leves & inconſiderati ſint. Alii ſunt, qui in Mathematica ſtudia magis etiam invehuntur. Hos ego humanæ vitæ peritos dicam? Qui ignorant quantum tota Mechanica emolumenti humanis laboribus afferat? Qui commerciorum ſcientiæ, quæ nobiliſſima eſt & utiliſſima, ſunt expertes? Qui & Bellicæ, & Architectonicæ artis ſunt inſcii? Qui fortaſſis ne Muſica quidem capiuntur? Alioquin qui ignorare poſſunt, has omnes Artes a Mathematicis diſciplinis eſſe progenitas, ab iis ali, iis propagari, expoliri, perfici? Jam ſunt alii, qui adverſus Linguarum, & Antiquitatum ſtudioſos debacchantur, quaſi homines ſibi nimium arrogantes, intempeſtive loquaces, intempeſtive arcanos, nugigerulos, reip. fucos. Sed ſecernamus, amabo vos, hominum mores a litteris; neque enim illud nunc agitur, ut quorundam litteratorum vitia, ſi quæ ſunt, defendamus. Rerum antiquarum ſtudia & publico regimini, & Artibus conferre, is dubitare poteſt, qui hiſtoriam quoque omnem inutilem eſſe cenſeat. At qui non ignorat, quantæ ſint in totam humanam vitam, ejuſque partes omnes, hiſtoriæ utilitates, quanta acceſſio Artibus ex veterum, aut peregrinorum repertorum collatione ſit facta, is eam diligentiam quam viri antiquitatum ſtudioſi in antiqua aut peregrina hiſtoria e tenebris eruenda collocant, non modo utilem, ſed neceſſariam quoque fateri cogetur. Ac vero non intelligo, Auditores, quod ſit, ut vetuſtatis rudera quædam, nummos, picturas, ſtatuas, harumque rerum fragmenta tantopere æſtimemus, ac veluti ſacra veneremur, & invideamus plurimis, nihilque non faciamus, quo poſſidere poſſimus, eos vero, qui inde hominum, rerumque ſeriem longa ætate turbatam reſtituerunt, qui, quouſque majores noſtros imitari poſſemus, docuerunt, contemnamus? Alii tandem Phyſica ſtudia, velut incerta, atque idcirco inutilia traducunt. Sed ut nihil dicam de eorum, quum in alias Artes, tum præſertim in Medicinam utilitate, parum ne illa privata publi-

bilitæque felicitati conferunt? Hæc enim nos quum ceteras res plurimas, tum, quod eſt difficillimum, docuerunt, ut noſmetipſos noſceremus; hæc ut Deum contemplaremur: hæc ut humanitatem & juſtitiam coleremus. Nam quum Cælum, Terras, Maria, rerumque omnium Naturam perſpexerimus, eaque unde generata, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum æternumque ſit viderimus, ipſumque omnia moderantem & regentem Deum pene prehenderimus, noſque non unis circumdatos mœnibus populares alicujus definiti loci, ſed cives totius mundi, quaſi unius urbis agnoverimus: in hoc conſpectu & cognitione tum totius, tum noſtræ præſertim naturæ, quam ipſi nos moderamur, quam juſtitiæ & pietati obſequentes ſumus, quam denique beati? At enim minutiora ſunt quandoque hæc ſtudia, quam ut iis ingenuum hominem, & communi bono natum incumbere par ſit. Mores ſunt iſti hominum, non litterarum, Auditores. Quid quod ad nullius rei ſummam, niſi parvis præcedentibus initiis perveniri poteſt? Teritur quoque minutis quibuſdam, & ab hominum commercio velut ſemotis quæſtionibus, ingenium, acuitur, ac ad ſeveriora exercetur. Tum nonnulla hujuſmodi cum ſublimioribus aut utilioribus dogmatibus quaſi neceſſariam habent concatenationem, ut non poſſe videatur ad hæc deveniri, niſi illis emenſis. At ubi ceteræ deſunt, genus quoddam ſævitiæ eſt, poſtquam quis majorem curarum partem in ſeria contulerit, prohibere, ne & ſuo ingenio indulgeat, neve aliquando, quod Thebanus Epaminondas ſolitus erat, equitet in arundine longa. Detur hæc naturæ venia: ſint animorum quædam diverticula, in quibus, veluti ſoluti & liberi, ſpatiemur.

Sunt igitur, ſi quid confeci, literæ omnes hoc etiam nomine reip. utiles, quod & Artes perficiunt, ſine quibus illa eſſe nequit; & peregrinas important; & feros emolliunt mores, ac ſocietatem faciunt jucundiorem. Quod ſi qui ſunt, qui præterea non ſolum ut inutiles, ſed publice etiam pernicioſas eas accuſare pergunt, eos oro, ut quoniam aut rerum ignoratione peccant, aut morum quadam ferocia, ſuæ in primis naturæ ſtudioſiores eſſe velint: tum in Civitatum, & Imperiorum indolem, Legum, & Artium neceſſitatem diligentius inquirere. Intelligent ii profecto, niſi ſtipites ſint & bardi, & rationem, qua a Deo ornati ſumus, totius generis humani felicitatem natura ſua ſpe-

ſpectare: & tum ad id eſſe idoneam, quum adulta eſt, ideſt litteris formata & corroborata: & nullam hominum ſocietatem, ut non ſine Legibus, Artibus, Religione coaleſcere primum, tum conſiſtere poſſe; ita non ſine litteris & ſapientia, ſine quibus nec Leges, nec Artes, nec Religio, qua nihil carius habere debemus, eſſe & conſervari poſſunt. Me quod attinet, Auditores, id nunc unum a Deo optimo maximo optaverim, ut quandoquidem conſueta faſtidimus, nec bona, niſi quum amiſerimus, æſtimare ſuevimus, in barbaras terras, ac ultra Oceani fines repente tranſvehamur, indeque, quaſi de ſpecula quadam, res humanas contemplemur, ac noſtra cum feris nationibus conferamus. Tum enim vero animadvertere poſſimus, quanta ſit earum nationum felicitas, ad quas tantum Dei beneficium, quantum ſunt litteræ & ſapientia, delatum eſt: tum ſentire quantæ ſit immanitatis, factum eſſe, ut quod natura, & majeſtate ſua barbarorum quoque admirationem & amorem excitat, apud nos egeat patroni; illud nempe, quod ſi gentibus non omnino ſtupidis exprobremus, rem ſuapte natura amabilem, utilitatis & commodi plenam, qua una belluis præcellimus, exceptam ſemel avidiſſime, diſterminatam velle, nullam illæ atrociorem ſibi factam injuriam putent: tum tandem intelligere, nullum eſſe inter Dei munera quod gratiori animo excipere debeamus; quod vehementius percolere, quo magis lætari.

Vos nunc, generoſi Adoleſcentes, appello. Vos reipub. ſeminarium: Vos tolerandis & agendis fortibus & magnis natos: Vos præclara, & inter omnes nationes præſtantiſſima indole genitos. Ea ætas veſtra, qua nondum cupiditates adoleſcentiæ effugiſtis: itaque anxios eſſe oportet, quo tandem erumpant. Ac ego quidem nihil niſi bonum auguror, tanta eſt indolis veſtræ animique penes me æſtimatio. Ceterum niſi eo inclinetis, qua ad virtutem & gloriam vocent, pro ſcientia ſtultitiam, pro gloria ignominiam, pro felicitate miſeriam eſtis reportaturi. Id ne accidat etiam atque etiam curare vos moneo: curabitis autem quantum vobis & virtutis ac ſapientiæ amor, & labor, & duri ac antiqui mores perplacuerint. Eo tenditis, ubi nec voluptas, nec molles mobileſque mores pertingunt. Heu igitur: pergite qua cœpiſtis. Quod acrius incitamentum expectatis? Si qua gloria nominis: ſi qua patriæ caritas; ſi quis veſtri fortunarum-

que

que veſtrarum amor: ſi incredibilis animi voluptas vos tangit: ite defenſate litteras, imperii rectrices, altrices Artium, tutrices Pietatis. Eo vos parentes, eo tota vocat Italia. Italia gentium olim domina: Italia artium, legum, humanitatis altera quondam propagatrix. Agite dum: & poſtquam fortunante Deo Regem & Imperium recuperavimus, nobis vindicate & litteras: ſancte colite: alacres, quo tendunt, ducite.

FINIS.